DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

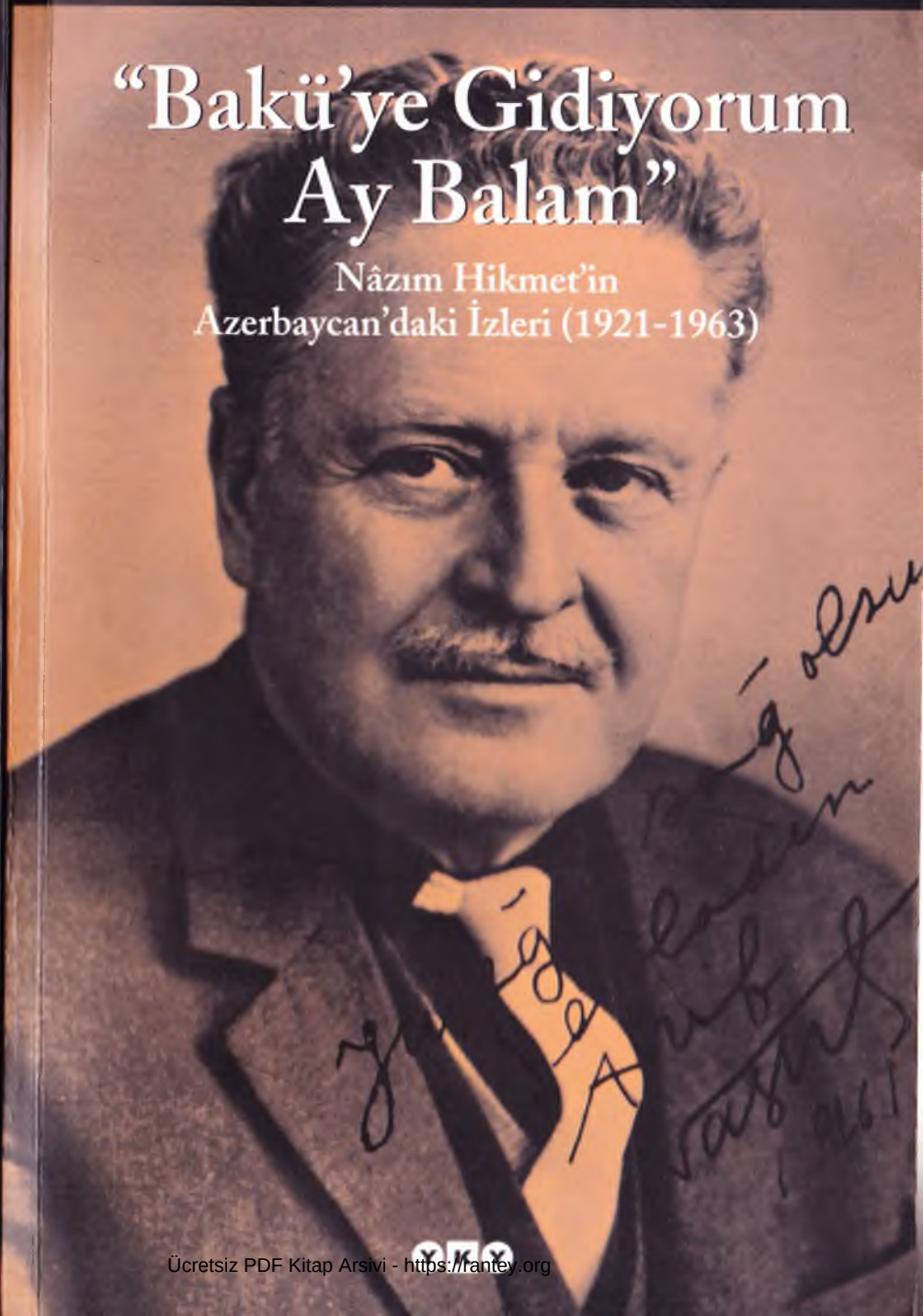
• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Aslan Kavlak

"Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam"

Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri (1921-1963)

ASLAN KAVLAK • "Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam"

YKY

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"BAKÜ'YE GİDİYORUM AY BALAM"

Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri (1921-1963)

Aslan Kavlak 1951'de Çankırı'nın Eldivan ilçesinin Gölezkayı Köyü'nde doğdu. İlkokulu köyünde, öğretmen okulunu Hasanoğlan'da okudu. Bir süre köylerde öğretmenlik yaptı. Daha sonra Gazi Eğitim Enstitüsü Türkçe Bölümü'nü, Ankara Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirdi. Ankara İncirli Lisesi ve Çankaya Lisesi'nde çalıştı. Bir süre Eğitim-İş Çankaya Şubesi başkanlığı yaptı.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ASLAN KAVLAK

"Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam"

Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri (1921-1963)

DERLEME

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Yapı Kredi Yayınları - 2579
Edebiyat - 797

"Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam"
Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'daki izleri (1921-1963) / Aslan Kavlak

Kitap editörü: Filiz Özdem
Düzelti: Eser Demirkan

Kapak tasarımı: Nahide Dikel

Baskı: Kurtiş Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.
Maltepe Mah. Litros Yolu Fatih Sanayi Sitesi
No: 12/74-75-76 Topkapı / İstanbul

1. baskı: İstanbul, Ekim 2007
ISBN 978-975-08-1315-3

© Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş. 2007
Sertifika No: 1206-34-003513

Bütün yayın hakları saklıdır.
Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
Yapı Kredi Kültür Merkezi
İstiklal Caddesi No. 161 Beyoğlu 34433 İstanbul
Telefon: (0 212) 252 47 00 (pbx) Faks: (0 212) 293 07 23
http://www.yapikrediyayinlari.com
e-posta: ykykultur@ykykultur.com.tr
internet satış adresi: http://yky.estore.com.tr
http://alisveris.yapikredi.com.tr
http://www.yapikredi.com.tr

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Sunuş • 9
Giriş • 13

1. BÖLÜM: 1920'Lİ YILLAR
1921-1922 Yılları / Nâzım Hikmet İlk Kez Azerbaycan'da • 19
1923 Yılı / Nâzım Hikmet İkinci Kez Azerbaycan'da • 24
1924 Yılı • 28
1925 Yılı / Nâzım, İkinci Kez Moskova'da • 32
1926 Yılı • 34
1927 Yılı / Azeri Edebiyatına Yıldırım Gibi Düşen Nâzım Hikmet • 36
Nâzım'ın Azerbaycan'a Üçüncü Kez Gelişi • 38
Edebiyat Gecesi • 49
1928 Yılı • 68
1929 Yılı • 99
1930 Yılı • 109
1931 / Azerbaycan'da Nâzım'ın İpi Çekiliyor • 122

2. BÖLÜM: 1950'DEN 1963'E
1950 Yılı • 127
1951 Yılı • 145
1952 Yılı • 170
1953 Yılı • 211

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1954 Yılı • 217
1955 Yılı • 236
1956 Yılı • 239
1957 Yılı • 242
Otuz Yıl Önce, Otuz Yıl Sonra • 244
1958 Yılı • 292
1959 Yılı • 320
1960 Yılı • 331
1961 Yılı • 348
1962 Yılı • 352
1963 Yılı • 373

3. BÖLÜM: NÂZIM HİKMET'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA
Nâzım Hikmet'in Yazıları • 391
"Hayat Güzeldir, Kardeşim! / Romantika" Filmi • 400
Nâzım Hikmet'i Anma Programları • 403
Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'da Yayımlanan Kitapları • 404
Azerbaycan'da Yayımlanan Nâzım Hikmet'le İlgili Kitaplar • 407
Sabiha ve Zekeriya Sertel'in Nâzım'la İlgili Yazıları • 412

Son Söz • 419

Kaynaklar • 421

FOTOĞRAFLAR • 431

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Rahmetli Anama ve Babama,
Saygıdeğer öğretmenlerim İsmail Telli ve
Hidayet Eroğlu'na,
Eşim Hatice'ye,
Kızım Umut'a,
Oğlum Vurgun'a,
bir de
Bıldır'ın Türkü'süne...

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Sunuş

1993-1994 öğretim yılında, bir rastlantı sonucu, Milli Eğitim Bakanlığı'nın Azerbaycan'ın Başkenti Bakü'de açtığı Bakü-Türk Anadolu Lisesi'nde görevlendirildim. 27 Ekim 1993'te öğleden sonra Bakü Havaalanı'na indik birlikte gittiğimiz arkadaşlarla. Okul henüz açılmamıştı, onarılıyordu, bizlere de, büyük ölçüde Bakü sokaklarında gelişigüzel dolaşmak kalıyordu. Bir gün (10 Kasım 1993), aynı evde kaldığımız bir arkadaşımla Gençlik Metro İstasyonu'nda trenden inmiş otobüsle eve gidiyorduk. Otobüsün ortalarında bir yerdeydim. Yol parasını uzattım birisine "Şunu verir misiniz?" diye. Konuşmamızı duyan arkalarda oturan yaşlıca bir adam "Türk müsünüz?" diye sordu. "Evet," dedim. "Türk gardaşın pulunu almayın, men vereceğim, bizim gonağımız," dedi. Olurdu olmazdı derken, adam yerinden kalkıp yanımıza geldi. "Siz gonağımızsınız, Nâzım Baba'nın yurdundan gelmişsiniz, oraların havasını getirmişsiniz," diyordu. Bu arada Nâzım Hikmet'in "Bahri Hazer" şiirinden de dizeler döktürüyordu yüksek sesle: "Çıkıyor kayık / iniyor kayık..." Otobüsün içinde herkes bize bakıyordu. Nâzım Hikmet, adını sanını, kim olduğunu bilmediğim bu adamla benim aramda bir yakınlık yaratmıştı. Çantamda Türkiye'den getirdiğim dergiler vardı, dergilerden birinde de Nâzım'ın bir şiiri. Dergiyi çantamdan çıkarıp, adamın ezberden okuduğu "Bahri Hazer"e karşılık dergideki şiiri okudum. Adam daha da yakınlık duydu, ısrarla evine konuk olarak davet etti. Aynı durakta indik otobüsten. Evlerimiz oldukça yakınmış. Yanımdaki arkadaş eve gitti; ben

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

de, hem adamın gösterdiği içtenlikli yakınlığına, ısrarlı çağrısına direnemeyerek, hem de biraz merakla, adamla birlikte onun evine gittim.

Nâzım Hikmet'e "O benim babam, o Azerilerin, Azeri Türklerinin babası" diyen bu adam gazeteci, çevirmen, şair Vilayet Rüstemzade idi. Rüstemzade ailesiyle tanıştırdı. Sofra kurdurdu. Nâzım'la ilgili anılarını anlattı, elindeki belgeleri, fotoğrafları, kitapları gösterdi. Nâzım'ın Bulgaristan'da, Sovyetler Birliği'nde basılmış kitaplarını ilk kez Rüstemzade'nin evinde gördüm.

Ortaöğrenimi sırasındaki Rusça öğretmeni Marklen Vasilyadi'nin ona verdiği Nâzım Hikmet'in Rusça basılmış şiir kitabını okumuş, okuduğu kitap konusunda "Bölge Okuyucular Toplantısı"nda konuşma yapmış, daha sonra Nâzım'la "Fuzuli'nin 400. Ölüm Yıldönümü Törenleri" sırasında (1958) tanışmış, Moskova'daki yüksek öğrenimi yıllarında onunla defalarca bir araya gelmiş, ondan maddi-manevi yardım görmüş Rüstemzade; Nâzım'ın son yolculuğuna uğurlanışı sırasında da yanında olmuş.

Vilayet Rüstemzade, ilk dostluk kurduğum Azeri. Bakü'de olduğum dönemlerde kendisiyle birçok kez görüştük, söyleştik. Tam bir Nâzım tutkunu. Söyleşilerimizin odağında, her zaman Nâzım Hikmet vardı. Rüstemzade, bana Azerbaycan'daki Nâzım'ı tanıtan, Nâzımcıları tanıştıran ve şairle ilgili her türlü çalışmama yardımcı olan kişidir.

Bir gün Fuzuli Müzesi'ndeki bir görevlinin yanında otururken söz Nâzım'dan açıldığında, görevli Samet Vurgun Ev Müzesi'nde "Nâzım Hikmet Fotoğrafları Sergisi" açıldığını söyledi. Kendisinden serginin açıldığı yerin adresini aldım, oradan çıkar çıkmaz doğruca verilen adrese gittim. Oradaki görevlilere kendimi tanıttım, sergiyi görmek istediğimi söyledim. Samet Vurgun Ev Müzesi'nin müdürü Aybeniz Vurgunkızı Hanım (Samet Vurgun'un kızı) yakın ilgi gösterdi. İşin doğrusu, sevindiğini de belli etti. Çünkü sergiyi görmeye gelen ilk Türk bendim. Sergi açılmadan önce Türkiye Büyükelçiliği, Eğitim Müşavirliği gibi yerlere davetiye göndermiş, ancak Nâzım Hikmet'le ilgili bu etkinliği kimse umursamamış. Aybeniz Hanım, Türk yetkililerin bu ilgisizliğinden, umursamazlığından acı acı yakındı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım Hikmet gibi dünya ölçüsünde büyük bir sanatçıya karşı takınılan bu tutum onu oldukça üzüyordu belli ki. Oturduk, konuştuk uzun uzun. Nâzım'a ilişkin anılarını anlattı. Babası Samet Vurgun, onun yakın arkadaşıydı. Nâzım'la babası Samet Vurgun'un birlikte çektirdikleri fotoğraf, evlerinin en güzel yerine asılmıştı. Nâzım'ın Samet Vurgun'a seslenen dizeleri duvarları süslüyordu: "Azerbaycan şiiri vardı yine, / Ama Samedinkiler yoktu...", "Nihayet şehrine gelebildim, / ama geç kaldım, Samet, / görüşemedik, / bir ölüm boyu geç kaldım..."

Aybeniz Hanım'la dostluğumuz güçlendikten sonra kendisinden fotoğrafları bana geçici olarak verip veremeyeceğini sordum. Verebileceğini söyledi. Altmış civarında fotoğraf verdi. Üstelik de fotoğrafların bir kısmını bana bağışladı, Nâzım'ın 1957 Ekiminde evlerini ziyaret ettiğinde okuduğu şiirlerin bandını da verdi. Türkiye'ye döndükten sonra, Aybeniz Hanım'ın verdiği fotoğraflar değerlendirilerek, Ankara'da Şinasi Sahnesi'nde açılan bir sergiyle kamuoyuna sunuldu.

1993-1994 öğretim yılı sonunda Bakü'deki görevimden gerekçe gösterilmeden geri çekildim. Bu nedenle Nâzım Hikmet hakkındaki araştırmalarımı sürdüremedim. Milli Eğitim Bakanlığı hakkında açtığım davayı, yaklaşık dört buçuk yıl sonra, Danıştay kararıyla kazanarak 16 Aralık 1998'de (3 ay, 27 günlüğüne) Bakü'deki görevime geri döndüm. Nâzım konusundaki araştırmamı asıl bu dönemde yapabildim. Nâzım Hikmet hakkında yazı yazan, çalışma yapan, onu yakından tanıyıp da halen yaşamakta olanların birçoğuyla tanışma olanağı buldum; Nâzım Hikmet hakkında konuşmaktan, söz söylemekten çekinmeyenlerle söyleşiler yaptım. Yaptığımız söyleşileri banda aldım. Bu konuda, Bakü-Türk Anadolu Lisesi'nde görevli olan arkadaşım Cahit Bıldır hem kamerasıyla hem de eleştirileri ve önerileriyle bana yardımcı oldu. Kendisine sonsuz teşekkürler ediyorum. Ayrıca, Nâzım Hikmet hakkında söz söyleyebilecek kişilerle ilgili olarak, Akşin Babayev ve Ahundov Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Fazıl Memmedov'un düşünce ve yardımlarından, Reşit Guliyev Tehmezoğlu'nun ("Salname") çalışmalarından da yararlandım. Daha sonraki (emekli olduktan sonra, 2000'de) gidişimde ise, önceki çalışmalarımı tamamlamaya çalıştım.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım Hikmet'le ilgili ellerindeki belgeleri (fotoğraf, yazı, kitap, bant, vb) bana veren, bildiklerini ve anılarını benimle paylaşan Azeri şair, yazar ve sanatçılardan Vilayet Rüstemzade'ye, Aybeniz Vurgunkızı'na, Arif Melikov'a, Eleviye Babayeva'ya, Fikret Sadık'a, Anar'a, Vagif Samedoğlu'na, Fikret Koca'ya, Abbas Abdulla'ya, Çingiz Feracov'a, Sara Kadimova'ya, Ziver Hüseyinova'ya, Münevver Rızayeva'ya, Neriman Hasanzade'ye, Azer Abdulla'ya, Kadir İsmayıl'a, Hüseyin Abbaszade'ye, Necef Nâzım Guluyev'e, Akşin Babayev'e, Sofiya Besirzade'ye, Mirvarid Dilbazi'ye, Gılman İlkin'e (Musayev), Reşit Guluyev Tehmezoğlu'na, Teyyup Kurban'a, Yaşar Karayev'e, Şamil Salman'a, Nazif Alekberli'ye, Kelenter Kelenterli'ye, Ahundov Kütüphanesi Müdür Yardımcısı Fazıl Memmedov'a, kütüphane çalışanlarından Nezire Nagiyeva'ya ve Seyide Abdullayeva'ya ve adını burada anamadığım Azeri dostlarıma sonsuz teşekkürler ediyorum.

Aslan Kavlak

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Giriş

2002, Nâzım Hikmet'in doğumunun 100. yılıydı. Yıl boyunca gerek dünya ülkelerinde, gerekse ülkemizde görkemli etkinlikler yapıldı. 2003 yılı ise, Nâzım'ın ölümünün 40. yılı. Bir Azeri türküsünde "Gezmeye her yer olar / Ölmeye vatan gerek" deniyor. Kim vatanından başka bir yerde ölmek ister? Her insan doğup büyüdüğü, yaşadığı, özellikle de gönül verip sevdiği yerlerde ölmek, oraya gömülmek ister. Nâzım Hikmet, Moskova'da öldü, oraya da gömüldü. Nâzım, birçok şiirinde, yazısında ve konuşmasında çok sevdiği ülkesine, Türkiye'ye dönmeyi, yurdunda yaşayıp ölmeyi istemişti; ne yazık ki bu isteği gerçekleşmedi, gerçekleşemedi.

Nâzım'ın yaşamında iki ülkenin yeri ve önemi oldukça büyük. Bunlardan birisi doğup büyüdüğü, haksız yargılamalar sonucu yaşamının büyük bir bölümünü tutukevlerinde geçirdiği Türkiye; ikincisi ise adına ilk kez "Edebiyat Gecesi"nin düzenlendiği, ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nü okuyucu karşısına çıkardığı, Sovyetler Birliği'ne gittikten sonra yerleşmek ve orada yaşamak istediği, ülkesinden umudunu kesmesiyle birlikte gömülmeyi istediği ülke Azerbaycan. Azerbaycan, Nâzım Hikmet'in Türkiye'den sonra, sevip bağlandığı, yaşamak istediği, kendine çok yakın bulduğu, kendisinin de çok sevildiğini bildiği ülkedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım'ın Azerbaycan'la ilgisi 1920'li yılların başlarında başlar, öldüğü tarih olan 3 Haziran 1963'e değin sürer. Nâzım, Azerbaycan'ı 1922'de Moskova'ya giderken görür. Daha sonra bu ülkeyi sırasıyla 1923, 1927, 1957, 1958, 1960, 1962'de görür, gezer. Bu ülkeyi, bu ülkenin insanlarını sever, onlara bağlanır; onlara olan sevgisini, bağlılığını her zaman, her yerde dile getirir. Çünkü buranın insanları ile çok sevdiği ülkesinin insanları arasında benzerlikler vardır; aynı dili konuşurlar; gelenek görenek yönünden birbirlerine benzerler. Nâzım, Bakü'de bulunduğu zamanlarda, kendisini çok sevdiği İstanbul'unda sanmaktadır; burası İstanbul'a, Türkiye'ye olan özlemini hafifletmektedir. Onu yakından tanıyan kimi Azeri aydınlarına göre, Nâzım üçüncü kez Sovyetler Birliği'ne geldikten sonra Bakü'ye yerleşmek istemiş, ancak buna Moskova'dakiler izin vermemiştir. Bakü, doğasıyla, havasıyla, deniziyle, insanlarıyla İstanbul'a, İzmir'e çok benzer.

Nâzım'ın Azerilerle, Azerilerin Nâzım'la ilişkilerinde bir süreklilik yoktur. Bu sürekliliğin olmaması, taraflardan kaynaklanmaz; büyük ölçüde, koşullardan kaynaklanır. Nâzım, düşünceleri nedeniyle, temelsiz gerekçelerle kendi ülkesinde uzun süre tutuklu kalır, çevresiyle ve dünya ile bağları koparttılır. Azerilerin Nâzım'la olan ilişkileri de temelsiz gerekçelere dayandırılarak koparılır ya da koparttırılır.

Nâzım'la Azerilerin ilişkileri 1920'lerin başlarında, Moskova yolculuğu sırasında başlar; ikinci yarısında en üst düzeye ulaşır, 1930'lu yılların başında birdenbire kesilir. Bu kesinti, dünya kamuoyunun 1950'de Nâzım'ın tutukluluğuna tepki göstermesine değin sürer. 1950'den sonra ise, Azerilerin (genel olarak Sovyet basınının) Nâzım'a olan ilgisi en üst düzeye ulaşır. Bu nedenle, Nâzım'ın Azerilerle, Azerilerin Nâzım'la ilişkilerini, daha doğrusu Nâzım Hikmet ve Azerbaycan konusunu, üç dönemde ele alıp incelemek gerekir: 1920'li yıllar, 1950'den sonrası ve ölümünden sonra.

Nâzım'ın Azerilerle, Azerilerin Nâzım'la ilişkilerini ele alırken, tarihsel sıralama göz önünde bulundurularak, yıl yıl ele alınıp incelenecektir. Ayrıca, bu çalışma, Nâzım'ın Azerbaycan'la ilişkileri çerçevesinde sınırlı kalacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Bu çalışma, Nâzım Hikmet'in kimi şiirlerinin kaynağına da götürecektir okuyucuyu. Sözgelimi, "Nefte Doğru" ve "Neftin Cevabı" şiirlerinden ilki, Nâzım'ın 1927'de Moskova-Bakü yolculuğu izlenimlerini, ikincisi ise Bakü izlenimlerini, "Bahri Hazer" (Hazar Denizi) şiiri de Hazar Denizi'ndeki gözlemlerini dile getirir. Ayrıca, Türkiye'de Nâzım Hikmet hakkında yazılan kimi kitaplardaki ve yapılan belgesellerdeki kimi yanlışları düzeltecek, eksiklikleri de giderecektir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1. BÖLÜM
1920'Lİ YILLAR

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Göy Göl kıyısında, 1957

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1921-1922 Yılları
Nâzım Hikmet İlk Kez Azerbaycan'da

1921 Ağustosunda komünizmi öğrenmek ve öğrenim görmek amacıyla Sovyetler Birliği'ne gitmek üzere, Bolu'dan yola çıkan Nâzım Hikmet'le Vâlâ Nureddin, Trabzon üzerinden geçerek, eylül sonlarında Batum'a varırlar. Batum-Tiflis-Batum arası birkaç ay dolaşırlar. Bu sırada başkanlığını Ahmet Cevad'ın (Emre) üstlendiği bir "sosyal aile" oluştururlar. Bu "sosyal aile"nin üyeleri arasında Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nureddin'le birlikte Şevket Süreyya (Aydemir) ve eşi Leman Hanım da vardır. "Sosyal aile"nin Batum'da bulunduğu sırada Vâlâ Nureddin, Ahmet Cevad'ın karmaşık ticari ilişkilerini düzeltmek için Tiflis üzerinden Bakü'ye gönderilir. Vâlâ, Bakü'de, istemeyerek de olsa, bir toplantıya katılır. Bu toplantıya gidişini şöyle anlatıyor *Bu Dünyadan Nâzım Geçti* yapıtında:

> Beni ertesi gün tanımadığım adamlarla açık bir otomobile koydular. İsmini rüzgârdan alan Bakü'nün dışına çıkardılar. Bir yaman esiyor rüzgâr, bir dehşet kesiyor. 'Yaman esiyor be kara yel yaman!' Hayatımda bu kadar üşüdüğümü bilmiyorum. 'Şu otomobilden atlasam da, parçalansam, kurtulsam' diye aklımdan geçti. İlkbahar sonu olmakla beraber belki tesadüfen o gün bu kadar soğuktu.[1]

Vâlâ Nureddin'in katıldığı toplantıda yaptığı konuşma yetkililer üzerinde olumlu etki yapar, Tiflis'te yapılacak olan bir

1 Vâlâ Nureddin, Vâ-Nû, *Bu Dünyadan Nâzım Geçti*, s. 247

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

kongreye delege olarak seçilir. Ancak, Bakü'de de görülecek işleri vardır. Türkiye'nin Bakü Büyükelçisi Memduh Şevket Esendal'dan, işlerin "bir hafta on gün sürüncemede" kalacağını da öğrenir. Biraz da Bakü'deki sıkıcılıktan kurtulmak için delegelerle birlikte Tiflis'e gider. Orada hiç beklemediği bir anda Nâzım'la ve üyesi olduğu "sosyal aile" ile karşılaşır. Birbirlerine içinde bulundukları durumu anlatırlar. Vâlâ, Moskova'ya gideceklerini öğrenir. Tiflis'ten yola çıkarlar hep birlikte. Bakü'de bir süre bekledikten sonra Moskova'ya doğru yolculuklarını sürdürürler.[2]

1922'nin ilkbaharı sonlarında, Tiflis'ten başlayan yolculuğun "yalnız tren kısmı tam 11 gün" sürer ve Moskova'da Lux Otel'e yerleşirler. Bir süre sonra da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nin hazırlık sınıfına yazılırlar.

Nâzım, Moskova'ya vardıktan sonra ailesine yazdığı ilk mektupta yolculuklarını, Moskova'daki durumlarını şöyle anlatır:

> Sevgili Evdekiler,
>
> İşte size uzaktan, çok uzaktan bir mektup... Bundan evvel de bir iki mektup göndermişim. Sonuncusu Tiflis'tendi. Belki almışsınızdır. Uzun bir yolculuktan sonra nihayet Moskova'ya geldim. Güzel, büyük bir şehir. Kışın sonu olduğu için, havalar nefis. Batum'dan Moskova'ya kadar yolda, hep, kaçan kışı ve yeni gelen baharı kovaladık. Burada gayet rahatım. Sıhhatim mükemmel. Vâlâ ile daima birbirinden ayrılması kabil olmayan iki kardeş gibiyiz. Rusçaya çalışıyoruz. Oldukça öğrendik. Dârülfununa gireceğiz. Oğlunuzu bir daha gördüğünüz zaman, mükemmel bir tahsil yapmış, iki lisana aşina bulacaksınız. (Çünkü Fransızcaya da çalışıyorum). Hayat bizi muvakkat bir zaman için ayırdı. Fakat ben bu ayrılığın acısını, vaktimi boş geçirmeyip öğrenmekle, yazmakla, okumakla teskin ediyorum...
>
> Oğlunuz Nâzım Hikmet[3]

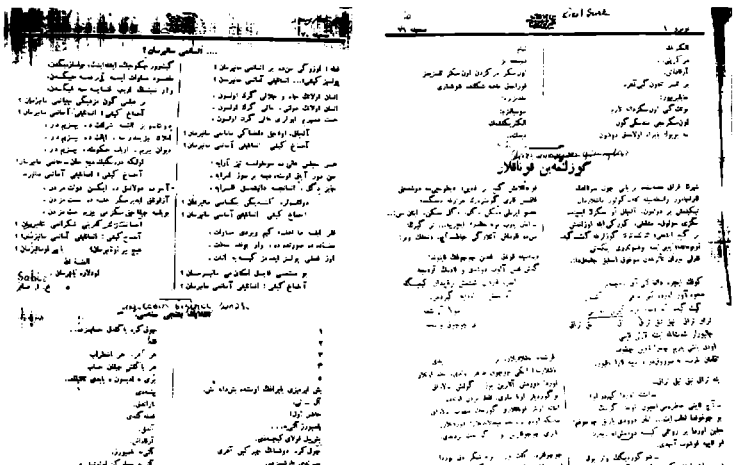
2 Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, *BDNG*, s. 251–256
3 A. Aydemir, *Nâzım*, s. 129-130

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım'ın Moskova'ya gitmeden önce, Kafkas yöresinde, Azeri aydınlarıyla bir bağlantısının olup olmadığını bilmiyoruz. Ancak, Moskova'da oldukları dönemde oradaki Türklerle ve Türkçe konuşan çevrelerle sıkı ilişkilerinin olduğu bir gerçek. Bunu, Vâlâ Nureddin'in şu sözlerinden daha iyi anlamak olası: "Moskova'ya gitmiştik. Orada başka bir cumhurbaşkanıyla, Dağıstan cumhurbaşkanı Celal Korkmaz'la ahbap olmuştuk. Azerbaycan'da Bolşeviklerin devirdiği Müsavat hükümetinin Maarif Nazırı olan Reşit Kaplan'ın evinde bulunuyorduk. Burada İttihatçıların meşhur siması, hani, şu, Atatürk'e suikast dolayısıyla idam edilen Doktor Nâzım da vardı. Celal Korkmaz, Reşit Kaplan, Doktor Nâzım, şair Nâzım ve ben, yedik içtik..."[4]

1922, Ekim Devrimi'nin beşinci yılı. Nâzım'ın devrimin beşinci yıldönümüne adadığı "İnkılabın Beşinci Senesine" şiiri ilk kez 1922'de Azerbaycan'da yayımlanan *Kızıl Şark* dergisinde (No: 1) yer alır.

NÂZIM HİKMET'İN AZERBAYCAN'DA YAYIMLANAN İLK ŞİİRİ

"İnkılabın Beşinci Senesine" şiirinin yayımlandığı *Kızıl Şark* (No: 1, 1922) dergisinin sayfaları

4 Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, *BDNG*, s. 205

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

İNKILABIN BEŞİNCİ SENESİNE

1
2
3
4
5
Beş kırmızı bayrağın üstünde beş tane beş.
Al – tı.
Hazır ol!
Basıyoruz altıya...
Beş yıl kolay geçmedi.
Çok kere düşmanın çirkin ağzı
sırıttı karşımızda.
Açlık
bir tencere kazır gibi kazıdı karnımızı.
Kanlı sargılarımızı
daha yeni çıkardık.
Çok kere yanıldık hesabımızda.
fakat
her ağrı her ıstırap
her yanlış çıkan hesap
bizi "Edison" yaptı taktikada..
Yetmedi
yarattık.
Fazla geldi
attık...
Arkadaş
altıya basıyoruz.
Altıya basarken unutma ki
bugün şiarımız bizim
enstrüktivizm
beşin sonunda kurduk
ilk
elektrik
merkezini.
Arkadaş
bir telsiz telefon gibi ağzım

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

haykırıyor:
Bunun gibi on sekiz tane lazım!!..
On sekizinci bittiği gün
yine büyük bayram olacak düşün.
Tamam
deyince biz
on sekiz merkezden on sekiz telsizimiz
kuracak mahya şeklinde şu şiarı
yıldızlara:
Sosyalizm
elektrikleşmek
demek.

Bu şiir, Nâzım Hikmet'in Azeri basınına girişinin başlangıcıdır; sonraki yıllarda Nâzım'ın şiirleri birbiri ardına yayımlanacak; bu şiirler, hem Nâzım'ın kendi ülkesinde hem de Sovyet ülkelerinde geniş yankılar bulacak, bununla birlikte geniş alanları da etkileyecek, Nâzımvari şiir yazımı yaygınlaşacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1923 Yılı
Nâzım Hikmet İkinci Kez Azerbaycan'da

Nâzım, Moskova'ya vardıktan sonra, İstanbul ve Ankara'dan tanıdığı, Tiflis'te yeniden karşılaştığı Nüzhet Hanım'ı Moskova'ya çağırır. Taninci Muhittin'in (Birgen) baldızı Nüzhet Hanım, Nâzım'ın çağrıları üzerine ailesinden izin alarak Moskova'ya gider, bir süre sonra da evlenirler. Bundan sonraki gelişmeleri, Nüzhet Hanım şöyle anlatıyor:

> Moskova'ya gittikten bir süre sonra, evden aldığım bir mektupta, enişte min (Muhittin Birgen) Bakü Üniversitesi'nde tarih profesörü olarak görev yapması önerilmiş. Enişte m de kabul etmiş. 1923 Ekimine kadar orada kaldılar: Ben de 1923 ders yılı bitiminde günden güne bozulan sağlığım nedeniyle eşim Nâzım Hikmet'in de tasvibiyle Bakü'ye gittim. İyileşecek ve sonra yine Moskova'ya dönecektim. Ancak Bakü'nün sıcak iklimi sağlığıma yararlı olmadı. Zaten 'Türkçülük propagandası yapıyor' iddiasıyla enişte m Çeka'ca taciz ediliyordu. Memlekete dönmek zorunlu olmuştu. Bu durumdan Nâzım'ı haberdar ettim. O da bir süre sonra Bakü'ye geldi. Benim İstanbul'a gidip tedavi olmam kararında birleştik. Zaten kendisi de bir süre sonra İstanbul'a döneceğini söylüyordu. Nitekim 1924'te geldi.[5]

Nâzım'ın Bakü'ye hangi tarihlerde gittiği, eşinin ve ailesinin dışında başkalarıyla görüşüp görüşmediği hakkında elimiz-

5 E. Karaca, *Sevdalıyım Tepeden Tırnağa / Nâzım Hikmet'in Aşkları*, s. 25-26

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

de net bir bilgi yok. Ancak, Nüzhet Hanım'ın anlattıklarından anlaşıldığı kadarıyla, Nâzım, Bakü'ye ağustos ya da eylül ayında gitmiş olmalı.

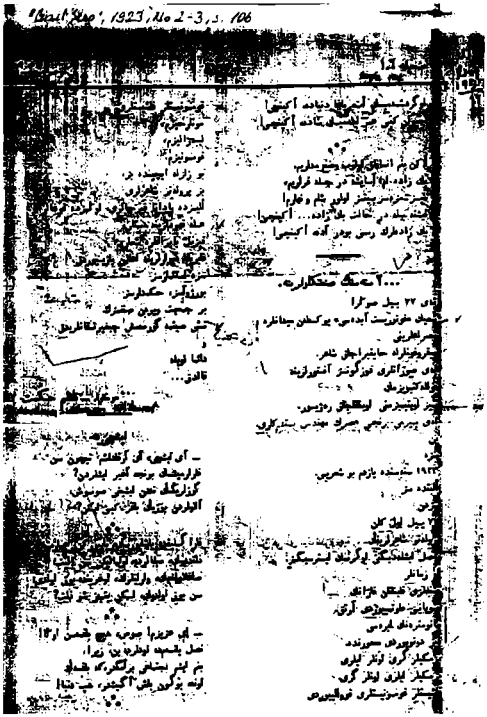
1922'de olduğu gibi, 1923'te de Nâzım'ın şiirleri yayımlanır Azerbaycan'da.

Azerbaycan'da Nâzımcı olarak tanınan, Nâzım hakkında birçok yazı yazan ve üniversite bitirme tezini Nâzım üzerine hazırlayan Azer Abdulla'nın *Edebiyat ve İncesanat*'ta (16.1.1981) yayımlanan "20'li Yıllarda Edebiyatımız ve Nâzım Hikmet" başlıklı yazıda, 1923 yılıyla ilgili, şu bilgiler verilmektedir:

> "28 Kânunisani" şiiri de yine on beş Türk komünistine adanmıştır. Bilindiği gibi, öncüsü Mustafa Suphi olan on beş Türk komünistini 28 Ocak 1921'de Türk burjuvazisi Karadeniz'de boğup öldürmüştür. Nâzım'ın "28 Kânunisani" şiiri de aynı tarihte öldürülmüş fedakârlardan söz ediyor. 1923'te Bakü'nün "Kızıl Şark" matbaasında *Karadeniz Diplerinde Parçalanan Mustafa Suphi Yoldaş* adında bir kitap yayımlanmıştı. Nâzım'ın '28 Kânunisani' ve 'Onbeşler' şiirleri aynı kitaba alınmıştır.
>
> Şairin V. Y. Meyerhold'a yazdığı "Yaşasın Meyerhold" şiirinden söz eden incelemeci Ekber Babayev kaydediyor ki, bu şiir şairin 1923'te Sovyetler Birliği'nde yayımlanan (*Zrelişe* dergisi, No 34) ilk şiiridir. Aynı yılda Nâzım Hikmet'in Azerbaycan basınında "28 Kânunisani", "Onbeşler" şiirlerinden başka "2000 Senesinin Sanatkârlarına" (*Kızıl Şark*, 1923, No 2-3) eseri de yayımlanmıştır.
>
> 1922'de Nâzım, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nin beşinci yıldönümü nedeniyle 'İnkılabın Beşinci Senesine' şiirini yazmıştır. Bir yıl sonra şair devrimin altıncı yıldönümü nedeniyle "Altıncı Oktyabr (Ekim)" şiirini yazar. Bu şiir 1923'te Bakü'de yayımlanan *Mecmua*'da (s. 29) yayımlanmıştır.[6]

Azer Abdulla'nın sözünü ettiği *Karadeniz Diplerinde Parçalanan Mustafa Suphi Yoldaş* adlı kitabın basımları: Birinci Basım: Kızıl Şark Matbaası, Moskova, 1923; İkinci Basım: COODIFF s. c., Brüksel, 1974-75; Üçüncü Basım: Güncel Yayınları, İstanbul, 1977; Dördüncü Basım: Tüstav Yayınları, İstanbul, Kasım 2004. Yukarıda sözü edilen şiirlerden "28 Kânunusani", kitabın 2004 baskısının 36., "Onbeşler İçin" ise 53. sayfasında. "Onbeşler İçin" şiirinin altında "Nâzım Hikmet" ve "Vâlâ Nureddin" adlarıyla birlikte, yazılış yeri ve tarihi olarak da "Batum, 1922" notu düşülmüş.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kızıl Şark dergisinin "2000 Senesinin Sanatkârlarına" şiirinin yayımlandığı sayfası (1923, No: 2 – 3, s. 106)

2000 SENESİNİN SANATKÂRLARINA

Ey 77 yıl sonra
Şarkın "Fütürist abidesi" yükselen meydanlarda
mısralarını
mikrofonlarla haykıracak şair.
Ey suratları düzgünsüz aktörlerine
Kollektivizmin
temiz optimizmini oynatacak rejisör.
Ey yirmi birinci asrın mühendis bestekârı.
Ben
size
1923 senesinde yazdım bu şiiri.
Elbette siz

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

sizden
77 yıl evvel gelen
proleter şairlerinin
nasıl işlediğini öğrenmek istersiniz.
O zamanlar
sınıfları kaynatan kazanın
supapı tutmuyordu artık.
Manometrenin ibresi
fır dönüyordu mihverinde.
Bizimkiler geri onlar ileri
bizimkiler ileri onlar geri.
Faşistler komünistleri kovalıyordu
komünistler faşistleri.
Monarhizm,
liberalizm,
komünizm.
Yüzlerle içindeyiz,
biz proleter şairleri
elimizde badana fırçaları önümüzde kovalar
amele kahvelerine destan,
kızıl bayraklara şiar,
fabrika duvarlarına ilan yazıyorduk.
Size istismarsız
burjuvasız, hükümdarsız
bir cemiyet veren sınıfımızın
sesi sıtma görmemiş çığırtkanlarıydık
ve
daima öyle
kaldık...

1923'te ayrıca Moskova'da çıkan *Mecmue* dergisinde "Sosyalist Şûra Cumhuriyetleri İttifakı" başlıklı şiiri de yayımlanır Nâzım'ın.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1924 Yılı

Lenin ölmüştür (21.1.1924). Lenin'in tabutu başında nöbet tutan Nâzım, 1924'ün Kasımında Moskova'dan ayrılır, gizlice Türkiye'ye döner.

Nâzım'ın Türkiye'ye dönüş kararını nasıl verdiğini Vâlâ Nureddin şöyle anlatır:

> Bir Hintli arkadaş Nâzım'ın hayatını etkiledi. Sonradan Hint Komünist Partisi'nde yüksek mevki aldığını öğrendiğimiz Safter'di bu... Durmadan kitap okur, ama öğrendiklerini kendine helal etmez, bir tür oburluk sayardı. Başkalarının nasibini yutuyormuş, fazla şişmanlıyormuş gibisine... Nâzım'a dert yanarak:
>
> – Biz burada manevi tüketiciler durumundayız, derdi. Memleketlerimize gidip manevi üretici olmanın yoluna bakmalı.
>
> Nasılmış yani?
>
> Tahsil yetermiş. Politikaya atılmalı. Haksızlıkları yenmeli. Dünyanın gidişini bir an evvel düzeltmeliymiş.
>
> Nâzım birdenbire toparlandı.
>
> – Ben gidiyorum, dedi.
>
> – Nereye?
>
> – Türkiye'ye dönüyorum.
>
> Nüzhet Türkiye'ye dönmüştü ailesiyle...
>
> Nâzım'la garda vedalaştık. O da Sovyet ülkeleriyle bir şiirinde vedalaştı...[7]

7 Vâlâ Nureddin Vâ-Nû, *BDNG*, s. 335-336

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım'ın Sovyetler Birliği'nden ayrılırken yazdığı "Veda" şiiridir.

VEDA

SSSR'den 1924 senesinde ayrılırken

SSSR
gidiyoruz artık,
ver elini ver,
vedalaşalım!
Sevdik,
seviyoruz seni,
nasıl severse kurşun yaralı duvarların
Marks'ın resmini!
Mujiklerinin toprağı sevdiği kadar
sevdik
seviyoruz
seni!

Rusya!
917 tevellütlü Rusya!
Seni Kafkasya'dan
ta
Sibirya'ya
kadar yaya
dolaşmış gibi tanıyoruz!...
Hâlâ mataralarımızın dibinde
kaynar suyu var karlı istasyonlarının!
Rusya,
Lenin'in memleketi,
gördük ki sende nasıl kemale ermiş
şaha kalkan kütlelerin kudreti!...
Bugün şehirlerden uzak
raylarda uyuyan,
45 kişilik vagonlardan,
taze kan kokusu gibi yükseldi burnumuza,
919 kızıllarının neşesi!
Sesimizde bıyık burdu inkılabın en delikanlı çağı!
Sibirya rüzgârlarıyla haykırdık:
kurşun çarmıhına sanki biz çakmışız gibi
Kolçağı!

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Senin 1 Mayıslarını gördük!
Uğultularla duyduk
kocaman bir çan gibi haykıran Kızıl Meydanı!
Kızıl başlı, tunç memeli komsomolkaların,
çıplak ayaklarıyla
kafamızda fır döndürdü Karmanyolu!

Rusya,
imtihana hazırlanan bir mektepli aşkıyla,
Komünizm alfabesini okuyan Rusya!
Ey, kableltarih devrimizin penceresinden
herkesten önce burnunu çıkaran diyâr!
Ey yalın ayak
koşarak
mersedes motorlarını geçen memleket!
Biz de seninle gördük aynı yastıkta,
traktör ordularıyla dolu rüyalarını!
Seyyareden seyyareye köprü kuran
bir radyo gibi duyduk,
senin damarlarında vuran
elektrik aşkını!...
Kooperatiflerle dükkânların,
hükümet bankalarıyla nepmanların,
gırtlak gırtlağa kavgasını biliyoruz!
Ve diyoruz
sana!
Sular düşürdü seni nepe
korkma fakat
kaptandır er-ka-pe!
yüzeceksin!
Ve sanma ki durdun
yüzüyorsun!...

Rusya!
Senden ayrılırken kafamızda,
Engelsin materyalizmi gibi ölmez
hatıralar
var!

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

SSSR
gidiyoruz artık,
ver elini ver
vedalaşalım!...

Nâzım, Türkiye'ye dönünce *Aydınlık* dergisinde çalışmaya başlar, burada şiir ve yazıları yayımlanır.

Burada hemen şunu söylemekte yarar var: Nâzım Hikmet, yakın arkadaşı Mikayıl Refili (1905-1958) için Prag'da 5 Haziran 1958'de yazdığı "Mikail Refili'ye Ağıt" şiirinde "Benden çok sonra ölecek. / Arkamdan bir de makale döktürür, / bir şiir yahut: / 'Nâzım'la Moskova'da 24'te tanıştım...' " diyerek, Refili'yle 1924'te tanıştığını söylüyorsa da, bunun doğru olmadığını düşünmek yerinde olur. Çünkü, 1924'te 19 yaşında olan Refili, henüz Moskova'ya gitmemiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1925 Yılı
Nâzım, İkinci Kez Moskova'da

Aydınlık dergisinde şiir ve yazıları yayımlanan Nâzım, İstanbul'da polisçe izlendiğini anlayınca, gözden uzaklaşmak ve bir basımevi kurmak amacıyla İzmir'e gider. Şubat ayında Şeyh Sait İsyanı'nm başlaması üzerine, 4 Mart 1925'te Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılır. Türkiye Komünist Partisi ile bazı gazete ve dergiler kapatılır. 1 Mayıs 1925'te yayımlanan bir bildirge nedeniyle *Aydınlık* dergisi çevresindeki yazarların çoğu tutuklanır, haklarında dava açılır. Ankara İstiklal Mahkemesi'nin 12 Ağustos 1925 tarihli kararında Nâzım'a gıyaben 15 yıl ağır hapis cezası verildiği görülür.

Gizlendiği İzmir'den haziran ayının ortalarında İstanbul'a gelen Nâzım, tutuklanacağını anlayınca, gizlice yurtdışına çıkar, yeniden Moskova'ya gider. 1924'ün sonlarında (aralık ayı) Türkiye'ye gelen Nâzım, 1925'in haziran sonlarında Moskova'da olur. Çok sevdiği ülkesinde toplam yedi ay bile kalamadan yeniden Moskova'ya gitmek zorunda kalmıştır.

Nâzım'ın Moskova'ya yeniden dönüşünü Vâ-Nû şöyle anlatır:

> Nâzım, seneyi doldurmadan, bir gün, Udelnaya'daki ormanda karımla ve beyaz tavşanımla beraber oturduğum yontulmamış odunlardan yapılma evime, ağaçlar arasından çıkageldi.
>
> Üretici olmaya çabalarken Türkiye'de gıyaben 10 yıla mahkûm edilmiş.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Kafası hiç de bununla meşgul değildi. Yolda gelirken yazdığı meşhur, 'Güneşi İçenlerin Türküsü'nü sıcağı sıcağına bana onaylatmaya çabalıyordu.

21 Ekim 1925'te Tiflis'te yayımlanan *Yeni Fikir* gazetesinde "Şarkta İnkılap ve Zindan" başlıklı makale yayımlanmış, Türkiye'de tutuklanan birçok komünistin, ayrıca Nâzım Hikmet'in fotoğrafı da verilmiştir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1926 Yılı

Yaptığımız araştırmada, Azeri basınında, 1926'da, Nâzım'ın adına ve şiirlerine Cabbar Efendizade'nin "Edebiyatta Fütürizm" başlıklı makalesinin dışında rastlayamadık.

Cabbar Efendizade, *Maarif ve Medeniyet* (1926, No 7) dergisinde yayımlanan bu makalesinde, İtalyan ve Rus edebiyatında fütürizmin ortaya çıkışı, gelişmesi ve özellikleri üzerinde durduktan sonra, "Türk Edebiyatında Fütürizm" ara başlığını koyduğu bölümde şunları söylüyor:

> Türk edebiyatı genellikle denebilir ki, henüz 19. yüzyılın son yarısındaki geleneklerle yaşamaktadır. Romantizm, realizm, sembolizm, neoromantizm akımları devam etmektedir.
>
> Ancak savaştan ve Ekim Devrimi'nden sonra bazı Türk gençlerinde de fütürizm denemeleri görülmektedir. Bu gençlerden ilk önemlisi Nâzım Hikmet yoldaştır. Bu genç arkadaşımız Moskova'da okurken oradaki genç şairlerin etkisiyle eski halkçı lirizmini başarıyla fütürizme çevirebilmiştir. Örnek olarak yoldaş Nâzım Hikmet'in "28 Kânunisani" adlı bir manzumesinden bazı parçalar vereceğim:
>
> –Ta ta taa ta ta Ta ta taa ta ta
> Tarih
> sınıf-ların
> mücadelesidir.
> *
> – 1921
> Kânunisani 28
> – Karadeniz
> – Burjuvazi
> – Biz
> – On beş kassap çengelinde sallanan
> on beş kesik baş

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

– On beş arkadaş
– Yoldaş
bunların sen
isimlerini aklmda tutma
fakat
28 kânunisaniyi unutma!

*

– "Siyah gece
"Beyaz kar
"Rüzgâr
"Rüzgâr."

Gençliği çok ilgilendiren fütürizm hakkında verdiğim bu kısa bilgi meseleyi, zannımca az çok aydınlatabilir...

YOLDAŞLIK ŞARJI (KARİKATÜRÜ) Ressam Azim Azimzade tarafından 1927 yılında yapılmıştır. Nâzım Hikmet, karikatürü görmemiştir. Azimzade (1880-1943), kendi kendini yetiştirmiş, "Molla Nasreddin"e siyasi karikatürler çizmiş, sonradan kendi adının verildiği "Azerbaycan Ressamlık Mektebi"nde 1920'den ölümüne değin ders vermiştir.

Nâzım Hikmet ve Süleyman Rüstem (1927 ya da 1928)

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

1927 Yılı
Azeri Edebiyatına Yıldırım Gibi Düşen
Nâzım Hikmet

1927, Nâzım'ın Azeri edebiyatına yıldırım gibi düştüğü yıldır. Bu yıl, Azerbaycan'da, adeta "Nâzım Hikmet Yılı" olur. Çünkü, Nâzım'ın hem Azeri basınında arka arkaya şiirleri yayımlanır, hem de kendisinin katıldığı, şiirlerini okuduğu "Edebiyat Gecesi" düzenlenir.

Azerbaycan'da 1927'de yayımlanan basın organlarının çoğunluğunda, gerek şiirleriyle gerekse hakkında yazılanlarla, Nâzım Hikmet adına sıkça rastlıyoruz. Özellikle *Maarif ve Medeniyet* dergisinin 1927'de yayımlanan her sayısında Nâzım'ın bir şiiriyle birlikte ona ilişkin haberler, ona adanmış şiirler ve makaleler vardır. Onun adının, bu dergi çevresinde güncel olmasının nedenlerinden birisi, 1927'de Moskova Devlet Üniversitesi'nde öğrenim gören, Moskova'ya gelmeden önce derginin yönetiminde bulunan, Nâzım'ın yakın arkadaşı, dostu Mikayıl Refili olsa gerektir. Refili'nin Moskova'ya eğitime gitmesiyle birlikte *Maarif ve Medeniyet*'in yazmanlığına şair Süleyman Rüstem getirilecektir. S. Rüstem de Nâzım'ın yakın dostları arasına girecektir.

Nâzım, yenilikçi, devrimci, çağdaş Azeri şiirinin hem öncüsü, kurucusu hem de yönlendiricisi olur. Bu durumu, o yılların önemli ve genç eleştirmeni Ali Nâzım *İnkılap ve Medeniyet*'te (1928, No: 6-7) yayımladığı "Güneşi İçeriz... Güneşleniriz" başlıklı yazısında şöyle dile getirir:

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Azeri edebiyatına Nâzım Hikmet'in nasıl girdiği bu yıllarda gözümüzün önünde oldu. Azerbaycan proleter sınıfı siyasi hâkimiyetten sonra ideolojik ve estetik öncülüğe geçmek, kendi edebiyatını yaratmak istiyordu. Ancak memleketteki edebi güçlerin çoğunluğu küçük burjuva ve burjuva malı olduklarından yeni edebiyatı yaratacak gençler zayıftı. Genç Kızıl Kalemler, proleter edebiyatının ilk kırlangıçları sıfatı ile ortaya çıkarken, Nâzım Hikmet bizim imdadımıza yetişti. Ateşli şiirlerini *Maarif ve Medeniyet* sayfalarından yağdırarak eski edebiyatı modalıktan çıkardı ve yeni edebiyatın başında durdu. Bu suretle Türkiye proleter şairi Nâzım Hikmet Azerbaycan proleter sınıfının ve devrimci gençliğinin de malı oldu. Hem Türkiye'deki devrimi, hem de bizdeki kuruluşu terennüm etti.

Maarif ve Medeniyet dergisinde ve diğer yayınlarda şunlar yayımlanır:

Maarif ve Medeniyet (No: 1-2): "Ustamızın Ölümü" şiiri yayımlanır. Aynı sayıda "Kızıl Kalem Cemiyeti, ünlü Türk proleter şairi Nâzım Hikmet'in şiirlerini kitap olarak yayımlayacaktır" haberi de vardır.

Maarif ve Medeniyet (No: 3): "O Duvar / Komünistlerin Kurşunlandığı Duvar" şiiri yayımlanır.

Maarif ve Medeniyet (No: 4-5): "Güneşi İçenlerin Türküsü" şiiri yayımlanır.

Maarif ve Medeniyet (No: 6): "XX. Asrın Sergüzeşti" şiiri yayımlanır.

Komünist gazetesi (1-3.7.1927): Nâzım'ın katılımı ile gerçekleştirilecek gecenin duyurusu verilmiştir. Bu duyuru 4 Temmuz 1927 tarihli *Komünist* gazetesinde yinelenir.

Komünist (7.7.1927): Nâzım'ın katılımı ile geçirilen "Edebiyat Gecesi" hakkında bilgi verilmiştir.

Maarif ve Medeniyet (No: 7-8): "Şark-Garp / Esir Şarkın Kurtuluş Gününe" şiiriyle birlikte S. Rüstem'in "Nâzım Hikmet" başlıklı makalesi de yayımlanır. Dergide, ayrıca "Edebiyat Gecesi" ile ilgili habere de yer verilir.

Maarif Yolu (No: 7-8): "Ustamızın Ölümü" şiiri yayımlanır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Şeki Fehlesi (26.9.1927): Gazetenin 58. sayısında ek olarak yayınlanan "Kızıl Kalem" adlı yaprakta "Seda" şiiri yayımlanır.

Maarif ve Medeniyet (No: 9): Nâzım Hikmet'in "Nefte Doğru", "Sakko ve Vansetti" şiirleriyle birlikte Ali Nâzım'ın Nâzım'a adadığı "Karadeniz'i Geçerken / Nâzım Hikmet'e" şiiri yayımlanmıştır.

Maarif ve Medeniyet (No: 10-11): Nâzım'ın bir fotoğrafıyla "Neftin Cevabı" şiiri yayımlanır.

Komsomol (No: 9, Kasım 1927): Nâzım'ın "Komsomol" şiiri yayımlanır.

Maarif ve Medeniyet (No: 12): Nâzım'ın "Şarklı ve SSSR" şiiriyle birlikte M. Refili'nin "Kızıl Turnalar" / 'Heraklit' şairi Nâzım Hikmet'e ithaf" şiiri yayımlanır. Derginin aynı sayısında "Bu yakınlarda Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabı yayınlanarak satışa sunulacaktır" haberi de var.

Aralık 1927'de yayımlanan *Ekim Alevleri* dergisinde (yıllık) Nâzım Hikmet'in "Yedi Şiir" başlığı altında "Ölüm...", "Heyecanımız", "Salkım Söğütler", "Gorki'deki Beyaz Sütunlu Ev", "Bin Dokuz Yüz On Yedi", "Moskova-Türkiye-Moskova" şiirleri yayımlanır. Dergide Teymur Hüseyinov'un "Türk Edebiyatındaki Yenilikler" başlıklı makalesinde Nâzım'ın şiirlerinden de söz ediliyor.

Nâzım'ın Azerbaycan'a Üçüncü Kez Gelişi

Maarif ve Medeniyet'te şiirlerinin üst üste yayımlanması Nâzım'a karşı Azerbaycanlı genç edebiyatçılarda ve okurlarda büyük bir ilgi uyandırır. Dergiyi yöneten S. Rüstem (1906-1989), şiirlerinden ve mektuplarından tanıdığı Nâzım'ı Bakü'ye çağırır. Nâzım, haziran sonlarında, Moskova'dan biletini alır, biner "Kafkas Treni"ne, geceli gündüzlü dört gün süren yolculuktan sonra Bakü'ye gelir. Moskova-Bakü yolculuğu sırasında "Kafkas Treni"nin penceresinden bakarken "geniş göğsünün sert ve sıcak temasını sırtında hissettiği" eşi de vardır yanında.

Nâzım, Moskova-Bakü yolculuğu sırasında gördüklerini "Nefte Doğru" şiirinde anlatır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Düşünen beyni Moskova'ysa ülkemizin,
Taze kan dağıtan kalbidir Bakü!..

Hareket
Çaldı birinci kampana:
Koşmalarla doldu istasyon.
Çaldı ikinci kampana
sarsıldı penceresinden baktığım vagon.
İkinci kampana
son kampana,
son...
Götürmüyor beni
bu Kafkas treni:
"Kislavotsk"un maden sularına;
gidiyorum neftin diyârına,
kafamda nefte hayran mısraların yükü,
biletim Rostof üstünden "Moskova-Bakü"!..

YOLDA

Birinci Akşam

Tıkırdıyor trenin
rayda tekerlekleri,
devrilerek geçiyor telgraf direkleri.
Yarı belime kadar uzandım pencereden,
suya girmiş gibi serinledim.
Tren sesiyle dolan havaları dinledim...
Havalar yaz denizleri gibi mavi.
Yaz denizleri gibi serin...
Arkamızda kalan şehrin
çizgileri karışıyor birbirine,
renkleri siliniyor.
Batan bir gemi gibi ağır ağır iniyor,
iniyor ağır ağır altına ufkun,
ufkun kızıl şeridinde gölgelenen Moskova...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Önümüz
arkamız
dört yanımız ova,
ova dümdüz
uçsuz bucaksız bir ova!!!

Bir baş uzandı omzumdan pencereye
genç bir kadın başı.
Sırtımda sert ve sıcak teması geniş göğsünün,
çarpıyor gözlerime çırpınan ucu örtüsünün
kızıl bir kuş kanadı gibi.
İçimde âşık olmak arzusunun tadı var
taze mayhoş
bir yemiş
tadı gibi...

Tıkırdıyor trenin rayda tekerlekleri,
devrilerek geçiyor telgraf direkleri.
Düşüyor altımızdan kaçan
toprağın
üstüne
sarı parlak ışıkları sıra sıra camların.
Yürüyen bir ışık kervanıyız
koynunda beyaz akşamların...

İkinci Gün

Bugün ikinci günü yolculuğumuzun.
Menzile bir gün daha yaklaştık.
Menzile yaklaştıkça, bana
yollar uzun geliyor, günler uzun...

Okuyor, yüksek sesle birbirini yolcular
meraklı bir kitap gibi...
İki günde dost oldular
kırk yıllık ahbap gibi...
Belki tesiridir bu
aynı yolda gitmenin,

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

aynı sulardan içip
aynı ufku seyretmenin...
Her yoldaşlık gibi fakat
bu dostluğun da bakası var:
yollar ayrılana kadar....

Bir bıçak gibi girip çıkıyoruz,
çam ormanlarının içine,
gömleklerimiz, reçine kokuyor
reçine...

Bugün ikinci günü yolculuğumuzun.
Günler uzun geliyor, yollar uzun...

Üçüncü Gün

Geçmedeyiz yanından bugün:
Kızgın güneşte
zenci bir pehlivan gibi parlıyan "Donbas"ın!...
"Donbas"da kara giymek delili değil yasın!
Sağımız kömür, solumuz kömür
kömür ilerimiz, gerimiz.
Kömür tozuyla sürmelendi gözlerimiz!..
Gördük kömür payitahtı Rostof şehrini.
Asma köprülerden atladık "Don" nehrini,
Şimali Kafkastayız!..
Kuban Kazakları traktörlerle ekin biçiyorlar.
Traktörlerin üstünde votka içiyorlar...

Dördüncü Gün

Bugün son günü yolculuğun, son!
Bu dört gün içinde vagon
kaç kere doldu boşaldı?
Kaç yolcuyu yolda bıraktık.
Gidenlerin ardından gülümseyip baktık,
gidenlerin yerini gelenler aldı...

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Vagonumuz bugün:
Muazzam kuzu kalpaklarının altında
yanık tahta heykeller gibi oturan,
ince parmaklarıyla kara kaytan bıyıklarını buran
Kafkas köylüleriyle dolu...
Yan gözle pencereden dışarı bakıyorlar
ölçmek istiyorlarmış gibi geçtiğimiz yolu.

Geçtik yanından uçsuz bucaksız neft vagonlarının.
İçtik çamurlu sularını
Dağıstan istasyonlarının.

Sıcak, sıcak, sıcak!
Kumun ufkunda erimiş kurşun gibi Hazer denizi.
Sıcak, sıcak, sıcak!
Beyaz kıvılcımlar yakıyor gözlerimizi...

Dördüncü ve Son Gece

Birdenbire durdu tren
karanlığın ortasında.
Sıcak
ve yumuşak
kumun üstüne indim.
Oturmaktan uyuşan
vücudumla gerindim...

– Neye durduk?
– Ne bekliyoruz?
– Karşıdan gelecek Bakü postasını...
Birden
tutuştu siyah ipekli bir kumaş gibi
karanlıklar alt ucundan.
Kum kızardı.
Yandı raylar.
Karşıdan gelen tren
kızıl sırma sorgucundan

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi: https://rantey.org

havalara ateş parçaları bırakıp geçti.
Sırtı pul pul ışıldıyan bir yılan
hışırdıyarak kumun üstünden akıp geçti...

– Saat kaç?
– Sekiz
– Üç saat sonra Bakü'deyiz...
– Hayır iki saat
– Hayır bir saat sonra!..

Kanat takmak kabil olsaydı saatlara...

Muvasalat

Geldik...
Bizi nefte getiren
bu uzun boylu tren
neft yakarak yüreğinde
aştı dört aylık yolu dört günde...

Geldik...
Pırıl pırıl yanan Bakü'nün karşısında ben
bir dağın dibinden
dağı seyreder gibi hayranım.
Yıldızların altında
tek başına
gider gibi hayranım.
İçimde hiç durmadan koşmak
yüksek sesle konuşmak
haykırmak arzusu var.
Yağ kokulu, kara gözlü Bakülüyle öpüşüp
neftin toprağına yüzüstü düşüp
avuçlayıp nefti
siyah şarap gibi içmek istiyorum.

1927, Moskova-Bakü yolu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bakü izlenimlerini de "Neftin Cevabı" şiirinde anlatır.

NEFTİN CEVABI

Ilık
ve aydınlık
bir güney gecesi...
Havalarda iri taşlı billur avizeler yanıyor...
Her tanesi içinden aydınlanan
şeffaf üzüm salkımları sallanıyor
havalardan...
Adım adım
dolaşmadayım
neft buruklarının arasında.
Süzüyor ışıklı gözlerle yukardan beni,
bu kara, sivri ve dar
ehramlar...
Evlerinde devler oturan bir şehirdeyim!
Biz çağırdık yer altından bu şehrin devlerini,
biz kurmuşuz elimizle devlerin evlerini...
Şimdi devler
uyuklarken
derin yataklarında,
birer birer
dolaşarak
ben bu şehrin sokaklarında,
evlerinin kapısını çalmıya geldim...
Nefte bir sualim var.
Cevap almıya geldim!
Dinle neft!
Yedi kat yerin altında işit beni:
– Sen bilirsin ki, biz
alnımızın teriyle
ve ölen ustamızın
ölmiyen gözleriyle
yeni bir dünya kurmak isteriz!
İsteriz ki, kanınla sen

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

bereketli bir rahmet gibi besleyesin
demir dağlara tırmanan azmimizin
yeşil filizli sarmaşıklarını...
İsteriz ki, uzak Sibirya köylerinin ışıklarını
karlı gecelerde kızıl laleler gibi yakasın kanınla.
İsteriz ki, gençlik iksiri gibi aksın kanın,
yüz elli milyonun damarında!
İsteriz ki, dinliyelim barışın musikisini
fışkıran fontanlarında!
İsteriz ki, okşıyalım dizimizin üstünde seni
ışıklı kara saçları gibi Azer kızlarının.
İsteriz ki...
Fakat
eğer
sivrilirse sınırın ufkunda düşman süngüler,
düşerse yeşil sularında altın balıklar yüzen denizlere
tel direkli gemilerin yağlı gölgesi,
duyulursa şehirlerin üstünde hırıldayan sesi
kara kanatlı İngiliz bayraklı katil çelik kuşların.
Çökerse güneşli tarlalara
koyu beyaz
        bir karanlık
zehirli gaz
        bulutlarından.
Britanya Lordu ortaçağın deli Papası gibi
toplarsa bayrağına ehli salibi,
kan akarsa eğer,
söyle neft!
Cevap ver!
Korumak için sosyalist vatanı
hazır mısın akıtmıya kanını?
Birden
geldi neftin cevabı dev evlerinden,
yer oynadı yerinden,
- Hazırım, beli!
Neftin dili – kuvvetin dili!..

1927, Bakü-Moskova yolu

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

"Nefte Doğru" ve "Neftin Cevabı" şiirleri, bazı kaynaklarda belirtildiği gibi daha sonraki yıllarda değil, 1927'de yazılmış, aynı yıl *Maarif ve Medeniyet* dergisinde yayımlanmıştır. Nâzım'm yakın arkadaşı, *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nün redaktörü Süleyman Rüstem; Nâzım'm 1952'de Bakü'de yayımlanan *Şiirler* kitabına önsöz olarak yazdığı "Barış ve Özgürlük Şarkıcısı" başlıklı yazısında her iki şiir hakkında şunları söylüyor:

> Nâzım Hikmet 1927'nin yazında Bakü'ye gelirken "Nefte Doğru" adlı şiirinde neft kahramanları kentine olan içten, derin dostluk sevgisini aşağıdaki dizelerde çok güzel anlatmıştır... /.../
>
> Nâzım Hikmet, Bakü'den Moskova'ya döndükten sonra Bakü hakkında "Neftin Cevabı" adlı coşkulu, güçlü bir şiir daha yazdı.

Moskova-Bakü arasındaki yolu dört günde tamamlayan "Kafkas Treni" gece yarısı Bakü'ye ulaşır. Nâzım, Bakü'ye geleceğini kimseye haber vermemiştir. Bu nedenle, onu garda kimse karşılamaz.

Bundan sonrasını, Süleyman Rüstem'in yazdıklarından okuyalım (*Bakı*, 30 Haziran-1 Temmuz 1967):

> Türk halkının büyük oğlu Nâzım Hikmet'le dostluğumun kırk yıllık bir tarihi vardır. Biz Nâzım'la 1927'de gıyaben tanıştık. Nâzım Moskova'da öğrenim görüyordu. Ben o yıllarda *Maarif ve Medeniyet* adlı edebi, sosyal derginin sorumlu yazmanıydım. Nâzım Hikmet bize şiirler göndermeye başladı.
>
> Nâzım'm şiirlerinde bizim okuyucular için zor anlaşılan Türkçe sözcükler vardı. Ben Nâzım'a yazdım ki, dergimizin yazarlarından biri olarak Azeri okuyucularını bu konuda dikkate alsın. Nâzım benim ricama uyarak bize sık sık güzel şiirler gönderdi. Bu şiirler hemen geniş okuyucu kitlelerinin dikkatini çekti. Artık biz, birbirimize sık sık mektup yazmaya ve şiir konusunda düşünce alışverişine başladık, hatta şiirlerimizi birbirimize gönderip düşündüklerimizi açıklardık da. Nâzım'm o yıllarda yazdığı en güzel şiirler, diyebilirim ki, bizim dergide yayımlandı.
>
> Bakü okuyucuları bu şiirlerin yazarına büyük ilgi duyuyorlar, onu yakından görmek istiyorlardı.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Nâzım'ı Bakü'ye konuk olarak davet ettim. Nâzım zaman bulup geleceğini vaat etti.

1927 Haziranı sonlarında Nâzım, bize haber vermeden hayat yoldaşı Polyak kızı ile yola düşüyor. Tren Bakü'ye gece yarısı geliyor. Nâzım garda yükçülerden beni soruyor. Onlar adresimi bilmediklerini söylüyorlar. Nâzımgil gardan şehrin merkezine, Karl Marks Bağı'na geliyorlar. Nâzım hayat yoldaşını bağda bırakıp kendisi otelde oda tutmaya gidiyor. Oda tutup dönerken hanımına iki gemicinin kompliman yaptığını görüyor. Münakaşa zamanı Nâzım bir balaca kendi gücünü de sınıyor.

Sonra Nâzım bu konuda gülerek diyordu: "Canım, Bakü'ye avratla gelmek ne kadar hatalı bir işmiş. Kendi helal avradımı Bakülülerin elinden zorla alabildim."

Bakü'de Nâzım merhum edebiyatçılardan Mikayıl Refili, Ali Nâzım, merhum gazeteci Veli Hacıoğlu ve edebiyatçı Ali Hüseyinzade gibi kişilerle dost oldu. Nâzım'la her gün görüşürdük. Özellikle Mikayıl Refili ve ben her yerde onunla birlikte olduk. O, Bakü'yü gözleriyle öper gibi gezip dolaşırdı. Biz onunla neft madenlerinde, müzelerde, üniversitelerde birlikte olduk. Evlerimizde Nâzım'ın onuruna güzel sofralar açtık. Bu sofraların yemekleri Nâzım'ın çok hoşuna gitti.

Nâzım'ı Hazar sahilindeki Bakü bağlarına, dostumuz Veli Hacıoğlugil'in bağına götürdük. Nâzım burada her gün sahil gezintisine çıkıyordu. Bir gün Nâzım bizimle güreşti de. Nâzım çocukluğunda idmanla ciddi uğraşmıştı. Ben de çocukluğumu demirhanede ve Bakü'nün idman meydanlarında geçirmiştim. Güreşme zamanı yoldaşlarıma nispeten ben mahcup olmadım.

O zaman Bakü'de fayton ve tramvay işliyordu. Nâzım'la belli yerlere ya yürüyerek, ya faytonla ya da tramvayla giderdik. Tramvay dedim, aklıma bir olay geldi.

Türkçede öyle sözler var ki, bizde bütünüyle başka anlam taşır. Azericede de öyle sözler var ki, Türkçede başka anlam verir. Bir gün tramvayda gidiyorduk. İneceğimiz yere gelince Mikayıl Refili tramvayın kapısına doğru gidip dedi:

– Nâzım gel, ben düştüm.

Nâzım hemen, heyecanla Mikayıl'ın kolundan tutarak zorla tramvayın içine çekip dedi:

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

–Düşme, kardeşim, düşme!

Nâzım öyle sanmıştı ki, Mikayıl Refili tramvaydan yıkılıyor (yere düşüyor). Çünkü Türkçe "düştüm" yere inmek anlamında değil, yıkılmak anlamında kullanılıyor.

Yürüyerek giderken ben sık sık Nâzım'a dönerek soruyordum:

– Nâzım kıçınız ağrıyor mu?

O, kaşlarını çatarak bir sözcükle:

– Efendim, diye yanıt verip susardı.

Sonradan dostlarımın birine diyor ki, Süleyman adım başı beni tahkir ediyor, edepsiz sözlerle bana sesleniyor; her sözün başında kıçımın ağrıyıp ağrımadığını soruyor. Dostum bu sözün anlamını Nâzım'a anlatınca, o, kahkahayla gülmüştü.

Azerice "kıç" ayak demektir, Türkçe ise adamın yumuşak yeri.

Bir akşam bulvarda köprüüstü yaz restoranında oturmuştuk. Hava hayli sıcaktı, deniz durgundu, pişmiş nohutla soğuk bira içiyorduk. Nâzım bize Türkiye'de şiirin ne durumda olduğundan söz ediyordu. Söz Azeri şiirine gelince Nâzım saygın yazıcımız M. Said Ordubadi'nin *Maarif ve Medeniyet* dergisinde yayınlanmış "Ma'bet" ve "Han Sarayı" şiirlerinden söz etti.

M. Said Ordubadi bu şiirlere kadar aruz ölçüsünde birçok şiirin, gazelin ve çok sayıda manzum yergili fıkranın yazarı olarak tanınırdı. Adı anılan bu iki şiiri o, yeni Sovyet şiirimizin etkisiyle hece ölçüsünde yazmıştı.

Nâzım dedi: "Eğer bu şiirlerin yazarı genç şair kendi üzerinde ciddi çalışırsa, gelecekte büyük şair olabilir."

Mikayıl Refili ve ben kahkahayla güldük. Nâzım şaşırdı. Az kalsın bizi bu "genç" şaire karşı kıskançlıkla suçlayacaktı. Ona dedik ki, "Nâzım, dediğin bu gencin elliden çok yaşı var."

– Yok, canım, diyerek Nâzım da bize katılarak kahkaha attı.

...Biz akşamları, geceleri sahilde zaman geçirirken Nâzım'da bir gariplik gördük. O, fikre dalıyordu, düşünürdü. Gözlerini Hazar'ın sularına dikiyor, ara sıra gözleri yaşarıyor, ah çekiyordu.

Nâzım'a bakınca insana öyle gelirdi ki, Hazar onun gözlerine göçmüştür. Ben şimdi de Hazar sahiline çıkınca, Nâzım'la gezdiğimiz yerlerde olunca, Hazar'ı seyredince Nâzım'ın yaşaran gözlerini özlemle anımsıyorum.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Nâzım iki hafta kadar konuğumuz oldu. Akademinin binasında Nâzım Hikmet'e adanmış edebi gece düzenlendi. Bakü'de ilk kezdir ki, kürsüden Türk şairinin şiirleri sesleniyordu.

Nâzım'ı Bakü'den yakın bir dost olarak, kardeş olarak güllerle, çiçeklerle uğurladık.

Edebiyat Gecesi

Nâzım'ın Bakü'ye gelişi, şair ve yazarlarla okuyucular arasında bayram havası yaratır. O güne değin okudukları şiirlerin şairini yakından görmek, yazdığı şiirleri kendi sesinden dinlemek isterler. Devrimci şair ve yazarları çatısı altında toplayan Azerbaycan Edebiyatı Kızıl Kalem Cemiyeti harekete geçerek Nâzım Hikmet'in katılacağı "Edebiyat Gecesi" düzenler. 1-3 Temmuz 1927 tarihli *Komünist* gazetesinde gecenin duyurusu yapılır.

Coşkulu geçen gece, ertesi gün yinelenir. 4 Temmuz 1927 tarihli *Komünist* gazetesine bir önceki gün verilen duyuru verilir. Bir farkla: Katılımcılardan "İsmayıl Yıldırım", "Elmas Yıldırım"[8] olmuştur. Doğrusu da "Elmas Yıldırım"dır.

1 Temmuz 1927 tarihli "Komünist" gazetesindeki duyuru

Bugün Temmuzun 4'ünde akşam saat 8'de Türk Medeniyet Sarayı'nın Büyük Salon'unda 'EDEBİYAT GECESİ' düzenlenir.
Gecede Nâzım Hikmet, Süleyman Rüstem, A. Fevzi, M. Refili, Adil Necdet, Ali Hüseyinzade, Elmas Yıldırım, Cabbar Efendizade, Ekrem Cenap, Mehmet Sait Ordubadi, Ali Mahzun, Sanılı, M. Müşfik ve M. Rahim yoldaşlar konuşacaklardır.
Bütün edebiyat meraklılarının katılımı arzu olunur.

A. E. Kızıl Kalem Cemiyeti

Elmas Yıldırım (Bakü, 25.3.1907-Türkiye-Elazığ, 14.1.1952); şair, milliyetçilik suçlamasıyla Dağıstan'a sürülür. İki yıl sonra Bakü'ye döner. *Dağlar Seslenirken* (1930) adlı şiir kitabı yasaklanır. Takiplere dayanamayarak Türkmenistan'a gider. Burada da izlendiğini anlayınca önce İran'a, sonra da Türkiye'ye kaçar. Türkiye'de yazmayı sürdürür. *Azerbaycan Bayatıları, Azerbaycan Mahnıları...* gibi kitapları yayımlanır.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Üst üste iki gün yapılan "Edebiyat Gece"sinin bir değerlendirmesi 7 Temmuz 1927 tarihli *Komünist* gazetesinde "İkinci Gece" başlığıyla yayımlanır:

> Ayın dördünde Pazartesi günü akşamı Maarif ve Medeniyet Sarayı'nın Büyük Salonu ikinci kez genç proleter şairlerin nağmeleriyle çınladı. Birinci gece genç proleter şairlerimizi dinlemeye gelenler bütün salonu doldurmuşlardı. İzleyicilerin bu çokluğu karşısında şairlerimizin sayısı da çoktu. İkinci gecede ise biz izleyiciler gibi şairlerin de azlığını gördük. Fakat bu eksikliğiyle birlikte ikinci gece nitelik bakımından birinciden çok kutlu ve çok yüksekti. Birinci gece eserlerini bize dinleten genç yoldaşlar, devrimin onlardan istediği ve beklediği eserleri yaratamamışlardı. Genç proleter şairlerimiz, o zaman, şimdilik göklerdeydiler ve yeryüzüne inmeğe yeni niyetlenmişlerdi. İkinci gece biz onları yerde, hayatta ve gerçekte, fabrikanın içinde gördük.
>
> Birinci gecenin boş ve hayali sözlerle dolu eserlerini ikinci gecenin hayattan ve gerçekten haber veren; geçmiş eserleri eleştiren ve geleceğin, geçmişin arkasından gitmeyerek, yeni bir dünya yaratacağını gösteren eserleri darbeledi. Bu darbe, insanın kendi kendine vurduğu olumlu bir darbeydi. Ve bu darbe etkisiyle, yeryüzüne göklerden bakan gençlerimiz kendilerini yeryüzüne, gerçeğin içine attılar; bize tunçtan, fabrikadan, makinelerden söz etmeğe başladılar.
>
> İkinci proleter edebiyatı gecesine proleter şairi Nâzım Hikmet yoldaşın katılımı ayrı bir parlaklık vermiştir. Onun "Yeni Sanat", "Şark ve Şûralar İttifakı", "Şark ve Garp", "Berkeley" gibi eserleri gerçekten gerek şiirsellik, gerek kuvvet ve gerekse sanatkârane olmak itibarıyle kutlu idiler. Nâzım Hikmet'in haklı olarak büyük alkışlarla karşılanan bu şiirleri gibi diğer Rus ve Türk proleter şairlerinin eserleri de büyük etki bağışlamıştır.
>
> Bazı genç Türk proleter şairlerinin şiir okuma sanatını savsaklamaları, yani şiiri şiir gibi değil, okuma kitabı gibi okumaları, eserlerinin teknik zayıflığı gibi noksanları bir yana bırakılacak olursa ikinci proleter edebiyatı gecesinde okunan bütün eserler genç proleter şairlerimizin bize proleter edebiyatı yaratmaya adım attıklarını ve bu yolda başarılı eserler meydana getireceklerini vaat etmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - https://rantey.org

Özetle Azerbaycan'da proletarya edebiyatının esasları koyulmaktadır. Gençlerimiz bu yolda ciddi bir çalışma göstermektedirler.

Bu çalışmayı genişletmek ve güçlendirmek için genç Kızıl Kalemler'in Rus proleter edebiyatını çevirmeye ve aktarmaya çalışmaları gerekir. Bu, iki yönden yararı olan bir harekettir.

Ayrıca, "Edebiyat Gecesi"nin kısa bir değerlendirmesi *Maarif ve Medeniyet*'te de (No: 7-8) yapılır:

Azerbaycan Edebiyat Kızıl Kalem Cemiyeti tarafından 5 Temmuz'da Türk Medeniyeti Sarayı'nda proleter şairi Nâzım Hikmet'in katılımıyla büyük ve görkemli edebiyat gecesi düzenlendi. Bu gecede Nâzım Hikmet, Ekrem Cenab, Süleyman Rüstem, Ali Hüseyinzade, M. Müşfik, M. Refili, M. Rahim, A. Fevzi, Cabbar Efendizade, Mehemmed Nesirzade, Ağa Hüseyin Resulzade; Ruslardan Gusev, Debya, M. Yurin ve Pşeniçnikov yoldaşlar konuştular ve bu gecede Nâzım Hikmet yoldaş büyük alkışlarla karşılandı.

Nâzım'ın Bakü'ye gelmesi, "Edebiyat Gecesi"ne katılması, burada şiirlerini okuması, Bakü'de kaldığı yaklaşık iki haftalık sürede edebiyat çevresinde yakın dostluklar kurması, onun özellikle genç şairler üzerinde etkisini artırır. O dönemde, biçim ve içerik yönünden, arayış içindeki Azeri şiirine öncü bir güç olur. O zamana değin hece ve aruz ölçüsüyle yazan gençlerin önünde serbest şiirin ufuklarını açar. Türkiye'de olduğu gibi, Azerbaycan'da da şiirdeki kural kırıcı Nâzım'dır. Her ne kadar, 20'li yıllardaki Azeri şiirini değerlendiren kimi eleştirmenler, serbest şiirin Azeri edebiyatına girişinde Mayakovski'nin etkisinden söz etseler de, asıl etkileyici ve belirleyici olan Nâzım'dır. Azeri gençlerinin, Mayakovski şiirine göre Nâzım'ın şiirini anlamaları ve kavramaları çok daha kolaydır. Çünkü, Nâzım kendilerinden, içlerinden birisidir; aynı dili konuşmakta, aynı dille yazmakta, aynı şiir geleneğinden gelmektedirler. Mayakovski etkisini öne çıkarmaya çalışmak "milliyetçilikle ve halk düşmanı" olmakla suçlanma korkusuyla somut bir değerlendirme yapamamaktan kaynaklanmaktadır.

20'li yıllarda Türkiye ile Azerbaycan arasındaki bağlar kopmamış, sınırlar kapanmamıştır henüz. Türkiye'deki edebiyat Azeri edebiyatçıları tarafından yakından izlenmektedir.

Ayrıca, şunu da belirtmekte yarar var. 20'li ve 30'lu yıllarda "Türk" sanı hem Türkiye Türkleri hem de Azeriler için ortak olarak kullanılmaktadır. Azeriler, o yıllarda kendi edebiyatlarına "Türk edebiyatı" demektedirler.

Nâzım'la ilgili ilk bağımsız yazıyı S. Rüstem yazar, yönetiminde bulunduğu *Maarif ve Medeniyet*'te (No: 7-8, 1927) yayımlar. Bu yazının bir bölümü şöyledir.

Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet yoldaş 1902'de münevver bir ailede doğmuştur.

Daha gençken, 1918'de şiir yazmaya başlamış. İlk şiirini şair Yahya Kemal'e okuduğunda, Yahya ona: "Çirkin bir şeyi gayet güzel diye tasvir etmen, gelecekte senin kuvvetli bir şair olacağını gösterir" demiş. Şaka, daha doğrusu teşvik yollu söylenen bu sözler yalan çıkmadı. Nâzım, yüksek ruhlu kızıl bir şair oldu.

Nâzım Hikmet yoldaşın önceki şiirlerini gözden geçirenler de onunda bizim kötümserlik batağından hâlâ çıkamayan bazı şairlerimizden geride kalmadığını görürler. Hikmet, İstanbul dergilerinin birinde:

"Ben de müridinim işte Mevlânâ!"

diye haykırıyordu. Bu çok sürmedi.

Nâzım yoldaş Devrim'in beşiği olan Rusya'ya geldi. Bu beşikte onun kulaklarına Devrim'in kan kaynatan ninnileri okundu...

Nâzım'ın yeni, parlak hayatı buradan başlar. O, proleter devriminin meyvelerinden tadar. Yüksek öğrenim görmeyi başarır. Kızıl Moskova onun damarlarındaki kanın zehirli mikroplarını öldürür. Kanını kızıllaştırır, saflaştırılır. Hikmet'in varlığı devrimcilik mayası ile yoğrulur. Rus edebiyatının birçok yeniliklerini benimser. Hatta bunu İsmayıl Habib bile kendi edebiyat tarihinde kaydetmekten vazgeçmiyor ve Anadolu'nun bu 'körpe' şairi kendi koynunda saklayamadığını üzüntüyle kaydediyor.

1924'te Hikmet birçok yenilikler bagajı ile Türkiye'ye döner. Nâzım Türkiye'de dinç kalamazdı, yüceden bağırmalıydı. Derin uykuya dalmış gençliği uykudan uyandırmalıydı. O, bunu

yaptı, devrimciliğe başladı. Devrimci gençliğin *Aydınlık*, *Orak-Çekiç* dergi ve gazetesi yayınlanmaya başlıyor.

Artık *Aydınlık* dergisinin kızıl sayfaları Nâzım Hikmet'in kızıl şiirleriyle bezenir.

Bu mesele, Türkiye burjuvasını korkutur. Türkiye'nin kırmızı gençleri *Aydınlık*'ın başında toplanırlar. Nâzım dergi aracılığıyla birçoklarına hücumlarda bulunur.

Şiirinin her dizesi gerçeğe göz yumanların başında bomba gibi patlıyor. Hatta üç telli saz şairlerine hücumdan geri kalmıyor. Moskova'da yazdığı "Yeni Sanat" adlı şiiri buna kanıttır.

Sözü şairin kendisine verelim:

Hey!
Hey!
Üç telli sazın
ağacında
deli tiryakilere
içi afyon lüleli
bir çubuk
yaptılar!
– Aksi sedanın aksi sedası –
Hey!
Hey!
Dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ – lar – la
başladı orkestram!
Ona
Komuna
Maestro!
Hey!
Hey!
Ağır sesli çekiçler
sağır
örslerin kulaklarına
Hay – kır – dı!
Sapanlar güleşiyor tarlalarla,
tarlalarla!

Coştu çalgıcı başı,
esiyor orkestram
dağlarla dalgalarla, dağ gibi dalgalarla, dalga gibi
dağ – lar – la.

Nâzım'ın *Aydınlık*'ta çıkan şiirlerine birçok genç, benzetmeler yazdılar. Azerbaycan gençlerinden de onu taklit edenler vardır.

Aydınlık kapatılır. Hikmet yoldaşı ararlar, yakalayamazlar. Gazetelerde Nâzım hakkında türlü haberler yazılır. Türkiye edebiyatında bir devrim yaratmaya başlamış Nâzım, komünist faaliyetinden dolayı on beş yıl gıyaben mahkûm edilir. Odur ki 1925 yılında Nâzım'ın yine de Kızıl Moskova'ya döndüğünü görürüz.

Kızıl Rusya'ya gelirken "Şarklı ve SSSR" şiirini yazıyor:

"Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asya'nın yollarını,
ulaştım
sana!
Haydi, tez ol! Durmasan a!
gözlerime nur ver!
Kafama şuur ver!
Ordakiler
bekliyor beni!
Oraya tez dönmeliyim,
Orda kızıl gömleğimle görünmeliyim."

Halihazırda, Hikmet yoldaşımız Moskova enstitülerinin birinde profesör "Friçe"nin asistanı olarak çalışmaktadır. O tam manasıyla Marksist bir şairdir. O, kuvvetli, yeni mefkûreli, yeni ruhlu ve devrimci proleter şairdir. Biz Nâzım'ı yarınki Türkiye'nin kızıl ideologu olarak tanıyoruz.

Onun yeni biçimlerde, yeni ruhta yazdığı "Berkeley", "Şark ve Garp", "Güneşi İçenlerin Türküsü", "Üç Telli Saz", "Ustamızın Ölümü", "Maksim Gorki'ye Açık Mektup" şiirleri gençliğe örnek olabilir.

Nâzım'a adanmış ilk şiir *Maarif ve Medeniyet*'in 9. sayısında yayımlanır. Ali Nâzım (1906-1941) araştırma yapmak için İstanbul'a gelir 1927'de. Aşağıya aldığımız bu şiiri Ali Nâzım İstanbul'da yazar. Şiirde Nâzım'ın etkisi açıkça görülüyor. Ayrıca, şiirde bir şey daha dikkati çekiyor: Kullanılan dil. Dil, o zamanki İstanbul Türkçesi. Şiirin bir başka özelliği de, Azeri şiirinde serbest ölçüyle yazılmış ilk birkaç örnekten birisi olmasıdır.

KARADENİZ'İ GEÇERKEN*

Nâzım Hikmet'e

Deniz kara, gece kara, gün kara!
Yakın – uzak,
Yüksek – alçak..
Kara, kara... kapkara.
Güvertede benim ancak,
yalnız
Bir bakınız
Bu kaynayan denize!
Bu kaynayan denize
bir bakınız!
Görün nasıl zincirlenen
O inci
Dişlerinde sıkıp çılgın kinini
Köpüren bir kara gül,
Bir zenci
Gibi bugün
Çalkalanıp, haykırıyor,
Dalgalanıp bağırıyor.
Şu deniz!
Güvertede benim ancak yalnız
Gökte ne bir ışık, ne de bir yıldız;
Karanlığa bakıyorum ben derin
Ben bu derin
Karanlığın içinde
Şu suların dibinde

Metnin orijinalinde şiirin numaralandırılması 3'ten başlamaktadır.

Okuyorum dalgalara yazılan
Ufuklara süngülerle kazılan
Kızıl kanlar izini:
Boğulan hırpalanan
On beşler ölmezini
Duyarım. Acısını gönlümde
Sanki şimdi önümde
On beş kalbi parçalayan, kanatan
Öçlerimi oynatan
Burjuva süngüsünü!
Yani melun
Kuruluşun
"Hak" denilen yüzünü!

3

Gece kara, deniz kara, gök kara!
Gömülüyor karanlığa gözlerim.
Karanlıktan çünkü aldı bir yara
Acı, acı,
Pek yakıcı,
Bir yara (lar)
Sönmez yanar,
Öçle kanar
Benim gönül gözlerim
Der ki, ben de öç gününü gözlerim.

4

Şimşek çakar
Kara sular
Bulutla yarılır;
Karadeniz
Önümüzde sırlarıyla açılır:
On beş süngü,
On beş nefer,
On beş boğuk gümbültü...
Altun dolu

Vahşi kollu
On beş kaba
On beş kanlı el, pençe...
Uzaklaşan bir karaltı onu yutan bir gece.

5

Deniz kara, gece kara, gök kara.
Güvertede ben durmuşum yalnız
Ta uzakta
Belirmekte bir yıldız.
On beşlerin destanını yazmakta
Sanki titrek şafakla sulara.

6

Güvertede ben yalnızım
Yalnız
Sular susmuş tan ağarmış
Bakınız
Bir bakınız: doğmak üzere bir güneş!
Doğmak üzere bir güneşe bakınız!
Güvertede ben yalnızım. Gönlüme
Gelecek bir bayram oldu munis aşk
O bir gün ki
Hep bugünkü
Karanlık
Silinecek
Kurtulacak karanlık.
O gün deniz kızıl, gece, gök kızıl.
Yakın, uzak,
Yüksek alçak
Hepsi kızıl, kıpkızıl.
Yükselecek
Bir abide o zaman
Alkışlanıp dinilecek:
"On beş kızıl kahraman!"
Deniz, kızıl, yerler kızıl, gök kızıl!
Artık bütün

Dirlik o gün
Kıpkızıldır
Kıpkızıl!

İstanbul, Ali Nâzım

Güneşi İçenlerin Türküsü kitabının yayımlanacağı duyurusunun yapıldığı *Maarif ve Medeniyet*'te (No: 12) Nâzım'ın "Şarklı ve SSSR" şiiriyle birlikte, Azeri serbest şiirinin ilk örneklerinden biri olan, M. Refili'nin "Kızıl Turnalar" şiiri de yayımlanır.

Her iki şiir karşılaştırıldığında, Nâzım'ın Refili üzerindeki etkisi açık seçik görülecektir. Zaten "Kızıl Turnalar" şiiri Refili tarafından "'Heraklit' şairi Nâzım Hikmet'e ithaf" edilmiştir.

ŞARKLI VE SSSR

Şarktan geliyorum!
Şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum!
Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asyanın yollarını!
Ulaştım
sana!.
Haydi, uzat kollarını
beni kucaklasan a!..
Ey!.
gönülde onu,
görmek arzusunu,
sıla hasreti gibi derinlediğim.
Ey! Kıvrımları kalbi saran türkülerini
Anamın sesi gibi dinlediğim!.
Ey!
Asya güneşleri gibi kırmızı sıcak bayrakların
sıtmalı rüyama giren!.
Kahramanlarının adı
kan içinde şaha kalkan yılları yâda getiren,
Ey beni bir ihtilâl gibi feryâda getiren diyâr!.

Gözümde bir pul etmez artık ne yer, ne yâr!
Şimale akan rüzgârlarla aşmışım
Asyanın yollarını,
ulaşmışım
Sana!.
Haydi uzat kollarını,
Beni kucaklasan a!..
Ben şarktan geliyorum,
Şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum!..
Şarklıyım!.
İsyanda haklıyım!.
Gözlerini ver bana,
fitil nerde göster bana,
ateşlemesi benden!..
Ben
24 saatte 24 saat çalışan,
sarı kemikli sırtında
kırbaç izleri nasırlaşan
milyonların
evlâdıyım!
Ben onların
dolu dizgin feryâdıyım!...
geldim senin eşiğine,
ihitilâlin beşiğine,
gözlerime nur istiyorum,
şuur istiyorum!..

Asyanın,
Sonsuz, sıtmalı sarı
bataklıkları
vardır.
Bunlar,
Zehirli yemyeşil havasında,
yekpare demirden
fabrikalar yükselen
bataklıklardır!...

Gece, gündüz,
bu yemyeşil dümdüz
havalara,
Kara dağlar gibi dumanlar boşalır!
bataklıklar nefes alır,
Çarklar döner
döner, döner!
Gözlerimizde canımız
söner, söner!
Sarı sıtmalı kanımız
parça parça ışıklı altın olur...
Kara toprak ufuklarında Asyanın
77 katlı bankalar,
bir masal hayvanı gibi solur,
solur, solur!..

Orda
o bataklıklarda,
kardeşlerimin
vebalı, sarı
karınları
sinekli et parçaları gibi sürünürken;
o bataklıklar
köylülere
Cehennemin rüyası gibi görünürken;
ben
seni görmek arzusunu
bir sıla hasreti gibi derinledim,
ve sanma ki orda aç bir köpek gibi inledim,
Hayır!.
Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asyanın yollarını,
ulaştım
sana!.
Haydi, tez ol! durmasan a!.
gözlerime nur ver!
Kafama şuur ver!

Ordakiler,
bekliyor beni!..
Oraya tez dönmeliyim,
Orda kızıl gömleğimle görünmeliyim.

Nâzım Hikmet
1925-Türkiye

KIZIL TURNALAR

"Heraklit" şairi Nâzım Hikmet'e ithaf

Geldim
Uzak, sıcak bir elden,
Sıcak cenup elinden
Uzak, soğuk şimale...
Geldim bir hasta çocuk gibi
Taşıyarak kalbimi...
Taşıyarak, o bir hasta çocuk gibi kalbimi!...
Derin dere dibinde
Uzak tırnaklı parmaklarımı
Sokarak göz bebeklerime,
Cenazeler
"Dinle" diyordu, "sakallı mazilerin
Sakal telli sazında
İnleyen türküsünü..."
Çıktım
Derin dere dibinden;
Çıktım çetin bir yola!
Zannetme uçacağım
Kanatlı bulutların
Yumuşak kucağında...!

***

Yolum çetin ve çetin,
Kalbimde var bir derin,
Derin dibinde kalbimin
Bir korkulu hastalık:
Bu hastalık-
Mazi denilen bataklıkta

Çırpınan bir hasta balık...

***

Şimal soğuk, Şark sıcak,
Şimalde var bir ocak...
O ocaktan
Işık, kuvvet ve bilgi
Alarak boğacağım
Bu sarı hastalığı.
Gidiyorum aramaya
Kürenin mihverini!
Şimal kutbu açacak
Kör olan gözlerimi...

***

Yolum uzak, çok uzak,
Uzak şimalde bir ocak
Yanıyor...
Her yer alevli denizlerle boyanır...
Gidiyorum
Doğmak için yeniden
Doyunca içeceğim
Ben bu denizlerden.

***

Gökte uçan turnalar!
Kızıl kanat turnalar!
Deste deste gidersiniz
Uzak sıcak ellere.
Benden selam edersiniz
Sıcak esen yellere...
Kışta şimal ak olur,
Yaz gelir sıcak olur...
Geçer belki ömür yarım,
Bir gün geri dönerim
Sağlam kalbim elimde,
Kızıl turna belinde!

Mikayıl Refili
Moskova

Azerbaycan Proleter Yazıcıları Cemiyeti'nin Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümü nedeniyle Aralık 1927'de yayımladığı *Ekim Alevleri* (Oktyabr alovları) dergisinin önsözü niteliğindeki Teymur Hüseyinov'un "Türk Edebiyatındaki Yenilikler" başlıklı yazısı, o dönemdeki Azeri edebiyatının içinde bulunduğu görünümü, az da olsa, yansıtması ve Nâzım Hikmet'e ilişkin değerlendirmeler yapması yönünden ilginç olduğu için yazının bir bölümünü buraya alıyorum.

...Eski şairlerin birçoğu kendi "talihinden" etrafındaki hayattan yakınmayı sürdürüyor, tasavvufa dalıyor ve inliyor; burjuva yavruları ve "şahsey-vahsey (Şah Hüseyin vah Hüseyin)" ile eğitilmişler kendi adi gözyaşlarını akıtmaktan doymuyorlar, onlar ağlayarak umut ve geleceksiz olan başka bir dünyanın derdini çekiyorlar, bazen onlar, uzaklardaki dostlarına, "sabah yelinin kanatları" üzerinde ya da turnalar aracılığıyla selamlar gönderirler.

...Türk edebiyatı üzerinde duran, geçmişin bu ağır mirasına bakmayarak, Ekim'den sonra yaptığımız savaşımda biz yeni genç şairler yaratmayı başardık. Bu yeni genç şairler, devrimci ruhla dolu ve kendi kalemlerinin ucunda yeni, komünist toplumun ülküsünü taşıyorlar.

Bu konuda, genç şairlerden en değerlisi olan Nâzım Hikmet'in eserlerini örnek olarak almak gerekir.

Devrimci Anadolu'nun yavrusu olan Nâzım Hikmet, daha "çocukken" kendi şairlik yeteneğini göstermiş ve düşüncelerini korkusuzca söylemeyi öğrenmiştir. Onun şairliği – o Türkiye halkının kendi özgürlüğü uğrunda verdiği savaşımla doğuyor, sonra dünya olaylarını, Doğu'nun kaderini doğru komünist görüşüyle anlayan Sovyetler Birliği'ne yayılır.

"Şark ve Garp" adlı parçasında komsomol taşkınlığıyla Nâzım Hikmet, Piyer Loti'nin Doğu'yu betimlemesinin üzerine hücum ediyor:

"Esrar!
Tevekkül!
Kısmet!

Kafes, han, kervan,
şadırvan!
Gümüş tepsilerde raks eden sultan!
Mihrace, padişah,
bin bir yaşında bir şah.
Minarelerden sallanıyor sedef nalınlar,
burunları kınalı kadınlar
ayaklarıyla gergef dokuyor.
Rüzgârlarda yeşil sarıklı imamlar ezan okuyor!"

Nâzım haykırarak, Doğu'nun bundan ibaret olmadığını göstermeye çalışır:

"... ne dün
ne bugün
ne yarın
böyle bir Şark
yoktu,
olmayacak!
Şark
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyâr!
Ağzına kadar
buğdayla dolu ambar!
Avrupanın ambarı!
... Himalayanın
en yüksek
en dik
en karlı tepesinde
Britanya zabitleri cazbant çaldırıyorlar,
kara tırnaklı ayaklarını daldırıyorlar,
Paryaların
beyaz dişli ölülerini attığı Ganja!"

...Nâzım Hikmet'in eserleri biçim yönünden de belli bir başarı elde etmiştir, doğrudur ilk yazılarında fütürizmi andıran bazı zahiri biçimlere geçirse de, lakin sonralar muayyen ve muhkem bir şekle girer ki, bu şekil hem yenici ve hem de Türk edebiyatında birinci defa tesadüf edilen bir şeydir. Hikmet'in bu şekli birçok taklitçiler vücuda getirmiştir. Bir zaman Nâzım Hikmet kendi eserlerine "yeni sanat" adı vermek istemiştir. O, her hangi şablona ve eskiliğe düşmandır, eski şairlerin çaldığı üç telli saz onu tatmin etmiyor. Nâzım'ın fikrince "o sazlardan deli tiryakilere içi afyon lüleli bir çubuk yapılabilir."

...Kendi ilhamının, kendine ve emekçi insanlığın kuvvetine inanmasının gücüyle Nâzım başkalarından daha yüksekte durur:

"Güneşi zaptedeceğiz
Güneşin zaptı yakın!
Düşmesin bizimle yola
evinde ağlayanların
boynunda ağır bir
zincir gibi taşıyanlar!..."

"Nefte Doğru" adlı şiirinde Nâzım Hikmet çağdaş siyasi meselelere ve inşaatımıza (kuruluşumuza) daha yakın gelir. Birkaç güzel çizgi aracılığıyla o, Moskova'dan Bakü'ye gider, gördüklerini betimler ve bizim inşaatımıza, proletaryaya ve onların başarısına karşı olan aşkının sahte olmadığını ve aynı zamanda bedii bir eser yarattığını gösterir:

"Düşünen beyni Moskova ise ülkemizin.
Taze kan dağıtan kalbidir Bakü!..."

Tren onun gözüne: gecenin aydın koynuna koşan, alevlerle ışıklanmış bir "kervan" gibi gelir...

Don havzasından geçerken her tarafta kara kömür ve maden, burada çalışanların da hepsini kapkara görür.

"Kömür ilerimiz, gerimiz.
Kömür tozuyla sürmelendi gözlerimiz!.."

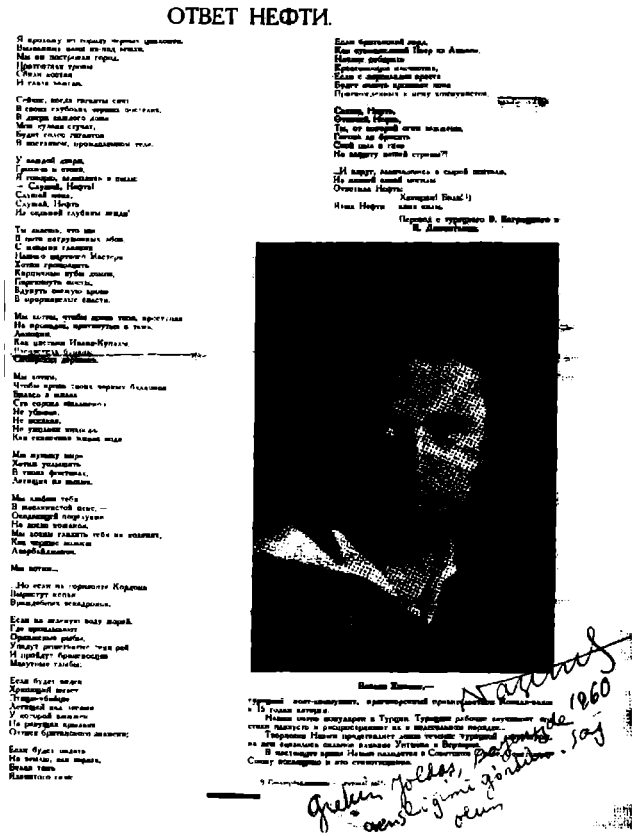
Şimali Kafkas'ta ise Kubanlılar traktörle yer sürüyor ve traktörün üstünde samakonka (arak) içiyorlar.

Neft saltanatına yetişirken onun kalbi sabırsızlık ateşiyle yanmaya başlıyor.

"Yükseldikçe fakat kumların üzerinden
yağlı bir neft kokusu,
dağılıyor gözlerimden
bu yorgun yaz uykusu!..."
Bu kokuyu duyar duymaz o, neftin çıktığı yere koşuyor.
"... Kanat takmak kabil olsaydı saatlere!..."
Neft saltanatı onun bütün tasvirlerine malik olur:
"Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerle öpüşüp,
Bakü'nün mukaddes toprağına yüz üstü düşüp,
avuçlayıp nefti siyah şarap gibi içmek istiyorum!"

Nâzım Hikmet'ten daha ayrıntılı söz etmek için, yazık ki, elimizde şairin fazla eseri yok. Genç şairin, şimdiki Türk edebiyatında kurmak istediği yeni yolu bunlarsız iyi göstermek olanaksız. Fakat bu küçük materyal bile, şairin yeniliği, asaleti ve devrimciliği hakkında hüküm çıkarma olanağı sağlar. Şiirdeki eski biçimden kaçıp yeni biçimlerde yazmasıyla o büyük bir devrimcidir, çünkü, o, "taze şarabı eski deriye dökmeye" razı olmuyor, değişir, şerait ve anane nazara almıyor. Yalnız bu değil. O yeni biçimlerde yeni içerikli şeyler yazıyor, emekçi dünyanın özgürlüğü uğrunda savaşım vermek için yeni devrimci ülküler yayınlıyor.

Nâzım Hikmet herhangi bir bayağılıktan uzaktır. O, başka şairlerimiz gibi ayrı ayrı şeylerin betimlemesiyle ya da boş bir seslenişle (Komsomolka, aşk, fen, devrim, Şark) yetinmeyip, onları komünist ülküsü ışığı ile aydınlatır ve hayatlarındaki sosyal olayları göstererek onların bir çeşit diyalektik gelişmesini ortaya koyar. Fakat ne yazık ki, bu söylediklerimizi bazen çok yüzeysel geçiyor. Bu şairin işçi ve köylü hayatını iyi tanımadığını gösterir. Onun için kitleye daha yakın olmalı, onunla birlikte yaşamalı, onunla bir yerde sosyal hayatımızı yaratan gündelik umumi bir hevesin kalp çarpıntısını dinlemeli, hatta savaşımın, inşaatın muhtelif gamlarını işitmeli, sonra ise bunların hepsini yaratıcılık "makine"sinden geçirip, şairlik hayalinin "orkestra"sında çaldırmalıdır.

ОТВЕТ НЕФТИ.

"Grekin yoldaş, sayenizde gençliğimi gördüm. Sağ olun. 1960, Nâzım Hikmet" Nâzım'ın "Neftin Cevabı" (İlk yayımlanışı *Maarif ve Medeniyet* dergisinin No: 10-11, Ekim-Kasım 1927 sayısı) şiirini Türkçeden Rusçaya E. Bagristkiy ve N. Dementyev yapmış. Yıllar sonra Grekin yoldaş *Projektora* dergisinin sayfasını yırtmış ve 1960 yılında Nâzım Hikmet'e imzalatmış. Belge, Azeri yazarı Eleviye Babayeva'dan 14.4.1999 tarihinde alınmıştır.

1928 Yılı

Azerbaycan'da Nâzım'a 1927'de gösterilen ilgi 1928'de de sürer; Azeri basınında yine Nâzım'ın şiirleri, Nâzım'la ilgili haberler ve yazılar yayımlanır. Ancak, bu yıl içerisinde, Nâzım'ın Azeri dergi ve gazetelerinde şiirlerinin yayımlanışı, 1927'deki kadar yoğun değildir; dahası 1928'in ikinci yarısında hiç görülmez. Bunda Nâzım'ın Türkiye'ye dönme çabalarının yoğunlaşması ve dönüşünün etkisi olsa gerek. Bilindiği gibi, Nâzım 1928'in ortalarından sonra Türkiye'ye döner, Hopa'da tutuklanır.

Nâzım'ın şiirlerinin ve Nâzım'a adanmış şiirlerle yazıların en çok yayınlandığı *Maarif ve Medeniyet*'in[9] adı 1928'in başında değişir, *İnkılap ve Medeniyet* olur. Derginin yalnızca adı değişir, yönetimi, yayın ve yazın anlayışı değişmez.

1928'de Azerbaycan'da Nâzım'ın yayımlanan şiirleri şunlar: "Gorki'deki Beyaz Sütunlu Ev" (*İnkılap ve Medeniyet*, No: 1), "Moskova'da Herakliti Düşünüş" (*İnkılap ve Medeniyet*, No: 3), "Arpa Çayın İki Yanı" (*Edebiyat Cephesi*, No: 1, 2.7.1928).

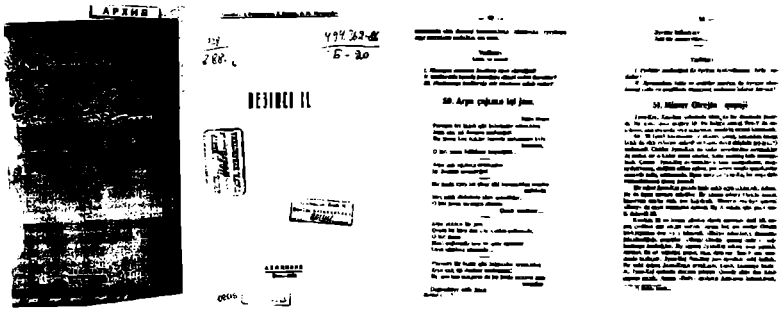
9 *Azerbaycan* dergisinin ilk sayısı 28 Ocak 1923 tarihinde çıkar. Azerbaycan Yazıcılar Birliği'nin organıdır. Değişik dönemlerde *Maarif ve Medeniyet* (1923-1927), *İnkılap ve Medeniyet* (1928-1936, No: 1-5), *Revolyusiya ve Kultura* (1938, No: 6-12), *Vatan Uğrunda* (1941, No: 6-8; 1946, No: 1-5), *İnkılap ve Medeniyet* (1946, No: 5-8; 1952) adıyla yayımlanmıştır. 1953 yılından bu yana *Azerbaycan* adıyla çıkarılmaktadır. İlk redaktörü Taki Şahbazi Simurg'tur. 1990'lı yıllarda, ekonomik nedenlerle, yayımlanması kesintiye uğrayan dergi, Cumhurbaşkanı Haydar Aliyev'in buyruğuyla devlet bütçesinden desteklenerek 1996 yılından bu yana düzenli olarak çıkmaktadır.

1 Mayıs 1928 tarihli *Komünist* gazetesindeki habere göre de Nâzım'ın "Şark-Garp" şiiri *Na rubeje Vostoka* dergisinin 1. sayısında yayımlanır.

Nâzım'ın şiirlerinin yayımlanması yoğun değildir; ancak Nâzım açısından çok daha önemli durumlar ortaya çıkar. Bunlar daha sonra ayrıntılı olarak üzerinde duracağımız ilk şiir kitabının yayımlanması, bir şiirinin ilk kez bir ders kitabına girmesi, Azerbaycan Proleter Yazıcıları Kurultayı'na "onur üyesi" seçilmesi gibi... 13-16 Ocak 1928 tarihlerinde Azerbaycan Proleter Yazıcıları'nm Birinci Kurultayı'nda, Nâzım, birçok yazarla birlikte, Azerbaycan Proleter Yazıcıları Birliğine "onur üyesi" seçilir. *Komünist*'te (15-17.1.1928) yayımlanan Kurultay Tutanağı'nda şöyle deniliyor:

> ...Rüstemzade'nin önerisi üzerine Kurultay'ın başkanlık heyetine altısı kazadan olmakla on altı kişi seçildi. Kurultayın onur üyeliğine Buharin, Barbüs, Demyan Bednı, Lunaçarski, Ağamalıoğlu, Maksim Gorki, Averbah, Seravimoviç ve Nâzım Hikmet yoldaşlar seçilmişlerdir...

Nâzım'ın şiiri, Türkiye'den önce (bak. İ. Habip, Lise Kitapları: lll. Sınıf, Edebi Yeniliğimiz, İkinci Kısım, Devlet Matbaası, İstanbul 1932) Azerbaycan'da ders kitabına girer. 1928'de yayımlanan "Beşinci İl (Yıl)" adlı ders kitabında (Azerneşr, Bakü – 1928,) Nâzım'ın "Arpa Çayın İki Yanı" şiiri yayımlanır.

Beşinci İl (Yıl) kitabının ön ve iç kapağı ve "Arpa Çayının İki Yanı" şiirinin yayımlandığı sayfalar. O dönemde, Azerbaycan'da Latin kökenli abece kullanılmaya başlanmıştır.

"Onur üyesi" seçildikten sonra, Moskova'da toplanacak olan Sovyetler Birliği Proleter Yazıcılar Birliği Birinci Kurultayı'na S. Rüstem ve Ali Nâzım'la birlikte Azerbaycan delegesi olarak da seçilir. (*İnkılap ve Medeniyet*, No: 5)

S. Rüstem, o günleri "Nâzım'ı Anımsıyorum" başlıklı anılarında şöyle anlatıyor:

> 1928'de Moskova'da Sovyetler Birliği Proleter Yazıcıları'nın Birinci Kurultayı toplanmıştı. Biz, Bakü'de Nâzım'ı da kendi aramızda bu kurultaya temsilci seçtik. Kurultay günlerinde onunla her gün görüşür, yeni dostların evine konuk giderdik. (*Bakı*, 30.6.1967)

1928'de, Nâzım'ın ilk şiir kitabı, *Güneşi İçenlerin Türküsü* yayımlanır. Nâzım'ın şiirlerinin kitap olarak yayımlanacağının ilk duyurusu 1927'nin başında (*Maarif ve Medeniyet*, No: 1-2), ikinci duyuru ise 1927'nin sonunda (*Maarif ve Medeniyet*, No: 12) yapılır. İkinci duyuruda kitabın adı da bellidir. Yapılan duyuru şöyledir: "Bu yakınlarda Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabı yayınlanarak satışa sunulacaktır."

Kitap, ilk duyurunun üzerinden, yaklaşık 16 ay sonra, 1928 Nisanında yayımlanabilir.

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 5) Sovyetler Birliği Proleter Yazıcılar Cemiyeti'ne Azerbaycan'dan delege olarak seçildiği haberiyle birlikte, Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabının yayımlandığı da bildiriliyor.

Nâzım, Moskova'dan babasına yazdığı mektupta, kitabının yayımlanacağına ilişkin, şunları yazıyor:

> Bir hafta sonra bir şiirler mecmuam çıkacak. Kitabın ismi: Güneşi İçenlerin Türküsü. Size mutlaka birkaç nüshasını gönderirim. Buradaki Rusça çıkan mecmualarda benim şiirlerimi tercüme edip neşrediyorlar. Hele Azerbaycan ve bilhassa Bakü'de meşhur şair oldum. Dört beş mecmua ve kitapta benim hakkımda methiyeler yazdılar. Resimlerimi bastılar.[10]

10 A. Aydemir, *Nâzım*, s. 172

Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabındaki fotoğrafı

Güneşi İçenlerin Türküsü, Azerneşr Matbaası'nda Arap abecesiyle 3.000 adet basılmış; 104 sayfa, redaktörü S. Rüstem. Kitaba Nâzım'ın Türkiye'de ve Sovyetler'de bulunduğu sıralarda yazdığı toplam 32 şiir alınmış. Kitabın içindekiler şöyle sıralanıyor:

Güneşi İçenlerin Türküsü
Mukaddime
Türkü

Birinci Kısım / Şarklı ve SSSR
Şarklı ve SSSR (1925 – Türkiye)
Açların Gözbebekleri / *1921 açlığına* (1922 – Moskova)
Heyecanımız (1922 –Moskova)
Müşterek Zahmet (1922 – Moskova)
"1923" Almanya İnkılabını Beklerken (1923 – Moskova)
"1923" Almanya İnkılabını Beklerken (1923 – Moskova)
Yayından Fırlayan Ok / *Dünya hareketi tarihine* (1925 – Moskova)
Veda / *SSSR'den 1924 senesinde ayrılırken* (1924 – Moskova)

İkinci Kısım / Berkley
Berkley (1926 – Moskova)
"Maksim Gorki"ye Açık Mektup (Moskova – 1927)

Üçüncü Kısım / Ustamızın Ölümü
Ustamızın Ölümü (Moskova)
On Beş Yara (Türkiye – 1925)
On Beşlerin Kitabesi (1925 – Türkiye)

Dördüncü Kısım / Anadolu
Anadolu / *1920 seyahat notlarından* (1926 – Moskova)
Grev (1922 – Moskova)
"Aydınlık" (1925 – Türkiye)
Aydınlıkçılar (1925 – Türkiye)
Şark-Garp / *"Esir Şarkın kurtuluş gününe"* (1925 – Türkiye)

Beşinci Kısım / O Duvar (Maarif ve Medeniyet mecmuasından)
"Kom-Genç" Birliklerine! (1922 – Moskova)
O Duvar
Cevap
Komsomol (1920 – Türkiye)

Altıncı Kısım / Yanar Dağ
Yanar Dağ (1925 – Türkiye)
Yangın (1925 – Türkiye)
Gövdemdeki Kurt (922 – Moskova)
Şairin Bir Dakika Tembelliği (924 – Moskova)
Ölüm – Vazife *(Hasta iken)* (922 – Moskova)

Yedinci Kısım / Yeni Sanat
Yeni Sanat (922 – Moskova)
Şair (922 – Moskova)
Ayağa Kalkın Efendiler!. / *Burjuva sanatkârlarına* (925 – İstanbul)

Sekizinci Kısım / Nefte Doğru
Nefte Doğru / *Yolculuk notlarından* (1927 "Moskova-Bakü" yolu)

Not: I. Ayraç içindeki tarih ve yer adları şiirin ne zaman, nerede yazıldığını gösteriyor.

II. "Komsomol" şiirinin altındaki tarih "920", yer "Moskova" olarak gösterilmiş. Burada bir yanlışlık var. Şiir ilk kez *Komsomol* dergisinin 9. sayısında (Kasım 1927) yayımlanıyor; ayrıca Ekber Babayev'in düzenlediği Bulgaristan'da yayımlanan Nâzım Hikmet'in *Bütün Eserleri*'nin (Narodna Prosveta, Sofya 1967) 1. cildinde (s. 60) tarih olarak "1922" gösterilmektedir. "1922" tarihinin doğru olması gerekir; doğal olarak da şiirin yazıldığı yer "Türkiye" değil, "Moskova"dır.

***

Nâzım, kitabının telif ücretini de alır. Bu konuda 1957'de yazdığı "Azeri Kültürü Üzerine Düşünceler" (*Edebiyat ve İncecesanat*, 8.5.1987) başlıklı yazısında şunları söylüyor:

> Benim ilk şiirim vatanımda, şehrimde, Türkiye'mde, İstanbul'umda yayımlandı; ancak ilk şiir kitabım Bakü'de, Azerbaycan'da 1928 yılında çıktı.
>
> ...Makalemin başlarında demiştim ki, ilk şiir kitabım Bakü'de yayımlandı: *Güneşi İçenlerin Türküsü*. O zaman, aklımda değil, lakin o zaman bu kitap için aldığım para, İstanbul'da böyle bir kitap için aldığımdan, en azından 500 kat çoktu...

Güneşi İçenlerin Türküsü'nün redaktörü Süleyman Rüstem, Nâzım'ın ölümünden sonra yazdığı yazılarda şunları söylüyor:

> Nâzım Hikmet'in ilk kitabı Bakü'de çıkmıştır. Dergilerimizde çıkan şiirlerini toplayıp *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı kitabını yayımladığımız için, o bize minnettarlığını bildirdi. Bu, genç şair Nâzım Hikmet'in yaşamında büyük bir olaydı. ("Od Yürekli Şair", *Edebiyat ve İncesanat*, 8.6.1963)

> Bizim dergimizde yayımlanmış ve diğer yazılarını, şiirlerini toplayıp kitap halinde yayımlanması için bize göndermesini Nâzım Bakü'deyken ondan rica etmiştim. Nâzım sözünde durarak otuza yakın şiirini bana gönderdi. Bunlar 1920 yılından 1927 yılına kadar yazılmış şiirleriydi.
>
> ...104 sayfadan ibaret *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabı 3.000 nüsha tirajla yayımlandı. Bu kitap birkaç gün içinde kitapçılardan evlere, evlerden ise yüreklere geçti.... (*Bakı*, 1.7.1967)
>
> Şairin yaratıcılığı Azerbaycan kültürüyle güçlü bağlarla bağlıdır. Zamanında yönetmeni olduğum *Maarif ve Medeniyet*'e

şiirler gönderirdi. Onunla mektuplaşırdık. Onu Bakü'ye davet ettim. O, 1927'nin yazında Bakü'ye gelip, halkımızın sosyalizm kuruculuğu alanında elde ettiği başarıların canlı tanığı oldu, Azerbaycan hakkında değerli şiirler yarattı. Onun "Nefte Doğru", "Neftin Cevabı", "Hazar Denizi", "Bayram Oğlu" gibi değerli eserleri Bakü heyecanıyla yazılmıştır. Aklımdadır, o zaman Kızıl Kalemler Cemiyeti, Nâzım Hikmet'in şiirler kitabını Azericede yayımlamayı kararlaştırdı. Bilindiği gibi, Bakü'ye gelinceye değin şairin kitabı yayımlanmamıştı. 1928'de yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü* onun ilk kitabıydı. Kitabın redaktörü bendim, şiirlerin de birçoğunu Azericeye ben çevirmiştim. Bu Nâzım Hikmet'in yaşamında en büyük olaylardan biriydi. Sonradan kendisi de belirtiyordu ki, ilk kitabımın benim yaratıcılığımda önemli rolü olmuştur. (*Bakıya Gidiyorum* kitabının önsözü)

Mustafa Kuluyev'in Nâzım'dan söz eden iki yazısı yayımlanır, *İnkılap ve Medeniyet*'te: "Proleter Edebiyatına Doğru" (No: 4), "Yeniyetmeler" (No: 9).

Kuluyev'in "Proleter Edebiyatına Doğru" yazısı, dönemin edebiyatını bütünüyle ele alan bir yazı. Buraya şiirle ilgili bölümleri kısaltarak alıyorum.

Yeni Türk şiiri, Blok ve Mayakovski gibi şairlerin... Rus proleter edebiyatının etkisi ve nüfuzu altında büyümeğe başlıyor.

Yeni Türk şiiri, ilk önce, varlı sınıf ile bağlı olan ulusal küçük burjuva aydınlarının kötümserliğine ve estetizmine karşı ateş açtı.

Devrim, küçük burjuva ideolojisi ile doyurulmuş yazıcı aydınları etkilemedi. Bu aydınlar büyük devrimin özgürleştirici meselelerini hissetmediler, devrimin coşkusunu, kahramanlığını, proletaryanın terakki ve medeni görevlerini anlamadılar...

Kötümserliğin temsilcisi olarak, geçen yıl vefat etmiş, Samet Mansur'u gösterebiliriz.

Samet Mansur hayatta bir anlam görmeyip, devrimci hayatın musikisine sağır kalmış ve sarhoşluğa kapılmayı uygun görmüştü...

Kendi yaratıcılıklarını estetizme ve ideolojisizliğe veren ikinci grubun temsilcisi olarak Cevat'ı ve Hüseyin Cavit'i gös-

terebiliriz. Bunlar *Gök Göl*, *Topal Teymur* gibi eserlerinde doğal sevgiyi ve tarihi geçmişi terennüm ediyorlar.

...Yazıcı gençler Lenin yolu ile, bütün dünya emekçilerinin uluslararası birleşmesine doğru gidiyorlar.

Bizim genç yazıcılarımız hâlâ kendi öğrencilik dönemlerini geçirirler. Hâlâ bu gençlerin şiirlerinde yeni hayatın canlı görünümlerine rastlamıyoruz. Bu gençler proleter hayatının can damarını hâlâ bulamamışlar. Yeni Türk şiirinde sanayi ve inşaattan hiçbir ses yoktur. Gençlerimiz kendi yazıları üzerinde çalışmıyorlar. Bazen aynı düşünceleri tekrar ediyorlar.

Eski Türk şiiri şahsi duyguları yansıtıyor...

Yeni şiirde ise, zayıf olsa da ortak yaşamla ilgili olan sosyal duygular görürüz. Bu yeni şiirde, bir sevinç, zalimlere karşı sağlam bir kin, savaşım hevesi, kuvvetli ve genç kudret vardır.

Gençlerimiz yeni hayata karşı gözlerini açmışlar. Bunların güçlü, yetenekli şairler yetiştireceğine inanıyoruz.

Dergimizde genç Anadolu şairi Nâzım Hikmet'in de şiirleri yayınlanır. O, Anadolu'dan gelmiştir, beli bükülmüş Anadolu köylüsü, yine de Avrupa emperyalizmine hizmet etmektedir. O, bütün Doğu sömürgelerine kendi itirazını ilan etmek için buraya gelmiştir.

"Sen bir şarlatandan başka bir şey değilsin!
Şarlatan!

Ben elimi size verdim,
size verdik biz elimizi,
kucaklayın bizi
Avrupa'nın San-külotları!
Sürelim yan yana bindiğimiz al atları!
Menzil yakın
Bakın
Kurtuluş günü artık sayılı:
Önümüzde Şarkın gelecek isyan yılı
Bize kanlı mendilini sallıyor!
Al atlarımız emperyalizmin göbeğini nallıyor!..."

Ekim gürültüleri bütün Doğu'da işitilmeye başlamıştır. Bu gürültü Doğu zalimlerini korkuya salmıştır. Nâzım Hikmet

mazlum Doğu'nun şairidir. Onun şiirlerinde bir kuvvet ve kudret vardır, onun şiirleri sömürge ülkelerinin emekçilerini savaşıma, isyana, özgürlüğe doğru çağırırlar...

Mustafa Kuluyev, "Yeniyetmeler" başlıklı yazısında ise şunları söylüyor:

Ekim Devrimi karşısındaki korku, burjuva aydınlarını ve küçük burjuvaları bir şeye mecbur etmişti: onlar var güçleri ile çalışıp kitlelerin dimağını Panislamizm ve Pantürkizm düşünceleri ile aşılamak ve İran derebeyleri ile, Arap şeyhini, Bakü milyonerini ve Türk işçi ve köylülerini birleştirmek istiyorlardı.

Panislamizm ve Pantürkizm burjuvazinin siyasi hareket programına alındığı gibi, bedii edebiyatın da esas görevlerinden birisini oluşturuyordu.

Bu kuralla bedii edebiyat ve bedii yaratıcılık bahçelerini gereksiz yabani ot sarmış ve zayıflamıştı. Ekim güneşi bu gereksiz otları kökünden kuruttu ve yeni tohumlar için toprağı hazırladı.

Şimdi, bazen mezarlıkta öten bir baykuş sesi; o geçmiş günlerdeki okuyucular toplumunu, o molla ve beyler âlemini, o tok, iradesiz ve hakir insanların şiirini bize anımsatır...

...Devrim treni var gücüyle koşuyor. Aziz şairler, biz size bu trene binmeyi öneriyoruz. O zaman siz devrim dalgaları üzerinde daha yukarı kalkabilirsiniz! Tez olunuz, üçüncü zil çalınıyor; siz yerde kalırsınız! Sonra geç olur, ara istasyonda kalırsınız, küçük burjuva seli sizi bütünüyle basar!

Devrimci gençlik ilk defa olarak yeni edebiyat konuları buldu, kötümserliğe ve bireyciliğe kesin bir darbe indirdi...

...Son zamanlarda bazı genç şairlerimiz Türkiye komünist şairi N. Hikmet'i taklide başlamışlardır.

Nâzım Hikmet Moskova'da Şûra terbiyesi almaktadır. O bir Anadolu şairi olmaktan ziyade bir Türk Şûra şairidir. Hiç kuşkusuz Nâzım Hikmet Doğu ve Türkiye için bir bomba olacaktır. O şimdi de kulakları sağırlaştırır. Bir Bolşevik fişeğidir. Onun sözleri kulakları sağırlaştırır; kendi gücü ile dinleyicilere büyük etki yapar. Nâzım ilk olarak Türk edebiyatına serbest nazım getirmiştir. Biz burada yalnız Nâzım Hikmet yaratıcılığına yüzey-

sel olarak göz atacağız. Ondan ayrıntılı biçimde söz etmek için özel bir makale yazmak gerekir. Nâzım Hikmet'i taklit eden genç şairlerimizden Ali Nâzım "Karadeniz'i Geçerken" adlı şiirinde Türkiye burjuvazisi tarafından haince öldürülüp Karadeniz'e atılan on beş Türk komünistinden söz ediyor. "Gece kara, deniz kara, gök kara, güvertede ben durmuşum yalnız, ta uzakta belirmekte bir yıldız. On beşlerin destanını yazmakta, sanki titrek şafağıyla sulara!..." Şair emindir ki, bir gün gelecek deniz, gece, kızıllaşacak; on beş kızıl kahraman için bir anıt dikilecektir.

...Genç yazıcılarımızın yaratıcılık çalışmasında birçok genel eksiklikler vardır, bu genel eksiklikler, onların hemen hepsine ilişkindir. Bu eksiklikler şimdiki yüzyılın özellikleri ve yeni proleter edebiyatının karşısına konulan görevlerden ileri gelir. Bilindiği gibi, edebi yaratıcılığın birinci devrinde, bedii fikrini Türk yazıcılarını belli bir şekle salmak ile ilgilenmek olmalıydı. Geçirdiğimiz devir, proletaryaya yabancı olan eski şairlerin mefkuresi ile amansız savaşım bayrağı altında geçmiştir.

Bütün edebi çalışma bu görev ve bu savaşım ile ilgiliydi, okumak, öğrenmek, olgunlaşmak sorunları ikinci planda kalmıştı.

Yeni şairin eksikliklerini gösterelim: her şeyden önce demeliyiz ki, genç yazıcılarımızın yaratıcılığında büyük ve derin kültür yoktur. Bu hissedilir. Çok zaman şair dile ve benzetmelere ve hatta söz ettiği konuya çok soğuk bakıyor...

...Ekim Devrimi'ne genç yazıcılarımız bir genç köylü gözüyle bakıyorlar. Herhalde Ekim'e adanan yazılarda sınıfsal duygu, diyalektik düşünce yoktur. Halbuki, bu proleter şairlerinde kesinlikle olmalıdır...

Nisan Devrimi konusu bile çok şablon, yeknesak ve kuru bir biçimde verilmiştir. Çok yerde bu şiirler, 1920 yılında az hazırlıklı propagandacılar tarafından mitinglerde söylenilen söylevleri andırırlar.

...Artık "sanat, sanat içindir" ilkesini izleyen bulunmayacaktır.

Birinci dönemin görevi yerine getirilmiştir, şimdi daha ileriye gitmek gerekir. Şimdi kendi silahlarımızı başka tür bileyip önümüzdeki yaşamsal engelleri reddetmeliyiz.

Dünyanın yeni sultanı olan işçinin karmaşık ruhsal durumlarını öğrenmeye başlamak gerekir. Küçük şiirlerin tahlil ve tasvirinden sonra şimdi, büyük tarihi, devrimci önemi olan olaylara ve dünyayı sarsan sorunlara geçmek gerekir.

...Yeni gençlik, dağları yerinden oynatacak.

Nâzım'ın ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü* üzerine ilk bağımsız yazıyı, dönemin genç eleştirmenlerinden Ali Nâzım yazar. Ali Nâzım, 1927'de Türkiye'de, İstanbul'da bulunmuş, bilimsel araştırma yapmış, 1920'li yıllardaki Türk edebiyatını bilen, İstanbul'dayken Nâzım'a adadığı ve Nâzım'a öykünerek yazdığı "Karadeniz'i Geçerken" başlıklı şiirin şairi.

Ali Nâzım'ın *İnkılap ve Medeniyet*'te "Güneşi İçeriz... Güneşleniriz" (No: 6–7), "Yeni Vazifeler Etrafında / Proleter Edebiyatında İçerik ve Biçime İlişkin" (No: 8) yazıları yayımlanır.

A. Nâzım, "Güneşi İçeriz... Güneşleniriz" yazısının bir bölümünde şöyle yazar:

Edebiyatın ve edebi üsluplar gelişmesinin genel kanunları vardır. Bu kanunların ve kanun düzgünlüklerinin bilimsel tezahür şekillerinden ibaret olan bu esaslar da bütün edebiyatlara şamildir. Bunlar dikkate alınmadıkça, her yerde olduğu gibi, bizim de edebiyatımızdaki birçok özellikler anlaşılmaz; onların gerçek mahiyetleri gösterilmediği gibi, edebî istikameti görülemez.

Bizim edebiyatımıza giren Nâzım Hikmet yaratıcılığı bu hadiselerden biridir; Nâzım Hikmet öyle bir hadisedir ki, bir taraftan kapitalizm toplumunun bir uzviyeti olan Türkiye'nin sınıfsal mücadeleleri ile şartlanmış, ondan doğmuş, diğer taraftan ise geçit devrinde olan Sovyetler Birliği'nin galibiyet ve zaferleri, daha doğrusu, varlığı ile çok sık bağlanmıştır.

Nâzım Hikmet'in *Güneşi İçenlerin Türküsü* şiirler kitabı onun yaratıcılık ummanından bir katre olmakla beraber, onun hakkında muayyen bir fikir yürütebilmek imkânını verir. Bundan dolayı biz de bu vesileden yararlanarak, çoktan beri düşündüğümüz bir tahlile geçmek istiyoruz.

Nâzım Hikmet, dediğimiz gibi, bir taraftan Türkiye'de doğan yeni burjuva toplumunun ürünüdür. Kemal devrimi ile

galip gelen Türkiye burjuvazinin ve Türk proleter sınıfının ilkel kapitalizmin temerküzü devrindeki mücadeleleri Nâzım Hikmet'i proleter sınıfına vermiş, onu Türkiye edebiyatında yüksek bir yere koymuştur. Diğer taraftan da Nâzım Hikmet Sovyetler Birliği'ndeki kuruluşa sınıfsal bir kan bağıyla bağlanmış ve edebî talihini de buradaki yeni hayat çarkının dişlerine vermiştir.

Nâzım Hikmet bu suretle Türkiye proleter kitlesi ve sosyal devrimi ile Sovyetler Birliği, sosyalizm kuruluşu arasında bir köprü olmuş, köprüden ziyade bir elektrik teli görevini yerine getirmiştir.

Bundan dolayı, Nâzım Hikmet'in edebi ve sosyal değerini vermek isterken onu bir taraftan Türkiye edebiyatının bir uzvu olarak almalı, diğer taraftan da Rusya'daki devrimci edebiyat grupları ve edebî akımlar mücadelelerine bağlamalıdır. Aksi takdirde onun hiçbir noktası anlaşılmaz.

Nâzım Hikmet Türk edebiyatında bugünkü siması ile ortaya çıkarken İstanbul edebiyatı ulusal kuruluşu terennüm ediyordu. Önce Nâzım Hikmet de bunların arasındaydı. Diğer taraftan salon ahlaksızlıklarının, pavyonların sarhoşluk ve kokain kokan edebî eserlerini vücuda getirirdiler. Başka bir söyleyişle bu bir zina edebiyatıydı (Yusuf Ziya, Orhan Seyfi, Enis Behiç, Celal Sahir).

Şairler içinde bir de Türkiye halkının orta sınıflarının, köylülüğün ıstıraplarını, elemlerini terennüm eden öncül ve sanatlarına tercüman olan şairler de vardır (Faruk Nafiz).

Memleketin maruz kaldığı sefaletin karşısında ne edeceğini bilmeyerek şaşıran gençler de vardır ki, ya elemlerini ağlamakla, inlemekle geçirirler, yahut zengin ve rengin hayal iklimlerine yelken açıyordular (Ali Mümtaz, Necmettin Halil ve başkaları). Ortada birçok âlim edebiyatçılar da vardı ki, ellerine mum alıp, ulusal edebiyatı onun olmadığı yerlerde, olamayacağı çağlarda arıyorlardı (Köprülüzade Fuat, Ali Canip).

Kısaca, Türkiye edebiyatı, o yararlı ve bereketli Serveti Fünun edebiyatı genç kalemlerden sonra artık müthiş bir buhrana girmiş, miskin ve sefil olarak sürünürdü, mücadele eden ve galip gelen burjuvazi kendini edebiyatta bulamamıştı. Böyle bir

zamanda Nâzım ulusal kurtuluşu terennüm eden şairler içerisindeydi (onun 'Kırk Haramiler' şiiri). Ancak Türkiye'deki sınıfsal ilişkilerin gerginleşmesi ve Kemal hükümetinin proleter sınıfına karşı baskıya geçmesi, Nâzım Hikmet'i Bolşevikleştirdi, onu proleter sınıfına yakınlaştırdı.

Nâzım Hikmet yavaş yavaş sollaştı ve en sonunda, bugünkü devrimci, komünist siması ile Türkiye şiir âlemini titretti. Bunalım uykusundaki Türkiye edebiyatını soldan bombardımana başladı. Nâzım Hikmet Türkiye şiirinin bütün kutsallıklarına isyan etti, sarstı ve yol gösterdi. Devrimciliğine karşın bir taraftan Ziya Gökalp gibi milliyetçi bir âlimin, diğer taraftan Türkiye nesrinin üstadı Yakup Kadri'nin beğenisini kazandı.

Bu suretle Nâzım Hikmet, Türkiye devrimci proleter sınıfının devrimci bir şairi olarak ortaya atıldı ve bütün eski Türk feodal-burjuva ve aristokrat edebiyatına hücum etti.

Gariptir ki, Kemal Türkiye'si kendi edebiyatını yaratmadan Türkiye proleter sınıfı Nâzım Hikmet gibi yüksek bir şair ortaya çıkardı. Bu bir mucize değildir, belki kapitalizmin ölüm devrinde bütün dünyada proleter sınıfının başrolü oynamasının tarihî bir zorunluluk olmasını gösterir.

Azerbaycan edebiyatına Nâzım Hikmet'in nasıl girdiği bu yıllarda gözümüzün önünde oldu. Azerbaycan proleter sınıfı siyasi egemenlikten sonra ideolojik ve estetik öncülüğe geçmek, kendi edebiyatını yaratmak istiyordu. Ancak memleketteki edebî güçlerin çoğunluğu küçük burjuva ve burjuva malı olduklarından yeni edebiyatı yaratacak gençler zayıftı. Genç Kızıl Kalemler, proleter edebiyatının ilk kırlangıçları sıfatı ile ortaya çıkarken, Nâzım Hikmet bizim imdadımıza yetişti. Ateşli şiirlerini *Maarif ve Medeniyet* sayfalarından yağdırarak eski edebiyatı modalıktan çıkardı ve yeni edebiyatın başında durdu. Bu suretle Türkiye proleter şairi Nâzım Hikmet Azerbaycan proleter sınıfının ve devrimci gençliğinin de malı oldu. Hem Türkiye'deki devrimi, hem de bizdeki kuruluşu dile getirdi.

Nâzım Hikmet kısa zamanda büyük bir gelişme göstermiştir. Dün "Kırk Haramiler" gibi hece ölçüsünün en güzel örneğini verirken, kısa zamanda sollaşmış ve yeni sanat alanına geçmiştir. Nâzım Hikmet devrimcileştiği günden beri eski sanat anlayışla-

rının amacına uymadığını yeni bir yöntemin gerekliliğini hissediyordu. Bu yalnız Nâzım Hikmet'te değil, belki bütün gençlikte de görülen bir ruhsal durumdu. Bu devir Türkiye'de biçim arayışı devriydi. Çünkü şiir alanında çoktan beri kovulan aruz ölçüsü, Ali Canip ve Yahya Kemal'lerin onu Türkleştirmek çabalarına karşın şiir alanına dönememiştir. Hece ölçüsü Mehmet Emin'in ilkel yazıları ile şiir alanında galebe çalmıştı. Ancak Mehmet Emin'in şiirleri ve hece ölçüsü estetik zevkleri yansıtamadığı gibi karmaşık düşünceleri de anlatmaya yaramıyordu. Bu olsa olsa ilk adımdı.

Hece ölçüsünü Orhan Seyfi, Yusuf Ziya, Faruk Nafiz gibi şairler daha incelttiler, güzelleştirdiler. Ancak bu, ince sesten başka bir şey vermedi. Hece ölçüsü yalnız bir musiki aleti oldu. Öyle bir musiki aleti ki, yalnız inlemeleri ve kederleri, hıçkırıkları ve gönül sızılarını anlatmaya yaradı. Coşkun duygu ve heyecanlarla dalgalı hücumları anlatmak için hece ölçüsü yaramıyordu, bu nedenle Mehmet Emin hece ölçüsünü çeşitli biçimlerde işletmeye başladığı gibi, yeni bir şiir ölçüsü yaratacağını vaat etti. Büyük aruz şairi, filozof şair Abdülhak Hamit, ondan önce Celal Sahir ve Tahsin Nahit de aruz ölçülü serbest nazım yazmışlardı. Genç şairlerden Enis Behiç de Macar şiiri ile karşılaştıktan sonra yeni biçim arayışlarına devam etti. Böyle bir zamanda Nâzım Hikmet büyük bir devrimle ortaya çıktı. İlk edebî bildirisi olan 'Yeni Sanat'ı yazdı. Şair seslenerek:

"Bana bak,
Hey
Avanak!
Elinden o zırıltıyı bıraksana!
Sana
üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
yaramaz!" (*Güneşi İçenlerin Türküsü*, s. 89)

diye haykırdı. Çünkü Nâzım artık inanmıştı ki:

"Üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
dağlarla, dalgalarla kütleleri
ileri
atlatamaz!.."

Nâzım'a bu yolu belki de Batı'dan gelen akımlar gösterdi. Belki de Emil Verharn [Émile Verhaeren], Witman [Whitman] Nâzım'a ilk etki ettiler. Ancak bizce bu sadece bu kadar kaldı. Birçoklarının söylediği gibi (İsmail Habib, *Türk Teceddüt Edebiyatı Tarihi*) Nâzım Hikmet'e bu bir ilk hareket verdi. Biçim yönüyle olan gelişmeyi ise ona Rus edebiyatı, özellikle Rus fütüristleri gösterdiler. Nâzım o zaman fütürist oldu ve geleceğin fütürist şairine hitabeler yazdı.

Yeni alandaki ilk çalışmasında Nâzım Hikmet kendini fütürist olarak nitelendirdi. Onun '2000 Yılının Sanatkârlarına' şiiri şöyle başlıyordu:

"Ey 77 yıl sonra

Şarkın "fütürist abidesi" yükselen meydanlarda!.." (*Kızıl Şark*, No 2-3)

Bu sırada Nâzım Hikmet belki yalnız biçim ve kuruluş yönüyle fütürist idi. Çünkü yazılarında fütürizmin birçok öğesi vardı. Örneğin, fütüristlerde rastlanan 'ses taklitçiliği' Nâzım'ın 'Grev' şiirinde şöyle vardır:

"Stop!
Fren!
Zınk!
Dur-du!" (s. 59)

Yahut:

"Ne ileri,
Ne geri,
Pa...h!..
Fısss!.
Dan!
Dan!
Dan!.." (s. 60)

Bu sırada özellikle Mayakovski'nin Nâzım'a iyi bir etkisi olmuştur. Ancak Nâzım Hikmet yanılırdı. Çünkü o, fütürist değildi. Mayakovski'nin bu satırları Nâzım'ın yukarıdaki şiirlerini hatırlatır:

"Mimo barov i banı,
Bey, baraban!
Baraban, baraban!

Bıli rabı,
Net raba.
Baarbey
Baarbanı
Baarban..."[11]
Veyahut:
"Skor-e-e-e-e-e-e-e!
Skorey, skorey.
Ey
gubernii
snimaytesı s yakorey!"[12]

Bu muayyen bir zamanda ve çok sınırlı şiirlerde vardır. Diğer taraftan da Marinetti'nin esaslarının birçoğu Nâzım Hikmet'in şiirlerinin birçoğunda varsa da, bu da onun fütüristliğini göstermez. Nâzım Hikmet son zamanlarda, kendinin söylediği gibi, fütürist değildir, ancak onlara çok yakındır. Bugünkü Rusya'da 'Lef grubu'nu oluşturanlardan kuram ve sanat anlayışı bakımından uzaktır. Ancak pratik yönden o, Puşkin'den çok Mayakovski'ye yakındır. Nâzım Hikmet'in son sanat platformu 'konstruktivist-Marksist' platformudur. O bunu şiirinde gösteriyor ve diyor ki:

"Fakat asıl
şah eserime
'Konstruktivisto-Marksist' romanıma başlamak için
'Hafızı Kapital' olmayı bekliyorum!" (s. 92)

Bunun konstruktivist-realist demek olduğu, doğaldır ki, anlaşılıyor. Nâzım Hikmet herhalde Türk edebiyatında sol cepheyi oluşturuyor. Ancak bu sol cephe mazmun yönünden de soldur, odur ki, Rus lefçileri gibi tehlikeli değildir. Nâzım Hikmet yaratıcılığındaki biçimsel özelliklerden ibarettir. Bunu kısaca da olsa açıklamalıyız.

Nâzım'da her şeyden önce büyük bir dinamizm var. Bu dinamizm hareket eden hayatın dinamizmidir. Bakınız, o bir kayığın dalgada oynadığını nasıl betimliyor:

11 Barların ve hamamların yanından öterek çal trampet! / Trampet, trampet! / Bir zamanlar haydutlar vardı / Şimdi yoktur / Çal trampet, trampet.
12 Tez olun! / Çabuk, çabuk. / Ey, eyalet adamları, düşün gemiden.

"Çıkıyor kayık
İniyor kayık
Devrilen bir atın sırtından inip,
Şahlanan bir ata biniyor kayık!" (Basılmamış eserinden)

Yahut, grevin nasıl başdöndürücü bir hızla oluştuğunu gösterir:

"Akümülatör, dinamo, motor, buhar, benzin,
Elektrik!
Trrrrrrik!.." (s. 59)

Nâzım Hikmet'teki bu dinamizm bir sinema hızı ilkesiyle cereyan ediyor. Bu yönden Nâzım Hikmet şiiri Ayzenştayn'ın sinema ilkesi ile çok yakındır. "O Duvar" şiiri ile (say. 70) "Nefte Doğru" (say. 97) Nâzım Hikmet şiirindeki sinema ilkesinin çok güzel örneklerindendir. Bu ilke neden ibarettir? Nâzım Hikmet karşısındaki hadiseyi uzunluğu, enliliği, zaman ve mekânı itibariyle görür, mahiyeti ve iç-dış ilişkileriyle alıyor. Onu olduğu gibi ifade etmiyor, ondan "cüz"ler, kısımlar alarak gösteriyor. "O Duvar"ı başlarken yazar:

"Kara taştan çerçeveye gömülen,
güneşi parça parça bölen
demir parmaklık
Dayadım
alnımı
demir parmaklığa,
parmaklık alnıma
gömüldü!" (s. 70)

Güzel bir sinema başlangıcıdır. Halbuki manzume devam ettikten sonra sahneler değişir. Bu sahneler öyle hızlı, dinamik hareketle kafamıza yerleşir ki, bir sinema filmi görürmüşüz gibi gelir.

"Nefte Doğru"yu okurken hiç de bir betimleme karşısında olduğunuzu hissetmezsiniz. Ancak bu gereken manzarayı verebilir.

Nâzım Hikmet'in biçimsel yönden yeniliklerinden biri de dil ve anlatım tarzı itibarıyledir. O bir taraftan, yukarıdaki örneklerden görüldüğü gibi, anlam ve sese göre sözler kullanır ki, bu bizim edebiyatta en büyük yeniliktir:

"Radyum!
Alev!
He.....v!.
Grrrrrom!
Yı-kıl-dı!
Yıkıldı!
Hari, hari,
hurra, hurra,
hurrrra!
Geçti bize
diktatura!.." (s. 70)

Dildeki kuruluş ve sözdizimi devrimi de Nâzım'a aittir. Bu ise Nâzım'a anlatımı daha çok güçlendirmek için gereklidir.

Nâzım'ın en büyük gücü devrim ritmini, ahengini verebilmesindedir. O, devrimi ve canlı düşünceleri çok yeni tiplerle ve çok yeni anlatımlarla verir.

"Be hey! Kaburgalarında ateş bir yürek yerine
idare lambası yanan adam!" (s. 93)

"Çek elini sanatın yakasından,
çek!..
Çekiniz!..
Bıyıkları pomatlı ahenginiz
süzüyor gözlerini hâlâ
'koyda çıplak yıkanan Leyla'ya karşı!" (s. 93-94)

Bu anlatımlarda zengin ve güçlü mecaz, teşbih ve istiareler var. Şair bizim beş duyumuzdan da yararlanarak istediği düşünceyi bize aşılıyor. O bize çok şair gibi âşıklığı hayvani bir duygu gibi anlatmıyor. O diyor ki:

"İçimde âşık olmak arzusunun tadı var.
taze, mayhoş bir yemiş tadı gibi..." (s. 98)

O bazen ışıklarla oynuyor, ışık ve gölge ile bir resim çizmek istiyor:

"Gece siyah, yol siyah,
ev beyaz, bembeyaz,
fener sarı!
Siyah, beyaz, sarı!..
Yolda gezen gecenin
kör gözlerinde kara gözlükleri var.." (s. 80)

Nâzım Hikmet'in şiirin biçimindeki yenilikleri, hem de sağlam ve canlı yenilikleri çoktur. Biz burada başlıcalarını göstermeye çalıştık. Ancak gençliğimiz ondaki her tümcenin kuruluş hikmetini anlamadan geçmemeli, bırakmamalıdır. Fırsat düştükçe bu biçimsel yenilikleri göstermek, kuşkusuz ki, bizim de borcumuzdur.

Güneşi İçenlerin Türküsü eserin baş türküsüdür. Bu, 'toprak çanaklarda güneşi içenlerin' söyledikleri türküdür. Bu öyle bir türküdür ki, kendi başına bile, Nâzım Hikmet'in yaratıcılığındaki mahiyeti, felsefi görüşü, cihanı telakki tarzını, dünyayı görüşünü göstermeye yeterlidir. Bu eserde, her şeyden önce, devrimci bir Nâzım Hikmet'le karşılaşırız. Bu öyle bir devrimcidir ki, "altın yeleli

aslanların ağzını yırtarak, gerinerek, sıçrayarak şimşekli rüzgârlara" binmiştir ve güneşe doğru akına koşularak:

"Akın var,
güneşe akın!
Güneşi zaptedeceğiz,
güneşin zaptı yakın!"

nakaratını fırlatır.

Bu devrimciler çelik iradeli, "bakır ayaklı", "topraktan, ateşten, sudan, demirden" yaratan devrimcilerdir. Onların yürekleri "Güneşten düşen ateşte" yanar; onların içinde:

"Evinde ağlayanların
göz yaşlarını
boynunda ağır bir
zincir
gibi taşıyanlar!"

yoktur. Böyle devrimciler "milyonlardan" ibarettirler. Bu öyle bir devrimcidir ki, dünyanın herhangi bir noktasındaki devrim alevi onun can kıvılcımından ibarettir. O diyor ki,

"O kadar yakınım ki oraya
göz bebeklerimin içinde yağma ediyor
işsiz ameleler fırınları." (s. 24)

Bu, devrimci Bolşevik, Leninci devrimcidir.

"Şarktan geliyorum,
Şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum!"

diye Asya'nın yollarını "dolaşan" ve "ona" çatan Şark devrimcisidir. Bu devrimcinin "'göğsünü on beş yerinden deldiler; sandılar ki, durmaz artık kalbi kederden", lakin onun kalbi yine çarpıyor ve yine çarpacaktır.

Komünist Nâzım, elbette ki, materyalisttir. Hem de diyalektik materyalist Nâzım özellikle bu diyalektik materyalizmi çok güzel bir biçimde şiirlerinde anlatmaya çalışmıştır:

"Beynimiz bal yoğuran
bir kovan.
Ona balı dolduran
arıdır hayat.
Aldığımız hislerin
sevgisiz, derin
pınarıdır kâinat!
Kâinat geniş,
kâinat derin,
kâinat uçsuz bucaksız!" (s. 39)

Yahut:

"Yok üstünde tabiatın
tabiattan başka kuvvet!..
Tabiat geniş,
tabiat derin
tabiat uçsuz bucaksız!.." (s. 42)

Bu şiirler Nâzım'ın çok estetik bir biçimde materyalist dünya görüşünü anlattığını gösterir. Bir de bakınız, maddenin diyalektik hareketini o nasıl açık anlatır:

"Sükûn yok, hareket var,
Bugün yarına çıkar,
yarın bugünü yıkar.
ve bu durmadan akar.
akar
akar." (s. 74-75)

"Berkley" manzumesi Nâzım Hikmet'in idealizme karşı şiddetli bir hücumdur. O burada Berkley'in temsil ettiği öznel idealist felsefeyi şu satırlarla çok müthiş bir biçimde batıl (iptal) ediyor:

"mademki kendi fikrindir umman,

ne zaman var,
ne mekân!
Ne senin haricinde bir vücut,
ne senden evvel kimse mevcut,
ne sende sonra kâinat baki,
bir sen
bir de Allah hakiki!..
Lakin ey kara meyhanelerin sarhoş papazı!..
Senin dışında değil miydi
kıllı kollarında kıvranan meyhanecinin kızı?..
Yoksa kendi altında sen
kendinle mi yattın?
Diyelim ki senden evvel baban yok
İsa gibi.
Yine fakat bacakları arasından çıktığın
Meryem gibi bir anan da mı yok?..
Diyelim ki yapyalnızsın
Turu Sina'da Musa gibi,
ne yazık! Tevratını okuyan da mı yok?" (s. 38-39)

İdealizm felsefesi bu kitapta idam emrini dinlemiştir. Bu şiirler Nâzım Hikmet'in felsefi satırlarıdır. Bunlardan başka onun bütün diğer şiirleri materyalist görüşü ile doludur. Devrimci, Bolşevik, materyalist, Marksist Nâzım Hikmet bizim proleter devrimini terennüm eden şairdir. O, bir taraftan Türkiye'deki işçi sınıfının mücadelelerinden yazıyor ("O Duvar", "On Beş Yara"), Türkiye komsomolunu:

"Elimizde kırk ikiliktir bizim
Marksizm!
Ateş!.." (s. 69)

diye "ileri!" çağırır; diğer taraftan ise, uluslararası devrimin mağlup sayfalarını hatırlıyor, "Sesler geliyor gün batısından, sesler!" diye Batıdaki devrimci hareketi unutmuyor ve bu gün:

"Mutlaka!.
Mutlak!.
Yumurtasını kıran bir civciv gibi parçalayacak
istihsal aletleri tevzi çerçevesini!.." (s. 25)

diye devrimin geleceğine inandığını gösterir.

"Sovyetler Birliği"nin Nâzım Hikmet için çok büyük önemi vardır. O kendini "Sovyetler Birliği"ne takdim ederken diyor ki:

"Ben
24 saatte 24 saat çalışan,
sarı kemikli sırtında
kırbaç izleri nasırlaşan
milyonların
evlâdıyım!
Ben onların
dolu dizinin feryâdıyım!..
Geldim senin eşiğine.
ihtilâlin beşiğine.
gözlerime nur istiyorum,
şuur istiyorum!.." (s. 16)

"Sovyetler Birliği" ilk proleter diktatörlüğü ülkesi, ilk sosyalizm kuruluşunu (sosyalist sistemi) başlatan ülke olduğuna göre kitabın önemli bir kısmı ona ithaf olunmuştur. Nâzım Hikmet bu ülkeyi seviyor, o diyor ki:

"SSSR!
gidiyoruz artık!
ver elini ver
vedalaşalım!
Sevdik,
seviyoruz seni!
Nasıl severse kurşun yaralı duvarlarla
'Marks'ın' resmini!" (s. 28)

Bu satırlardan da görüldüğü gibi, Nâzım Hikmet komünist, materyalist bir şair olmakla beraber, muktedir bir şairdir de. Onda "sosyal görev" çok yüksek ideolojik eserler alabildiği gibi, estetik değerli yazılar da almıştır.

Nâzım Hikmet bu suretle mücadeleyi Türkiye işçi sınıfının, sosyalizm kuran Sovyetler Birliği'ni terennüm eden şair olarak kalır ve Türk edebiyatına böyle girecektir. Nâzım Hikmet öyle şairlerimizdendir ki, bize yeni çanaklarda yeni 'güneşler' içirdi, bizi güneşle emzirdi.

Biz güneşi içeriz: *Güneşi İçenlerin Türküsü* bizim türkümüzdür. Biz güneşi içiyoruz; bırakın bütün gençlerimiz bu güneşi

içsinler; güneşlensinler. Çünkü bu, hayat ve mücadele güneşidir. Bunu içtikten sonra gelecek neslimiz "Bulacak her maddesinde Lenin'in şuurunu".

Güneşi İçenlerin Türküsü gençliğimizin asıl nağmesi olmalıdır. Bugün her gencimiz:

"Akın var
güneşe akın
Güneşi zaptedeceğiz
güneşin zaptı yakın"

nakaratını tekrar ederek haykırmalı ve bir ağızdan demelidir: "Güneşi içiyoruz... güneşleniyoruz!"

Ali Nâzım, yukarıdaki yazısında, Nâzım'ın "Hazar Denizi" ya da "Bahri Hazer" olarak bilinen şiirden de örnek veriyor. Şiir, *Güneşi İçenlerin Türküsü*'ne alınmadığına göre, Nâzım bu şiiri, büyük olasılıkla, kitabın baskıya hazırlanışından sonra, 1928 Haziranından önce yazmış olmalı. Ayrıca Nâzım ve S. Rüstem'le Moskova'da yapılan Yazarlar Kurultayı'na katılan Ali Nâzım "Bahri Hazer" şiirinin yazılış serüvenini biliyor olmalı.

BAHRİ HAZER (HAZAR DENİZİ)

Ufuklardan ufuklara
ordu ordu köpüklü mor dalgalar koşuyordu;
Hazer rüzgârların dilini konuşuyor balam,
konuşup coşuyordu!
Kim demiş "çört vazmi!"
Hazer ölü bir göle benzer!
Uçsuz bucaksız başı boş tuzlu bir sudur Hazer!
Hazer'de dost gezer, e.....y!..
düşman gezer!

Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

Ve Türkmen kayıkçı
dümenin yanına bağdaş kurup oturmuş.
Başında kocaman kara bir papak;
bu papak değil:
tüylü bir koyunu karnından yarıp
geçirmiş başına!
Koyunun tüyleri düşmüş kaşına!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık

Ve kayıkçı
"Türkmenistanlı bir Buda heykeli" gibi
dümenin yanma bağdaş kurup oturmuş,
fakat, sanma ki Hazerin karşısında elpençe divan durmuş!
O bir Buda heykelinin
Taştan sükûnu gibi kendinden emin
dümenin yanma bağdaş kurup oturmuş.
Bakmıyor
kayığa
sarılan
sulara!
Bakmıyor
çatlayıp
yarılan
sulara!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!

– Yaman esiyor be karayel yaman!
Sakın özünü Hazerin hilesinden aman!
Aman oyun oynamasın sana rüzgâr!

– Aldırma, anam, ne çıkar?
Ne çıkar
kudurtsun
karayel
suları,
Hazerde doğanın
Hazerdir mezarı!

Çıkıyor kayık
iniyor kayık
çıkıyor ka...
iniyor ka..
çık...
in...
çık...

1928

Ali Nâzım, "Yeni Vazifeler Etrafında / Proleter Edebiyatında İçerik ve Biçime İlişkin" başlıklı yazısında, büyük ölçüde Nâzım Hikmet'i taklit eden, Nâzım gibi şiir yazmaya çalışan Refili'nin şiirine odaklanarak, Azeri edebiyatındaki serbest şiir çalışmalarını inceler.

Ali Nâzım'ın yazısının önemli bölümlerini buraya aktarıyorum.

Azerbaycan proleter edebiyatı artık kitlesel bir hareket olmaktadır.

...Ülkemizde yeni okuyucu kitlesi, proleter edebiyatına karşı çok açık, aydın ve çok kesin taleplerde bulunur. Yeni Yol ve Stalin Kulüplerinde düzenlenen konferanslarda konuşma yapan işçi temsilcileri böyle bir talebin olduğunu çok iyi göstermişlerdir.

Her şeyden önce unutmamalıyız ki proleter edebiyatının bugünkü noksanları muayyen kişilerin kabahati değildir. Mesele daha derindir. Evvela bu edebiyat gençtir ve hiçbir geleneğe ve geçmişe sahip değildir. İkincisi kendi sınıfsal rakibi bulunan burjuva edebiyatına zıt yeni değerler yaratmak görevini taşıdığından yeni, lakin henüz sabitleşmemiş yollar aramak zorunluluğunda kalır! Üçüncü daha önemlisi ise proleter yazıcılarının sosyal menşei itibariyle proleter sınıfından çıkmayarak ekseriyetle küçük burjuva çevresinden çıkmış olduklarıdır. Bu yüzden onlar, proleter edebiyatının esas ruhunu, henüz yüzde yüz kavrayamamışlardır. Onlar ideoloji yönüyle yenidirler, proleter sınıfı ve devrimini anlamışlardır. Ve proleter ideolojisini orta derecede bilirler ve benimsemiştirler. Lakin edebiyat bilinçten çok bilinçaltına, psikolojiye bağlıdır. Psikoloji yönündendir ki genç proleter yazıcıları henüz yenileşememişlerdir.

...Proleter edebiyatı şimdiye kadarki az bir sürede içerik itibariyle, çok büyük başarılara ulaştı. Daha doğrusu, bu alanda bir devrim yaptı.

Evvela proleter edebiyatında konu çok sınırlıdır. Şimdiye kadar yayımlanan şiirler ve yazılardaki konuları toplasak hepsini birkaç maddeye sığdırabiliriz. Ekim Devrimi, 1 Mayıs Bayramı, kızıl asker, işçi, Lenin, emperyalizm, sosyalizm, dağlar ve benzeri...

Yalnız bu temalar edebiyatımızın hâlâ yetişmediğini iyi gösterir. Bu konular iyidir, lakin hepsi yeknesak ve tek renktir. Ekim Devrimine ait iki şiir, işçiye dair iki şiir alırsak her ikisinin de genellikle birbirinin benzeri olduğunu görürüz.

...Edebiyatımızda insandan başka her şey var! Bu abartı değildir. Edebiyatımızda canlı insan kendine yer bulamamıştır.

Canlı insan meselesinin edebiyatımızda büyük önemi vardır. Çünkü bir taraftan edebiyatın görevi, dış dünyayı ve insanı anlamaktır. Bu noktayı nazardan insan edebiyatta umumi çizgili bir fotoğraf gibi değil belki bütün dış ve iç varlığı, yaşayışı, duyguları ve düşünceleriyle gösterilmelidir.

Diğer taraftan ise, edebiyatın ikinci görevi insanların his ve şuurunu teşkilatlandırmak ve onlara tesir etmektir. Bu noktayı nazardan edebiyatta her tür olumsuz ve olumlu tipler canlı bir şekilde ifade edilmelidir ki onun aşılayıcı rolü mükemmel olsun ve yeni nesil iyi eğitilebilsin.

...Edebiyatımızda yüzyılımızın insanı gösterilmemiştir. Canlı insan, proleter edebiyatının konusu olmamıştır. Bunun için de edebiyatımızda hiçbir derinlik yoktur, yüzeyseldir.

...Devrimden sonraki insan edebiyatımıza hâlâ girmemiştir. Edebiyatımız eşya ve adlar edebiyatı halini almıştır. İstikameti çevirmeli ve asrımızın muhtelif zümreli insanı edebiyatta gösterilmelidir. Bu sağlanırsa sanat eserlerinde olması gereken düşünce edebiyatımızda da kendisini gösterir.

Proleter edebiyatının biçimsel yönleri de istenilen durumda değildir.

Şekil meselesinden söz etmeden burada edebî dil meselesi konusunda söz etmek gerekir. Yeni Yol, Stalin Kulüplerindeki çıkışlarında işçi muhbirleri edebiyatımızın bugünkü dilinden şikâyet ve proleter edebiyatından kitlenin anlayacağı bir dil talep ediyorlardı. Esas itibariyle haklı olan bu talep bazıları tarafından çok ifrata vardırılır. Ve edebî dilin tam manasıyla en sade dil olmasını istiyorlardı ve bu taleplerinde kitlenin böyle istediğini ileri sürüyorlardı. Doğrudan da, bugünkü proleter edebiyatımızın dilinde sabitleşmiş ve muayyenleşmiş bir durum yoktur. Bu yazanın keyfine ve anlayışına, konuya ve hatta edebî şekle göre değişir. Telaffuz itibariyle ise ayrı ayrı proleter şairlerinde başka başkadır.

Edebî dil, Nâzım Hikmet'te İstanbul Türkçesidir. Bu, başka tür de olamazdı. Çünkü Nâzım Hikmet dilini birdenbire Azericeleştiremezdi. Lakin bu, onda doğal olarak görünür. Halbuki başka şairlerimizde karışıktır. Buna göre de dilde çok pis bir yapaylık göze çarpıyor. Örnek: Süleyman Rüstem'de edebî dil daha ziyade Azerbaycanlıdır ve ona gösterilen talebe cevap ve-

rebilir. Lakin dil meselesinde o da kararsız bir durumdadır. Bazen o da "Bir Mayıs" şiirinde (*İnkılap ve Medeniyet*) olduğu gibi dilini yapaylaştırır. (Bu şiirini açıktan açığa Nâzım Hikmet'in etkisi altında yazmıştır) ve söyleyişte çok yapaylaşır. Bu özellik Müşfik'te de vardır.

Dildeki yapaylık ve kabalık hepsinden çok Mikayıl Refili'de göze çarpıyor... Söyleyiş sorunu Refili'de daha hastadır. O, ne tam bir Azerbaycanlı, ne de tam bir İstanbullu söyleyişi ile yazıyor. Her ikisinden de uzaktır.

...Proleter edebiyatının biçimsel özelliklerinden özellikle şiir sorunu bizde önemli bir sorun durumuna gelmiştir. Proleter yazıcılarımız şiirde bir taraftan aruz ölçüsünü yaşatmaya çalıştıkları gibi hece ile de yazıyorlar ve son zamanlarda Nâzım Hikmet'in etkisiyle serbest nazma büyük bir ilgi gösterirler. Zamanında bu üç yola gereken değer verilmeli ve açıklanmalıdır.

Aruz ölçüsü Türkçenin doğasına uygun değildir, bu çoktan kanıtlanmıştır. Çünkü aruz ölçüsünde uzun ve kısa sesler olduğu halde bu, dilimizde yoktur. Çünkü aruz, Arapça ve Farsça içindir; o dillerden başka bir yapıya ve kanuna sahip olan Türkçemiz için yabancıdır. Türkiye'de bile bu mesele aydınlaşmış ve aruz edebiyattan kovulmuştur. Bundan başka, aruz ister istemez Arapça ve Farsça sözcüklerin kullanılmasına sebep olur. Çünkü Türkçe sözcükler aruzun iskeletini dolduramadığından şair ister istemez Farsça ve Arapça sözcükleri kullanır. Buna göre de dilin sadeliği için de aruzdan el çekilmelidir. Bir de aruz o kadar klasik ve ideal bir ölçüdür ki, içinde hiçbir yenilik mümkün değildir. O, ölü bir ölçüdür. Değişmiyor. Buna göre, o vezinle yazılan proleter şiirleri bize Fuzuli ve Hamid'ler devrini hatırlatır; aruzun ahengi ise hiç de yüzyılımızın ahengine uygun değildir.

Hece ölçüsü bir de en çok on birlik şeklinde kabul edilmiştir. On dörtlükle de, yedilikle de yazılmış olsa, hece ölçüsü yine de gerektiği kadar geniş değildir. Buna binayı dar çerçeve içerisinde kalan şair tekrara zorunlu kalır.

Bu suretle hece ölçüsünün varlığından bıkan genç şairler ya geriye gidiyorlar, aruzculuğa başlıyorlar veyahut ileri doğru gi-

derek serbest nazım alanına geçiyorlar. Birincisi edebiyatımızın şeklinde irtica, ikincisi ise terakkidir.

Unutulmasın ki asrımız sürat, dinamik, elektrik, serbestlik, makine asrıdır. Elbette ki bu asrın şiiri de, şiir üslubu da bu özelliklere uygun olmalıdır. (Bu hususta bak: "Güneşi İçeriz... Güneşleniriz", *İnkılap ve Medeniyet*, No: 6-7). Lakin hece ölçüsü de bu cihetleri temin edemiyor ve birçok yeni fikirlerin eski tarzda ifadelerine sebep olur. Bundan dolayı bizde yalnız proleter edebiyatı serbest şekline geçti ve bunun ilk örneklerini verdi.

Serbest nazmın en iyi, mükemmel örneklerini bize Nâzım Hikmet verdi. Onun *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabı, bu hususta iyi bir fikir verebilir. Onun şiirlerindeki esas şunlardan ibarettir.

Öncelikle onun şiirlerinde vezin yoktur; yani onun şiirleri önceden belirlenmiş bir ölçüye göre yazılmıyor. Ve onun ölçüsü, ahengi yazılış zamanında kendi kendine doğuyor. Buna göre onun iki şiiri aynı ölçüde değildir. Bu iki hususiyet onun şiirlerindeki serbestlik prensibidir. Lakin onun şiirleri nesir değildir. Muayyen bir musiki ritmine, ahengine sahiptir. Çünkü onun harici değil, dahili bir ölçüsü vardır ki, o da dahili dinamik ve ahenkten ibarettir. Bu, konuya göre değişir. Muayyen olur. En sıradan bir şiirinde bile bu dahili ahenk birliğinin varlığı görülür.

Bu suretle serbest nazım bizim proleter edebiyatında bir terakki nişanesi olarak doğdu. Lakin bu, bizde, tamamıyla başka bir yola saptı. Refili'nin şiirleri işte bu "başka yol"un örnekleridir. Refili'nin şiirleri Nâzım Hikmet'in şiirlerindeki prensiplerden, dahili dinamik, ahenk (musiki), ritim ve harekette ayrılmıştır. Onda hiçbir dinamik ve ahenk yoktur. Bundan başka Nâzım Hikmet'in şiirinde olmayan bir hususiyet burada; şiir nesirleşmiştir. Bunun sonucunda Nâzım Hikmet'te çok sağlam duran kafiye, Refili de yoktur. Refili hiçbir zaman kafiye kullanmıyor. Sonuçta Refili'nin şiirleri bir taraftan bütünüyle serbest ve hiçbir dahili birliğe ve ahenge malik olmayan satırlardan diğer taraftan ise kafiyesizlikten ibaret kalır. Bu kafiyesizlik, Rusların *belıy stih* dedikleri kafiyesiz nazımdan da ibaret değildir. Çünkü o tür şiirlerin mutlak muayyen bir vezni olur.

Bu suretle Refili'nin hangi prensip üzerine satırları kırdığı anlaşılmıyor. Çünkü dikkat edilirse görülecektir ki, Nâzım Hikmet'te satırların ayrılması, iç dinamikten ve ahenkten doğuyor ve onu temin ediyor. Halbuki Refili'de hiçbir iç dinamik yoktur. Ahenk yoktur. Musiki yoktur. Bundan dolayı da Nâzım Hikmet'te:

"Stop!
Fren
Zınk
Durdu!
Amele
Baş parmağını tele
Dokundurdu!"

da ne için alt alta yazıldığı anlaşılıyorsa da Refili'de örneğin:

"Bütün yollar şehre çıkar
orada
duman ve tütsüden
katları yığarak katlar üstüne
derin rüya dibinden uyanır gibi
uyanır şehir!"

de, bu anlaşılmıyor. Bu suretle Refili'nin satırları kırılmış, alt alta yazılmış ve doğrusu serbest nazım haline getirilmiş nesirden başka bir ad alamaz: (Nâzım Hikmet'in yaratıcılığına daha yakın şiirleri, örnek "Köy ve Şehir", Nâzım Hikmet'e daha yakındır.)

Bu gerekli ve zorunlu bir tecrübedir. Lakin bu bizim istediğimiz, beklediğimiz şiir şekli değildir. Refili'nin tuttuğu yolun yanlış veya doğru olduğunu şimdiden söylemek olmaz. O "Gece ve Sokak" şiirinde nesirle nazmı birleştirmek iddiasına kalkıyor. Bu belki iyi tecrübedir. Lakin gençliğimiz bu şiir yolunda duramaz. Bizce serbest şiir yazılacaksa Nâzım Hikmet'ten öğrenilmeli ve onun şiirlerindeki esas prensipler iç dinamizm, ritim, ahenk ve hareket, kafiye yeni şiirin esasına koyulmalıdır.

Şekil meselesinin en önemli noktasından biri de biçimciliktir. İmal, tip sanatta esastır. Tiplerle tefekkür ve tasvir etmek, sanatkârları âlemden ayıran hususiyettir. Bunun için edebiyatta da tip baş özellik olmalıdır. Bizim genç proleter edebiyatımızda

bu çok zayıf bir taraf idi. Buna göre edebiyatımızı gerçek bir edebiyat yapmak için ondaki canlılığı genişletmek ve zenginleştirmek gerekir. Bundan başka genç yazıcılarımızı köhne ve şablonlu canlılıktan uzaklaştırmak zorunluydu. Bu yolda da bizde ilk örneği Nâzım Hikmet verdi ve gençlerimize yeni yol gösterdi.

Lakin bu yolda da büyük bir aşırılık vücuda geldi. Yukarıda Refili'nin yazıları hakkında söz ederken göstermiştik ki onun şiirlerinde şiirde gereken iç ahenk, hareket, ritim vesaire yoktur. Burada şunu da eklemeliyiz Refili, şiiri yalnız ve yalnız tip yığını halinde tasvir ediyor. O, tipi şiirin yegâne ve esas bir elementi sayıyor ve şiirlerinde bunun örneğini veriyor. Refili'nin bu yolda attığı adım değerli ise de, aşırılığa vardığından bu biçimcilik halini alıyor.

Bu da normal bir hadise değildir. Proleter edebiyatı biçimci bir edebiyat olamaz. Çünkü proleter için tip anlatım aracıdır; gaye değildir. Buna göre genç proleter şairlerimiz eserlerindeki canlılığa büyük önem vermeli, lakin bunu şiirin umumi unsurlarının arasındaki münasebetten ayırmamalıdır. Bu hususta muayyen bir ifrat proleter şiirini cebir problemi haline koyar ve sanat eseri yerine düğümlenmiş bir bilmece karşısında kalırız.

Nâzım, 1928'in ikinci yarısında Laz İsmail'le Türkiye'ye döner. Hopa'da tutuklanır. Uzun süre tutuklu kalır. Tutukluluğu sırasında Azeri dostu neft (petrol) emekçisi Bayramoğlu'nu anımsar ve aşağıdaki dizelerle başlayan "Bayram Oğlu" şiirini yazar.

"Mapusanedeyim.
Mapusanede kalbimin
kanayan çıplak ayakları
ne zaman çok uzun bulsa yolunu,
hatırlarım bilmem neden
Azeri yoldaşım Bayram Oğlunu..."

1929 Yılı

Serbest şiir hareketi genç Azeri edebiyatının gündemine iyice girmiştir artık. Genç şairler, yenilikçiler eskilere ve gelenekçilere (aruzculara ve hececilere) karşı çıkışlarını günden güne geliştirerek sürdürürler. Bunda da en büyük dayanakları Nâzım'ın şiirleridir. Gerçi 1928 Temmuzundan sonra Nâzım'ın Azerbaycan'da şiirleri yayımlanmaz, ama ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü* gençlerin, şiir heveslilerinin elindedir; Süleyman Rüstem'in dediği gibi "kitap birkaç gün içinde kitapçılardan evlere, evlerden ise yüreklere geçmiştir"; "serbest şiirciler"in, yenilikçilerin üzerinde Nâzım'ın adı, daha doğrusu kurduğu yeni akım hâlâ etkilidir. Bir başka söyleyişle, Nâzım Hikmet, Türkiye'den önce Azerbaycan'da "putları kırma" savaşımını başlatmış, bu konuda Azerbaycan'ın "Genç Proleter Yazıcıları"na öncülük etmiştir. Bu nedenle, bu yıllarda, şiir üzerinde söz söylenildiğinde ya da "serbest şiir" konu edildiğinde Nâzım Hikmet adı her zaman öne çıkar; ta ki, 1931 yılı Eylül / Ekimine değin.

Azeri şiirinin önde gelen adlarından biri olan Samet Vurgun (1906-1956), Nâzım'a adadığı "Hareket" şiirini 1929'un başlarında yazar. S. Vurgun, kardeşi Mehdihan Vekilov'a yazdığı 10 Ocak 1929 tarihli mektubunda[13] "Bir de 'Hareket' adlı uzun bir parça vardır ki, serbest vezinle yazıldı" diyor. Bildiğimiz kadarıyla, bu şiir, Nâzım'a adanmış üçüncü şiir. Şiir ilk kez *Edebiyat Cephesi*

13 *Eller Vurgunu / Vurgun Ömrü Mektuplarda*, düzenleyen: Ş. Nazarlı, Bakü, 1996

dergisinde (1930, No: 7-8) yayımlanır. S. Vurgun bu şiirini aynı yıl içerisinde yayımladığı ilk şiir kitabı *Şairin Andı*'na da alır.

HAREKET

Nâzım Hikmet'e

Hareket!
Hareket!
Bugün damarlarımı dolaşan
bu kan
Hiç de dünküne benzemiyor, inan!
Fakat ben yine
inerek gecenin derinliklerine,
Her gün dolaştım uçsuz bucaksız,
odsuz ocaksız,
Dikenli kırların bir yolcusuyum.
İşit, ey!
Aradığım şey
Artık ne aşktır ve ne de hicran.
Bu duygu, bu heyecan
İçimden gelmedi, düşüncemden doğdu:
Hareket!
Hareket!
Bugün varlığımda demirden sert,
Tükenmez koca bir kuvvet var desem,
Çok da düşünmesin o afeti can;
çünkü her insan,
yaşamak isteyen her dertli gönül,
her çiçek, her gül
Azıcık sevmek, çırpınmak ister.
Ne kadar dilber,
kaygısız bir halim var bu akşam.
Karşımdaki mum
azıcık sönmemek üzere yanarsa,
bir an durmadan coşacak kalem.
Ne dert, ne elem,
ne de göz yaşları dostum değil.
Anla! Bil!

Bil ki, gökler kadar özgür, bahtiyar
ruhumla çırpınan bir amacım var:
Hareket!
Hareket!
İncil'in, Kuran'ın yapraklarını
Savurur göklere kuzey yelleri.
Doğunun elleri
yakın yarını
Bugünden şöhretli ve şanlı bekler.
Açan çiçekler
artık yaz gününe bir işarettir.
"Cihan gamhanedir"
felsefesi
son nefesi,
Son hıçkırığını çekmek üzeredir.
Hareket!
Hareket!
Bulutlar koynunda Himalaya'lar,
Sessiz gecelerde yıldızlar, aylar,
Tenha bir şairin uzak hayali,
şairlik hali,
Ufka yakın hazin bir manzara,
susuz bir dere,
Dağlarla kucaklaşan renkli bulutlar,
yemyeşil otlar
Uçurur düşüncemi duman gibi,
Bunlar,
bu saydıklarım,
Sen
ve ben,
Her ikimizden türeyen,
hep bu harekettendir,
Bu sonsuz sürattendir.

Samet Vurgun'un serbest ölçüyle yazdığı ilk şiiridir "Hareket"; bunun dışında, serbest ölçüyle yazdığı yirmiye yakın şiiri var. 1932'nin ortalarında serbest ölçüyü bırakır, bütünüyle eski

biçimlere döner. Serbest ölçüyle yazdığı şiirlere bakılınca, S. Vurgun'un Nâzım'ın etkisi altında olduğu açık seçik görülür.

1929'da Nâzım'ın adının geçtiği iki önemli yazı var. Bu yazıların ikisi de, "serbest şiir"in coşkulu bir yandaşı ve uygulayıcısı olan, "Gülen Adam" imzasını kullanan Mikayıl Refili tarafından yazılan " 'Serbest Şiir' Hakkında İlk Söz" (*Maarif İşçisi*, No: 1) ve "Medeni Edebiyat Yolunda / Son Söz (Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur)" başlıklı yazılardır.

Ayrıca Refili, serbest şiir çalışmalarını *Pencere* adlı kitabında (Azerneşr, Bakü-1929) toplar ve "Mik. Refili" imzasıyla yayımlatır. Nâzım'a adadığı "Kızıl Turnalar" şiirini de bu kitabına alır.

Refili, "Gülen Adam" imzasıyla Moskova'da yazdığı " 'Serbest Şiir' Hakkında ilk Söz" yazısında şunları söylüyor:

> ...Artık çağdaş bir edebiyat, düşünce edebiyatı, ideolojik savaşım ve iş edebiyatı yaratmak zamanı gelmiştir.
>
> ...Bu yılın başlarından edebî ve medeni yaşamımızın 23 yılından beri aynası görevini gören *Maarif ve Medeniyet* dergisi, *İnkılap ve Medeniyet* adını aldı. Devrim ve medeniyet şiarı bu yılki edebiyatımızın bir şiarı oldu. Proleter edebiyatı bu yıldan kendi gelişme şiirinde yeni bir devreye dahil olmaktadır... Biz, yalnız şimdi gerçek proleter edebiyatını yaratmak zorunluluğunu duymaya başlıyoruz. Bunun en güzel göstergelerinden biri, "serbest nazım" bildiğimiz ve bundan sonra 'serbest şiir' diye adlandıracağımız edebî akımın kendi varlığını keskin bir biçimde göstermeye başlamıştır.
>
> "Serbest şiir"' akımı bugünkü Azeri proleter edebiyatının gelişmesi yolundaki en ilginç olaylardan biridir.
>
> "Serbest şiir" akımını yaratan Türkiye şairi Nâzım Hikmet, ilk defa olarak, *Maarif ve Medeniyet* dergisinde, 27'nin başlarında serbest nazımla yazılmış bir eserini yayınladı. "Serbest şiir" akımı tarihî, ideolojik ve bedii örgütlenme ve bir akım olmak itibariyle işte bu momentten başlanmalıdır.[14] Doğrudur, daha 26'da *Maarif ve Medeniyet* dergisinde Ali Nâzım'ın / "Şimal-

14 Mikayıl Refili, burada yanılıyor. Nâzım Hikmet'in serbest ölçüyle yazdığı "İnkılabın Beşinci Senesine", "2000 Senesinin Sanatkârlarına", "Sosyalist Şûra Cumhuriyetleri İttifakı", "Altıncı Ekim", "28 Kânunisani" ve "On Beşler" şiirleri Azerbaycan basınında daha önceki yıllarda yayımlanır. Refili bu şiirleri ya görmemiş olmalı ya da dikkate almamış olmalıdır.

dan Cenuba" vs /, M. Refili'nin / "Turna Paralanırken" /, Ali Hüseyinzade'nin / "26'lar Destanı" / toplamı üç-dört "adet" serbest şiirin bazı unsurlarını taşımak eğiliminde olan eserleri yayımlanmıştı. Fakat serbest şiirin siması ilk defa olarak Nâzım Hikmet'in yaratıcılığında kendi bedii ifadesini bulmuştur. Bizce bu inkâr edilmeyecek bir şeydir / zaten yukarıda üç kişinin ikisi kendi eserlerini Nâzım Hikmet'in etkisi altında vücuda getirmişlerdi/.

Nâzım Hikmet kadar Azeri proleter edebiyatı üzerinde büyük bir etki yapmış olan bir şair yok gibidir. Eski Türk nazım sıfatının teftiş edilmesi, eski nazım kurallarının yıkılışı, eski idealist estetiğin yıkılması şiir dahiline güçlü miktarda güncel siyasi, ekonomik ve felsefi unsurların getirilmesi, yaşamın etkisi ve yansıması prensibini reddederek, sosyalist ve materyalist düşüncelerin propagandasına başlanması ve edebî silahın yansımasından artık tesir etmek, nüfuz yapmak, insan psikolojisi ve yaşamı üzerinde bedii bir ekspresya işine çevrilmesi proleter şiirinin büyük gelişmesine sebep oldu. Nâzım Hikmet'in gelişine kadar Azeri proleter edebiyatı, yalnız konu ve genel eğilimdeki devrim itibariyle proleter edebiyatı unsurlarını taşımaktaydı. Nâzım Hikmet'ten sonra, bu edebiyat artık ideolojik bir edebiyat olmasıyla, proleterleşmeye başladı. 27 yılının yarısından sonra edebiyatımız Nâzım Hikmet'in etkisi altında onun manerasına, onun üslubuna, biçimine ve genellikle bütün sanat ve yaratıcılığına taklit şeklini alır / hece ölçüsüyle yazan şairlerimiz bile bu etkiden kurtulamamıştı. / Bütün periyodik yayınlarımız yeni genç serbest şiircilerimizin eserleriyle dolmaya başlıyor / Burada bir önemli sorunu itiraf etmeliyiz: yazık ki, bugüne kadar, serbest şiircilerin çoğunluğu yalnız gayevi bir temayül itibariyle serbest şiirciler adını taşımaya hakları vardır. / Edebî cephede İsmail Hafiz, Hasan Ferruh, A. Faruk, Selami ve başkaları gibi genç sanatçılar görünmeye başlıyor. Bu yılın ortasında, *İnkılap ve Medeniyet* dergisinin sayfalarında Refili'nin "Şehir ve Köy", "Gece ve Sokak" gibi eserleri yayımlanır. Bu eserler, serbest şiirin gelişmesi sonucunda aldığı bugünkü bedii ve ideolojik ayna olarak gösterildi.

"Serbest şiir", yukarıda dediğimiz gibi, Nâzım Hikmet tarafından vücuda getirilmiştir. Nâzım Hikmet bu akıma ilk defa, hem de geniş bir gelişim yolu açtı. Bugünkü Azeri serbest şiircileri ilk eserlerini büsbütün onun etkisi ve rehberliği altında yazdılar. Örneğin, M. Refili, yalnız Nâzım Hikmet'in sayesinde yaratıcılık alanına atılmaya güç ve cesaret buldu. Fakat bugünkü durumda Nâzım Hikmet'in geçici olarak Azeri edebiyatından çekilmesi, serbest şiir cereyanını gelişim yolunda rehbersiz bırakmış olur. Bu yeni ve oldukça genç akımı rehbersiz bırakmak, onu dereye, tepeye salmak demektir. "Serbest şiir" akımının estetiği, ideolojisi daha kesin biçimde belirginleşmemiştir. Hâlâ o örgütlenmemiş ve yalnız tesadüfi bir biçim taşımaktadır. Bu nedenle biz, serbest şiir yanlıları ve serbest şiirciler, bu akımın rehberliğini kendi üzerimize almaya mecburuz, onu örgütlemek yolunda ilk adımları atıyoruz.

...Serbest şiirciler şimdiye kadar da az çalışmamıştır. Serbest şiircilerin sanatları sayesinde Türk edebiyatı uluslararası devrim ve keskin sınıfsal mücadele, ayıklık ve kendi kabiliyetine emniyet fikirleriyle nurlandı. Yalnız bu akım sayesinde biz çocukçasına lakırdılardan ciddi ve yüksek bir edebiyata adım atıyoruz. Hepimiz biliriz ki, devrimin dinamiği ve görkemi, ilk defa ciddi ve sanatkârane olarak, serbest şiirciler tarafından terennüm edildi (Nâzım Hikmet)... Biz bu son zamanlara kadar Azerbaycan neftinin kuruluş ve yükselişimizde ne kadar büyük önemi olduğunu göstermemiştik. İlk defa neft türküsünü, neft destanını serbest şiirci yazdı (N. Hikmet).

Şimdiye kadar şiirimizde kente ilişkin anlamlı bir söz bile yoktu. Bizi türlü türlü köy türküleri, çoban ve çoban kızları, kuzu, çimen, yeşil ağaçlar, bülbül nağmeleri doyurmaktaydı. Serbest şiirciler, ilk defa olarak, Azeri edebiyatına büyük kent motifini getirdiler (M. Refili). Bu motifi A. Faruk ve İ. Hafız gibi şairler sürdürmektedir.

Sosyal, genel insani idealler "edebi mevzular"ı ilk defa yeni, taze bir ruhla ışıklandıran ve yansıtan yine serbest şiirciler oldu.

Fakat bu yeterli değil. "Serbest şiir" Türk edebiyatında, tarihte görülmemiş devrimler vücuda getirmekte, onun yüzyıl-

larca süren güçlü geleneklerine yeni yüzyılın ağır darbelerini indirmektedir.

Bugüne kadar gerek eski, gerekse yeni şiir edebiyatımızın esasında her şey için kullanılan belli bir ölçü, belli uyaklar, benzetmeler, nitelikler, metaforlar durmaktadır. Bizim yeni genç edebiyatımız bile kokuşmuş aruz ve teknikçe gayri medeni, ilkel hece ölçüsünden ayrılamıyor ve genellikle kendi hayallerini eski bulanık göllerden almaktadır. Biçim yönüyle yeni genç şairlerimiz bile yerlerinde saymaktalar ve yeni hiçbir şey vermek niyetinde değiller.

Biçimdeki devrimi yapan "serbest şiir" akımı oldu, Nâzım Hikmet Türk edebiyatına yeni bir ölçü ve biçim getirdi. Başka serbest şiirciler, ne kadar tuhaf olsa da, diyebiliriz ki, ilk defa olarak, edebiyatın bir canlı düşünüşü, betimsel bir düşünüş olduğunu gösterdiler. Serbest şiircilere kadar yeni edebiyatımızda böyle biçim sorunu en az akla gelen şeylerdendi. Düşünce, sevgi, her şey yalnız uyak, faülatün'lere kurban edilirdi... "Serbest şiirle" yeni ölçülü bir nazım ortaya çıktı. Serbest şiirciler, kendi önlerine şu ilkeyi koydular: serbest düşünceleri nazım aracılığıyla aktarmak gereklidir. Biz, serbest şiirciler, eski doğum kâğıdını eski biçimi reddettik ve reddediyoruz. Biz, şu düşüncedeyiz ki, düşünce uyak için kurban edilemez. Bizim sanatımız şiir kadar güzel, nesir kadar serbest ideolojik bir sanat olacaktır.

...Bilinen bir şeydir ki, her yeni şeyin ilki gibi, "serbest şiir" de bugüne kadar kendi hukukunu kazanamamıştır. Toplum hâlâ ona soğuk bakıyor. Resmî "eleştirmenler" makalelerinde devrimci Azeri edebiyatının bu en ilginç ve değerli kolunun gelişmesi için uygunsuz bir ortam oluşturmaktadırlar. "Altın Kaplan" gibi adını Marksist koyan, fakat Marksizmi hiç bilmeyen "eleştirmenler" bu akımı insafsız ve medeniyetten uzak bir biçimde lekelemektedirler.

Bizim yeniliğe doğru gitmek istememize belli bir sebep vardır: bizi eski edebiyat tatmin etmiyor. Serbest şiirciler bu yeni edebiyatı aramaktadırlar. Fakat "yeni" çok kolaylıkla elde edilebilecek bir şey değildir. "Yeni"nin başarılı olabilmesi için kuvvetlenmesi gereklidir. Kuvvet ise yazık ki hâlâ az gibi.

Doğrudur, bizim bazı genç ve yetenekli şairlerimiz (Süleyman Rüstem, Fevzi ve son zamanlarda işittiğimize göre Ekrem Caferzade) kendi kuvvetlerini bu yeni alanda denemekten çekinmiyorlar. Fakat, bu hâlâ çok ilkel ve öykünmeci bir biçimdedir. Genç şairlerimizin serbest şiiri denemeleri bize, bu yeni akımın vatandaşlık hukukunu kazanmak yolunda ilerlediğini gösterir.

Biz, yeni, büyük, uluslararası bir edebiyat yolunda savaşıma başlamışız. Biz, yüzümüzü Fuzulilere, Nesimilere, Vağiflere, Mirze Fetalilere, Hüseyin Cavidlere değil, Verharnlara [Verhaeren], Vitmanlara [Whitman], Mayakovskilere ve bütün dünya klasiklerine doğru çeviriyoruz. Proleter sınıfı ve gelecek sosyalist toplumu için ikinci çeşit edebiyat gereksizdir. Biz, çağdaş, yüksek bir edebiyat yaratmak istiyoruz.

Doğal olarak, bunun için savaşım vermek gerekecektir. Yeni akımımızın eski ve ne yazık ki, yeni edebiyat temsilcileri içinde düşmanları oldukça çoktur... Ancak gelecek, serbest şiirin ülküleri ve ilkelerinden yanadır. Serbest toplum, serbest bir edebiyata sahip olmalıdır. Gelecek bizimledir! Biz inanıyoruz ki, bugünkü Azeri komünist edebî gençliğinin çoğunluğunu kendi tarafımıza çekebileceğiz. Yeni, yüksek bir edebiyat isteyen, eski edebiyatın çürük köklerini gören bilinçli yazıcılar, bizim tarafa geçecekler. Biz inanırız ki, başarı bizimledir! Çünkü biz, serbest şiirciler, yeni, yüksek, devrimci bir edebiyat getirmekle beraber, kendi eksikliklerimizi biliyoruz ve bu nedenle kendi tahsilimiz üzerinde çalışıyoruz ve sürekli çalışacağız!

Refili'nin yukarıda söyledikleri, ne yazık ki, zaman içinde tırpanlanır. Serbest şiir gerektiği gibi benimsenmez. Hatta, Refili, hece ölçüsüne karşı çıktığı için, "halk düşmanı" olarak suçlanır, neredeyse canından olma durumunda kalır; şiiri bırakır. Nâzım'ın "Refili'ye Ağıt" şiirinde "Sahi, Mikail, şair olabilirdin, / profesör oldun" dediği gibi "profesör" olur. Olur, ama, sudan gerekçelerle karşısına çıkarılan bin bir güçlüğü yenerek.

Mikayıl Refili, "serbest şiir" üzerine çalışmalarını hem teorik, hem de uygulamalı olarak sürdürür. "Serbest şiir"e, "serbest şiirciler"e yönelik çeşitli yazıcılar ve üniversite çevrelerinden gelen eleştirilere karşı durur. Serbest şiir çalışmalarını

1929'da yayımlattığı *Pencere* adlı ilk şiir kitabında toplar ve bu kitabının sonuna "Medeni Edebiyat Yolunda / Son Söz /" başlıklı yazısını da koyar. Bu yazı "Gülen Adam'ın Son Sözü" olarak yayımlanır. Refili, diğer adıyla "Gülen Adam" bu yazısında şunları söylüyor:

> Bizim yeniye doğru yürümemize sebep, eskinin bizi tatmin etmemesidir.
>
> Plehanov

..."Serbest şiir" inkâr edilecek, reddedilecek bir edebî akım değildir. O bugün özellikle Nâzım Hikmet'le temsil edilmiş olsa bile memleketimizin gençliği arasında birçok tohumlar serpmiş olduğunu dergilerimizin sayfalarında apaçık görüyoruz. "Serbest şiir" artık bir gerçek olarak kabul edilmelidir. Ve böyle olduğu surette bazı yoldaşların Bakü Üniversitesi binasında 'Proleter edebiyatında serbest nazım gerekli midir?' gibi sorunları tartışmaya koyması, boş ve yararsız bir davranıştır. "Serbest şiir" gerekli olsa da, olmasa da vardır. Var olan sosyal bir olayın gerekliliğinden onun ne olduğunu, ne gibi sebepler sonucunda ortaya çıktığını, ne gibi görev taşıdığını aydınlaştırdıktan sonra söz etmek mümkündür. Bunu ise "serbest şiir" eleştirmenleri şimdiye kadar yapamamışlar ve yapamıyorlar.

...Nâzım Hikmet uyakçı değildir. Onun eserinin değeri, uyaksız bile bir sanat eseri sayılabilmesindedir. Diğer yandan serbest şiirciler uyağa hâkimdir. Halbuki, hece yahut aruz ölçüsüyle yazan birçok şairimiz çoğunlukla uyak tutsağı olmaktadırlar.

Nâzım Hikmet yüzyılımızın en çok sosyal ve derin düşünen bir Türk şairidir. Lakin Türk muhitinde onu okuyan, anlayan, seven ne kadar insan var?

..Serbest şiirin yaşayacağı tarihî bir zorunluluktur. Nâzım Hikmet, Faruk, Selami, M. Refili, Ekrem Caferzade, Hafiz ve hâlâ kendilerini gereği gibi tanıtmamış olan daha genç şairler bu akımın asıl temelini (tabanını), bazıları biraz tereddüt etse bile, oluşturacaklardır. Bu örgütlenme yalnız zaman sorunudur. Lakin bunu işe geçirmek için özel bir organa gereksinim duyulur. Serbest şiircilerin kendilerine özgü bir küçük dergi yayını,

yahut dergilerde birkaç sayfa yer verilmesi gerekir. Bu vasıtayla medeni-proleter edebiyatı yolunda savaşım veren ve sosyalist edebiyatına doğru giden yolumuzu kolaylaştırabileceğiz.

Haydi serbest şiirciler, Türk komünist-konstruktivistleri birleşiniz!

Gülen Adam, 1929

Yukarıdaki yazılar, dergilerde ve gazetelerde yayımlanan yazılara merkezî komitenin ya da komitelerin karışmadığı, onları sansürlemediği dönemlerde yazılmış olmalı. Çünkü daha sonraki dönemlerde yazılara sansürün olduğunu görüyoruz. Nâzım'ın ölümünden sonra yazılacak yazıda merkezî komitenin görüşünün alınması bile, yazılanların üzerinde acımasız bir sansürün olduğunu gösterir.

1930 Yılı

Azerilerin genç şairi Samet Vurgun'un, daha önce de belirttiğimiz gibi, 1929'un başlarında yazdığı ve Nâzım'a adadığı "Hareket" şiiri 1930'da hem *Edebiyat Cephesi* (No: 7-8) dergisinde, hem de şairin ilk kitabı *Şairin Andı*'nda yayımlanır.

1930'da Nâzım'ın adının geçtiği üç yazı yayımlanır, *İnkılap ve Medeniyet*'te. Bunlardan ilki Refili'nin "Proleter Edebiyatında İçerik ve Biçim" (No: 1) başlıklı yazısı, ikincisi C. Efendizade'nin "Nisan ve Edebiyat" (No: 4) başlıklı yazısı, üçüncüsü de Mikayıl Rızakuluzade'nin "Yeni Yaratıcılık Yollarında – Gence Genç Yazıcıları Hakkında" (No: 5) başlıklı yazılardır.

1920 Nisanında Azerbaycan Sovyetler Birliği yönetimine girer. Aradan on yıl geçmiştir. Yani Azerbaycan'da Sovyet Devrimi'nin onuncu yılıdır. Mikayıl Refili, bu yıldönümü nedeniyle yayımlanan *Nisan Alevleri* dergisinde yayımlanmış şiirleri dil, biçim ve içerik yönünden inceledikten sonra, "Proleter Edebiyatında İçerik ve Biçim / *Nisan Alevleri*" başlıklı yazısında şunları söylüyor:

> ...Geçirdiğimiz devir, dünyayı değiştiren bir sanata ve sanatçılara muhtaçtır.
>
> ...Bugünkü edebiyatımızda konusuzluk sorunu belli bir yer tutmaktadır. Bu konusuzluğun sosyal nedenlerini araştıracak olursak, genç yazıcılarımızın çoğunluğunda sınıfsal seviyesinin kesin, somut, sağlam proleter ülküsünü anlatacak bir şekilde bulunmadığını itiraf etmek gerekir. Genç proleter edebiyatımı-

zın sınıfsal bilinci hâlâ yeteri ölçüde billurlaşmamış, edebiyat gereği kadar komünistleşmemiş, Bolşevikleşmemiştir.

...Bizde şair boldur. Bolluk kötü şey değil. Ancak burada ne tür şairlerin bol olduğunu göz önünde bulundurmak gerekir. Bizde bolluğa nispetle iyi şair çok azdır. Bu azlığın sebebi kısmen umumi medeniyetsizliğimizde ve kısmen de şairlerimizin medeni seviye itibariyle okuyucudan çok da ileri gitmemesinde gizlenmektedir. Bu medeniyetsizlik gerek edebî-bedii ve gerekse umumi siyasi-bedii medeniyetsizliklerdendir...

...Yarış hem eser yarışı, hem de üslup yarışıdır! Bugünkü edebiyatımızın hem eserleri, hem de üslubu değişmelidir. Üslup değişmezse, eserin de bir o kadar önemi olmayacaktır. Üslup – yani dil, biçim, düzen, konu, tür, ölçü, uyak, kısaca eserin bütün içeriği değişmeli, proleterleşmeli, Bolşevikleşmelidir. Gerçek Bolşevik eseri, üslup Bolşevikleştikten sonra ortaya çıkmış olacaktır.

Nisan Alevleri'nde M. N. Rahimzade, Samet Vekil [Samet Vurgun.- A. K.] yoldaşların birer şiiri yayınlanmıştır. Rahimzade yoldaşın "Kızıl Piyale"si bazı öykünmecilik (Nâzım Hikmet) yönlerinin bulunmasıyla beraber, meydana yeteneğini geliştirebilecek yeni bir serbest şiircinin atıldığını anlatır. Rahimzade yoldaşın ilk adımlarda "Umutlar besleriz yarına" (niçin umutlar? Biz yarın için iş yaparız, bu ise umut değil, yarına karşı olan büyük ehemmiyetimiz ve yürüyüşümüzdür) gibi, içerikçe zayıf sözler söylemekten veya:

"Ve bil ki, biz de seninle beraber içeceğiz!

İçelim güneşi kızıl piyalelerde"

gibi Nâzım Hikmet'i tekrarlamaktan kurtulmamıştır. Bununla beraber serbest şiirci için Nâzım Hikmet'in yüksek bir öğretmen olduğunu kayıt ile, serbest şiir alanında daha bağımsız çalışmaya çabalayacağını görmek isterdik. Bu bağımsızlık ise kısmen umumi medeniyet, Rus ve Batı edebiyatlarıyla yakından tanış olması sayesinde vücuda gelebilecektir...

1920'lerdeki Azeri edebiyatı içerisinde başlayan eski-yeni çatışmasında Nâzım şiirleriyle yenilikçilerin motor gücü olmuştur. Dahası, Nâzım 1929'da Türkiye'de yürüttüğü "putları yıkma

kampanyası"nı 1927-1928'de Azeri edebiyatındaki putları yıkarak başlatmıştır.

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 4) yayımlanan C. Efendizade'nin "Nisan ve Edebiyat / Büyük On Yılda Azeri Şûra ve Proleter Edebiyatına Bir Bakış" başlıklı yazısı, Nâzım'ın da tam ortasında yer aldığı 1920-1930 arasındaki on yıllık süre içinde yenilikçi Azeri edebiyatının gelişimini ele alıp özetleyen bir yazıdır. Bu nedenle, yazının önemli bölümlerini aşağıya aktarıyorum.

> 27 Nisan'ın akşamında uyuyanlar sabah uyanırken o gece uyumayanların yarattığı harikaya tanık oldular: Devrim!...
>
> 28 Nisan sabahı, telgraflar, ülkelere haber yaydı: Azerbaycan Şûralar Cumhuriyeti.
>
> Bugünden itibaren yeni hayat başlıyor.
>
> Emekçilerin yorgunluk bilmeyen elleriyle kazanılan geniş kitlelerin terli sinesinden koparılan, istibdat ve tahakküme araç olmak üzere toplanılan servetler yeni bir medeniyetin temellerini kurmak için millileşir, tahakküm ve istismar, zulüm ve gurura alet olan arazi gasp edenlerden alınır, servetin kaynak ve araçları, hak, hükümet, medeniyet, sanat, edebiyat bütün bunlar sınıfsız, dolayısıyla zulümsüz ve tahakkümsüz bir toplum kurmak amacıyla çalışan bir sınıfa, proletaryaya geçer.
>
> Geri çeken geçmişin çürük ilke ve ideolojilerini taşıyan sınıfla, ileriye giden, geçmişten kalan medeni irs üzerinde yeni ilkeler ve yeni amaçlarla yeni medeniyet kurmak isteyen sınıf kesin hatlarla ayrılır ve çarpışır.
>
> 28 Nisan'da Ekim güneşinin kızıl ışıkları, bir daha silinmemek üzere Azerbaycan'ın ılık sahillerine ve yeşil ovalarına yansır; bugün Zakafkasya proletaryasının en önemli bir kısmı, kendi büyük kardeşlerine kavuşur; bugün Ekim Devrimi Azerbaycan'da kökleşir.
>
> 28 Nisan 1920 Ekim Devrimi'nin gelişme tarihinde en büyük ve en önemli aşamalardan biridir.
>
> Nisan Devrimi Azerbaycan'ı değiştirdi. Her şey değişti. Bu değişen şeylerin en önemli ve en esaslısı, kuşkusuz egemenliği tutan eldi. Dünkü ağaların yerlerini, artık geniş emekçi kitlesi, işçi ve köylü bunların rehberleri tutuyordu.
>
> Siyasetçe egemenliği kendi eline alan bu sınıf sosyal yaşa-

mın her cephesini, medeniyetin her şubesini kendi eline almaya başladı. Üçüncü cephede de, medeniyet ve maarif cephesinde de, savaşıma girişti. Ülkenin bilinci, beğenisi, ideolojisi, proletaryanın psikolojisi ve ideolojisine tercüman olmalıydı. Sanat ve edebiyat ürününün tüketicisi değişmişti. Yeni bir okuyucu, yeni bir dinleyici, yeni bir seyirci, yeni bir eleştirmen vardı. Proletarya kendi maişetini, kendi heyecanlarını, kendi telakkilerini ve kendi amaçlarını anlatan ve dile getiren bir edebiyat ve sanat istiyor ve böyle bir yaratıcılığa adaylığını koyuyordu.

Bu suretle, bu yeni devirde yeni bir edebiyat da doğmalıydı. Tarihin istediği bu edebiyat, belli aşamalardan geçerek bu on yılın içerisinde artık belli, kurulu (oluşmuş) bir biçimde proleter edebiyatı olarak gerçekleşmiştir. Yeni doğan ve büyüyen bu edebiyatın yanında Şûra edebiyatı adıyla yaşayan diğer bir edebiyat da var.

Bu on yıl içinde bizde yaratılan edebiyata göz gezdirelim, bu edebiyatın hangi noktadan hangi noktaya geldiğini, gelişmesinde hangi aşamalardan geçtiğini ve hangi yolları izlediğini belirleyelim.

1905 Devrimi yıllarından itibaren Azerbaycan edebiyatında, mahkûm milletlerin özgürlüğü şiarıyla başlayan nasyonalizm, liberallik, halkçılık ve az çok devrimcilik vardı. Bu edebiyatı yaratan ve yaşatanlar çoğunlukla küçük burjuva aydınlarıydı. O devirde gerek iktisadi yaşamca ve gerek maarifçe geri olan geniş halk tabakalarında ve hatta aydınlarda da devrimci bilinç aydınlaşmamış olduğundan her türlü fenalığı özellikle çar istibdadına hamlediyorlardı. Bunun sonucuydu ki, ulusal bilinç kuvvetlenir ve devrim düşüncesi çarlık yönetiminden kurtulmaya can atıyordu. Edebiyattaki bu durum Şubat Devrimi'ne ve daha sonralara kadar devam etti.

Şubat Devrimi'yle Azerbaycan'a gelen anarşi, siyasi ve sosyal düşüncelerde önemli hareketler vücuda getirdi. Bir yandan ulusal düşünceler kuvvetlenirken diğer yandan devrimcilik amacı Komünist (Bolşevik) Partisi'nin rehberliğiyle aydınlaştı ve keskinleşti. Aydınlar arasında ayrılış ve sınıfsal karargâhlara eğilim arttı. Bir yandan devrimciler kuvvetlenip çalışma-

ya başlarken, diğer yandan bir kısım aktif büyük burjuvazinin ulusal ideolojilerini kendi gayelerinin gerçekleşmesi için yararlı bularak burjuvazi karargâhına geçti.

1917'den 1920'ye kadar Azerbaycan tarihinde baş veren olaylar anarşi, Türklerin işgali, Bakü komünası, Musavat hükümeti, İngiliz tasallutu, tarihin doğal gidişinde sağa veya sola vuran küçük temayüllerden ibaret kalmış ve tarihin kendi gayesine yetişmesini hızlandırmaktan başka bir şey yapamamıştır

Nisan Devrimi'nden sonra maarif alanında olduğu gibi edebiyat alanında da eski aydınlardan başka kimse yoktu; çünkü proletarya kendi medeni kuvvetini daha hazırlamamıştı. Marksist edebiyat fikirleri bugünkü gibi aydın ve kat'i aşamasına daha girmemişti. Yalnız Azerbaycan'da değil, Rusya'da da, Rus edebiyatında da böyle idi. Bu tarihi diyalektik bir zaruretti. Bu zaruretin etkisiyledir ki, Azerbaycan Devrimi'nin ilk senelerinde edebiyatımızı yaratanlar arasında işçi ve komünist yazıcıların da var olduğuna bakmayarak, edebi yaratıcılığımız küçük burjuva ideoloji ve psikolojisinden ayrılamamıştı.

Dolayısıyla devrimin ilk devrindeki edebiyatımızda estetizm, romantizm, santimantalizm, nasyonalizm veya küçük burjuva halkçılığı, devrimci yazılarımızda ise devrimci romantizm hüküm sürüyordu. Devrimden önceki devirlerin maarifçiliği, terakkiperverliği, liberalizmi hâlâ da devam ediyordu.

Edebiyat yayını 1923 yılına kadar *Fukara Füyuzatı*'ndan, *Komünist*'in edebî sayfasından ibaret gibiydi. 1923'ten itibaren *Maarif ve Medeniyet* dergisi, *Şark Kadını* ve daha sonra *Maarif İşçisi* dergileri çıkarak edebiyat işini kızıştırırdılar. Bu dönem 26-27 yılına kadar devam eder.

Bu ilk devrin edebiyatını yaklaşık üç zümreye ayırabiliriz: burjuvazi, çığırdaşlık, köycülük.

Burjuva edebiyatı, estetizm veya romantizmle açıktan açığa nasyonalizm bayrağıyla çıkıyordu. Bazı zamanlar edebiyatta pesimizm veya mistisizm görülürdü. Burjuva veya feodal grubunun temsilcisi olarak Samet Mansur'u ve Cavit'i gösterebiliriz... Şairler arasında birinci yeri kuşkusuz Hüseyin Cavit tutuyordu.

Cavit, Nisan'dan öncenin şairiydi. 16 yılında *Şeyda*'yı, 18 yılının etkisi altında *İblis*'i yazmıştı. *Şeyda* bir tür devrimci bir dramadır.

Cavit, Azerbaycan'da biçim ve dilce en ileri gelen bir şairdir. Şaheseri *İblis* olan Cavit'in yaratıcılığında da esas hattı ne milliyetçilik, ne devrim, ne de sosyal konulardır, onun esas hattı estetizmdir; onun bütün yaratıcılık kuvveti, bütün bedii görüşü:

"Benim Tanrım güzelliktir, sevgidir."

dizesinde gösterdiği hüsn ve aşk perisidir. Sosyal ve devrimci konular, belli bir güzelliği ihtiva etmek koşuluyla ve romantik bir görünüme bürünerek Cavit'in şiirlerinde kendilerine yer bulabilirler. Güzellik kendi belli ve kesin olmayan, belli sosyal ve sınıfsal koşulların etkisiyle doğan diğer ideoloji şubeleri gibi ve onlarla birlikte belli bir hayati duyuş ve hayati anlayış olarak ortaya çıkar. Bu duyuş ve anlayış ise, özellikle, hayatın esas damarlarına sahip olmayan gruplarda gelişebilir. Buna göredir ki, Cavit'in eski yaratıcılığı devrimden önceki küçük burjuvazinin yarım-devrimci aydın gurubuna mensup bir yaratıcılıktır. Cavit yaratıcılığının Hamit ve Fikret etkisinden uzak olmaması da bu görüş ve duyuşun sonucudur. On yıllık edebi Azeri yayını içinde Cavit'in eserleri büyük bir yer tutuyor. *İblis, Peygamber, Şeyda, Şeyh Sen'an, Uçurum, Topal Teymur, Afet* yayınlanmış ve kendilerine okuyucu bulduklarındandır ki, bazıları ikinci kez basılmıştır.

Şûra sahnelerinde Cavit'in *İblis*'i de, *Topal Teymur*'u da, *Uçurum*'u da oynamıştır, hâlâ *Şeyh Sen'an* ve *Knyaz* oynanmaktadır.

Nisan'dan sonra edebî çalışmasını sürdüren ve yine Şubat Devrimi'ne mensup olan diğer bir şair Cevat idi. A. Cevat Azerbaycan'ın saadet ve medeni gelişmesini çarlık yönetiminde kurtulmakta gören ve bu amacı gerçekleştirmek için Türkiye'ye ve Türklüğe istinadı tek çözüm sanan grupların şairiydi. Bu guruplar Musavat çevresine toplanırken Cevat da oraya katılmaktan çekinmemişti. Nisan'dan sonra, eski koşulların değiştiği devirde Cevat yeni devre uyum sağlamak istese de, önceki romantizminden, önceki estetizminden bütünüyle kurtulamadı...

Cevat, şair olarak değilse de öğretmen ve çevirmen olarak Azerbaycan Şûra maarif ve edebiyatına hizmet etmiş ve etmektedir.

Eski feodal hayatıyla, eski çürük ideolojilerle savaşım ve-

ren burjuvazinin çürük ideolojileriyle de barışmayan yazıcılar, Şûra koşullarında kendi çalışmaları için geniş bir alan buldular. Bunlardan Molla Nasrettin, Hakverdov, Süleyman Sani'yi, Abdulla Şayik'i gösterebiliriz...

...Şûra devrinin değerli yazıcılarından biri de Abdulla Şayik'tir. Bu devir içinde şiir, hikâye, edebî tetkik, okul kitabı alanlarında ve öğretmenlikte büyük çalışmalarda bulunan Abdulla Şayik bedii yaratıcılığında santimantalist, lakin edebî tetkiklerinde idealisttir. Azerbaycan edebiyatının dil ve anlatım yönünden en düzgün, en samimi, en güzel yazan hizmetçilerinden biridir.

Abdulla Şayik, Şûra devrinde *Yıldırım* adlı bir dram yazmıştır. Bu dram devrime geçiş devrini gösterir. Baş kahraman "Yıldırım" köy öğretmenidir, devrimcidir.

Şayik bütün yaratıcılığında pedagog olarak kalır.

Çığırtaşların dram alanında en ileri geleni Cafer Cabbarlı'dır. "Aydın" ve "Oktay" yazarı Cafer, Şûra devrinde özellikle *Od Gelini* ve *Sevil* ile ortaya çıktı.

Od Gelini ulusal görüşün hafif yansımalarını, Cafer'deki bireyciliğin etkilerini göstermekle birlikte din aleyhinde yazılan eserlerin kuvvetlilerindendir. *Sevil* eserinde bireycilik, hayatı yanlış görmek var. Fakat kadın özgürlüğü yolunda yazılan ve sanatça kuvvetli olan *Sevil* Azerbaycan edebiyatının gelişmesinde önemli bir aşama oluşturur...

Bu yazıcıların yanında köycü edebiyatçılığının ileri gelen bir şairi Sanılı'yı belirtmek gerekir...

Eski devrimci şairler kendi şiirleriyle edebiyat hayatına bazen canlı eserlerle katılılardı. İşçilikte yetişmiş bu eski şairlerden, örneğin Alisettar İbrahimov, Ne'met Besir ve Resulzade yoldaşları gösterebiliriz. Bunlar köhne şekilde yeni devrim nağmeleri terennüm ediyorlardı. Fakat bu nağmeler proletaryanın başarısına, proleter diktatörlüğüne yazılan kasideler gibi yalnız devrimci bir haleti ruhiyeyi, sosyalizm aşkını, sınıfsal ruhu göstermekten çok da ileri gitmemişti. Daha çok romantikti.

Böylelikle devrimin ilk döneminde edebiyat az çok küçük burjuva ahvali ruhiyesinin devrimci cephesini yansıtmaktan, devrimcilere koşulmaktan başka bir şey yapamamıştı.

1920 yılından 1925 yılına kadar Rus edebiyatında baş veren vuruşmalar, proleter edebiyatı yolundaki savaşımlar, Marksist edebiyatçıların ve burjuvazi edebiyatçılara, bazen de kendi aralarında çıkan ilk temayüllere karşı olan tartışmaları daha Azerbaycan edebiyatında canlı bir biçimde görülmüyordu. Edebiyatımızın bunlardan uzak kaldığını o zamanki yayın ve örgütlenme sorunları aydın gösterebilir. Devrimin ilk yıllarında çıkan dergilerin, örneğin *Fukara Füyuzatı* dergisinin sayfalarına göz gezdirirsek oradaki eserlerden bu gerçeği anlayabiliriz. Özellikle 1923 yılından itibaren yayına başlamış olan *Maarif ve Medeniyet* dergisi yıllarca, bu eski edebiyat ürünlerini yayınlamıştır... Nihayet cephesi aydınlaşarak *İnkılap ve Medeniyet* olmuştur.

Edebî hayata çok yakından katılan *Komünist* gazetesi çıkardığı haftalık "Edebiyat Sayfası" ile edebî görüşün yükselmesinde büyük rol oynamıştır. Fakat burada da sorunun kat'i proleter gözüyle görülmediği sayfanın genel başlığından – "Halk edebiyatı hayattan doğar" fikrinden anlaşılır. *Maarif ve Medeniyet* estetizme eğilim gösterdiği gibi, *Komünist* de halkçılığa eğilimliydi. Bu eğilimli aynı gazete tarafından yayınlanan ve Salman Mümtaz tarafından düzenlenen "Azerbaycan edebiyatı" serisi gösterir. Bu son yayın değerli olmakla beraber edebî sorunların birinci sırada olanlarından değil, yardımcı görev taşıyanlarındandı.

Görülür ki, Nisan'dan sonraki edebî hayatımızın ilk devri büyük bir kargaşalık, büyük bir ilkesizlik devridir. Halbuki, başka ülkelerde edebî çalışma ve edebî kuruculuk dev adımlarla ilerliyordu. Bu durumu gören ve edebî hayatımıza geniş ve sağlam bir yön vermek isteyenler bir "Edebiyat Cemiyeti" kurmayı düşündüler. 1925'te cemiyetin esası koyuldu. 19 kişiden oluşan kurucular kurulunda çoğunluğu büyük sorumlu görevdeki yoldaşlar oluşturuyordu. Şair veya edebiyatçı olarak tanınmış olanlardan beş altı kişi vardı. Bununla birlikte kurul bir koalisyon kuruluydu. Sınıfsal ve mesleki yönden aralarında sağlam birlik yoktu...

Cemiyet eski edebi sorunlarla meraklandığı "âlimane" işler gördüğü halde, yeni edebiyat sorununu tamamen kenarda bırak-

mıştı. Cemiyet çeşitli dernekleri yanında bir de gençler derneği oluşturmuştu. Bu gençler yeni yetişmekte olan proleter edebiyatının kırlangıçlarıydı. Bunlar cemiyeti ve cemiyet çevresini kendi çalışmaları için çok yabancı gördüklerinden *Komünist* gazetesine sığındılar. *Komünist* gazetesi yanında "Kızıl Genç Kalemler" adı altında yeni bir edebiyatçılar örgütünün esasını koydular.

1926'da bu genç yazıcıların şiirlerinden *Kızıl Genç Kalemler* adıyla bir kitapçık yayınlandı. Bu kitapçıkta yetmişten çok gencin yazısı var. Bu yetmişten çok yazıcı içinde işçiler, köylüler ve kadınlar da var. Bunlardan bugün edebiyat alanında sekiz on yoldaş kalmıştır; kadınlardan ise hiçbiri edebiyata devam etmiyor. 26-27 yılında idi ki, "Kızıl Genç Kalemler", Proleter Yazıcıları Cemiyeti'ne dönüştürüldü. Eski cemiyet işlerini ve yerini bu örgüte teslim etti, bu sırada Bakü'de Rusların "Bakü Proleter Yazıcıları Cemiyeti" vardı. Bunlar ve Ermeni proleter yazıcıları Azerbaycan Proleter Yazıcılar Cemiyeti (A. P. Y. C.) adıyla birleştiler. A. P. Y. C. Zakafkasya P. Y. Cemiyeti'nin bir şubesi ve Zakafkasya örgütü vasıtasıyla "Umum İttifak Proleter Yazıcıları Cemiyetleri Birliği"nin bir koludur.

Bu devirde, yani, son iki üç yılda Azerbaycan edebiyatı yeni bir gelişmeye başlamıştır. Edebiyatta yeni ve sağlam bir kuşak artık çağdaş anlamıyla edebiyat alanına atılmış ve önemli başarılar göstermiştir. Bunlardan eleştirmen ve teorisyen olarak Ali Nâzım'ı, orijinal bir şair olarak Refili'yi; hikâyeci olarak Nazarlı'yı, Ebulhasan'ı, Mehdi Hüseyinzade'yi ve eski yazıcılardan cemiyetin etkin cephesine gelen Seyit Hüseyin'i ve Simurg'u "Genç Kızıl Kalemler"den şair Süleyman Rüstem, A. Fevzi, Rahim, Arif, Müşfik, Hafız, Faruk, Mirvarit gibi gençleri gösterebiliriz. M. Ekrem, Samet Vurgun, Hüseyin Necdet, hikâyeci E. Veliyev vs de bu cümleden.

Vaktiyle taklitçi ve biraz kozmopolit bir şair olarak edebiyat alanına atılan Ali Nâzım Leningrad'da ve Moskova'da tahsil ve araştırma sayesinde (halen Moskova'dadır) edebiyat teorisyeni olarak en ileri giden gençlerimizdendir. Son yıllarda birçok eleştirel makaleler yazdı. Çağdaş edebiyat üzerinde önemli makaleleri var. Geçen yıl Rusça *İnkılap ve Matbuat* dergisinde Azerbaycan edebiyatına ilişkin uzun bir makalesi çıktı. Bu makale ve polemik-

lerinde son zamana kadar Pereverzev'in edebî teorisine bağlıydı. Son aylar içinde Pereverzevcilikten ayrıldığını söylemektedir. Genç bir eleştirmen olduğundan sağa ve sola vurmasına bakmayarak, kendisinden büyük başarı beklemeye hakkımız var.

Refili, Azerbaycan edebiyatının en orijinal olaylarından biridir. Bir zamanlar *Maarif ve Medeniyet* kâtibi olan Refili "Gülen Adam", vesaire çevirirdi. Günün birinde bir orijinal şair olarak ortaya çıktı.

Konstruktvizm mesleğine girmiş, Avrupa'nın Verharn [Vernhaeren] gibi şairlerine tutkun olan Refili yeni biçimli olan şiirleriyle edebiyatta devrim yapmak istiyor. Yeni simgeler, yeni sözler ve nihayet Azerbaycan edebiyatına yabancı olan yeni konularla ortaya çıkan Refili ruhuyla ve yeteneğinin kendine özgülüğüyle de yenidir. Mayakovski ve Nâzım Hikmet'in etkisini taşımakla beraber serbest biçimli şiirlerine yeni bir özellik vermektedir. Onun *Pencere* adlı eseri bu söylediğimizi aydın gösterebilir.

Mademki, Refili'den söz ettik, bu nedenle şiirimizin bugünkü durumundan söz etmeliyiz.

Proleter edebiyatının Nâzım kısmında Süleyman Rüstem birçok yönden birinci yeri tutar. Genç edebiyatın öncüsü, savaşımcı bir yaratıcısı olan Süleyman diğer şairlere göre çok yazmış ve çok okunmuştur. Uzun zaman "Azerbaycan Proleter Yazıcıları Cemiyeti"nin kâtibi sıfatıyla edebî hareketlerimizin önünde bulunmuştur...

...Diyebiliriz ki, Nisan'ın on yılı içinde Azerbaycan şiiri eski ulusal görüşten lirik tarzdan ayrılarak devrimci cepheye, uluslararası içeriğe geçmiş ve son yıllarda bedii yönden büyük başarılar göstererek devrimci kuruculuğun bütün şubelerinde katılmaya başlamıştır. Sosyalizme geçiş devrinin bütün özellikleri şiirimizde görülebilir. Şiirimizin kusurları birinci derecede içeriğinin bazen gösterdiği küçük veya büyük bilgisizlik, tek tük önemsiz eğilimler, dilinin, biçiminin ve bedii yönünün gereği kadar yükselmesidir...

...Bu on yılın en büyük yaratıcılığından birisi de Azerbaycan edebiyatında eleştirmenliğin ortaya çıkmasıdır. Edebiyatın gelişmesinde eleştirinin rolü birinci derece rollerden olduğu-

na göre eleştirmenliği büyük bir önemle belirtmeliyiz. *Maarif ve Medeniyet* şimdi *İnkılap ve Medeniyet, Komsomol*, biraz önce *Maarif İşçisi*, Tiflis'te çıkan *Tan Yıldızı* dergileriyle gazetelerden *Bakinski raboçi, Komünist, Yeni Yol, Genç İşçi* eleştirel makaleler yayımlarlar. Bilhassa Marksist eleştirisini üzerine asıl görev alarak şimdi "A.P.Y.C."nin Türkçe organı olan *Edebiyat Cephesi*'nde yeni eleştiriye başlanmıştır.

Eleştiri işlerine katılanlar Mustafa Kuluyev, Hanefi Zeynallı, Ali Nâzım, gazetecilik alanından Halil İbrahim ve benzerleridir. Bütün bu eleştirmenlik âleminde belirtmeli ki, Marksist eleştiri gereken yere gelememiştir. Değişmez ve kesin görüş noktası kurulamamış, diğer yönden eleştiri işi tek taraflı olmuştur. Devrimin ilk zamanlarında, özellikle içerik üzerinde olması gereken, eski içeriklerden yazıcıları uzaklaştırmak isteyen eleştiri böyle de olmalıydı. Fakat artık edebiyat kendi sınıfsal ve devrimci içeriğine sahip olduktan sonra, vahid bir bedii eser gibi bütün biçimi ve içeriğiyle alınarak her taraflı eleştirmek gereken bu devirde eleştiricilik kendi görevini yapamamıştır. Eleştirmenlerimiz ya yalnız noksanlardan, ya yalnız eserin sosyal değerinden, ya yalnız yazarın ideolojisinden söz ederler veya dil, biçim, simge, kuruluş tipler ve telkinler, bütün bunlar hakkında Marksist teşhis koymaktan aciz kalırlar. Edebî eleştiri bazen kişisel eleştiriyle karıştırılır.

...Proleter şiir sahası tek tük lirizm ve romantizm göstermesine rağmen, sağlam devrimci yönünü bulmuş, hikâyecilik çok genişlemekte olduğundan romancılığın başlayacağı görülmekte, eleştiri çok ciddileşmekte olduğundan yakın gelecekte bunun bizde yükseleceği görülmektedir. Dram için çalışmak lazımdır.

Devrim döneminin yazıcıları ve bilhassa proleter yazıcıları bugünkü edebiyatı Nisan'a ve Ekim'e ithaf ederken hizmetleriyle övünmeye haklı iseler de, gelecek çalışmalarını artırmak hususundaki borçlarını unutmamalıdırlar.

Gence, Bakü'den sonra Azerbaycan'ın ikinci büyük kenti. Edebiyat alanındaki hareketlilik Bakü'deki kadar hızlı olmasa da Gence'de de var. Gence'deki genç şair ve yazarlar da Bakü'de sürdürülen eski-yeni kavgasında yerlerini alırlar. Mi-

kayıl Rızakuluzade'nin (Mim-Re) *İnkılap ve Medeniyet*'te (No: 5) yayımlanan "Yeni Yaratıcılık Yollarında / Gence Genç Yazıcıları Hakkında" başlıklı yazısı Gence'deki edebî gelişmeleri özetlemektedir. Bu nedenle, yazının bir bölümünü aşağıya alıyorum.

> Artık bütün ekonomi alanlarında olduğu gibi edebiyatın da mahiyetince yüksekliği talep olunur. Şimdiki edebiyatımızda şimdiki ekonomi, sanayi ve sosyal yaşamımıza koşut olarak, ona uygun bir biçim almalıdır.
>
> Şimdiki edebiyatımız sağlam bir materyalist dünya görüşü ile sosyal olay ve sorunları görmeli, seçmeli, kuvvetli yaşamsal-bedii bir ifade ile bu sağlam görüşü kitleye aşılamalıdır.
>
> ...Eski han-bey Gence'si, yarı feodalizm esasları üzerine kurulmuş köy tarım ekonomisi ülkesiydi. Yeni Gence, Azerbaycan'ın ikinci sanayi merkezi, zirai-endüstriyel proleter Gence'sidir. Gence proletaryası daha çok gençtir. Daha o kendi içerisinden kendi proletaryasını temsil ve ifade edecek sanatçılarını yetiştirebilmek için çok gençtir.
>
> ...Proleter Yazıcıları Cemiyeti adı altında birleşen Gence genç yazıcılarının da, merkezde olduğu gibi, birçok sosyal-ideoloji yanlışlıkları vardır...
>
> Genç yazıcıların devrimi anlamaları çok garip; bazısı bunu birden parlayan güneş, bazısı bağrı açık titreyen füsunlu bir yâr, bazısı gökten inmiş melek... gibi anlıyorlar.
>
> Genç yazıcılarımızın çoğu devrimin birdenbire, "ani" olduğunu gösterirler; bu suretle uzun yıllar, yüzyıllar boyu sürüp gelen sınıfsal savaşımı ve devrimi hazırlayan etkenleri gözden kaçırırlar. Böyle bir görüş ise sosyal yaşama karışmayan, devrimi hazırlayan kitlenin içinde kaynamayan, işe kenardan bakan ve birdenbire kendini devrim dalgalarının yükseklerinde gören aydın burjuva görüşüdür...
>
> Tarihe ciddi ve düzgün bir bakışla bakılsa, tekerin tersine değil, aksine, tamamıyla düzgün bir dönüşle döndüğü görülür. Yalnız bu düzgün dönüşe tahammül edemeyen burjuvazinin başı harlanır, midesi bulanır, yüzyıllardan beri yuttuklarını kusmağa mecbur olur, dipsiz bir uçuruma yuvarlanmakta olduğunu duyuyor ve tekerin tersine döndüğünü zannediyor...

Gence Proleter Yazıcıları Cemiyeti üyelerinin (Bakü'dekilerden de birçoklarının) manzum eserleri aruz ölçüsündedir... Artık herkes biliyor ki, aruz kökçe Türk dilinden büsbütün başka olan Arap dilinin uzun-kısa hece temeli üzerine kurulmuştur ve Arap-Fars-Türk dillerinin karışmasından ortaya çıkan saray aristokrasisinin kullandığı dil, Fuzuli, Nef'i, Nedim... devri için makbul görülebilirdi.

...Böyle dar bir ölçü ve şekil çerçevesi içerisine gömülüp kalmanın genç edebiyatımızın içerik ve sanatı üzerine büyük bir menfi tesiri vardır. Hem merkez, hem de mahalli yazıcılar içerisinde bu mahdutluktan çıkmak isteyenler duygularını, düşüncelerini daha serbest ifade etmeye can atanlar olduğu görülür; birçok yoldaşlar serbest nazım (veya Nâzım Hikmet'in dediği gibi "yeni sanat") denemeleri yapıyorlar; bu, sevinçle karşılanacak bir iştir. Fakat bu denemelerden başarılı sonuçlar elde etmek için bu sahadaki yanlışlıkları görmek ve göstermek gereklidir.

...Serbest nazımda olması gereken ahenk, doğal, yerine göre olmalıdır. Serbest nazımda "mısra" olmadığı gibi, onun "başı", "sonu"da yoktur. Örneğin (Nâzım Hikmet "Anadolu"):

"Kafamızda güneş
Ateş
Bir sarık;
Arık
Toprak
Çıplak ayaklarımıza çarık!..."

Bu parçada (genellikle Nâzım Hikmet'te) mısra yoktur. Düşünceyi anlatan kısa ve kuvvetli tümceler ve bunların başında, ortasında, sonunda (bu örnekte güneş, ateş, sarık, arık, çarık gibi) kuvvetli ahenk yaratan sözcükler var. Bunlar belli ölçü ve biçimlerin talebine göre önceden belli yerlere konulan zorunlu ve sahte uyaklar değil; burada genellikle serbest nazımdaki ahenk, heyecanla konuşan bir konuşmacının dilindeki canlı ahenk gibi doğaldır!.. Bu kürsü dilidir; buna göre de bugünün şiiri için en güzel ve yararlı biçim serbest nazımdır.

1931
Azerbaycan'da Nâzım'ın İpi Çekiliyor

1931'e değin, Nâzım, Azeri edebiyatının gözde ve öncü şairidir. Edebiyatta, daha doğrusu şiirde yenilikten, yenilikçilikten söz edildiğinde örnek gösterilen ilk ad Nâzım'dır. 1931'in ikinci yarısında yayımlanan *Hücum* dergisinde (No: 9-10) Ali Nâzım'ın "Edebi Düşünceler / Eleştirmenin Bloknotundan" başlıklı yazı yayımlanıncaya değin bu böyledir. Nâzım, Türkiye'de olduğu gibi, Azerbaycan'da da proleter edebiyatının, devrimci edebiyatın öncüsüdür, kurucusudur.

Ali Nâzım, daha önce de söylediğimiz gibi, Azerbaycan'da Nâzım'a ilk şiir adayan, *Nâzım'ın Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabı üzerine ilk bağımsız yazıyı yazarak onu göklere çıkaran, Moskova'da yapılan Yazarlar Kurultayı'na Nâzım ve S. Rüstem'le Azerbaycan delegesi olarak katılan bir kişi; her nedense, aşağıdaki yazıyı yazarak Nâzım'ın ipini çekiyor, yaklaşık yirmi yıl süreyle Nâzım'ın Azerbaycan'da, dahası bütün Sovyetler'de, adının bir daha anılmamasını sağladığı gibi, daha sonraki yıllarda kimi TKP'lilerce Nâzım'ın "burjuvalık"la suçlanmasının, TKP'den uzaklaştırılmaya çalışılmasının yolunu da açmış oluyor.

Ali Nâzım, sözü edilen yazısında şunları söylüyor:

> Proleter edebiyatı, kendi mahiyeti itibariyle devrimci bir edebiyattır. Bizim devrimciliğimiz, Bolşevizm-Lenin devrimciliğidir, sonuna kadar giden devamlı bir devrimciliktir. Yeni

yetişen, genç Türkiye burjuvazisi de, kendi edebiyatını devrimci edebiyat ilan ediyor. Orada da devrim sözü herbir makalenin başını beziyor. Lakin doğaldır ki, bu devrimcilik burjuva devrimciliğidir. Şimdi gerek bu iki devrimciliğin farkı nedir ve bizim devrimciliğimizin gerçekliği nereden çıkıyor? Bu soruya cevap için bugünkü Türkiye'nin ileri gelen yazarlarından Fazıl Ahmet'in bazı düşüncelerini burada belirtmek gerekir. Fazıl Ahmet'in *Şeytan Diyor Ki* eserinin bir yerinde (s. 25) konuşma biçiminde şöyle bir düşünce yürütülür, konuşanlardan biri diğerine: "Sana kalırsa bu memlekette yapılacak en büyük devrim nedir?" sorusunu sorar ve şöyle yanıt alır: "Cumhuriyetten sonra devrim düşüncesine sonsuza dek veda etmek". İşte burjuva devrimciliğinin bugünkü düşünce şahikası! Devrime veda etmek, devrimden kaçınmak, "cumhuriyet" yani burjuva diktatörlüğü seviyesinde kalmak, köylü ve işçilerin istismarını "sonsuza dek" "kalıcılaştırmak". İşte bugünkü Türkiye burjuva "demokratizmi"nin devrimciliğinin en son sözü! Sözüne devamla Fazıl Ahmet "zira azizim anlaşılır ki, devrimciliği bırakmadıkça hiçbir şeyde en ufak bir değişme görmeyeceğiz" diyor. Burjuva devrimciliği! Fazıl Ahmet'in aynı teorisini en parlak biçimde hayata geçiren, eski "Komünist", "devrimci" ve şiirde "aşırı sol" Nâzım Hikmet olmuştur. O, Fazıl Ahmet'in ve bugünkü Türkiye burjuva düşünürlerinin öğüdünü kabul ederek, bir zamanlar "Hafızı Kapital" olmak isterken, şimdi İstanbul madamlarının "nazik kulaklarını", "hassas kalplerini" kendi gür sesiyle okşayan bir salon şairi olmuş, "devrim düşüncesine sonsuza dek veda etmiştir" Şimdi onun da eserleri üzerinde diğer bir Türk yazarının bir romanı üzerinde olduğu gibi şöyle bir reklam yayınlanır: "En güzel hanımların en zarif ve şık beylerin, okuduğu bu kitap en kibar salonların kitabıdır". Nâzım Hikmet Hafızı Kapital olmak istiyordu, ancak Nâzımi Kapital oldu. Zararı yok, bütün yollar Roma'ya gider.

Ali Nâzım'ın, bir bölümünü aldığımız, yukarıdaki yazısından sonra, Nâzım'ın adı bir daha anılmaz Azerbaycan edebiyatında. "Serbest şiir" konusunda da pek yazı yazılmaz. Zaten ser-

best şiir savunucularının bir kısmı korkudan ya şiiri bırakarak kendi kabuğuna çekilir, bir daha bu alanda söz söylemez olur ya da "milliyetçi", "halk düşmanı" suçlamalarıyla kurşuna dizilirler. Sözgelimi Hanefi Zeynallı (1896-1937), Mustafa Kuluyev (1893-1938), C. Efendizade (?)... kurşuna dizilenlerdendir. Serbest şiirin en önemli savunucularından ve temsilcilerinden biri durumunda olan M. Refili şiiri bırakır, kabuğuna çekilir, Nâzım'ın "Sahi, Mikail, şair olabilirdin, profesör oldun" dediği gibi, profesör olur. Ancak, bu "serbest şiir" hareketi bitmiş demek değildir. Çünkü, "serbest şiir"in tohumları atılmıştır Azeri edebiyatının toprağına. Bu toprak, 20'li yılların sonlarında ve 30'lu yılların başlarında son derece verimliyken, merkezî otoritenin güçlenmesinin etkisi yaşamın her alanında olduğu gibi edebiyat alanında da etkisini gösterir. Serbest şiir alanındaki çalışmalar, büyük ölçüde tavsar, durağanlaşır.

Serbest şiirin asıl temsilciliğini, 1927'de ilk şiirini ("Bu Gün") Tiflis'te çıkan *Gığılcım* (Kıvılcım) adlı almanakta yayımlatan R. Rıza (1910-1981) üstlenir; serbest şiir asıl gelişimini, asıl atılımını 1950'lerin sonunda, 1960'ların başlarında yapar. Bunda da yine Nâzım'ın 1952'de Azerbaycan'da iki kitabının birden (*Şiirler, Seçilmiş Şiirleri*) yayımlanması, 1957'de Bakü'ye geldiğinde her yerde şiirlerini yüksek sesle okuması, R. Rıza ile birlikte genç şairleri yüreklendirici yazılar yazması, konuşmalar yapması etkili olur.

2. BÖLÜM
1950'DEN 1963'E

1950 Yılı

1930'lu, 40'lı yıllarda Azeri basını, doğal olarak Sovyet basını, bütünüyle Nâzım'a kapalıdır. Nâzım'ın ne adı anılır, ne de yapıtları yayımlanır. Hatta kimileri "Nâzımcı" oldukları için cezalandırılır. Azerbaycan'da ve Sovyetler Birliği'nde, yaklaşık yirmi yıl süren bu tavır, Türkiye'de ve Fransa'da "Nâzım'a Özgürlük" kampanyasının başlatılmasından sonraya, Nâzım'ın Nisan 1950'de açlık grevine başlamasına değin sürer. Bir başka söyleyişle, Türkiye'de ve dünyada Nâzım'ı kurtarmak için yükselen seslere kulak tıkayamaz Sovyet basını. Nitekim, bu durumu S. Rüstem, Nâzım'ın 1952'de Bakü'de yayımlanan *Şiirler* kitabına yazdığı önsözde şöyle belirtir: "1949 yılında Paris'te 'Nâzım Hikmet'i Kurtarma Komitesi'nin kurulması bu sahada atılan ilk müteşekkil adım oldu. Bu komitenin çağrısına başta Sovyetler Birliği'nin sanatçıları olmakla bütün dünyanın ilerici yazıcı, bilim adamı, ressam ve başka sanatçıları katıldılar."

Azeri basınında, önce 19 Nisan 1950 tarihli *Komünist* gazetesinde "Türkiye şairi Nâzım Hikmet'i özgürleştirmek uğrunda Paul Robeson'un açıklaması" hakkında SİTA'nın açıklaması, daha sonra da yine *Komünist* gazetesinin 22 ve 23 Nisan 1950 tarihli sayılarında SİTA'nın "Türkiye'nin ilerici şairi Nâzım Hikmet'in özgürleştirilmesi uğrunda ABD'de hareket" başlıklı haberleri yayımlanır.

Şunu burada hemencecik söylemekte yarar var: Bir haber, bir yazı, bir bildiri ya da kitap öncelikle Rusça olarak Moskova'da yayımlanır –bu demektir ki Moskova'dakilerin olurunu al-

mıştır– daha sonra da diğer dillerde yayımlanır. Burada sözünü ettiğimiz haberler ve yazılar bütünüyle merkezî otoritenin olurundan geçen, yani önce Moskova gazetelerinde, sonra da Azerbaycan gazetelerinde yayımlanan haber ve yazılardır. Bu durum, Nâzım'm 1951'de Sovyetler Birliği'ne gidişinden sonra yazdıkları için de geçerlidir. Azerbaycan'da da anlatılan, bu durumu, M. Fuat *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet* adlı kitabının "Zamandizin" bölümünde (s. 382) şöyle anlatıyor:

> *İzvestiya* gazetesi Nâzım'dan Yesenin'le ilgili bir yazı istedi. Bu Yesenin'in saygınlığını kazanması anlamına geliyordu. Nâzım en sona şöyle bir tümce kondurdu: "Dilerim bir gün büyük tiyatro adamı Meyerhold için de böyle bir yazı yazarım." Yazının bir kopyasını belki *L'Humanité* yöneticileri Fransızcaya çevirtmek isterler diye Abidin'e gönderdi. *İzvestiya*'da yazı yayımlandı, ama sondaki tümce çıkarılmıştı. Derken, Nâzım'ın umduğu gibi, Paris'te, *L'Humanité*'de yazının çevirisi yayımlandı. Rusçasından çıkarılmış olan tümce orada duruyordu. *İzvestiya*'yı yöneten Acubek, bunu öğrenince, büyük bir öfkeyle, Nâzım'a telefon etti. Sovyet yazarlarının izin almadan kapitalist ülkelere yazı göndermeleri yasaktı. Nâzım ile Acubek arasında ağır sözler içeren bir tartışma geçti. Acubek, Kruşçev'in damadıydı. Yanındakilerin uyarısı üzerine, Nâzım telefon edip damadıyla aralarında geçen konuşmayı Kruşçev'e aktardı. Ama Kruşçev olayı pek önemsemiş görünmedi. Acubek'in söylediği "Siz bu ülkede yabancısınız" sözüne takıldı. Nâzım'a Sovyet pasaportu verilmediğini, Polonya vatandaşı olduğunu öğrenince de, bunun hemen düzeltilmesi gerektiğini söyledi. "Siz bu ülkede yabancı değilsiniz, Sovyet uyruğunda olmasıyla övüneceğimiz büyük bir Türk şairisiniz," gibi bir söz etti.

Yukarıdaki olay, aynı kitabın "Kruşçev" maddesinde daha ayrıntılı anlatılır.

Moskova'nın diğer cumhuriyetler üzerindeki sansürcü anlayışını, Nâzım hakkında uzman olan araştırmacı yazar Akşin Babayev ise şunları anlatıyor *Azerbaycan ve Türk Dünyası* adlı kitabında:

Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinden söz ederken radyonun dış yayınlarından söz etmek yerinde olur. Büyük Vatan Savaşı [2. Dünya Savaşı – A. K.] başladıktan sonra, 27 Temmuz 1941'de olan olayları nesnel biçimde Doğu ülkelerine ulaştırmak amacıyla radyoda Türkçe ve Farsça birer saatlik programlar düzenlendi. Bu programlar Azerbaycan'da bağımsızlık kazanılana kadar Moskova'nın denetimi altında oldu. Programlar Azerbaycan'da, geçmiş Sovyetler Birliği'nin başka cumhuriyetlerinde ve genellikle, dünyada oluşan haberlerle açılır, siyasi, sosyal konularda yorumlar, müzikli yayınlar Türk ve İran dinleyicilerine ulaştırılırdı. Moskova'dan haberler ve yorumlar teleksle gönderilirdi. Eğer herhangi bir Azerbaycan gazetecisi siyasi konuda bir sohbet kaleme alsaydı o, mutlak Rusçaya çevrilir ve Moskova'nın olumlu görüşünden sonra yayma verilebilirdi. Türkçe yayınlarda denetim daha sıkıydı. Sık sık yayın dosyaları denetim için Moskova'ya gönderilirdi. Merkezden de göreve gelen Moskova gazetecileri (onların birçoğu Azericeyi bilirdi) Bakü'ye gelir, yayınları incelerlerdi. Sonra özel raporlar hazırlanır, aynı rapor parti toplantılarında geniş ölçüde tartışılırdı. Türkçe programlara gözetimin asıl nedeni doğal olarak Azeri-Türk ilişkilerinden korkan Rus ideologlarının kıskançlık duygusuydu. Bu ideologların Azerbaycan'daki uşakları da yalnızca Türkçe yayınlara değil, birinci programla verilen musikili ve edebi yayınlara da gözcülük ediyorlardı. İyi anımsıyorum, 80'li yıllarda Azerbaycan Radyosu'nu ve dış yayınları yönettiğim zamanlarda defalarca Merkezi Komitenin Tebligat ve Teşvigat Şubesi'nin yetkilileri bana telefon edip azarlarlardı. Ne yazık ki, bunların arasında Yazıcılar Birliği'nin üyesi olan, bugün ulusal duygudan söz açan kalem sahipleri de vardı. 'Sabah sabah niye Türk müziği yayınlıyorsun?' diyen MK yetkilisi acaba bugünü görmüyor muydu? Anlaşılan görmüyordu!

Aynı kitabın bir başka yerinde ise şunları söylüyor A. Babayev:

Sovyet İmparatorluğu zamanında çeşitli yasaklar konulsa da, Türk edebiyatı incelenir, Türk yazarlarının eserleri Azeri-

ceye çevrilirdi. Doğrudur, burada tuhaf bir prensip vardı. Azericeye çevrilmek için o romanlara, öykülere, şiirlere ve başka sanat örneklerine izin verilirdi ki, onlar Rusçada yayınlanmış olsun. Eğer herhangi bir Türkolog kendi girişimi ile bir Türk yazarının eserini Azericeye çevirip dönemin basınına ya da yayınevine sunacaksa, mutlaka o eserin yayınlanmış Rusça nüshasını göstermesi gerekirdi. Aksi takdirde hiçbir Türk edebiyatı örneğinin Azericeye çevrilmesine ve yayınına izin verilmiyordu. Böyle olunca eserin orijinalini bulamayan çevirmenler Rus varyantını yayınevine sunar, çeviride de bu varyantı temel alırlardı. Sonuçta tahrif olunmuş çeviri eserleri yayınlanır, çok sayıda kaba yanlışlara neden olunurdu."

Dünya ölçeğinde yürütülen "Nâzım'a Özgürlük" kampanyasının gerisinde kalmak istemeyen Sovyet basını kapılarını Nâzım Hikmet'e açar, yıllardır Nâzım hakkında sessiz kalan Sovyet şair ve yazarlarından yirmi ikisi Nisan 1950'de bir bildiri yayımlayarak Nâzım'ın özgürlüğüne kavuşturulması yolundaki tepkilerini ortaya koyarlar.

Bu bildiriye imza koyan şairlerden birisi de 1920'lerin sonunda Nâzım'a adanan "Hareket" şiiri yazan Azeri şairi Samet Vurgun'dur.

Tamamını aşağıya aldığımız bu bildiri, 26 Nisan 1950'de *Edebiyat Gazetesi*'nde yayımlanır.

Nâzım Hikmet'e Özgürlük

Türk halkının şanlı oğlu, barış uğrunda savaşımcı, coşkulu şair, demokrat Nâzım Hikmet'i Türkiye hükümeti on iki yıldır hapishanede tutuyor. 1938 yılının Ağustosunda askerî mahkeme şairi 28 yıl 4 ay süreyle özgürlükten yoksun bırakmıştır.

Türkiye zorbalarının, Nâzım Hikmet'i diri diri hapishane köşesinde bastırmasını kesinleştirmesine neden olan "cinayet" neydi? Şair "Tek suçum, halkımı ve vatanımı çok çok sevmemdir" diyor. Bu sönmez sevgi Türkiye'nin halk şairinin eserlerinde parlak ışıklar saçarak alevlenir.

Nâzım Hikmet'in eserleri herkesin sevgisini kazanmıştır. Türkiye polisi şairle hesaplaşmak için kızgın bir telaşla bahane arardı. Sonunda bu bahane de bulundu. Nâzım Hikmet'in şiir

kitabı Türkiye'nin Kara ve Deniz Harp Okulu öğrencilerinde bulundu. Askerî mahkemenin kendi hilekâr yargısını vermesi için bu bahane yeterli görüldü.

Hapishanenin eşiğine ayak bastığında Nâzım Hikmet otuz yedi yaşındaydı, o hayatının artık bir dönemini hapiste geçirmeliydi.

Türkiye zorbaları hilekârcasına seviniyorlardı. Onlar Nâzım Hikmet'in hapishaneden diri çıkmayacağına kuşku duymuyorlardı. Onlar bu isyankâr şairin sonunu getirdiklerine, onunla bir defalık hesaplaştıklarına inanıyorlardı. Lakin onlar yanılırlardı. Hapishanenin azapları ve demir parmaklığı şairin direncini kıramadı. Nâzım Hikmet yazıp yaratmayı sürdürdü, onun yeni şiirleri halk arasında dilden dile dolaştı.

Şair, namuslu her vatansevere seslenerek, bütün güçlerini emekçilerin mutluluğu uğrunda, barış uğrunda, demokrasi uğrunda savaşıma harcamaya çağırırdı.

"Ben yanmasam,
Sen yanmasan,
Biz yanmasak,
Zulmeti kim kovacak?!"

Nâzım Hikmet'in hapishanede yazdığı bu dizeleri Türkiye'nin bütün namuslu insanları bir ant gibi yinelerler.

Hapishane köşesinde geçirdiği ağır yıllar, şairin sağlığını bozdu. Nâzım Hikmet ağır hastalandı.

Bu yıl Mart'ın başlarında şair avukatının aracılığıyla Türkiye hükümetine başvurup, hemen hapishaneden özgür bırakılmasını istemiştir. O, kendi isteği reddedilirse, açlık grevine başlayacağını söylemiştir.

Nâzım Hikmet'in isteğiyle ilgili olarak onun bağışlanması hakkında meclise sunulan öneri reddedilmiştir.

Zafer gazetesinin yazdığına göre, Nâzım Hikmet 8 Nisan'da açlık grevine başlamıştır. O, yalnız ekmek yemekten değil, su içmekten de kaçınmıştır.

Türkiye'de ve onun sınırları dışında Nâzım Hikmet'i savunmak için geniş ölçüde başlayan hareketten korkuya kapılan Türkiye hükümeti kamuoyunu aldatmak yolunu tuttu. Şairi hapishane hastanesine kaldırdılar, hapishane hekimleri "danışarak",

"Nâzım Hikmet'in hayatında tehlikeli durum belirlenmediğini" bildirmişlerdir. Türkiye hükümeti şimdi kızgın surette öyle bir bahane arar ki, bu bahane Nâzım Hikmet'i hapishaneden bırakmamak için ona olanak versin.

Nâzım Hikmet'i açlık grevi yapmaya mecbur eden Türkiye hükümeti, onu hapishaneden özgür bırakmazsa, Türkiye'nin sevimli halk şairinin açlıktan ölmesine yol verirse, kendine sonsuza değin silinmeyecek utanç lekesi sürecektir.

İlerici insanlık, büyük şairin helak olursa, şimdi Türkiye'de hâkimiyet başında duran hükümeti hiçbir zaman bağışlamaz.

Biz Sovyetler Birliği'nin şairleri, Günaltay hükümetinin Nâzım Hikmet'i özgürleştirme konusunda hemen karar çıkarmasını istiyoruz.

N. ASEEV, M. BAJAN, E. BUKOV, A. VENTSLOVA, SAMET VURGUN, N. GRİBAÇEV, İ. GRİŞAŞVİLİ, TURSUNZADE, M. İSAKOVSKİ, S. KİRSANOV, YAKUB KOLAS, A. PROKOFEV, M. RILSKİ, K. SİMONOV, A. SOFRONOV, YAN SUDRABKALN, A. SURKOV, M. TANK, A. TVARDOVSKİ, N. TİHANOV, P. TIÇİNA, S. ŞİPAÇEV

Bu bildirinin yayımlanmasından sonra, Nâzım Hikmet, Sovyet basınının, daha doğrusu Azeri basınının ana haber konularından birisi durumuna gelecektir. Bir başka söyleyişle, Nâzım, Türkiye'den önce Sovyetler Birliği'nde özgürlüğüne kavuşacaktır.

Bundan sonra SİTA'nın (Tass Ajansı) verdiği haberler üst üste gazetelerde yayımlanacaktır. Verilen haberlerin tamamı SİTA kaynaklıdır.

Komünist gazetesinin 5 Mayıs 1950 tarihli sayısında "Nâzım Hikmet ikinci defa açlık grevi ilan etmiştir", 6 Mayıs 1950 sayısında "Türkiye şairi Nâzım Hikmet'i savunuyorlar" ve "Nâzım Hikmet açlık grevini sürdürüyor" başlıklı haberler verilir.

7 Mayıs 1950 tarihli *Komünist* gazetesinde Samet Vurgun'un "Lenin'in Kitabı" manzumesi yayımlanır. *İnkılap ve Medeniyet*'te de (1954, No 4) yayımlanan bu manzume 10 bölümlük 75 dörtlükten oluşmaktadır. Manzumenin 10. bölümünün 7. dörtlüğünde Nâzım'dan da söz ediliyor:

"Nâzım da yüceltsin hakkın sesini
Demir pencereli zindan içinden!
Katsın nefesime öz nefesini
Kavalas Roma'dan, Si-Ya-U Çin'den."

Bundan sonra SİTA kaynaklı aşağıdaki haberler yayımlanır gazetelerde:

"Romanya yazarları Nâzım Hikmet'in hapishanede tutulmasına karşı çıktılar", "Şair açlık grevini sürdürüyor" (*Komünist*, 9.5.1950), "Nâzım Hikmet altı gündür açlık grevini sürdürüyor" (*Komünist*, 10.5.1950), "Nâzım Hikmet'e destek olmak için Türkiye'nin üç şairi – Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet Anday – açlık grevi başlattılar" (*Komünist*, 14.5.1950), "İstanbul Üniversitesi Gençler Cemiyeti 10 Mayıs'ta 'Nâzım Hikmet'i Özgür Bırakın!' başlıklı bildiri yayımladı" (*Azerbaycan Gençleri*, 14.5.1950), "Nâzım Hikmet Mayısın 11'inde hastaneye kaldırılmıştır. Aynı gün 'Nâzım Hikmet'i Özgür Bırakın!' başlıklı bildiriyi yayımlayan 19 öğrenci tutuklanmıştır" (*Komünist*, 16.5.1950), "'Son Posta' adlı Türk gazetesinin yazdığına göre Nâzım Hikmet'in sağlık durumu ağırlaşmıştır" (*Azerbaycan Gençleri*, 19.5.1950), "Çin şair ve yazarları Nâzım Hikmet'i savunuyorlar" (*Komünist*, 5.7.1950), "Nâzım Hikmet 15 Temmuz'da hapishane hastanesinden özgür bırakılmıştır" (*Komünist*, 18.7.1950), "Nâzım Hikmet Türkiye'yi terk ederek Fransa'ya gitmiştir" (*Komünist*, 8.9.1950), "'Uluslararası Barış Ödüllerini veren Seçiciler Kurulunun raporu' yayımlanmıştır. Ödül alanlar arasında Nâzım Hikmet de vardır" (*Komünist*, 24.11.1950). Aynı haber 26.11.1950'de *Edebiyat Gazetesi*'nde de yayımlanmıştır.

1950'de Azerbaycan'da Rusça olarak yayımlanan 26.11.1950 tarihli *Bakinski Raboçiy*'de (26.11.1950), ilk kez, Nâzım'ın fotoğrafıyla "Açlığın Beşinci Günü", "Paul Robeson'a", "Hapishaneden Mektup" şiirleri yayımlanmıştır.

Ayrıca, bu yıl *Edebiyat Gazetesi*'nde (30.7.1950) S. Rüstem'in "Karanlık Zindandır Bütün Türkiye" başlıklı Nâzım'a adadığı şiiri, *İnkılap ve Medeniyet*'te (No: 12) İslam İbrahimov'un Nâzım hakkında yazdığı "Barış ve Demokrasi Uğrunda Yiğit Savaşımcı" başlıklı yazısı yayımlanır. O günkü Azeri okuyucularına

Nâzım Hikmet'i yeniden tanıtmak amacıyla yazıldığı anlaşılan ve tamamı on iki sayfa olan bu yazının bir bölümünü buraya aktarıyorum.

On iki yıldan fazla karanlık hapishanenin ağır ıstıraplarına katlanan görkemli Türk şairi, Sovyetler Birliği'nin dostu ve Mayakovski'nin silah arkadaşı Nâzım Hikmet'in hapishaneden özgür bırakılması barış ve demokrasi cephesinin yeni bir başarısı oldu. Nâzım Hikmet'i savunmak için dünyanın her tarafında genişleyen hareket, onu emperyalizmin alçak uşakları olan kanlı cellatların elinden kurtardı.

Özgürlük ve demokrasinin şarkıcısı olan Nâzım Hikmet 1938'de niçin mahkûm edilmişti? Çürüyen kapitalist dünyanın temsilcileri günümüzün büyük şairini korkunç Türkiye zindanlarının beton duvarları arasında niçin diri diri bastırmaya çalışıyorlardı? Bu sorulara Paul Eluard'ın Sovyet yazıcıları ile görüşmesinde dediği sözlerle yanıt verilebilir:

"...Sosyalizm destanı, yaşadığımız köhne dünyanın dehşetlerini bize gösterir. Bu köhne dünyada Türk şairi Nâzım Hikmet açlık grevi ilan ediyor, Yunan şairi Lidzos Makronisos cehennemde ıstırap çekiyor, Makedonya şairi Venko Markovski cellat Tito'nun zindanlarında mahvoluyor, bu köhne dünyanın dehşetleri sonucunda savaş kışkırtıcılarının yandaşı olmak istemeyen Fransa limanlarının işçileri hapishanelere atılıyor ve öldürülüyor; yalnız bu köhne dünya İspanya'da, Yunanistan'da ve Vietnam'da baş veren savaşları türetebilir; bu köhne dünya, eğer biz barış uğrunda savaşımda kendi kuvvetlerimizi birleştirmezsek, uygarlığı bütünüyle mahvetmeye hazırlanır ki, bu uygarlığın da yegâne varisi biz komünistleriz."

Amerika emperyalistlerinin Kore'deki kanlı saldırganlığı Paul Eluard'ın dediği sözlerin gerçek olduğunu bir daha kanıtlıyor.

Gericiler, gerici güçler Nâzım'ı görmek istemiyor, onu acımasızca izliyorlar. Çünkü Nâzım kendi vatanını büyük bir tutkuyla seviyor, çünkü o, büyük Rus halkının kahraman kızı Zoya'ya seslenerek: "Tanya, ben de kendi vatanımı senin gibi seviyorum; ben Türküm, sen Russun. Lakin biz her ikimiz komünistiz. Seni kendi sevgin için darağacında astılar, beni kendi

sevgim için hapishaneye attılar," demiştir. Gerici güçler Nâzım'ı onun için görmek istemiyorlar ki, o, komünisttir, o, dünyaya komünist gözüyle bakıyor, o, bütün dünyada barış ve demokrasi uğrunda savaşımcıdır, o, dünyada en ilerici inanç ve ülkülerle, komünist ülküleri ile yaşıyor... Çünkü o, Türkiye'de emekçilerin hukuksuz durumunu soylu sanatçı olarak gerçek biçimde yansıtıyor, yüreğinin kanı ile yazıyor...

Türkiye'nin gerici çevreleri ülkede ilerici emekçilerin katilleri olarak artık çoktan beri ebedi utanç lekesi ile damgalanmışlar. Türkiye'nin kara irticacıları 1921'de Trabzon'da Mustafa Suphi başta olmakla Komünist Partisi'nin on beş öncüsünü öldürdüler. Nâzım, Komünist Partisi öncülerinin anısına adanmış "On Beş Yara" adlı şiirinde diyor:

"Göğsümde 15 yara var!
Deldiler göğsümü 15 yerinden,
sandılar ki, vurmaz artık kalbim kederinden.
Kalbim yine çarpıyor,
kalbim yine çarpacak!!!

Yandı 15 yaramda 15 alev,
kırıldı göğsümde 15 kara saplı bıçak...
Kalbim,
kanlı kızıl bir bayrak gibi çarpıyor,
çar-pa-cak!!"

1948'de Türkiye'nin büyük realist yazıcısı Sabahattin Ali öldürüldü. Son zamanlarda ise kara irticacılar yüzyılımızın büyük şairi Nâzım Hikmet'in büyük kalbinin alevini söndürmeye çalışıyorlardı.

Türkiye burjuva-feodal hükümetinin bir avuç mürteci başçıları yalnız varlı sınıfların çıkarını gözetiyorlar. Onlar kendi alçak niyetleri için ülkeyi Amerika emperyalistlerine satmışlar. Onlar, dünyayı kan deryasında boğmak isteyen Amerika savaş kışkırtıcılarının zincirli hizmetine girmişler. Onlar Türkiye'yi, onun ekonomisini açık artırmaya koymuşlar. Bunun için ülkede işsizlik artar, işçi ve köylülerin durumu günden güne kötüleşir, köy ve kentler dilencilerle dolar. Sadece İstanbul'da 150 bin işsiz var. Ülkede ticaret tamamıyla ölgün bir duruma düş-

müştür. Köylülerin büyük bir çoğunluğu topraksız, onlar ağaların toprağında işliyorlar. Bütün bunlar "Marshall Planı"nın Türkiye'ye vurduğu darbeleri, onun dehşetli neticelerini, Türk köylülerinin, işçilerinin dayanılmaz zulüm ve esaret boyunduruğu altında inlediğini açıkça kanıtlıyor...

Yırtıcı Amerikan emperyalizminin Türkiye'de olan satkın uşakları ülkeyi akla sığmaz felaketlere doğru götürür, ilerici insanlara karşı şiddetli ceza önlemleri alır, onları izler, hapishanelere atarlar. Türkiye emekçilerinin bağımsızlığı, özgürlük ve mutluluğu uğrunda savaşım veren komünistler özellikle amansızca izlenirler. Nâzım'ın "Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler" şiirinde yazdığı gibi Türkiye'de vatanı, barışı, insanı sevenleri ya darağacında asıyor, ya da hapishanelere atıyorlar.

Faşistler Ankara, İstanbul ve diğer kentlerin sokaklarında Sabahattin Ali, Suat Derviş gibi ilerici yazıcıların kitaplarını yakıyorlar... Yırtıcı Pantürkistler tarafından öldürülen Sabahattin Ali makalelerinin birinde emperyalizmin bu kan içicileri hakkında şöyle yazmıştır: "Halk düşmanları elbirliği etmiş vaziyettedir. İhtiyar tilki Hüseyin Cahit Yalçın, ihtirastan gözleri kararmış Fahri Kurtuluş, yabancı menfaatlerinin yorulmaz müdafaacısı Yalman, tipik Bizanslı Fuat Köprülü, Turancıların oyuncağı Kenan Öner hep aynı saftadırlar. Halkın artan ilerici güçlerini boğmak için onlar 'kırmızı tehlike' hakkında boşboğazlık ediyorlar. / Memlekette mevcut olmayan bir kızıl tehlikeyi, halkçı kuvvetlere karşı bir silah olarak kullanmak için adeta zorla yaratan ve körükleyen bu adamlar, hiçbir zaman bu yalanlarla halkın gözünü boyayamayacaklardır. / Ve yine bu millet pek iyi biliyor ki, asıl tehlike, bu memleketin istiklalini de, hürriyetini de, varlığını da tehdit eden bir tek ve hakiki tehlike, bugünkü ehliyetsiz iktidarın devamıdır."

Yalçın kendi gazetesinde, komünistleri kurşunlamak gerekir, diyor. Lakin bütün bu yırtıcı tedbirler hiçbir zaman Türkiye'de emekçi kitlelerin artan gazap alevini söndürmeye, onların direncini kırmaya, tarihin hücum yürüyüşünü durdurmaya kadir değildir.

Nâzım'ın bütün yaşam yolu ve yaratıcılık talihi Türkiye'nin ulusal bağımsızlığı ve özgürlüğü uğrunda savaşım ile, mazlum

Doğu halklarının özgürlüğü uğrunda savaşım ile, yeryüzünde bütün sade insanların mutluluğu uğrunda savaşım ile bağlıdır.

***

...Yirminci yüzyılın yirmili yıllarında Türkiye'de... edebî formaların ölgün bir duruma düştüğü, sanat ve edebiyatın mazmun itibariyle zayıfladığı bir ortamda, miskin yaratıcılık ülkülerinin ve şematik yöntemlerin hüküm sürdüğü bir ortamda, dirilmekte olan sosyal sınıfın, proletaryanın şairi Nâzım'ın sesi gürledi. Nâzım'la beraber hayat bütün tezahürleri ve özellikleri ile edebiyata geldi. Gül hasreti çeken bülbülleri terennüm eden anlamsız şiirler öncü şiirden kovuldu. Canlı insanlar, gece gündüz çalışan, güneş altında yanıp kavrulan, sırtlarında kamçı izleri taşıyan insanlar, emperyalist yırtıcılarına karşı savaşıma çıkan, kendi umut dolu bakışlarını Sovyetlere çeviren insanlar şiire geldi. Nâzım bu insanların dili ile dedi:

"Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asya'nın yolların,
ulaştım
sana!
Haydi uzat kollarını
Beni kucaklasan a!
gözlerime nur ver!
Kafama şuur ver!
Oradakiler
bekliyor beni!
Oraya tez dönmeliyim,
Orda kızıl gömleğimle görünmeliyim."

Şair, Doğu şiirinin eski, ölgün kurallarına ve geleneklerine karşı amansız savaşım açtı, şiir karşısına yeni, devrimci istemler koydu. O, yaşamın istemleri ve büyük devrimci mazmun adına Doğu şiirinin anlamsız, resmî kafiyecilik yolunu reddetti. O, Türk şiirine yeni, devimci-demokratik mazmun getirdi. Nâzım Hikmet'in şiir âlemine gelmesi bütün Doğu edebiyatı tarihinde yeni, görülmemiş bir aşama oldu. Şair kendinin "Yeni Sanat" şiirinde yazmıştır:

"Bana bak!

Hey!
Avanak!
Elinden o mızıltıyı bıraksana!
Sana,
Üç telinde üç sıska bülbül öten
üç telli saz
yaramaz!"

Nâzım şiirinin yeni devrimci mazmunu ve biçimi Türkiye'de mürteci edebiyat taraftarlarının kuduzcasına yaygara koparmasına sebep oldu. Lakin Nâzım kendi şiir yaratıcılığı prensiplerinden bir adım geri atmadı, *Aydınlık* dergisinde yeni sanatın mükemmel örneklerini yarattı. Şair aynı zamanda genç şairler için parlak nazari makaleler yayımlatıp, yeni akımın esas prensiplerini onlara anlattı, şiirde çürük gelenekleri yok etmeye çağırdı. O, gerçek bir sanatçı olarak yazmıştır:

"Hakiki sanat, hayatı aksettiren sanattır. Böyle sanatta biz bütün zıtlıklara, savaşımlara, galebe ve mağlubiyetlere, hayat muhabbetine, insan seciyesinin bütün tezahürlerine rast geliriz. Hakiki sanat, hayat hakkında bize yanlış tasavvur vermeyen sanattır."

...Nâzım, edebiyatta yeni prensipleri tasdik eden bir şair olarak şiire girmiştir. Onun estetik görüşleri edebiyatta mürteci güçlere karşı amansız savaşımda, Türkiye'de düşkün edebiyatın muhtelif dekadancı ve muhafazakâr-romantik cereyanları ile savaşımda teşekkül etmiştir.

Türkiye'nin mürteci yazıcıları ve şairleri Bodler'den [Baudelaire] ve başka dekadanlardan, mistiklerden ve sembolistlerden ilham alıyorlardı.

Dekadan şairlerin suni ve halktan uzak dili, gerçek halk şairi Nâzım'a yabancıydı. O, yazmıştır: "Yeni cereyanın şairi için şiir dili, kafiye ve konuşma dili gibi muhtelif diller yoktur. Şair vahid bir dilde, uydurmadan, sunilikten, sahtekârlıktan uzak bir dilde – geniş yayılan, cilalanmış, manalı, sade yazar. Bu dilde hayatın bütün unsurları vardır."

...Nâzım Hikmet kuşkusuz şiirde aristokrasi aleyhine, Yahya Kemal, Cenap Şahabettin ve başkaları aleyhine çıkış etmiştir.

Aydınlık dergisinin sayfalarında yayımlattığı makalelerinde edebî dil hakkında ileri sürdüğü aydın istemleri şair kendi yaratıcılığında uygulamıştır.

Nâzım şiirinin konu alanı oldukça geniş ve zengindir. Onun şiirlerinde gerçek suretler, güzel ahenk, dilinin sadeliği ve aydınlığı dikkati çekiyor. O, dünyada yegâne devrimci sınıf olan proleter sınıfı mevkiinden hayatı gerçekçi kalemiyle yansıttığı için buna muvaffak olur.

Nâzım'ın "Güneşi İçenlerin Türküsü" adlı ilk şiir kitabı 1928'de Bakü'de yayımlanmıştır.

...1929 yılında İstanbul'da tramvay parkı işçilerinin grevi olmuştur. Şair "Sesini Kaybeden Şehir" şiirini bu grev nedeniyle yazmıştır. 1929-1931 yıllarında şairin *Sesini Kaybeden Şehir, Jokond ile Si-Ya-U, 1+ 1=1* şiir kitapları yayımlanmıştır.

1932'de onun *Gece Gelen Telgraf* adlı kitabı yayımlanır. Birkaç ay sonra kitap yasaklanır. 1933'te aynı kitabı yayımlattığı için şair altı ay hapse mahkûm edilir.

Nâzım, aynı zamanda dramaturgiya alanında da çalışmıştır. *Unutulan Adam* piyesi Şehir Tiyatrosu'nda büyük başarıyla sahneye konulmuş ve 1935'te kitap olarak yayımlanmıştır. Nâzım 1935'te kendi satirik şiirlerini toplayıp *Portreler* adı ile yayımlatmıştır.

1935'te Nâzım, faşist İtalya'nın Habeşistan'a karşı saldırganlığı aleyhine kitap yazmış, onu "Habeşistanlı İtalya'da" diye adlandırmıştır. Lakin Türkiye'de faşizm taraftarları bu kitabı aynı adla yayımlatmaya izin vermemişler, şair kitabın adını değiştirip *Taranta Babu'ya Mektuplar* koymak zorunda kalmıştır. Aynı kitabın barışın büyük savaşımcısı Henri Barbusse'ün anısına armağan edildiğini de belirtmek gerekir.

Bütün bunlarla birlikte Nâzım Hikmet alevli gazetecidir. O, 1936 yılında *Sovyet Demokrasisi* adlı değerli bir kitap yayımlatmıştır. O, bu kitapta Stalin Anayasası'nın asıl demokratik ilkelerinden bahsetmiş, Türk halkına gerçeği açıp göstermiştir. Şair, Sovyet halkının büyük başarılarını inkâr etmeye çalışan yalancıları amansızcasına ifşa etmiştir. O, yazmıştır: "Proleter diktatörlüğü; Sovyet demokrasisi inkişafının yeni merhalesini tespit eden yeni ana ka-

nun projesini Stalin'in rehberliğiyle meydana çıkarınca bunu her şeyden önce bütün Sovyet vatandaşlarının önüne koydu. Milyonlarla insan fabrikalarda, kolhozlarda, dairelerde projeyi münakaşa ettiler. Kanaatlerini, proje hakkında aldıkları kararları bildirdiler.

Bizzat bu vakıa Sovyet demokrasisinin kuvvetini göstermesi bakımından tarihte eşine rastlanmayan bir hadisedir."

Nâzım bu kitabında Batı "demokrasisinin" bütün gerici özelliğini açıklamıştır. O, göstermiştir ki, bunalımın, işsizliğin kuvvetlendiği, halkın geniş tabakaları arasında dilenciliğin arttığı, onların yaşayış seviyesinin aşağı düştüğü bir ortamda "beraber hukuk"tan, "saf demokrasiden" bahsetmek, işçi ve köylüleri aldatmak demektir.

Şair 1936'da yazmış olduğu "Alman Faşizmi ve Irkçılığı" adlı başka bir makalesinde Alman ırk nazariyesi taraftarlarına karşı, şimdiki Amerika'da zincirlere karşı divan tutan, dünyada ağalık etmek iddiasına düşen emperyalistlerin-ırkçı ayrılık taraftarlarının manevi babası olan kanlı Hitler'e karşı kendi öfkeli sesini yükseltmiştir.

1937'de, polis gözetimi altında olan Nâzım "Madrid'in Kapısında" adlı dikkate şayan bir şiir yazmış, İspanya Cumhuriyeti'nin kahraman oğullarının faşist katillerine karşı savaşımını dile getirmiş, Türkiye halkını İspanya vatanseverlerine yardıma çağırmıştır. Şair bu eserinde İspanya işlerine güya "müdahale etmemek" taraftarı olan İngiliz-Amerikan emperyalistlerinin maskesini yırtarak, "müdahale etmemek komitesini" "melun komite" adlandırmıştır.

Bu şiirlerden başka şair Türk halkının ulusal özgürlük hareketini betimleyen "Şeyh Bedreddin Destanına Zeyl, Milli Gurur" ve "Simavna Kadısı Oğlu Şeyh Bedreddin Destanı" şiirlerini yaratmıştır.

...1945 yılında şair hapishanede, tek odada ağır koşullarda tutulmasına bakmayarak, Rus halkının kahraman kızı Zoya Kosmodemyanskaya'nın anısına adadığı Zoya destanını yazmıştır.

Nâzım, hapishanenin boğucu ortamında yazıp yarattığı "Yirminci Asır", "Paul Robeson'a", "Kalbim Burada Değildir", "Sizin Elleriniz ve Yalanlarınız Hakkında", "Sulh, Dostlar, Düşmanlar, Sen ve Toprak", "Hapishaneye Düşecek Olanlara

Öğütler", "9 Ekim 1945", "Moskova Senfonisi" adlı gerçek şiir yapıtları – ister ideolojik mazmunu ve isterse bedii sanatkârlık yönüyle edebî yaratıcılığın güzel örnekleridir. Bu eserler dünyada ilerici şiirin en iyi eserlerindendir.

***

Az bir sürenin dışında, denebilir ki, Nâzım Hikmet'in hayatı polis gözetimi altında ve hapishane koğuşlarında geçmiştir.

...(Son olarak) 1938'de Harp Okulu ve Donanma Komutanlığı Askeri Mahkemesi Nâzım'ı 35 yıla mahkûm etti. Lakin yasal olarak 30 yıldan fazla hapishanede tutmak mümkün olmadığından Nâzım'ın cezası 28 yıl 4 aya indirildi. Türk hükümetinin gördüğü "demokratik", "hümanist" tedbir böyledir!

***

Sovyetler'e sevgi Nâzım'ın bütün yaratıcılığıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Büyük Sovyet halkına bağlılık ve sevgi Nâzım'a yeni ruh, yeni yaratıcılık coşkusu aşılamış, irtica ve emperyalizme karşı savaşımda ona güç vermiştir.

Nâzım, "Ustamızın Ölümü" ve "Veda" şiirlerinde sosyalizm cemiyeti kuruluşu işinde Komünist Partisi'nin öncülüğünü ve yönlendiriciliğini dile getirmiştir.

Şair, geçmişte Rusya işçi ve köylülerinin geçtiği ağır savaşım yolunu, Komünist Partisi'nin dâhi öncüleri Lenin ve Stalin başta olmakla büyük Ekim Devrimi'nin utkusunu kendi için iyi aydınlaştırmıştır.

Nâzım'ın coşkulu eserlerinde Sovyet ülkesinin özgür halklarına ilgi ve sevgi ifadesi büyük kuvvetle seslenir. Sovyetler'e sevgi Nâzım'a irtica ile savaşımda güç verir. Şair 1948'de hapishanede yazdığı "Angina Pektoris" şiirinde hekime seslenerek diyor: "Bakıyorum geceye demirlerden, / ve iman tahtamın üstündeki baskıya rağmen / kalbim en uzak yıldızla birlikte çarpıyor."

Bu yıldız, Kremlin'in al şafaklı yıldızıdır.

Hikmet kendinin birçok şiirini Sovyetler'de sosyalizmin kuruluşuna adamıştır. Onun "Güneşi İçenlerin Türküsü", "Nefte Doğru", "Neftin Cevabı" ve başka şiirleri buna örnektir.

Yaratıcı emek Nâzım'ın eserlerinde güzel bir biçimde canlandırılmıştır. O, emeği somut anlamda anlamıştır. Şair gerçek

realist sanatçı olarak kapitalist ülkelerde, hukuksuz sömürgelerde mazlumların emeğini betimlemiş, sömürünün bütün yırtıcı özelliğini, tekelci kapitalizmin canavar tabiatını açıp göstermiş, insanın insan tarafından sömürülmesinin ortadan kaldırılması, emeğin özgürleşmesi için ilerici güçleri seferberliğe çağırmıştır.

...Nâzım'ın barış ve demokrasi uğrunda savaşımı, cehalet ve irtica kuvvetlerine karşı, faşizme ve ırkçılık teorisine karşı, emperyalizme ve Vatikan'a karşı savaşım ile bağlanmıştır. Şair birçok eserinde ve "Taranta Babu'ya Mektuplar" destanında savaş kışkırtıcıları aleyhine, kapitalist sistemi savunan din tellallarının aleyhine, İngiliz-Amerikan emperyalistleri ve onların milyonlarca günahsız insanı felaketlere uğratan dayanılmaz sömürge siyaseti aleyhine savaşımcı sesini öfkeyle yükseltmiştir. Onun "Açların Gözbebekleri", "Duvar", "Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler", "Şark - Garp", "Elleriniz ve Yalana Dair" şiirleri bu yönden karakteristiktir.

Şair yazıyor ki, biz komünistler – bugünün kahramanı, yarının yapıcısıyız. Biz, çürüyen kapitalizmin temelini uçururuz. Biz, gelecek sınıfsız toplumun kurucusuyuz. Biz, yenilik casusuyuz. Biz uyuşukluğun, tembelliğin düşmanıyız. Biz yeni yaşam kuruyoruz. Kuvvetimiz ondadır ki, emperyalizm ve yeni dünya savaşı kışkırtıcılarının kuduz köpeklerinden korkmuyoruz.

Nâzım, Hindistan'da yaşayan mazlum halkların yaşamına adadığı eserlerinde, ayrıca *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* kitabında İngiliz emperyalistlerinin kendi sömürgelerinde milyonlarca insanı zulüm ve esaret boyunduruğu altında tuttuklarını amansızca ifşa ediyor.

Şair "Şark-Garp" adlı şiirinde Şark'ı egzotik boyalarla tasvir eden ve onun efsanevi uykuya dalarak itaatkâr olduğunu gösteren emperyalist karalamacılarına karşı sesini yükselterek yazıyor:

"Lakin ne dün,
ne bugün,
ne yarın,
böyle bir Şark
yoktu,
olmıyacak!

Şark,
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyâr!..."

Şair "Güneşi İçenlerin Türküsü" adlı şiirinde yeni yürüyüşün, sömürge ve yarı sömürge halklarının kendi ulusal özgürlükleri uğrunda yürüyüşünün başladığını bildirerek yazmıştır:

"Düşmesin bizimle yola:
evinde ağlayanların
gözyaşlarını
boynunda ağır bir
zincir gibi taşıyanlar!..
Bıraksın peşimizi
kendi yüreğinin kabuğunda yaşayanlar!"

...Nâzım, yaratıcılığı ile Türkiye sınırlarından çok uzaklarda da tanınmıştır. O, ulusal çerçeveden çıkmış, proleter enternasyonalizmi şairi olmuştur. O, halkların kardeşliği bayrağını yüksekte tutmuştur. Yeryüzünde bütün namuslu insanların, bütün emekçilerin talihi ile yaşayan şair, güzel eserler yaratmıştır. Onun "Angina Pektoris" eseri büyük ilhamla yazılmıştır. O, bu şiirinde Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihî başarısıyla sevinir. Yunanistan'ın özgürlüğü uğrunda çarpışan yiğit askerlerin kederine ortak olur, onların başına gelen faciaları dile getirir.

O, eserlerinde insanlığın güzel geleceği uğrunda, ulusal özgürlük ve bağımsızlık uğrunda savaşım verenlere beslediği sonsuz sevgiyi oldukça açık anlatmıştır. Şair "Angina Pektoris" şiirinde Çin ve Yunanistan'ın sade askerlerine sevgisini anlatmak için okuyucularda derin heyecan uyandıran etkili sözler kullanır. O diyor ki, "siz nazik, ak ellerinizle kalbimi yoklayıp öğrenemezsiniz. Benim kanım, kızıl kanım Sarınehre karışarak akıyor. Kalbim Çin'de askerlerin arasında, adalet uğrunda savaşanlar sırasında dövünür. Artık bir nice yıldan beridir ki, her zaman tanyeri tazece sökülen zaman, daha sema al şafaklara boyanmadan önce benim kalbimi Yunanistan'da kurşunlamaya götürürler."

O, yeryüzünde bütün mazlum halkları dostluğa, zulüm ve sosyal adaletsizliğe karşı birliğe, barış, demokrasi uğrunda savaşıma çağırmıştır. O, emekçilerin verdiği savaşımın adaletli savaşım olduğuna, mazlum kitlelerin son neticede galip geleceğine, sosyal adaletin kurulacağına, toplumun sınıflara bölünmesi zıtlığının ortadan kaldırılacağına bütün varlığı ile inanır. Onun insanlığın parlak, güzel geleceğine beslediği inamı "Belki Ben", "Yaşamaya Dair", "Açlık Grevinin Beşinci Gününde" ve başka eserlerinde dile getirilmiştir...

Büyük şairin eserleri Türkiye'de ciddi biçimde yasaklanmıştır. Onun eserlerini okumak isteyen insanları mahkemeye çekip, vahşicesine takip ediyorlar.

"Batı uygarlığı" adı verilen "uygarlık" temsilcilerinin içyüzünü açıp gösteren bir meseleyi burada belirtmek gerekir. Bulgaristan'daki Türklerin Nâzım'ı savunmak için kurduğu komite, bundan bir süre önce Birleşmiş Milletler'in eğitim, bilim ve medeniyet meselelerine dair komisyonuna başvurup Nâzım'ın kurtarılmasını istemişti. Lakin Amerika ve İngiltere temsilcileri önce bu meselenin görüşülmesini bütünüyle reddetmiş, sonra şöyle bir iddia ileri sürmüşlerdi ki, güya Nâzım'ı savunan komitenin isteği devlete zıt bir karakter taşıyor.

Lakin bütün gerici güçlerin, özellikle Türkiye cellatlarının Nâzım Hikmet'i diri diri hapishanede bastırmak çabaları gerçekleşmedi. Türkiye yeniçerileri, öncü insanlığın isteğini reddetmeye cesaret edemediler. Kendi Amerikan ağalarının gösterişine bakmayarak, onlar Nâzım'ı hapishaneden özgür bırakmaya mecbur oldular. Böylelikle şairin yeteneğine tapınan bütün sade insanların kızgın arzusu gerçekleşti.

Yüzyılımızın büyük şairi Nâzım Hikmet bizimle birlikte barış cephesi dövüşçülerinin ilk sırasında yürüyor. Onun derin anlamlı şiirleri, onun güzel yaşamının timsali bütün dünyada barış ve demokrasi uğrunda savaşım verenlere kuvvet ve inam verir, esaret altında yaşayan Türkiye emekçilerini yeni dünya savaşı kışkırtanlara, onların işbirlikçileri olan Türkiye gericilerine karşı amansız savaşıma yüreklendirir, barışın sarsılmaz kalesi Sovyetler Birliği'ni sevmeye çağırır.

1951 Yılı

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 1) Memmet Rahim'in "Nâzım Hikmet Azat mıdır?", Resul Rıza'nın "Şairin Anası", Zeynal Halil'in "Nâzım Hikmet Hakkında" başlığı altında "Zindanda", "Şairin Dostları", "Şair Azat Edildi" şiirleri yayımlanır. Her üç şairin şiirleri de 1950 tarihli. Şiirlerin bazı bölümlerini sunuyorum.

NÂZIM HİKMET AZAT MIDIR?

Diyorlar azat olmuş zindandan Nâzım Hikmet,
Diyorlar kucağını açmış ona tabiat.
Diyorlar ki, kolları prangalı değildir,
Yüzüne demir kapı daha bağlı değildir.
Düzdür, onu karanlık kameradan aldılar,
Lakin daha korkulu bir zindana saldılar.
...Ona diyorlar ki, sen muti ol Yalçın gibi,
Parlak hançere dönme, kesersiz ol km gibi.
Diyorlar Kore'de batsa da bir ordumuz,
Diyorlar Truman'a satılsa da yurdumuz.
...Sen şairsin, diyorlar, güzelleri tarif et,
Gamlanma yaman güne kalırsa da memleket.
Yaz yıldızlı geceden, Adaların gülünden,
...Şairsen güzellerin yaz gözünden, kaşından,
Neler gelip geçecek Türkiye'nin başından.
...Sana düşünme, diyor, sana görme diyorlar.
Şiirinle yurduna çelenk örme diyorlar...

Elden ele satılır Türkiye'nin oymağı,
Sana yasak ederler öz halkını duymayı.
Bu günde görmemek için aziz Anadolu'nu
Belki başka bir ele salardın öz yolunu.
Bu da mümkün değildir. Bahane çoktur elbet,
Diyorlar boynunda var çoktan askeri hizmet.
Yalandır, vermez sana ağalar hiç otomat,
Değişsin diye bir gün nefret ettiğin hayat,
Çıksın diye ak güne güzel ana Türkiye'n,
Yaylımdan geçirirdin bütün hainleri sen.
Diyorlar azat olmuş zindandan Nâzım Hikmet,
Ne dehşettir bilseniz azatlıkta esaret?

Memmet Rahim

ŞAİRİN ANASI

Ben seni görmedim, muhterem ana!
Lakin karşımdadır suretin senin.
Süt verdin döşünden o mert insana,
Büyüktür emeğin, şefkatin senin.
Ben seni görmedim, lakin bilirim:
Bir komünist şair anasısın sen.
Benim de anam var, ben komünistim.
Demek tanıyorum seni görmeden.
...Umut verir onun sözü, yolu da
Emekçi köylüye Anadolu'da.
İstanbul işçisi dost diyor ona;
Şiirini gizlice koyup koynuna,
...Rus kızı Zoya'ya yazdığı destan
Milyon dudaklarda nağmedir bu an.
Güneşli Sovyetler toprağında, bak,
Onun şiiri geziyor hey oymak oymak.
...Gelecek, bilirim, mukaddes o gün:
Kara zindanlarda tutsak gördüğün
Zulmet perdesini kıracak hayat,
Oğlun duracaktır yanında azat.
Onun cellatları kolları bağlı,

Dinleyecek halkın ceza hükmünü,
Şimdiden görürüm o büyük günü.
1950, Resul Rıza

NÂZIM HİKMET HAKKINDA ÜÇ ŞİİR

1. ZİNDANDA

Özgürlük şarkıcısı
Şair düştü zindana.
Dünya işitti bunu
Yüreği yana yana.
...Şair bu taş zindanda
Siper etti kendine.
Yanıt verdi buradan
Aragon'un sözüne.
Uzun kış geceleri
Tutarak nefesini
Dinledi Paul Robeson'un
Azatlık nağmesini.
...Olsun! Bir gün a dostlar
Güzel günler gelecek!
Özgürlüğün bayrağı
Bu yerlerde gülecek!
O zaman, bu zindanı
Kalbinde bir muhabbet
Şarkın mutlu elleri,
Edecektir ziyaret!
Bir komünist şairin
Hayatını yansıtıp
Tarihlerde her zaman
Mücadele destanı
Olacaktır bu zindan.
3 Kasım 1950

2. ŞAİRİN DOSTLARI

...O, Şarkın isyanını bir gazapla haykıran,
Mahkûmluk zincirini dişiyle ezip, kıran

Bir şairin yeridir!...
...İsyan dolu göğsünü o, verende gabağa,
Benziyordu, başında şimşek çakan bir dağa!
O, çağırıp elleri yeni, özgür bir güne,
Her sözü gülle gibi attı düşman üstüne!
Devrimi yüreğinde o, taşıya taşıya,
Tufanlarla dayandı daim karşı karşıya!
Yıkıldıysa bazen O, yine kalktı ayağa,
Gidelim dedi dostlar, gidelim dedi, ileriye!
Bak, bu masa dalında dört komünist, dört adam
oturarak her akşam
Stalin'in resmine bakanda döne döne
Düşündüler; Türkiye çıkar özgür bir güne!
...Polisler izlese de onlar gelip buraya,
Stalin'in şeklini getirerek araya
Bakarak döne döne
Diyecekler: Türkiye çıkar azat bir güne!
Çünkü komünistlerdir her ülkenin penahı,
Onlar ile gülecek azatlığın sabahı!...
11 Kasım 1950

3. ŞAİR AZAT EDİLDİ
...Şair
Özgür bırakıldı!...
Böyle mutlu bir günde,
Onun gözü önünde
... barış isteyen bir talebe oğlana,
Polisler elde kamçı
Deyip, vatan haini, gülerek acı acı,
Attı onu şairin terk ettiği zindana!.

Şair görüp bunları bir an durakladı,
Ayağının altında sanki toprak ağladı.
Öyle geldi ki, ona
Çıkarak bir zindandan, düşmüş başka zindana!..
Şair dedi: ey vatan,

Yolunda, korku bilmez bir askerim yine ben...
Kalbimi yandırarak, ışıklatıp zulmeti,
Vereceğim ben sana mukaddes hürriyeti!..
Şairin sözlerini yaydı ele külekler,
Güldü bu mana ile uzak yakın yürekler!..

20 Kasım 1950, Zeynal Halil

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 4) İ. İbrahimov'un Nâzım Hikmet hakkında "Türkiye Gericilerinin Kanlı Cinayeti" adlı makalesi yayımlanır.

Bilindiği gibi, Nâzım, 17 Haziran 1951'de Türkiye'den ayrılır, önce Romanya'ya, burada bir süre kaldıktan sonra da 29 Haziran 1951'de Moskova'ya gider. Nâzım'ın Moskova'ya gelişi Azeri basınında da yankısını bulur. *Komünist*'te (1.7.1951) "Türkiye Şairi Nâzım Hikmet'in Moskova'ya Gelmesi" başlıklı haber ve onun karşılanmasını gösteren fotoğraf yayımlanır. Karşılayanlar arasında Azeri şairi M. Rahim de vardır.

Türkiye Şairi Nâzım Hikmet'in Moskova'ya Gelmesi

Türkiye'nin ünlü demokrat şairi, Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet Haziranın 29'unda Moskova'ya gelmiştir.

Vnikov Havaalanı'nda konuğu Sovyet Barışı Savunma Komitesi'nin, Sovyet Yazıcılar Birliği'nin, Antifaşist Sovyet Kadınları Komitesi'nin ve Antifaşist Sovyet Gençleri Komitesi'nin temsilcileri, ayrıca bilim adamları ve kamu görevlileri içtenlikle karşılamışlar.

Sovyet Barışı Savunma Komitesi'nin başkanı N. S. Tihonov barış uğrunda, halkların özgürlüğü ve mutluluğu uğrunda yiğit savaşımcı Nâzım Hikmet'i coşkuyla selamlamıştır. N. S. Tihonov demiştir:

"Bugün bizim için büyük sevinç günüdür. Görkemli şair, barış uğrunda savaşımın şarkıcısı Moskova'ya gelmiştir.

Nâzım Hikmet'in ihtiraslı sesi barış uğrunda çarpışan savaşımcıların en güçlü seslerinden biri olup her tür engeli aşarak hapishaneden çevreye yayılırdı. Onu dünyanın bütün ülkelerinde tanıyorlar."

SSRİ Sovyet Yazıcıları Birliği başkâtibinin yardımcısı K. M. Simonov çok uluslu Sovyet edebiyatı yazıcıları adına Türkiye şairine içtenlikli selamlar getirmiştir.

Nâzım Hikmet bu selam ve kutlamalara yanıt olarak şöyle demiştir:

"Ben o kadar mutluyum ki, konuşamıyorum, halbuki çok şey söyleyebilirdim. Ben kendi hayatım, özgürlüğüm ve güzel ne varsa hepsine beslediğim sevgi için büyük şehre, Moskova'ya minnettarım. Ben kendimi Sovyetler Birliği'nin insanlarından biri sayıyorum.

Benim halkım, Türkiye halkı Amerikan emperyalistlerinin esareti altında inliyor. Halkımın oğulları, işçi ve köylü çocuklarını Amerikan üniforması giydirerek katil yerine Kore'ye gönderiyorlar. Ancak ben inanıyorum ki, başka halklar gibi, Türkiye halkı da büyük Stalin'in bayrağı altında sonsuz barış uğrunda ve kendi özgürlüğü uğrunda savaşımını sürdürecektir.

Sizin beni büyük içtenlikle karşılamanızı her şeyden önce kendi halkıma yapılmış bir karşılama sayıyorum. Benim şahsımda siz hiçbir şeye bakmayarak savaşım vermek kararlılığında olan mahkûm Türkiye halkını selamladınız. Ben Türkiye halkı adına size teşekkür ediyorum.

İlk kez Moskova'ya geldiğimde on dokuz yaşımdaydım. Ben Stalin adını taşıyan üniversitede okumuş, Stalin'in konferanslarını dinlemişim. Benim için Stalin dünyanın en büyük adamıdır, bana çok şey öğretmiş olan bir insandır." (SİTA)

Edebiyat Gazetesi'nde (6.7.1951) "Nâzım Hikmet Moskova'da", (1 Temmuz 1951 tarihli *Komünist* gazetesinde yayımlanan "Türkiye Şairi Nâzım Hikmet'in Moskova'ya Gelmesi" başlıklı haberin aynısı) ve "Nâzım Hikmet Sovyet Yazıcılarına Konuk Olmuştur" başlıklı haberler, Nâzım'ın "Amerikalılar Türkiye'de" yazısı, fotoğrafı, ayrıca Davud Ordubadlı'nın "Nâzım Hikmet'e" şiiri yayımlanır.

Nâzım Hikmet Sovyet Yazarlarına Konuk Olmuştur

Moskova'ya gelen Nâzım Hikmet 30 Haziran'da Sovyet yazarlarına konuk olmuştur. Toplananlar görkemli Türk şairini,

barış uğrunda etkin savaşçıyı coşkuyla karşılamışlardır.

SSRİ Sovyet Yazarlar Birliği'nin başkâtibi A. A. Fadaev konuğu coşkuyla kutlamış ve şöyle demiştir:

"Bırakın Nâzım Hikmet bizim, onun dostlarının, onun savaşımını ne kadar hayretle izlediğimizi ve onun mertliği karşısında saygıyla eğildiğimizi bilsin; biz ne kadar mutluyuz ki, o, bu savaşımdan zaferle çıkmıştır."

Sonra Nâzım Hikmet söz almıştır. O, demiştir ki, Sovyet edebiyatı yalnızca Sovyetler Birliği'nde komünizme yardımcı oluyor, bu edebiyatın dışarıda, ilerici insanlar arasında, barış uğrunda, sosyalizm uğrunda savaşanlar arasında büyük etkisi vardır. Sovyet edebiyatı şimdi bütün dünya edebiyatının önünde gidiyor.

O, demiştir ki, ben kendimi büyük Sovyet yazarları ailesinin bir üyesi sayıyor ve bununla övünüyorum.

Nâzım Hikmet sorulara yanıt vererek, Sovyet edebiyatçılarına ilerici Türk yazarlarının çalışmalarıyla ilgili bilgi vermiş ve demiştir ki, ister edebiyat, ister resim ve isterse müzik alanında en yetenekli sanatçılar barış taraftarıdırlar. Onların eserleri halk arasında büyük ün kazanmıştır.

Daha sonra Nâzım Hikmet Türkiye'nin ilerici yazarlarının çok ağır koşullarda yaşadıkları, yarattıkları, barış ve kendi halklarının bağımsızlığı uğrunda nasıl savaştıkları hakkında, kendinin Türkiye hapishanelerinde geçirdiği uzun ve korkunç yıllar hakkında konuşmuştur.

Sonunda Nâzım Hikmet kendinin Moskova hakkındaki ilk izlenimlerini toplananlara anlatmıştır. O, demiştir ki, onu hayran eden sadece şehrin görünüşünün değişmesi, yeni güzel evler, geniş sokaklar değildir. Sovyet insanlarının manevi güzelliği ve neşeli hayatı ona daha büyük etki etmiştir.

NÂZIM HİKMET'E

Diyorlar başkente bir şair geldi,
Fikri düz, kalbi saf, yolu el yolu.
Alevler içinden çıkarak geldi,
O sulh mugannisi, saadet oğlu.

Doğma Moskova'ya gelen insanı,
Dostlar karşılamış gülle, çiçekle.
Diyorlar o gezmiş Kızıl Meydan'ı,
Sonsuz muhabbetle, açık yürekle.

Gelmiş ki, Lenin'in mozolesini,
Bir daha seyretsin kalpten severek.
Övünsün dünyalar karşısında o,
Sovyet ülkesinin vatandaşı tek.

Davud Ordubadlı

Nâzım'ın "Amerikalılar Türkiye'de" başlıklı yazısı önce *Literaturnaya gazeta*'da (30.7.1951) Rusça, daha sonra da *Edebiyat*'ta (6.7.1951) Azerice yayımlanır. Bu yazı, Nâzım'ın Moskova'ya üçüncü kez gidişinden sonra, Sovyet basınındaki ilk yazısıdır.

Amerikalılar Türkiye'de

Türkiye II. Dünya Savaşı'ndan hasta ve aç çıktı. Malumdur, savaş zamanı Türkiye'nin egemen çevreleri ikiyüzlü siyaset sürdürüyorlardı. Türkiye hükümeti Sovyetler Birliği'ne karşı savaş nedeniyle Hitlerci gruplara yardım göndermek niyetiyle ordu kurmuştu. Açlık ve hastalık yüz binlerce kişiyi kırıp geçirdiği bir zamanda, Türkiye burjuvazisi Hitler Almanya'sıyla ticarette ve gizli döviz alveri etmek gibi çirkin işlerde zenginleşti. Savaş yılları içinde yüzlerce yeni savaş milyoneri ortaya çıktı, bugün onların hepsi Amerika "demokrasisi"nin hızlı taraftarıdır ve yeni dünya savaşı hakkında düşünürler.

Büyük Türk burjuvazisi koruma ve ulusal liyakat duygusunu bütünüyle yitirmiştir. Amerikalılar benim ülkemde kendi evlerinde olduğu gibi ağalık yapıyorlar. Türkiye Filipin'den de kötü durumdadır; Türkiye'nin şimdiki egemenleri gerçekten sömürge valilerinin yetkilerini taşımak durumuna düşmüşler ve onlar kendi çalışmaları için Türkiye'nin karşısında hesap vermek zorundadırlar. Türkiye egemen çevrelerinin siyaseti, ulusal çıkarları koruma siyaseti değil, ulusal ihanet siyasetidir, çünkü sömürge olan bir ülke bağımsız ulusal siyasete sahip olamaz.

Türkiye'nin bütün bağımsızlığı Amerikalıların acımasız baskısı altındadır. Halihazırda dış sermayeyi Türkiye'ye getir-

mek için "vatanseverlik" kampanyası dedikleri bir kampanya başlattılar.

Bununla ilgili olarak Amerikalıların muhtelif ortak cemiyetleri mantar gibi her yerde görünüyor, bu cemiyetlerin kazancı ise dışarıya gidiyor.

Amerikalılar Türk halkını acımasızca yağmalıyorlar, yerine ise "Amerikanın yardımı" adıyla bize çeşitli çıngıraklar, kurdeleler, boncuklar, dolmakalemler... gönderiyorlar.

Benim ülkemin şimdiki ekonomik durumu savaş yıllarına göre daha da ağırlaşmıştır. Zorba Amerikalıların talanı sonucunda işçiler, köylüler, sanatkârlar ve hatta fabrika sahipleri de gittikçe daha çok zarar görüyorlar. Kuruluşların kapıları kapanıyor, 18 milyondan ibaret olan halkın dört milyonu işsizdir!

Bu da "Marshall Planı"nın hayata geçirilmesi demektir. Amerikalılar benim ülkeme dilencilik ve acı getirdiler, onlar bizim oğullarımızı Kore'de öldürdüler. Onlar Türkiye'ye faşizmi getirdiler ve ülkeyi sömürgeye çevirdiler.

Türkiye'de Sovyetler Birliği ve halk demokrasisi ülkelerine karşı savaş hazırlığı çalışması hararetli biçimde genişletilmiştir. Büyük bir biçimde savaş stratejisi yolları, savaş hazırlıkları yapılır ve bunların hesabından Amerika ve Türkiye emperyalistleri zenginleşirler. Amerika uzmanları Türkiye'nin baş karargâhı için planlar kurarlar, onlar her işe karışırlar, onlar her yerde görülebilirler.

Amerika işgalcileri karşısında alçakça hizmet etmekte rekor kıran Türk gazeteleri hayasızca yazıyorlar: "Türkiye Amerika'nın öncelikli dostudur", "Anadolu Amerika'nın savaş mıntıkasıdır".

Sokakta motosikletin sinyaliyle oynayan bir çocuğu Amerikan subayı balkondan görünce, tabancasını çıkarıp onu kurşunlaması olayı Ankara'da herkesin malumudur. Linç "medeniyeti" için karakteristik olan bu tür vahşilik Türkiye'de sık sık tekrarlanır.

Amerika zorbalarının acımasızca hareketleri halk arasında o derecede öfke uyandırır ki, hatta gerici Türk gazeteleri bile bu tür gerçekleri yazmaya mecbur olurlar.

Sarhoş askerler İstanbul sokaklarında rezillikler yaparlar. Türkiye halkı Amerikan emperyalistlerini görmek istemiyor, çünkü halk bilir ki, Türkiye faşistleri onların emriyle Türk gençlerini Kore'ye ölüme gönderirler. Türkiye halkı bilir ki, o, kendi ulusal özgürlüğü uğrunda ağır savaş sınavından çıkmalıdır ve o, bu savaşa hazırlanır.

Halk demokrasisi ülkelerinde hayata geçirilen toprak reformunu Türkiye'de iyi bilirler, bu da geniş köylü kitlelerinde kuvvetli devrimci etki uyandırır.

Korkunç dilencilik ve acımasız istismar sonucunda oluşan köylü isyanlarının dalgaları çok yakınlarda Türkiye'ye yayılmıştı.

İsyanlar kana bulandı, ancak Amerikalılara, yağmacılara karşı nefret ülkenin şehir ve köylerinde gittikçe artmaktadır.

***

Bursa'daki hapishanede 13 yıl kaldım. Savaş zamanı cephelerden gelen haberler bize, bu hapishanede azap çekenlere de ulaşıyordu. Geceleri Sovyetler Birliği'nin haritasına bakardık, haritayı kendimiz yapmıştık. Ben bu haritayı ilaç kabı olan demir bir boruda ve gül saksısının toprağı içinde saklıyordum. Hapishanedeyken, beni mahvetmeye yönelik tedbirlere maruz kaldım. Günde bana bir parça ekmek verirlerdi. Polisler beni öldürmek için bütün yollara başvurur, her bir hareketimi bahane ederek olay çıkarmaya çalışırlardı.

Bursa'daki hapishanede, her saat takip edildiğim halde "Moskova Senfonisi" şiirimi yazdım; ben bu şiirde Moskova'yı savunanların savaşını ve Moskova'nın faşizme karşı zaferini dile getiriyorum. Benim şiirlerim hapishanenin duvarları arasından yol bulup çıkar, bütün Anadolu'ya yayılırdı. "Moskova Senfonisi", XX. yüzyılda Rusya'da, Türkiye'de, başka ülkelerde meydana gelen önemli tarihî olaylar hakkında düşündüğüm büyük destanın bir bölümüdür. Benim destanıma birçok insan katılır; bu insanlar Türkiye'de, Sovyetler Birliği'nde tanıdığım yahut edebî eserler ve gazeteler aracılığıyla hayatlarını öğrendiğim insanlardır.

Hapishanede yaşadığım en ağır günler ve saatlerde zafer kazanacağıma inancım, cesaretim beni terk etmedi. Sta-

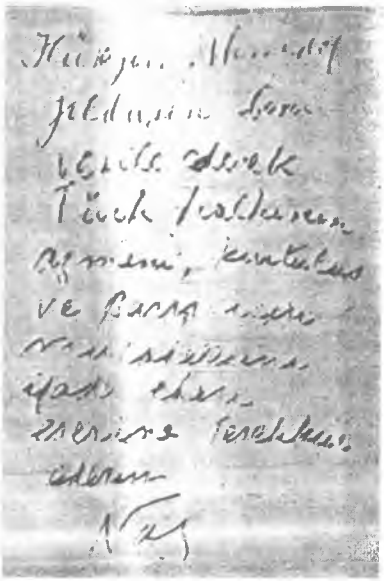
lin yoldaşın siması her zaman karşımda dururdu. Stalin yoldaşın fotoğrafı bende vardı, bu fotoğrafı anamın, hayat yoldaşımın fotoğrafıyla birlikte ümit ve inançla koruyup saklıyordum.

Bakinski raboçi'de (20.7.1951) Azeri yontucu Hüseyin Ahmedov'un Nâzım büstünün fotoğrafıyla, yontucunun büstün yapılması, Nâzım'la görüşmesi hakkındaki yazısı yayımlanmıştır. Yontucu Nâzım'ı önceden görmemiştir, büstü Nâzım'ı kafasında canlandırdığı gibi yapar. Nâzım'la sonradan görüşür. Bu konuda yontucu Ahmedov şöyle yazıyor:

> Nâzım'la şahsen görüştüğüm zaman onu tasavvur ettiğim gibi görünce son derecede sevindim, memnun kaldım. Sohbet zamanı Nâzım, Sovyet Azerbaycan'ının hayatı ile derinden meraklandı, Bakülülere selam götürmemi rica etti.

Hüseyin Ahmedov'un yaptığı Nâzım büstü

Büstün fotoğrafının arkasına Nâzım'ın yazdıkları

Azeri yontucu Hüseyin Ahmedov'un, kafasında canlandırdığı biçimiyle, alçıdan yaptığı Nâzım Hikmet'in büstü 1951'de Sovyetler Birliği genelinde düzenlenen sergiye seçilir ve sergilenir. Bu, Nâzım'ın Azeri yontucularca yapılan ilk büstüdür.

Nâzım, 1951'de Moskova'ya vardığında yontucu H. Ahmedov büstün fotoğrafını Nâzım'a verir. Nâzım fotoğrafın arkasına şunları yazar: "Hüseyin Ahmedov yoldaşın beni vesile ederek Türk halkının azmini, kurtuluş ve barış için mücadelesini ifade eden eserine teşekkür ederim."

Komünist'te (31.7.1951) SİTA çıkışlı haberde şöyle deniliyor: "Türkiye hükümeti Nâzım Hikmeti vatandaşlık haklarından mahrum eden karar çıkarmıştır."

Edebiyat Gazetesi'nde (26.8.1951) Neruda'nın "Doğmakta Olan Şafaklara Doğru" başlıklı yazısı yayımlanır. Yazıda Berlin'deki "Dünya Gençler Festivali"nde Nâzım'ın çiçeklerle karşılandığı belirtiliyor.

Azerbaycan Kadını'nda (No: 8) R. Rıza'nın eşi şair Nigâr Refibeyli'nin "Özgürlük ve Barış Şarkıcısı" yazısı yayımlanır. Bu yazı, Nâzım'ın Moskova'ya gelişinden sonra Azeri basınında yazılan ilk yazılardan biridir.

> Uluslararası Barış Ödülü almış medeniyet, güzel sanatlar ve edebiyat emekçileri arasında Türkiye'nin görkemli devrimci şairi Nâzım Hikmet şerefli bir yer tutar. Onun alevli savaşımcı şiirleri, ilerici insanlığın yeni savaş kışkırtan canilerin aleyhine verdiği tarihi dövüşlerde önemli rol oynamıştır. Türkiye'nin gerici devlet yöneticileri bu özgürlük şarkıcısını susturmak, onu savaşım alanından uzaklaştırmak için Nâzım Hikmet'i hapishane köşelerine atıp güneş ışığına hasret koydular. Onlar emekçi halkın yürek çırpıntısını yakından duyan, halkın arzu ve emellerini ifade eden şairle geniş halk kitleleri arasında kara zindan duvarlarından, paslı demir parmaklıklardan bir set çektiler. On iki yıl Türkiye cellatları Nâzım Hikmet'i hukuktan yoksun bırakıp hapishanede tuttular. Şairin iradesini kırmak, onu savaşımdan soğutmak için orada bütün çirkin oyunlara el attılar. Lakin şairin halkların gücüne, özgürlük uğrundaki savaşımların başarıya ulaşacağı inancı sarsılmadı. O, zindan duvarlarının arkasında, demir kapılar, kara parmaklıklar arka-

sında da kendi büyük işini, kendi savaşımını sürdürdü. Onun özgürlük ve barış terennüm eden güzel nağmeleri, insan cellatlarını ifşa eden ateşli dizeleri, hapishane duvarlarını aşıp, sınırları geçer, dünyanın her yerinde sade insanların kulağına ulaşırdı. Barış ve özgürlüğün, bağımsızlık ve ilerlemenin hiçbir zaman kolay yollarla, savaşımsız elde edilemeyeceğini iyi anlayan şair, kendinin bütün şiirlerinde halkları savaşıma çağırır. O, "Kerem Gibi" şiirinde yazıyor:

"Ben yanmasam,
sen yanmasan
biz yanmasak,
nasıl
çıkar
karan-
-lıklar
aydın-
-lığa..."

Şiirlerinin asıl konusunu emekçi halkın ağır yaşamından alan şair diyor:

"Ben yirmi dört saatte, yirmi dört saat çalışan milyonların evlâdıyım."

Nâzım Hikmet Türkiye edebî salonlarının pis kokulu havasında yetişen, gül ve bülbül şairlerinin köhne, çürük ideolojili şiirlerine edebî bir kalem çekip kendi güçlü devrimci nefesiyle uluslararası kürsüye kalkıyor. Coşkun, alevli, devrimci şiirleri ile kendi sesini bütün dünyada barış ve özgürlük uğrunda savaşım veren kitlelerin sesine katıyor.

Nâzım 1902'te Selanik'te doğdu. Öğrenimini denizcilik okulunda yaptı. Denizcilerin devrimci hareketine katıldığı için okuldan çıkarıldı. 1920'de çoktan beri istediği bir amacına kavuşup ilk defa Moskova'ya geldi.

Sovyetler'in şanlı başkentindeki coşkun yaşam, Doğu Halkları Komünist Üniversitesi'nde aldığı öğrenim, büyük Rus şairi Mayakovski ile tanışması, Nâzım'ın gelecekteki şairlik yeteneğinin gelişmesine yön vermiş, onu sürekli olarak Sovyetler'in içtenlikli bir dostu etmiştir. Onun Sovyetler'e beslediği derin sevgi ilk kez Azerneşr tarafından yayımlanmış *Güneşi İçenlerin*

Türküsü kitabında ifade edilmiştir. O, 1924'te Sovyetler'den ayrılıp giderken "Veda" şiirini yazmıştır:

"SSSR
gidiyoruz artık,
ver elini ver,
vedalaşalım!
Sevdik,
seviyoruz seni."

Moskova'dayken o sonsuz bir istek ve ilgiyle sosyalist devrim tarihini öğrenip proletaryanın ölmez dâhileri Marks'ın, Engels'in, Lenin'in eserlerini okur, Doğu Halkları Üniversitesi'nde büyük Stalin'in derslerini dinleyerek sağlam ruhlu, güçlü iradeli bir insan olarak yetişir.

Nâzım Hikmet SSRİ'de olduğu sürede ülkemizin birçok yerlerini gezip, günden güne gelişen Sovyet insanlarının verdiği büyük kuruculuk işleri ile yakından tanışmış, kendi halkını da böyle özgür ve mutlu görmek istemiştir. Lakin Türkiye'ye dönerken o, başka bir âlemin tanığı oldu. Halkının gerici devlet yöneticileri ve dış emperyalistler pençesi altında ezildiğini, yoksulluk, açlık, avamlık ve zulmet içinde ağır yaşam sürdüğünü, amansız biçimde istismar olunduğunu gören büyük şairin yüreğinde isyan ve öfke duygusu uyandı. Onun gericiliğe karşı öfke ve isyanını anlatan şiirleri ülkede elden ele gezerek, emekçi Türk halkının dilinde ezber oldu. Gerici Türkiye hükümeti genç şairin gerçeği dile getiren güçlü sesinden korkarak onu hapse mahkûm etti. Lakin şairin coşkun nağmeleri yalnız Türkiye emekçilerinin değil, dünyada bütün ilerici insanların yüreğine işlemişti. O zaman Sovyet halkları ile birlikte dünyanın bütün ilerici kamuoyu kendi görkemli sesini yükseltip "Nâzım Hikmet'e özgürlük" diye seslendi. Bu istek dünyanın her tarafını gezip milyonlarca sade insanın dili ile yinelendi. Sade insanların "Özgürlük muştucusuna özgürlük verilsin" diyen sesi her taraftan dalga dalga yükselip lal hapishane duvarlarını yardı. Bu ses Türkiye cellatlarını şairi zindandan bırakmaya mecbur etti.

Barış, özgürlük, halklar beraberliği, gerçek enternasyonalizm Nâzım Hikmet şiirlerinin esas konusunu oluşturur. İkin-

ci Dünya Savaşı yıllarında şair Bursa Hapishanesi'ndeyken Sovyet halkının kahraman kızı Zoya Kosmodemyanskaya'ya adadığı "Zoya" poemasını yazmıştır. Şair bu eserinde, vatanının özgürlüğü uğrunda savaşımda kahramanca ölen Rus kız Zoya'ya seslenerek diyor:

"Tanya,
senin memleketini sevdiğin kadar
ben de seviyorum memleketimi.
Komsamolkaydn, genç komünisttin,
ben 42 yaşında ihtiyar komünist,
sen Rus, ben Türk,
ama ikimiz de komünistiz.
Seni astılar memleketini sevdiğin için,
ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim.
Ama ben yaşıyorum,
ama sen öldün.
Sen çoktan dünyada yoksun,
zaten ne kadar az kaldın orda:
on sekiz senecik.
Doyamadın güneşin sıcaklığına bile."

Nâzım'ın Bursa zindanından özgür bırakılması demokratik halkların, ilerici insanların gerici güçlerle verdikleri savaşımda kazanılmış büyük bir yengidir. Emekçi Türk halkının öz oğlu Nâzım'ın sesi özgürlük uğrunda çok kurbanlar vermiş bir halkın sesidir. Nâzım'ın şiirlerindeki ateşli ruh, yengiye inanç, insan cellatlarına karşı nefret ve öfke Amerikan emperyalizminin uşakları olan gerici Türkiye devlet yöneticilerini korkutmuştur. Onlar Nâzım'ı Türkiye vatandaşlığından yoksun bırakmaya karar vermişler. Türk hükümeti böyle alçak, gülünç önlemlerle hakkın sesini kesmek, Türk halkının özgürlük ve bağımsızlığı uğrunda savaşım veren büyük şairi kendi halkından ayırmak istiyor. Nâzım bu konuda şöyle diyor: "Ben Türk halkının oğluyum. Dünyada hiçbir kuvvet beni kendi halkımdan ayıramaz."

Nâzım'ın, Amerikan-İngiliz emperyalizmine satılmış gerici Türkiye devlet yöneticilerini ifşa eden yüksek ideolojik şiirleri dünyanın her tarafına yayılır, sade insanların ruhunu okşar,

onları kesin savaşıma çağırır. Onun sesini dünyanın her tarafında milyonlarca insan işitir. Nâzım'ın gür sesi ve coşkulu şiirleriyle dünya halklarının barış uğrunda verdikleri savaşımın ön sıralarında gider.

Tarihin büyük bir gerçeği var. İnsanların özgürlüğü, halkların mutluluğu uğrunda savaşım veren, halkın istek ve özlemlerini dile getiren sanatçının sesini susturabilecek hiçbir güç yoktur. Böyle bir sanatçı yaşadığı bütün azap ve yoksunluklara aldırmayarak dünyanın en mutlu insanlarından biridir. Nâzım Hikmet bu gerçeğin canlı göstergesidir.

Nâzım birkaç yıl önce Sovyetler Birliği'ne gelirken onu karşılayan Sovyet kamuoyu temsilcilerine seslenerek şöyle demiştir:

"Ben kendimi Sovyetler Birliği'nin oğullarından biri sayıyorum. Ben ilk defa Sovyetler Birliği'ne geldiğimde on dokuz yaşımdaydım. Ben Stalin adı taşıyan üniversitede okudum. Stalin'in konferanslarını dinledim. Benim için Stalin bütün dünyada en büyük insandır. O bana çok şeyler öğretmiştir."

Memmet Rahim, Moskova'ya gelişinde, havaalanında Nâzım'ı karşılayanlardan birisidir. Nâzım'ın Moskova'ya gelişinden sonra, Azeri basınında ilk yazı yazanlardan birisi de M. Rahim'dir. *Komünist*'te (22.9.1951) yayımlanan "Özgürlük ve Barış Şairi" başlıklı yazısında M. Rahim şunları söylüyor:

Ünlü devrimci Türk şairi Nâzım Hikmet oldukça mürekkep ve şerefli bir yaratıcılık yolu geçmiştir. O, ilk günden derin siyasi bir şair olarak meydana atılmış, Türkiye irticaını, onun tarih karşısındaki ihanetini, Amerika ve İngiltere'ye satıldığını açıklamıştır. Nâzım Hikmet'i dünyanın bütün namuslu insanları barışın ve özgürlüğün dönmez askeri gibi tanıyor ve seviyorlar. Ateşli bir kalbe, çelik iradeye sahip sanatçı her zaman savaş kışkırtanların içyüzünü, onların sakat maneviyatını bütün çirkinliği ile açıp göstermiştir.

Nâzım'ın yaratıcılığı, Türk halkının özgürlük savaşımını yansıtır. O, emekçilerin yaşam ve savaşımından esinlenmiş, emekçi kitleleri kavgaya, seferberliğe çağırmış; vatan hainlerini lanetlemiştir. Geleceğin büyük şairini daha gençken, Kemal burjuvazisinin alçak ihanetinin kurbanı olan on beş Türkiye

komünistinin öldürülmesi öfkelendirmiş, "On Beş Yara" adlı şiirini bu komünistlere adamıştır.

Bu şiir savaşıma, yarına, Türkiye komünistlerinin haklılığına tükenmez inançla, terörcülere karşı öfke ve kinle doludur. "Yanmamış Cıgara" şiirinde şair ölüme büyük bir yürekle giden, devrim yolunda canından geçmekle ölüme galip gelen savaşımcı insanların anısını sonsuzlaştırmıştır. "Bayram Oğlu" bu eserleri tamamlayan, kısa, etkili, canlı bir dille yazılmış şiirdir. Şair burada fedakâr insanların sarsılmaz iradesini son derece etkili anlatmıştır.

...Nâzım, "Kitleleri ileri götüren", "Dağ gibi dalgalarla coşan" bir sanat uğrunda savaşım vermiştir. O, sanatta yenilikçi bir şairdir. O, yeni, gerçekçi, partili şiirin Türkiye'de temelini atmıştır. O, Türkiye'yi yoksunluğa, yoksulluğa, esarete sürükleyen Türk halkının iç ve dış düşmanları ile amansız savaşmıştır. Bunun için de Türkiye'nin hain devlet adamları Nâzım'ın simasında kuvvetli ve tehlikeli bir düşmanını görmüştür.

Nâzım, bu konuda şöyle diyor: "Öyle bir kitabım yoktur ki, Türkiye'de beni ondan ötürü mahkemeye celp etmesinler... Türkiye emekçilerinin acıklı haline yandığım için üst üste toplanınca diyebilirim ki, bana otuz beş yıl ceza kesmişler."

Bütün bu cezalar Türkiye burjuvazisinin Amerikalı ağalarına gösterdikleri uşaklığın ifadesidir. Ateşli vatansever şair milyonların arzu ve emellerini büyük ruh yüksekliğiyle, coşkun kalple ifade ettiğindendir ki, onu Türkiye'de korkunç bir düşman gibi mahvetmeye çalışmışlar. Hain, rüşvetçi savcılar tekrar tekrar Nâzım'a ölüm cezası istemişler. Lakin hiçbir tehdit, hiçbir zindan onu susturamamıştır. O, milyonlardan kuvvet alarak kendi yolundan dönmemiş, zindanda on iki ciltlik eser yazmıştır. Nâzım'ın hak sesi, halka özgürlük isteyen şiirleri, zindanların kalın duvarlarını delip geçmiş, bütün ilerici insanlara Türkiye'deki haksızlıktan, yoksunluktan, esaretten büyük bir öfkeyle söz etmiştir. O, bildirmiştir ki, Türkiye'nin hain burjuvazisi halka yalnız esaret, açlık, işsizlik bağışlamıştır. O, estetik söz aracılığıyla kanıtlamıştır ki, uzun yıllardan beri Türkiye'de gözü açık adamlar, hiçbir hayırhah fikir yürütemiyorlar. Böyle adamları halka, vatana derin sevgi besledikle-

rinden zindana atarlar, ölüm cezasına mahkûm ederler. Nâzım, bu konuda "Hapiste Yatacak Olana Bazı Öğütler" şiirinde çok güzel yazıyor:

"Dünyadan memleketinden insandan
umudun kesik değil diye
ipe çekilmeyip de
atılırsan içeriye"

Nâzım, ülkü aşkıyla yaşayanları hiçbir şeyin yolundan çeviremeyeceğini bu şiirde şöyle yazıyor:

"Yani içerde on yıl on beş yıl,
daha da fazlası hatta
geçirilmez değil
geçirilir
kararmasın yeter ki
sol memenin altındaki cevahir."

Türkiye hainlerini kızdıran da bu sarsılmaz irade, bu inançtır. Bunun için onlar halkın sadakatli oğlunu zindana salmışlardı. Bu süre içerisinde ona edilen zulüm ve azaplara bakmayarak o, ateşli şiirler yazmaya devam etmiş, milyonlarca emekçinin özgürlük hukukunu savunmuştur.

Devrimci harekete katılmak, halk yolunda her zaman canından geçmek Nâzım'ı coşturmuş, o, bu fedakârlıklara şiirler adamıştır. Halka hizmet ettiği için hapse atılan şair Bursa hapishanesinde yazdığı "Zoya" poemasında bu konuda kahramanına seslenerek şöyle diyor:

"Seni astılar memleketini sevdiğin için,
ben memleketimi sevdiğim için hapisteyim."

Nâzım'dan büyük Rus halkının kahraman kızı Zoya hakkında nasıl bilgi topladığını sordum. O, tesadüfen eline geçen bir Fransız dergisinde Zoya hakkında malumat yazıldığını, fotoğrafının yayımlandığını söyledi. Ekledi, "Özgürlük için savaşım veren kahramanların yaşamından söz eden eserler tek benim elime gizli geçmemiştir. Türkiye öyle zindandır ki, orada açık fikirli insanların hepsi zindandadır. Benim ana ülkem Türkiye'mde on sekiz milyon insandan dört milyonu işsizdir. Yılda altı bin insan veremden ölür."

Derin bir üzüntüyle o, diyor: "Marshall Planı, Truman

Amerika'sı ağır koşullarda yaşayan vatandaşlarını Kore'ye ölüme gönderir. Türkiye'yi sömürgeye çevirir. Türkiye'nin bağımsızlığı Amerika'nın elindedir. Hâkim dairelerin siyaseti ulusal çıkarları savunma siyaseti değildir. Sömürge olan bir ülkenin bağımsız ulusal siyaseti olamaz. Türkiye'de köylüler hayvan gibi ot yiyorlar. İstanbul'da bir işçi ayda yüz elli kuruş kazanır, halbuki etin kilosu 250, ekmeğin kilosu ise 35 kuruş."

Kalbi yazmak, yaratmak aşkı ile dövünen Nâzım her zaman savaş kışkırtıcılarına, ülkeleri sömürgeleştirenlere, halkların özgürlüğünü boğmak isteyenlere lanet yağdırmıştır. O, Türkiye'yi faşizm ocağına çevirenlere keskin satirik şiirleri ile, politik hicivleriyle hücum eder. İngiliz sömürgecilerinin, hain Hint burjuvasının aleyhine *Benerci Kendini Niçin Öldürdü?* eserinde şair Hint devrim hareketini alkışlıyor, sömürge siyasetini keskin ateşe tutuyor. Nâzım bu eserde aynı zamanda kendi vatanının kaderini görür. Türkiye burjuvazisi Amerika ve İngiltere militaristlerine satılmış ve aynı ihanetle devrimci hareketi boğuyorlar. Nâzım, ateşli bir kuvvetle "Taranta Babu" eserini yazarak, Habeşistan'da faşizm vahşiliklerine karşı isyan eder. Barışın bu savaşımcı askeri "Madrid Kapılarında" adlı eserinde ise Hitlerci Franko'nun çirkin siyasetini kamçılıyor. Nâzım'ın yaratıcılık ufku oldukça geniştir. O, sanatkârane yazılmış birçok siyasi dramın yazarıdır. Bu eserler içerisinde *Kafatası* derin içeriği, siyasi güncelliğiyle güzel bir sanat örneği. *Kafatası*'nda Amerika'nın manevi yoksulluğu, Amerika burjuvazisinin istismarcı haleti ruhiyesi, para harisliği, iki yüzlülüğü, kısaca bütün murdar yönleri ustaca gösterilir. *Kafatası*'nda bugünkü Amerika'yı şairin ne kadar güzel bildiği, onun siyasetini ne kadar derinden ifşa ettiği bedii verilmiş sahnelerde açık-aydın görünür. Zindanda olduğu on altı yıl süresinde Nâzım halklar dostluğuna, kardeşliğine ve barışa ait birçok eser yazmış, faşizme, savaş kışkırtıcılarına nefretler yağdırmıştır. Onun gür sesi Türkiye zindanlarının demir parmaklıkları arasından geçerek, dünyanın barışsever halklarını barışın savunmasını kendi ellerine almaya çağırmıştır. O, "Kalbim" şiirinde kendini dövüşen Çin'de, Yunanistan'da, dövüşen halkların yanında görür. "Provokatör" şiirinde Türkiye'nin alçak vatan hainleri, halka

bağlı olan insanları ele verenler ustalıkla ifşa edilir. Nâzım "Bayram Oğlu", "On Beş Yara", "Yanmamış Cıgara" şiirlerinde devrimcilerin, komünistlerin sarsılmaz iradesini, onların galip çıkacağını güzel bedii levhalarla vermiştir. Burada söz, bedii etki gücünün zirvesine kaldırılmıştır. Nâzım'm eserleri derin ilerici düşünceliliği, aktüelliği, formasının renkliliği ve sadeliği, dil zenginliği yönüyle insanı hayran ediyor. Nâzım'ın eserleri kendi ruhu ve bedii etki gücüyle devrimci şiirde büyük bir olaydır. O, görkemli bir sanatkâr, bütün dünyada barışın korunması işinde dönmez bir savaşımcı, haykıran bir şairdir. Zamanında Metla tiyatrosunda Mayakovski ile birlikte çalışmış şair Nâzım'ın yaratıcılığıyla Mayakovski'nin yaratıcılığı arasında bir doğmalık vardır.

"Şarklı ve SSRİ", "Heraklit", "Berkley", Nefte Doğru", "Ustamızın Ölümü" ve bu gibi güzel, ölmez şiir örnekleri yaratan Nâzım'ı her tür yeni düşüncelere düşman olan Türkiye irticaı çeşitli araçlarla uzun zaman telef etmeye çalışmıştır. Lakin onlar isyankâr şairin gür sesini boğamamışlar. Nâzım zindanda da insanların ak güne çıkması için çalıştı, ölmez eserler yarattı. Ne derin ummanlar, ne kalın taş zindanlar vicdanlı insanlarla onun ilişkisini kesemedi. Nâzım, faşizm karşıtı Fransız yazıcısı Barbüs'e [Barbusse] eser adadı, zenci halkının sadakatli oğlu Paul Robeson'u barış uğrunda savaşım vermesi için alkışladı. Bütün ilerici insanlara kendi sevgisini bildirdi. Bunun için de başta Sovyetler Birliği olmakla dünyanın bütün vicdanlı, barışsever insanları Nâzım'ın zindandan kurtulması için savaşıma başladılar. Barışın dönmez askeri Nâzım'ı faşist çengelinden kurtarmak için dünyanın her yerinden sesler yükseldi. Türkiye devleti bu coşkun kuvvetin karşısında aciz kaldı, kendi Amerikalı ağalarının ödevini yerine getiremedi, onlar, Nâzım'ı, daha hapishanede tutamayacaklarını anladılar, geçici de olsa onu özgürleştirmek kararını aldılar. Lakin bu defa şairi öncekinden daha ciddi göz altına alıp izlemeye başladılar. Onlar ilerici yazıcı Sabahattin Ali gibi Nâzım'ı da gizlice öldürmek için ellerinden geleni esirgemeyeceklerdi. Türkiye'nin öfkeli bakanlarından biri yazıyordu ki, Nâzım Hikmet bir daha zindana düşerse ömürlük hayat ve özgürlük yüzü görmeyecektir.

Nâzım Hikmet kendi hakkında diyor:

"Alçaklar, hainler beni manen özgür bırakmamışlardı. Bunu kanıtlamak için şöyle bir örnek verebilirim. Ben Vroslav barış konferansına çağırıldığımdan resmî Türkiye organlarına baş vurdum. Doldurmak için bana anket verdiler. Lakin sürüncemeye bıraktılar. Günün birinde, zindanlarda birçok ağır hastalıklara tutulmuş, sağlığı berbat edilmiş 50 yaşında olan bana, askerliğe çağırılacağım için Türkiye'den çıkmamın yasaklandığı haber verildi. Beni yakınlarda uzak bir yerde hizmete alacaklardı. Sabahattin Ali'yi ormanda öldürenler beni de uzaklarda provokatörcesine bir oyun düzenleyip kurşunlayacaklardı. Halkımı, vatanımı, özgürlüğü sevdiğimden esaretten, beklenilen yeni baskı ve işkenceden, ölümden başımı alıp kaçtım. Türkiye'de bugün hainlere yer var. Çünkü matbuat Amerika faşistlerinin yönetimine verilmiştir."

***

Nâzım, en güzel şiirlerini Moskova'da yaratmıştır. Sosyal gelişimin yasalarını kavramakta, anlamakta öncü nazariye olan Lenin-Stalin nazariyesi şairin gözlerini açmış, onu yeni ruhla eğittiğinden Nâzım iyi bilir ki, yalnız Sovyetler Birliği bütün dünya halkları gibi Türkiye halkına da hayırhah duygular besliyor, Türk halkının ve bütün halkların mutlu, özgür yaşamasını istiyor. Nâzım güzel bilir ki, Sovyetler Birliği dünyanın en ilerici ideyalar ocağı, asıl insancıl duyguların, emellerin beşiğidir. Bunun için de büyük şairin gözleri her zaman Moskova'ya dikilmiştir. Moskova'nın insan tarihindeki şanlı yolundan Nâzım esinlenmiş, kendinin ciddi eserlerini Sovyetler Birliği'ne, Sovyet insanlarına adamıştır.

Büyük şair şöyle diyor: "Ben bütün ömrüm boyu, halkımın mutlu yaşaması için savaştım. Halklar dostluğunun, kardeşliğinin güçlenmesi için çalıştım. Özgürlüğü şehirlerde, köylerde, aradım."

Şimdi Nâzım asıl özgürlük gülistanı olan Sovyetler'e gelmiştir. Ben, Nâzım Hikmet'le Moskova'da görüşürken o, bana bazı kitap ve şiirleriyle birlikte "Zoya" ve "Moskova Senfonisi" poemalarını verdi ve dedi: "Bak kardeşim, bu 'Moskova Senfonisi' adlı on yıldan beri yazmakta olduğum büyük bir destanın

dördüncü kitabının ikinci bölümüdür. Şimdi bu eserimi sona erdirmek için Sovyetler'i gezeceğim. Ben Sovyetler Birliği'ne hayatımı borçluyum. Benim dünya görüşüm burada gerçekleşti. Moskova'da okuduğum zaman Stalin yoldaşın derslerini dinlediğim için mutluyum."

Nâzım, Bakü hakkında söz ederken minnettarlığını bildirerek dedi ki, "Benim ilk kitabım *Güneşi İçenlerin Türküsü* Bakü'de yayımladı. 'Nefte Doğru', 'Bayram Oğlu'... gibi şiirlerimi yazmak için beni Bakü ilhamlandırmıştır."

Şair barışın alevli taraftarı olduğunu şöyle anlatıyor:

"Bütün ömrüm boyu barış için, halkımın yaralarının şifa bulması için, halkların kardeşliği için savaştım. Bunun için de beni Türkiye'nin devlet adamları Türk vatandaşlığından çıkardılar."

Amerika emperyalistlerinin hain uşakları olan Türkiye'nin devlet başçıları unuturlar ki, halkın yüreğinden haber veren, onun arzu ve soylu isteklerini bütün dünyaya gösteren bir sanatçıyı vatandaşlıktan çıkarmak mümkün olsa da, milyonların yüreğinden çıkarmak mümkün olmaz!

İnsanlık karşısında gösterdiği büyük hizmetler için, barışın gerçekleşmesi için savaştığından Nâzım'a Uluslararası Stalin Ödülü verildi. Nâzım barış, özgürlük, halklar dostluğu için savaşıyor, yaşıyor, yaratıyor.

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 9) Nâzım'ın "Zoya" destanı, "On Beş Yara", "Hasret", "Provokatör", "Belki Ben", "Yanmamış Cigara", "Kerem Gibi" (Çev: S. Rüstem) şiirleri yayımlanmıştır.

Azerbaycan Mektebi'nde (No: 9) A. Mirehmedov'un "Barışın Alevli Terennümcüsü" yazısı yayımlanır.

Türk halkının büyük şairi Nâzım Hikmet barış uğrunda ateşli bir savaşımcı olarak milyonlarca ilerici insanın sevgisini kazanmıştır.

Nâzım, halkının ulusal özgürlük hareketinden, Türk işçi ve köylülerinin devrimci savaşımından esinlenip Türkiye edebiyatında yeni çağ açan yurtsever şairdir. Onun bütün yaşamı halkın yaşamı, manevi varlığıyla bağlıdır. Şairin şiirindeki zengin içerik, özgün biçem de buradan ileri gelir. "Cevap Numara İki" şiirinde Nâzım diyor:

"Topraktan, ateşten ve demirden
hayatı yaratan-
-ların
şairiyim
ben."

51 yaşındaki Nâzım ağır, zorluklarla dolu bir yaşam yolu geçmiştir. Yalnızca şunu belirtmek gerekir ki, şair şimdiye dek 17 yıl hapishanede tutulmuştur. "Türk halkının ulusal bağımsızlığı için en büyük tehlike faşizm, irtica ve emperyalizmdir" dediği için 28 yıllık hapis cezasına mahkûm ettiler.

...Nâzım Hikmet geceli gündüzlü yazıp yaratarak, birçok şiir kitabı, bir manzum roman, birçok dram, çok sayıda gazete yazıları yayımlattı. Onun *835 Satır* (1929), *Sesini Kaybeden Şehir* (1931), *Portreler* (1935) ve benzeri kitapları çok yayılmıştır... Son yıllarda Moskova'da ve kardeş Sovyet cumhuriyetlerinde şairin birçok kitabı çıkmıştır.

...Sosyalist devriminin yengisi, Sovyetler'in tarihî deneyimi ve başarıları, ayrıca bizim yeni edebiyatımızla, Mayakovski ile yakınlığı Nâzım'm devrimci dünya görüşünü, şiirinin gelişmesini olumlu etkilemiştir. Eserlerinden birinde şair, Puşkin'den Mayakovski'ye kadar bütün Rus klasiklerini severek okuduğunu söylüyor.

Şunu da belirtelim ki, Nâzım Hikmet, Rus klasik şiiri ve Sovyet edebiyatı ile tanıştıktan sonra yaratıcılığının en etkin dönemine adım atmıştır. Şairin ilk eserlerindeki soyutluk, eski şiir etkileri özellikle bu dönemde ortadan kalkmaya başlamış, kendi yerini yaşamsallığa, halkçılığa, gerçekçiliğe vermiştir. Nâzım hem kendi yaratıcılığında, hem de bütün Türkiye edebiyatında skolastik poeziyanın kalıntılarına, burjuva-feodal ideolojisinin edebiyattaki tezahürlerine karşı çıkmıştır.

Nâzım irticanın, emperyalizmin, savaşın amansız düşmanı, ilerlemenin, barışın, komünizmin sadık dostudur... Amerikan-İngiliz emperyalizmine, Hitlercilere, bunların hain uşaklarına karşı yıllar boyu verilen savaşımlarda büyük özveri göstermiş kahraman bir şairdir. O, barış için yorulmadan savaşır. Bu alan-

daki parlak hizmetleri için şair Uluslararası Barış Ödülü almak gibi yüksek bir onura nail olmuştur.

"Kalbim" adlı lirik şiirinde dediği gibi, şairin kalbi, düşüncesi bir yerde durmuyor. O, özgürlük için savaşıma girmiş bütün mazlum halkların kaderiyle de ilgilenir. O, Çamlıca'daki "fakir kardeşlerini" düşündüğü gibi, Çin'de, Yunanistan'da, Himalaya dağlarında vuruşup her gün yüzlerce kurban veren yiğitlerin de bu günü ve yarını hakkında düşünüp heyecanlanır.

"Yarısı burdaysa kalbimin,
yarısı Çin'dedir, doktor,
Sarınehre doğru akan
ordunun içindedir.
Sonra her şafak vakti, doktor,
her şafak vakti kalbim
Yunanistan'da kurşuna diziliyor.
Sonra bizim burada, mahkûmlar uykuya varıp,
revirden el ayak çekilince,
kalbim Çamlıca'da bir harap konaktadır
her gece,
doktor."

...Nâzım mazlum Doğu halklarının acınacak durumunu derin bir yürek ağrısıyla betimler, emperyalist sömürgecilerin bu halkları açgözlülükle soyduklarını gösterir:

"Şark,
üstünde çıplak
esirlerin
aç geberdiği toprak!
Şarklıdan başka herkesin
orta malı olan memleket!
Açlığın kıtlıktan öldüğü diyâr!
Ağzına kadar buğdayla dolu ambar.
Avrupa'nın ambarı!"

Bundan yirmi beş yıl önce söylenen bu sözler bugün, Amerikan-İngiliz ağaların yüzkarası "Marshall Planı" esasında ülkeleri yağmalayıp soyduğu zamanda da kendi ifşa edici gücünü korumuştur.

Nâzım köle hayatı süren Doğu halklarının sömürgeci em-

peryalizme ve yerli egemenlere karşı özgürlük hareketini de eserlerinde yansıtır. Onun Hint halkının hayatından söz eden *Benerci Kendini Neden Öldürdü?* adlı eserinde bu sorun ortaya konmuştur. Eserin kahramanları yaşamlarını devrime adayan gençlerdir. Yazıcı yalnız Hindistan'daki tarihî olayları, Hint halkının özgürlük hareketini göstermiyor; o, bedii genelleştirmeyle başka Doğu sömürge ve bağımlı ülkelerin durumuna da işaret ediyor. Türkiye irticaına da darbeler indiriyor. Nâzım'ın bu romanı Doğu halklarının devrimci bilincinin yükselmesine hizmet eden eserlerdendir...

...Şairin birçok eseri Bakü'ye, Azerbaycan'a, Doğu'nun kapısında devrim bayrağını ilk kez kaldıran bu ülkenin emek seven insanlarına adanmıştır. "Nefte Doğru" şiirinde o, "Moskova'yı ülkemizin düşünen beyni, Bakü'yü ise taze kan dağıtan kalbi" olarak nitelendirir. Nâzım Hikmet'in betimlemesinde Bakü kendi sıcak koynunda binlerce neft kahramanı, çelik bilekli insanlar yetiştiren bir yerdir. Bakü sosyalizm ülkesinin güzel bir parçasıdır.

Aynı "Nefte Doğru" şiirinde Nâzım şanlı neft şehrinden, onun sade, emekçi insanlarından coşkuyla söz ederek diyor:

"İçimde hiç durmadan koşmak,
Yüksek sesle konuşmak,
Haykırmak arzusu var!...
Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerle öpüşüp,
Bakü'nün mukaddes toprağına yüz üstü düşüp,
Avuçlayıp nefti siyah şarap gibi içmek istiyorum!"

Nâzım'ın eserleri içerisinde "Arpa Çayı'nın İki Yanı" adlı anlamlı bir şiir de vardır. Arpa Çayı'nın o yanındaki aç, sefil hayatla Sovyet toprağındaki özgür, bolluk içindeki hayatı karşılaştıran şair şu karara varır ki, bir gün o yanda da mutluluk güneşi parlayacaktır.!

Barışın, özgürlüğün, demokrasinin alevli terennümcüsü olan Nâzım Hikmet'in hayat ve yaratıcılığı halk işine, bütün dünyada demokrasinin zaferine hizmet etmenin parlak örneğidir."

Edebiyat Gazetesi'nde (15.12.1951) Nâzım'ın şiirlerinin Ukrayna dilinde yayımlandığı haberi veriliyor.

1952 Yılı

1952'de, Azerbaycan'da Nâzım'a yönelik ilginin giderek yükseldiğini görüyoruz. İki ayrı şiir kitabının yayımlanması, dergi ve gazetelerde şiirlerinin, yazılarının yayımının ve Nâzım'a ilişkin yazıların belirgin biçimde çoğalması bunun en önemli göstergeleridir.

Gazete ve dergilerde Nâzım Hikmet'in aşağıdaki şiirleri yayımlanır:

Edebiyat Gazetesi'nde (5.1.1952) "Karıma Mektup" (Çev. M. Rahim), "Yarıda Kalan Bir Bahar Yazısı" (Çev. S. Rüstem); *İnkılap ve Medeniyet*'te (No: 1) "Kalbim", "Seni Düşünüyorum", "Arpa Çayının İki Yanı", "Dizboyu Karlı Bir Gece", "Demir Kafeste Dolaşan Aslan", "Hazar Denizi" (Çev. S. Rüstem); *Azerbaycan Gençleri*'nde "15'lerin Kitabesi", "Sıradaki", "Lirik Şiirler" (Çev. S. Rüstem); *Komünist*'te (3.3.1952) "Kore'ye" (Çev. E. Babayev); *İnkılap ve Medeniyet*'te (No: 4) "Ses", "Türkülerimiz", "Cevap" (Çev. S. Rüstem); *Edebiyat Gazetesi*'nde (5.6.1952) "Ak Karanfilli Adam" (Çev. E. Babayev); *İnkılap ve Medeniyet*'te (No: 6) "20. Asra Dair", "Arife", "Mektup", "Davet", "Sevgilime", "Memet", "Yürüyen Adam" (Çev. S. Rüstem).

Sovyetler Birliği'nin diğer cumhuriyetlerinde çıkan dergi ve gazetelerde yayımlanan Nâzım'la ilgili çalışmalara da haber olarak yer verilir Azeri basınında. Bunların bazıları şunlardır:

Edebiyat Gazetesi'nden (22.1.1952) bir haber: "Oktyabr (Ekim)" dergisinde Nâzım Hikmet'in 'Halit' şiiri yayımlanmıştır."

Edebiyat Gazetesi (16.7.1952): "Nâzım Hikmet'in 'Türk Toprağı Hakkında Nağme' adlı piyesi Prag'da sahnelenmiştir."

Edebiyat Gazetesi (16.10.1952): "Moskova'nın 'Novı mir' dergisinde Nâzım Hikmet'in 'Tutsaklık Yıllarında' başlığı altında dizi şiirleri yayımlanmıştır."

Komünist'te (27.1.1952) ve *Edebiyat Gazetesi*'nde (5.2.1952) "Moskova'da Nâzım Hikmet'in doğumunun 50. yılı kutlanmıştır" haberi yayımlanmıştır.

1952'de Nâzım hakkında yazılan ilk yazı, *Pioner* dergisinde (No: 1) yayımlanan Hüseyin Abbaszade'nin "Nâzım Hikmet" başlıklı yazısıdır. Abbaszade, yazısında şunları söylemektedir:

> "Eğer sen vatana, barışa, insana inanıyorsan, seni ya asarlar, ya da hapishaneye atarlar." Bu sözleri vatanını sınırsız ölçüde sevdiği, barış ve özgürlük uğrunda yorulmadan savaşım verdiği için hapishaneye atılan ünlü Türk şairi Nâzım Hikmet yazmıştır.
>
> Nâzım Hikmet'in Türk halkını savaşıma çağıran coşkulu sesinden korkuya kapılan Ankara, büyük şairi Bursa Hapishanesi'ne attı. Onlar bununla özgürlüğün sesini boğmak, kendi çirkin, alçak amaçlarını gerçekleştirmek istiyorlardı. Lakin, emekçi kitle Türk hükümetinin sürdürdüğü iki yüzlü siyasetten haberliydi.
>
> Barış ve özgürlüğün büyük şarkıcısı Nâzım Hikmet'in güçlü sesi dar hapishane hücresinin kalın ve soğuk duvarlarını yarıp Türkiye'nin en uzak köşelerine ulaşırdı. Şairin burada yazdığı her yeni şiiri kopyalanıp elden ele geziyordu...
>
> Devrimci şair Nâzım Hikmet 13 yıl Bursa Hapishanesi'nde yattı. O, buradayken barış ve özgürlüğün güçlü kalesi Sovyetler Birliği'ni gözünün önüne getiriyor ve ona umut bağlıyordu...
>
> Polisler Nâzım'ı öldürmek için fırsat kolluyorlardı. Onlar Türk halkının yiğit oğlunun en küçük hareketini dört gözle izleyip onu suçlamaya çalışıyorlardı. Buna karşın Nâzım doğru bildiklerini halka söylüyordu.
>
> ...Amerikalı ağalarının buyruğu ile hareket eden Ankara faşistleri hapishanede Nâzım Hikmet'e olmadık eziyetler yaparlar. Şair buna itiraz olarak iki defa uzun süreli açlık grevi yapmıştır.

Bütün dünyanın ilerici insanları şairin kısa sürede hapishaneden bırakılmasını istediler.

Türkiye'nin faşist devlet adamları mecbur kalıp hasta şairi hapishaneden bıraktılar.

Nâzım, şiirleri çeşitli dillerde yayımlanarak geniş okuyucu kitlelerine ulaşmıştır.

Son zamanlarda Nâzım'ın Sovyetler'de, çeşitli dillerde birçok şiir kitabı yayımlanmıştır. Sovyet okuyucuları Nâzım'ın yaratıcılığıyla yakından meraklanıp onun eserlerini severek okuyorlar.

Komünist şair Nâzım Hikmet'in bütün hayatı ve çalışması barış ve özgürlük uğrunda savaşımda geçmiştir. Dünya Barış Şûrası şairin bu büyük hizmetine büyük değer verip onu Uluslararası Barış Ödülü'ne layık görmüştür.

Son günlerde Çekoslavakya Demokratik Cumhuriyeti'nin başkenti Prag'da Nâzım Hikmet'e Uluslararası Barış Ödülü Diploması vermişler. Prag piyonerleri savaş kışkırtıcılarına karşı yorulmadan savaşım veren barış şarkıcısı Nâzım Hikmet'e gül desteleri sunmuşlar.

Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet onu kutlayanlara şunları söylemiştir:

"Ben Uluslararası Barış Ödülü Diploması'nı bütün barış taraftarları adına, vatanımın barış ve özgürlük uğrunda mücadele veren bütün emekçi halkı adına kabul ediyorum. Barış ve hayatı savunan, bizler galip geleceğiz. Biz galip geleceğiz. Çünkü Sovyetler Birliği ve halk demokrasisi ülkeleri bizimledir, çünkü yeryüzünde olan bütün emekçiler ve namuslu insanlar bizimledir."

Edebiyat Gazetesi'nde (5.2.1952) "Nâzım Hikmet'in 50. Yılı" başlığı altında şairin Moskova'da doğum gününün kutlanmasına ilişkin haberler ve Yunan şairi Aleksis Parnis'in Nâzım'a adadığı "Yunanistan'dan Mektup" şiiri İslam Seferli'nin çevirisiyle yayımlanır.

Nâzım'ın "Sonra her şafak vakti, doktor, / her şafak vakti kalbim / Yunanistan'da kurşuna diziliyor." Dizelerine karşılık özelliği taşıyan şiirin baş tarafında şu açıklama var:

Ölüme mahkûm edilmiş Yunan vatanseverlerinin anaları kendi yavrularını savunmak için Nâzım Hikmet'e mektup göndermiş ve ondan bu vatanseverleri savunması için çıkış yapmasını rica etmişler.

Yunanistan'da ulusal özgürlük hareketinin etkin katılımcısı olan, 1950'de "Yeni Yunanistan" yayınevi tarafından yayımlanan *Sovyet Toprağında* adlı şiir kitabının yazarı, genç Yunan şairi Aleksis Parnis bu münasebetle Nâzım Hikmet'e şiirle bir mektup göndermiştir. Bu şiiri aşağıda yayımlıyoruz.

YUNANİSTAN'DAN MEKTUP
Nâzım!
Ey kardeşimiz,
başka dildedir sana
Yazdığımız bu kâğıt.
Tercüme ederdim
becerebilseydim...
Gerekli değil, onsuz da
Yürekten anlarsın.

Yüreklerin kanıyla
yazılmıştır bu kâğıt.
Sen ki, akan kanların
bilirsin öz dilini!
Kanlı göz yaşlarından
ıslanmıştır bu kâğıt...

Bırak senin türkülerin
gözyaşından oluşmuş
denizleri dolaşsın.
Bir gemiye çevrilip
yüreklere yol açsın.

Eğer senden sorsalar:
sıkılmış yumruklar
neden kalkmış göklere
seren direği yerine?

De ki; yanmış ormanlar,
kurumuştur ağaçlar,
baksan Yunan eline.
De, yansa da ağaçlar,
saklıyor bu yumruğu
güçlü, metin bilekler.
Orda bülbül yurt tutar,
türkü söyler rüzgârlar.
De ki, Yunan elinde
güneş yükselir her sabah
yadların öldürdüğü
yiğit savaşçıların
cesetlerinden oluşmuş
yüce dağlar arkasından...

Onlara sorsan:
sema nedir, gök nedir?
Nemli zindanın
Tavanını gösterirler...
Onlara sorsan:
çiçek nedir, gül nedir?
Döşemeye dökülmüş
kızıl kanı gösterirler...
Nâzım!
Sen ey kardeşim,
Düşmanlar sevmiyor bizi.
Elimizi arkadan
bağlayıp bırakmıyorlar
kucaklayıp öpmeye
kendi sevgili körpemizi.
Nâzım!
Sen ey kardeşim,
Düşmanlar sevmiyor bizi.
Güneşi görmemek için
zindan duvarlarıyla
örtüyor gözlerimizi.

Güneşin sıcaklığı,
çocukların gülüşü,
gençliğin sevgisidir
silahımız
Nâzım!
Düşman almak istiyor
bunları elimizden.

Nâzım!
Sen ey kardeşim,
düşmanlar sevmiyor bizi.
İstiyorlar eğilelim
ölümün karşısında...

Nâzım!
Sen ey kardeşim,
düşmanlar sevmiyor bizi.
Kurşundan geçirdiler
savaşımcı neslimizi.
Ama yiğitler ölmez.
Onlar-
bir güneş gibi
gurup ediyorlar ki, bak,
bir seher güneşi gibi
görünsünler aniden
dağ ardından kalkarak.
Bu güneş aydınlatacak,
bütün Yunan elini.
Çıkacaktır yol üstüne,
dinlemek için analar
senin türkülerini.

Gezmek için bu türkün
dünyanın her yerini,
ver ona al güneşin
hararetli dilini.
Bir de bulutlar yaran

ilkyaz muştucusu
kırlangıç kanadını.

Bırak işitsin sesini
evlerin duvarlarına
"Barış" sloganı yazanlar...

Senin bu türkülerin
yollarda rastlarsa
barış savaşçılarına.
– Ver kaldırsınlar onlar,
kanlı gömleklerimizi
kızıl bayrak yerine.

Yahşı yol, Nâzım Hikmet,
Coşkulu türkülerine!
Bırak çaksın bu sözlerin
Yıldırımlar yerine.
Bırak yarsın zulmetleri,
çaksın bir nice şimşek.
Bırak parlasın sözlerin
sıyrılmış bir kılıç gibi.
Yahşı yol türkülerine,
ey kardeşimiz Nâzım.
Odlu sözcüklerinle
gülsün arzumuz bizim.
Oku, bırak nağmelerin,
yüreklere yol açsın.
Bir ak güvercin gibi
Bu dünyayı dolaşsın!..

Edebiyat Gazetesi'nde (23.2.1952) Nâzım'in "Sabahattin Ali: Savaşımcı Yazar" adlı yazısının *Novoye Vremya* dergisinden çevirisi yayımlanmıştır.

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 2) M. Rahim'in "Satkınlara Cevap" başlıklı aşağıdaki şiiri yayımlanır:

"Dünyaya ilan edip öfkesini Türk devleti

Çıkarmış yurttaşlıktan şair Nâzım Hikmet'i.
...O, şimşektir titremeye düştüler çakmasından,
O, denizdir korktular köpürüp kalkmasından.
O, insandır, dünyada epeyce dostu vardır.
O, şairdir her sözü gülleye beraberdir.
...Mümkün müdür ufukta gün doğup tan atmasın,
Mümkün müdür ki, şair halkını uyandırmasın?
...Kromu eli kanlı cellatlara satılsın,
Özgürlük isteyenler zindanlara atılsın,
Öldürülsün ormanda, boğdurulsun deryada.
...Düştü gür ışık gibi, süzülmedi delikten,
Çıkardılar bunun için şairi yurttaşlıktan.
Türkiye toprağını ona zindan ettiler,
Teslim olur sandılar, böyle güman ettiler.
Asla teslim olmadı, binlerce dostu vardı
Her şiiri yenilmez orduya beraberdi.
Sovyetler ülkesinde, Phenyan'da, Pekin'de,
Yıldızlar dünyasında, yerin yedi kat dibinde
İnsan oğlu varsa
Bize malum olmayan kim bir kıta bulursa
Sanatçının sözleri gezecek o diyârı,
Bunu tasdik ediyor insanlığın baharı.
Kararla yurttaşlıktan Türkiye'nin oğlunu
Çok kolaydır çıkarmak, hainler bilsin bunu.
Lakin koparamaz yüz Türkiye devleti
Halkının yüreğinden şair Nâzım Hikmet'i."

İnkılap ve Medeniyet'te (No: 3) Yunan şairi Manelas Lüdemis'in Nâzım'a adadığı "Cehennemden Mektup" şiiri Osman Sarıvelli'nin çevirisiyle yayımlanır.

Şiirin başında şu sunu var:

> Görkemli şair ve yazar Manelas Lüdemis 1908'de doğdu. Türkiye şairi Nâzım Hikmet zindandan kurtulmadan bir süre önce şiirle yazdığı bir mektupla Makronisos adasındaki tutsaklara seslenmişti. O mektuba yanıt olarak Makronisos kampında iki yıldan fazla azap ve işkenceye maruz kalmış Manelas Lüdemis şair Nâzım Hikmet'e "Cehennemden Mektup" adlı bir şiir ithaf etmiştir.

CEHENNEMDEN MEKTUP

Nâzım Hikmet, meslek dostum, savaşım yoldaşım!
Yunanistan adasına uçup geldi selamın.
Budur, zulmet karanlıkta, köşede dirseklenerek,
Dost sesini dinliyoruz kalbimizde bin dilek.
Türkiye'nin zindanından gelen gür sesini biz
Heyecanla dinledikçe gıcırdar dişlerimiz.
Nâzım, engeller mani olur, yazmak çetindir biraz,
Ancak benim bir sözüm var onu demesem olmaz!
Talihimiz bir, cephemiz bir, çarpışırız sabırsız...
Bu zincirli ellerimle ellerini sıkıyorum!
...Makronisos adasında bin kez ettiler tekrar
Mektuptaki her sözünü gözü yaşlı tutsaklar.
Derin deniz, uçurum sahil... Üstü açık zindanlar...
Ölü gibi, hep toprakta yatar burda insanlar...
Türkülerin nasıl ulaştı? Bilinmiyor bu sırlar,
Buralarda engelsiz bir tek rüzgârlar gezer.
...Gecen hayra kalsın, Nâzım!.. Bileklerden zincirler
Koptuğunda güneş doğar, bu zulümler çekilir!
...Nâzım, o hoş zamanlarda hatırlayak biz gerek
El uzatmış anaları, çocukları ant içek:
"Eğer görsek anaları bir de kederli, mahzun.
Yüzlerimiz hiç gülmesin, gözlerimiz kör olsun!"
Keşke bu ses Yunanistan sahilinde kopaydı,
Kanatlanıp gece vakti gidip sana ulaşaydı!
Daha sessiz!.. Gelen vardır, eser mumun ışığı
Cellatların ayak sesi...
Sen ey hayat âşığı!
"Koy yaşasın hayat", Hikmet dostum, bunda mana,
Makronisos adasında sana odlu selamlar!

Edebiyat Gazetesi'nde (25.3.1952) S. Rüstem'in S. Üstüngel'e adadığı "Komünist Dostuma" adlı şiiri yayımlanmıştır. Şiir aşağıdaki dizelerle bitiyor:

"Sadece komünistlere getirir eller penah,
Onlar kurtaracaktır ölümden öz yurdunu.
Şüphesiz, Nâzım'la sen alacaksınız,
Bağımsız Türkiye'nin ilk Sovyet pasaportunu!.."

Edebiyat Gazetesi'nde (15.4.1952) Nâzım'ın *Seçilmiş Eserleri*'nin yayımlanmasına ilişkin haber, şairin M. Gorki adına Edebiyat Enstitüsü'nün öğrencileri ile birlikte fotoğrafı ve İsa Guliyev'in "Nâzım Hikmet'e" şiiri yayımlanmıştır.

Dünya Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet SSRİ Sovyet Yazıcıları İttifakı A. M. Gorki adına Edebiyat Enstitüsü öğrencileri arasında. Soldan sağa (ön sıra): R. Karinov (Başkırdistan ASSR), K. Kovalçi (Moldavya SSR), D. Babiç (Başkırdistan ASSR), A. Rahimov (Azerbaycan SSR), A. Omarova (Türkmenistan SSR), Nâzım Hikmet, F. Ayvazov (Azerbaycan SSR), D. Juhovitski (Moskova). Foto: A. T. Aşrapov (Moskova)

İsa Guliev'in şiiri:

NÂZIM HİKMET'E

Yurdunu baştan başa katı zulmet görünce,
Fırtınalı deniz gibi coştu gazabın, kinin.
Yenilmez bir irade, metanet doğdu sende,
Dedin dönmek olur mu hak yolundan Lenin'in!

Mutlu hayat sürmedin vatanında bir gün de,
Karanlık zindanlardan yükseldi mağrur sesin.
Uzun yıllar yaşadın hapislerde, sürgünde,
Susmadı bir an bile yine arzun, emelin.

Çelik süngüye döndü alevli satırların,
Halka zulmedenlerin yüreğine sokuldu.
Bin hikmet, bin anlamla o dolu satırların
İşçilerin elinde sönmez bir meşale oldu.

Sık ormanlardan geçip, aşıp nice karlı dağ,
"Yanmamış Cıgara" şiirin, "Belki Ben", "On Beş Yara"n
Düşman serhatlarını şimşek gibi yararak,
Gezip bütün elleri, dolaşıp oymak oymak.

Bugün elinde kalem, sen de bir barış askeri,
Dünyada insanlığı ölümden koruyorsun.
Sevgiyle kardeşliğe çağırarak beşeri,
Güneşin, özgürlüğün nöbetini tutuyorsun.

Nâzım'ın Azerbaycan'da ikinci şiir kitabının yayımlanışı, ilk kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nün yayımlanışının üzerinden 24 yıl geçtikten sonra gerçekleşir. *Seçilmiş Eserleri* adlı kitabın (Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü-1952) yayımlandığına ilişkin duyuru 15.4.1952 tarihli *Edebiyat Gazetesi*'nde yapıldığına göre, kitap nisan ayının başlarında piyasaya çıkmış olmalı.

Kitabın redaktörü Samet Vurgun. 184 sayfa, 10.000 adet basılmış. Kitapta 68 şiir, bir de önsöz var; şiirlerden 43'ünü Süleyman Rüstem, 25'ini de M. Rahim çevirmiş; önsözü ise "Savaşımcı Şair" başlığıyla Cafer Handan yazmıştır.

Bu kitaba Cafer Handan tarafından yazılmış olan "Savaşımcı Şair" başlıklı önsözün, her nedense, gerek Ahundov Kütüphanesi'ndeki gerekse diğer kütüphanelerde bulunan kitaplardan özel olarak kesilip çıkarıldığını gördüm. Epeyce araştırdıktan sonra, kitabın Sayın Hüseyin Abbaszade'nin özel kitaplığında olduğunu öğrendim. Kendisine telefon ederek, kitabı geçici olarak vermesini rica ettim, kitabın önsözünün fotokopisini aldıktan sonra geri vereceğimi söyledim. Sağ olsun, kitabı getirip bana verdiği gibi, armağan ettiğini de söyledi. Burada kendisine teşekkür ediyorum.

Toplamı on yedi sayfa olan "Savaşımcı Şair" başlıklı önsözün bazı bölümlerini buraya aktarıyorum:

Barış ve demokrasi uğrunda, Amerikan-İngiliz savaş kışkırtıcıları aleyhine savaşım veren sanatçılardan biri de Nâzım Hikmet'tir. O, kendi şiirlerinin siyasi keskinliği, idea dolgunluğu ve bedii değeri ile dünya ölçüsünde ünlenmiş bir şairdir. Savaşımcı şairin büyük hizmetleri dikkate alınarak ona Uluslararası Barış Ödülü verilmiştir.

...Bugün Türkiye milliyetçilerinin elinde faşist ideolojisine dönüşmüş Pantürkizm, XX. yüzyılın başlarında da oldukça gerici bir özellik taşıyordu. Pantürkistler "Türk-Tatar" halklarını Türkiye sultanlarının kuluna çevirmek için kendi emperyalist siyasetlerinin asıl mahiyetini Pantürkizm şiarı altında gizlemeye çalışırlardı. Onlar her tür sınıfsal savaşımı perdelemekle şöyle bir zararlı fikir tebliğ ediyorlardı ki, güya Türkler için sınıfsal savaşım seciyevi değildir...

Moskova çevresi, Sovyet medeniyeti ve edebiyatı ile tanışmak, Marksizm-Leninizm nazariyesine sahiplenen şairin yaratıcılığında büyük devrime sebep oldu.

***

Nâzım Hikmet, Büyük Ekim Sosyalist Devrimi'nden sonra dünyanın kesin olarak, iki karşıt cepheye ayrıldığını çok iyi bilir, iki âlem, iki sistem, iki kuruluş arasında giden keskin savaşım meydanında kendi yerini tereddüt etmeden belirginleştirdi. Yaratıcılığının ilk örneklerine baktığımızda onun demokrasi ve sosyalizm cephesinde olduğunu görürüz. O kendi vatanı Türkiye'nin bu cephede olmadığını yürek yangısından ve vatanseverlik duygusundan doğan bir üzüntüyle kaydediyor. O, ilk şiirlerinden son şiirlerine dek kendi yurdunu seven ateşli bir vatansever olarak çıkış ediyor. O halkının öncü düşüncelerini dile getiren bir sanatçıdır. İşte bunun için de çağdaş Türkiye'nin Amerika ve İngiltere emperyalistlerine satılan devlet adamları aleyhine seslerini yükselten kitleler, kendi hukukları uğrunda savaşım veren grevciler, özgürlük uğrunda ölüme giden devrimciler şairin eserlerinde büyük yer tutarlar...

...Nâzım Hikmet barış ve demokrasi cephesinin gücüne inanıp, onu terennüm ettiği gibi, savaş çığırtkanları cephesinin bu tükenmez güç karşısında telaşlandığını da kaydediyor. O, çok iyi bilir ki, Amerika ve İngiltere emperyalistlerinin bu veya

başka bir ülkede yürüttükleri siyasetin sonu yoktur. Kendilerini "demokrat" olarak niteleyen, gerçekte ise demokrasinin en küçük taleplerini bile yaşama geçirmeyen ve bu alanda adım atanları izleyen, yoksunluklara mahkûm eden emperyalistlerin barış yandaşları karşısında korkudan nasıl telaşa düştükleri onun "Korku" şiirinde görülebilir:

"Bize türkülerimizi söyletmiyorlar, Robeson,
kartal kanatlı kanaryam
inci dişli zenci kardeşim,
türkülerimizi söyletmiyorlar bize.
Korkuyorlar Robeson
şafaktan korkuyorlar
Görmekten, duymaktan, dokunmaktan korkuyorlar."

...Nâzım Hikmet dövüşken ruhlu, iyimser bir şairdir. O en zor dönemlerinde bile yılmamıştır. Onun yaratıcılığındaki bu özellik halka güvenmesi ve verdiği savaşımın er geç başarıya ulaşacağına inanmasıyla açıklanır. Nâzım Hikmet yaratıcılığındaki bu özelliği iyi anlamak için onun yıllar boyu ağır hapishane koşullarında yazdığı ateşli şiirleri gözden geçirmek yeterlidir. Bu dövüşkenlik ve iyimserlik şairin hapse alındığı ilk günden itibaren yazdığı parçalardan tutun, hapisten çıkana dek yarattığı şiirlerde açıkça görülmektedir. Dövüş yoldaşlarından uzun süre ayrılmaya mecbur olan şair onlara "hapishane türküsünü bile kavga türküsü gibi okuyacağını" bildirir ve "Veda" şiirinde büyük bir inamla diyor:

Yine görüşürüz
dostlarım benim
yine görüşürüz...
Beraber güneşe güler,
beraber dövüşürüz...
A dostlar
a kavga dostu
iş kardeşi
a yoldaşlar a...!,
elveda...!!!...

...Nâzım Hikmet zamanımızın en yetenekli, en iyi şairi olan V. Mayakovski gibi yeni içeriği yeni biçimde vermeye çalışan

bir sanatçıdır. Bu biçimde uyum, uyak, hatta ölçü olmadığını bazıları yanlış olarak düşünürler. Doğrudur geçmiş Doğu edebiyatında rastladığımız "şiir kuralları"na bu yaratıcılıkta uyulmuyor. Lakin bununla bile konu ile ilgili olarak, Nâzım Hikmet'in şiirlerinde güzel bir uyum, akıcı uyaklar ve hatta akıcı bir ölçü bile var. Kuşkusuz, şiirin biçimsel güzelliğini sağlayan bu yönler karşısında şair "esir" değildir. Başka söyleyişle, o, şiiri biçim hatırına, gelişigüzel değil, derin mazmun, yüksek düşünce hatırına yazıyor.

...Nâzım Hikmet'in yeni yüzyılın devrimci şairinden istediği bu yönler onun kendi yaratıcılığında pratik biçimde yaşama geçirilmiştir. Kendi yaratıcılığı hakkında yazmıştır ki:

"Ben:
ne köprü altında yatan,
ne de atlas yakalı sarhoş sofralarında
saz çalıp Arabistan fıstığı satan-
laın
şairiyim;
topraktan, ateşten ve demirden
hayatı yaratan-
-laın
şairiyim
ben.
...Ben hızımı asırlardan almışım,
bende her mısra bir yanardağ hatırlatır.
Ben ne halkın alınterinden on para çalmışım,
ne de bir şairin cebinden bir satır..."

Azerbaycan Gençleri'nde (27.4.1952) Nâzım'ın "İki Türkiye Var..." başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Yazı, *Komsomolskaya pravda*'dan (23.4.1952) alınarak Azericeye çevrilmiştir. Yazının kim tarafından Azericeye çevrildiği belli değil.

Nâzım'ın yazısını olduğu gibi buraya aktarıyorum.

İki Türkiye var. Daha doğrusu, Türkiye'de yaşayanlar ikiye bölünür. Biri yirmi milyondur, diğeri ise bir avuç. Bu bir avuç miskin insanlara tarlalarda, fabrikalarda, imalathanelerde 20 milyon emekçi hizmet ediyor. Ülkenin en iyi insanları, grevci-

ler, isyancı köylüler bir avuç istismarcılara karşı savaşım veriyorlar. Onlar barış istiyorlar, ulusal bağımsızlık, insanca yaşamak istiyorlar.

Bugün Türkiye hapishaneleri komünistlerle, barış yanlılarıyla, işçiler, köylüler ve namuslu vatansever aydınlarla ağzına kadar doludur. Jandarma bölgelerinde onlara korkunç baskı ve işkence yapıyorlar, bu müthiş işkence çeşitleri Türkiye gizli polisi Truman'ın gestaposu ile birlikte türemiştir.

Ancak bir avuç baskıcılara bu da az görünür. Bu yakınlarda meclis barış ve milli bağımsızlık uğrunda savaşım veren ilerici örgütlerin öncülerini ölüm cezasına mahkûm etmek konusunda kanun çıkarmıştır. Ancak bu da onlara az görünür. Türkiye'nin egemenleri bütün 20 milyonluk halkı zincirlemek istiyorlar.

Burjuva gazeteleri, dergileri, radyosu, okulları, kulüpleri, çeşitli faşist teşkilatları, mescitler, bunlar hepsi Amerikan propagandasının amacına hizmet ediyor. Gerici gazete ve dergiler halkın dikkatini çekmek, onun ahlakını bozmak için her gün hayasız fotoğraflarla yan yana, Sovyetler Birliği'ne, halk demokrasisi ülkelerine, barışı savunan bütün insanlara iftira yağdıran makaleler yayımlıyorlar.

Şerefsiz mollalar ibadet zamanı, dinî vaazlarında halka şöyle diyorlar: "Kim hükümetin aleyhine çıkarsa cehennem ateşinde yanacak, kim bir komünist öldürürse cennete girecek. Kim iki komünist öldürürse, kendi ile birlikte karısını da cennete götürebilir, kim üç komünist öldürürse, bütün ailesini kendisiyle birlikte cennete taşıyabilir. Üç kişiden fazla komünist öldüren ise kimi isterse kendiyle birlikte cennete götürebilir." Öldürmeye, cinayete çağıran bu sözler resmî olarak, her Cuma günü hükümetin radyosu ile verilir. Böylesi alçakça propagandaya sahte bilimin birçok temsilcisi de katılıyor. Onlar üniversitenin kürsüsünden hayasızca "savaş gereklidir" diyorlar.

Ancak bir avuç insan ne terörle, ne de aşağılık propagandayla halkı susmaya mecbur edemez. Vatanseverler barışı savunmak için gizli komiteler kuruyorlar, gizli olarak yayımlanmış, barışı savunan kitapları bütün ülkeye dağıtıyorlar. İşçiler grev yapıyorlar. Amerika'dan getirilen silahları taşımaktan kaçınıyorlar. Kore'ye gitmekten kaçınan asker grupları silahlanarak,

Türkiye'nin dağlarında jandarmayla çatışmaya giriyorlar.

Bir avuç insan, bankerdirler, büyük fabrikatörlerdir, büyük toprak sahipleridir, yüksek rütbeli memurlardır, varlıklı tüccarlardır. Onlar hiç kuşkusuz milyonlarca Türkten korktukları için Türkiye'yi Amerika'ya satıyorlar.

Ben bu insanlardan birisiyle sohbet ettim. Öğrenimine göre, o, hekimdir. Amerika'da okumuş. O, toprak sahibinin oğlu, iktidarın başında olan Demokrat Partisi tarafından meclise milletvekili seçilmiş. O, kendini "en büyük milliyetçi" sayıyor.

Ben ona sordum:

– Bugün Türk ordusu, donanması, genel kurmayı Amerikalıların elinde olması gerçek değil midir?

– Gerçektir, diye o, yuvarlak, kara gözlerini hiç kırpmadan cevap verdi.

Ben ona sordum:

– Türkiye'nin ekonomisini Amerikan bankerlerinin idare etmesi gerçek değil midir?

– Gerçektir, diye o, Hitler'in bıyığına çok benzeyen küçük bıyıklarını kemirerek cevap verdi.

Ben ona sordum:

– Türk askerlerinin Kore'de ölmeleri, katil olmaları Türk halkının çıkarlarına uygun mudur?

– Hayır, diye o cevap verdi. Ancak biz Amerikalı dostlarımızın sözüne bakmayabilirdik.

Ben ona sordum:

– Türkiye'nin Amerika'nın emrine girmesi gerçek değil midir?

– Gerçektir, diye o, şişkin parmaklarıyla, güzel dikilmiş kahverengi ceketinin düğmeleriyle sinirli sinirli oynayarak cevap verdi.

– Ama siz ısrar ediyorsunuz ki, milliyetçisiniz. Öyleyse bir milliyetçi olarak, Türkiye'nin Amerikan sömürgesi durumuna gelmesine nasıl razı oluyorsunuz?

O zaman konuştuğum kişi yavaş yavaş, kasılarak konuşmaya başladı:

– Bizim başka bir çaremiz yok. Benim vatanım, benim malikânemdir. Ben malikânemi yitirirsem, vatanımı da yitiririm.

Amerikalılar bana ve Adnan Menderes'e bizim topraklarımızı işlememiz için traktörler verdiler. Bunun karşılığı olarak biz onlara kendi avam cemaatimizden asker veriyoruz. Anadolu topraklarını onlara veriyoruz ki, askerî üsleri kursunlar. Bu dünyada her şey alışveriş üstüne kurulmuştur!

O sustu. Kırmızı sigara kutusunu çıkardı, sigarayı kehribar ağızlığa takıp, sömürdü.

– İsterseniz size bir şey daha diyeyim... Bizim generaller bizim genel karargâha tabi olmaktan çok Amerikan genel karargâhına tabi olurlar ve onların Amerikalılardan aldıkları bahşişler, hediyeler bizim onlara verdiğimiz maaştan hayli çoktur. Tacirlerimiz bizim Ticaret Bakanlığımızın sözünden daha çok Amerikan ihracat bürosunun sözüne kulak verirler. Bana öyle gelir ki, Amerikan siyasetçileri ve düzenbazları Türkiye'de kendilerinin evlerinde olduğundan daha çok ağa hesap ederler.

O, yine sesini kesti. Sonra kendi kara gözlerini hilekârcasına kısıp ilave etti:

– Bir mesele daha var. Açık konuşalım. Bize, Amerikalı dostlarımıza ve başka dostlarımıza yardım etse, yalnız savaş yardım eder. Bundan başka, savaşa hazırlanmak, kârlı iştir. Ne kadar ki, Sovyetler Birliği var, biz kendi halkımızın elinden rahat huzur görmeyeceğiz. Onların hepsinin gözleri Rusya'ya doğru çevrilmiştir...

Bir defa da ben Sovyetler Birliği'ne umutla ve güvenle bakanlardan biriyle sohbet ettim. O, zayıf, uzun boyluydu, güzel ve sarışın bıyığı vardı. 20 yaşına kadar köyde yaşamış, sonra iş aramak için şehre gelmiş, vasıfsız işçi olmuştur. Şimdi dokumacılık fabrikasında çalışıyor. O, Birinci Dünya Savaşından sonra Türk halkının emperyalistler aleyhine milli bağımsızlık savaşını unutmamıştır. O, anlamıştır ki, halkın bu savaşımı zaferle bitecektir, çünkü yeryüzünde Sovyetler Birliği var. Onun iyi hatırındadır ki, Türkiye'de ilk dokuyuculuk kombinaları Sovyet işçilerinin ve mühendislerinin eliyle kurulmuş, Türk halkına hediye edilmiştir.

Onun üç çocuğu var. O, günde iki lira (iki manattan az) para kazanır. Onun çalıştığı fabrika bugün yarın kapanacaktır, çünkü Marshall Planına göre Türkiye gümrüklerinin kapıları

Amerikan malları için ardına kadar açılmıştır.

O bana dedi:

– Kardeşim, ben siyaset hakkında derin düşünce yürütmeyi beceremem. Ben ancak şunu bilirim ki, ülke yaşamak istiyorsa bağımsız olmalıdır. Ama biz bağımsız değiliz. Bizim ancak ceplerini düşünen varlıklı tacirlerimiz Amerika ile anlaşmışlar ki, bizi daha iyi soyabilsinler. Aslına bakarsan, bu hiç anlaşma da değil. Sadece, bizi Amerika'ya satmışlar. Öncelikle biz bağımsızlığımızı korumalıyız. Bu işin hatırına herkesle birleşmeye hazırım. Kim milli bağımsızlık taraftarıysa, o, benim taraftarımdır. Biliyorum ki, Amerikalılar bizi savaşa sokmak istiyorlar. Öyleyse biz neden, neyin uğrunda savaşmalıyız? Kime karşı savaşmalıyız? Onlar Sovyetler Birliği'ne karşı savaşmaya hazırlanıyorlar. Onlar Sovyetler Birliği'ni kendilerinin başlıca düşmanı sayıyorlar. Ancak onların düşmanı, bizim dostumuzdur. Amerikalılar bizi dostlarımızdan ayırmak istiyorlar, bizi keyiflerince yağmalasınlar, sonra da Amerika uğrunda vuruşmaya göndersinler. Bana gelince, ben inanıyorum ki, barışın taraftarı olmak, Türkiye'nin bağımsızlığının taraftarı olmak demektir. Türkiye'nin bağımsızlığı uğrunda savaşmaksa, barış ve demokrasi cephesinde olmak demektir.

O, olgunluk ve kararlılıkla gülümsedi ve onun ela gözleri birdenbire yürekten gelen bir sevinçle parladı:

– Ben Bulgaristan'dan gelen bir köylüyle sohbet ettim, diye o devam etti, o köylü Bulgarların nasıl yaşadıklarını anlattı. Orada Sovyetler Birliği'nin kardeşlik yardımı ile şehirler kurarlar, yoksul köylüleri birleştirmiş kooperatiflere Sovyet traktörleri verirler. Orada hükümet işçilerin, köylülerin elindedir.

Siz benden Stalin'i soruyorsunuz? Stalin bu dünyada bütün yoksulların ve mazlumların savunucusudur. Stalin barış istiyor, çünkü Rusya'ya barış gerekli, çünkü bütün yeryüzünün sıradan insanları barış istiyorlar...

İşte, iki Türkiye'yi yansıtan iki insan. Birincisi çağdaş onursuz, sömürücü Türkiye'nin temsilcisi. Atlantik İttifakı'nın üyesidir.

Ancak Türkiye halkının büyük çoğunluğu benim ela gözlü konuşmacım gibi düşünür. Bu adam halk Türkiye'sinin temsil-

cisidir. Bu Türkiye barış uğrunda dövüşlerin birinci savaşımcısı olan Stalin'i kendi büyük kahramanı sayıyor.

İki Türkiye var. Onların arasında ölüm kalım savaşımı yaşanıyor. Bu savaşımda halk Türkiye'si galip gelecektir.

Nâzım Hikmet'in *Seçilmiş Eserleri* hakkında iki yazı yayımlanır. Bunlardan ilki *Komünist*'teki (24.5.1952) Z. Cabbarzade'nin "Özgürlük Türküleri" başlıklı yazısı, ikincisi de *Edebiyat Gazetesi*'ndeki (5.6.1952) M. Refili'nin "Barış ve Demokrasi Muştucusu" başlıklı yazısıdır.

Refili'nin yazısı, Nâzım hakkında o zamana değin yazılmış yazılar içerisinde dikkate değer bir yazı. Bu yazının bir bölümünü aşağıya aktarıyorum:

> Nâzım Hikmet'i dünya, bütün ilerici insanlık tanıyor. Barışın ve demokrasinin coşkulu şairi, Türkiye halkının bağımsızlığı uğrunda uzun yıllardan beri çarpışan bir sanatçıyı, komünizm düşüncesinden esinlenerek kendi şiiriyle çağdaş demokratik edebiyatın ön sırasında giden, gerici Türkiye egemenlerinin zindanlarda çürütmek istediği, ancak Sovyetler Birliği'nde kurtuluş bulan Nâzım Hikmet'i tanımamak olası değil. Azeri halkı da onun güzel şiirlerini okuyor, seviyor, alkışlıyor. Onun ilk şiir kitabı "Güneşi İçenlerin Türküsü" bundan 25 yıl önce Bakü'de yayımlandı. 1952'de ise Azerneşr tarafından onun iri hacimli *Seçilmiş Eserleri* yayımlanmıştır.
>
> Nâzım bütün varlığı ile ilerici insanlığın savaşımına, kendi halkının özgürlük uğrunda verdiği savaşıma bağlıdır. O, ulusal bir Türk şairi olduğu kadar da uluslararası bir şairdir. Onu bütün halklar seviyor, barışı, özgürlüğü, demokrasiyi, halkların dostluğunu sevenler seviyor.
>
> Nâzım günümüzün en yetenekli şairlerinden biridir. O, bütün varlığıyla dünyanın ilerici düşüncelerine, komünizme bağlıdır. Neruda ve Amadu gibi Nâzım da çağdaş demokratik edebiyatın ön sıralarında gidiyor; insanlığın, insan medeniyetinin kurtuluşu için, barışın utkusu için keskin kalemiyle vuruşur. O, haklı olarak Barış Ödülü'ne uygun görülmüştür. Onun şiirleri bütün halkların dillerinde okunur.
>
> Sovyet edebiyatı dünyada en ilerici, halka en yakın edebi-

yattır. Sovyet şairleri bugünkü dünyanın eşsiz ustaları, bugünkü şiirlerin öğretmenleridir. Bütün ilerici edebiyat, insanlığın mutluluğu, özgürlüğü uğrunda vuruşmayı Sovyet şiirinden öğrenir. Nâzım da edebî yaratıcılığının daha ilk döneminden Sovyet şiirinin yetenekli bir öğrencisi, dostu, tapmanı olarak yükselmiştir. Mayakovski'nin etkisini dikkate almadan onun yaratıcılık yolunu anlamak, incelemek olası değildir. Nâzım'ın coşkulu şiiri kendi hümanist tutkusu, keskinliği, geniş çizgisi, parlak benzetmelerle, geleceğe doğru gösterdiği güçlü ve yenilmez eğilimiyle Mayakovski'yle birleşir, Sovyet şiiriyle el ele verir. Onun da yaratıcılık yolu sosyalist gerçekçiliğine doğru yükselen bir yoldur.

Nâzım ister kendi yenilikçiliği, isterse ilerici düşüncesiyle Türk edebiyatı tarihinde özel bir yer tutar. O, klasik Türk şiirinin gerçek vârislerinden biridir. Onu ilerici insanlığın savaşım düşüncesinden ayırmak olası değildir. Amerikan emperyalistlerine satılmış, Türk oğullarını Kore'de kardeş kanı dökmeye gönderen hain ve gaddar Ankara ağaları onu Türk yurttaşlığından çıkarsalar da, bütün varlığı, ruhu, şiirinin ve esininin çekirdeğine kadar kendi yurduna ve halkına, Türkiye'nin gelecek özgür günlerine bağlı olan bir şairi kendi ulusundan ayırmak olası değildir.

"Mavi bulutlar geçiyor altın kubbelerin üzerinden,
kırmızı bacaların.
Beyaz kulelerin üzerinden mavi bulutlar geçiyor.
Bakıyorum Moskova'nın pencerelerinin birinden
seni düşünüyorum memleketim,
memleketim, Türkiyem seni düşünüyorum
zaten bir dakka çıktığın yok aklımdan,
hasretin dayanılır gibi değil
Moskova'da yaşamanın saadeti olmasa,
burda herkes sormasa seni benden,
Sovyet insanlarından her gün mektup gelmese,
sevmese seni onlar
benim onları sevdiğim kadar."

Nâzım'ı sürekli düşündüren Mustafa Suphiler, Üstüngeller, Türkiye köylüleri, kan içinde yüzen kardeşleri, bacıları,

Türkiye'nin özgür geleceğini hazırlayan kahraman Kayseri, İzmir işçileridir. Şairin hayatı da, savaşımı da, şiiri de halkına, ülkesine bağlıdır.

Türkiye'nin özgürlüğü ise barışın, demokrasinin utkusuna bağlıdır. Bunun içindir ki, Nâzım sevgi dolu şiiriyle "kartal kanatlı kanaryam" diye "inci dişli zenci kardeşi" Paul Robeson'a seslenir, Okyanustan ona doğru dost elini uzatır:

"Korkuyorlar Robeson,
şafaktan korkuyorlar,
görmekten, duymaktan, dokunmaktan korkuyorlar

sevmekten korkuyorlar, bizim Ferhad gibi sevmekten."

Şairin yaşamının önemli bir kısmı Sovyetler Birliği'nde geçmiştir. Onun yaratıcılığında Sovyet motifleri de önemli yer tutar. "Ustamızın Ölümü" şiirinde Nâzım, Büyük Lenin'in ölümüne ağlıyor, ancak onun güçlü ve esinli dizeleri arasından akan gözyaşları değil, Ekim Devrimi'nin başarılarına, Lenin-Stalin partisine beslediği derin inanç, büyük ve sarsılmaz bir umuttur:

"Öldü büyük ustamız
öl-dü.
Lakin arkasında kolu bağlı bırakmadı bizi.
Bize sanatın sırrını öğretip öldü.
Tamamlayacağız
şah eserimizi!"

Şah eser şair için komünizmdir, özgürlüğün ve barışın utkusudur. Nâzım Hikmet'in odlu dizeleri ve arzuları da komünizme bağlıdır.

Şair Sovyetler Birliği'ne kendinin derin gönül borcunu dile getirir. O, emperyalizmin pençesinde ezilen Doğu halkları özgürlüğünün sosyalizme bağlı olduğunu çoktan anlamıştır. Onun şiirlerinde Lenin'in ve Stalin'in büyük vatanına ölmez ve sönmez bir sevgi duyulur. O, Sovyetler Birliği'ne seslenerek diyor:

"Şarktan geliyorum!
Şarkın isyanını
haykıraraktan geliyorum!

Şimale akan rüzgârlarla aştım
Asya'nın yollarını!
Ulaştım
sana!
Haydi uzat kollarını
beni kucaklasan a!
(.....)
Asya güneşleri gibi kırmızı sıcak bayrakları
sıtmalı rüyama giren!
Kahramanlarının adı
kan içinde şaha kalkan yılları yada getiren,
Ey beni bir ihtilâl gibi feryâda getiren diyâr!
Gözümde bir pul etmez artık ne yer, ne yâr!"

Şair daha bu şiiri yazdığı zamanlar doğru yol, ışık arar, kırmızı gömlek giymek isteğiyle çırpınırdı. Komünizmin derin gerçeklerini anladıktan sonra ise, o hayatını kutsal amaçlar yolunda harcamaktan çekinmedi. Aylar, yıllar boyu yaşamını Bursa zindanının karanlık, rutubetli koğuşlarında geçirmesi de bunun kanıtıdır. Sovyetler Birliği'nin ayrılmaz bir bölümü olan Sovyet Azerbaycan'ını da şair her zaman derin bir içtenlikle sevmiştir. Rus halkının yardımıyla kendi özgürlük ve mutluluğuna kavuşmuş Azeri halkı da Nâzım Hikmet'in şiirlerinde görkemli bir yer tutar. "Nefte Doğru", "Neftin Cevabı", "Bayram Oğlu" şairin değerli eserlerindendir.

"Düşünen beyni Moskova ise ülkemizin,
Taze kan dağıtan kalbidir Bakü!"

Bu şiirlerde derin bir lirizm, onurlu bir sevgi, Sovyet halkına büyük bir inanç var:

"Pırıl pırıl yanan Bakünün karşısında ben
bir dağın dibinden
dağı seyreder gibi hayranım!
Yıldızların altında
tek başına
gider gibi hayranım!
İçimde hiç durmadan koşmak
yüksek sesle konuşmak
haykırmak arzusu var!..

Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerle öpüşüp,
Bakü'nin mukaddes toprağına yüzüstü düşüp
avuçlayıp nefti
siyah şarap gibi içmek istiyorum.!"

Şairi sevindiren, coşturan kutsal Sovyet toprağı, kahraman, iradeli, hümanist Sovyet halkıdır, bu halkın sosyalizm kuruculuğu alanında yarattığı harikalardır. Lakin şair derinden anlıyor ki, "Britanya lordu ortaçağın deli papası gibi toplarsa bayrağı altına ehli salibi" Azerbaycan halkı ve onun petrol saltanatı kendi özgürlüğünü korumak için Stalin'in indirilemez bayrağı altında vuruşacak, düşmanlara darbeler vuracak, halkların dostluğunu gözbebeği gibi koruyacaktır.

...Nâzım Hikmet'in *Seçilmiş Eserleri*'ne alınmış şiirler arasında felsefi-lirik parçalar da var. "Berkeley", "Moskova'da Heraklit'i Düşünüş" gibi coşkulu şiirler onun savaşımcı, materyalist, düşünür bir şair olduğunu kanıtlar.

Nâzım halkın, milyonların şairidir. Tarihte "yarını kuran" Fransız kahramanlarının ("O Duvar") ölmez emellerini dile getiren şair, halkların emperyalizme karşı özgürlük savaşından esinlenir, bütün kin ve nefretini bugünkü Batı canavarlarına yağdırır, "demir kafeste gezinen aslan"ları alkışlar.

Nâzım'ın birçok şiiri de Türkiye Komünist Partisi'nin halkın özgürlüğü uğrunda verdiği savaşım tarihine ayrılmıştır. S. Rüstem'in özel bir incelikle çevirdiği "On Beş Yara" adlı küçücük şiir Türkiye cellatlarının Karadeniz'de boğduğu on beş kahraman komünist için söylenmiş bir nağmedir...

Şair neden söz ederse etsin, her zaman onun gözleri önünde halkların mutluluğu ve özgürlüğünün dayağı olan Sovyetler dünyası durur. Şair "Arpa Çayının İki Yanı" adlı şiirinde diyor:

"Parlayan bir bıçak gibi bölmüştür ortasından
Arpa çayı iki düşman medeniyeti!
Bir yanda kan sızıyor işçilerin
Parçalanan kafatasından
doğacaktır orada yarın
Şûralar İttihadının
yeni bir cumhuriyeti."

Halkın özgürlüğüne ve geleceğe karşı derin bir inanç Nâzım'ın her şiirinde hissedilmektedir. Yaşamının en ağır dakikalarında yazdığı "Kalbim" şiirinde bile, Nâzım'ı düşündüren kalbinin ağrısı değil, rutubetli zindanların türettiği hastalıklar değil, vatanının kurtuluşu, ulusunun gelecek özgürlük günleridir.

Seçilmiş Eserleri'ne "Zoya" poemasından başka "Jokond ile Si-Ya-U" poeması da alınmıştır. Bu geniş epik levhada Nâzım, Batı emperyalistlerinin kanlı siyasetlerini ifşa ediyor. Kendi sevgilisi Çinli Si-Ya-U'yu bulmak için Luvr Müzesi'ni terk eden Jokond'a halkının özgürlüğü yolunda mahvolan bu gencin "sarı bir güneş gibi kana bulanmış" kellesini görür. O zamandan beri:

"Şang-Hayda kaybetti Floransalı, Jokond
Floransa'dan daha meşhur olan tebessümünü."

Hayali bir biçimde yazılmış bu poema büyük sosyal öneme sahiptir.

Kitapta Nâzım'ın derin mazmunlu birçok şiiri toplanmıştır. Elbette buraya "Moskova Senfonisi" gibi büyük eserleri de almak iyi olurdu. İtalya emperyalizmine ve faşizme karşı çevrilmiş "Taranta-Babu'ya Mektuplar" poeması da ne yazık ki, buraya alınmamış. Eserlerin düzenlenmesi de bir o kadar dağınık. Tarihsel sıralamaya ya da konu birliğine uyulsaydı daha iyi olurdu. Esasen düzgün ve doyurucu çevirilerde (S. Rüstem, M. Rahim) bazen bugünkü Azericeye uygun olmayan eskimiş ya da kullanılmayan sözlere (ahbab, beyaz, nehir, dev ulusu, şeval'e, lisan, bikr, anackom, barmaklık, mehbushana vs) rastlanıyor. M. Rahim'in bazı çevirilerinde ise Nâzım'a özgü uyumluluğun bozulduğuna rast gelmek olası. Bununla bile *Seçilmiş Eserleri* barış, özgürlük, demokrasi şairi Nâzım'ın yaratıcılığıyla Azeri okuyucularını tanıştırmak için değerli, yararlı bir kitap.

Büyük şair Nâzım Hikmet'in eserlerini Azerbaycan gençliği büyük bir sevinçle okuyacaktır. Bundan 25 yıl önce daha genç yaşlarında Bakü'ye gelen, halkımız tarafından sevgiyle karşılanan bu savaşımcı şairin ateşli yaratıcılığı Sovyet halkının ruhunu okşuyor; barışın, demokrasinin yeryüzünde başarılı olmasına yardım ediyor.

Şiirler, Nâzım'ın Azerbaycan'da yayımlanan üçüncü kitabıdır. (Azerbaycan Uşak ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı, Bakü – 1952) Kitap hakkında ilk yazı, *Azerbaycan Gençleri*'nde (6.6.1952) Gılman Musayev'in "Alevli Barış Şarkıcısı" başlıklı yazıdır. Kitap, mayıs ayında piyasaya çıkmış olmalı.

Kitap 10.000 adet basılmış. Kitabın içinde 22 şiir, bir de önsöz var. Önsözü, 1928'de yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nün redaktörü, Nâzım'ın yakın arkadaşı Süleyman Rüstem yazmış. "Barış ve Özgürlük Şarkıcısı" başlıklı önsözün bir bölümünü buraya alıyorum.

> Türkiye halkının yiğit ve namuslu oğlu Nâzım Hikmet, barışın ve özgürlüğün ateşli şarkıcısıdır. Türkiye halkının bağımsızlığı uğrunda yorulmak bilmeden çarpışan şairin yaşam ve yaratıcılığı gerilimli, ağır koşullarda geçmiştir. Onun yaşamöyküsünü gözden geçirirken şairin onurlu bir savaşım yolu geçirdiğini görürüz.
>
> ...Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmış, dağılmış Türkiye o zaman Amerika, İngiltere ve başka dış komşular tarafından işgal edilmişti.
>
> Rusya'daki büyük devrimci olaylardan esinlenen Türkiye halkı İngiltere, Amerika, İtalya, Yunanistan, Fransa istilacılarına karşı gergin savaşıma başlıyor.
>
> Nâzım'ın o devirde yazdığı ilkgençlik şiirlerinde bu hareketin izleri kendi yansımasını bulur.
>
> Nâzım, Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'ne girer. O, büyük bir tutkuyla Marksizm-Leninizm öğretisini derinden öğrenmeye, benimsemeye can atar, büyük ideallerle silahlanmış bir devrim askeri olarak vatanına dönmek ve kesin savaşımın ön sıralarında gitmek isteğiyle yaşar. O, bu isteğini "Şarklı ve SSRİ" şiirinde çok doğru anlatmıştır...
>
> Nâzım kendi şiirlerinde Ekim Devrimi'nin görkemini ve büyük Sosyalist Devrimi'nin Doğu uluslarına vereceği özgürlüğü, beraberliği, kardeşliği, dostluğu var gücüyle dile getiriyor.
>
> ...Nâzım'ın Sovyetler Birliği'nde yaşarken yazdığı şiirler en değerli, en aktüel, en yüksek sanat eserlerindendir...
>
> O, uzağı gören, komünizmin tantanasına inanan gerçekçi

bir şairdir. O, çeşitli konularda yazdığı eserleri derinden duyan, gerçekçi boyalarla kaleme alan gerçek bir sanatçıdır. Nâzım'ın şiirlerinin etki gücü onların savaşımla, yaşamla, özgürlükçü insanların istek ve amaçlarıyla sıkı sıkıya bağlı olmasından ileri gelir...

Nâzım 1927'nin yazında Bakü'ye gelirken "Nefte Doğru" adlı şiirinde petrol kahramanları kentine olan içten, derin dostluk sevgisini aşağıdaki dizelerde çok güzel anlatmıştır:

"Karşıdan gelen tren
kızıl sırma sorgucundan
havalara ateş parçaları bırakıp geçti.
Sırtı pul pul ışıldıyan bir yılan
hışırdıyarak kumun üstünden akıp geçti...

- Saat kaç?
- Sekiz
- Üç saat sonra Baküdeyiz...
- Hayır iki saat
- Hayır bir saat sonra!..
Kanat takmak kabil olsaydı saatlere!.."

Şair şiirini şu dizelerle bitirir:

"Yağlı paltarlı, kara gözlü işçilerlele öpüşüp
Bakü'nün mukaddes toprağına yüzüstü düşüp
avuçlayıp nefti
siyah şarap gibi içmek istiyorum."

...Nâzım Hikmet'in Bakü'ye, kahraman Bakü petrolcülerine adadığı bu şiirde büyük bir gerçek, içten yürek coşkusu, bilinç ve soylu dilekler vardır. O, çok haklı olarak diyor ki, petrol bize barış için, yayılmacı devletlere ise yeni felaketler doğurmak için gerekir. Bundan yirmi beş yıl önce yazılmış bu şiir bugün bile kendi tazeliğini, kendi güncelliğini korumaktadır.

O, bu şiirinde de halkların boynuna kölelik zinciri geçiren Amerikan-İngiliz emperyalistlerine karşı kendi kinini, öfkesini coşkulu dizelerle tamamlıyor.

"eğer
sivrilirse sınırın ufkunda düşman süngüler.

düşerse yeşil sularında altın balıklar yüzen denizlere
tel direkli gemilerin yağlı gölgesi,
duyulursa şehirlerin üstünde hırıldayan sesi
kara kanatlı İngiliz bayraklı katil çelik kuşların.
Çökerse güneşli tarlalara
koyu beyaz
bir karanlık
zehirli gaz
bulutlarından.
Britanya Lordu ortaçağın deli papası gibi
toplarsa bayrağına ehli salibi,
kan akarsa eğer,
söyle neft!
Cevap ver!
Korumak için sosyalist vatanı
hazır mısın akıtmıya kanını?
Birden
geldi neftin cevabı dev evlerinden,
yer oynadı yerinden,
- Hazırım, beli!
Neftin dili – kuvvetin dili!.."

Ne büyük bir gerçek! Petrol Bakü'sü her zaman barışın bekçisi olmuş, ve kahraman petrolcülerin anlamlı emeği her zaman barışa sağlam bir temel taşı olmuştur.

...Nâzım Hikmet'in şiir dili başka Türkiye şairlerinin hepsinden farklı olarak kitap dilinden çok uzak, yalın, canlı ve yaşamsaldır.

...Türkiye'nin ilerici insanları 1949 yılının sonunda Paris'te "Nâzım Hikmet'i kurtarmak için" özel komite kurdu. Komite bildiri yayımlayarak şairin özgür bırakılmasını istedi. Dünyanın ünlü, ilerici şairleri, edipleri, ressamları ve gazetecileri bu bildiriye katıldılar.

1950 yılının Nisanında, Sovyet yazıcılarının güçlü sesi bütün dünyaya yayıldı, bu ses Nâzım Hikmet'in hapishaneden özgür bırakılmasını istiyordu.

Sovyet yazıcıları kendi telgraflarında şöyle diyorlardı: Nâzım Hikmet'i açlık grevi ilan etmeye mecbur eden Türkiye

hükümeti onu hapishaneden özgür bırakmazsa, Türkiye'nin sevimli halk şairinin açlıktan öldürülmesine izin verirse, sürekli olarak kendine silinmez bir leke vuracaktır."

...1952 yılında vatanımızın başkenti Moskova'da, Nâzım Hikmet'in 50. doğum gününü edebi kamuoyumuz tantanalı biçimde kutladı.

Türkiye halkının yiğit, namuslu oğlu Nâzım Hikmet, bütün ilerici insanlıkla birlikte barış, demokrasi ve Türkiye halkının özgürlüğü uğrundaki şerefli savaşımını büyük inançla sürdürmektedir.

Tebligatçı'da (No: 7) Cafer Handan'ın "Barış, Demokrasi ve Özgürlük Habercisi" başlıklı yazısı yayımlanır. Yazıda şunlar söylenmektedir:

Yeni dünya savaşı kışkırtıcıları Amerika ve İngiltere emperyalistlerinin uşakları olan Türkiye hükümet adamları her şeyden önce emekçi Türk halkının çıkarlarına ihanet ediyor, büyük Sovyetler Birliği'nin, keza ilerici insanlığın barış ve demokrasi uğrunda verdiği şanlı savaşıma bütünüyle zıt bir cephede yer alıyorlar...

Türkiye'de komünist partisi, hatta sosyal örgütlerin, sendikaların da bağımsız çalışması yasaklanmıştır. Sayısı günden güne artan Türkiye hapishanelerinde siyasi yönden "kuşkulu" sayılan genç, yaşlı ve ev kadınları da çoktur. Nâzım Hikmet gibi barış ve özgürlük habercisi olan bir şairin şiirini okuduğu için, dünya barış yandaşlarının sesine kendi sesini koştuğu için, mutlu gelecek arzusu ile yaşadığı için zindana atılan bu günahsız insanlara akıl almaz azap ve işkence verilir...

...Türkiye'nin ekonomik geriliğiyle birlikte, eğitim-kültür alanında da düşkünlük ve gerilik hüküm sürer. Türkiye'de son zamanlar 400'den fazla hapishane yapıldığı halde, okulsuz yüzlerce köyde bir okul binası bile yapılmamıştır. % 80'inden fazlası eğitimsiz olan Türk halkının en sıradan ihtiyacı bile sağlanmamıştır. Okul çağındaki çocukların yarıdan çoğunun okula gidememesi eğitim alanında çalışanları hiç de rahatsız etmiyor...

Türkiye'nin gerçek özgürlüğü uğrunda savaşım veren mert insanlar içerisinde bütün dünyada ünlenmiş şair Nâzım Hikmet'in hayat ve çalışmaları özellikle dikkati çekiyor.

***

Yaklaşık, 25 yıl önce Bakü'de yayımlanan *Güneşi İçenlerin Türküsü* kitabıyla okuyucularımızın tanıdığı Nâzım Hikmet savaşımlarla dolu elli yıllık yaşamında meraklı bir yaratıcılık yolu geçirmiştir. Son günlerde Azerbaycan Devlet Neşriyatı tarafından şairin *Seçilmiş Eserleri* yayımlanmasıyla okuyucular onun yaratıcılığı hakkında daha geniş bilgi elde edebilmişlerdir.

...Moskova çevresi Nâzım Hikmet'in dünya görüşünde büyük yenilikler yaratır. O, burada kendi bedii yaratıcılığının yeni aşamasına geçer. Sovyet devrinin en yetenekli şairi Mayakovski ile Nâzım Hikmet'in tanışması onun savaşımcı bir şair olarak ilerlemesine büyük yardım eder. Her iki şair görüşür, eserlerini birbirine okur, bu yaratıcılık ilişkisi Nâzım Hikmet'in eserlerinde silinmez izler bırakır. O, Mayakovski'de olduğu gibi yeni devrimci mazmunun istediği yeni biçimler yaratır, böylece Türkiye şiirinde bir yenilikçi olarak çıkış eder...

...Bu devirde bir taraftan klasik edebiyatı, diğer taraftan da Sovyet edebiyatını derinden öğrenen şair daha bedii, daha dolgun eserler yaratır. Kendi şiirlerini Azerbaycan basınında düzenli olarak yayımlatan Nâzım Hikmet'in yaratıcılığında Bakü ve Azerbaycan konuları da önemli yer tutar. O "Nefte Doğru", "Neftin Cevabı", "Bayram Oğlu", "Hazar Denizi" gibi şiirler yazar. Sovyetler Birliği kentleri arasında Bakü'nün tuttuğu onurlu yeri doğru değerlendiren şair demiştir:

"Düşünen beyni Moskova ise ülkemizin
Taze kan dağıtan kalbidir Bakü!"

1927'de Nâzım Bakü'ye gelir, bir yıl sonra ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü* burada Azerneşr tarafından yayımlanır. Bakü gezisi şairin yaratıcılığında yeni izler bırakır. Burada petrol kuyularında çalışan işçilerle görüşmesi, onun Bakü proletaryası hakkında ve ülkemizin ekonomisinde çok önemli yer tutan petrol sanayii hakkındaki düşüncelerinin daha da somutlaşmasına sebep olur...

Komünist şairin 1924-1929 yılları arasında yazdığı şiirlerde tarih ve yaşam gerçeğine Marksist-Leninist dünya görüşü esasında yaklaşan gerçekçi bir sanatçının materyalist bakışları dikkati çekmektedir...

...1929'da İstanbul'da yayımlattığı *835 Satır* adlı şiir kitabı şairin ününü halkın arasında daha genişletir. Hem mazmun, hem de biçim yönünden Türk edebiyatında yeni bir olay olarak değerlendirilen bu eser şiir âlemine yeni hava getirir ve genç şairler bu yolu izlemeye başlarlar...

...Şimdi şair Sovyetler Birliği'ndedir. O, geniş yaratıcılık olanağı elde etmiştir. Bu olanak onu daha savaşımcı eserler yazmaya yüreklendirir. Şair öz vatanının dertlerini düşünür, doğma halkının kurtuluşu için çalışır. O, inanır ki, dünyanın bütün ileri halkları gibi Türk halkı da barış ve özgürlük uğrunda savaşımı sürdürecek ve başaracaktır.

Pioner'de (No: 10) Nâzım'ın pionerlere (izcilere) seslendiği "Mutluluğunuzun Değerini Bilin" başlıklı aşağıdaki yazısı yayımlanır.

Ben, bugünlerde Artek'te dinlenen izcilere konuk oldum. Bu izci kampı bana büyük etki etti. Artek, Sovyetler Birliği'ndeki çocuk sağlamlık ocaklarının en güzelidir. Kırım'ın güney sahilinde, Artek'te dört tane izci kampı vardır. İki yaz döneminde burada üç bin izci dinlenir. Artek kışın da işliyor. Kışın buraya iki bin izci gelir. Çocukların, derste yoldaşlarından geri kalmaması için kışın Artek'te okul vardır. Çocuklar burada hem dinlenir, hem de okurlar.

Artek'te, Sovyetler Birliği'nin çeşitli yerlerinden gelen, çeşitli milletlerden olan izciler büyük ve samimi bir ailenin evlatları gibi dinlenirler. Buraya gelen izciler ilk günlerde birbirlerine kendi doğduğu vilayetleri, şehirleri, yahut köyleri hakkında şirin sohbetler ediyorlar.

Eğer bir kimse Sovyet halklarının nasıl mutlu bir ailede yaşadığını görmek istiyorsa, onun Artek'e gelmesi yeterlidir. Ben kampta böyle bir sahne gördüm: İki izci –Rus ve Ukraynalı– ipi sallıyorlar, üçüncü bir izci –Yakut kızı– onun üzerinden atlıyordu. Bu sahne benim belleğimde derin bir iz bıraktı. Bu, Sovyet-

ler Birliği'nin çocukları arasındaki büyük dostluğu her şeyden daha iyi kanıtlayan bir sahnedir.

Artek izcileri beni ateşlerine çağırdılar. Ben ömrümde böyle güzel şeylerden az görmüşüm. Çocuklar kitap okuyorlar, oynuyorlar, şiir okuyorlar. Küçücük bir oğlan piyanonun arkasında durup neşeli ve kıvrak bir mazurka çaldı. Bana bu küçücük oğlanın bir şoförün oğlu olduğunu ve aynı mazurkayı onun, kendisinin yazdığını söylediler.

İzciler bana birçok soru sordular, Türkiye'deki çocukların hayatlarını sordular. Ben onlara Türkiye'deki çocukların zor, neşesiz hayatından söz ettim. Orada yaşayan çocukların yüzde yetmişi okulun ne olduğunu bilmiyor, onlar okumuyorlar. Türkiye köylerinde çocuklar, ailelerini geçindirmek için, kendi ana-babalarına yardım etmek amacıyla altı yaşında itibaren çalışmak zorunda kalırlar. Onların çoğu sıcak ve soğuk havalarda başkalarının hayvanlarını otlatırlar. Şehir çocukları 10-12 yaşından çalışmaya başlarlar. Onlar fabrikalarda büyüklerle birlikte çalışır, ancak kendi ağır zahmetleri için büyüklerin kazandıklarının dörtte birini alırlar.

Ben hapishanede çok çocuk gördüm. Onlar büyüklerle bir arada hapishanede yatıyorlardı. Açlık ve sefalet onları hırsızlığa ve cinayet işlemeye mecbur ediyor. Ben, büyük Sovyetler Birliği'nin ve sosyalist ülkelerin çocuklarının nasıl mutlu yaşadıklarını gördükçe Türk çocuklarının talihi hakkında acı bir üzüntüyle düşünüyorum.

Evde benim 25 komünist izci kravatım var. Ben onları zevkle ve severek saklıyorum. Bu kravatları çeşitli kampların, okul ve izci evlerinin izcileri beni fahri izci seçtikleri zaman boynuma taktılar.

Ben her defa izcilere konuk olduğumda, anavatanın ve Stalin yoldaşın onları nasıl özenle ve sevgiyle kucakladıklarının tanığı oldum.

Ben Macaristan'dayken Merkezî İzci Kampı'na gittim. Bu kamp bahçe içine yerleştirilmiş. Buraya on kilometrelik elektrikli demiryolu yapılmıştır. Trende yaşlılar da vardı. Onların hepsi ancak yolcuydu. Bu yol çocuklara mahsustur, trende onlar kendileri hizmet ediyorlar. Kampın yerleştiği köyde postane

şubesi vardır. Buraya geldiğim zaman ben pencere arkasında telgraf cihazının başında oturan çocukları gördüm. Postane müdürünün kim olduğunu merak ettim. Bana 14 yaşında bir oğlanı gösterdiler.

Macar çocuklarının, daha küçük yaşlarından halka özgü olan her şeyin gerçek sahibi olduklarını öğrenmeleri çok hoşuma gitti. Ben aynı postaneden Moskova'ya mektup gönderdim. Eve döndüğümde öğrendim ki, mektup eve gelmiş. Macar izcilerinin kampında her dönemde 800 çocuk dinleniyor. Ben burada Macar çocukları ile birlikte dinlenen Kore ve Yunan yetim çocuklarını da gördüm. Macar çocuklarının Sovyetler Birliği'nin izci örgütlerinin kurallarına uygun örgütlenmiş izci örgütleri vardır. Buna göre de Macar çocukları Sovyetler Birliği'nde izcilerin nasıl yaşadıkları ve okudukları ile yakından ilgilendiler ve birçok soru sordular. Onlar benden rica ettiler ki, Moskova'ya döndüğümde Sovyetler Birliği'nin bütün izcilerine selam söyleyeyim ve deyim ki, siz onların öncü yoldaşları ve yol göstericilerisiniz. Onlar benden rica ettiler deyim ki, sizin başarılarınız onların başarılarıdır. Onlar benden rica ettiler deyim ki, size dünyanın bütün çocukları göz dikmiştir, onlar sizden örnek alır, sizden öğrenirler. Ben, onların bu ricasını yerine getirmeye söz verdim. Güzel Sovyetler Birliği'nde yaşamaktan büyük mutluluk yoktur. Ben isterdim ki, siz kendi ülkenizin liyakatli vatandaşları ve Stalin yoldaşın liyakatli oğulları, kızları olmak için mutluluğunuzun değerini bilesiniz ve onu değerlendiresiniz.

Edebiyat Gazetesi'nde (16.10.1952) "Moskova'da *Novı mir* dergisinde Nâzım Hikmet'in 'Tutsaklık Yıllarında' başlığı altında dizi şiirleri yayımlanmıştır" haberiyle Nâzım'ın "Türk Halkı Barış İstiyor" başlıklı aşağıdaki yazısı yayımlanır.

Benim vatanım Türkiye'de halk kendi üzüntüsünü, acısını, sevincini, sevgisini, istek ve umutlarını türkülerle anlatır. Bu türkülerin şairi ve bestecisi yoktur. Onlar insanların ortak emeğinin ürünü olan eserlerdir.

İki yıldır, Anadolu'nun köylerinde, kasabalarında, yollarında, dağlarında halkın yaratmış olduğu yeni bir türkü okunur.

Bu, acılı, yanık bir türküdür. Jandarmalar ve polisler bu türküyü söyleyenleri kan ve ölüm korkusu ile sustururlar. Ancak buna bakmayarak "Kore Türküsü" denen bu türkü büyük bir kuvvetle dillerde dolaşmaktadır.

Bu türküyü okuyanların oğullarını, kardeşlerini, kocalarını, babalarını Türkiye'nin satkın egemenleri Vaşington'un [Washington] buyruğuyla Kore'ye zorla katil olmaya göndermişler.

Türkiye hükümeti 1950 yılının Haziranında Amerika-İngiltere işgalcilerine yardım için Kore'ye asker göndermeyi kararlaştırdığı gibi, Türkiye'de Barışseverler Derneği hemen bir bildiri yayımladı ve bu karara karşı kesin itirazını bildirdi. Bundan bir süre sonra Barışseverler Derneği'nin başkanı Behice Boran ve onun yoldaşları tutuklanarak askerî mahkemeye verildiler. Derneğin düşüncelerini yayan *Barış* dergisi kapandı. Behice Boran ve onun yoldaşları 15'er yıl hapis cezasına mahkûm edildi. Lakin halkın kesin itirazı sonucunda bu on beş yıl üç yıla indirildi.

1951 yılının başlarında Türkiye'nin birçok köy ve kentlerinde postacılar binlerce eve binlerce mektup getirdi. Bu evlerde yaşayan ailelerin evlatları Kore'deydi. Mektuplar ise polislerin baskısına bakmayarak, Türkiye barışseverlerinin yeniden ve gizlice kurdukları komitelerden gelir ve Kore'de başlayan savaşın iğrenç yüzünü açarak gösterirdi.

Aynı yılın Haziranında Türkiye'nin Akdeniz limanlarından birinde, İskenderun'da Kore'de başlayan savaşa karşı çıkma işareti olarak işçilerin grevi başladı. Türkiye hükümeti Kore'ye askerleri bu limandan gönderir ve Amerika'dan gelen askerî malzemeler de aynı limanda gemilerden boşaltılırdı.

Liman işçilerinin grevi sonucunda kentin sanatkârları ve küçük esnafları dükkânlarını kapattılar. Aynı gün kente gelen köylülerden birçoğu grev yapan işçilere katıldı.

Polisler arama zamanı bazı grevcilerin cebinden ve evlerinden bir dergi buldular. Türkiye barışseverlerinin düşüncelerini yayan bu derginin adı *Barış Yolu* idi.

Şimdiye kadar Türkiye'den Kore'ye gönderilen askerlerin sayısı 18 binden çoktur. Bunlardan 12 bin kişi vuruşmalarda şerefsizcesine ölmüş ve yaralanmıştır.

Kore'den ilk yaralı grupları Türkiye'ye döndükleri zaman hükümet onları karşılamak için hazırlıklar yaptı, Amerika emperyalist haydutlarının çaldığı hava ile oynayan gazeteler ve radyolar gürültü koparark bunların "kahramanlıklarından" söz etmeye başladılar.

Lakin yalnız ilk defa böyle oldu. Artık çoktandır ki, Kore'den dönen yaralılar karşılanmıyor, onlara hediyeler verilmiyor ve "kahramanlıklarından" söz edilmiyor. Aksine, bu yaralılardan birçoğu tutuklanıp hapishaneye konuyor. Çünkü onlar Kore'de süren savaşın mahiyetini, Amerika-İngiltere işgalcilerinin Kore'deki zulmünü, yarattıkları korkuyu ve Amerikalıların Türk askerlerini zorla ilk ateş hattına göndererek, onlara karşı vahşice davrandıklarını kendi köylerinde ve kentlerinde açıktan açığa konuşurlar. Gazeteler şimdi bu insanların tutulması konusundaki haberleri aynı sözlerle bildirirler: "Hükümetin ve Amerikalıların aleyhine söz söyledikleri için hapse atılmışlar."

Kore'den dönen yaralı askerlerden binden fazlası kaçarak dağlara sığınmıştır. Onlar ayrı ayrı yerlerde jandarmalara karşı çarpışmaktadırlar. Kore'ye gitmekten kesin imtina ederek, ordudan kaçan askerler onlara katılmışlar.

Türkiye'nin köy ve kentlerinde Kore'deki savaşa ilişkin haberlere en mürteci gazetelerde bile rastlanabilir. Örnek olarak bu gazeteler yazıyorlar:

"Kore'ye gitmeyen bir kaçak askeri yakalamak için onun köyüne baskın yapan jandarmalara köy halkı karşı çıkmış ve bu askeri onların eline vermek istememiştir. Halk ile jandarmalar arasında çatışmalar olmuştur. Her iki taraftan yaralananlar ve ölenler vardır. Kaçak asker yakalanamamıştır."

"Kore'den dönen bir askerin kendi köyünde Kore'de süren savaş aleyhine propaganda yapması polis idaresine haber verilmiştir. Bu asker onu yakalamaya gelen jandarmalara silahla karşı çıkmıştır. O, üç jandarmayı öldürdükten sonra, son kurşunu kendi başına sıkmıştır."

Mayıs ayının sonunda Çorum ilinin Dikenli, Ayva ve Yeniköy gibi köylerinde köylülerle jandarma arasında Kore'ye gitmek istemeyen askerleri savunmak için çatışma çıkmıştır. Kadınlar ellerinde baltalar jandarmaların üstüne hücum et-

mişler. Yeniköy halkından Mustafa Yüce öldürülmüş, beş kişi yaralanmıştır."

"İstanbul'da nazik tahta hazırlayan fabrikada duvarlara 'Yaşasın barış!' sözleri yazılmıştır. Polis bu sözleri yazanları aramaktadır."

"İzmit'te selüloz fabrikasında 'Ret olsun savaş, yaşasın barış!' diye duvarlara sloganlar yazılmıştır. Polis idaresi araştırma yapmaktadır."

"İstanbul'un orta mekteplerinden birinde duvarlara 'Barış istiyoruz!' diye sloganlar yazan öğrencileri polisler izlemektedirler."

Bu kısa haberlerden sonra okuyuculara bir rakamı da vermek istiyorum: Hazırda Türkiye'nin hapishanelerinde 1300'den çok barışsever, vatansever yatmaktadır. Bunlardan bir bölümü hapishanede Amerikan yöntemleriyle yapılan işkenceler sonucunda ölmüştür. Ancak irticaın baskısına bakmayarak, barış hareketi günden güne genişliyor ve kendi gücünü gösteriyor.

Türkiye'de barışseverlerin son günlerde dağıttıkları bir broşürde yazılanlar ülkede dilden dile geziyor. Bu broşür "Mehmetçiğin İsyanı"dır ("Mehmetçik", Türkçede "asker" demektir).

Broşürde geçen yıl Haziran ayında İzmir limanında çıkan olaylardan şöyle söz edilir:

Türkiye hükümeti 1.000 kişiden oluşan askeri son defa İzmir limanından Kore'ye yola çıkarmayı kararlaştırmıştı. Lakin bu askerleri yola çıkarmaya gelenler: "Oğullarımızı, kocalarımızı nereye gönderirsiniz?" diye bağırınca, polisler halkı süngüden geçirmeye başlamışlar. Bunun sonucunda askerler isyan etmiş gemilere binmekten kaçınmışlardır.

Türkiye'deki kardeşleri Kore'ye gitmemek için isyan ederek, dağlara çekildikleri bir zamanda, Kore'de tutsak düşen Türkiyeli askerler de orada barış komitesi teşkil etmiş ve barışık komisyonuna aşağıdaki mazmunda mektup göndermiştir:

"İki yıldan beri süren Kore savaşı barışsever Kore halkını akıl almaz felaketlere duçar etti. Kore halkını mahvetmek ve onu esaret altına almak amacıyla verilen bu kanlı savaşa bizim gibi başka ülkelerin halkları da gözü kapalı biçimde sevk edildiler. Hepimiz bu korkunç savaşın acı deneyimlerini gördük.

Yoldaşlarımız mahvoldu. Kore halkı Amerika saldırganlarının çıkardıkları bu savaşta kendi özgürlük ve bağımsızlıklarını korumak için her tür güçlüğe direnir ve kahramanca vuruşur. Biz ne için vuruştuğumuzun sebebini bilmiyoruz. Okyanustan geçip başka bir ülkenin toprağına baskın vermeye ne hakkımız var? Biz bütün dünyada barışın korunması adına bu savaşın ivedilikle durdurulmasını istiyoruz. Bütün dış güçlerin Kore'den çekilmesini istiyoruz."

Benim vatanımda, Amerika emperyalistlerinin sömürgesi olan Türkiye'de "ben barış istiyorum" demek, hapishanelere düşmeyi, ölene kadar işkenceler çekmeyi göze almak demektir. Buna bakmayarak, Türkiye'de barış hareketi günden güne güçlenir ve kitleler bu harekete katılırlar. Türk halkı Türkiye tarihinde hiçbir zaman savaşa karşı bugünkü kadar direnmemiş ve nefret etmemiştir.

Hazırda Türkiye'nin satkın egemen çevreleri Türkiye'nin Amerikan-İngiliz emperyalizminin ölüm fabrikalarından birine çevirmişler. Türkiye halkının oğullarına Amerikan savaş üniformaları giydirilir. Onların Amerikan generallerinin kumandası altında ölüme hazırlandırırlar. Marşallaştırılan, ölüm cephesine geçen Türkiye'de şimdi devlet bütçesinin % 85'i yeni savaşa hazırlığa sarf edilir. Türkiye'nin bütün ekonomisi Amerika emperyalistlerinin yönetimine verilmiştir.

Benim halkım, çilekeş Türkiye halkı Türkiye'yi Amerikan emperyalistlerine satan bir yığın vatan haininin elinde açlıktan ve hastalıktan kırılır. Toprağı sabanla süren, nemli, toprak kulübelerde yaşayan Türk köylülerinin doğan çocuklarının dörtte üçü çeşitli hastalıklardan, yokluk ve yoksulluk nedeniyle ölür. Kent ve kasabalarda zanaatkârların üretim evleri kapanır. Kentlerdeki kuruluşlarda çalışan işçilerin aldığı emek hakkı onların çocuklarının kuru ekmeğine bile yetmez. Şimdi her yıl Türkiye halkının 60 binden çoğu verem hastalığından ölür. Anadolu'nun birçok bölgesinde köylüler açlıktan ot yiyorlar. Son iki yıl içinde ülkede yiyecek mallarının, keza çok işlenen sanayi mallarının değeri altı kat artmıştır. Bugün İstanbul'da işçinin günlük ücreti 100-150 kuruştan çok olmuyor. Halbuki, etin kilosu 280 ve ekmeğin 900 gramı 30 kuruştur.

Türkiye'nin egemen çevreleri Amerikan ağalarının buyruğuyla Türkiye'nin emekçi halkını böyle ağır, çıkılmaz ve dayanılmaz bir vaziyete salıp, ülkeyi Amerikalıların savaş alanına çevirmişler.

Lakin Türkiye halkı savaş istemiyor. Ölüm tacirleri bunu iyi biliyor. Buna göre de Türkiye hükümeti polislerin, jandarmaların, satkınların ve mürteci gazetelerin, radyoların, kara güçlerin yardımı ile Türk halkının gözüne toprak atmağa, onu aldatmağa çalışırlar. Barış ve özgürlük cephesinden, hayat ve mutluluk cephesinden gelen en küçük haber onları korkutuyor. Onlar barış ve özgürlük ışığının Türkiye'ye sızmaması için var güçlerini sarf ediyorlar. Lakin onların çabaları boşunadır. Türkiye halkı savaşa derin nefret ediyor. Türkiye'de barış ve hayat cephesi günden güne kuvvetlenir. Türkiye halkı bütün gerici güçlerin direnmesine, bütün engellerine bakmayarak, Türkiye zindanlarının kalın duvarlarının ardında dalgalanan barış bayrağını görür, bu bayrağın zafere ulaşacağına inanır, ırkından, dininden, milliyetinden asılı olmayarak, yeryüzünün milyonlarca namuslu insanının bu bayrağı yüksek tuttuğunu bilir. Çünkü Sovyetler Birliği'nin öncülük ettiği barış cephesinin bayrağı indirilemeyecektir.

Azerbaycan Gençleri'nde (5.12.1952) Nâzım'ın *Vietnam Kırlarından Derilmiş Çiçek* senaryosundan bir parçanın çevirisi yayımlanmıştır.

Parçanın Türkçeden Rusçaya çevireni belli, Rusçadan Azericeye çevireni belli değil. Senaryodan verilen parçayı, baş tarafındaki açıklamayla birlikte, olduğu gibi veriyorum:

Ünlü Türk yazıcısı ve şairi Nâzım Hikmet film senaryosu yazmıştır. Bu yeni eserin konusunu, bütün ülkelerde sıradan insanların savaş karşıtı, barış ve özgürlük uğrunda savaşımı oluşturuyor. Olay 1949-1951 yıllarında Sovyetler Birliği'nde, Amerika Birleşik Devletleri'nde, Fransa'da ve Vietnam'da geçer. Gelecek filmin kahramanları –barışın genç savunucularından– Moskova fabrikasının stahanovcusu Mariya Andrianova, Fransalı mürettip kız Madlen, Amerika işçisi komünist Erne Foster, Amerikan-Fransız sömürgecilerine karşı kendi halkının özgürlük ve bağımsızlığını elde silah korumak için cepheye gitmiş Vietnam öğretmeni Vo Tan Lang'dır.

Aşağıda senaryodan bir parça yayımlıyoruz. Bu parçayı Türkçeden Rusçaya R. Fiş çevirmiştir.

(Fransa. Paris. Madlen'in odası.)

(Madlen gramofon dinler. Paul Robeson'un sesi işitilir. Madlen'in anası dikiş diker. O, bekleyip dinler.)

Madlen Ne güzel okuyor, doğru değil mi, ana?

Ana Doğrudur. Yüreğimi kana döndürdü. Ama biliyor musun bizim kendi derdimiz kendimize yeter. İyi olurdu ki, başka bir neşeli şarkı çaldıraydın.

(Dar, kuyu gibi karanlık bir sokak. Madlen'in evi. Yoldan insanlar geçer, yoldan geçenlerin bazıları evin kapısında durup, Robeson'un şarkısını dinlerler. Şarkının sesi ikinci katta Madlen'in odasının açık penceresinden gelir. Piyer kapıya yakınlaşır. O, asker giysilidir. Kapıda duranları iteleyip kendine yol açar, içeri girer.)

Kapıcı kadın Bacınız evi tebligat usulü bulmuştur. Gramofon...

(Çayın üstünde bir köprü. Ellerine çocukları olan Vietnamlı kadınlar korku içinde köprünün üstünde durmuşlar. Piyer'in birliği sahildedir. Askerler köprünün üstünde neler olduğuna bakarlar. Bölük komutanı esesçi Hans kadınların yanında durmuştur.)

Hans (bağırır) Piçlerinizi çaya atın ve kendi canınızı kurtarın! Nasıl? Zor mu? (Kadınların birinden zorla çocuğunu alır). Görün, nasıl da kolaydır. Bir, iki, üç! Hop! (Çocuğu çaya atar. Ana bağırarak onun arkasından atlar).

Hans Size böyle neşeli bir oyun hoş gelmiyor mu? (Kadınlar çocuklarını bağırlarına basarak suya atlarlar. Hans suda yüzen kadınlara nişan alıp kurşunlarken askerlere emir verir.) Ateş! Ateş! Ateş!

(Askerler sahilden ateş açarlar. Birkaç kadın sahile çıkmaya çalışır, ancak onlara da kurşun deyer.)

(Piyer elinde makineli durmaktadır. O, kurşun atmaz. Hans yanaşır.)

Hans Niçin atmıyorsun? Ben bu toprağı Fransa İmparatorluğu için temizliyorum. Senin hükümetin öyle bunun için beni

tutsak kampından bıraktı. Ben bir esesçi olarak söz vermişim ki, kendi görevimi şerefle yerine getireceğim. (Askerlere) Bitirdiniz mi, çocuklar?

Sesler Bitirdik, Hans!

Hans Çok güzel! (Kinayeli) Fransa'nın vatanseverleri, ileri! Yeni eğlencelere doğru ileri!

(Fransızların bölüğü yol boyu gider. Piyer askerler arasında, düşünceli düşünceli yürür. Hans Almanca eses marşını söyleyerek önde gider.)

Marsel (Piyer'e). Niçin canın sıkıldı?

Piyer Benim mi canım sıkılıyor?.. Yok...

Marsel Bana bak, delikanlı, burada görülen işler hoşuna gitmiyorsa, niçin geldin?

Piyer (Hans'ı göstererek) Bu herifin söylediği marş...

Marsel Baş çavuşumuz "Marselyeza" söyleyecek ki! Ben Mareşal Pete'nin polis bölüklerinde hizmet ettiğim zaman bize de bu marşı öğretirdiler. (Flyagasını ona uzatır.) İç, halis Amerikan viskisidir! (Piyer flyaganı alır, bitirene kadar içer.)

Marsel Allaha and olsun, bu başa bela Amerikalılar olmasaydı bizim ne patronumuz, ne de ki, damağımızı çağlamak için yanacağımız olurdu...

(Gece. Uzaktan uçak alanının ışıkları görünür.)

Vo Tan Lang (Yavaştan kumanda verir) Yere yatın! (Askerler yer yatarlar) Karşımızda Fransızların uçak alanı vardır. Biz uçak alanına sürüne sürüne varmalıyız. Kumandasız ateş açmayın!

(Uçak alanı. Uçaklar sırayla yan yana dizilmiştir. Projektörler yanmaktadır. Uçak alanı reisinin çadırı. Reis, Hans, Piyer, Marsel ve iki havacı çadırdadır.)

Hans (Dümdüz durarak) Siz reissiniz ve Fransızsınız, siz iyi bilirsiniz. Lakin, bence (çadırdan Vietnam köyünün görünen ışıklarını işaret ederek) uçak alanının bu kadar yakınında köy bırakmak olmaz.

Reis Önerin nedir?

Hans Uçak alanının tehlikesizliğini sağlamak...

Reis Güzel. İşe başla.

(Hans selam verip çıkar. Onun arkasında Marsel çıkar. Piyer dalgın dalgın onların arkasından bakar.)

(Hans'ın emriyle yağmalanan ve yakılan köy. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar kaçarlar. Fransız askerleri onların arkasından koşarlar, evlere ateş verirler. Hans Fransızca emir verir, sonra kendi de bilmeden Almancaya geçer.)

(Uçak alanı reisinin çadırı. Reis ve Piyer çadırın önünde durup yana köye bakarlar. Ateş sesi, bağırtılar duyulur. Piyer'in şaşkın yüzü. O, gürültüye kulak verir, sonra Hans'ın Almanca konuşmasını işitir.)

Piyer (Reisin kolundan tutarak) Ben bir zamanlar bu kumandanı işitmiştim. Fransa'da. Esesçiler köyümüzü yaktığında. Orada benim babamı öldürdüler. Bu kumandanı... Ben... Belki öyle bu Hans bizim köyümüze ateş vermiştir... Göreyim onu lanete gelsin! Katliamı durdurunuz! Emir veriniz! Hans'a emrediniz katliamı durdursun!

Reis Sana ne oluyor, aklm başından mı gitti yoksa?

Piyer Emir veriniz, diyorum! Vermeyecekseniz? Ben kendim veririm... Ben... (Köye doğru koşar).

Reis Dur! Onu tutun! Hapse atın!

Piyer (Uçak alanında aşağı yukarı koşarak bağırır) Hans! Hans!

(Yanan köy. Piyer "Hans, Hans!" diye bağıra bağıra koşarak köye girer. Hans'ı görür, onun üstüne atılır.)

(Bu sırada uçak alanından çarpışma sesleri gelir. Fransız askerleri kaçarak dağılırlar. Köyün sokaklarında kadınların ve çocukların cesetleri. Öldürülmüş Hans bir ceset yığınının üstündedir. Piyer onun başında durup çevreye delicesine bakışlarla bakar...)

(Vietnamlılar köye girerler. Kaçan Fransızlara ateş açarlar. Vo Tan Lang'la yan yana koşan Vietnam askeri tüfeğini göğsüne basıp, Piyer'i vurmak ister.)

Vo Tan Lang Dur! Görmüyor musun teslim oluyor!

(Vo Tan Lang Piyer'e yaklaşır, elinden tutar.)

Piyer. Götürünüz beni buradan! Öldürünüz!... Götürünüz!..

(Vietnam'da Fransız mezarlığının tahta haçları. Vo Tan Lang, Tran Ku, Fransız esirleri ve Vietnamlılar mezarlıktadırlar. Piyer de esirler arasındadır.)

Vo Tan Lang Bizi katletmek için gelmiş Fransızlar bu mezarlıkta gömülmüşler. Siz en kısa sürede vatana döneceksiniz. Bizim halk hükümetimiz sizi evinize bırakıyor. Barış uğrunda özgürlük savaşımızda biz galip geldikten sonra buyurun bize konuk gelin. Dost olarak gelin. Gözümüzün üstünde yeriniz var. Biz hiçbir halka nefret beslemiyoruz. Biz bağımsızlık, mutluluk istiyoruz. Fransa'da böyle de söyleyin.

(Fransız askerlerinden biri ağlar.)

(Piyer, Vo Tan'a yaklaşır.)

Piyer Ben Paris'e dönünce, sizin Madlen'i bulmaya çalışırım. Ona sizden selam söylersem kendimi mutlu sayarım.

Vo Tan Sağ ol! Vietnam halkından Anri Marten'e de, Raymonda D'en'e de, bütün namuslu Fransızlara da selam götürün.

(Mezarlıktan giderler.)

(Kır. Vo Tan bir çiçek koparır.)

Vo Tan (Piyer'e) Ona verin. Çiçek solup kuruyacaktır, ancak bunun önemi yoktur. Herhalde bu çiçek benim Vietnam'ımın kırlarından derilmiştir.

1953 Yılı

Nâzım Hikmet, Sovyetler Birliği'ne üçüncü kez gidişinden hemen sonra, 1952'de özgün adı "Fatma, Ali ve Diğerleri" olan *Türkiye'de* adlı oyununu yazar. Oyun, yönetmen Yuri Zavadski tarafından 1952 Mayısı'nda Mossovet Tiyatrosu'nda sahneye koyulur. Kore Savaşı'na Türkiye tarafından asker gönderilmesine duyulan tepkiyi ele alıp işleyen oyun başarı kazanınca, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de de 1953 yılında sahnelenir.

Bakü Komünisti'nde (11.1.1953) "M. Azizbeyov adına Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda Nâzım Hikmet'in 'Türkiye'de' piyesi sahneye hazırlanıyor," başlıklı haber yayımlanır. Aynı gazetenin 19 Mart 1953 tarihli sayısında Nâzım Hikmet'in *Türkiye'de* piyesinin 20 Mart'ta M. Azizbeyov adına ADDT'de ilk kez sahneye konulacağının ilanı yayımlanır. Nitekim, *Türkiye'de* piyesi 20 Mart 1953'te sahneye konulur. Oyunun yönetmeni SSRİ halk sanatçısı Adil İskenderov'dur. Ve aynı gün Nâzım tiyatro çalışanlarına aşağıdaki telgrafı[15] çeker:

> Aziz dostlar! Benim bedbaht halkımın kendi özgürlüğü, barış ve demokrasi uğrunda çetin mücadelesinin bir parçasını aksettiren piyesimi ilk defa değerbilir Azerbaycan halkına gösterdiğiniz için size gönülden teşekkür ederim. Başarınıza yürekten seviniyorum. Ben buna daha Moskova'da İskenderov ve Fetullayev yoldaşlarla sohbet ederken inanmıştım. Hastalık

15 Telgrafın metni Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesenet Arşivi'ndedir.

aynı günlerde aranızda olmama imkân vermedi. Benim sonsuz selam ve teşekkürümü kabul edip, bütün çalışanlara ulaştırın. Kısa zamanda görüşüp, şahsen elinizi sıkacağıma eminim.

Nâzım Hikmet

Aynı gün, *Türkiye'de* piyesini Azericeye çeviren Ekber Babayev de Moskova'dan kutlama telgrafı[16] gönderir:

Nâzım Hikmet'in barış işine kıymetli hediyesi olan piyesini büyük başarıyla sahneye koyan tiyatronun kolektifini tebrik ediyorum. Siz bu oyun ile aynı zamanda barış işine hizmet etmiş olursunuz.

Bakinski raboçi'de (22.3.1953) M. Azizbeyov adına ADDT'de gösterilen *Türkiye'de* piyesinin ilk kez sahnelenmesi konusunda haber ve Nâzım'ın aynı tiyatronun çalışanlarına gönderdiği telgrafın metni yayımlanır.

Nâzım'ın Azerbaycan'da sahnelenen ilk oyunudur *Türkiye'de*. Azerbaycan seyircisi tarafından büyük ilgiyle karşılanır oyun. Nitekim, oyun, *Edebiyat ve İncesanat*'ın (26.9.1953) bildirdiğine göre "Nâzım'ın *Türkiye'de* piyesi yeni mevsimde M. Azizbeyov adına ADDT'de gösterilecektir."

Azerbaycan gazetelerinde, oyun hakkında, C. Mecnunbeyov'un (*Azerbaycan Gençleri*, 27.3.1953), S. Rüstem'in (*Komünist*, 29.3.1953), E. Memmedhanlı'nm (*Bakinski raboçi*, 29.3.1953), G. Musayev'in (*Bakü Komünisti*, 9.4.1953), İ. İbrahimov'un (*Edebiyat ve İncesanat*, 11.4.1953), R. Şahveled'in (*Edebiyat ve İncesanat*, 9.5.1953) yazıları yayımlanır.

Nâzım Hikmet'in *Kafatası* piyesi *Azerbaycan* dergisinde (No: 2), İslam İbrahimov'un çevirisiyle yayımlanır, Rauf Kazımovski yönetiminde radyo oyunu olarak başarıyla seslendirilir ve banda alınır. Dalbanezo rolünü ünlü oyuncu Alekber Alekberov oynar.

Edebiyat ve İncesanat'ta (30.5.1953) yayımlanan bir haberden öğrendiğimize göre "Erivan Devlet Üniversitesi'nde Nâzım Hikmet'e adanmış gece düzenlenmiştir."

Komünist'te (31.5.1953) Mirvarid Dilbazi'nin "Barışın Nöbe-

16 Telgrafın metni Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesenet Arşivi'ndedir.

linde" adlı makalesi yayınlammıştır. Makalede N. Hikmet'in "Zoya" destanından örnekler verilir.

Edebiyat ve İncesanat'ta (7.11.1953) Nâzım'ın "Türkiye Hayatından" yazısı yayımlanır.

Türkiye Hayatından

Onlar Kimdir?

Mister Engel Hakkında Birkaç Söz

1951 yılının Ekiminde, yani bundan tam iki yıl önce İstanbul'da, Ankara'da, Nazilli'de, İzmir'de, Adana'da, Kayseri'de, Zonguldak'ta, Karabük'te ve başka yerlerde Türkiye polisi ve jandarması birçok evde, fabrikada, okulda genel aramalar yapmıştı. Binlerce vatandaş hapse alınmıştı.

Bütün bunlar askerî savcının talimatı ile yapılmıştı. Askerî savcılık ise Amerika Federal soruşturma bürosunun memuru Mister Engel ile doğrudan işbirliği yaparak faaliyet gösterirdi. Mister Engel Türkiye'ye bir polis uzmanı olarak gönderilmeden önce Japonya'da Makartur'un yanında çalışıyordu.

Mister Engel İstanbul'da yapılan toplu tutuklamaya şahsen başkanlık ediyordu. Binlerce insan–işçiler, memurlar, doçentler, öğretmenler, zabitler, öğrenciler, opera artistleri– hapse alındı... Onların arasında erkekler ve kadınlar, çok gençler ve çok yaşlılar da vardı.

İstintak Hakkında

ve Mister Makgi konusunda birkaç söz

İstanbul emniyetinin birinci (siyasi) şubesi sorgulama zamanı tutuklulara verdiği azap ve işkencelerle çok ünlüdür.

Birçok yargılama sürecinde hâkimler İstanbul gizli polisi tarafından işkence yapıldığı gerçeğini itiraf etmeye mecbur olmuşlar. Vaktiyle birçok Türk gazetesi somut gerçekler göstererek, bu konuda bilgi vermişler. "Kabir" adı verilen işkence usulü özellikle ünlüdür. Bunun için dikine konulmuş tabutu hatırlatan dar hücrelerden istifade edilir. "Kabir"de her biri beş yüz mumluk dört elektrik lambası yanar. Tutukluyu böyle bir "tabut"un içinde ayakta, fasılasız ışığın altında, aç, susuz durmaya mecbur ederler. Birçoklarının gözleri kör olur, aklını oynatır...

Bundan iki yıl önce başlayan tutuklamaların kurbanı olan insanlar da İstanbul polisinin birinci şubesine gönderilmişlerdi. Başka işkence çeşitleri ile birlikte onlara "kabir"lerde de azap vermişler. "Amerikan kemendi" adı verilen işkenceyi de ilk defa onların üzerinde uygulamışlar: tutukluların ellerini, ayaklarını bağlayıp, onları elektrik cereyanı ile birleştirilen demir çubuklarla dövüyorlardı.

İlk sorgulamadan sonra tutukluları İstanbul'da "Harbiye" adlı askerî hapishaneye gönderirlerdi. Burada tutukluları yalan ifade vermeye mecbur etmek amacıyla sonraki işkenceler için 40 hücre hazırlanmıştı. "Harbiye" hapishanesindeki nöbetçiler, başta kendi komutanları olmakla, hapse alınmış kadınları ve kızları zorluyorlardı.

1952 yılının Aralık ayında tutuklular açlık grevine başladılar. Onların eşleri, anaları, kardeşleri, bacıları Türkiye halkına, bütün dünyanın namuslu insanlarına aşağıdaki sözlerle biten bildiriyle seslendiler: "İnsanlar, bu katillerin önünü kesin!"

O zaman Amerika'nın Türkiye'de sefiri Mister Makgi idi. O, İzmir'deki konuşmasında tutuklananların "şiddetle cezalandırılmasını" istemişti.

Komünistlere Karşı Yasalar Hakkında
ve Şevket Mocan hakkında birkaç söz

1953 yılı Ekiminin 15'inde İstanbul'da 167 Türk vatanseverinin yargılanmasına başlanmıştır. Bu insanlar 1951 yılının Ekimi'nde yapılan toplu tutuklamaların yalnızca bir bölümüdür. Onları yeni antikomünist kanuna göre yargılıyorlar. Çok büyük toprak ve orman sahibi olan milletvekili Şevket Mocan bu kanunun uygulanması için mecliste en ateşli konuşmayı yapmıştır. İstanbul psikiyatri hastanesinin raporuna göre bu adam ruhsal yönden normal değildir. Bir defa o, sokak ortasında tabanca ile iki kişiyi yaralamıştır. O, kendi kızını öldürmek istemiştir.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Mocan İngiliz istihbaratının ajanı olmuştur. O, Mustafa Kemal Paşa'ya düzenlenen suikastın örgütleyicisidir. İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mocan, Alman istihbaratı ile birlikte çalışmıştır. O, hatta her tür

ayaktakımından oluşan asker toplamaya ve bunları Hitlerci ordularla birlikte Sovyetler Birliği'ne karşı savaşa göndermeye çalışmıştır.

Savaş bittikten sonra Mocan, bugüne kadar Amerika istihbaratının ajanı olarak çalışmaktadır. Türkiye'de komünistlere karşı ölüm cezası uygulanmasını talep eden yeni antikomünist kanun Şevket Mocan Kanunu olarak adlandırılır. Bu kanunun layihası (projesi) Amerika'ya sipariş edilmiş ve gerçekten Vaşington "profesörlerinden" biri tarafından hazırlanmıştır.

Mahkeme Nasıl Gidiyor

Ve Frans Press ajanlığının malumatı hakkında birkaç söz

İstanbul'da yapılan mahkeme süreci, denebilir ki, iki yıl içinde askerî savcılıkla polis tarafından birlikte hazırlanmıştır. 167 sanığın davasına bakan birinci ordu askerî mahkemesinin duruşmaları gizli yapılır. Lakin gerici gazeteler, bütünüyle asılsız ve yersiz bir şekilde "Komünist informasiya bürosu ile ilişki"nin açıklanması konusunda kuşku uyandıran haberler yazıyorlar...

Sanık sandalyesinde oturanlar kimlerdir? İstanbul'da çıkan *Vatan* gazetesi yazıyor: "167 sanıktan 156'sı erkek, 11'i kadındır. Onların arasında 34 öğrenci, 43 işçi, 3 hekim, 35 memur, 7 oyuncu ve müzisyen, 6 öğretmen, 1 sanatçı, 3 tercüman, 8 işsiz, 2 askerî emekçi, 2 fabrika sahibi, tüccar, 2 vekil vardır... Mahiyet itibariyle Türk halkının bütün tabakalarının temsilcileri sanık sandalyesindedir.

Suçlananlar, davalarına askerî mahkeme tarafından bakılmasına itiraz etmişler. Onlar askerî organlara mensup olan mahkeme heyetine güvenmediklerini bildirmişler. Bütün itirazlar reddedilmiştir. Basının verdiği bilgilere göre iddianame sanıklardan dördüne ölüm cezası, kalanlara 3 yıldan 15 yıla kadar hapis cezası verilmesini talep ediyor.

Bugünlerde Frans Pres ajansı İstanbul'dan haber vermiştir ki, ülkenin muhtelif şehirlerinde "komünist faaliyeti" üstünde hapse alınan 34 Türk vatandaşının yeni mahkemesi olacaktır. Vatanseverlere bir mahkeme divanı daha kurulmasının hazırlığı yapılıyor.

Onları Niçin Yargılıyorlar?

Türkiye vatanseverlerinin toplu olarak hapsedilmesi Türkiye hükümetinin Atlantik Paktı sistemine katılması ile aynı zamana rastlıyor. Vatanın ulusal bağımsızlığı uğrunda konuşan bir adama karşı amansız terör uygulanması Türkiye'nin Atlantik Paktı'na katılmasının koşullarından biriydi. Muhtelif Amerikan temsilcilerinin birçok konuşması, Amerika gazetelerinde yayımlanan birçok makale bunu kanıtlıyor.

Hapse atılan ve yargılananlar arasında ne kadar komünist olduğunu bilmiyorum. Sanıyorum ki, onlardan çoğu kendi inançları itibariyle komünizmden uzaktırlar. Lakin Türkiye'de, başka kapitalist ülkelerde olduğu gibi, egemen çevreler bütün vatanseverleri, barış yandaşlarını, bütün demokratları komünist olarak nitelerler. Bu ise, bana göre, komünistlere onur kazandırır.

167 Türk vatanseverinin yargılanmasına başlanmıştır. Bu konuda materyaller yayımlayan gazetelerde, bazı başka yazılar da vardır. New York'tan verilen malumatta deniliyor: "Kırıcı reaktif tayyareler İskenderun'dan Adana ve Diyarbakır üslerine getirilir; sonuncu üs Sovyetler Birliği'nin büyük petrol limanı olan Bakü'den reaktif tayyare ile 25 dakikalık uçuş mesafesine yerleşir."

Ayrıca aynı gün biz Yunan basınında şöyle bir malumat okuyoruz: "ABD'nin devlet bakanı Türkiye topraklarında Amerika silahlı kuvvetlerinin yerleştirilmesi hakkında ABD ile Türkiye arasındaki anlaşmanın imzalanmasını kısa zamanda ilan edecektir..."

Türkiye vatanseverlerini, Amerika'nın Türkiye'yi işgal etmesinin düşmanı, ülkenin ulusal bağımsızlığının savunucusu olarak yargılıyorlar.

Yeryüzünün bütün namuslu insanları gibi Türkiye halkı da 167 vatanseverin İstanbul'daki mahkeme sürecini heyecanla izliyor. Kadınların, gençlerin, hukukçuların birçok uluslararası örgütü ve birçok görkemli ince sanat emekçileri Türkiye hükümetine telgraf göndererek, yargılananlara yapılan işkencelere karşı itiraz etmişler.

Bu mahkeme, saldırgan Amerika emperyalistlerinin zulmü altında inleyen ülkeleri kuşatan terör zincirinin halkalarından biridir.

1954 Yılı

Edebiyat ve İncesanat'ta (30.1.1954) Süleyman Rüstem'in yaratıcılığının 30. yılı nedeniyle Nâzım'ın gönderdiği telgrafın metni yayımlanır:

> Arzu ediyorum ki, Sovyet adamlarının ve büyük emekçi beşeriyetin saadeti için kendi şen nağmeni uzun iller okuyasın.
>
> Nâzım Hikmet, Moskova, 27 Ocak 1954

Mayıs 1954'te Ukrayna'nın başkenti Kiev'de Ukrayna'nın ve Rusya'nın birleşmelerinin 300. yıldönümü şenlikleri yapılır. Bu şenliklere Nâzım da katılmıştır. Azerbaycan adına bu şenliklere katılan Mirmehdi Seyidzade, Nâzım'la karşılaşmalarını, Kiev'deki birlikteliklerini "Hümanist Şair" (*Unutulmaz Hatıralar*, Gençlik, Bakü-1975) başlıklı anılarında şöyle anlatıyor:

> Nâzım Hikmet'le ben ilk defa Kiev'de tanıştım. 1954 yılının Mayıs ayında kardeş Ukrayna Cumhuriyeti'nde Rusya ile Ukrayna'nın birleşmesinin 300. yılı nedeniyle büyük bayram şenlikleri yapılıyordu. Her cumhuriyetten konuklar çağrılmıştı. Azerbaycan'dan ben ve şair Zeynal Halil kutlama şenliklerine katılmak için Kiev'e gittik. Kiev Havaalanı'nda Ukrayna'nın görkemli çocuk yazarı Bogdan Çalıy bizi karşıladı...
>
> ... Bir gün Bogdan bana dedi:
>
> Türk şairi Nâzım Hikmet de buraya geldi, gidelim onunla tanışalım. Biz Dinyeper sahilinde manzaralı bir yerde yapılan restorana geldik. Nâzım Hikmet, Ukrayna'nın görkemli şairi

Andrey Malışko ile burada idi. Andrey Malışko'nun şiirlerini Azericeye çevirdiğim için uzaktan da olsa, onunla tanışmıştık. Andrey Malışko bizi Nâzım Hikmet'e takdim etti. Biz o gün birkaç saat bir arada olduk. Edebiyattan, güzel sanatlardan sohbet ettik. Günümüz çok neşeli ve hoş geçti. Bogdan Çalıy Nâzım Hikmet'i evlerine konuk olarak davet etti. Nâzım Hikmet dedi:

– Başka bir zaman Kiev'e geldiğimde sizde konuk olurum.

Nâzım'a dedim:

– Hayat yoldaşım da Kiev'dedir, Bogdangil de sizin için Azerbaycan yemekleri hazırlıyor. Bogdan'ın ailesi de çok konukseverdir. Nâzım Hikmet, Bogdangil'e gelmeye razı oldu. Ertesi gün Kübra güzel bir pilav ve patlıcan dolması hazırladı. Nâzım Hikmet, Andrey Malışko ile birlikte, Bogdangil'e geldi. Birlikte öğle yemeği yedik. Nâzım, çoktandır Doğu yemekleri yememişti. Bu günkü öğle yemeği onun çok hoşuna gitti. Özel olarak Bakü'den getirdiğimiz biber turşusu, yemekten sonra çayla verilen baklava ve şekerburanı [Bir çeşit börek. – A. K.] övdü.

O günkü söyleşilerimiz çok samimi geçti. Nâzım diyordu ki, biz Türkler Azerbaycanlı kardeşlerimizden gelecekte çok şeyler öğrenmeliyiz. Çünkü devrimden sonra sizde medeniyet sahasında büyük yükselişler olmuş ve her sahada muayyen tecrübeniz var.

Bogdangil'in avlusunda Nâzım Hikmet, Andrey Malışko, Zeynal Halil, Bogdan ve ben fotoğraf çektirdik. Akşama yakın Nâzım, Andrey Malışko ile gitmeye hazırlanırken bana dedi:

– Kardeşim, ben Bakü'ye geldiğimde ilk defa sizin evde konuk olacağım...

Nâzım Hikmet, Kiev'de verdiği sözünde durur; 1957 sonbaharında Bakü'de bulunduğu günlerde dostlarıyla birlikte Mirmehdi Seyitzade'nin konuğu olur.

1954 Ekiminde Nâzım, Gagra'da dinlencededir. Yanında hekimi Galina da vardır. O günlerde Gürcistan'ın başkenti Tiflis'te Kafkasötesi (Azerbaycan, Gürcistan, Ermenistan) ülke şairlerinin toplantısı düzenlenmiştir. Nâzım, dinlence dönüşü

bu toplantıya katılmak üzere Tiflis'e gelir, büyük yazar ve düşünür Mirza Fetali Ahundzade'nin mezarını ziyaret eder, mezara çelenk koyar.

Azerbaycan adına bu toplantıya katılan Nigâr Refibeyli anılarında (*Şanlı Nesillerin Yadigârıyım*, Gençlik, Bakü-1993, s.128-130) o günleri şöyle anlatıyor:

> 1954'ün Ekiminde bir grup Azeri şairi, Kafkasötesi şairlerinin toplantısına katılmak için Tiflis'e gittik. Grubumuzda R. Rıza, O. Sarıvelli, M. Rahim, Mirvarid Hanım (Dilbazi), B. Vahapzade, N. Hezri vardı. Rustaveli adına tiyatroda şiir gecesi düzenlenmişti, bu gecede biz de şiir okuduk. Nâzım Hikmet, doktoru Galina Grigoryevna ile Gagra'dan, dinlenceden dönüyordu. Tiflis'te birkaç gün kalıp, Moskova'ya gidecekti. Onunla görüştük; bu, hoş bir rastlantı oldu. O bizim çıkış yaptığımız şiir gecelerine, şehir dışı gezintilerimize katılıyordu. Hastalıktan sonra kendisini güçsüz hissettiği için çıkış yapmıyor, yalnız şairleri dinliyordu. Şiir gecelerinin birinde ben de şiir okudum. Çıkıştan sonra beni kutlayıp dedi:
>
> – Kızım, o gün olsun İstanbul'da böyle kürsüden şiir okuyasın.
>
> – İnşallah, üstat, İstanbul'a birlikte gideriz, dedim.
>
> – Ben o günü görmeyeceğim, siz göreceksiniz, çocuklar İstanbul'u gezdirip gösterirler, güzel şehirdir İstanbul!

Tiflis'teki toplantıya Azerbaycan adına katılan şair Osman Sarıvelli ise, o günleri "Mehriban Kardeşlik Ailesinde" (*Kömünist*, 28.10.1954) başlıklı yazısında şöyle anlatıyor:

> Nura gark olmuş Rustaveli Bulvarı her zamanki gibi yine de tertemiz ve düzenliydi. Bu akşam Rustaveli adına Tiflis Devlet Dram Tiyatrosu'nun önünde izdiham vardı. Burada Azeri, Ermeni ve Gürcü yazarlarının şiir gecesi yapılıyordu...
>
> Geceye görkemli Türk şairi, Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet de katılıyordu...
>
> Konuşmalar başladı. Ermenistan, Azerbaycan ve Gürcistan şairleri, yazarları ve eleştirmenleri alkışlar altında konuşma kürsüsüne çıkıyor, birbirini takip ediyorlardı...
>
> Yirmiden çok şair çıkıp şiir okumuştu. Ama buna bakmaya-

rak, Rustaveli Tiyatrosu'nun güneş renkli mermer salonu yine de şiir istiyordu. Söz Nâzım Hikmet'e verildi. O, "Hazar Denizi" şiirini okudu.

Saygıdeğer şairimiz azıcık kısık sesle, ancak nispeten hızlı hızlı okuyor ve bununla da özel bir ahenk, bir ritim yaratıyordu:

"Dalga bir dağdır
kayık bir geyik!
Dalga bir kuyu
kayık bir kova!
Çıkıyor kayık
iniyor kayık,
devrilen
bir atın
sırtından inip,
şahlanan
bir ata
biniyor kayık!"

Şiir bitince hayatının bütün bilinçli yıllarını kendi halkının özgürlüğü ve mutluluğu uğrunda savaşıma adamış komünist şairin şerefine alkış dediler...

Edebiyat ve İncesanat'tan (30.10.1954) bir haber:

Rustaveli adına Lenin madalyalı Tiflis Devlet Dram Tiyatrosu'nun binasında Kafkasötesi cumhuriyetlerinin – Azerbaycan, Ermenistan ve Gürcistan Sovyet yazıcılarının uluslararası edebiyat gecesi olmuştur...

...Gecenin sonunda görkemli Türk şairi Dünya Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet "Hazar Denizi" şiirini okumuştur. Nâzım Hikmet'in konuşması alkışlarla karşılanmıştır.

1954'ün Kasımında Ekber Babayev Moskova'da yontuculuk öğrenimi gören Azeri kızı Münevver Rızayeva'yı Nâzım'ın yanına götürür. Münevver Rızayeva, Nâzım'ın yanına nasıl gittiğini, onunla nasıl tanıştıklarını, aralarındaki baba-kız ilişkisinin nasıl geliştiğini şöyle anlatıyor, Azerbaycan'da (No:1, 1967) yayımlanan, *Büyük Hayatın Sayfaları* başlıklı anılarında:

İlk görüşmemiz çok etkileyici oldu. 1954'ün Kasım ayıydı. Moskova'da yaşayan Azeri yazıcısı Ekber Babayev'le Peredelkino'ya yollandık. Araba iki katlı bahçeli bir evin önünde durdu. İçeri girdik. Sessizlikti. Birden ikinci kattan ses işitildi: "Ekber, kimi getirdin?" Ekber bizimle gelen tanıdıkların adını söyledi, "Bir de Münevver'i" deyince kim ise ivedilikle balkona çıktı. Bu, Nâzım Hikmet'ti. Eserlerini her zaman severek okuduğum savaşımcı şair! Dünyanın bütün gazeteleri, bütün halklar onun hapishaneden bırakılmasını isterken ben onu, böyle, yüz yüze göreceğimi hayal bile edebilir miydim? Şimdi onun hayret ve keder anlatan gözlerine, geniş alnına, sarışın saçlarına saygıyla bakıyor, gülümsüyordum. Gariptir, o bizim hepimizi gördüğü halde gözleri nedense, birilerini arıyordu. Anlaşılan aradığını bulamadığı için, elleriyle yüzünü kapattı ve ağır adımlarla geri döndü. Ben önce hiçbir şey anlamadım. Çevremdekilere baktım. Herkes yüzünü yana çevirmiş, ya da önüne eğmişti. Ekber ise, "Ben ne yaptım, ne eyledim?!" diye başını tutmuş, ağlamaklı olmuştu. Yalnız sonradan öğrendim ki, Nâzım Hikmet'in eşinin adı da Münevver'miş. Bunun için Ekber "Münevver'i getirdim" deyince şair heyecanlanmış, sevinmiş ve hemen umudunu yitirmişti.

İkinci kata çıktık,Türk üslubunda bezenmiş bir odaya geçtik. Dikkatle, gözlerime bakarak, Sovyetler Birliği'nde ilk kez Münevver adı işitiyorum, diyerek ah çekti. Bir daha bu konuda konuşulmadı. Sonra benim gelmemin nedenini sordu. Onun büstünü yapmak istediğimi öğrenince, gülerek şöyle dedi: "Öyleyse neden fotoğrafçı getirmedin?"

Meğer benden önce bir yontucu Nâzım'm yanına gelmiş, yontusunu yapmak istediğini söylemiş. O da kabul etmiş. İkinci defa fotoğrafçı ile gelip, ensesine kadar çeşitli fotoğraflarını çektirmiş, "Size eziyet vermemek için büstünüzü atölyede bu fotoğraflardan işleyeceğim," demiş.

On gün sonra yontucu, şairi davet eder, o gidip görür ki, yontu var, ancak sinesinde yürek çarpan canlı sima yok. Eserin fotoğraflardan işlenmesi şaire kötü etki eder. Sonradan yontucu rica ediyor ki, otur, bakıp yapayım; Nâzım razı olmuyor.

– Şimdi söyleyin göreyim, beni siz nasıl işlemek istiyorsunuz? Nâzım'ın bu sorusuna yanıt olarak dedim ki, sizi başınızı dik tutmuş durumda kendi dahili azametinizle, vakarınızla göstermek isterdim. Yine güldü. Niçin şablon işliyorsunuz, ona göre mi ki, bu kolay yoldur?

– Ben sizi bir kahraman, eğilmez kişilik olarak göstermek istiyorum. Kederli göstermek istemiyorum.

– Meğer kahramanın ağır dakikaları, kederli anları olmuyor mu? Eserde hayat arayın, gerçeklik arayın.

Bu sözleri duyunca ister istemez kendi günüme ağladım: Böyle titiz sanatçının portresini ben ne tür işleyeceğim?!

Çarşamba günü saat dörde sözleştik. İki gün sonra çalışmak için tezgâhları onlara taşıdım. Yorulmuştum, bırakmadı işe başlayayım. Kendi gidip çay getirdi, sonra sohbete başladı.

Benim adımın ona etki ettiğini söyledi. Meğer bizden sonra yatamamış, sabaha kadar ilaç içmiş.

– Gözümü yumunca yastığım ıslanırdı. Sanki karşımda onları görürdüm, dedi.

Özür diledim ve ekleyerek dedim ki, ben kendi gelişimle sizi kederlendirdim.

İkinci adımın da olduğunu söyledim. Ancak kabul etmedi. Yok yok, hatta Münevverciğim diyeceğim, dedi. Elleri ile başını tuttu, gidip karısı Münevver'in ve Memet'in fotoğrafını getirdi. Hayli baktı, sonra sözü değiştirdi.

Benden kimim kimsem olup olmadığını sordu.

– Babam yok, anam, bacım, bir de küçük kardeşim var, dedim.

– Öyleyse sana kim yardım ediyor?

– Kendim, dedim, yazın çalışıyor, kışın okuyorum.

– Bu çok zor, çok çetin. Öyleyse hangi işte çalışıyorsun, hangi alanda?

– Kendi alanımda çalışıyorum, sergide çalışıyorum, bazen kavaf işi de yapıyorum.

– İlginç, sergi için ne yaptın?

"Alpinistka"nın[17] fotoğrafı yanımdaydı, gösterdim, çok hoşlandı. Hatta fotoğrafın birini de istedi. Sonra bu eserin nerede olduğunu, nasıl alabileceğini sordu.

17 Alpinist: Dağcı.

Ertesi gün işe başladım. Her defa işime baktıkça "Aferin, yetenekli kızmışsın!" diyordu. Ondan övgüyü hiç beklemiyordum. Belli durumda toplam 45 dakika dayandı. Her defa 15 dakika. İşsiz, hareketsiz oturmak onun için çetindi, ara vermeden konuşur, aynı zamanda işimi engellememeye de çalışırdı.

Çalışmak için doğrudan enstitüden gelmiştim. Kompozisyonum elimdeydi. Adını sordu. "Arazın ötesinde", dedim. İki dilenci çocuğun betimiydi. Hayli baktıktan sonra güzel öğütler verdi.

Kompozisyonda çocuklar dikiliyorlardı. Nâzım öğütledi ki, onları oturtayım. Kız çocuğunu ise uzandır, başını da kardeşinin dizinin üstüne koysun, dedi. Beni söylediklerine öyle inandırdı ki, kompozisyonu değiştirdim. Çok da güzel oldu. Enstitüde yoldaşlarım da, öğretmenlerim de beğendiler.

İki gün sonra bir daha geldim. İşimin açıldığını hissettim, kimin açtığını sordum, bilmediğini söyledi. Ancak Nâzım'ın hayat yoldaşı Galina Grigoryevna:

– Doğru söylemiyor, her gelene eseri kendisi gösteriyor, dedi.

Suçlu insan gibi sessiz, usulca gelip oturdu. Bu kez konuşmuyor, nasıl çalıştığımı denetliyordu. Kendi de ne konuda ise düşünürdü. Galina çok çalışmaya koymadı: "Nâzım uzanıp dinlenmelidir," dedi. İşi sulamaya pompam yoktu. Odur ki, suyu ağzıma alıp püskürdüm. Bunu görünce yerinden çocuk gibi sıçradı: "Bak, Münevver, hayatımda benim yüzüme tüküren olmadı, ancak ikinci defadır ki, şeklimin üstüne tükürürler."

– Bir defa, dedi, İstanbul'da sokaktan geçiyordum. Önümde bir adamın afişe bakıp tükürdüğünü gördüm. İlerleyip ben de baktım. Şekilde kendimi tanıdım. Afişte bir kişinin figürü çizilmişti, önünde it yavrusu, iki arka ayağı üstünde sahibine yaltaklanırdı. İtin başını benim sıfatıma benzetmişlerdi. Bu olayı anlatıp öbür odaya geçti. Bir hayli bu acı anının etkisiyle yerimden kımıldayamadım. O kadar sarsılmıştım ki, bir süre ne yapacağımı bilemedim.

Vedalaşıp gitmek isteyince Galina Grigoryevna:

– Münevver, acele etmeyin, bugün bizimle öğle yemeği yiyin, rica ediyorum, dedi.

Yemek zamanı Galina ince esprilerle anının ağır etkisini dağıtmaya çalışırdı.

Akşam yatakhaneye döndüm. Açarı çıkartmak istediğimde gördüm ki, cebime para koymuşlar. Önce şaşırdım, sonra kuşkulandım: Bu onların işidir. Evlerine telefon ettim, telefona Galina çıktı. Meseleyi açtım, gülerek, "Parayı cebine biz koyduk, canının istediğini alasın, sen bizim için özge değilsin, bizi de kendi ailenden saymalısın," dedi.

Ertesi gün parayı nezaketle, saygıyla geri verdim. O gün de beni bırakmadılar, yine birlikte, deyip gülerek yemek yedik.

Portre gittikçe canlanıyordu. Bu yeni eserime günbegün daha çok bağlanırdım. Evde insan olmadığında da gelip çalışıyordum.

Bir defa Memet'e son mektubunu ve bir şiirini okudu. Kendi eserini böyle güzel, anlamlı, derin iç duygularıyla okuyan şair ender bulunur! Beni düşündürdü, işimi bir kenara bıraktım. O anda aniden dudaklarının göverdiğini gördüm. Hemen Galina'yı çağırdım, yardımlaşıp uzandırdık. Yürek ağrısı geçtikten sonra yavaş yavaş gözleri gülmeye başladı.

– Eh, Münevverciğim, görüyorsun, ben hastayım. Vallahi, öleceğim, hem de çok tez öleceğim, dedi.

Ertesi sabah ben de hastalandım, büstü işlemeye gidemedim. Durumum kötüydü. Tansiyonum düşmüştü, yerimden kalkamıyordum. Nâzım Hikmet'in şoförü geldi, benden endişelendiklerini söyledi. Hastalığımı öğrenip gitti. İki gün sonra Galina Grigoryevna geldi. Nâzım'ın çok iyi olduğunu bana sevinerek haber verdi. Hastalığımı belirledikten sonra, o hekimdi, dedi ki, "Nâzım görevlendirdi, seni bize götüreceğim, tamamen iyileşmen için ne gerekiyorsa yapalım." Çok ısrardan sonra beni evlerine, bağa[18] götürdü. Kendi tedavi etmeye başladı. Nâzım da elinden geleni yapıyor, o kadar özen gösteriyordu ki, ben utanıyordum. Onların hassaslığı, saygısı karşısında minnettarlığımı anlatmaya söz bulamıyordum.

Yeni iyileşiyordum ki, bir gün ikisi de gelip oturdular, yanımda. Nâzım söze başladı:

18 Bağ: Yazlık ev, Nâzım'ın Peredelkino'daki evi.

– Münevverciğim, benim oğlum var, istiyorum kızım da olsun, dedi.

– Bundan kolay ne var ki, dedim, çocuk evinden alın.

– Bizim ne vahtımızdır ki, tazeden körpe besleyelim?

Hayli sustuktan sonra birdenbire sordu:

– Sen benim kızım olur musun?

– Niye olmayayım? Sizin gibi babayla ben yalnızca kıvanç duyarım.

– Şöyle böyle değil, ben senetle diyorum, çok ciddi. Biz senin adını evde anınca öyle sanıyorum Münevver'e sesleniyorum. Öyle sanıyorum Mehmet yanımda. Bu bana bir çeşit teselli.

– Bakalım bu işe benim anam nasıl bakar?

– Ben ona mektup yazarım, izin isterim. Galina'nın çocuğu yok, benim de kızım, dedi. On dakika geçmeden anama mektup hazırladılar. O sırada fotoğrafçı geldi. Nâzım'ın yeni fotoğraflarını getirdi. Onların birini seçip aldım. Bu fotoğrafın arkasına şunları yazdı: "Adaşın benim yüzümden bedbaht oldu. Sana faydam dokunur, inşallah, kızım!"

Benden Bakü'deki evimin adresini istedi, verdim. Beş gün geçmeden anamdan yanıt geldi. Bir koşulla razı olmuştu ki, okuyup bitirdikten sonra Bakü'ye döneyim.

Aynı gün eşyalarımı yatakhaneden Nâzımgile taşıdılar.

...Bir defa "Partizanlar Şehirde" adlı bir kompozisyon kurmuştum. Oturmuş düşünüyordum. O sırada Nâzım, her zaman olduğu gibi, elleri cebinde, şiir okuyarak çalıştığım odaya geldi. Çalışmama bakıp benimle ciddi ciddi tartışmaya başladı, eserimde hayli kusur buldu. Onun sözlerinden sonra kompozisyon üzerinde çalışamadım, yeni kompozisyon aramaya başladım, eskisini yırttım.

Bu konuda bütün gün benimle konuşmak istemedi. "Sen eleştiriye dayanamıyorsun, düzeltemediğin bir eseri yırtıp atmak çocukluktur," dedi. Akşam ise televizyonda çizgi film verilirken beni çağırdı.

– Münevver, senin için film oynatıyorlar, diye şaka yapmaya başladı.

Onun sanata ilişkin düşüncelerini enstitüde yoldaşlarıma anlatıyordum. Öğrenciler çok rica ettiler ki, Nâzım Hikmet'le

söyleşi düzenleyelim. Hatta davetiye de hazırladılar. Ne zaman geleceğini bana söyledi.

Söyleşi günü bütün sınıflara duyuruldu.

Nâzım, enstitünün kapısından girince öğrenciler "hurra" deyip alkışlarla karşıladılar. Bu unutulmaz söyleşide Nâzım bize güzel sanatların çağdaş görevlerinden, sorunlarından, sanatta gelenek ve yeniliğin sağlam birliğinden çok ilginç düşüncelerini söyledi. O, gençleri hiç kimseyi taklit ve tekrar etmemeye, güzel sanatta özgün yolla gitmeye, hayat ayrıntılarını özenle öğrenip bunlardan estetik genelleştirmede ustalıkla yararlanmaya çağırıyordu.

Soru-yanıt zamanı Türkiye güzel sanatları hakkında konuşmasını rica ettik. Önce ilk Türk minyatürlerinden, sonra vatandaşı olan çağdaş ressamlardan söz etti, görkemli Türk ressamı İbrahim Balaban'ı bize tanıttı.

Şimdi Türkiye'de ve onun sınırlarından çok uzaklarda ünlenmiş bu ressam, Nâzım Hikmet'le birlikte Bursa Hapishanesi'nde yatarmış. Kendi onur ve namusunu korumak için cahil ve laftan anlamaz komşusunu öldürmek zorunda kalmış. İbrahim Balaban'ın yeteneğini hapishanede özellikle Nâzım keşfetmiş ve yönlendirmiş. Şair aynı zamanda usta ressamdı. İbrahim Balaban'ın eserlerindeki çok özgün üslupta, vatandaşlık cesaretinde, çağdaş estetik-şiirsel düşünüşle Doğu ressamlık geleneklerinin sentezinde Nâzım Hikmet yaratıcılığının etkisi öyle açık görünür ki! Hiç rastlantısal değil ki, İbrahim Balaban şairi şimdi de öz babası sayıyor.

Nâzım'ın anası Celile Hanım da yetenekli ressam, maharetli portre ustası olmuştur. Şairin kendi anasının eliyle yapılmış portresinde metin komünist sanatçının karakteri, özgüveni, derin düşünüşü ve coşkun duyguları güzel yansıtılmıştır. Anlaşılan ressamlık yeteneği, hayata ressam bakışlı şaire soyaçekim yoluyla anasından geçmiş.

Hapishanede Balaban bir kez Nâzım'a yaklaşıp resim yapmak istediğini söylüyor. Şair ona kâğıt-kalem vererek diyor: Git, aynaya bak, kendi resmini yap. O da gidip kendi resmini yapıyor. Nâzım ant içiyordu ki, bir saat sonra öyle bir portre getirdi ki, baktıkça hayran kalırdım. Git gide Balaban Bursa

Hapishanesi'nde ünlendi, peş peşe herkesin resmini yapmaya başladı. Hatta hapishane müdürünün, savcının ricasıyla onların da resmini yaptı, gazeteciler onun hakkında yazmaya, eserlerini övmeye başladılar. Şimdi, belirttiğimiz gibi, Balaban ünlü ressam, bütün dünyada tanınıyor.

Sovyet ressamlarından kimi beğendiğini sordular. Birçok ressamın adını saydı. Pavel Plastov'un son sergilerinden birinde gördüğü eserlerinin üzerinde durdu. Çok hoşlandığını söyledi. Andrey Rublyov'un güzel renkli ikona eserlerini de beğendiğini belirtti. O, güzel sanatı kavalla karşılaştırarak dedi:

– İnsan ağacı keser, yonar, ondan kaval yapar. Kavalı çalınca herkes duyar, beğenir. Sizin de öyle çalışmanız gerekir ki, eserleriniz kaval gibi çalınsın, herkesin hoşuna gitsin. Sureti olduğu gibi aktarmak olmaz. Bu naturalizmdir. Eğer ben resimde natürmortu aynı ile göreceksem, o, neme gerektir. O zaman taze çiçekler alıp masamın üstüne koyar, bakıp tat alırım. Siz gerek kendinizden ona bir şeyler ekleyeceksiniz ki, ben beğeneyim ve alıp duvarıma asayım. O "bir şeyler" sizin estetik düşünüşünüz ve hissiyatınız, sizin estetik genelleştirme yeteneğiniz ve bunları açık, güzel yansıtan renk uyumu olmalıdır.

Sonra söyleşi sinemaya geçti.

Halihazırda bizde çekilen filmler çok güzel, dedi, ancak *Çapayev, Kapıcı, Bronenoses Potyomkin* filmlerinin güzel geleneklerini, yüksek sanatkârlığını sürdürmek gereklidir.

Öğrenciler *Avare* filmi hakkında onun düşüncesini öğrenmek istediler.

– Filmin mazmunu hiç hoşuma gitmedi, dedi, asıl sohbet hâkimin ahmak nazariyesini sinema diliyle sübut etmekten gidiyor. Biraz *Tarzan* filminden ve sonra genellikle dışarıda yazılan senaryolardan söz etti. Türkiye'deyken geçinmek için on beşe yakın sinema eseri yazdım, dedi. Sinema sahipleri beni çağırıp diyorlardı ki, güzel bir kızın hayatını anlat, şu koşulla ki, belli yerlerde kız çıplak olsun, mahkeme işi olsun, ölüm kalım olsun. Böyle sinema eserleri gerçek sanattan çok uzaktır.

Sonra öğrenciler karakalem resimlerini Nâzım'a gösterip ona imzalattılar. Kalabalık öğrenci toplantısı bununla bitti, şairin arabası alkışlarla yola çıktı.

Bilseniz penceresinde nasıl yanılsamalar düzenlemişti! Memet'in gülen fotoğrafını büyüttürüp iki camın arasına koymuştu. Birden bakınca, birisi pencereden bakıp gülüyor sanırdınız. Biçare Nâzım, özlemini yalnızca insanların arasında unutabiliyordu. "Memet'im, yavrum, seni görmek bana kısmet olmayacak. Keşke ben gelmeyeydim, yavrum, kırmızı partizan olup dağlara çekileydim. O zaman, hiç olmazsa yılda bir defa da olsa, sizi görürdüm" diyordu.

– Nâzım Emmi, en çok kimi görmek isterdiniz?

– Eğer ikisinden yalnız birinin gelmek imkânı olsa, o zaman Münevver'in gelmesini isterdim.

– Ya bu meseleye Galina Grigoryevna nasıl bakardı?

– Biz yalnız dost olarak ayrılırdık.

G. G. Kolesnikova hem hayat yoldaşı, güzel dostu, hem de hekimiydi. O, her işte Nâzım'a yardım ederdi.

Anladığında ki, Nâzım'a daktilo gereklidir, hemen gidip daktilo öğrendi. Nâzım Emmi fotoğrafı bir çocuk gibi severdi. Bunu anlayan Galina hemen fotoğraf makinesi aldı, onu da öğrendi. Sonra anladı ki, Nâzım'ın şoförü sürekli yanında olmayınca sinirlenir, şoförlük de öğrendi. Şairlik yeteneği olsaydı, bu alanda da ona yardım etmeye çalışırdı. Hatta Türkçeyi de öğreniyordu. Bilmiyorum benden sonra tam olarak öğrenebildi mi, öğrenemedi mi?! Kısaca, son derece sevecen, bağlı kadındı. Nâzım'ı çok severdi.

Hiç aklımdan çıkmaz, bir defa Nâzım Emmi hastaydı. Yatağında uzanmıştı. Ben de yukarıda oturup sınavlara hazırlanıyordum. Birden kulağıma "Münevver" sesi geldi. Aşağı inince Nâzım Emmi'nin dudaklarının göverdiğini, burnunun ucunun sapsarı olduğunu gördüm.

– Çabuk bana ağrı kesici vur, dedi. Yerini de gösterdi. Kendimi yitirdim, ömrümde iğne vurmamıştım. Hizmetçi Nina'nın yanına gittim. O da bilmiyordu. Gizlice Kreml Hastanesi'ne ve Galina'ya telefon ettim. Kendimse güya iğne araçlarını hazırlamaya başladım, ancak zamanı geciktirirdim.

– Allah belanı versin, öldüm ağrıdan, çabuk olsana!.. diye yerinden bağırıyordu. Ben ise şaşkınlıktan kâh oraya, kâh buraya koşuşturup duruyordum, ne yapacağımı bilemiyordum. O

anda Galina yetişti. Nâzım Emmi iyileştikten sonra anlattı ki, acelesinden rast geldiği ilk arabayı alıp kaçıyor, şimdi belki de arabayı arıyorlar...

Galina mutfak işlerine karışmazdı. Bu işi Nâzım kendisi yapardı. Mutfak malzemelerinden yeni ne çıkıyorsa, en gereklisini, en iyisini alırdı, dış ülkelerden her gelişinde mutfak eşyaları getirirdi. Güzel yemekler pişirmeyi becerirdi. Hiç kimsenin buna karışmasına izin vermezdi. "Yemek pişirirken dinleniyorum," yahut "teneffüsü mutfakta geçirmek gerekir," diyordu.

Yaratıcılık isteğinin onu mutfakta da terk etmediğini düşünüyorum. Bazen bir sözcük konuşmadan patlıcanı hızlı hızlı soyar, bazen ise böyle işleri okuyarak, gülerek görürdü. Garip de bir okuması vardı:

Ay gız, ay gız, deginen,
Şokolad verim yeginen,
Baban seni döyende,
Gaçıb bana deginen.

Geçirdiği ağır hayat koşullarından gelen bazı garip alışkanlıkları vardı. Sabah sabah yüzünü tıraş ederdi, ancak yıkamazdı. Yalnız yemesini bitirdikten sonra gidip yıkanırdı. Galina bunun için onu paylayınca şakaya getirip derdi:

– Mamoçka, vinovata, bolşe ne budu! Doğrudan banyoya kaçardı. Oradan taze genç delikanlı gibi çıkardı. Yavaşça derdi:

– Söyleme, yüzümü yıkadım sanıyorlar. Galina'nın dermanıyla silmişim.

"Niye böyle yapıyorsunuz?" diye sorardım.

– Sudan korkuyorum, derdi.

Hapishanede 13 yıl çimmemişti. Şimdi de bedenini ispirtolu suyla siliyordu. Bazen Galina yalvarırdı ki, suyu ılıtıp küveti doldurdum, gir içine. Gülerek derdi:

– Ben ördek değilim suda yüzeyim.

Bir kez sözüne bakmadılar. Banyoyu hazırladılar. Birçok yere telefon edip cemaatı çalışmaya çağırdı. Onlar geç geldiler. Çaresi kalmadı. Dedi: Zararı yok, yıkanacağım, ancak Şeytan (köpeğinin adını böyle koymuştu) yanımda dursun. Bir süre işittik ki, içeride, banyoda it hırlıyor. Demek kendi yerine köpeği yıkıyormuş!

Bir kez aceleyle geldi ki, bana bir biyografi yaz. Rusçayı kendisi iyi yazamıyordu. Genellikle Galina'ya söyler, o da makinede yazardı. Şimdi o söylüyordu, ben yazıyordum. Birden hesapladı ki, 56 yıl hapis cezası almış, kendininse yaşı daha 54. "Böylelikle ben iki yıl daha hapis yatmalıydım," diyerek acı acı güldü.

Hapishanede açlık grevindeki 18 günü nasıl geçirdiğini, nasıl ağrılar, ıstıraplar çektiğini, ancak her şeye iradesiyle katlandığını söylüyordu. Nâzım açlık ilan ettiği günlerde dostları onun adıyla haftada üç kez özel gazete yayınlıyor. Savaşımcı şairin özgürleştirilmesini istiyorlar. Hükümet, korkusundan kadınını öğretip onun yanına açlığı durdurması konusunda ricaya gönderirmiş, ancak kadını her defa gelişinde, onu yüreklendirirmiş ki, biraz daha dayansın, zafere az kaldı!

Böylelikle, 18. gün onu özgür bırakırlar, öyle oradan da hastaneye götürürler.

Hapishaneden çıktıktan sonra yine gizli çalışmalara başlıyor. Nâzım'ın yeniden çalışmaya başlaması aristokratları, gericileri korkutur. Onlar şaire suikastler hazırlamaktan da çekinmezler.

Komünist kadınlardan biri bu gericilerin, resmî şahıslardan birinin ağzından çıkan sözleri haber verir; o, "Türkiye'de az mı otomobil kazası oluyor?!" diyormuş.

Bir akşam Nâzım, Münevver'le sinemadan gelirmiş. Geçtikleri sokaklar karanlık, dar ve sessiz. Bir de görürler ki, üstlerine ışıksız bir araba gelir. Köşeyi dönmek isteyince, yandan da başka bir araba çıkar, ışıksız üstlerine gelmeye başlar. Tehlikeyi gören karısı, bağırıp Nâzım'ı duvara yaslayarak önüne geçer; kendi de hamileymiş. İki araba burun buruna gelir, kaza bununla savuşturulur... Nâzım öyle varsayıyordu ki, bir daha böyle iş yapmadılar.

Ancak bir ay geçmeden, bir gün, eski balıkçı elbiseleri giyiminde boynu kalın bir kişi gelir. "Biz sol komünistleriz, diyor, doğru malumatımız var ki, sizi mahvetmek istiyorlar, eğer bir komünist olarak bize inanırsanız, gelin, razı olun, sizi sınırdan geçirelim, kayığımız da var. Bunu hiç kimse bilmeyecek."

Nâzım onun gözlerine bakınca rol yapan insan olduğunu

sezinliyor; ben hiçbir yere gitmeyeceğim, ölsem de kendi vatanımda ölmek istiyorum, diyor.

Demek, oyunları tutsaymış, onu götürüp denizde sessiz sedasız öldüreceklermiş.

Bu olaydan sonra aynı partili kadın haber getirir ki, size balıkçı kılığında bir adam gönderecekler, onun söylediklerine inanmayınız.

Nâzım gülerek yanıtlar: Korkmayın, o adamı çoktan geri gönderdim.

Üçüncü kez aynı gerici çevreler onu askere almaya karar veriyorlar.

Bu sırada Nâzım Hikmet'i Vroslav Barış Konferansı'na çağırırlarmış. Gitmek için izin almak gerekiyormuş, form doldurup vermiş, ancak gitmek için izin vermemişler, askere çağrıldığınız için yurtdışına çıkma izniniz yoktur. Diyordu: Ben inanıyordum ki, karaciğerimden hasta olduğum için komisyon beni özgür bırakacaktır. Aksine, hekimler dedi ki, sapasağlamsın, askere de gidebilirsin. Lakin, hemen askere götüreceklermiş ki, o gün kaçmış...

– Sabahattin Ali'yi ormanda öldürdüler. Beni de öyle öldüreceklerdi, gerçekleşmedi.

Kaçmadan önce Dünya Barış Örgütü'nün ödülünü almış, öyle varsayıyorlar ki, rüşvet verip kaçtı. Odur ki, yedi hafiye tutuklanır, para alarak kaçırdılar diye. Şair kaçtıktan sonra polis örgütünü suçlu görürler. Onlar da kurtulabilmek için nasıl otomobil kazası düzenlediklerini, balıkçı kıyafetinde yanına katil gönderdiklerini, askerlik bahanesiyle götürüp öldürmek istediklerini gazetede yazmışlarmış.

Ancak nasıl kaçtığını söylemezdi. Yalnız bir defa yeni başladığı bir romanda kahramanının kaçması epizodunu öyle duygusallıkla betimliyordu ki, kendinin de bu yolla geldiği hissedilebiliyordu.

Sonradan öğrendim ki, motorlu kayıkla denize çıkmış, Romen gemisine rastlamış, Romanya'dan uçakla Moskova'ya gelmiş.

Münevver'in derdini nasıl çekerdi! "Bir tanem benim" başlığı altında mektuplar yazardı.

Aklımdadır, bir defa bağa geldim. Ortalıkta büyük bir sandık gördüm, içinde bisiklet ve başka oyuncaklar vardı. Galina anlattı ki, Memet'e gönderdiği şeyler geri döndü. İki gün adam yatak odasından çıkmadı, yüzüstü kaldı.

Münevver'in Fransa'ya gitmek için meclisten izin istediğini duyunca o dirildi, canlandı:

– Zor olan Türkiye'den çıkmasıdır, dedi, nerede olsa getirtirim.

Ne yazık ki, Meclis de izin vermedi.

Genellikle, iyimser insandı. Lakin kederli olaylara üzülür, hatta bazen ağlardı. Televizyon ekranında çocuk programlarına dayanamazdı. Derdi: "Çocukların oyununu görünce sevincimden ağlıyorum."

Akşamlarını çoğu zaman sinemada, tiyatroda geçirirdi. Hiçbir oyun bilmezdi, tavladan başka. Ara sıra benimle veya Ekber'le oynardı. Ona da hırslanırdı: "Allah belanı versin, oyun bilmiyorsun, ancak ütüyorsun," derdi.

Güzel plakları vardı, keyfi yerinde olunca onları çaldırırdı. İma Sumak hakkında hâlâ tasavvurumuz yoktu, ilk defa Macaristan'dan onun plaklarını getirmişti. Bütün ulusların halk türkülerini çok seviyordu.

Genellikle, halk sanatına onda özel bir ilgi ve sevgi gördüm. Evinin kuruluşunu görseydiniz şaşırırdınız. Örneğin, bir odada dairevi divanlar kurdurmuştu. Divanların üstünde ayrı ayrı halkların el işleriyle yapılmış yastıklar, iki katlı rafın içinde hediye edilmiş kitaplar, rafın üstündeyse çeşitli ülkelerden, halklardan aldığı armağanları dizmişti. Duvarlara güzel sanat eserleri, Çin asmaları takmıştı. Pencerelerde güzel güzel sırlı çini kaplarda güller. Ortalıkta halk resmiyle süslü kilimler, seccadeler, içi kömürlü bakır mangal, yerde –masa üstünde– kahve kapları.

Ortalıkta uzun bir masa, her iki başında yazı makinesi. Masanın üstü küçük hediyelerle doluydu. Her biri bir halkın yarattığı küçük bir sanat eseri...

Hediyeler çoğaldıkça rafların üstünü bölümlere ayırırdı. Bulgar köşesi, Leh, Macar köşeleri... Bir tarafta, akvaryumda balık, öbür tarafta ise kafeste bülbül beslerdi.

Başka bir odanın içinde iki sütun vardı. Sütunların arkasından döşemeyi kaldırmıştı. Tahta benzeyen bu yere baştan ayağa halı ve kilim döşetmişti. Sütunlara sarmaşıklar dolanmıştı. Duvarın iki bölümü ise camdı. Yerde minder, yer yastığı. Duvarlarda çeşitli halkların yün çoraptan tutun zarif nakışlı dikmelere dek birçok elişi asılmıştı! Koridorun duvarlarına ise baştan başa Leh desenleri asılmıştı. Bütün bu süsler içinde bayağılık, eskilik, küçük burjuva zevki hissedilmezdi. Düşünün ki, Nâzım Hikmet kadifeden perde sevmezdi. Ancak öyle güzel el resimleriyle bezenmiş perdeler asardı ki, insan baktıkça hayran kalırdı.

Bir defa az kalsın, bülbül için, benimle kavga edecekti. Bütün gece yatmamıştım, taslaklar çizmiştim. Sabaha yakın yatmak istedim, o zaman da bülbülün cik cikleri uyutmadı. Kafesi götürüp koridora koydum. Öyle ki, bunu gördü:

– Sakın ha, Münevver, bülbüle saygı göster, dedi, eğer ölürse, kendimi bedbaht sayarım. Bak, ben hapishanede on üç yıl bülbülle konuşmuşum. Yalnız son yıllarda görüş günlerinin dışında hapishane müdürünün kızıyla konuşmak bana nasip oldu.

Müdür, Nâzım'ın yanına gelir, "Sen Fransızcayı iyi biliyorsun, benim kızıma ders verir misin?" der; anlaşırlar.

Bir süre sonra Fransızca dersi, komünizm dersine dönüşür. Sonra hapishane müdürünün kızı partiye girer ve giderek komünistlerin yardımcısı olur.

– Hatta benim şiirlerimi hapishaneden çıkartan da aynı kızdı. Sonradan kızdan kuşkulanıp tutukladılar. Sonunun ne olduğunu bilmiyorum. Münevver, rica ediyorum benim bülbülümü dışarı koyma, dedi. Çalışmamın ne olduğunu sordu. Gizli örgütçüleri anlatmaya çalıştığımı öğrenince güldü. Daha sonraları bana gizli örgütler konusunda öyle materyaller verdi ki, her biri bir kompozisyondu. Gelecekte onları işlemek umudundayım.

Gittikçe ben onu bir baba gibi seviyordum. Ondaki akıl, felsefe, asil komünistlik, insanlık beni şaşırtıyordu. Bazen beni derse yola çıkarırken üzüm, elma sarıp çantama koyardı. Sanki küçük çocuk derse gidiyordu.

Her akşam şairler, yönetmenler, çevirmenler evimize gelirlerdi. Piyes okurlar, şiir söylerler, tartışırlardı.

Bitirme tezimi savunurken Nâzım ağır hastaydı. Zatülcenp olmuştu. Savunmadan sonra geldim, ziyafet hazırlatmıştı. On dakika güçlükle kalkıp oturdu. Bitirmem nedeniyle, ne istiyorsan alayım, dedi. Gramofon istedim. Şoförü gönderip aldırdı. İçine de şu sözleri yazdırdı: "İyi yontuculuğun ilk adımlarını, burada çalacağın türküleri dinleyerek atacağın umuduyla."

Öyle güzel psikolog idi ki, insanın yüreğinden geçeni gözlerinden okurdu. İnsanları çok güzel tanıyordu. Benim kaderimi, aile kurmak meselemi düşününce, bana özel ilgi duyan gençleri görünce onlarla ayrıca sohbet eder, hepsine de sonunda aynı soruyu sorardı:

– Sovyet döneminde kadınlığı nasıl anlıyorsun?

Bu gençler gittikten sonra onlarla sohbetini, aldığı yanıtları tahlil eder, "Yok, seninle onunki tutmaz" diyordu. Yüreğine yatan, aklına ve yeteneğine inandığı gençler de çoktu. Ancak her zaman öğütlerdi ki, acele etmeyeyim, aile kurmanın sorumluluğunu derinden kavrayayım.

Bir defa o bana şakayla dedi:

– Seni göreyim yüz defa sevesin, hepsi de yok olsun. O zaman iyi yaratırsın. Yaratmanın hatırına çalış 35 yaşında evlen. Özü de önce küs, o zaman anlarsın ki, o kimdir.

Eser yazmaya çok meraklıydı. Bazen günlerce hiçbir şey yazmazdı. Bazen ise bir haftada yeni piyesini yazıp bitirirdi. Ancak şiiri elleri arkasında, başı aşağıda gezerek söylerdi. Sonra ise makinede yazardı. Çok eserini dışarıdan getirirdi. Yollarda yaratırdı.

Enstitüyü bitirdim. Bakü'ye geldim. Nâzım'ı ve Galina'yı hiç unutmuyor, onların kaygısını da sürekli hissediyordum. İki kez Bakü'ye geldiler. İkinci kez yazıcıların kurultayına davet olunmuştu.

Moskova'ya dönmeden önce gelip Mustafa Suphi'nin yontusunun projesine baktı. Mermere şu sözlerin işlenmesini istedi:

"Kazıdık onbeşlerin ismini
Kanlı bir mermere,
Bir çelik aynadır gözlerimiz
Onbeşlerin resmini görmek isteyenlere."

Benden son dileğini derin üzüntüsüyle anımsıyorum: Mü-

nevver, biliyorum, ben öldükten sonra, benim anıtımı yapacaksın. İki isteğim var, onun birini yerine getir: Anıtımın üstünde uzakta kalmış bir kadın sureti, benim ise gözlerimi işle. Yalnız iki gözümü. Öyle canlı, öyle diri ki, bilinsin: benim bakan. Onun için, ben ölmek istemiyorum. Yaşamak istiyorum, bakmak istiyorum, görmek istiyorum.

İkinci isteğini sordum. Dedi:

– Biliyorum, ben öldükten sonra Türkiye'de eserlerim yayınlanacak. Ancak isterdim ki, benim sağlığımda, benim İstanbul'umda yayınlansın. Benim halkım bilsin ki, vatanımı seviyorum, onun mutlu olmasını istiyorum, onun geleceğine inanıyorum. Türkiye'de hiçkimse benim hakkımda düşman iftiralarına inanmasın. Ben yalnız Türkiye'yi yabancıların, yeni sömürgecilerin karşısında alçaltanlara düşmanım!..

Bir daha o büyük insanı görmedim, son kez tabutuyla vedalaştım.

Nâzım Hikmet, Münevver Rızayeva'nın anasına aşağıdaki mektubu yazar:

Size teşekkür ediyorum ki, Münevver gibi akıllı, güzel bir kızınız var. Hiç düşünmeyin. Ben burada ona becerebildiğim kadar özen gösteriyorum. Burada onu bütün yoldaşları ve öğretmenleri seviyorlar. Baki dayının (M. Rızayeva'nın akrabası.- R. G.) bağlamasını (koli) aldık. Ona da teşekkür ederiz. Bu yıl Bakü'ye gelip sizi de göreceğiz. Münevver burada benim heykelimi yapıyor. Çok iyi oluyor. Münevverin keyfi iyidir.

Elinizden öpüyorum. Münevver'in bacısına, hayat yoldaşına ve kardeşine çok çok selam gönderiyorum.

Nâzım Hikmet

Komünist'te (10.12.1954) Memmet Rahim'in "Sanatkârlık Hakkında" adlı yazısı yayımlanır. Bu yazıda yazar Nâzım'ın "Onbeşler" şiirinden iki dizeyi de örnek gösterir ve Süleyman Rüstem'in yaratıcılığında fikir tekrarına yol vermediğinden söz açar.

Komünist'te (26.12.1954) Sovyet Yazarlar Birliği'nin İkinci Kurultayı hakkında bilgi yayımlanır. Verilen bilgide, Kurultayın 24 Aralık'ta yapılan toplantısında Nâzım Hikmet'in kurultaya gönderdiği mektubun okunduğu belirtilmektedir.

1955 Yılı

1953'te Nâzım'ın *Türkiye'de* oyunu M. Azizbeyov adına ADDT'de Adil İskenderov tarafından sahnelenir, oyun büyük başarı kazanır. Bu başarıdan yüreklenen Adil İskenderov Nâzım'ın başka oyunlarını da sahnelemek ister. *Enayi* oyunu, M. Azizbeyov adına ADDT'nin yönetimi tarafından incelenmeye alınır, sahnelenmeye uygun bulunur, tiyatronun 1955-1956 mevsiminde gösterilmek üzere repertuara alınır. Tiyatronun baş yönetmeni Adil İskenderov'un ağzından hem Nâzım'a, hem de Ekber Babayev'e 6.4.1955 günü aşağıdaki telgraflar çekilir:

Nâzım'a çekilen telgraf:[19]

> Azizbeyov adına Azerbaycan Dram Tiyatrosu'nun kolektifi Sizin *Enayi* piyesi ile tanış oldu. Piyesin okunuşu zamanı konuşan yoldaşlar esere yüksek değer verdiler. Eser 1955 yılının repertuarına alınmıştır.
>
> Kolektifin teşekkürünü Size çattırır ve uzun ömür arzularım.
>
> Baş Yönetmen Adil İskenderov

Ekber Babayev'e çekilen telgraf:[20]

> Nâzım Hikmet'in *Enayi* piyesi 1955 yılının repertuarına alınmıştır. Piyesin Azericeye çevirisini acil olarak bize gönderin.
>
> Selamlarla.
>
> Baş Yönetmen Adil İskenderov

19 Telgraf metni Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesanat Arşivi'ndedir.
20 Telgraf metni Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesanat Arşivi'ndedir.

Enayi oyununun sahnelenecek olmasına sınırsız ölçüde sevinen Nâzım 10 Ekim 1955 tarihinde M. Azizbeyov adın ADDT'nin yönetimine aşağıdaki telgrafı[21] gönderir:

> *Enayi*'nin ilk oyunu Leningrad'da gösterilmiştir. Bakamadım. İsterdim ki, Bakü'de ikinci veya üçüncü oyunlardan birine iştirak edeyim. Oyunun hazırlık işinin ne durumda olduğu beni çok meraklandırır. Cevap gözlüyorum.
>
> Yoldaşlık selamı ile Nâzım Hikmet

Nâzım'ın manevi kızı yontucu Münevver Rızayeva'nın yaptığı büst

M. Azizbeyov adına ADDT'de *Enayi* piyesinin ilk oynanışı bu telgraftan yaklaşık bir yıl sonra, 1956'nın Kasımında oldu.

Edebiyat ve İncesanat'ta (14.5.1955) Nâzım'ın "Postacı" şiiri (Çev. O. Sarıvelli) yayımlanır.

Münevver Rızayeva, Nâzım'ın büstünü 1955'te bitirir. Büstün fotoğrafı *Edebiyat ve İncesanat*'ta (13.8.1955) yayımlanır.

M. Rızayeva Bakü'ye döndükten sonra da şairle mektuplaşır. 1956'da onun mektuplarından birine Nâzım şöyle yanıt verir:

21 Telgraf metni Azerbaycan Devlet Edebiyat ve İncesanat Arşivi'ndedir.

Mektubunuzu aldık. Benim hastalanmama üzüldüğün için çok sağ ol!

İşinde sana başarılar diliyorum. Ben kendimi biraz iyi hissediyor, odada yavaş yavaş geziyorum. Ancak çok şiddetli hastalanmıştım.

Benden ve evdekilerden selam var.

Nâzım Hikmet

Nâzım, M. Rızayeva'ya gönderdiği bir başka mektupta ise şunları yazıyor:

Selam, bizim aziz Münevver!

Senin mektubunu aldık. Bağlama için çok sağ ol; tatlı incir reçeli konuklara, kızılcık reçeli ise bana düşüyor. Öyle sanıyorum ki, sana dediğim sözler boşa gitmeyecektir.

Vilnüs'den gelen genç yontucu Erik Varnas birkaç gün bizde çalıştı. Ben pozumu alması için bir dakika bile dayanamadım. O, yemek masasının arkasında fasılalarla benim fizyonomimi öğrendi ve fotoğraflarımı çekti. Bu işini festivale sunmak istiyor.

Öbür gün Galina Grigoryevna ile Varşova'ya Yazarlar Kurultay'ına gidiyoruz. Sonra Prag'da olacağız. Galiba, yeni yıla kadar eve döneriz. Hem de 15 Aralık'ta büronun toplantısı var. Nerede toplanacağı belli değil, ancak oraya da gitmek gerekecektir.

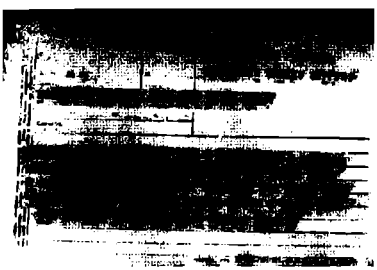
Seni ve bütün yakınlarını bağrımıza basıyoruz. Evimizdekilerin hepsinden selam var.

NÂZIM

1956 Yılı

Nâzım'ın hapishaneden kurtulması için yayımlanan bildiriye imza atan yirmi iki Sovyet şairinden biri, Nâzım'ın 1952'de Bakü'de yayınlanan *Seçme Şiirler* kitabının redaktörü, Nâzım'a şiirler adamış, Nâzım'ın yakın dostu ve arkadaşı, Azeri edebiyatının ünlü adı S. Vurgun için, aynı mevsim içinde iki ayrı telgraf çeker Nâzım Moskova'dan Bakü'ye. Bu telgraflardan ilki, 21.3.1906'da doğan, Samet Vurgun'un doğumunun 50. yılı nedeniyledir.

Nâzım, aşağıdaki telgrafı çeker Moskova'dan Bakü'ye:

Bakü, Hakani 25 Yazıcılar İttifakı
Samet Vurgun'a

Aziz Samet, sen her şairin arzulamış olduğu ve arzuladığı saygı ve sevgiyi kazanmışsın. Sana ve özümüze senin yüzüncü yılını bayram etmeyi arzuluyorum. Senin güzel, akıllı şiirlerini okuyarak ben de böyle bir günde senin yanındayım. Seni kucaklıyorum kardeşim.

50. Nâzım Hikmet.

S. Vurgun hastadır. Ne yazık ki, yakalandığı hastalıktan kurtulamaz, 50 yaşında, 27.5.1956 günü ölür. Dostu S. Vurgun'un

öldüğünü öğrenen Nâzım aynı gün aşağıdaki telgrafı[22] çeker Bakü'ye:

"Samet Vurgun, kardeş Türk dillerimizin büyük halk şairi, dillerimiz yaşadıkça ölümsüz yaşayacak!.."

1957'de Bakü'ye geldiğinde, öncelikle S. Vurgun'un ailesini ziyaret edecektir Nâzım.

27.7.1956 günü Nâzım'ın senaryosunu yazdığı *Bir Mahalleli İki Oğlan* filminde oynatılmak için seçilen oyuncular hakkında C. Cabbarlı adına "Azerbaycanfilm Stüdyosu"nun direktörüne aşağıdaki telgrafı[23] çeker:

> Deneme çekimlerinden çok hoşlandım. Rica ederim ki, çekilmek için aşağıdaki aktörleri nazarda tutasınız; Ali – Fetullayev, Ahmed – Medvedyev, Halime – Kokova, Nuri – Sokolovski, Gülsüm – Letroba – Sokolovskaya. Kalanlar Sizin uhdenize düşüyor. Muvaffakiyetler diliyorum.
>
> Nâzım Hikmet

Edebiyat ve İncesanat'taki (26.8.1956) habere göre "Nâzım'ın *Bayramın Birinci Günü* eseri C. Cabbarlı adına Kirovabad DDT'de ve *Ferhat ile Şirin* eseri ise M. Gorki adına Stepanakert DDT'de sahneye konulacaktır."

Bakinski raboçi'de (17.11.1956) *Enayi* piyesinin ilk oyununun ilanıyla "M. Azizbeyov adına ADDT'de Nâzım Hikmet'in *Enayi* piyesinin ilk oyunu oynanmıştır. Eseri Azericeye Enver Memmedhanlı çevirmiştir" haberi yayımlanır.

Nâzım'ın *Enayi* (Garibe Adam) oyunu 1955'te M. Azizbeyov adına ADDT'nin repertuarına alınır. Ancak değişik nedenlerle oyun, yaklaşık bir yıl sonra sahnelenebilir ve büyük başarı kazanır. Oyunun sahnelenişini görmek isteyen Nâzım, ne yazık ki bir yıl sonra izleyebilecektir oyununu.

Oyunun yönetmeni T. Kazımov, çevireni E. Memmedhanlı, önemli rollerin oyuncuları E. Zeynalov (Ahmet Rıza), M. Merdanov (Recep Bey) ve S. Besirzade (Nihal).

22 Telgraf metni Azerbaycan Devlet *Edebiyat ve İncesanat* Arşivi'ndedir.
23 Telgraf metni Azerbaycan Devlet *Edebiyat ve İncesanat* Arşivi'ndedir.

Enayi (Garibe Adam) oyununun yazarı, yönetmeni, oyuncuları

M. Azizbeyov adına ADDT'de gösterilen *Enayi* oyunu hakkında *Komünist*'te (22.11.1956) H. Seyitbeyli'nin, *Bakinski raboçi*'de (22.11.1956) A. Zamanov'un, *Edebiyat ve İncesanat*'ta (2.12.1956) Y. Şirvan'ın, *Azerbaycan Gençleri*'nde (28.12.1956) A. İsmayılov'un eleştirisi yayımlanır.

1957 Yılı

1957, gerek Nâzım gerekse Azeriler açısından oldukça önemlidir. Çünkü, bu yıl sonuna doğru hem Nâzım Hikmet çoktandır özlemini çektiği Azerbaycan topraklarına ayak basacak hem de Azeriler, kendilerinden saydıkları Nâzım'a kavuşacaklardır.

Bunların ayrıntılarına geçmeden önce, Nâzım'ın Azerbaycan'a geldiği tarihe değin olanlar üzerinde kısaca durmakta yarar var.

Nâzım'ın "İstanbul'dan Mektup" başlıklı şiiri Aliağa Gürçaylı'nın çevirisiyle *Edebiyat ve İncesanat*'ta (6.1.1957) yayımlanır.

Senaryosunu Nâzım'la A. Bekiçeva'nın yazdığı, İ. Gurin ve E. İbrahimov'un yönetiminde 1956'da çekilmeye başlanan *Bir Mahalleli İki Oğlan* filmi Bakü sinemalarında gösterilmeye başlanmıştır 1957'de. Bu film hakkında ilk tanıtım yazılarını İ. İbrahimov yazar. Yazılardan ilki *Edebiyat ve İncesanat*'ta (No: 2), ikincisi *Komünist*'te (14.5.1957) yayımlanır. Her iki yazının başlığı da "Bir Mahalleli İki Oğlan"dır. İçerik olarak, birbirinin benzeri olan yazılardan ikincisinde şunları söylüyor İ. İbrahimov:

> Bakü Film Stüdyosu ile M. Gorki adına Moskova Film Stüdyosu'nun birlikte çektiği *Bir Mahalleli İki Oğlan* adlı film uluslararası sorunlara, sıradan insanların barış ve ulusal bağımsızlık uğrunda özverili savaşımına adanmıştır.
>
> Toplumdaki kuvvetlerin karşılıklı ilişkileri ve bu ilişkilerden doğan sonuçlar, sıradan, namuslu ve onurlu insanlara sevgi, kendi ülkesinin ulusal özgürlüğünü, servet ve onurunu yabancılara satan egemen çevrelerin temsilcilerine kin ve nefret

duygusu, vatan ve halkın mukadderatı üzerinde derin düşünceler, barış uğrunda alevli savaşıma çağırışlar *Bir Mahalleli İki Oğlan* filminin konusunu oluşturuyor...

Olaylar Yakındoğu ülkelerinden birinde geçiyor. Bir mahallede doğmuş iki gencin – Nuri ile Ahmet'in talihi gözlerimizin önünden geçiyor. Bir dost olarak büyüyen bu gençler barış uğrunda savaşıma katılırlar (başlarlar). Eserin kendinden aydın olur ki, aynı Doğu ülkesinde barış uğrunda savaşım, – her şeyden önce ulusal özgürlük ve bağımsızlık uğrunda savaşımdır, sömürgeciye karşı savaşımdır...

Genç yönetmenler E. İbrahimov ve İ. Gurin emperyalizm zincirinden kurtulmaya çalışan, ölüme ve kırgınlara, savaşa ve haksızlıklara nefret duyan bir Doğu halkının savaşım ve yaşam yolunu, ulusal bilincinin uyanışını, istek ve ülkülerini gerçekçi boyalarla açarak sözün asıl anlamında ciddi sanat eseri yaratmışlar...

Hem sıradan insanların – Ahmet'in (V. Medvedev), Ali'nin (F. Fetullaev), Mahmut'un (İ. Osmanlı), Halime'nin (A. Sultanova), Fevzi'nin (A. Ağaev), provodnik'in (S. Aliev), hem de egemen çevrelerin temsilcilerinin – Nuri'nin (S. Sokolovski), Gülsüm'ün (K. Sokolovskaya), Refik'in (S. Koçaryan), Nazif'in (M. Dadaşov), mahkeme başkanının (A. İskenderov) mukadderatı seyirciyi ilgisiz bırakmıyor, onda belirli ilgi uyandırıyor.

Seyirci sıradan insanların savaşımını dikkatle izliyor, onların iyimser inamına ortak oluyor, onlara yürekten mutluluk diliyor. İzleyici aynı zamanda gerici egemen çevrelerin temsilcilerine ve yabancı ordu subaylarına nefret duyuyor...

Azerilerin ünlü ses sanatçısı Bülbül'ün (22.6.1897 - 26.9.1961) doğumunun 60. yılı nedeniyle, Nâzım, iki ayrı telgraf çeker Bakü'ye. Bunlardan ilkinde, *Komünist* gazetesinin yönetimine gönderdiği telgrafta şunları söylüyor:

Seher vakti kuş sesi, rüzgârda kayın ağacı yapraklarının sesi, sevgilinin avucundan dökülen su sesi, arabaların sesi, keman sesi, tar sesi. Ama bence seslerin en güzeli, en derini, en ulusu insan sesidir. İnsan sesi insanları ölüme de çağırabilir, hayata da, kine de, sevgiye de.

Senin sesin, sevimli kardeşim, bütün ömrün boyunca insanları güzelliğe, doğruya, hakka, umuda çağırdı. Ben sana dile getirdiğin Köroğlu için ölümsüz gençlik diliyorum. Köroğlu gibi hak için, halk için insanoğlunun bu güçlü imkânlarından biri ile, sesinle döğüşmeye devam et. Gözlerinden öpüyorum.
Nâzım Hikmet

İkinci telgrafı ise, Azerbaycan SSR Medeniyet Nazırlığı'nm (Kültür Bakanlığı) adresine gönderir.

Şairin Medeniyet Nazırlığı'na (Kültür Bakanlığı) gönderdiği telgraf:
Sovyet insanlarına ve bütün insanlığa güzel şarkılarını uzun yıllar boyu şakı Bülbülüm şakı.
Nâzım Hikmet

1951'de Moskova'ya gelişinde, Nâzım'ı karşılayanlar arasında bulunan, Nâzım'ın şiirlerini Azericeye çevirenlerden birisi olan M. Rahim'in (1907-1977) doğumunun 50. yılıdır. Nâzım, M. Rahim'e, metni *Komünist*'te (8.10.1957) yayımlanan, aşağıdaki telgrafı gönderir:

Kardeş dilde, Fuzuli'nin, Sabir'in, Samet Vurgun'un dilinde halkımıza layık şiirler yazmanızı, uzun yıllar yaşamanızı diliyorum.

Kardeşiniz Nâzım Hikmet

Otuz Yıl Önce, Otuz Yıl Sonra

Nâzım'ın Türkiye'den ayrılıp Sovyetler'e gelişinin üzerinden yaklaşık altı buçuk yıl geçmiştir. Çok istemesine karşın bir türlü Azerbaycan'a, Bakü'ye gelememiştir. Bakü'ye en son gelişi 1927'dir. Aradan otuz yıl geçer, ancak otuz yıl sonra, 1957'de tekrar Azerbaycan topraklarına ayak basabilecektir.

Nâzım'a Azerbaycan'ın kapıları, daha doğrusu Türkçe konuşan ya da Türk dilli halkların yoğun biçimde yaşadığı cumhuriyetlerin kapıları 1957'de açılır. Daha önceleri gitmeyi, hatta 1951'de Sovyetler'e gittikten sonra, yerleşmeyi ve orada yaşamayı çok istediği Azerbaycan'a, Bakü'ye gitme olanağını –gerek sağlık nedeniyle, gerekse başka nedenlerle– 1957'ye değin, bir türlü bulamaz; önündeki engeller kalktıktan ya da kaldırıldıktan sonra gidebilir ancak. Azerbaycan, özellikle de Azerbaycan'ın başkenti Bakü, Nâzım için oldukça önemlidir. Çünkü, çevresinde "Tek kişilik okurum" dediği Ekber Babayev'den başka anadilini, çok sevdiği Türkçesini konuşan hiç kimse yoktur; hemen hemen her yönüyle İstanbul'a, İzmir'e benzerliğini bildiği Bakü, Nâzım'm yıllardır özlemini çektiği kimi duyguların –birazcık da olsa– doyuma ulaşmasını sağlayacaktır; burada kendisini biraz daha baskıdan uzak, biraz daha özgür hissedecektir; gençliğinin kısa bir dönemini burada geçirmiş, güzel günler yaşamıştır, ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü* burada gün ışığı görmüş, toplu şiirleri ilk kez buradaki şiirseverler tarafından okunmuştur; ilk kez evlendiği kadını burada yaşamıştır; ilkgençlik arkadaşlarının, dostlarının çoğunluğu burada yaşamaktadır; üstelik de bu arkadaşlık ve dostlukları daha da çoğalmıştır; arkadaşları, dostları tarafından Bakü'ye gelmesi için sürekli çağrılar da almaktadır; sevdiği yerlerde sevildiğini de bilmektedir. Burada, bir ölçüde de olsa, yalnızlığından, kimsesizliğinden, sıkıntılarından, ikiyüzlülüklerden kurtulacaktır. Sevdiği yerlerde, sevgi görecektir; Sovyetler Birliği'nde kendisine en yakın bulduğu halkın arasında İstanbul'unda, İzmir'inde, çok sevdiği Türkiye'sinde kaygısızca dolaşıyormuş gibi dolaşacaktır. Kürsülerde, evlerde, sokaklarda dostlarıyla, gençlerle, tanıdığı tanımadığı sıradan insanlarla doya doya anadilinde konuşacaktır; çok sevdiği yemeklerden yiyebilecektir. Azerbaycan tiyatrolarında sahnelenen oyunlarını görecek, Azeri sahnelerinde oynanan oyunları İstanbul'undaymış gibi izleyecektir; kendi dilinde türküler, mahnılar dinleyecek; kendi şiirlerini özgün biçimleriyle çeviri yapılmaksızın tıklım tıklım dolu kocaman salonlardaki kürsülerde, okullarda, üniversitelerde, evlerde kurulan sofralarda dostlarına, hayranlarına coşkuyla okuyacak, coşkuyla alkışlana-

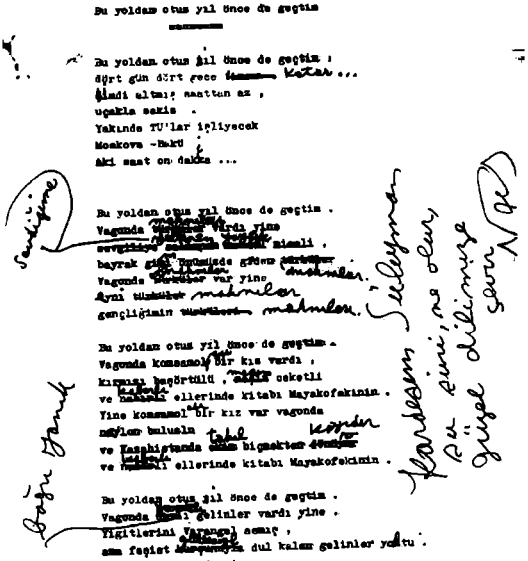
cak; yanında yöresindeki bütün insanların kendisine sevgiyle, saygıyla, beğeniyle baktıklarını, ilgi odağı olduğunu görecek, birazcık da olsa mutlu olacaktır. Mutlu gördüğü insanlar arasında da mutluluğu tadacaktır. Bir yalnız adamdır, Nâzım; sevenleri arasında yalnızlığından kurtulacaktır.

Nâzım, bundan önce de, Moskova-Bakü arasında yolculuklar yapmıştır. 1927'de yaptığı yolculuğu ve Bakü izlenimlerini, nasıl ki, "Nefte Doğru" ve "Neftin Cevabı" şiirlerinde anlatmışsa, bu yolculuğunu da şiirlerle anlatmıştır. 11 Ekim 1957 akşamı "Tek kişilik okurum" dediği Ekber Babayev ve hekimi Galina ile Moskova'dan trenle yola çıkan Nâzım, Kerem'in Aslı'sına koştuğu gibi Bakü'ye doğru yola çıkar. Aslı'sıyla buluşmak için kavil yerine giden Kerem gibi coşkuludur. Bu coşkusunu ve yolculuğunu Moskova-Bakü yolunda yazdığı 11 Ekim 1957 tarihili "Bakü'ye Gidiyorum" başlıklı şiirinde ne de güzel anlatıyor:

Moskova'dan yola çıktım bu akşam,
Vagonumun kapıları aynalı.
Bakü'ye gidiyorum, ay balam,
Bakü Aslı, ben Kerem.
Bakü gençliğim demek:
Dost eline emanet ettiğim yürek,
İliç'in bulağından içtiğim su,
Kardeş sofrasında kestiğim ekmek.
Damda yârin yüzünde yıldızların uykusu;
Bakü gençliğim demek.
Bakü'ye gidiyorum, ay balam,
Bakü Aslı, ben Kerem.

Nâzım, Moskova-Bakü arası yolculuk izlenimlerini ise, 1927'de yaptığı yolculukla otuz yıl aradan sonra yaptığı yolculuğu karşılaştırarak anlattığı ve 12-13 Ekim 1957 tarihli "Otuz Yıl Sonra" başlıklı şiirinde anlatır:

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Dört gün, dört gece tirenle...
Şimdi altmış saatten az,
uçakla sekiz.
Yakında "Tu"lar işleyecek

"Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim" şiiri. "Kardeşim Süleyman şu şiiri, ne olur, güzel dilimize çevir. Nâzım"

Moskova-Bakü
iki saat on dakika...
Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim,
vagonda şarkılar vardı yine.
Sevgiliye sallanan mendil misali,
bayrak gibi önümüzde giden şarkılar.
Vagonda şarkılar var yine,
aynı şarkılar,
gençliğimin şarkıları.

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Vagonda komsomolcu bir kız vardı,
kırmızı başörtülü, meşin ceketli,
ve nasırlı ellerinde kitabı
Mayakovski'nin.

Yine komsomolcu bir kız vagonda,
naylon bluzlu
ve Kazakistan'da ekin biçmekten dönüyor,
ve nasırlı ellerinde kitabı
Mayakovski'nin.

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Vagonda bağrı yanık gelinler vardı yine,
erlerini Vırangel asmış,
ama faşist kurşunundan dul kalan gelinler yoktu.

Askerler vardı yine
hatıralarında kaçan beyaz ordular.
Ama hiçbirinin hatırasında
yanan Berlin sokakları yoktu...

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Harkov şehri vardı yine,
Amma yerle bir olup
on kat daha yükselmiş değildi.
Yine böyleydi Don boyu stepleri,
Gölgesizlik gibi dümdüz,
amma steplerde Harkov traktörleri yoktu.
Rostov limanı vardı yine,
amma Baltığın suları yoktu
Rostov limanında.
Yine böyle ağır,
yine böyle erimiş kurşun gibiydi
Hazer,
amma neft kuyularında
suların dibine diktiğimiz
neft ağaçları yoktu.
Sumgayıt denen kıraç bir yer vardı.
Kupkuruydu toprak.
Amma zavotlu, bağlı, bahçeli
yüz bin nüfuslu Sumgayıt şehri yoktu.
Azerbaycan şiiri vardı yine,

amma Samed'inkiler yoktu.
Ay vardı yine,
amma tek başınaydı,
küçük kardeşi yoktu.

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.
Ben vardım, oğlum yoktu.
Belki oğlum da bu yoldan otuz yıl sonra geçecek,
belki ben olmayacağım.
Elbette belki, seksen beş çok mu?
Belki ben olmayacağım,
amma kim bilir neler olacak.
Çok merak ediyorum olacakları.

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim.

Moskova-Bakü yolu
12-13 Ekim 1957

Otuz yıl aradan sonra yeniden Bakü'dedir Nâzım. Kerem, Aslı'sına kavuşmuştur. Kerem Aslı'sım, Aslı da Kerem'ini kucaklar otuz yıl sonra.

Nâzım, otuz yıl aradan sonra, otuz yıl önce geçtiği yollardan geçerek, 14 Ekim 1957'de Bakü'ye gelir. Büyük bir törenle karşılanır. Nâzım'ı yakından tanıyanların ve karşılayıcıların söylediklerine göre, karşılayanlar da karşılanan da sınırsız ölçüde heyecanlıdırlar. Nâzım'ın geçtiği yollar, bulunduğu yerler bayram yeri gibidir. Büyük bir coşkuyla kalacağı "İnturist" oteline götürülür.

Nâzım, otelde bir süre dinlendikten sonra, Bakü'ye geldiği günün akşamı, M. Azizbeyov adına Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda "Garibe Adam" adıyla oynanan *Enayi* piyesini izlemeye davet edilir ve oyunu izler (*Bakinski raboçi*, 15.10.1957).

Azerbaycan Cumhurbaşkanıyla birlikte oyunu izlemeye gelen Nâzım, oyunun sahnelenişinde görev alan herkesi coşkuyla alkışlar. Oyunun ikinci perdesinin sonunda sahneye çağrılır Nâzım. O ânı, Aziz Mirahmedov şöyle anlatıyor anılarında (*Edebiyat Gazetesi*, 18.10.1991):

O akşam tiyatronun salonu ağzına kadar doluydu. İkinci perdeden sonra şair sahnenin önüne çıkıp güzel bir konuşma yaptı. İçeriği, yaklaşık, şöyleydi: Aziz yoldaşlar, ben Bakü'ye gelirken, hekimler bana, "Çok heyecanlanmayacaksın, ha! Yoksa, yüreğin durur" dediler. Bugün ben burada büyük heyecan geçirdim. Sevincim dünyalar kadar. Ama yüreğim durmadı. Çünkü bugün hayatımın en mutlu, en hoş çağlarından biri. Çok mutluyum ki, kardeş Azeri halkının güzel sanat ustaları benim bu "temsilimi" (Şair eserinin alegorik karakterini göz önünde bulunduruyordu.) sahnede gösteriyorlar.

O, etkili bir dille sözünü sürdürerek şöyle dedi:

– Buradan uzaklarda, deniz sahilinde Bakü gibi güzel bir şehir var ki, o benim doğma İstanbulumdur. Halen orada bu piyesi göstermiyorlar. Fakat ben eminim ki, bir gün gelecek, gösterecekler. Bu o zaman olacak ki, sınırlar açılacak ve biz bir bahçeden öbür bahçeye geçer gibi birbirimize konuk geleceğiz. Sonsuz minnettarım ki, muhterem Cumhurbaşkanınız da benimle birlikte buraya geldi.

Sonra Sıtkı Ruhulla şairle kucaklaşıp dedi:

– Türk halkının büyük oğlu, büyük sanatçı Nâzım Hikmet bize hoş geldi!

Konuk "Merhaba! Merhaba!" diyerek artistlerle tokalaşıp öpüştü.

Nâzım Hikmet, *Enayi* oyununun bitiminde, ADDT'nin sahnesinde oyuncularla birlikte. Fotoğraf Nihal rolünü oynayan Sofiya Besirzade'den (fotoğraftaki tek bayan) alınmıştır.

"Garibe Adam" (*Enayi*) oyununun afişi

Vışka'nın muhabiri, Nâzım'ın Bakü'ye gelişinin ikinci gününde onunla söyleşi yapar. Bu söyleşi Nâzım'ın S. Rüstem'le çekilmiş fotoğrafıyla birlikte, gazetenin 16 Ekim 1957 tarihli sayısında "Nâzım Hikmet Bakü'de" başlığıyla yayımlanır:

Görkemli Türk yazıcısı Nâzım Hikmet Bakü'de konuktur. Dün muhabirimiz Nâzım Hikmet'le görüşmüş, ondan Azerbaycan'a gelişi nedeniyle kendi izlenimlerini *Vışka*'nın okuyucularıyla bölüşmesini ve yaratıcılığı hakkında konuşmasını rica etmiştir. Nâzım Hikmet demiştir:

– Bakü'ye beni eski dostluk ilişkileri bağlıyor. Benim ilk kitabım 1928 yılında bu şehirde yayımlandı. Yalnız bundan iki yıl sonra onu benim vatanım Türkiye'de az tirajla yayımladılar. Azerbaycan'da çıkan ilk şiirler kitabımın redaktörü o zaman daha çok genç şair olan Süleyman Rüstem'di. Biz o zamandan şimdiye kadar dostluk ediyoruz.

Sizin şehirde bundan tam otuz yıl önce olmuştum. Şimdi iki gündür buradayım. Bu kısa sürede Azerbaycan'ın başkentinde ortaya çıkmış değişiklikleri görmek mümkün değil. 1927 yılında Hazar Denizi'nde yalnız balık tutulurdu, şimdi neft de çıkarılır. Yüksek, yaraşıklı binalar şehrin görkemini hayli değiştirmiş. Ancak küçük değişiklik başkadır: insanların kültürel düzeyi yeteri derecede yükselmiştir. Bu da şaşırtıcı değil; çünkü Bakü'de yeni yüksek öğrenim ocakları, Cumhuriyet Bilimler Akademisi ve çeşitli kültürel kuruluşlar yaratılmış. Yerli yüksek ihtisaslı teknik aydın kadroların ve bilginlerin ortaya çıkması özellikle dikkat çekici. Azerbaycan başka Sovyet cumhuriyetleri gibi, her bir ecnebi konuk için örnek gösterilebilir.

Dün ben dostlarım – Azeri yazıcıları ile şehrin merkezi bölümüne baktım. Nizami adına meydanda, büyük şairin heykeli yanında oldum. Türkiye'de şairlere heykel koymuyorlar. Ancak örtülü binalarda konulmuş bazı küçük büstlere rastlanabilir. Her ülke halkının kendi görkemli yazıcılarını tanıması gerekir. Arzum şu ki, sizdeki gibi, benim vatanımda da edebiyatçılara saygı göstermeliydiler.

Türkiye'de Azeri kültürünün birçok temsilcisini tanıyor ve seviyorlar. Örneğin, öyle bir Türk kenti veya köyü yoktur ki, orada *Arşın Mal Alan* musikili komedyasını tanımamış olsunlar.

Fikret Amirov ve Kara Karayev'in adı iyi bilinir. Azerbaycan'da ulusal opera bizden önce ortaya çıkmıştır demek yerinde olur. Aklımdadır, 1938 yılında dostlarımla uzun süre radyonun yanına oturup, Bakü'den verilen *Köroğlu* operasını dinlerdik.

Geçen otuz yılda Azeri edebiyatı yükselmiş ve gelişmiş. O zaman cumhuriyette ancak birkaç şair vardı, şimdi burada büyük edebiyatçılar topluluğu verimli çalışmalar gösterir.

– Yaratıcılık planlarınız hakkında ne diyebilirsiniz?

– Azerbaycan'da bir ay kalmayı planladım. Bu süre içinde önümde görülecek birçok işim var.

Neft kuyularında, cumhuriyetinizin kent ve kasabalarında olacağım. Gezdiğim yerlerle ilgili topladığım materyaller Azerbaycan hakkında yazacağım şiirler kitabının temelini oluşturacak. Kitapta çoklu fotoğrafın olmasını göz önünde bulunduruyorum.

Aynı silsileden ilk şiirleri daha yoldayken yazdım. Şu, ondan küçük bir parça:

Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim,
vagonda şarkılar vardı yine...
...Vagonda şarkılar var yine,
aynı şarkılar –
gençliğimin şarkıları...
Yine böyle ağır,
yine böyle erimiş kurşun gibiydi
Hazer,
amma neft kuyularında
suların dibine diktiğimiz
neft ağaçları yoktu...
...Azerbaycan şiiri vardı yine,
amma Samet'inkiler yoktu...
Ay vardı yine,
amma tek başınaydı,
küçük kardeşi yoktu...

Çoktandır bir isteğimi hayata geçirmeye hazırlanıyorum: *Azerbaycan Şiir Antolojisi*'ni Türkçeye çevireceğim.

Bu yakınlarda Bakü Film Stüdyosu için iki senaryo üzerinde çalışmaya başladım. Onlardan biri Sovyet Azerbaycan'ı

gazetecilerinin yaşamından söz ediyor, öbürü genç uzmanlar hakkında. Her iki senaryo komedi plandadır. Bundan başka, Azericede ikinci şiirler kitabımı yayımlamak istiyorum. Azericede seçilmiş piyesler kitabım artık matbaada dizilmektedir.

Nâzım Hikmet'le söyleşimiz sona eriyor; o, Azerbaycan Dram Tiyatrosu'na gitmeye hazırlanıyor. Bugün orada onun *Enayi* piyesinin gösterimi var.

– *Vışka* okuyucularına, kentimizin bütün emekçilerine anlatın ki, ben onlarla okuyucu konferansları ve edebiyat gecelerinde görüştüğüm için çok mutluyum.

Nâzım'ın Bakü yolculuğunda yazdığı "Bakü'ye Gidiyorum", "Otuz Yıl Sonra" başlıklı şiirleri 16 Ekim 1957 tarihli *Komünist*'te (16.10.1957, Çev. S. Rüstem) ve *Bakinski raboçi* gazetesinin 16 Ekim 1957 tarihli sayısında "Bakü'ye Gidiyorum" şiiri, 17 Ekim 1957 tarihli sayısında da "Otuz Yıl Sonra" şiiri Rusça olarak yayımlanır.

Molodyej Azerbaydjana'da (18.101957) S. M. Kirov adına ADU'da Nâzım'la görüşme gecesi hakkında bilgi verilir ve fotoğrafı yayımlanır.

18 Ekim 1957 günü Azerbaycan Devlet Üniversitesi öğrencileriyle Nâzım Hikmet'in bir araya geleceği bir toplantı düzenlenir. Nâzım Hikmet'in üniversiteye geleceği daha önceden öğrencilere duyurulur. Öğrenciler akın akın üniversiteye gelirler, dünyaca ünlü Türk şairi Nâzım Hikmet'i görmek ve şiirlerini kendi sesinden dinlemek için. F. Ağayev, o günkü ortamı, *Edebiyat ve İncesanat*'ta (19.10.1957) yayımlanan "Aziz Konuk" başlıklı yazısında şöyle anlatıyor:

Şair Nâzım Hikmet üniversiteye konuk gelecektir.

Şiirleri bütün dünya halklarının dilinde görkemle seslenen savaşımcı bir şairi görmek, onun sözlerine kulak vermek büyük mutluluktur.

Üniversitenin büyük toplantı salonu ağzına kadar dolmuştur. Herkesin yüzünde sonsuz merak, yüreğinde bir sevinç vardır.

Akademik Y. Memmedaliyev üniversiteye konuk gelen sevimli şairi herkesin adına tebrik ediyor. Söz Filoloji Fakültesi'nin dekanı profesör Ali Sultanlı'ya verilir:

– Kırk yıldan artık yazıp yaratan Nâzım Hikmet bugün bize bir misafir olarak gelmemiştir. O, bize öz sanatçımız, öz şairimiz gibi azizdir. Kalbi yalnız savaşım aşkıyla, Türkiye'nin parlak geleceği adına dövünen şair Nâzım Hikmet Türk şiirinin Promete'sidir. O, bize hoş gelmiştir.

Alkış sesleri kesilmek bilmiyor. Herkes ayağa kalkıyor. Kızlar şaire gül demetleri getiriyorlar. Aziz konuğu tebrik etmek için üniversitede okuyan Bulgaristanlı öğrencilerden İbrahim Berülov, Halime Mustafaeva kürsüye çıkıyorlar. Sonra onlar şairin "Davet" ve "Yürüyen Adam" şiirlerini okuyorlar. Nâzım Hikmet kendi dilinde onu tebrik eden bu öğrencileri coşkuyla bağrına basıyor, tekrar tekrar öpüyor.

Üniversitenin Azerbaycanlı öğrencileri de bu görüşmeye eli boş gelmemişler. Genç şairlerden Teyyup Gurbanov, Höküme Aliyeva kendilerinin Nâzım Hikmet'e adadıkları şiirlerini, beşinci sınıf öğrencisi Şamil Salmanov ise şairin "Şarktan Geliyorum" şiirini okuyorlar.

Kürsüye genç şair Ağacevat Alizade çıkıyor. O, Nâzım Hikmet'in "İstanbul'dan Mektup", "On Beş Yara", "Kalbim", "Ben Yanmasam" şiirlerini ezberden okuyor. Şair sevinçle kollarını açıp, o, öğrenciyi öz çocuğu gibi bağrına basıyor, alnından öpüyor...

Nâzım Hikmet kürsüdedir! Gözler ona dikilmiştir. 12 yıl demir parmaklıklar arkasında gezinen dönmez iradeli bir kahraman kürsüye sine vermiştir! O, sevgiyle, odlu bir ilhamla konuşur:

"Ben bugünü ömrümün en mutlu anlarından biri hesap ediyorum. Tam 30 yıldır ki, Bakü'yü görmemişim. Şimdi onu tanıyamıyorum. Denizin dibine kökleri saçılan buruk meşelerini görmemiştim. Günden güne çiçeklenen Sumgayıt şehri o zaman yoktu. O zaman boz sahra vardı. Şimdi ise... Ne kadar ileri gitmişsiniz. Yoldaşlar, siz mutlusunuz. Ben kendi ana Türkiyemi de böyle görmek istiyorum."

–O gün gelip çatacaktır!– diye yazıcı Mirza İbrahimov şairin sözünü destekler. – Sen oğlun Memet'i de bu mutlu öğrenciler gibi göreceksin. Biz buna eminiz!..

Teyyup Gurbanov, Nâzım'ın elini öpmeye çalışıyor. Fotoğraf Gurbanov'dan alınmıştır. Fotoğrafın çekildiğinde (18 Ekim 1957) ADÜ öğrencisi. Kendisini tanıdığımda "Kurban" soyadını kullanıyordu.

Azerbaycan Devlet Üniversitesi Rektörü Yusuf Memmedaliyev'in odası. Oturanlar: Y. Memmedaliyev, S. Rüstem, N. Hikmet; ayaktakiler: Teyyup Kurban (sol baştaki), Yusuf Şirvan (Nâzım'ın arkasında). Fotoğraf T. Kurban'dan alınmıştır. 10 Ekim 1957

Edebiyat ve İncesanat'ta (19.10.1957) "Şair Nâzım Hikmet Bakü'de" genel başlığı altında F. Ağaev'in "Aziz Konuk" yazısının yanında, N. Memmedov'la A. Bağırov'un birlikte yazdıkları Ekber Babayev'in yazdığı *Nâzım Hikmet* kitabını tanıtan "Kıymetli Kitap" yazısı; Nâzım'ın üniversitede şiir okurken çekilmiş fotoğrafı ve "Mehmet", "Ev Dikenler", "Kavak" şiirleri (Çev. T. Eyübov); ADÜ öğrencisi genç şair T. Gurbanov'un "Müjde" şiiri de yayımlanır.

Teyyup Kurban'a "O günü anlatır mısınız, şiiri ne zaman yazmıştınız?" diye sorduğum da, anlattı ve kısaca" 'Müjde' Nasıl Yazıldı?" başlığıyla yazıp verdi. O günü şöyle anlatıyor Teyyup Kurban:

Nâzım'ın adını ilk defa Bülbüle köyünde unutulmaz yazıcımız Ali Askerov'dan işitmiştim.

"Ben yanmazsan
sen yanmazsam
biz yanmazsak,
nasıl
çıkar
karan-
-lıklar
aydın-
-lığa?"

dizeleri beynime kazınmıştı.

Bu şiirin şairini Bakü'de kendi gözlerimle göreceğim, o zamanlar, hiç aklıma gelmezdi.

1957 yılı, Azerbaycan Devlet Üniversitesi'nin Filoloji Fakültesi Gazetecilik Bölümü'nde okuyordum. Öğretmenlerimiz arasında görkemli yazıcı ve bilgin Nurettin Babayev de vardı. O, bana sevinçli bir haber verdi:

– Bugün dersten sonra toplantı salonunda Nâzım Hikmet'le görüşme olacak. Hazırlan, sana da söz verecekler.

Ders bittikten sonra kütüphanenin okuma salonuna gittim. Arkadaki yerlerden birini seçtim. Bloknotumun boş sayfasına yürek sözlerimi boşalttım, daha doğrusu, nazma çektim.

O gün üniversitenin bütün öğretmen ve öğrencileri Nâzım Hikmet'i selamlamak için koridorlarda, merdivenlerde dikiliyorlardı. Salon kaynıyordu. Nâzım Hikmet ve Süleyman Rüstem, üniversitenin rektörü akademisyen Yusuf Memmedaliyev ile birlikte sahneye çıkınca alkış sesleri kesilmek bilmedi.

Nâzım Hikmet'i Azerbaycan'ın bilgin ve yazıcıları, üniversitenin öğretmenleri güzel sözlerle selamladılar, onun edebî ve sosyal çalışmaları hakkında konuştular.

Öğrenciler adına konuşmak için bana söz verildi. Utana utana sahneye çıktım. bloknotumu açtım. "Müjde" adını verdiğim şiirimi ezberden okudum:

Azatlığın hasretiyle
Sinen taştı, sinen doldu.
Hapishane değil tekçe,
Vatan sana zindan oldu.

Yazan elin zindanda da
Ne yoruldu, ne dayandı.
Ufuklarda gün batanda
Yüreğinde güneş yandı.

Kalbim nasıl sevinmesin,
Bugün dostlar elindesin.
Kahramanlık nağmesi tek
Hepimizin dilindesin.

Sen ki, sanat göklerinde
Güneş gibi yükselmişsin.

Ak saçını göstererek
Demesinler kocamışsın

O ak saçlar, o ak saçlar,
O ak saçlar deyim nedir:
Türkiye'nin sabahından,
Ak gününden bir müjdedir.

Nâzım Hikmet beni kucakladı, "Azerbaycan'ın bu genç şairini Türkiye'de selamlayacağım," dedi.

"Müjde" ise *Edebiyat ve İncesanat* gazetesinin 19 Ekim 1957 tarihli sayısında yayımlandı.

Samet Vurgun ve Nâzım Hikmet, Moskova, 1952

1920'li yılların sonlarında, Nâzım'ın etkisiyle serbest ölçülü şiirler yazan ve "Hareket" başlıklı şiirini Nâzım'a adayan, Nâzım'ın "Bu yoldan otuz yıl önce de geçtim" başlıklı şiirinde "Azerbaycan şiiri vardı yine, / amma Samed'inkiler yoktu" diyerek anımsadığı yakın dostu Samet Vurgun daha önce de belirtildiği gibi 27 Mayıs 1956'da ölür. Nâzım, cenaze törenine katılamamıştır; ancak, çektiği bir telgrafla paylaşabilmiştir S. Vurgun'un ailesinin ve sevenlerinin acısını. Bu nedenle, Bakü'ye geldiğinde, Nâzım'm ilk ziyaret ettiği yerlerden birisi, dostu ve yakın arkadaşı S. Vurgun'un evidir. S. Vurgun'un ailesine başsağlığı diler. Şiirlerini okur ve okuduğu şiirleri banda alınır. S. Vurgun'un kızı Aybeniz Vurgunkızı'nın anlattığına göre, sofra kurulur, Nâzım'a kanyak sunulur. Kanyağı içmez, içemez; ama şöyle bir espri yapar gülerek:

"Kanyak var, içemem; güzel var, sevemem; neyleyim böyle hayatı!"

Nâzım, Samet Vurgun için aşağıdaki şiiri yazar.

SAMET VURGUN'A

Nihayet şehrine gelebildim,
ama geç kaldım Samet,
görüşemedik,
bir ölüm boyu geç kaldım.
Teypdeki sesini
dinlemek istemedim Samet,
ölülerin, büsbütün ölmeden,
resimlerine bakamam.

Ama gün gelecek,
seni de senden büsbütün ayıracağım Samet.
Saygılı hatıralar dünyasına gireceksin.
Kabrine çiçek de koyabileceğim
gözüm yaşarmadan.

Sonra gün gelecek
senin başından geçen iş
benim de başımdan geçecek, Samet.

Ekim 1957, Bakü

Şiir kimi kaynaklarda 25.2.1957'de yazılmış gibi gösterilmektedir. Bu tarih doğru değildir. Çünkü, bu tarihte Nâzım Bakü'ye gelmemiştir. Şiir, Nâzım'ın S. Vurgun'un evini ziyaretinden sonra, 19.10.1957'de, mezarına çelenk koymadan önce yazılmıştır.

N. Hikmet, 19.10.1957 günü S. Vurgun'un "Fahri Hıyaban"daki (devlet adamlarının, sanatçıların, yazarların, şairlerin gömüldüğü mezarlık) mezarını da ziyaret etmiş, mezarın üstüne koyduğu çelengin bandına şöyle yazdırmıştır:

"Sevgili Kardeşimiz, büyük şairimiz Samet Vurgun'a!
Türk ilerici şairleri adına.
Nâzım Hikmet. 19.X.1957, Bakü"[24]

24 Çelengin bandı Samet Vurgun Ev Müzesi'ndedir.

Nâzım'm Samet Vurgun'un mezarına koyduğu çelengin bandı.

Azerbaycan Gençleri'nde (20.10.1957) Nâzım'm fotoğrafıyla İ. İbrahimov'un Nâzım'la yaptığı "Otuz Yıl Sonra" başlıklı aşağıdaki söyleşi yayımlanır:

> Önceki gün muhabirimiz büyük şair, barışın savaşımcı askeri Nâzım Hikmet'le görüşmüş ve onunla sohbet etmiştir. Şair kendi yaratıcılık planlarından, Bakü'den edindiği izlenimlerden, Azeri edebiyatından, merhum Samet Vurgun'un şiirlerinden sevgiyle konuşarak demiştir:
>
> – Ben Bakü'yü seviyorum. Otuz yıl önce Bakü'de olmuşum, bir Azeri şairi gibi *Maarif ve Medeniyet* dergisinin sayfalarında, işçi ve aydınların toplantılarında konuşmuşum, proleter edebiyatının mevkilerini korumuşum. Sonradan benim çeşitli yıllarda yazdığım şiirler kitap biçiminde Bakü'de *Güneşi İçenlerin Türküsü* adıyla yayınlanmıştır. Aynı kitap yalnız iki yıl geçtikten sonra vatanım Türkiye'de yayınlanmış, sonuç olarak izlenmelerle karşı karşıya kaldım, hapse atıldım.
>
> Uzun yıllar geçmiş, ağır, meşakkatli, fırtınalı zaman – XX. yüzyılın birinci yarısı bir tufan gibi başımızın üstünden esip geçmiştir. Ben şimdi yine de Bakü'deyim, kendi dostlarımın, kardeş halkın arasındayım. Bakü deniz sahilindedir. Bakü'de benim *Enayi* eserimi sahneye koymuşlar. Lakin aynıyla deniz sahilinde başka bir kent daha var. Bu kent benim doğma İstan-

bulumdur. Bu kentte benim eserlerimi sahneye koymuyorlar, onları yasaklıyorlar. Eminim ki, zaman gelecek, benim eserlerim doğma kentimde de sahneye konulacak, yayınlanacaktır.

Azerbaycan Devlet Dram Tiyatrosu'nda sevinerek *Enayi* oyununa baktım. Hekimler bana diyorlar ki, aşırı sevinirsen, yüreğin durur. Benim sevincim dünyalar kadardı. Ancak kalbim durmadı.

Bakü yaman değişmiş. Kentle birlikte insanlar da değişmiş. Bakü'nün ışıklarını seviyorum. Bakü bir nur deryasını andırıyor.

Otuz yıl önce Bakü'ye gelirken Hazar sularında neft ağaçları ekilmemişti. Şimdi ben Neft taşlarına bakmaya gideceğim.

Azerbaycan'da bir ay kadar kalacağım. Kara Karayev'in "Yedi Güzel" balesine baktım, memnun kaldım. Dostum Mehdi Hüseyin'in "Civanşir" faciasına bakmak istiyorum, "Köroğlu"ya ve başka oyunlara bakacağım. Sonra Azerbaycan'ın birçok kent ve köylerine gideceğim. Kirovabat kentinde benim "Kafatası" eserim sahneye konulmuş. Ona bakmaya gideceğim.

Azerbaycan hakkında bir şiir kitabı yazmaya hazırlanıyorum. Bazı şiirleri hazırladım, bazılarını da yazmaya başlayacağım. İsterdim ki, ben buradayken Azerbaycan hakkında şiir kitabım yayınlansın.

Azerneşr benim "Kafatası", "Yusuf ve Züleyha", "Aşk Efsanesi", "Garibe Adam", "Unutulan Adam", "Bayramın İlk Günü", "İnek" ve "Her Şeye Rağmen" piyeslerimi yayına hazırlıyor. Bu eserlerimin bazılarını Azerbaycan tiyatrosunun sahnelerinde görmek istiyorum. Bundan ilave, isterdim ki, şiirler kitabım Azerice yeniden yayınlansın.

Bakü film stüdyosu benim "Bir Mahalleli İki Oğlan" senaryomu çekti. Şimdi Sovyet gazetecilerinin yaşamından söz eden yeni senaryo üzerinde çalışıyorum. Sovyet gazetecisi onu okusunlar diye rezaletli olaylar uydurmuyor. O, insanları seviyor, kara günlerde onlara yardım ediyor, dertlerine de, sevinçlerine de ortak oluyor. Hastaneye gidip hekim olmak istiyor, okula gelip öğretmen olmak özlemiyle tutuşuyor.

Ben bu senaryoda Sovyet gazetecilerinin en güzel özelliklerini lirik ve dramatik bir biçimde yansıtmaya çalışacağım.

Gençlere gelince, onları büyük muhabbetle seviyorum. İstiyorum ki, gençler benim kadar, ben yaştaki komünistler kadar genç olsunlar, benim kadar deneyimli olmalarını diliyorum. Bu, en azdır, bu yetmez. Bizden daha genç, daha deneyimli olmalıdırlar.

Ben böyle hesap ediyorum ki, bugünkü gençler benim yaşıma gelmeden önce onları ben İstanbul'da karşılayacağım.

Üniversitede okuyan gençlerin küçük bir bölümünü gördüm. Bilirim ki, şimdi Azerbaycan'da bu gençlerin sayısı yüz bindir. Amma otuz yıl önce bu gördüğüm gençlerin yarısı kadar öğrenci yoktu. Şimdi sabırsızlıkla işçi ve köylü gençleri iş başında görmek istiyorum.

Her genç kuşak partinin sosyalizm binasına getirdiği yeni bir mertebedir. Her mertebe de birbirinden güzel, birbirinden kahramandır.

Bu son mertebenin de kalan mertebeler gibi dünyada kurulan en güzel kuruluşu şerefle yükselteceğine eminim.

Ben Azerbaycan gençlerinin gözlerinden öpüyorum.

Şiirler yazıyorum,
Yayınlanmaz.
Yayınlanacaklar amma.
Bir mektup gözlüyorum
Müjdeli,
Belki de öldüğüm gün gelir,
Mutlaka gelir, amma.
Ne devlet, ne para,
İnsanın elinde dünya
Belki, yüz yıl sonra
Olsun,
Mutlaka bu böyle olacak,
Amma.

Azerbaycan Gençleri'nde yukarıdaki söyleşiyle birlikte, genç şairlerden N. Genceli'nin Nâzım'a adadığı "Oğluma Cevap" şiiri de yayımlanır.

20.10.1957'de *Komünist*'te B. Vahapzade'nin "İlk Kitabın" şiiri; "Molodyej Azerbaydjana"da Nâzım'la söyleşiyle birlikte V. İ.

Lenin adına ADPE'de N. Hikmet'le görüşme sırasında çekilmiş fotoğraf da yayımlanmıştır.

Molodyej Azerbaydjana gazetesinde yayımlanan söyleşiden bazı bölümler:

Çok şey hakkında konuştuk. Ancak sohbetimiz Nâzım Hikmet'e her şeyden yakın olan edebiyat ve güzel sanatlardan oldu.

– Son zamanlarda Fransa'nın *Humanité* gazetesi besteci Filipp Jerar ile söyleşi yayımlamıştı. O, Moskova izlenimlerinden söz ediyor ve sizinle birlikte operet yazacağını söylüyor.

– Biz sadece bu konuda düşünmedik.

– Yeğin ki, senaryo?

– Elbette. Anlıyor musunuz, hadiselerin merkezinde sade Sovyet insanı olacak. Onun karakteri festival sergüzeştlerinde açılır.

– Ya onun karakteri ilginç midir?

– Evet, evet, o her şeyle ilgilenir. Safdildir, aynı zamanda düzenbazdır. Her şeye karışır. Sadece, onun amacı şudur ki, her yere el atsın, Ruslar demişken: her işe burnunu soksun. Onun çatışmayan yönleri böyledir. Her zaman ne olursa düzenler, kimine yardım eder, kimiyle dalaşır.

Biliyor musunuz, Çaplin [Chaplin] kendi kahramanını büyük şehrin kalabalığından korkan balaca, hilekâr adam olarak yaratmıştır. O, şahsi liyakat hissine sahiptir, ömrü boyu işsiz gezmiştir. Bu adam bütün dünyanın insanlarına azizdir. Her zaman mutluluk arar ve... mahrumiyetlerle karşılaşır.

Bizim kahraman başka. Ancak onu da herkes sevmeli. O herkes, herkes tarafından anlaşılmalıdır. O da her şeyi iyiye doğru değiştirmeye can atacaktır.

–Ya onun başına neler gelir?

– Birçok gülünç olaylar. O sürücüdür. Aşhaneye gelir. Burada çok ağır hizmet ederler. Kalabalıktır. Kahraman buna dayanamaz ve yerinden kalkarak garson kıza yardım etmeye başlar. Sonra aşhaneye garsonluğa kabul olunur. Onun üstüne yürürler, azarlarlar. Sonunda ise miting yapar.

Milis işçisi kendi postunda şaşırır. Her şeyi unutan bizim kahraman sokak hareketini düzene sokmaya başlıyor. Onun sık sık parası biter, çünkü haddinden çok eli açıktır. Her zaman

her yere gecikir, hatta sevgilisi ile görüşmeye de. O, Lujnikide festivalin açılışını görmek istiyor. Ama stadyumun girişi çok kalabalıktır. Kahraman kalabalığın içine dalar. O bilir ki, böyle etmese, geçemeyecektir. Sonunda herkes geçer. O, tek kalır. Ne edecek?.. Kapalı kapılar karşısında alkışlardan tat almak lazım gelir...

– Sizin kahramanı kim oynayacak?

– Arkadi Raykin'den iyi oynayan bulunur mu? Ancak o. Musikisini Filipp Jerar yazacak.

– Bakü stüdyosu için ne yazdınız?

– Bakülülerle özel dostluğum var. İki senaryo getirdim. Onlardan biri genç gazeteciler hakkında. Kahramanlar erkek ve kadınlar. Onlar ayrı gazetede çalışırlar. Bu insanlar çeşitli karakter ve mizaca sahipler. Kimi çok inatçı. İnat olsun diye inat. Yalan az da olsa, hayırlı olanda bile hoşlanmıyor. Biliyor musunuz, böylesi de olur... Kadın da karakter itibariyle mülayim ve kurnaz. Bazen şaka eder, bazen hafifçe gülümser...

– İşinin hayrına mı?

– Evet, evet... Senaryoyu Moskovalı gazeteci Lyudmila Batagova ile birlikte yazdık.

– Azerbaycan'ın genç şair ve ressamları ile tanışabildiniz mi?

– Çok genç şairlerden ebedi genç olanları ben çok seviyorum. Örneğin, Süleyman Rüstem, Resul Rıza... Kim diyebilir ki, biz genç değiliz?

Nâzım Hikmet dostlarına bakarak, âdeti üzre neşeyle gülüyor.

– Bakü'ye geleli çok olmadı. Her şeyi göremedim. Bana göre, genç ressam öyle önemli bir şey yaratamaz. Bu, yetkinlikle ilgilidir. Ancak Doğu güzel sanatlarının özel gelenekleri var. Ben uyanış devrinin yaratıcılığını, ...çağdaş Fransız ressamlığını çok seviyorum. İstiyorum ki, Avrupa'da Doğu'nun görkemli suluboya ressamlarını, grafikerlerini ve mahir ustalarını tanısınlar. Hele minyatürler, hayran edici minyatürler! Bunlar Sikstin madonnalarından az mı değerlidir? Ben Bakü'de Güzel Sanatlar Enstitüsü'nün direktörü olsaydım...

– O zaman ne yapardınız?

– Çok şey! Öyle ederdim ki, genç ressamlar ilk olarak güzel sanatta az milli Azerbaycan gelenek ve formalarını sevsinler, onlara sosyalist gerçekçiliği elementleri getirsinler. Bu, güzel sanatta Marksizm-Leninizm'dir. Marksist olmak ise insanlığın yarattığı iyi ne varsa, onu sevmek ve değerlendirmek demektir. Bazen öyle olur ki, ressamlar yabancı mektep ve akımın etkisi altına düşüyorlar, kendi yaratıcılıklarını taklide yöneltir ve ulusal özellikleri yitirirler.

– Bakü'de size ne hoş geldi?

– Sevincim sonsuzdur! Ben konserden vecde geldim. Azerbaycan halk mahnı ve rakslarının mahir ifacıları, tarcıları ve kemençecilerini dinlemek bana nasip oldu. Profesör Bülbül, Han Şuşinski, Şövket Alekberova okudular. Onları dinledim ve düşündüm; ben ne kadar şanslıyım! Çok şanslı! Öyle insanlar var ki, yalnız Çaykovski, Şopen [Chopin] ve Beethoven'i anlarlar. Onların musikisi bana çok yakın ve azizdir. Ancak ben müdrik ve yetenekli halkın yarattığı muğamı, musikiyi de anlıyor ve seviyorum. Kara Karayev'le ve Fikret Amirov gibi bestecilerle övünüyorum.

Bir buçuk saat sonra yeniden görüştük. O, genç şairlerin şiirlerinden ve öğrencilerle görüşmekten çok heyecanlanmıştı.

– Siz, genç şairleri tanıyıp tanımadığımı sormuştunuz. Biraz. Biri ile Yevlah'ta tanıştım. Onu dinledim... Şimdi inandım ki, Azerbaycan şairler vatanıdır.

Onun gözleri derin sevinç duygularıyla tutuşup yanıyordu.

22 Ekim 1957

Nâzım Hikmet, gittiği her yerde coşkuyla karşılanır. Üniversitelerin, enstitülerin bilim kurullarına "Onur Üyesi" seçilir.

V. İ. Lenin adına Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün öğretmen ve öğrencileriyle Nâzım Hikmet'in yaptığı görüşmeyi, *Azerbaycan Muallimi*'nde (24.10.1957), H. Atakişieva şöyle anlatıyor:

Salon coşkun bir deniz gibi dalgalanıyor, insanlar büyük bir akınla içeri giriyorlar. İğne atsan yere düşmez. Yürekler heyecanla dövünüyor, gözler sonsuz merakla kapıya bakıyor.

Birden bütün salondakiler ayağa kalkıyor. Uzun süre arası kesilmeyen sürekli alkış sedaları altında bahadır görkemli şair sahneye çıkıyor. Salon daha da coşuyor, uzun süre sakinleşmek bilmiyor. Saygıdeğer konuk sol elini dudaklarına yapıştırıp, sonra gözünün üstüne koyarak herkese kendi minnettarlığını bildiriyor.

V. İ. Lenin adına Azerbaycan Devlet Pedagoji Enstitüsü'nün öğrenci ve öğretmenlerinin barış uğrunda dönmez savaşımcı, büyük Türk şairi Nâzım Hikmet'le görüşmesi böyle başladı.

Enstitünün müdürü Mehdihan Vekilov yoldaş toplantıyı açtı. Filoloji bilimleri doktoru, Profesör M. Refili, enstitünün genç şairlerinden T. Bayramov, E. R. Ağaev ve İ. İbrahimov, Stalin ödülü sahibi S. Rüstem ve R. Rıza bir bir kürsüye çıkarak aziz konuğu coşkuyla selamladılar.

Sonunda, söz aziz konuğa verildi. Salon bir nefer gibi ayağa kalkarak onu coşkuyla alkışladı. Şairin kartal gözleri sevinçten yaşarmıştı. O, sözüne şöyle başladı:

"Yoldaşlar, ben bugün sonsuz derecede mutluyum. İzin verin, size doyasıya bakayım. Sevgimle dolu gözlerim size sonsuz saygımı bildirsin. Mutluyum, büyük Fuzuli'nin, Sabir'in, Vurgun'un diyârına geldim. Sevgili öğrenciler, siz güzel bir zamanda yaşıyorsunuz. Size özgür yaşamak, öğrenim görmek ve kendi yeteneklerinizi göstermek olanağı verilmiştir. Halkın, partinin güvenini kazanmaya çalışın, siz vatanın geleceğisiniz."

Sonra Nâzım Hikmet bugünkü Türkiye'nin ağır vaziyetinden, Türk halkının hukuksuzluğundan söz etti ve sonunda kendi şiirlerinden birkaçını okudu.

Toplantının sonunda M. Vekilov yoldaş V. İ. Lenin adına ADPE'nin Bilim Kurulu'nun şair Nâzım Hikmet'i enstitünün

bilim kuruluna onursal üye seçtiği hakkındaki kararını okudu. Saygıdeğer konuk öğretmen ve öğrenci topluluğuna kendi teşekkürünü bildirdi. Şaire çiçek demetleri sunuldu.

Nâzım, sadece Bakü merkezindeki kurumları, kuruluşları, üniversiteleri, enstitüleri değil, Bakü çevresindeki ilçeleri, kasabaları da ziyaret eder; gittiği yerin aydınlarıyla, öğretmenleriyle, öğrencileriyle, halkıyla birlikte olur. Nâzım'ın gittiği her yerde bayram havası vardır. Her yerde toplantılar düzenlenir, konuşmalar yapılır, şiirler okunur; Nâzım şiirlerini okur kendisini görmeye, dinlemeye gelen hayranlarına.

Maştağa, Bakü yakınlarında bir kasabadır, ilçe merkezidir. Nâzım, Maştağa kasabasına da çağrılır. Nâzım Maştağa'ya da gider, giderken Maştağa'daki 187 Numaralı Orta Mekteb'in öğrencilerine armağan olarak televizyon götürür. O günü R. Memmedov *Azerbaycan Muallimi*'nde (24.10. 1957) şöyle anlatıyor:

> Maştağa ilçe medeniyet evinde ilçenin öğretmen, öğrenci, aydın ve kamu görevlilerinin büyük devrimci Türk şairi Nâzım Hikmet'le görüşmesi de çok meraklı geçmiştir.
>
> Nâzım Hikmet Maştağa kasabasındaki 187 Numaralı Orta Mekteb'in öğrencilerine televizyon armağan etmiştir.

Aynı gün, Azerbaycan Öğretmenleri Geliştirme Enstitüsü de bir toplantı düzenler. Bu toplantı ile ilgili şöyle denilmektedir *Azerbaycan Muallimi*'nde (24.10.1957):

> Azerbaycan Öğretmenleri Geliştirme Enstitüsü Bakü öğretmenleri ile şair Nâzım Hikmet'in görüşmesini düzenlemiştir. Görüşme oldukça samimi geçmiştir.

Yukarıdaki haberlerle birlikte aynı gazetede yayımlanan Tofig Bayram'ın "Nâzım Hikmet'e" şiirinden bir bölüm:

"... 'Nefesine zararı var' dese bile
dinlemezsin yüz hekimi;
sen demişsin: 'İstiyorum
kara nefti
içeyim şirin şerbet gibi.'

30 yılda o sarışın saçlarına
ak düşmüştür.
Çünkü şair öz evinden,
Öz yurdundan ayrı düşmüştür.
30 yılda cellat vurmuş
yüreğine 15 yara,
Hak deyince atılmışsın
zindanlardan zindanlara.
...Kanlı Bursa zindanından,
yaralı bir kaplan gibi
çıkmışsın sen.
Şair!
30 yılda değişmeyen
inancımla,
değiştirdik Bakü'yü biz.
Şimdi ışık denizinde,
Çimer Hazar Denizi'miz...
...Senin şair yüreğinde
kök salmıştır
Vurgun'umun[25] muhabbeti.
İzin ver, aziz şair,
sonsuz oğul sevgisiyle,
kucaklayım bırak seni,
öpeyim şair dudağından,[26]
öyle bil ki, aziz oğlun
Memed'dir öpen seni.

23.10.1957'de Azerbaycan yazıcılarının Nâzım'la görüşmesi olur. AYİ Yönetim Kurulu Yazmanı Mehdi Hüseyin, Nâzım'a Azeri edebiyatındaki gelişmeleri anlatır, edebiyatçılarla tanıştırır. Görüşmenin sonunda Nâzım da konuşur ve kendi şiirlerini okur. (*Edebiyat ve İncesanat*, 26.10.1957)

Nâzım, Azerbaycan'da bulunduğu sürece her gün bir yere çağrılır, evlerde konuk edilir; gittiği her yerde neşe kaynağıdır. Sofralar kurulur, yenilir, içilir, şakalar yapılır, gülünür.

25 Samet Vurgun
26 Rus usulü öpüşme

S. Rüstem, Nâzım'a gösterilen ilgiyi şöyle anlatıyor:

Biz Nâzım'ı Bakü'ye davet ettik.

Uzun ayrılıktan sonra Nâzım tekrar Bakü'ye geldi. Bu ikinci gelişinde o, Bakü'yü tanıyamadı. Bakü'nün güzelliğine vurulmuştu.

Nâzım'ı bütün şehir aydınları kendi evinde konuk görmek istiyordu. Nâzım bu davetlerin hepsini kabul etseydi, birkaç yıl, belki de bütünüyle Bakü'de kalırdı. Nâzım'la aramızda zarif şakalar başladı. Meclislerimizde sınırsız gülünürdü. Buna göre de Nâzım bana "Molla Süleyman" diyordu. (Bu, Molla Nasrettin'e işaretti). (*Bakı*, 30 Haziran-1 Temmuz 1967)

M. Seyitzade, Nâzım'ın Bakü'ye geldiği günlere ilişkin anılarını *Unutulmaz Hatıralar*'da şöyle anlatıyor:

1957'nin güzünde Nâzım Bakü'ye geldi. Ona hekimi Galina ve edebiyatçı Ekber Babayev eşlik ediyordu. Nâzım "İnturist" otelinde kalıyordu. Nâzım'ı görmeye gittim. Kiev'deki sözüne uyup bize konuk gelmesini rica ettim. O, davetimi kabul etti. İstirahat günü toplanmayı kararlaştırdık...

Nâzım için düzenlediğim ziyafete edebiyat ve sanat, bilim ve medeniyet emekçilerimizin görkemli temsilcilerinden birçok dostumu, yoldaşımı davet etmiştim. O günkü meclisimize S. Rüstem, M. Hüseyin, İ. Efendiyev, İ. Nazar, G. Halıkov, Y. Memmedaliyev de katılıyorlardı.

Meclis çok şen ve güzel geçiyordu. Sohbetlerimiz ülkemizde edebiyat, bilim ve medeniyetin gelişmesi ve yükselişi konusunda gidiyordu. Yoldaşlar Nâzım'a onları meraklandıran birçok konuda sorular sordular. Nâzım soruları yanıtladı, Türkiye'de başına gelenleri anlattı. Hapishanede yazdığı şiirlerden, mektuplardan söz etti.

Yoldaşlar Nâzım'dan şiir okumasını rica ettiler. Nâzım'ın çekici ahenkli diksiyonu vardı. Şiir okuduğunda dinleyenleri büyülüyordu. O, yeni yazdığı "Ceviz Ağacı", "Mehmet" şiirlerini okudu. Oğlum Araz bu şiirleri banda aldı. O günkü mecliste biz de şiir okuduk. Araz hepimizin sesini banda aldı. O bandı şimdi de değerli bir armağan olarak saklıyorum.

Nâzım Hikmet'in şiirleri çok güzel ve çekiciydi. Özellikle

okuması meclistekileri hayran etti. O günkü meclisimiz oldukça samimi geçti. Birkaç gün sonra, Nâzım, Yazıcılar Birliği'nden köy okullarından birinde öğrencilerle onun görüşmesini sağlamalarını rica etti.

Maştağa kasabasındaki büyük okulda Nâzım'ın görüşmesi düzenlendi. Nâzım, öğrenciler için armağan olarak bir televizyon aldı, okula verdi. Okulun öğretmenleri, yukarı sınıfların öğrencileri Nâzım'ı büyük sevgiyle karşıladılar, Nâzım kendi yaşamından, yaratıcılığından söz etti. Birçok şiir okudu. Büyük samimiyet ve alkışlarla karşılandı.

Bakü'deyken özel arabamı Nâzım'ın emrine verdim. O, Prag'dayken Prag'ın genel manzarasını gösteren bir fotoğraf göndermişti bana. Fotoğrafın arkasına iki dizelik şiir yazmıştı:

"Mehdi Seyitzade,

Hep atlı ol, kalma piyade."

Bununla demek istiyordu ki, her zaman araban olsun. O fotoğrafı, Nâzım'la Kiev'de çektirdiğimiz fotoğrafları armağan olarak saklıyorum.

Moskova'ya gitmiştim. Nâzım beni evine davet etti. Bakü'den armağan olarak Nâzım için nar ve asma yaprağı götürmüştüm. Narı çok seviyordu. E. Babayev de Nâzım'ın evindeydi. Nâzım çalışma odasını çeşitli gelinciklerle bezemişti. O, bu gelincikleri koleksiyon olarak topluyordu. Nâzımgilde öğle yemeği yedik, döne döne bizim yazıcılardan haber sordu.

Türk halkının vatansever ve büyük oğlu, komünist ve hümanist yazıcı Nâzım Hikmet sade, içten ve dost bir insandı. Şiirlerini okuduğum zaman onun ahenkli sesini işitmiş gibi oluyorum.

Nâzım'ın Azerbaycan'a geldiği sıralarda, *Enayi* oyununun dışında, bir başka oyunu daha sahnelenmektedir Azerbaycan sahnelerinde. Kirovabad'da (Gence) Cafer Cabbarlı adına KDD Tiyatrosu'nda "Kelle" adıyla *Kafatası* oyunu sahnelenmektedir. Gence'ye de çağrılıdır Nâzım. Ayrıca, daha önceden dostu E. Babayev'e de söz vermiştir "Senin de baba yurdunu göreceğim," diye.

Gence, E. Babayev'in doğup büyüdüğü yerdir. Nâzım'ın Gence'ye geleceği haberi Genceli aydınlar arasında coşkuyla

karşılanır. Bu coşkuyu, Altay Memedov şöyle anlatıyor anılarında:

"Bize, yerli edebiyat meraklılarına Nâzım Hikmet'in Gence'ye geleceği haberi masal, rüya, mucize gibiydi.

Artık Nâzım Hikmet Bakü'deydi, bir iki güne bizim kente gelecekti.

Önce, onun *Kafatası* piyesi (İstanbul'dan sonra) ilk defa C. Cabbarlı adına Gence Devlet Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulmuştu. Şair ona bakmak istiyordu...

İkincisi ve daha önemlisi, oğlu gibi sevdiği Ekber Babayev'in baba evine konuk geliyordu ve Nâzım Hikmet'in iki defa arka arkaya Gence'de olmasının (1957 ve 1958 yılları) asıl sebebi Ekber'di." (*Ulduz*, No: 1/2000, s. 46-61)

31 Ekim'de Gence'ye giderler, sadece Gence'ye değil, S. Vurgun'un doğduğu yerlere Kazak'a, Kazak ilçesinin Yukarı Salahlı köyüne. Nâzım, Galina, Ekber, S. Rüstem, M. Hüseyin ve başkaları da vardır kafilede. Yolculuk neşe içinde geçer.

Bu yolculuğu S. Rüstem şöyle anlatıyor anılarında:

Nâzım'ı merhum yazarımız Mehdi Hüseyin'le birlikte Kirovabat'a, Nizami'nin yurduna; Kazak'a, Vakıf ve Samet Vurgun'un yurduna götürdük. Aklımdadır, Şamhor yolunda giderken tarlada bahar çiçekleri gibi görünen elvan giysili kolhozcu kızlarımız Nâzım'ın dikkatini çekti. Arabayı durdurtup kızlarla sohbete girişti. Tarlada erkekler tek tüktü. Nâzım birden sordu:

– Hemşirelerim, ya sizin erkekleriniz ne yapar?!

Kızlar yaylıklarını yüzlerine çekip gülerek kaçıştılar. Nâzım sordu: "Bunlara ne oldu, canım?"

Bizde insana değil, hayvanların erkeğine "erkek" dendiğini söyledik. Nâzım bir şey demeden gülerek arabaya doğru gitti.

Yolda sohbet sırasında yoldaşların her biri kendi doğduğu yeri diğerininkinden üstün görüyor, övüyordu. Bunları dinleyen Nâzım bana dönüp dedi: "Süleyman, niye koşmuyorsun, ya sen nerelisin?"

Yanıt verdim:

– Nâzım, kardeşim, ben Azerbaycanlıyım.

Kazak'ta Samet Vurgun'nun doğduğu köye gittik. Okul binasının karşısında Samet'in fotoğrafını görünce Nâzım bağırarak dedi:

– Selamaleyküm, ya Samet!

Gezimiz çok ilginç ve anlamlı geçti. Nâzım Gence'de, Kazak'ta şehir ve köy halkına şiirlerini okudu, yaşamından canlı olaylar anlattı.

Nâzım ve yanındakiler Gence'ye geldikleri günün akşamı *Kafatası* oyununu izledikleri haberiyle K. Hromov'un "Nâzım Hikmet'e" şiiri de yayımlanır *Kirovabadski raboçi*'de (1.11. 1957).

Kirovabad Komünisti'nde (2.11.1957) A. Memedov'un "Barış Uğrunda Ateşli Savaşımcı" adlı yazısı, Nâzım'ın fotoğrafı ve onun *Kafatası* piyesini izlemesi konusunda bilgi yayımlanır.

Nâzım, Bakü'de olduğu gibi, Gence'de de hareketlidir. 1.11.957'de M. Hüseyin ve S. Rüstem'le Nizami Gencevi'nin anıtını ziyaret eder, mezara çiçek koyar ve oradaki deftere şöyle yazar:

Şiirin dâhi üstadı Nizami! Mozolen çok güzel. Ölümünden sonra bile Azerbaycan halkının sevgisine layık olmak büyük mutluluktur. Sen ebediyete kavuşmuşsun. Nesillerin kalbinde Senin, Fuzuli'nin, Vakıf'ın ve Sabir'in hatırası ebedî yaşıyor. Bunun sırrını bana da öğretin!

Nâzım, Nizami'nin yaşıtı Göy Göl'ü görmeden geri dönmez. Gölün kıyısında hayli dolaşır, kıyısındaki çimenliklere oturup dinlenir. Dostlarıyla fotoğraf çektirir oralardaki anılarını fotoğraflarda yaşatmak için. Gazeteci K. Hromov, Nâzım'ın Nizami'nin anıtını ziyaretini ve Göy Göl'e gezisini "Gazetecinin Arşivinden / Bir Fotoğrafın Tarihi" başlıklı anılarında şöyle anlatıyor:

1957'nin Kasımında ünlü Türk şairi Nâzım Hikmet, M. Hüseyin ve S. Rüstem ile Kirovabad'a gelmişti. Şehir tiyatrosunda edebiyatçıların okuyucularla söyleşisi yapılıyordu. Nâzım burada toplananlara yaratıcılık planlarından, dahi Nizami'nin vatanına gelmeye can atmasından söz ediyordu..

Ertesi günü Nâzım Nizami'nin mozolesine gitti. O, şapkasını çıkararak birkaç dakika sessizce durdu, düşündü. Sonra, hayalden ayrılmış gibi sakin bir sesle konuşmaya başladı:

– Şark şairlerinin atası. Dağ çayı kayaları delip geçtiği gibi, senin şiirlerin de asırların sınavından geçip halka kavuşmuştur.

Nâzım Hikmet mozolenin merdivenlerine çiçek demeti koydu ve ekledi:

– Genellikle kırmızı gülü yaşayanlara sunarlar, Sen bizim aramızdasm, Nizami!

Sonra yazıcılar Küçük Kafkas dağlarına geziye çıktılar. Nâzım, Göy Göl'ü görmek istedi. O, yol boyu Azerbaycan'ın zengin doğal güzelliklerine hayranlıkla bakıyordu.

Nâzım, bastona dayanarak yavaş adımlarla göle doğru ilerliyordu. Bir süre önce yürek hastalığı geçirmişti. Hikmet sık ormanlara, gölün gözyaşı gibi dupduru suyuna bir süre baktıktan sonra heyecanla dedi:

– Dostum Samet Vurgun'un terennüm ettiği güzel Göy Göl, senin karşında baş eğiyorum.

Nâzım, elinde bir demet menekşe tutuyordu. Her taraf çiçeklikti. O, yavaş yavaş sahil boyu yürürken diyordu:

– Gülleri ezip çiğnemek olmaz. Özellikle şairler bunu yapmamalı. Bu çiçekler şairlerin mısralarını bezemeli...

Biz yüksek kayanın üstünde durup güneşin berk vurduğu göle bakıyorduk. Karşımızdaki sanki göl değil, içine mavi su doldurulmuş bakraçtı.

Evet, büyüleyici Göy Göl'ün manzarası tekrar edilemezdi. Bunu hisseden Nâzım düşünceli düşünceli dedi:

– Doğu masallarında olduğu gibi güzeldir benim vatanım da, Türkiye'de bir çay vardır. O da sık sık rengini değiştirirdi. Ben onun kıyısında oturup hayale dalmaktan çok hoşlanırdım. Hatta hapishanede de sık sık onu düşünür, onu hatırlardım. Moskova'ya geldikten sonra ise "Ark" şiirimi yazdım.

Nâzım Hikmet ne düşündüyse ekledi:

– Şimdi ise Göy Göl ve menekşe hakkında şiir yazacağım. Ben Azerbaycan'ı seviyorum.

Bu fotoğraf da o zaman Göy Göl'ün sahilinde çekilmiştir. (*Bakı*, 14.8.1967)

Göy Göl kıyısında, 1957

Kirovabadski raboçi (3.11.1957), *Kirovabad Komünisti* (5.11.1957) gazetelerinde Nâzım'ın fotoğraflarıyla onun Kirovabad'daki görüşmeleri hakkında bilgi verilir.

Komünist'te (13.11.1957) Nâzım'ın "Halkın Malı Olan Sanat" başlıklı yazısı yayımlanır:

> Otomobilde her zaman şoförün yanında otururum, az sallasın diye. Bakü'de, yazar yoldaşlardan birinin otomobilindeydim. Şoför birdenbire otomobili durdurdu. Arabanın güneşliğinden dizimin üstüne bir kitap düştü. Baktım. Alman şairlerinden Henrik [Heinrich] Heine'nin Rusçaya çevrilmiş şiirleri. Şoför: "Bağışlayın", dedi, kitabı aldı, yerine koydu: "Heine"yi çok seviyorum," dedi.
>
> – Ben de seviyorum, dedim. Bütün yol boyunca şoförle şiirden, edebiyattan konuştuk. Bizim Sergey hatırıma geldi. O da şoför. Moskova'da yaşıyor. Kitap meraklısı. Onda olan kütüphane, belki, meşhur yazarların bazılarında hiç yoktur. Şoförlerin Heine'yi okumaları, kitap meraklısı olmaları Sovyet insanları için şaşılacak bir şey değil, sıradan bir durum. Artık benim için de bu böyle. Ama, örneğin, İngiltere'de şiir okuyan, kitap seven şoför zümrüt kuşu gibi çok ender bir şeydir. Türkiye'de 24 milyon ahali var. Ama orada en ünlü şairin şiir kitabı beş bin nüshadan çok yayınlanırsa, bu, edebiyat dünyasında bir olay olur. Üç milyondan biraz fazla ahalisi olan Azerbaycan'da ise şiir kitapları ortalama 10 bin nüsha tirajla yayınlanır.
>
> Söz var, diyorlar, bir halk ne kadar sabun kullanırsa, onun uygarlığı o kadar yüksek olur. Elbette, temizliğin bir uygarlık ölçüsü olmasında hiç kuşku yok. Örneğin, yeryüzünün en

temiz, en çok sabun kullanan uluslarından biri Finler. İki yıl önce Helsinki'deydim. Dünya Barış Konferansı o zaman bu güzel şehirde toplanmıştı. Konferansa katılan dünyanın birçok yazarları, şairleri, romancıları –Fransızlar, Ruslar, İngilizler, Hindistanlılar, Şilililer ve başkaları– Helsinki Üniversitesi'nde şehir halkıyla bir görüşme düzenlemişlerdi. Düşünüyordum ki, her halde üniversitenin güzel, ama o kadar da büyük olmayan toplantı salonu ağzına kadar insanla dolacak, hatta halk koridorlara yığılacak. Ama sonra baktım ki, salonun yarısı boş, sıralar kederli dizeler gibi birbirinin yanma dizilmiş. Bununla ben Finliler şiiri, edebiyatı sevmiyor, demek istemiyorum. Demek istediğim şu ki, temizlik ölçüsüne ilave, bir de başka medeniyet ölçüleri vardır. Bunlardan biri de şiir ve edebiyat sevgisinin derecesidir. Örneğin, ben şahsen bir saatten fazla şiir dinleyemiyorum, hem de şu koşulla ki, şiir şiir olsun. Ama Moskova'daki herhangi bir fabrika kulübünde defalarca gözümle gördüm ki, insanlar soluksuz iki, hatta üç saat şiir dinliyorlar. Yaklaşık bir aydır Azerbaycan'dayım. Bakü'de, Maştağa'da, Kirovabad'da, Kazak'ta aydınlar, işçiler, köylüler saatlerce şiir dinlemekten usanmıyorlar.

Sovyet biliminin, tekniğinin yıldızlar dünyasını fethetmeye çıkması, oralarda bir Sovyet şehrinin sokağındaymış gibi rahat rahat gezmeye hazırlanması Sovyet medeniyetinin yükseklik derecesini gösterir. Ben bu yüksekliğe bakıyorum, hayran oluyorum. Ama Sovyet insanının şiire ve edebiyata olan sevgisi de yine aynı medeniyet yüksekliğinin, beni yapay uydu kadar hayran eden bir tarafıdır. Bu, başka tür de olamazdı. Yapay uydu gökyüzüne bir Gökçay narı gibi atmış olan başların, kolların yürekleri şiiri, elbette, bu kadar büyük aşkla sevecekler. Yeni insanın, sosyalist insanın özelliklerinden biri de meğer kolun, başın ve yüreğin birliğinde değil mi?!

Söze Sovyet halklarının şiirseverliğinden başladım. Bunda şaşılacak ne var? Şairim. Şairlere saygı duyulan, şairleri seven ülkelerden birinde, Azerbaycan'dayım. Azerbaycanlıların kendi şairlerini, romancılarını, yazarlarını ne kadar sevdiklerini, onlara ne kadar saygı gösterdiklerini kendi gözümle gördüm. Bütün Sovyet cumhuriyetlerinde olduğu gibi, Azerbaycan'da da

gerçek şair, yani komünist şair ölmüyor. Burada ben nereye gittimse, Samet'le karşılaştım. Her şehirde, her köyde, her okulda, her kulüpte, petrol kuyularının yanında, pamuk tarlalarında, her evde Samet'le yüz yüze geldim. Her sofrada kadehimi onun kadehi ile tokuşturdum. Her narı, her üzüm salkımını Samet'le bölüştüm. Halkla görüşmelerimde Süleyman Rüstem'le, Mehdi Hüseyin'le, Resul Rıza ile birlikte, onların yanında Samet de bana bu akıllı, hem de çok akıllı, çok ışıklı, bir az da masum gözleriyle gülümsedi.

"Sevdiğinde verirsin, sevildiğinde alırsın" derler. Halk tarafından sevilen şair çok değerli, daha doğrusu, sınırsız değerli, ama çok ağır bir yükü kendi omuzlarında taşıyor. Halk sana yüreğini vermiştir. Bu yürek granitten muhkem, ama camdan naziktir. Onu yere atmak olmaz. Halk tarafından sevilen şair bu sevgiye nail olmak için boş akşamlarını değil, bütün ömrünü halka vermelidir. İçerisinde yaşadığımız XX. yüzyılda ise bir şair için bütün yaşamını kendi halkına vermenin yalnız bir yolu var. O da komünist şair olmak yoludur.

Bir Fransız şairi "Şiirde, her şeyden önce, musiki olmalıdır" demiş. Yani şiirin aslı, onun temeli, şiiri şiir eden ahenktir, demek istemiş. Ben şairi kuşa benzeten insanlar da tanıyorum. Elbette, şiirin öğelerinden biri de ahenktir, musikidir. Elbette, güzel sanatların bütün kolları birbirine etki eder, ama her kolun kendi özelliği var, kendi dili var. Yani demek istiyorum ki, bence, ne şiir her şeyden önce musikidir, ne de şair cıvıldayan bir kuştur. Şiir, her şeyden önce, bir söz sanatıdır, saz sanatı değil. Ama sazla sözün el ele verdikleri de olur. Azerbaycan halk musikisinde Âşık Alesker'in şiirleri bu el ele vermenin en güzel örneklerini yaratmıştır. Bakü'de Müslüm Magomayev adına Devlet Filarmoni'nin salonunda halk türküleri ve şarkıları konserini dinledim. O gece Azerbaycan'da geçirdiğim en güzel gecelerden biriydi. Kapitalist ülkelerde, örneğin, Türkiye'de konser salonlarına bir avuç aydın ile zengin sınıfların insanları gelirler. Türkiye'de bir konser salonunda bir işçiye, bir köylüye zor rastlayabilirsiniz. Bakü filarmonisinin salonunda ise dinleyicilerin çoğu işçilerdi, uzak-yakın köylerden Bakü'ye gelmiş kolhozculardı. Ben Azerbaycan halk türkülerini de, şarkılarını

da çok seviyorum. Bu türküler, bu musiki, yani muğamat musikisi, yalnız Azerbaycan'ın, yalnız Doğu ülkelerinin değil, bence, bütün dünya musiki hazinesinin en değerli incileridir. O gece filarmonide halkın musiki sanatkârlarına gösterdiği sevginin hayranı oldum. Âşık Alesker'in koşmalarını işittiğim zaman ben de kendimi unuttum, ben de "Sağ ol!"" diye bağırdım.

Tarihi aklımda değil, bundan bir nice yıl önce İstanbul'da bir dostun evinde toplanmıştık. Radyoda Bakü'yü arıyorduk. Bakü dalgasını bulduk. Güzel bir musiki veriyorlardı. O güne kadar benzerini işitmediğim bir musiki çalındı, güzel bir ses Azerice okumaya başladı. Yüreklerimiz az kalsın yerinden çıkacaktı. Bunun ne kadar sürdüğü yadımda değil. Spiker *Köroğlu* operasından bir arya dinlediğimizi söyledi. Okuyan Bülbül idi. İlk büyük Azerbaycan operasını, Üzeyir'in şaheserini ilk kez böyle dinledim. Şimdi o zamandan nice yıl sonra Bakü'de, M. F. Ahundov adına Opera ve Bale Tiyatrosu'nda *Köroğlu* operasına baktım, Bülbül'ün oyununu da gördüm. Azerbaycan Opera Tiyatrosu'nda Kara Karayev'in *Yedi Güzel* balesine de baktım. Onun da musikisini önceden duymuştum. Bu, bence, yalnız Sovyetler Birliği'nde değil, bütün dünyada en güzel bale musikisinden biridir. Fikret Amirov'un *Sevil* operasına da büyük bir zevkle kulak verdim.

Bakü'de keşfettiğim en güzel şeylerden biri de musikili komedya tiyatrosu oldu. *Meşedi İbad*'ı, o ölmez eseri, sonra Sait Rüstemov'la Süleyman Rüstem'in *Turna*'sını gördüm. Yaşamımın en neşeli iki gecesini geçerdim. Yönetmen Şemsi Bedelbeyli'ye, oyuncu Lütfeli'ye ve Gafarlı'ya, oyuncu Nesibe Zeynalova'ya tapınanların içinde şimdi ben de varım.

Azerbaycan musikisi ulu bir çınar gibi. Kökleri Azerbaycan toprağının, halkının derinliklerinde, gövdesi dostluk, iyimserlik, umut gibi sağlam, tek pare. Dalları birbirinden sık, kol kol, ayrı ayrı yönlerden aynı gökyüzüne yükselir.

Aynı sözü Azerbaycan Sovyet edebiyatı için de demek mümkün. Azerbaycan Sovyet şiirinin temelini atmış S. Rüstem'le S. Vurgun'un, R. Rıza'nın arasında kökün derinliklere yayılması, gövdenin birliği, bütünlüğü bakımından bir birlik, bütünlük; dalların aynı gökyüzüne ayrı ayrı yönlerden uzaması bakımın-

dan ise bir ayrılık var. Birbirlerine hem benziyorlar, hem benzemiyorlar. M. İbrahimov'la H. Mehdi'nin düzyazısı hakkında da, üstat C. Cabbarlı'nın ve İ. Efendiyev'in dramaturgiyası hakkında da aynı şeyi söylemek mümkün.

Bu bayram günlerinde Azerbaycan edebiyatından, musikisinden söz açmak, bildiğim en güzel, en umutlu mahnılardan birini, bütün Sovyet halkı ile birlikte bütün Sovyet meydanlarında okuyormuşum gibi, beni mutlu ediyor. Bu edebiyat, bu musiki bugünkü yüksekliğine kırkıncı yıldönümünü bayram ettiğimiz Ekim Devrimi sayesinde ulaşmıştır. Azerbaycan edebiyatını, musikisini geniş halk kitlelerinin kendi malı yapan "Ekim"in ilkeleridir.

"Ekim"in yaratıcı etkisi yalnız Sovyet halkları sanatı üzerinde mi kendini göstermiştir? Hayır! Bugün birçok kapitalist ülkede, bütün dünyada ünlü olan birçok yazar, birçok sanatçı var ki, onlar kendi eserleri ile "Ekim"e borçludurlar. Örneğin, Türk sanatına son kırk yılda en büyük, en derin yeniliği, halka hizmeti getiren sanatçılar, en yetenekli, en üretken yazarlar "Ekim Devrimi"nin büyük ülkülerini benimsemiş olanlardır. Bunların hepsi komünist değil, ama hepsi halkların dostluğunun, özgürlüğünün, dünya barışının yandaşlarıdır, faşizme, emperyalizme düşmandır.

Sözü uzattım, ama bir şeyi de demeden edemeyeceğim. Kirovabad-Kazak yolunda pamuk toplayan kolhozcularla sohbet ediyorduk. Bir ekip başı bacı öyle sandı ki, biz parti sorumlusuyuz, yahut resmî görevliyiz. O bize "Köyde topu topu bir hekim, bir ebe var. Beş yüz insanın yaşadığı bir köye bir hekimle bir ebe yeter mi? Bir ebe daha göndermek gerekir." dedi.

Duyduklarıma inanamadım. Azerbaycan'da beş yüz nüfusu olan bir köy için bir hekimle bir ebe az görülüyor. Benim ülkemde, Türkiye'de ise beş yüz köye bir hekim düşmüyor.

Azerbaycan kolhozcusunun durumu yüreğimi rahatlattı. Anadolu'nun köylüsünü anımsadım, yüreğim ağrıdı. Ama ben komünistim, yani umudunu yitirmeyen insanım.

"Yoldaşlar!" Bizim dilde, bugün Türkiye'de bu yoldaşlar sözü en saygın dostlara, en namuslu insanlara, Türk halkının ulusal bağımsızlığı ve mutluluğu için bütün yaşamını verenle-

re seslenirken söylenen bir sözdür. Yoldaşlar, bütün dünyadaki yoldaşlarım! Bayramınız kutlu olsun!

Bakü, Kasım 1957

Nâzım, *Kafatası* oyununun sahnelendiği Gence'deki tiyatroya adı verilen, Azeri tiyatrosunun kurucularından biri sayılan C. Cabbarlı'nın Bakü "Fahri Hıyaban"daki mezarını ziyaret etmek ister ve anıt mezara koymak için çelenk hazırlatır. O günü C. Cabbarlı'nm kızı ve C. Cabbarlı Ev Müzesi Müdürü Gülare Cabbarlı şöyle anlatıyor:

> 1957'nin güzünde C. Cabbarlı'nın 60. doğum yılı kutlamalarının öngünlerinde büyük Türk şairi Nâzım babamın mezarını ziyarete gelmiş, büyük bir çelenk getirmişti. Anam Suna Hanım Nâzım'ı ve ona eşlik eden konukları evimize davet etti. Şair içtenlikli görüşme zamanı cebinden bir parça kâğıt çıkarıp ev sahibesine verdi. Bu, gül dükkânında çelengin bandına yazılması için şairin kendi eliyle yazdığının suretidir ki, şimdi müzemizin en değerli belgelerinden biri olmuştur. Kağıdın üzerinde Latin abecesi ile Türk dilinde yeşil kalemle şu sözler yazılmıştır: "Sovyetler Birliği'nin büyük dram yazarı Cafer Cabbarlı'ya Türk yurtseverleri adına. Nâzım Hikmet. 15.XI.57."
>
> Yeri gelmişken söyleyeyim ki, o zaman Nâzım Hikmet'in ve onunla gelen konukların ailemizin bireyleri ile birlikte babamın mezarının başında çektirdiği fotoğraf evimizde Cafer Cabbarlı hakkında söylediği sözler ve okuduğu "Ceviz ağacı" şiirinin (onun kendi sesiyle) bandı da belgeler arasındadır. (*Bakı*, 11.9.1981)

Nâzım Hikmet, Cafer Cabbarlı'nın eşi Suna Hanım ve bir grup aydınla yazarın mezarı başında.

Nâzım, Moskova'ya yola çıkmadan önce, Natevan adına kulüpte yazıcılar ve edebiyat meraklıları ile görüşür. Görüşmede E. Babayev N. Hikmetin yaratıcılığını anlatır. Daha sonra M. İbrahimov, S. Rehimov, M. Rahim, R. Rıza, M. Refili, Mir Celal, M. Davtyan, S. Rüstem konuşurlar. N. Hikmet konuşmacılara ve orada bulunanlara teşekkür eder, şiirlerini okur. (*Edebiyat ve İncesanat*, 16.11.1957)

Nâzım, Azerbaycan'a gelişinde nasıl coşkuyla karşılandıysa, Azerbaycan'dan ayrılışında da coşkuyla uğurlanır. 15.11.1957 günü akşamı Bakü'den Moskova'ya doğru yola çıkar.

Moskova'da Sovyetler Birliği Tiyatro Festivali düzenlenir. Azerbaycan'dan festivale Devlet Dram Tiyatrosu Cafer Cabbarlı'nın *Elmas*, M. Hüseyin'in *Civanşir* oyunlarıyla katılırlar. Nâzım, her iki oyunu da izler. Hatta oyunların değerlendirildiği toplantıya katılır, C. Cabbarlı'nm *Elmas* piyesi hakkında konuşur (*Edebiyat ve İncesanat*, 30.11.1957), *Civanşir*'in oyuncularıyla çektirdiği fotoğrafı yayımlanır (*Edebiyat ve İncesanat*, 8.12.1957).

Nâzım Hikmet ve Mehdi Hüseyin *Civanşir* oyununun oyuncu kadrosuyla.

Komünist'te (11.12.1957) Nâzım'ın "Yükseliş Yollarında" başlıklı yazısı yayımlanır:

> Bu yakınlarda Bakü'deydim. Orada S. Vurgun'un *Vakıf* adlı halk kahramanlık trajedisinin 600. oynanışına baktım. M. Azizbeyov adına tiyatronun o kadar da küçük olmayan salonu ağzı-

na kadar doluydu. Tiyatronun önüne gelip bilet almak isteyenler: "Fazla biletiniz yok mu?" diye soruyorlardı.

Bakülüler kendi tiyatrolarını çok seviyorlar. Kolhozcular otobüslerle ve yük kamyonlarıyla uzak köylerden, kasabalardan hep birlikte Bakü'ye gelirler. Sevimli oyunlara bakmak için Azerbaycan'ın başka şehirlerinden de insanlar gelir.

Azerbaycan tiyatrosu bütün türlerde –komedya, musikili komedya, drama ve tragedya türlerinde– sosyalist gerçekçilik ilkelerine esaslanan bir tiyatrodur.

Azerbaycan tiyatrosu her zaman kendinin büyük, ilerici, ulusal geleneklerine bağlı kalmıştır.

Ekim Devrimi'ne kadar Azerbaycan tiyatrosu esas itibariyle komedya ve musikili komedya türleri üzerine gelişmiştir. M. F. Ahundov, C. Memmedguluzade, Ü. Hacıbeyov ilk defa klasik, ilerici komedyalar, musikili komedyalar, hicivler yaratmışlar. Bu eserlerin çoğunluğu güncelliğini şimdiye kadar yitirmemiştir.

Klasik Azerbaycan tiyatrosuna Rus tiyatrosunun, özellikle Gogol'un ve Griboyedov'un büyük etkisi olmuştur. Ayrıca Molière'in de etkisi olmuştur.

İlginç olan şurasıdır ki, Azerbaycan'da dramaturgiya tiyatrodan önce meydana gelmiştir. Mesela, Ahundov'un eseri ilk defa Rus dilinde Rus tiyatrosunda oynanmıştır. Azerbaycan tiyatrosunda halk kahramanlık trajedileri Ekim Devrimi'nden sonra meydana gelmiştir. Bu aydın meseledir; çünkü bu eserlerin esas hususiyetleri halka, halkın zaferine inanmaktan, ateşli ihtirasların mücadelesinden, heyecan ve hayata iyimser münasebetten ibaret olmuştur.

Ekim'e kadar, çarizmin hükümranlık sürdüğü şartlarda bu tipli kahramanlık facialarının yaratılmasına imkân yoktu.

Azerbaycan Sovyet tiyatrosunun klasiği Cafer Cabbarlı'dır. O, mücadeleci gerçekçilik geleneklerini Azerbaycan komedyasında ve dramasında sosyalist gerçekçiliğin yüksekliklerine kaldırmıştır.

Moskova'da tiyatroların, topluluk ve koroların Sovyetler Birliği Festivali yapıldığı zaman M. Azizbeyov adına tiyatro C. Cabbarlı'nın *Elmas* ve H. Mehdi'nin *Civanşir* piyeslerini göstermiştir.

Bence *Elmas* Sovyet tiyatrosunun en güzel eserlerinden biridir.

Bir defa Moskova'da genç bir aktörle sohbet ediyordum. O, büyük bir Rus aktörü hakkında konuşarak dedi: "Şekspir [Shakespeare] rollerinde oynayan insan kolhoz başkanı rolünde oynayamaz!" Ben ona cevap verdim ki, bu doğru fikir değil. Kolhoz hayatı teması dramaturga çok mürekkep asıl güzel materyaller verir. Kolhoz köyünün yeni insanlarının karakterleri, ihtirasları çok zengin ve mürekkeptir.

Elmas'a baktığım zaman bu sohbet aklıma geldi. Bu piyes bir daha gösteriyor ki, insanlar kolhoz temasında çok güzel eserler yazmışlar, yazıyorlar ve yazacaklar. İtiraz ederek diyebilirler ki, *Elmas* psikolojik, belgeli, yaşayış piyesidir. Lakin benim genç aktörle sohbetim Şekspir kahramanları hakkındaydı. Bu itiraza ben şöyle cevap veriyorum: *Elmas* piyesinde birçok kahraman kendi ihtiraslarına göre Şekspir kahramanlarından çok az farklıdırlar.

Piyesin kahramanı Elmas'ı ele alalım. Kolektifleşme devrinin ilk günlerinde o, şehirden, köy ağalarının hâlâ güçlü olduğu, vasat köylünün tereddüt ettiği, dinin, mevhumların hüküm sürdüğü, kadınların çarşaf altında gezdiği köylerine döner.

Sovyet kanununa karşı çıkan erkekler kendi kadınlarını kul olarak görüyorlar. Elmas bu çevrede, sınıfsal mücadelenin kızgın şartlarında sosyalizm uğrunda mücadele verir. O, bu mücadeleyi bütün varlığı ile verir. Hem kendini, hem de yakınlarını bu yolda kurban vermeye hazırdır. Onun iç dünyası ne kadar da mürekkeptir! Onun karşısına ne gibi müthiş zorluklar çıkmıyor?

Budur, kocasının yolunu gözleyen kadın... Onun başkasından çocuğu olmuştur. Bu konuda ya kocası, ya da kaynı haber alırlarsa, onu öldürürler. Aynı kadının ve çocuğun hayatını kurtarsın diye Elmas çocuğu kendisine alır. Bu, köyde onun durumunun ağırlaşmasına neden olur. Bu, Elmas'ın uğrunda ölmeye hazır olduğu işleri bozabilir. Lakin başka çare yoktur. İki insanın hayatını kurtarmak lazımdır. Elmas rezil olmuştur. Köy ağaları ve onların ekibi onun "rezilliğinden" istifade ederler. Elmas dehşet içerisinde hisseder ki, onun başladığı iş

mahvolur. Elmas tereddüt eder... Çocuğu yeniden kadına verir. Ancak kadının çocukla birlikte uçurumdan kendini atacağını öğrenince çocuğu ondan geri alır. Hatta şehirden dönmüş nişanlısından da bu sırrı saklar.

Piyesin diğer kahramanlarının da iç âlemi çok mürekkeptir.

Piyes baştan sona kadar öyle kurulmuştur ki, komedya satiraya, dramaya, drama ise gelişerek tragedyaya dönüşür. Ben öyle düşünüyorum ki, Şekspir kahramanlarını oynayan o meşhur Rus aktörü, mesela, *Elmas* piyesindeki zorba tipini de çok güzel oynardı.

Gerçekten de Ali Gubanov bu rolü böyle oynadı. Umumiyetle, demek lazımdır ki, Azizbeyov adına tiyatro *Elmas* piyesini büyük ustalıkla sahneye koymuştur. Ben çok isterdim ki, *Elmas*'ı Sovyet ülkesi başkentinin sahnesinde de göreyim. Ancak onu çok iyi tercüme etmek lazımdır. Çünkü Cafer Cabbarlı'nın dili çok şirin, rengârenk ve canlı halk dilidir.

M. Azizbeyov adına tiyatro *Elmas*'la beraber Puşkin adına tiyatroda *Civanşir* piyesini de gösterirdi. *Civanşir* oynanırken salona göz attım. Seyircilerin çoğu kulaklık takmışlardı. Onlar Azericeyi bilmediklerinden tercümana kulak verirlerdi. Her dramaturgiyanın esasını dilin canlılığı teşkil ediyor. Dileyicilerin çoğuna canlı titremleme (entonasyon), aktör konuşmasının harareti ulaşmıyorduysa da bütün salon oyuna nefes almadan bakıyordu.

Teknik sebeplere oyun bir ölçüde aksıyor, daha doğrusu, şekiller arasındaki fasılalar haddinden fazla uzuyordu. Lakin bütün bunlara bakmayarak, seyirci bir dakika da olsa kendi merakını yitirmiyordu. Seyirci VII. asırda yaşamış insanların talihi için heyecan geçirirdi. Çünkü dramaturg Cafer Cabbarlı'nın sadık varisi gibi ve halk kahramanlık dramaturgiyası sahasında onun ananelerini inkişaf ettiren bir yazar gibi kuvvetli ahenge malik olan sanat eseri yaratabilmiştir. Bu ahengin dahilinde büyük ihtiraslar mücadele verirler. Biz büyük koçaklıklar gördük. Biz büyük alçaklıklar gördük. Biz gördük ki, halka nasıl inanmak lazımdır. Biz devrimizi başka devirlerden farklandıran yönleri gördük.

Bu oyunda başrolü oynayan A. Alekberov kendi ustalığı ile

beni oldukça sevindirdi. Hazinedar rolünü M. Velihanov büyük maharetle oynadı. Behram rolünü oynayan İ. Dağıstanlı, Beyhan rolünü oynayan H. Gurbanova, özellikle, babanın kendi kızını öldürmek istediği sahnede çok güzel oynadılar.

Bana sorabilirler: Niçin ben başka aktörlerin oyunu hakkında, oyunun kuruluşu hakkında kendi fikirlerimi söylemiyorum, niçin tenkidi kayıtlar etmiyorum? Ben bu soruya ancak şöyle cevap verebilirim ki, bu küçük makalede karşıma koyduğum maksat başkadır, başkent tiyatrolarında Azerbaycan tiyatrosunun hazinesinden geniş ölçüde istifade olunmasını tebrik etmektir.

Yakın tiyatro mevsiminde Moskova sokaklarındaki afişlerde Azerbaycan tiyatrosunun eserleri hakkında ilanlara rastlarsam çok mutlu olurum. O zaman düşünürüm ki, bu işte benim de emeğim vardır. Ben de insanım. İnsanlığa özgü olan her şey bana da yabancı değil.

Moskova, Aralık 1957

Nâzım, Azerbaycan'da kaldığı, yaklaşık bir aylık sürede, tuttuğu notlardan da yararlanarak, Moskova'ya döndükten sonra, Azeri kültür ve edebiyatını ele alan, oradaki izlenimlerini dile getiren bir yazı daha yazar. Bu yazı, T. Melikov'un açıklamalarından da anlaşılacağı gibi, M. Refili'nin isteği üzerine yazılmış; ancak, her nedense, yazıldığı dönemde ya da Nâzım yaşarken hiçbir yerde yayımlanmamış. T. Melikov, bu yazıyı bulup çıkarıyor ve baş tarafına aşağıdaki açıklamayı yazarak yıllar sonra *Edebiyat ve İncesanat*'ta (8.5.1987) yayımlatıyor.

Komünist şair Nâzım Hikmet'in arşivinde çalışıyordum. Büyük sanatçının elyazmaları arasında bizim kültürümüzle, edebiyatımızla ilgili yazılmış, şimdiye kadar bilinmeyen bir makaleye rastladım. 1957'de Nâzım Hikmet Azerbaycan'a gelmiş, bir aydan çok kalmış, şehrimizi gezmişti. Bu gezi sırasında büyük şair kültürümüzle, edebiyatımızla da yakından tanışmıştı. Moskova'ya döndükten sonra, Prof. M. Refili'nin ricasıyla kendi izlenimlerini kaleme almış. Aynı makaleyi okuyuculara sunuyorum.

Tofik Melikov, Moskova

İlk şiirim vatanımda, şehrimde, Türkiyemde, İstanbulumda yayınlandı; ancak ilk şiir kitabım Bakü'de, Azerbaycan'da 1928 yılında çıktı.

Şimdi profesör, o zamanlar ise şair olan M. Refili Ekim Devrimi'nin 10. yıldönümü nedeniyle yazdığı "Edebi Azerbaycan Proleter Edebiyatı" makalesinde benden şöyle söz ediyordu: "... Nâzım Hikmet Azerbaycan edebiyatına bir proleter yazarı olarak girdi."

Ben bunları niçin yazıyorum? Bununla övündüğüm için yazıyorum. Bu seferki gelişimde, otuz yıl sonra, 1957 yılında Azerbaycan'a yeniden gelişimde, Azerbaycan Yazıcılar Birliği'nin beni onursal üye seçmesiyle de övündüğüm gibi...

Azerbaycan kültürüne bağlıyım. Bu, yalnız Sovyet Azerbaycanı kültürüne değil, devrimden önceki Azerbaycan kültürüne de aittir. Örneğin, *Dede Korkut* bir Azerbaycan yazarı için de ilk büyük edebî abidedir; benim için de! *Köroğlu* hem Azerbaycan'ın halk kahramanıdır, hem de benim... Fuzuli'yi ben de şiirimin büyük klasiklerinden sayıyorum, Azerbaycan şairi de. Başka bir örnek... Sabir, Azerbaycan edebiyatının ilk gerçekçi, halkçı satiriği, hayranı olduğum usta, benim de geleneklerim içinde büyük bir yer tutuyor. Üzeyir Hacıbeyov'un musikisi bana kendi musikim gibi yakındır. Azerbaycan âşıkları eğer bizim Doğu illerimizi dolaşabilseydiler, köylülerimiz onları kendi âşıkları gibi dinlerdi. Bir örnek daha... 1905 yılı devriminin alevleri Türkiye'ye Azerbaycan üzerinden yayıldı. Benim halkımı Lenin devrimi ile bağlayan yolların en büyüklerinden biri de Azerbaycan'dan geçer. Birinci Dünya Savaşı'nda çar ordularına esir düşen Türk askerleri, Ekim Devrimi'nde Bolşeviklerin yanında yer aldılar. Onlar Sovyetler Birliği'nin dört bucağında, ayrıca Azerbaycan'da Bolşevik bayrağı altında dövüştüler. Türkiye Komünist Partisi'nin kurucusu Mustafa Suphi'nin kurduğu Kızıl Türk alayı XI. Kızıl Ordu'nun bölümlerinden biriydi; onlar Taşnaklara, Menşevik kuvvetlerine karşı savaşta kendilerini göstermişlerdi. Bir meseleye daha değinmek istiyorum: Benim ilerici, müterekki, halkçı, hümanist, emperyalizm karşıtı yazarlarım da Azerbaycan edebiyatına etki etmişler. Örneğin, bizim

Abdülhak Hamit'in şiirle yazdığı "Duhter-i Hindu" adlı faciası, Doğu edebiyatında İngiliz emperyalizmine karşı yazılmış bu ilk facia, Azerbaycan sahnelerinde 1930'lu yılların ortalarına kadar oynanıyor. Abdülhak Hamit'in romantik, hümanist Azerbaycan dramaturglarına etkisi açıkça görülür. Türk edebiyatının ilk ütopik-sosyalist şairi büyük Tevfik Fikret'in etkisini 20'li yıllara kadar birçok Azerbaycan yazarının yaratıcılığında görürüz.

Kısaca, Azerbaycan edebiyatı, musikisi ve tiyatrosunu çevirisiz anlayabiliyorum. Azerbaycan kültürü bugün sosyalist kültürüdür. Yarınki sosyalist Türkiye'de Sovyetler Birliği'nin kültürel etkisi özellikle Azerbaycan aracılığıyla olacaktır. Bunun içindir ki, Azerbaycan kültürünün gelişmesi beni yakından ilgilendirir.

Bakü filarmoniyasının konser salonu ağzına kadar doluydu. Bu gece burada şarkılar ve halk mahnılarından oluşan konser geçirildi. Salondakilere bakıyordum. Onları, onlar gibileri bundan sonra birçok gecelerde göreceğim. Operada, balede, dram ve komedi tiyatrolarında, Azerbaycan tarih müzesinin salonlarında. İnsanlara bakıyorum, bu gece Bakü'nün filarmoni sarayına gelenlere bakıyorum. Kadın, erkek, genç, yaşlı, işçi, kolhozcu, aydın, daha doğrusu, Azerbaycan halkı, yani Sovyet insanları. Başka konser salonlarını da düşünüyorum. İstanbul'da, Ankara'da, Helsinki'de, Stockholm'de, Viyana'da gittiğim konser salonlarını. İlginçtir, oralarda da izleyiciler arasında işçiler, köylüler var mıdır?

Evet, belki bir iki kişi. Belki dememin nedeniyse, buna tam emin olmadığımdan ileri geliyor. Sorulabilir, nereden biliyorsun? Çoktandır bende şöyle bir âdet gelişti; hangi şehirde, hangi konserde, hangi tiyatrodaysam, konserlere, tiyatrolara kimlerin gittiğini merak ediyorum. Örneğin, İstanbul'da ünlü bir hanende vardı. Münir Nurettin. O, "Melek" sinemasında konserler verirdi.

Bir defa onun konserine bilet alanları bir tarafta durup izledim. Sonra gişedeki kızlara sordum. Konsere gelenler arasında işçi ve memurlar var mı, köylüler var mı, biliyor musunuz? Şaka mı ediyorsunuz, diye cevap verdiler. En ucuz biletin değeri bir günde iki işçinin aldığı ücrete bedeldir.

Bizde köylü giyiminden bellidir. Biletler ucuz olsa da, hatta sudan da ucuz olsa, Türk köylüsünün konsere gitmek bugün hiç aklına bile gelmez. Bugün benim ülkemde köylü ve işçi konsere davet olunamaz.

İstanbul'da, İzmir'de, bazı büyük şehirlerimizde, işçilerin yılda birkaç kez olanak bulup gittikleri meyhanelerde musiki dinleyebilirler. Lakin ben musikili meyhaneleri değil, konser salonlarını göz önünde tutuyorum.

Bakü filarmoni salonunda musiki dinleyenleri, musiki ile birlikte yaşayanları sözle tasavvur etmek çetindir.

Dinleyiciler, sahneye sanki mıknatısla bağlanmışlar, bazen nefes vermeden, bazen çok yerinde "sağ ol", diye alkışlıyorlar. Baktıkça bu halkın kendi musikisiyle, onun seslendiricileriyle nasıl yakın ilişkide olduklarını anlıyorsun. Çok geçmiyor ki, ben de kâh kendimden geçmiş, kâh sevinçten taşmış, kâh düşünceli, kâh hayran, kâh da "sağ ol" diye alkışlıyorum.

XIX. yüzyıl Azerbaycan edebiyatının dahi klasikleri, demokrat, halkçı, hümanist, gerçekçi Rus klasikleri başta olmakla, öncü dünya edebiyatı klasiklerinin olumlu etkisi altında yazıp yaratmış ve kendi ülkelerinde, feodalizme, dini irticaa, karanlık gelenek ve göreneklere karşı savaşım vermişler. Dramaturgiya ise bu savaşımın bayraktarı olmuştur.

Dramaturgiyada bu savaşım için en başarılı tür komedya ve keskin yergisel komedyalardır. Rastlantısal değil ki, Azerbaycan edebiyatının ilk gerçekçi, öncü ve eleştirel eserlerinin çoğu kuşkusuz komedya biçiminde yazılmıştır. Dahi Sabir'in yergilerinde de dram yazarlığı ustalığı görünür.

Üzeyir Hacıbeyov hakkında da bunu söyleyebiliriz. Bence, yalnız Azerbaycan'ın değil, dünyanın en güzel musikili komedyalarından olan *Arşın Mal Alan*'ı ve *Meşedi İbad*'ı buna örnek verebiliriz. Bu iki operette insana yalnız hoş zaman geçirtmek için yazılmamıştır. Bunlar daha büyük, daha derin anlamlı eserlerdir. Bu iki eser yalnız metinleri ile, mazmunları ile değil, musikileri ile de ışıklı gelecek için, karanlık geçmişe karşı büyük ustalıkla savaşım veren eserlerdir.

Meşedi İbad'ı Bakü'nün musikili komedi tiyatrosunda izledim. Çok güldüm, ama gülerken de Azerbaycan'ın bu geçtiği

yolu düşündüm. 40 yılda geçilen yol. Üzeyir'in ifşa etmek için musiki dili ile savaşım verdiği "kahramanların", elbette, kendileri yok, lakin gölgeleri, geçmişin menfur kalıntıları, meğer hâlâ da aramızda yok mudur?

Yalnız Azerbaycan'ın musikili komedya yazarları değil, genellikle, Sovyetler Birliği'nin komedya yazarları, hatta ben diyordum ki, benim ülkemde de halkçı, ilerici dramaturglar *Meşedi İbad*'tan çok şey öğrenebilirler. Musikili komedyada gülüş, sevinç, ışık unutulmuyor, kolaylıkla akılda kalan musikiler sanatla, gerçekçi, satirik konu derinliği ile nasıl birleştirilebilir, özellikle musiki nasıl olur ki, bazen keskin bir sosyal satiraya çevrilir? Bana bunu Ü. Hacıbeyov o gece, Bakü'deki musikili komedya tiyatrosunda bir daha izah etti. Dram tiyatrosunda XIX. yüzyıl Azerbaycan klasiklerinin gerçekçi komedya geleneği, dramlarda işlenip geliştirilerek başarıyla sahneye konulur. Bu kollektivin komedyalarda, sosyal konulu dramlarda başarı kazanması hiç de rastlantısal değil. Örneğin, aynı şeyi, bence, facia eserleri konusunda söyleyemeyiz. Belki de bunda halk kahramanlık facialarının geleneğinin, komedya dram geleneğine göre yeni olmasının etkisi vardır. Bu meseleye kısaca da olsa yeniden döneceğim.

Yukarıda dediğim gibi, Bakü'de operaya, baleye gitmiştim. Her defa da salon ağzına kadar doluydu. Bana öyle geldi ki, Azerbaycan musikisi esas hat boyunca iki yolla gelişiyor. Yolların ikisi de Azerbaycan, ikisi de sosyalistçesinedir. Bu yollar bütün musiki yöntemlerinden geçiyor: opera, bale, operet, senfonik musiki vesaire. Yollardan biri muğamlar, halk mahnıları motifleri, öbürü çeşitli ölçülerde Batı musiki tekniği, Batı harmonisi, senfonik musiki kurallarıyla uzayıp gider. Bilmiyorum düşüncelerimi açıklayabildim mi? Birinci yolda en geç kavrayan kulak için bile en mürekkep orkestrayı, muğamı veya halk mahnısını anlamak mümkündür. İkinci yol ise muğamlarla halk mahnılarmdan bir tramplen gibi yararlanan yoldur.

Doğu musikisi ile Batı musikisi arasındaki farklar malumdur. Her iki musikinin kendine özgü zayıf, kuvvetli anlatım olanakları var. Bu musikilerin hangisinin daha üstün olduğunu söyleyemeyiz. Benim ülkemde, birçok Batı ülkelerinde, hat-

ta Asya ülkelerinde bestekârlar ulusal musikiyi Batı musikisinin olanaklarıyla zenginleştirmeye çalışırlar. Bu ülkelerde de Azerbaycan musikisinde olduğu gibi, iki yola rastgeliriz. Buna göre Azerbaycan musikisinin gelişmesi beni yakından meraklandırdı. Her iki üslupta yazılmış birbirinden anlamlı, başarılı eserlere baktım, dinledim. Burda bir meseleye dokunacağım: Azerbaycan musikisinin gelişmesinde çok önemli bir yön var. Bu yön Türkiye'de de mevcuttur, ama hâkim yer tutmuyor. Bu, bütün Azerbaycan güzel sanatı gibi, Azerbaycan musikisinin de halka hizmet etmesidir.

Azerbaycan operasının, daha doğrusu, Azerbaycan Sovyet operasının klasik eserleri var. Bu eserlerin başında Üzeyir Hacıbeyov'un *Köroğlu* eseri gelir. İster *Köroğlu*, isterse de başka Sovyet operalarına özgü daha başka bir özellik de var ki, bu da onların ulusallık ve isyancı ruhta olmasıdır.

Azerbaycan operasında en vacip problemlerden, hem de tezlikle halledilmesi vacip olan problemlerden biri ses problemidir. Bilmiyorum, belki yanlış yapıyorum, ama hayır, bu yılın sonunda Bakü'de geçirilen Azerbaycan incesanat adamlarının toplantısında konuşanların birçoğu öyle bu meseleye dokunmuş: operada, dramda, balede genç kadroların yetiştirilmesine gereği gibi önem verilmediğinden söz etmişler.

Bakü'de Samet Vurgun'un *Vagif* adlı tarihî kahramanlık dramının 600. oyununu izledim. Salon insanla doluydu. C. Cabbarlı'nın *Od Gelini* Azerbaycan dramaturgiyasında tarihî kahramanlık dramıdır. Özellikle Shakespeare facialarını geleneklerine esaslanan, bunları yeni sosyal motiflerle, sosyalist toplumun isteklerine, Marksist-Leninist teorilere göre işleyip geliştiren yazarlar, bence, yalnız Sovyetler Birliği ölçüsünde değil, sosyalist ülkeler ölçüsünde çok büyük başarılar kazanmışlar. Azerbaycan dramaturgiyasında C. Cabbarlı'nın açtığı bu çığırda göze çarpan iki özellik var: Birincisi, konu nice yüzyıllar önceki insanlardan söz etse de, bu eser bizim ilgimizi çeker. Eserin kahramanları kendilerinin tutkuları, maceraları, kaderleriyle bizi facianın başından sonuna kadar heyecanlandırır. Bu, birincisi. İkincisi ise, konu büyük bir ustalıkla işlenmiş, büyük etki gücüne sahiptir ve hatta biz bazen tiyatrodan gözlerimiz yaşla dolu çıkıyoruz, lakin

yüreğimiz de bedbinlikten, ümitsizlikten eser-alamet yoktur, tiyatrodan insana, insanın mutlu geleceğine inanarak çıkıyoruz.

Makalemin başlarında demiştim ki, ilk şiir kitabım Bakü'de yayınlandı: *Güneşi İçenlerin Türküsü*. O zaman, aklımda değil, lakin o zaman bu kitap için aldığım para, İstanbul'da böyle bir kitap için aldığımdan, en azından 500 kat çoktu. İstanbul'da kitabımı *835 Satır* hesabıyla yayınladılar ve bana 15 Türk lirası verdiler. 1.500 değil, 150 değil, 15 lira. Kitabımı yayınlayan adam kısa bir zamanda aynı kitabı ikinci kez yayınladı. Bana 25 lira daha verdi.

Azeri şiiri çok zengin bir geçmişe sahiptir. Şiire sevgi, gerçek şaire saygı, Azeri halkının geçmişten beri gelen, hâlâ da yaşayan geleneklerindendir. Azerbaycan'a yaptığım bu defaki gezimde halkın şiiri nasıl dinlediğini, şiiri nasıl sevdiğinin tanığı oldum.

İzin verin, Azerbaycan'da gördüklerime dayanarak düşüncelerimi söyleyeyim: Sovyetler Birliği'nde şair gerçek şairse, ölmüyor. Sovyetler Birliği'nin her bir cumhuriyetinde ölmez, halkın anısında yaşayan yalnız eski klasik şairler değil, hem de Sovyet edebiyatı devri şairleridir. Azerbaycan'da böyle ebediyete kavuşmuş ilk şair Azeri komünist şair Samet Vurgun'dur. Bana öyle gelir ki, Azerbaycan'da Samet Vurgun'un adını duymamış, Samet'in şiirini okumamış, onun şiirine kulak vermemiş bir insan bulmak olası değil. Samet nasıl da mutludur.

Çağdaş Azeri şiirinde bütün biçemler, bütün anlatım yöntemleri Marksisit-Leninist şairlerin elinde bazen başarıyla, bazen sarsıntılarla, ancak esas yönüyle yeni alanları kapsayarak gelişiyor. Aruz, hece ölçüsü, serbest ölçü... Azeri şairi mazmuna uygun biçimi bulmak için bütün ölçülerden yaralanıyor. Uyak sorununda da aynı. Azeri şairleri hem Fuzuli, hem de âşık şiiri geleneklerine esaslanır. Bununla ilgili bir sözüm var: geleneklere esaslanmak başka, taklit etmek başka. Benim fikrince, bugün ne Fuzuli'yi, ne de âşık şiirini taklit edebiliriz. Kısaca, taklit olan yerde sanat olmaz. Bundan başka, Fuzuli gibi yazmak için Fuzuli döneminde yaşamak gerekir. Âşık Alesker gibi yazmak için ise onun döneminde, o dönem koşullarında yaşamak gerekir. Ben bunları niçin söylüyorum. Bana öyle gelir ki, Azerbaycan'ın bazı

şairleri, özellikle genç şairleri, bir geleneğe bağlanmayı, bir geleneği geliştirmeyi belirli bir geleneği taklit etmek gibi anlıyorlar.

Azerilerin şairleri sevdiğinden söz ettim. Elbette, bununla onların nasirleri sevmediklerini söylemek istemiyorum. Son gezimde, Azeri okuyucuların Azeri öykü ve roman yazarlarının eserlerini nasıl yürekten okuduklarının, bazen gözlerim sevinç yaşlarıyla dolarak tanığı oldum.

Ekim Devrimi'nden önce birçok roman yazılmıştır. Birçok öykü ve povestlere de rast geliriz. Ama asıl anlamıyla roman kendi gelişimine Sovyet Azerbaycanında ulaştı. Kendi yerini, iklimini bulmuş bir ağaç gibi hızla gelişiyor.

Azerbaycan romanları Sovyetler Birliği'nin dışında da çevrilip yayınlanır. Örneğin, Çekoslovakya'da, Fransa'da... Ben bu makalede hakkında söz etmek istediğim bir konuya dokundum. Dil, Azeri dili hem çok eski, hem de çok gençtir. Birçok Ortadoğu, Orta Asya dilleri gibi, Azeri dili de birçok dillerle, örneğin, Rusça, Fransızca ile karşılaştırıldığında hızlı bir gelişme süreci geçirir. Rus ve Fransız dillerinin çok önceden geçirdikleri gelişim aşamalarını Azeri dili, ayrıca benim dilim bu son 40-50 yıl içinde geçirir, geçirmektedir. Buna göre de Azerbaycan romanının dilin gelişmesinde çok büyük rolü vardır. Bunun için bana öyle gelir ki, Azerbaycan yazarları ders kitaplarının diliyle, Azerbaycan radyosunun yayınlarının diliyle, Azerbaycan tiyatrosuyla, özellikle facialarda sözlerin düzgün vurgularla, düzgün söylenmesi yönünden daha yakından ilgilenmelidirler. Radyo, ders araçları, tiyatro, sinema geniş halk kitlelerinin yararlandığı dille konuştuğu için en güzel, en temiz Azeri dilinden yaralanmalıdır. Azeri halkına komünizm ülküleri Azerice ulaştırılır. Azeri dili ne kadar güzel, temiz olursa, her bir Azerbaycanlı, Komünist Partisi'nin mutluluğa çağrısını bir o kadar iyi anlar.

Nâzım Hikmet, 1957

Resul Rıza, Nâzım Hikmet, Süleyman Rüstem, 1957

Nigâr Refibeyli ve Nâzım Hikmet

Nâzım Hikmet ve Resul Rıza Moskova'da Dünya Festivali'nde Vietnamlı öğrenciyle söyleşirken, 1957

1958 Yılı

1957'nin bittiği, 1958'in başladığı gece, yılbaşı gecesi. Moskova'da Nâzım'ın evi. Yılbaşı sofrası kurulmuş. Sofrada kaç kişinin olduğunu tam olarak bilmiyoruz, bildiğimiz kadarıyla sofrada dostlukları otuz küsur yıl önce başlamış iki eski arkadaş var: Nâzım ve Refili. Yeni yılı karşılarlar sofrada bulunanlarla. Şakalar yapılır, şiirler okunur, kadehler kaldırılır gelecek güzel günler için. Bu gece, iki eski dostun buluştukları, birlikte oldukları son gece. Nereden bilsinler bu geceki birlikteliklerinin son birliktelikleri olacağını...

O güzel geceyi Refili şöyle anlatır "Nâzım Hikmet'in Yanında" başlıklı dörtlüğünde:

Bademe nur döker mey gibi sokak
Okusun Köroğlu bize bir ariya
Bu gece gelmişiz Nâzım'a konak
Ben öleyim yoklama nabzımı Galya

Nâzım, dostu Refili'nin ölümünü Prag'da öğrenir. Birlikte geçirdikleri son geceyi de anımsayarak "Mikail Refili'ye Ağıt" şiirini yazar 5 Haziran 1958 tarihinde:

Neslimin yaprak dökümü başladı,
çoğumuz kışa giremiyeceğiz,

Deliye döndüm Refili,
haberini alır almaz...
Ne diyecektim...
aklında mı, Mikail...

Prof. Mikail Refili
(25.4.1905-25.4.1958)

Ama artık aklın yok,
burnun, ağzın, gözlerin yok,
kardeşim, bir kemik yığınısın
Bakü'de bir mezarlıkta.

Ne diyecektim...
Moskova'da, bizde, bir yılbaşı gecesi,
sofrada, dibinde donanmış çam ağacının
kocaman bir oyuncak gibiydin pırıl pırıl.
Pırıl pırıl gözlerin, dazlak kafan,
saygıdeğer göbeğin.

Dışarda geceye bulanmış karlı bir orman.
Sana bakıp düşünüyordum:
Eski şarap fıçısı gibi keyifli, hazret,
eski şarap fıçısı gibi sağlam.
Benden çok sonra ölecek.
Arkamdan bir de makale döktürür,
bir şiir yahut:
"Nâzım'la Moskova'da 24'te tanıştım..."

Sahi, Mikail, şair olabilirdin,
profesör oldun.
Ama mesele bunda değil.
Yapılan işin ya iyisi yaşıyor bizden sonra
ya çok kötüsü.

Seninki orta halliydi sanırım,
benimki de öyle.
Yani, sesimiz bu kubbede kalacak diye
tesellimiz yok.
Ben kendi payıma üzülmüyorum buna,
tesellisiz yaşamayı becerdim,
beceririm tesellisiz ölmesini de,
senin gibi Refili.

Nâzım, kasım ayının ortalarında dönmüştür Azerbaycan'dan Moskova'ya. Kendisi Moskova'dadır, yüreği Azerbaycan'da. Unutamaz Azerbaycan'ı, Bakü'yü, Gence'yi. Gördüğü ilgi, sevgi, dostluk, kardeşlik onu daha da bağlar bu ülkeye, bu ülkenin insanlarına. Üstelik Moskova'nın dondurucu soğuğunda yılbaşı gecesini de arkadaşı, dostu Refili'yle birlikte geçirmiştir. Bu gecenin yarattığı güzel duyguları, yarına yönelik umutlarını Azeri okuyucularıyla da bölüşmek ister, *Edebiyat ve İncesanat*'ın yönetimine aşağıdaki telgrafı çeker:

> Okuyucularımıza bahtiyarlık, sevinç, uzun ömür diliyorum. Bu yıl Azerbaycan hakkında "Neft Ağaçları Ülkesi" adlı bir kitap yazmak planlarımda birinci sırada durur. Bu yıl Azerbaycan'a tekrar gelebilmek için elimden geleni yapacağım. Yeni yılınız mübarek olsun!

Edebiyat ve İncesanat'ta (4.1.1958) yayımlanan bu telgraf metninde "Azerbaycan hakkında 'Neft Ağaçları Ülkesi' adlı bir kitap yazmayı planladığını" söylüyor Nâzım. Böyle bir kitabın yazılamadığı, ancak düşünce aşamasında kaldığı anlaşılıyor. Kim bilir, belki de yazılmıştır da gün ışığına çıkamamıştır.

Nâzım, Azeri bestecisi K. Karayev'in bestelediği *Yıldırımlı Yollarla* balesinin Kirov adına Opera ve Bale Tiyatrosu'nda ilk kez sahnelenişini izlemek üzere, 1958'in başlarında Leningrad'a gider. Baleyle ilgili görüşleri, "Büyük Sevinç Getiren Olay" adıyla *Bakinski raboçi*'de (11.1.1958) yayımlanır.

> Ben bir o kadar da tiyatroya düşkün değilim. Hele hiçbir zaman özel olarak bir eserin ilk oynanışını izlemek maksadıyla başka şehre gitmedim. Ancak bu defa Leningrad'a geldim ki, Azeri bestekârlarının eşsiz başarılarının şahidi olayım. Bu, sınırsız sevinç getiren bir hadisedir. Devrimin beşiği, yüksek Rus medeniyeti şehri sayılan Leningrad, Azeri güzel sanatının yetenekli temsilcisi, oldukça güzel *Yıldırımlı Yollarla* balesini yaratan bestekâr K. Karayev'i hararetle selamlıyor.
>
> Kirov adına Opera ve Bale Tiyatrosu'nun sahnesi az mucize görmemiştir. Rus klasik bestekârlarının şaheserleri burada yaratılmıştır. Rus tiyatrosunun ilk dev yıldızları bu sahnede parlamıştır. Budur, şimdi burada müellifi Azeri bestekârı

K. Karayev olan tamamıyla yeni ve çağdaş bir eser meydana gelmiştir. Bu, çok sevindiricidir! Bu da hoştur ki, Azerbaycan musikisi cesaretle Sovyetler Birliği ve bütün dünya meydanına çıkıyor. Azeri bestekârlarının yarattıkları senfonik poemalar ve muğamlar, baleler, süitler ve mahnılar dünyanın birçok ülkesinde seslendirilir.

Bugün artık çağdaş devrin en önemli problemlerinden biri olan ırkçılık mevzusuna-milletlerarası mevzua hasredilen eser meydana çıkmıştır. Azeri bestekârları her tür övgüye ve şerefe layıktırlar.

İlk gösteri konusunda ne diyebiliriz? Ben duyduklarıma ve gördüklerime hayranım. Oldukça güzel bale, çekici musikisi var! Bir de, aynı maksada yöneltilmiş musiki, kuruluş ve bedii tertibatın armonik birliği ender hadiselerdendir. Bu güzel gösteriyi yaratanlar var olsunlar!

Azerbaycan dergisinde (No: 4) Nâzım'ın "Pırağ'da Vakitler / Barok", "Hanuş Ustanın Saati", "Faust'un Evi", "İyimser Pırağ" şiirleri çeviren: Resul Rıza) yayımlanmıştır.

Edebiyat ve İncesanat'ta (24.5.1958) N. Hikmet'in C. Cabbarlı adına Kirovabad Devlet Dram Tiyatrosu'nca sahneye koyulan *Kafatası* piyesi hakkında T. Kazımov'un eleştirisi yayımlanmıştır.

Edebiyat ve İncesanat'ta (18.6.1958) "Asya ve Afrika Ülkeleri Yazıcılarının Konferansı Öncesinde / Türkiye Şiirleri" başlığı altında Y. Emre'den (bir), Emrah'tan (üç), Karacaoğlan'dan (iki), Kul Mustafa'dan (bir), K. Kamu'dan (bir şiir), Necip Fazıl'dan (bir) ve Nâzım Hikmet'ten ("Stronsium 90") bazı şiirler R. Rıza'nın çevirisiyle yayımlanır.

Şiirlerin sunum yazısının tamamını buraya alıyorum.

Bu yıl ekim ayında Taşkent'te Asya ve Afrika ülkelerinin yazıcılarının konferansı yapılacaktır. Bu konferans nedeniyle Sovyetler Birliği'nde Türk, Arap, İran yazıcılarının eserlerinden birçok örnek çevrilip gazetelerde, dergilerde yayımlanıyor, kitap olarak çıkarılıyor.

Gazetemizin bu sayısında Türkiye şairlerinin şiirlerinden bazılarını yayımlıyoruz. Bu şiirler arasında, Hicri 8. yüzyılın sonlarında, 9. yüzyılın başlarında yaşamış Yunus Emre gibi

büyük sanatçıdan başlayıp gelen nağmeler, koşmalar, güzellemelerle beraber, Türkiye'nin çağdaş şairlerinin şiirlerinden de örnekler vardır.

Halk şairlerinin içinde Pir Sultan, Kul Mustafa, Emrah, Gevheri gibi üstat âşıklar olmuştur. Böyle şairlerden bazılarının mahlası Azerbaycan âşıklarının da mahlasına uygun düşer. İhtimal ki, onlardan bazılarının şiirleri dilden dile geçerek Doğu Anadolu'ya yayılmış, uzun zaman söylene söylene belli ölçülerde değişmiş ve bugün Türk şiir kitaplarında yayımlanacak biçime girmiştir.

Türk halk edebiyatı örneklerinde (*Şiir Defteri*, 1956) Azerbaycan âşıklarının ayrı ayrı şiirlerine benzeyen şiirler de vardır. Böyle şiirlerden birçoğu Kurbani, Valeh, Tufarganlı Abbas'ın şiirlerine yakındır. Adlarını andığımız şair-âşıkların bundan yüzyıllar önce yaşadıklarını düşünürsek, denebilir ki, bu benzeyişlerin aslı Azerbaycan halk edebiyatında, halk yaratıcılığındadır.

Çağdaş ilerici Türk şairleri kendi yaratıcılıklarında daha çok sosyal sorunlara değinir, çağdaş yaşamın çeşitli sorunları ile daha çok ilgilenmeye çalışırlar. Böyle şairlerden genç yaşında ölen Orhan Veli'yi, Mümtaz Zeki'yi, Arif Hikmet'i ve başkalarını gösterebiliriz.

Çağdaş Türk şairlerinden bazıları ise Türk klasik ve halk şiirinin güzel geleneklerinden uzaklaştıkları ve halk yaşamından, halkın savaşımından uzakta durmaya çalıştıkları zaman yeni mazmunlu, yeni biçimli şiir yerine insan kalbine, insan beynine gıda vermeyen parçalar yaratırlar.

Çağdaş Türk edebiyatında, o sıradan şiirinde, halkın dertlerini, isteklerini, umutlarını bu veya diğer derecede kuvvetle ifade eden eserlerle beraber, yeni modalı Batı şiiri etkisi altında yazılmış şiirler de az değildir. Emperyalizmin hizmetinde olan böyle karalamacıların yarattıkları eserler bugünkü emekçi Türk halkına hizmet edemiyor.

Çağdaş Türkiye'nin savaşımcı, ilerici edebiyatının en görkemli temsilcisi Sovyet okuyucularının iyi tanıdığı Nâzım Hikmet'tir.

Nâzım Hikmet yalnız Türkiye değil, bugünkü ilerici dış dünya edebiyatının en öncü temsilcilerindendir. Onun eserle-

rindeki amaç aydınlığı, savaşımcı ruhu, ideolojik keskinliği ve düşünce dolgunluğu, sanatkârlık, özgünlük, biçim, anlatım yeniliği Nâzım Hikmet şiirini kendi özgürlüğü uğrunda savaşım veren milyonlarla halklara sevdirmiştir.

Şiirleri şair Resul Rıza çevirmiştir.

Eylülde, Nâzım'm *Ferhad ile Şirin* oyunu temel alınarak Çek-Bulgar ortak yapımı (Yönetmen: Vastlav Krşka) olarak çekilen film, Bakü sinemalarında gösterime girer. Film hakkında *Bakı*'da (24.9.1958) Refail Nağıyev'in, *Komünist*'te (28.9.1958) Geybulla Resulov'un eleştirisi yayımlanmıştır.

Azerbaycan'da (No: 9) Nâzım'm "Stransiyum 90", "Günler", "Dunay Çayı", "Memleketim Hakkında", "Masallar Masalı", "Ceviz Ağacı", Davud Oystraha Mektup", "Mavi Limanda" şiirleri (Çev. Resul Rıza) yayımlanmıştır.

Ekim ayının başlarında Taşkent'te Asya-Afrika Ülkeleri Yazarları Konferansı yapılacaktır. Nâzım Hikmet de katılacaktır bu konferansa. Nâzım kara yolculuğu yapmak zorunda olduğundan trenle gidecektir Moskova'dan Bakü'ye, oradan deniz ve kara yolculuğu yaparak Taşkent'e geçecektir. Bu arada Azerbaycan Yazarlar Birliği Başkanı Mehdi Hüseyin, Nâzım Hikmet'ten Bakü'den geçerken kızı Ziver'i de yanında Taşkent'e getirmesini rica eder, kendisi de Moskova'dan Taşkent'e uçakla gidecektir.

Mehdi Hüseyin'in evinde (Ziver Hanım'ın verdiği fotoğraflar).

Samet Vurgun'un evinde, Aybeniz Vurgunkızı'nın yanında görüştük Mehdi Hüseyin'in kızı Ziver Hüseyinova ile. Buluş-

mayı Aybeniz Hanım düzenlemişti. Her ikisi de çocukluk arkadaşıydılar. Her ikisi de iki ünlü sanatçının kızıydılar. Ortak anıları oldukça çoktu. Hele babalarından, babalarının arkadaşı Nâzım'dan söz açılınca, kimi zaman gözleri geçmişe dalarak, kimi kez gülerek, kimi kez hüzünle, birçok anıyı dile getirdiler birlikte. Daha çok da Ziver Hanım'ı konuşturduk Aybeniz Hanım'la. Anlattıklarını, anlatacaklarını yazmak, not etmek istediğimi söyledim Ziver Hanım'a. Buna gerek olmadığını, anlattıklarının en önemlisinin daha önceden yazılıp yayımlandığını, bunun yeterli olacağını, söyledi; *Ulduz*'daki (No: 6, 1979) "Unutamıyoruz" başlıklı yazısını göstererek dergiyi uzattı bana. Ayrıca iki tane de fotoğraf verdi.

Ziver Hüseyinova, Nâzım Hikmet'in Bakü'ye gelişini ve hep birlikte yaptıkları Taşkent yolculuğunu şöyle anlatıyor:

> Telefon çaldı. Ahizeyi anam aldı. Ben hemen yanma geldim. Gözlerimi anamın yüzünden ayırmadım.
>
> – Evet, evet. Nerdesin, a adam? Gelmiyor musun? Biz iyiyiz. Sen nasılsın? Yanımda. Vereyim, kendisiyle konuş.
>
> – Neredesin? Sağlığın nasıl? Gözümüz yollarda kaldı.
>
> O konuşuyor, ben ise onu dikkatle dinliyordum.
>
> – Polonya'dan bugün sabah döndüm. "Moskova" otelinde kalıyorum. Biraz önce Nâzım'la konuştum. Yarın değil, öbür gün Nâzım Emmin hekimi Galya ile trenle Bakü'ye gelecekler. Oradan gemi ile Krasnovodsk'a, sonra da Taşkent'e gidecekler. Söyledim. Sen de katılırsın onlara. Mutlaka gel ha, ben de işlerimi düzenleyip, Moskovalı dostlarla uçacağım Taşkent'e. Şimdilik sağ olun, öpüyorum hepinizi. Gözleyeceğim.
>
> Sevincimin haddi hududu yoktu.
>
> – İyi, fazla şımarma, yeter çocukluk ettiğin, hele bakarız. Denizle şaka yapıyorsun, bunun dalgası var, fırtınası var. Bakalım, Fatma seni gemiye bırakacak mı?!
>
> – Ne diyorsun, ne dalgası, ne fırtınası?
>
> – Bu denizden çok korkuyorum, Hazar'dır, birden esti coştu, gemiyi vurdu devirdi. Bir de, akşamın hayrından sabahın şerri iyidir. Hele dur Nâzım kardeş de gelsin, onunla konuşalım, bakalım o ne diyecek.
>
> Ertesi gün onları Bakü Garı'nda karşıladım. Duyup öğre-

nenler de gelmişlerdi. Onları doğrudan evimize getirdim.

Nâzım Hikmet önce küçük Ali'nin alnından öptü, uzun kıvırcık saçlarını sıvazladı, "Ali Paşa, nasılsın?" diye çocuğun keyfini sordu. Sonra da anama dönerek "Yenge, nasılsın? Şimdi iyi görünüyorsun."

Nâzım Emmi bir süre dinlendikten sonra esas konuya geçti.

– Yenge, Ziver'i Taşkent'e götüreceğim, ne diyorsun?

Anam tutuldu, sonra da çaresiz kalmış gibi:

– Ne deyim, siz bilirsiniz, gitsin diyorsanız, gitsin!

Sonra anam bana dönerek, "Git hazırlan, yine senin dediğin oldu," dedi.

Ekim ayıydı. Bakü'de havalar güzel gidiyordu. Bakü limanına gittiğimiz de saat beşti. Nâzım Emmi'yi geçirmeye birçok öğrenci gelmişti. Onların arasında Bulgar Türkleri de vardı. Nâzım Emmi herkesle vedalaştıktan sonra anama yaklaştı, el tutup vedalaştıktan sonra geminin güvertesine çıktı. Artık biz üçümüz de (Nâzım Emmi, Galya ve ben) geminin güvertesinden bizi yolcu etmeye gelenlere el sallıyor, gemi ise yavaş yavaş kıyıdan ayrılıyordu. Anamın kahırlanıp ağladığını gören Nâzım Emmi "Yenge, sen ne ediyorsun? Şimdi sana ne oldu?" dedi.

Anam:

– Nâzım kardeş, ben bu denizden çok korkuyorum. Diyorum birden ne olur, ne biter, birden kız batar.

Nâzım Emmi gülümsedi:

– Yenge, kızından korkuyorsun, kardeşini unutuyor musun? Ya ben tufanlara gark olursam o zaman? Korkma, korkma, bir şey olmaz inşallah! Sağ selamet babasına götürüp ulaştıracağım.

Yolda Nâzım Emmi anamın geçirdiği telaşı tekrar tekrar anlatıp yürek dolusu gülüyordu.

Gemi limandan hayli uzaklaştıktan sonra dalgalar sanki bizim arkamızdan koşuyordu. Nâzım Emmi hayale dalmıştı. Hatta birkaç defa sorularımı yanıtsız bıraktı. Sonra dedi ki, "Geminin denizde açtığı izi görüyor musun? Gör neler konuşur, neler anlatır." Sonra her ikimiz de iki odalı kamaramıza geldik. Galya ile ben gazete ve dergileri karıştırıyorduk. Nâzım

Emmi ise bir şeyler yazıyordu. Sonra yazdığını bize okudu:

İşte geldik, gidiyoruz
hoşça kal kardeşim deniz
biraz çakılından aldık
biraz da masmavi tuzundan
sonsuzluğundan da biraz
ışığından da birazcık
birazcık da kederinden
birşeyler anlattın bize
denizliğin kaderinden
biraz daha umutluyuz
biraz daha adam olduk
işte geldik gidiyoruz
hoşça kal kardeşim deniz

O, elini omzuma koyarak "Benim akıllı komsomolkam, nasıldı şiir?" sorusuna ben "Çok iyiydi, Nâzım Emmi" diye yanıt verdim.

Ertesi gün gemi Krasnovodsk limanına yanaşır yanaşmaz Nâzım Emmi telefonla anamla konuştu:

– Yenge, sağ selamet gelip Krasnovodsk'a ulaştık. Şimdi bilet alıp Taşkent'e yola çıkacağız. Hoşça kal!

Taşkent Garı'nda Nâzım Hikmet'i büyük tantana ile karşıladılar. Hepimiz gül-çiçek demetlerinin içinde yitmiştik.

Çok geçmeden babam da geldi, sevincimden gönlüm de güldü, gözlerim de...

Aybeniz Vurgunkızı ve Ziver Hüseyinova, her ikisi de, "yenge" sözcüğünü ilk kez Nâzım'dan duyduklarını söylediler. "Yenge" sözcüğü Azerilerce kullanılmıyor.

Nâzım, Bakü'den ayrılmadan önce Bakülülere aşağıdaki konuşmayı yapar:

Bana ne soracağınızı biliyorum yahut tahmin ediyorum. Eğer yanılıyorsam sonra beni düzeltirsiniz. Şimdi bana öyle geliyor ki, bana soracağınız iki soru var tabii. Birincisi, efendim ne hazırlıyorsun, ne gibi yazılar var tezgâhta, ne gibi şeyler hazırladın? Yani bizim plan, gelecek plan, yazıcılık planı ne? İkincisi de şu Taşkent'te toplanacak olan Asya Afrika Yazarlar Kurul-

tayı için ne düşünüyorsun? Yani ben ne düşünüyorum, böyle mi? Bakın gülümsüyorsunuz. Anladım ki, haklıyım. Peki. Tabii sonra bir de bana birkaç şiirimi okumamı söyleyeceksiniz. Onu da yapacağız.

Şimdi başlayalım birincisinden. Neler yaptım şu yakın zamanda, tezgâhta neler var? Şu yakın zamanda, benim Moskova'da ve Minsk şehrinde iki tiyatroda *Unutulan Adam* isimli bir piyesimi oynadılar. Gazetelerde çıkan makalelerden öğrendiğime göre piyes iyi oynanmış. Güzel sahneye konmuş. Tabii gayet buna sevindim. Sonra bu son zamanlarda her nedense gene bizim ilham tuttu. Bu hınzır şairlik ilhamı da kolay kolay tutmaz, ama bu sefer tuttu. Bol bol da şiir yazdım. Onlardan bir kısmını da benim aziz dostum, sevgili dostum Resul, Resul Rıza Azerbaycancaya çevirdi. Hatta reklamını yapayım, onların birçoğu da sizin *Azerbaycan* dergisinin 9. sayısında, yani eylülde yayınlandı. Onlardan sonra size okuyacağım.

Şimdi tezgâhta neler var? Efendim, tezgâhta evvela Leningrad Film Stüdyosu için bir Sovyet Rus gazeteci kadınıyla birlikte bir senaryo yazıyoruz. Senaryonun konusu kısaca şu: Milletlerin, halkların sosyal düzenleri, dinî kanaatleri, sosyal idealleri birbirinden çok farklı olabilir. Ama bu milletlerin, halkların bu dünyamızda yan yana, kardeşçe yaşamasına engel olmamalı. Birinci senaryonun konusu bu.

Sonra bir piyes yazmak istiyorum. Bu piyesin konusu da şu meşhur, hani Fransızların *Tartüf* [Tartuffe] piyesi var ya, o *Tartüf* piyesinin bugünkü şartlar içinde, yani bizim 20. yüzyılın *Tartüf*'ünü yazmak istiyorum. Ondan sonra yeni bir piyes yazdım. Şu, hani atom bombasıyla uçup nöbet tutan Amerikan uçmanları var ya, tayyarecileri. Onlara dair bir piyes. Bir Amerikalı uçman böyle Avrupa'nın üstünde uçuyor, filan. Bu piyesi de Moskova'da Satir Tiyatrosu'nda oynayacaklar.

Sonra tabii, tezgâhta, bir sürü de şiir yazmak şeysi, imkânı var.

Şimdi gelelim Taşkent meselesine. Taşkent'e gideceğim, tabii orada çıkış edeceğim ve bu Taşkent Kongresi'nden, Kurultayı'ndan ne beklediğimi, oraya ne gözle gittiğimi size anlatabilmek için de işte şu Taşkent'teki çıkışımın sonunu, izin verin de, okuyayım. Oradaki çıkışımın sonu şöyle bitecek:

"Kardeşler, gerçek sanat adamları halklarının yüreğini elinde taşır. Biz bu Taşkent toplantısına halklarımızın yüreğini getirdik. Yürek dediğinse iki işte ustadır: nefrette, sevgide. Bu Taşkent toplantısındaki yürekleri uçsuz bucaksız bir nefretle, uçsuz bucaksız bir sevgi birleştiriyor. Esirlikten, harpten, sömürgecilikten, gerilikten nefret; hürriyet, milli bağımsızlık, ilericilik, halkçılık ve bahtiyar, adaletli bir yaşama sevgisi."

İşte biz Teşkent'te toplanacak olan Asya ve Afrika yazarları eğer bu nefret ve bu sevgide gerçekten halklarımızın yüreğinin birleşmesine yardım edebilirsek, yalnız Asya ve Afrika halklarına değil ama, bütün insanlığa yardım etmiş olabiliriz. Ve benim de Asya ve Afrika yazarlarının bu kurultayından beklediğim ilk şey bu tabii.

Demek bu da oldu.

Şimdi şiirleri okuyayım. Tabii, doğrusu, Resul tercüme ettiği zaman bir kat daha güzelleştirmiş şiirleri. Ben Azerbaycan dilini, yani Azericeyi, doğrusu, Türkçeden biraz daha çok seviyorum galiba. Neyse, ben Türkçesini okuyacağım.

Birincisi, atom bombası denemeleri yapıldığı zaman, biliyorsunuz, stronsium 90 yağıyor, ona ait bir şiir.

Bir güneş, bir rüzgâr, bir kar
Atom bombası denemelerinden diyorlar.

Stronsium 90 yağıyormuş
ota, süte, ete,
umuda, hürriyete,
kapısını çaldığımız büyük hasrete.
Kendi kendimizle yarıştayız, gülüm.
Ya ölü yıldızlara hayatı götüreceğiz,
ya dünyamıza inecek ölüm.

Biliyorsunuz tabii, Sovyetler Birliği büyük ve çok hayırlı bir teşebbüste bulundu. Atom denemelerini tek taraflı alakoydu, yapmaz oldu ve ümit etti ki, karşı taraf da buna uyar ve insanlığı bu denemelerin belasından kurtarırız. Fakat aylar geçti, öbür taraf denemelerine devam edince Sovyetler Birliği de yalnız kendi emniyeti değil, hatta dünyada barışın sağlanabilmesi

için, denemelere tekrar ve maalesef, bunu da son tebliği okudunuz, yazıyor, başlamak zorunda kaldı.

Efendim, ötekisini okuyalım, başka bir şiiri daha.

MEMLEKETİM ÜSTÜNE
Memleketim, memleketim,
ne kasketim kaldı senin ora işi,
ne yollarını taşımış ayakkabım,
son mintanım da sırtımda paralandı çoktan,
Şile bezindendi.
Sen şimdi saçımın akında,
infarktında yüreğimin
alnımın çizgilerindesin memleketim,
memleketim,
memleketim...

Bir şiir daha okuyayım. Hatta iki tane daha var. Onları okuyayım.

MASALLAR MASALI yani NAGILLAR NAGILI
Su başında durmuşuz
çınarla ben.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarla benim.
Suyun şavkı vuruyor bize,
çınarla bana.

Su başında durmuşuz
çınarla ben, bir de kedi.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarın, benim, bir de kedinin.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, bir de kediye.

Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, bir de güneş.
Suda suretimiz çıkıyor

çınarın, benim, kedinin, bir de güneşin.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, bir de güneşe.

Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarın, benim, kedinin, güneşin, bir de ömrümüzün.

Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Suda suretimiz çıkıyor
çınarın, benim, kedinin, güneşin, bir de ömrümüzün.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze.

Su başında durmuşuz.
Önce kedi gidecek
kaybolacak suda sureti.
Sonra ben gideceğim
kaybolacak suda suretim.
Sonra çınar gidecek
kaybolacak suda sureti.
Sonra su gidecek
güneş kalacak
sonra o da gidecek.

Su başında durmuşuz
çınar, ben, kedi, güneş, bir de ömrümüz.
Su serin,
çınar ulu,
güneş sıcak,
kedi uyukluyor,
ben şiir yazıyorum,
çok şükür yaşıyoruz.
Suyun şavkı vuruyor bize
çınara, bana, kediye, güneşe, bir de ömrümüze.

CEVİZ AĞACI
Başım köpük köpük bulut, içim dışım deniz,
ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkında,
budak budak, şerham şerham ihtiyar bir ceviz...
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkında.
Yapraklarım suda balık gibi kıvıl kıvıl.
Yapraklarım ipek mendil gibi tiril tiril,
Koparıver gülüm, gözlerinin yaşını sil.
Yapraklarım ellerimdir, tam yüz bin elim var.
Yüz bin elle dokunurum sana, İstanbul'a.
Yapraklarım gözlerimdir, şaşarak bakarım.
Yüz bin gözle seyrederim seni, İstanbul'u.
Yüz bin yürek gibi çarpar, çarpar yapraklarım.

Ben bir ceviz ağacıyım Gülhane Parkında.
Ne sen bunun farkındasın, ne polis farkında.

Ziver Hanım şunu da anlattı:

Konferans başlamıştır. Toplantılardan birinde, Nâzım Hikmet başkanlık kürsüsündedir. Salonda Türk yazarları için de bir masa ayrılmıştır. Türkiye masasının boş olduğunu gören Nâzım Hikmet, başkanlık kürsüsünden iner, izleyiciler arasında bulunan Ziver Hanım'ın kolundan tutup Türkiye masasının bulunduğu yere götürür, "Kızım sen de benim ülkemi, Türkiyemi temsil et!" diyerek Türkiye masasına oturtur.

Nâzım, bu yolculuğunda Hazar Denizi için ikinci şiirini de –birincisi 1928'de yazdığı "Hazer Denizi" ya da "Bahri Hazer" başlıklı şiir– yazar:

KAPALI DENİZ
Yeşili hare hare mavisi yumuşacık
geçtim Hazer Denizi'ni ipekli bir gününde
duruyordu gemimizin önünde
kanatsız bir kapı gibi apaçık.

Dokundu yüreğime bu yapmacıklı hali
hangi deniz onun gibi kapalı
hangi deniz onun gibi denizlerden habersiz
hangi deniz onun gibi yapyalnız?

Edebiyat ve İncesanat'ta (4.10.1958) Nâzım'ın fotoğrafı ve onun Taşkent'te yapılan "Asya ve Afrika Ülkeleri Yazıcılarının Konferansı"nı kutlama mesajının fotokopisi yayımlanmıştır.

Ed. ve incesenet, 4 oktyabr 1958

Назым ҺИКМӘТ

Асия вә Африка язычыларының конфрансы әсирлийә, кәрилийә, зүлмә, истисмара, мүнарибәйә нифрәти вә азадлыға, хәлгилийә, милли истиглалийийәтә, сүлһә, әдаләтли, бәхтиәр бир яшайыша олан сев-кини кур сәсләр бүтүн дүнйа билдирәчәкдир.

"Asya-Afrika yazarları toplantısı bir nefretle bir sevgiyi dünyaya haykıracak: esirlikten, gerilikten, zulümdan, sömürgecilikten, harpten nefreti; hürriyet, halkçılık, milli bağımsızlık, barış, adaletli bahtiyar bir yaşama sevgisini. Nâzım Hikmet"

Komünist'te (7.10.1958) Nâzım'ın "Dostluk Toplanışı" başlıklı yazısı yayımlanmıştır. Nâzım, bu yazıyı 2 Ekim 1958 tarihinde Bakü'de yazmıştır. Yazıyı bütünüyle buraya alıyorum:

> Taşkent konferansında bana söz verilirse, bir konuşma yapmak istiyorum. İstiyorum ki, konuşmamın son sözü şöyle olsun: "Asıl sanat adamı kendi halkının yüreğini her zaman ellerinde gezdirir. Biz bu toplantıya halklarımızın yüreğini getirdik. Yü-

rek dediğin ise iki işte ustadır: Nefrette, sevgide. Bu toplantıdaki yürekleri uçsuz bucaksız bir nefretle uçsuz bucaksız bir sevgi birleştirir: Tutsaklığa, savaşa, sömürgeciliğe, gericiliğe nefret; özgürlüğe, ulusal bağımsızlığa, demokrasiye, mutluluğa ve adaletli bir yaşayışa sevgi!"

Ben bilirim ki, bu toplantıya sinelerde getirilen yürekler arasında Sovyet cumhuriyetleri halklarının da yürekleri var. Beş Azerbaycan yazıcısına bu toplantıda Azerbaycan halkının yüreğini temsil etmek nasip olmuştur.

Azerbaycan, Asya ve Afrika ülkeleri içerisinde özel bir yer tutuyor. Biz, Asya ve Afrika yazıcıları halkımızla birlikte Azerbaycan'ın simasında kendi gelecek günlerimizi görüyoruz. Buna göre de Azerbaycan halkının güzel sanatlarının ve edebiyatının gelişmesini büyük bir ilgiyle izliyoruz.

Bu toplantıda Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan Sovyet Cumhuriyetleri ile birlikte, Azerbaycan'ın da temsilcileri konuşacaklar. Biz, Doğu yazıcıları büyük ilgi ve umutla onların sesini duymak için sabırsızlıkla bekliyoruz.

Bildiğiniz gibi Asya ve Afrika halkları özgürlük uğrunda savaşım verirler. Sanat ve edebiyat gitgide halka yakınlaşır. Halkın isteklerini, dertlerini, düşüncelerini anlatmaya başlıyor. Yani, bu ülkelerde büyük, gerçek bir edebiyat meydana geliyor. Örnek olarak bizim Türkiye'yi ele alalım. Bugün Türkiye'de romanların, öykülerin, şiirlerin baş kahramanı işçi ve köylülerdir. Emekçi Türk halkı Türk edebiyatının baş tahtına oturur. Türkiye egemenleri Türkiye'yi emperyalizmin kalesine çevirmeye çalışırken Türk halkı teröre aldırmayarak kendi edebiyatında da buna karşı savaşım verir. Buna göre de bugünkü Türk edebiyatı halkçıdır, barışseverdir, ilericidir. Türk romancılarından Kemal Tahir 1958 yılında İstanbul'da yayınlanan ve ikinci baskısı yapılmış *Göl İnsanları* adlı kitabının cildi üzerinde şöyle yazıyor: "Hakiki Türk romanı işçimizle köylümüzün hayatından doğacaktır. Biz romancılar bu iki zümrenin yaşayışındaki eski ve yeni hususiyetleri iyi öğrenmek, onların ekonomik ve sosyal hayatındaki bütün değişiklikleri fasılasız izlemek zorundayız. Eserlerimiz bu işin uhdesinden gelebileceğimiz ölçüde milli olacaktır, hudutlarımızı aşabilmek kudretini elde edecektir."

Doğrudan da son dönem Türk edebiyatı Türkiye sınırlarını aşmaya başlamıştır. Sovyetler ülkesinde çeşitli dillerde Türk romanları, öyküleri, şiirleri yayınlanır. Fransa'da Türk romancılarının, şairlerinin kitapları ilgiyle okunur. Amerika'da, Almanya'da, İtalya'da tanınmaya başlayan Türk yazıcıları var.

Türk romancılarından Samim Kocagöz "Niçin Yazıyoruz?" adlı makalesinde şöyle diyor:

– Eğer evinizde yangın çıkarsa ne yaparsın?

– Söndürmeye çalışırım.

– Eğer evi alev sarmışsa ne yaparsın?

– Bağırıp çağırıp konu komşuyu yardıma çağırırım.

– Eğer iş işten geçtiyse?

– İtfaiyeye telefon ederim.

Bir gün beni bu yazdıklarımla ne demek istediğimi soran bir eleştirmen dostuma yanıt verdim:

– Benim için ülkemin, vatandaşlarımın düştükleri zorluklar, insanlık, medeniyet yolunda karşıma çıkan her engel, ülkemizin gelişmesine mani olan her zorluk bir yangındır. Gücüm yettiği kadar "Yangın var!" diye bağırmak istiyorum. Yangının nerede çıktığını, daha doğrusu memleketimizin hangi işine, hangi meselesine dokunmak gerektiğini görmek, bilmek yazarların kutsal borcudur.

– Siz öykücüler, romancılar, şairler aynı şeyden konuşursunuz. Eserlerinizde toprak meselesinden, işçilerden, su meselesinden, cahillikten söz açıyorsunuz. Ne için hepiniz yalnız bu meselelerden söz ediyorsunuz?

– Bunun sebebi şudur ki, yangın bütün memleketi sarmıştır.

– Ülkenin açlığı ve yoksulluğunu düşünüp bu noksanlarla ilgilenmek ülkenin siyasi meselelerine karışmak demektir.

– Ne olur? Yazar da bir vatandaştır.

– Ama vatanımızda açlar var, insanlar yoksulluk içindedir vesair bu gibi şeyleri yazmakla dış ülkeler karşısında kendimizi kötü göstermiyor muyuz? Kendimizi rezil etmiyor muyuz?

– Çirkinliği, yoksulluğu görebilmenin kendi de bir hünerdir. Görmek, bilmek, göstermek; gerçeği, doğruyu aramak demektir. Çok şükür ki, bu yola girmişiz.

Kısaca özünü söylediğim bu parçada öncü Türk edebiya-

tının bugünkü durumu açıkça görülür. Ben Asya ve Afrika yazıcılarının toplanışında oraya geleceğini umduğum Suat Derviş'le birlikte Asya ve Afrika yazıcıları aracılığıyla edebiyatımızı Doğu ülkeleri halklarına nasıl tanıtılması gerektiğinin yollarını arayacağım. Rusça, Azerice, Fransızca bildiğim için Asya ve Afrika halkları edebiyatının bu dillerdeki çevirileri hakkında konuşabilirim. Ama bizim dilde bu kardeş edebiyatların çevirileri çok azdır. Bunları bizim dile çevirmenin yollarını da Taşkent'te arayacağım.

Taşkent toplantısı her gün daha da güçlenen kardeşliğin tezahürlerine dönüşür. Asya ve Afrika halklarının kültürü hele eski zamanlarda da Batı medeniyetine etki etmiştir. Bu etki XX. yüzyılın başlangıcından beri daha da güçlenmiştir. Bugün Batı musikisinde, resminde, heykeltıraşlığında, tiyatro sanatında, mimarlığında Asya ve Afrika halklarının etkisi çok açık görünür. Hitlerciler bu etkiyi yalnız aşağı ırkların yüksek ırklar üstündeki etkisi olarak kaleme alırlardı.

Bir şey daha söyleyeyim ki, biz Asyalılar giyimimizle de Batı'ya etki etmişiz. Örneğin, Çin kadınlarının giydikleri dar, kısaca, kesmeli şalvarlar çoktandır ki, Batı kadınlarının da giyimi olmuştur. Çoktandır ki, bütün Batı dünyası caz musikisi ile Afrika zenci musikisini benimsemiştir. Türkün, Azerinin, Arabın, Farsın, Gürcünün, Tacikin, Özbekin tefi, nağarası Avrupa musikisinin ritmini güçlendiren, onun önüne yeni yeni ufuklar açan en güzel araca dönüştürülmüştür.

Taşkent konferansına toplananlar yeni hayata doğru yükselen yüz milyonlarca insanın arzusu ile konuşacaklar. Bu konuşma halklar için ulusal bağımsızlık, ilerleme, sağlıklı yaşamak ve dünya için barış isteyecektir.

Bakü, 2 Ekim 1958

Bakı'da (14.10.1958) Nâzım'ın Taşkent'te yapılan "Asya ve Afrika Ülkeleri Yazıcıları Konferansı"nın bir grup katılımcısıyla birlikte fotoğrafı verilmiştir.

Edebiyat ve İncesanat'ta (18.10.1958) Mir Celal'ın "Asya ve Afrika Ülkeleri Yazıcıları Konferansı" hakkında "Kudret Birlikte-

dir" başlıklı yazısında dünyanın ünlü yazarlarıyla birlikte konferansa N. Hikmet'in de katıldığı bildiriliyor.

4-6 Aralık 1958 tarihleri arasında Azerbaycan Sovyet Yazıcılarının 3. Kurultayı yapılır. Bu kurultaya Nâzım da katılır. Nâzım, bir ölçüde de olsa, kurultayın doğal üyesidir. 1928'de kurultaya "onur üyesi" seçilmiş, üstelik de Azerbaycanlı yazarları, 1928'de Moskova'da yapılan Sovyetler Birliği Yazarlar Kurultayı'nda delege olarak temsil etmiştir. *Edebiyat ve İncesanat*'ın (5.12.1958) bildirildiğine göre Nâzım, kurultayın Başkanlık Kurulu'na seçilir, kurultayın ilk günü bir konuşma yapar.

Nâzım, 6 Aralık 1958 tarihi taşıyan "İyimser Adam" başlıklı şiirini Bakü'de yazar.

İYİMSER ADAM
Çocukken sineklerin kanadını koparmadı
teneke bağlamadı kedilerin kuyruğuna
kibrit kutularına hapsetmedi hamamböceklerini
karınca yuvalarını bozmadı
büyüdü
bütün bu işleri ona ettiler
ölürken başucundaydım
bir şiir oku dedi
güneş üstüne deniz üstüne
atom kazanlarıyla yapma aylar üstüne
yüceliği üstüne insanlığın

Bakü, 6 Aralık 1958

Bakı'da (7.12.1958) Nâzım'ın fotoğrafıyla birlikte verilen haberde, Azerbaycan Sovyet Yazıcılarının 4 Aralık'ta açılan 3. kurultayının 6 Aralık akşamı bittiği, Azerbaycan edebiyatının büyük dostu, görkemli şair ve barış uğrunda çarpışan savaşımcı N. Hikmet'in konuşmasının coşkuyla karşılandığı, belirtildikten sonra, Nâzım'ın konuşmasının aşağıdaki bölümü verilmiştir:

> Ben kurultayın açıldığı gün de söyledim; kendimi yarı yarıya, hatta yarıdan çok diyebilirim, bir Azer proleter yazıcısı sayıyorum. Yani benim Azerbaycan Yazıcılar Birliği'nde uzuv

olmam sadece bir resmî iş değil. Ben, gerçekten de, Azer Sovyet edebiyatının yaratılmasına, hiç olmazsa ilk zamanlarda, elimden geldiği kadar yardım ettim ve bununla iftihar ediyorum. Onun için ben kurultaya elimde kırmızı, kızıl delege kartıyla geldim ve kendimi orada bir delege gibi hissettim gayet tabii ve normal olarak.

Çok güzel, çok iyi bir hadise var. Kurultaydan hemen sonra Fuzuli'nin 400. yılını kutluyoruz biliyorsunuz. Bu bana şunu hatırlatıyor: Fuzuli gibi büyük, dünya ölçüsünde büyük bir şair vermiş olan bir dil, Azer dili, bugün Fuzuli'nin yazdıklarından çok daha geniş hadiseleri, hisleri yazmak imkânına sahip. Demek istediğim şu: Eğer Fuzuli'nin dilini, bu büyük şairin dilini, bugün daha da çok işleyerek günümüzün Sovyet gerçeklerinden bahsedersek, cidden dünya ölçüsünde büyük bir edebiyat yaratmış oluruz.

Bence, Kurultay çok meraklı geçti, çünkü kurultaya katılanlar düşüncelerini, fikirlerini açıkça söylediler. Hatta ben temenni ettim ki, biraz daha kavga olsun. Yani kavga deyince, tabii bizim aramızdaki kavgadan kasıt, ayrılık değil, bilakis birleşmek için kavga. Meslek işlerimizi daha açık konuşalım, daha kavga edelim diye, ama, galiba, kurultay da epey kavgalı geçti. Bütün yazarlar fikirlerini açıktan söylediler. Bu gayet tabii, gayet iyi.

Şimdi benim çok merak ettiğim şey, istediğim şey, 20 kadar murahhas delege gidecek Sovyetler Birliği Yazarlar İttifakının kurultayına yakında. Azerbaycan delege heyeti, murahhas heyeti ne gibi yeni teklifler getirecek bütün Sovyetler yazıcılarına. Yani bu bizim burdaki kurultaydan sonra büyük kurultaya biz ne gibi yeni fikirlerle ve yeni tekliflerle gideceğiz ki, bütün Sovyet ölçüsünde Sovyet yazarlarına yardımımız dokunsun. Şimdi, bugün merakla onu bekliyorum ve ümit ediyorum ki, hakikaten Azerbaycan yazarları, yazıcıları çok yeni ve güzel sözler getirebilirler. Benim edindiğim intiba bu, edindiğim kanaat bu..."[27]

27 Nâzım Hikmet'in konuşmasının bandı Azerbaycan Devlet Sesyazıları Arşivi'ndedir.

Edebiyat ve İncesanat'ta (8.12.1958) Nâzım'ın Azerbaycan Sovyet yazıcılarının 3. kurultayı üyeleriyle, *Komünist*'te da (8.12.1958) Mirza İbrahimov'la fotoğrafı yayımlanır.

Bakı'da (9.12.1958) Nâzım'ın Fuzuli hakkında aşağıdaki sözleri verilmiştir:

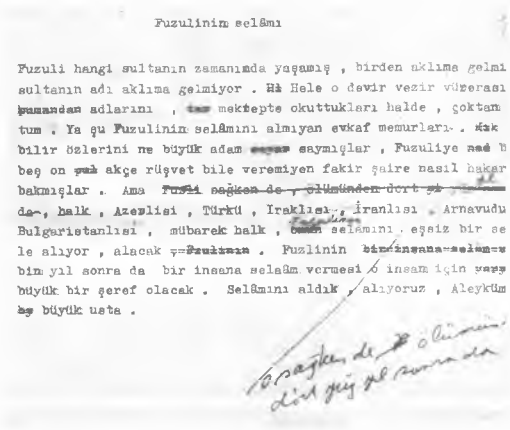
> Diyorlar ki, şiiri acı keder ve bedbahtlık besler. Çok zaman Fuzuli'yi buna örnek gösterirler. Bana öyle gelir ki, Fuzuli 1958 yılında Bakü'de yaşasaydı, acının şairi olmazdı, amma yine de büyük şair olurdu. Ümidin, sevincin, bahtiyarlığın şairi olurdu.

Bakı'dan (10.12.1958) bir haber:

> Dün Azerbaycan Bilimler Akademisi'nin salonunda SSRİ ve Azerbaycan Sovyet Yazıcıları İttifakları Başkanlık Kurullarının Fuzuli'nin ölümünün 400. yılına hasredilmiş ortak anma toplantısı olmuştur. Toplantıda N. Hikmet de konuşmuştur.

Bu toplantıda Türkiye'den davet edilen, o zamanki Türk Dil Kurumu'nun başkanı Agâh Sırrı Levend de vardır. Agâh Sırrı'nın konuşmasını Nâzım ayakta coşkuyla alkışlar ve onu kürsüden indikten sonra kutlamak ister. Nâzım'ın kendisine doğru yöneldiğini gören Agâh Sırrı, bilerek ona arkasını döner ve görmezlikten gelir. Nâzım çok üzülür. Salon tıklım tıklım doludur. Agâh Sırrı'nın bu davranışı oradakilerin gözünden kaçmaz ve herkes tarafından yadırganır. Daha sonra kürsüye çıkan Nâzım, Agâh Sırrı'nın suratına kocaman bir şamar gibi inecek, kısa, özlü ve vurucu şu konuşmayı yapar:

> Fuzuli hangi sultanın zamanında yaşamış, birden aklıma gelmiyor, sultanın adı aklıma gelmiyor. Hele o devir vezir vüzerasının adlarını, mektepte okuttukları halde, çoktan unuttum. Ya şu Fuzuli'nin selamını almayan evkaf memurları. Kim bilir özlerini ne büyük adam saymışlar, Fuzuli'ye, bu beş on akçe rüşvet bile veremiyen fakir şaire nasıl hakaretle bakmışlar. Ama, halk, Azerlisi, Türkü, Iraklısı, İranlısı, Arnavudu, Bulgaristanlısı, mübarek halk, Fuzuli'nin selamını o sağken de ölümünden dört yüz yıl sonra da eşsiz bir sevgiyle alıyor, alacak. Fuzuli'nin bin yıl sonra da bir insana selam vermesi o insan için büyük bir şeref olacak. Selamını aldık, alıyoruz, Aleykümselam büyük üstat.

Fuzulinin selâmı

Fuzuli hangi sultanın zamanında yaşamış , birden aklıma gelmi sultanın adı aklıma gelmiyor . Hâ Hele o devir vezir vüzerası hamamdan adlarını , ~~ne~~ mektepte okuttukları halde , çoktan tum . Ya şu Fuzulinin selâmını almıyan evkaf memurları . ~~Kak~~ bilir özlerini ne büyük adam ~~sayar~~ saymışlar , Fuzuliye ~~nasıl~~ b beş on ~~para~~ akçe rüşvet bile veremiyen fakir şaire nasıl bakar bakmışlar . Ama ~~Fuzuli sağken de , ölümünden dört yü~~ da-, halk , Azerlisi , Türkü , Iraklısı , İranlısı , Arnavudu Bulgaristanlısı , mübarek halk , ~~onun~~ selâmını , eşsiz bir se le alıyor , alacak ~~Fuzulinin~~ . Fuzlinin ~~bir insana selâm~~ bin yıl sonra da bir insana selâm vermesi ~~o~~ insanı için ~~yarı~~ büyük bir şeref olacak . Selâmını aldık , alıyoruz , Aleykûm ~~aş~~ büyük usta .

Fuzuli'yi Anma Toplantısı'nda yapılan konuşmanın metni

Konuşmanın bitiminde salonda bulunanlar Nâzım'ı ayakta dakikalarca alkışlarlar.

Bu konuşmanın metni, ertesi gün, *Edebiyat ve İncesanat*'ta (10.12.1958) "Fuzuli'nin Selamı" başlığıyla yayımlanır.

Oturanlar: Mirza İbrahimov, Nâzım Hikmet, Yusuf Memmedaliyev Ayaktakiler: Yusuf Şirvanlı, Süleyman Rüstem. 1958.

Agâh Sırrı Levend'in ve Nâzım'ın konuşmaları sırasında salondakilerin ruhsal durumlarını ve salondaki havayı Altay Memedov "Nâzım Hikmet Gence'de" (*Ulduz*, Sayı: 350, 1/2000, s. 46-61) başlıklı anılarında şöyle anlatıyor:

> Fuzuli'nin 400. jübilesi İlimler Akademisi'nin ana binasının salonunda yapılıyordu. Başkanlık heyetinde çeşitli ülke ve cumhuriyetlerden gelmiş konuklar, ayrıca iki Türk vardı: Nâzım Hikmet ve tanınmış filolog Agâh Sırrı Levend. İkinci-

si Türkiye'den, özellikle Fuzuli jübilesine çağrılıydı. Önce söz Levend'e verildi. O, Fuzuli'nin Doğu edebiyatında, ayrıca Türkçe konuşan halkların edebiyatındaki yerinden, ayrıca Oğuz boylarının hareket ve yerleşimlerinden söz etti. Konuklara her zaman duyarlı olan Azeri dinleyicileri onu coşkuyla alkışladı. Nâzım Hikmet yüzünde sevinçle, özellikle, coşkulu bir biçimde alkışlıyordu.

Birçok konuşmacıdan sonra söz Nâzım Hikmet'e verildi. Alkışlardan yer gök çınlıyordu. Herkes alkışlıyordu Levend'den başka.

O, konuşmasının bir bölümünü 'Şikâyetname' üzerine kurmuştu. Şimdiki insanların adına Fuzuli'nin selamını aldı:

'Aleykümselam üstat'. Salonu yine gürültü kapladı. Herkes alkışlıyordu Levend'den başka. Kıpkırmızıydı, pancar gibi. Alkışlar kesilmeden sürüyordu. Levend alkışlamıyordu. Sanki herkes onu alkışlamaya çağırıyordu, Levend ise kızara kızara sonuna dek alkışlamadı.

Yerim kapıya çok yakındı. Ara sıra dışarıya çıkmak için elverişliydi. Heyecanlıydım, sigara içmek için çıktım. Sigara içen bir iki kişiden başka kimse yoktu. Biraz önce gördüğüm manzaranın etkisindeydim. Hiç olmazsa saygı adına alkışlamalıydı Avrupa öğrenimli aydın bilgin. Bunda ne var ki? Nâzım Hikmet neden konuşurdu ki? Türkiye karşıtı bir söz dememişti, Fuzuli'den, onun sanatının büyüklüğünden söz etmişti.

Levend kendisi de Fuzuli'nin ululuğundan söz etmişti. Düşüncelerinde hiçbir çelişki yoktu...

Kulağıma ses geldi, doğma ses:

– Sen de mi buradasın?

Nâzım Hikmet sahnenin fuayeye açılan kapısından çıkmıştı. Çok heyecanlıydı. Doğrudan sordum:

– O niye alkışlamadı, ne vardı ki burada?

– Türkiye'ye gidecek olsan, orada bir toplantıda Sovyetler karşıtı konuşsa sen de alkışlamazsın onu. Bu da öyle, kardeşim bunların gözünde ben vatan hainiyim.

–Meğer bunlar bilmiyor mu ki, Siz vatan haini değilsiniz?

– Herhalde bilir... korkuyor... tabii...

Nasıl olursa olsun Levend'e karşı yüreğimde kin vardı.

Bakü'den sonra Hamit Araslı ile Gencebasar'a gitmeliydi Levend. İstediler ki ben de ona eşlik edeyim, kabul etmedim. Bir vagonda ayrı kompartımanlarda gidiyorduk. Hiç o tarafa gitmiyordum da, Hamit öğretmenin şaşırmasına karşın. Doğru mu yaptım, yanlış mı bilmiyorum. Gücüm buna yetiyordu.

Azerilerin, Azeri aydınlarının Nâzım'a duydukları sevgiyi ve hayranlığı Akşin Babayev de şöyle dile getiriyor:

...Nâzım'a olan sevgi Azerilerin yüreğinde yanan bir ateşti. Şimdi de öyle, her zaman da öyle olacak. Abartı gibi görünse de, aslında yürekten gelen aşağıdaki sözler Altay Memmedov'un (kesinlikle benim de) Nâzım'a olan sevgisinin ifadesidir: "Yalnızca Nâzım Hikmet'le görüşmek, tanışmak, sesini duymak, sohbetlerini dinlemek için de bu dünyaya gelmeye değer." (A. Babayev, *100 Yaşlı Nâzım*)

Komünist'te (10.12.1958) Nâzım'ın "Şarkın Şöhreti" başlıklı yazısı yayımlanır:

Fuzuli Arnavutluk'ta, Bosna ve Hersek'te, Bulgaristan'da, Irak'ta, İran'da, Pakistan'da, Hindistan'da ve bizim Anadolu'da da yaşıyor. Halklar kendi tarihleri boyunca geçtikleri yollarda taştan, topraktan, demirden abideler koyarlar. Bu abidelerin en ölmezi ceylan derisi üstünde, kâğıt üstünde kalan abidelerdir. Onların en canlısı ise aynı ceylan derisinden, kâğıtlardan çıkıp yüreğimizde, dilimizde yaşıyor, yüreklerden yüreklere, dillerden dillere geçip ömür sürüyor. Fuzuli'nin abideleri bu tür abidelerdendir.

Fuzuli'yi niçin seviyorum? Çünkü o, sevmeyi, sevda yolunda yanıp kül olmayı bütün büyük şairlerimizden daha güçlü, daha derin becerebilmiştir. Fuzuli dâhi şair midir? Evet! Uzun söze lüzum yok. Ölümünden 400 yıl sonra, başta Azeri halkı olmakla Türk halkı, bütün Doğu halkları ve birçok Avrupa ve Amerika aydınları onu anıyorlar, ona kendi muhabbetlerini, sevgilerini ifade ediyorlar. Böyle bir hürmet 400 yıl sonra yalnız dâhi şairlere gösterilir.

Azerbaycan'da Fuzuli'nin eserlerinin büyük tirajlarla yayınlanması oldukça sevindirici bir durumdur. Onun bu yıl yayın-

lanmış eserlerinin ikinci cildini gördüm. Akademik bir yayın olarak çok güzeldir. Kitabın sonunda lügat da vardır. Ama bana öyle geliyor ki, Fuzuli'nin eserlerinin daha geniş okuyucu kitleleri için yayınlamak ve bu maksatla her şiirin yanında bugünkü Azeri dilinde eserin satır tercümesini vermek lazımdır. Bu, çok faydalı olur.

Fuzuli, Azeri halkının, Azerbaycanlı kardeşler, izin verin söyleyeyim ki, benim de halkımın sizin dehanız sayesinde insanlık, medeniyet tarihine yolladığı en büyük elçilerden biridir.

Nizami'nin, Vağif'in, Ahundov'un, Sabir'in heykellerini ve Fuzuli'nin heykelini Azeri halkı ancak kendi yurdunda hâkimiyetini ele aldıktan sonra, Azerbaycan'da Sovyet hâkimiyetini kurduktan sonra dikebildi.

Gün gelecek, biz Türkler de İstanbul'un en büyük meydanında Şarkın şöhreti olan dâhi Azeri şairi Fuzuli'nin heykelini göreceğiz."

O günlerde, Fuzuli'nin yontusunun temeli de atılır Bakü'de. Bugünkü Fuzuli Meydanı oldukça kalabalıktır. Temel atma töreninde birçok kişi konuşur. Nâzım'a da söz verilir konuşması için. Nâzım aşağıdaki konuşmayı yapar Fuzuli Meydanı'nda:

Bundan birkaç yıl önce Azeri halkının büyük oğlu Nizami Gencevi'nin vatanı Kirovabad'a gitmek bana nasip oldu. Yazarlardan oluşan grubumuz arabada dâhi şair Nizami'nin ona minnettar olan nesiller tarafından dikilmiş mozolesine doğru yol aldı.

Biz XX. yüzyılın şair ve yazarları derin sessizlik içinde bedii sözü daha uzak XII. yüzyılda yükseklere çıkarmış, ölmez "Hamse" yazarının kar gibi ak türbesi önünde durduk. Nizami'den sonra yüzyılların fırtınalarından geçip birbirini izleyen Azerbaycan'ın şerefli şairler neslini düşündüğüm o şanlı dakikalarda en ince, en kudretli filozoflardan olan Fuzuli'nin adını büyük saygıyla hatırladım. Aynı zamanda bende şöyle bir fikir uyandı ki, Fuzuli'nin görkemli heykelini Azerbaycan toprağında mutlaka dikmek gerekir. Budur, şimdi ben de bütün

Yakındoğu edebiyatının klasiği Fuzuli'nin şerefine teşkil edilmiş bu tantanalı merasimin, heykelinin temel taşının konulması merasiminin iştirakçısıyım. Az geçmez ki, çiçekli cumhuriyetin başkenti Bakü'de şairin tunç heykeli yükselir. Onun bundan dört yüz yıl önce arzu ettiği mutlu ve özgür insanlar akın akın bu heykelin önünden gelip geçerler.

Ne yazık ki, Fuzuli'nin zengin yaratıcılığının öğrenildiği her yerde halk özgür ve mutlu değildir. Benim öz vatanım Türkiye'nin sade insanları Fuzuli'yi seviyorlar, sıradan çiftçiler ve küçük sanat ustaları bile onun yüzlerce mısra gazel ve rubaisini ezbere bilirler. Bu insan kalbinin muganniisinin yaratıcılığı ne kadar yakındırsa, onlar Fuzuli'yi bir o kadar kendi öz şairleri sayıyorlar.

Fuzuli kendi şiirleri ile Azerbaycanlının da, Türkün de, İranlının da, Arabın da yüreğini aynı derecede rikkate getirir.

Ben fikrimi sizinle bölüşmek istiyorum: Şüphesiz ki, bizim tehlikeli zamanımızda bir yığın insan celladının düşmanlık, fitne-fesat türetip, milyonların hayatını korku altına aldığı zamanda, bu çok gereklidir. Demek istiyorum ki, halkların yakınlaşması, insanların kendi birliğini duymak, hissetmek gayreti için şair daha çok neye kadir olmalıdır. Geçmişin dâhi şairleri kendilerini bu mukaddes borcunu şerefle yerine getirmişler.

Gelin, biz bugünün beşeriyet karşısında yüksek borcunu yerine getirmeye geçen şair, dramaturg, ressam ve aktörleri de halklar arasında barış ve dostluk ilişkilerinin güçlendirilmesi, onların birbirine daha da yakınlaşması uğrunda yürütülen işimizde kendi gücümüzü esirgemeyelim.

Yukarıdaki konuşma, *Bakinski raboçi'de* (10.12.1958) "Şairin Kutsal Borcu" başlığıyla yayımlanır.

9.12.1958 akşamı Bilimler Akademisi'nin salonunda SSRİ ve Azerbaycan Yazıcıları İttifakı başkanlık kurullarının, Fuzuli'nin ölümünün 400. yılı nedeniyle, ortaklaşa düzenledikleri toplantı yapılır. Bu toplantıda Nâzım da konuşur. (*Bakı*, 10.12.1958)

Ayrıca, Fuzuli'yi anmak amacıyla, benzer bir toplantı da, 10.12.1958 gecesi, M. F. Ahundov adına Azerbaycan Devlet Ope-

ra ve Bale Tiyatrosu'nda düzenlenmiştir. Nâzım burada da konuşur. (*Bakı*, 11.12.1958)

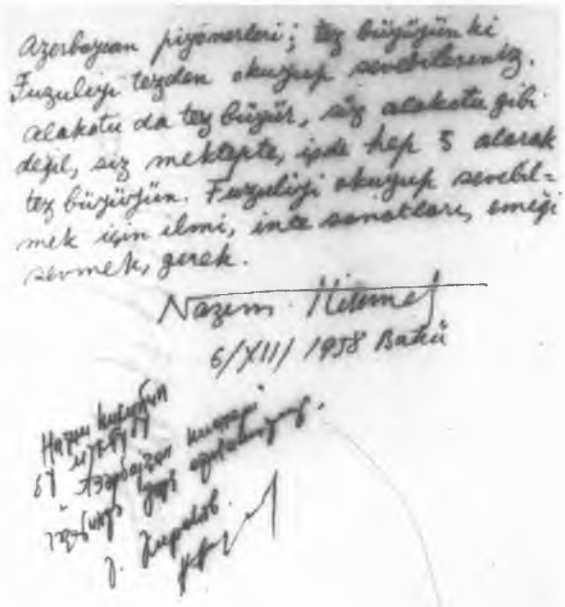
1958'deki Fuzuli'yi anma toplantısı. Nâzım Hikmet, Hamit Araslı, Cumhurbaşkanı Gazanfer Memmedov, Mirza İbrahimov, Yusuf Memmedaliyev, Cafer Caferov, Süleyman Rüstem (1928'de *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nü Bakü'de yayımlayan kişi).

Nâzım Hikmet, Bakü'de olduğu süre içinde, Bakülü izciler (pionerler) de "Bakü Pionerler Sarayı"nda ziyaret eder, onlarla görüşür, söyleşir. Nâzım'ın bu görüşmesi, *Bakı*'da (13.12.1958) şöyle haberleştirilmiş:

> Bakı Pionerler Sarayı'nda görkemli şair ve barış uğrunda çarpışan savaşımcı N. Hikmet'le görüşme olmuştur. Pionerler hürmetli konuğu coşkuyla selamlamış ve onun boynuna pioner galstuku (kravat, boyunbağı) bağlamışlardır.
>
> N. Hikmet pionerlere dış ülkelerde çocukların hayatından söz etmiştir. Edebiyat Derneği'nin üyeleri büyük şaire adadıkları şiirleri okumuşlardır.

Nâzım Hikmet. Bakülü izcilerle

Azerbaycan piyonerleri; tez büyüyün ki Fuzuli'yi tezden okuyup sevebilesiniz. Alakotu da[28] tez büyür, siz alakotu gibi değil, siz mektepte, işde hep 5 alarak tez büyüyün. Fuzuli'yi okuyup sevebilmek için ilmi, ince sanatları, emeği sevmek, gerek. Nâzım Hikmet 6/12/1958 Bakü

28 Alakotu: Yabani ot.

1959 Yılı

Nâzım Hikmet, 1958'de Bakü'de bulunduğu sırada yeni kitaplarının yayımlanabilmesi için de görüşmeler yapar. Yeni şiir kitabının basımı gündeme gelir. Azerneşr yönetimiyle anlaşmaya varılır. Azerneşr'in başında bulunan Adil Efendioğlu'na bir mektup yazar. Mektubun tarihi belli değil, ancak olayların gelişiminden, mektubun 1959 yılının başlarında yazıldığı anlaşılıyor.

> Kardeşim Adil Efendioğlu,
>
> Sizden bir recam var, benim şiirleri lütfen yalnız Süleyman Rüstem'le Resul Rıza'ya çevirtin. Onlar bana bu hususta söz verdiler. Siz de bana piyeslerle seçme şiirlerin iki cilt olarak ve Moskova'daki Rusça yayım hacmi büyüklüğünde basılacağına söz vermiştiniz. Seçilecek şiirleri ben de burdan seçebilirim. Bir kerre daha sağ olun aziz kardeşim.
>
> Nâzım Hikmet

Nâzım, yukarıdaki mektuptan sonra, bir mektup daha yazar A. Efendioğlu'na. Nâzım hakkında birçok yazı yazan ve *Bakü'ye Gidiyorum... / Nâzım Hikmet ve Azerbaycan* adlı kitabın düzenleyicisi Reşit Guluyev *Edebiyat ve İncesanat*'ta (3.2.1979) yayımlanan "Mektuplar Açığa Çıkıyor" başlıklı yazısında aşağıdaki bilgileri veriyor ikinci mektup hakkında:

> Gazeteci-çevirmen, emektar kültür işçisi Adil Efendiyev'in belgelerini arşive götürürken onun adına gönderilen bir mektup dikkatimizi çekti. Mektup Nâzım Hikmet'tendi. Tarihi yazıl-

mamıştı. Ama mektubun zarfı korunmuştu ve üstündeki posta damgasından açıkça okunuyordu ki, mektup 27 Mart 1959'da Moskova'dan postaya verilmişti. Nâzım Hikmet yazıyordu:

"Kardeşim Efendioğlu!

Evvelce selam eder, iki gözünüzden öperim. Bacıya, Mehdigillere, Gılman'a ve Cafercanlara da ayrıca selam gönderiyorum. Bu taraflardan haber soracak olursanız, bir ay kadar satlıcandan yattım. Şükür ki, şimdi çok iyiyim.

Canım Efendim!

Bizim kitaptan ne haber var? Eminim ki, sözümüzü unutmamışsınızdır. Süleyman ve Resul'la mukavele bağlandı mı? Üstatlar tercümeye başladılar mı?

Eski tercümelerden faydalanmayı tavsiye etmem. Bunu sizinle kararlaştırmıştık. Hatta Resul ve Süleyman böyle tercümeleri yenileyeceklerdi.

Sabırsızlıkla mektubunuzu gözlüyorum.

Kardeşiniz - Nâzım Hikmet"

A. Efendiyev Azerneşr'de çeşitli zamanlarda redaktör, şube müdürü olarak çalışmıştı. Mektubun gönderildiği zamanda ise Azerneşr'in direktörü idi. Nâzım Hikmet'in 1959'da Azerbaycan'da kitabı yayınlanmamıştır. O zamana kadar ise Azerice üç kitabı, *Güneşi İçenlerin Türküsü* (1928), *Seçilmiş Eserleri* (1952) ve *Şiirler* (1952) kitapları çıkmıştı. Şair 1958 yılında telgraf göndererek Azeri okuyucularını tebrik etmiş ve Azerbaycan konusunda yeni bir kitap yazacağına söz vermişti:

"Okuyucularımıza bahtiyarlık, sevinç, uzun ömür diliyorum. Bu yıl Azerbaycan hakkında 'Neft Ağaçları Ülkesi" adlı bir kitap yazmak planlarımda birinci sıradadır. Bu yıl Azerbaycan'a tekrar gelebilmek için elimden geleni yapacağım. Yeni yılınız mübarek olsun!"

Nâzım Hikmet sözünde durmuş, aynı yıl Azerbaycan'a gelmiştir. Ancak her nedense, sözünü ettiği kitabı yazmamıştır. Büyük olasılıkla, mektupta şairin 1961 ve 1963 yıllarında yayımlanmış iki ciltlik *Seçilmiş Eserleri*'nden söz ediliyor. Gerçekten bu kitabın birinci cildine alınan şiirlerin birçoğu daha 20'li yıllarda çevrilse de, yeniden işlenmiş ve geliştirilmiştir. Anlaşılan iki ciltliğin yayınlanması 1959 yılı için planlanmış.

Edebiyat ve İncesanat'ta (4.4.1959), *Nâzım'ın Literaturnaya gazeta*'dan alınan "Umarsız Korku" başlıklı yazısı yayımlanır. Amerikan ve İngiliz emperyalistlerinin İran'da oynadıkları oyunları ele alan bu yazıyı olduğu gibi alıyorum:

Amerikan ve İngiliz emperyalistleri İran'da korkunç bir film çeviriler. Bu film İran halkının kanı, alın teri ve İran petrolünün pahasına başa gelecektir. Filmin başkahramanı, İran şahı Rıza Pehlevi'dir.

Şahsen Rıza Pehlevi'yi tanımıyorum, ancak onun hakkında çok okudum, onun birçok fotoğrafını, hatta renkli fotoğraflarını gördüm. Eğer bu fotoğraflarına ve majesteleri hakkında yazılanlara bakarak akıl yürütürsek, diyebiliriz ki, bu adama operetteki şah rolü daha çok yakışır. 16 yaşına kadar olan çocukların böyle bir opereti izlemesine izin vermemek gerekir. Çünkü böyle bir operette herhalde, "Ahlar parkı" da gösterilmeli ve bu parkta da çok alçakgönüllü olmayan olaylar olurdu. Tahran'ın yakınlarında böyle bir park vardır. Parkın adını da Tahranlılar kendileri vermişlerdir. Yaz mevsiminde geceleri aristokrat kadınların Amerikan ve İngiliz askerleri ile görüşmeleri bu parkta olur.

Aynı operette mutlaka, şahın sarayını gösteren bir sahnenin de olması gerekir. Genç ve güzel bir kız, gizli kapıdan sarayın halvet konuk odalarından birine girer. Bu kız, şehzade hanım Eşref'in nedimelerindendir. Majeste İran şahının kız kardeşi şehzade hanım Eşref İran'ın en güzel kızlarını kendi için nedime seçer. Güya, şehzade hanım Eşref yine kendi nedimesini aynı odada unuttuğu mendilini getirmesi için göndermiştir. Nedime mendili ararken, odanın öbür kapısı açılır ve majeste şehinşah kara bir gölge gibi sessizce içeri girer. Kız korkup kendini yitirir, yavaşça bağırır. Majeste ise güzel nedimeye yaklaşır...

Bu oyunun librettosu değişik zamanlarda yabancı dergilerde yazılmış gerçeklere dayandırılır. Ancak operetten farklı olarak şehzade hanım Eşref'in hayattaki rolü yalnız şaha güzel nedimeler takdim etmekten ibaret değildir. Esmer şehzade hanım kendi kardeşine yalnız âşıkane işlerde değil, ayrıca maliye işlerinde de benzersiz hizmet gösterir. Bilmiyorum şimdi nasıldır, ama bir zaman şehzade hanım Eşref bütün maliye bakanlığını elinde tutuyordu.

Operetlerdeki şahlar ve şehzadeler, âdet olarak, ya çok yoksul, yahut varlıklı olurlar. Bizim kahramanlar ikinci gruptandır. Onların bütün ailesi para ve ticaret işlerinde son derece becerikli insanlardan ibarettir. Majeste şahın kendinin mal ve mülkü 140 milyon dolar değerindedir. Şahlık ailesine mahsus olan oteller, mağazalar, müesseseler, bu ailenin Amerika ve İsviçre bankalarına koyduğu altın ve hisse senetleri, para hesabı ile yarım milyar dolar miktarında bir meblağ teşkil ediyor.

Öyleyse ne için Amerikan ve İngiliz emperyalistleri dikkate aldıkları yeni filmdeki başkahraman rolünü operet şahına yaptırma kararı almışlar? Ona göre ki, majeste kendi halkından korkuyor. Siz diyebilirsiniz, 1959 yılında siz nereden öyle bir şah, yahut herhangi bir burjuva cumhuriyetinden en sıradan (normal) kapitalist bulup gösterebilirsiniz ki, o kendi halkından korkmasın? Bu, elbette, doğrudur. Siz şöyle de diyebilirsiniz ki, örneğin, Atlantik İttifakı meğer aynı ittifaka katılan ülkelerin kendi halklarının aleyhine çevrilmemiş midir? Bu ittifaka katılmış devletlerin kendi halklarından korktuğunu kanıtlamıyor mu? Şimdi ki, böyledir, daha onda İran şahının kendi halkından korkmasında şaşılacak ne var? diye siz yine de soracaksınız. Ancak bir mesele var: ama, ben demedim ki, hayret vericidir. Ben yalnız onu göz önüne getirmek istedim ki, Amerikan ve İngiliz emperyalistleri bu taze filmdeki başkahraman rolünü majesteye verirken, onun kişisel kabiliyetinden daha çok şahın kendi halkından korktuğunu göz önünde bulundurmuşlar...

1958 yılının 25 Ekiminde başkent ve eyalet basınının yayıncıları ve redaktörlerinin basın konferansında Rıza Pehlevi şöyle demiştir: "Biz İran halkı için bütün özgürlükleri verdik, yalnız bir tek özgürlükten başka ki, o da ihanet özgürlüğüdür..."

İran halkına verilmiş ve şahın onayladığı özgürlükler herkesin malumudur. Bu, aç kalmak özgürlüğüdür, işsiz kalmak özgürlüğüdür, majestenin ve feodallerin malikânelerinde, emperyalistlere mahsus olan petrol kuyularında yalınayak ve çıplak çalışıp istismar olunmak özgürlüğüdür. O ki kaldı ihanet özgürlüğüne, bunun halkla ilgisi yoktur ve böyle bir özgürlüğü vermek de mümkün değildir, çünkü, öncelikle, halk vatanını satamaz, hayatta böyle bir iş olmuyor, ikincisi, ihanet

tekeli majestenin ve onun yakın adamlarının kendi elinde değil midir?

İhanet tekeline sahip olan adamlar, her şeyden önce, kendi halkından korkar, kendi halkından korkanlar ise korkudan yakalarını kurtarabilmek için vatanı satarlar.

Niçin İran şahı Amerikan emperyalistleri ile ikili antlaşma yapmıştır? Çünkü şah İran halkından korkuyor. Şah bu antlaşmayı yapmakla İran'ın ulusal ekonomisini bütünüyle ve bir yerden Amerikan emperyalistlerine satmıştır. Amerikan emperyalistleri ise, şahın tahtını-tacını, otellerini, mağazalarını, saraylarını, malikânelerini halktan koruyup savunmaya söz vermiştir. Amerikan emperyalizmi Rıza Pehlevi'ye diyor: "Korkma, şahım, Bağdat'ta Nuri Said'in başına gelen durum Tahran'da senin başına gelmeyecektir. Ben senin yanındayım."

Ama şah korkuyor. O, 1958 yılının 14 Temmuzunda Bağdat'ta olan olayları unutmaya çalışır. Ancak boş yere, hem de ki, şah bunları nasıl unutsun? Hatta İngiltere parlamentosunun üyesi, seçkin kansörvator Lemoton da "İvinig Standat" [*Evening standart*] gazetesinde yazmıştı ki, İran şahının başına da "Nuri Paşa'nın durumu gelebilir".

Şah korkuyor.

Bu korkudan, hiç olmazsa, bir anlığına kendi yakasını kurtarmak için şah geçmişi hatırlıyor, kendi sinirlerini yatıştırmaya çalışıyor. 1953 yılında, her şey tek korkulu durumda olan zamanda onun tacını ve tahtını, otellerini, müesseselerini, mal ve mülkünü, nedimelerini kim kurtardı? O zaman canileri, hırsızları, katilleri ve her tür suçluyu, her birine 50 sent para verip çürümüş İran tahtını kurtarmak için Tahran'nın sokaklarına kim salmıştı? Kim İran ordusunun her tür vatanseverlik duygusundan yoksun olan en gerici, en alçak subayları toplayıp kurmuştu? Geçmiş Hitlerci casus olan general Zahidi'yi Pehlevi hanedanını kurtarmak için kim göndermişti? Bütün bu işlerde Amerikan istihbaratının rehberlik rolünü kim inkâr edebilir! Hatta "Saterdey ivining post" [*Saturday evening post*] dergisi 1954 yılında yazmıştı ki, Musaddık'ın devrilmesi ABD "Merkezi İstihbarat İdaresi için bir tantana" oldu.

Majeste şehinşah ise yine gözlerini sımsıkı kapatarak dü-

şünmüştür. Düşündükçe darağaçları onun gözlerinde canlanır... Budur, polis mıntıkalarının duvarları kana boyanmıştır. Harbi sehra mahkemeleri peş peşe ölüm kararları verir. Ağzına kadar dolu olan hapishanelerin kapıları sabahları açılır, hapisleri darağacına, yahut kurşunlamaya götürürler. Akşama doğru ise hapishane koğuşları yeniden ağzına kadar insanla doldurulur.

Şehinşah gözlerini açar. O, yine de düşünür...

1953 yılında onun taç ve tahtını, mülklerini ve saraylarını kurtarmış adamlar bu defa daha çok çaba gösterecekler. Bir zaman halkın talebi ile az kala tamamıyla millileştirilen İran petrolü şimdi yeniden emperyalistler arasında bölünmüştür, farkı yalnız şuradadır ki, bu defa Amerika daha büyük hisseyi ele geçirmiştir. Amerika askerleri, Amerika yağmacıları, Amerika uzmanları hatta kendi evlerinde, Amerika'da kendilerini İran'da olduğu kadar serbest hissetmiyor ve kendilerini İran'da olduğu kadar caka yapamıyorlar. Öyleyse bu ülkede onlara böyle bir hükümdarlığı kim vermiştir? Elbette, onlar şahı savunacaklar! Rıza Pehlevi'yi savunmakla onlar kendi kapitallerini, kendi özel çıkarlarını, kendi savaş güçlerini, İran'daki egemenliklerini (hâkimiyetlerini) savunuyorlar.

İnsana öyle gelir ki, bütün bu düşünce, hayal ve akılcı düşünceler gerek şahı bu korkudan kurtarsın. Ancak kurtarmıyor. Şah korkuyor ve bu korkudan onun ağzı dili tutuluyor. Eğer onun elinde bir değil, on daha İran olsaydı, bu korkudan yakasını kurtarmak için onunu da satardı.

Şah kendi halkından korkuyor. Böyle korku umarsızdır.

Komünist'te (22.5.1959) Nâzım'ın Moskova'da yapılacak "Azerbaycan Edebiyatı ve İncesanatı Ongünlüğü"nün katılımcılarına gönderdiği telgrafın metni yayımmlanmıştır:

Moskovamıza Azerbaycan'ın ışığını, Azerbaycanlıların kalbini getirin! Size başarılar diliyorum, yoldaşlar!

Edebiyat ve İncesanat'ta (22.5.1959) Nâzım'ın Moskova'da yapılan "Azerbaycan İncesanatı ve Edebiyatı Ongünlüğü'nün açılışı nedeniyle yaptığı konuşmanın metni "Dostlarımızın Yürek Sözleri" başlığı altında verilmiştir.

Азәрбајҹанын көзәл сәнәтләринин онкүнлүјүнү үрәјим чарпараг көзләјирәм. Бу бахымдан мүвәффәгијјәтли олачағына шүбһәм јохдур. Догрусуну билмәк истәјирсинизсә, онкүнлүк мүвәффәгијјәтсиз кечсә дә, москвалы тамашачыларын вә охучуларын нәзакәтини, һәм дә һәддиндән артыг нәзакәтини көрән онкүнлүк иштиракчылары буну һисс етмәзләр. Мәни һәјәчанландыран, бу онкүнлүкдә азәрбајчанлыларын нә кими јениликләри нүмајиш етдирәчәјидир.

Совет Иттифагы республикаларынын онкүнлүкләр кечирәрәк, Москвада өз сәнәт вә әдәбијјатларының наилијјәтләрини нүмајиш етдирмәләри көзәл бир тәшәббүсдүр.

Бу тәшәббүсүн даһа нә гәдәр давам етдирилиб, јахуд етдирилмәјәчәјини билмирәм. Амма онкүнлүкләрдән әлавә, мәсәлән, Азәрбајчан театрларының Москвајa гастрола кәлмәләри, рәссамларының сәрки ачмалары, шаирләрининн, романчы ва һекајәчиләрининн әдәбијјат кечәләри кечирмәләри чох көзәл оларды. Онкүнлүјүн өзүнә мәхсус бир тантәнәли, һәддиндән артыг нәзакәтли тәрәфи вардыр. Онкүнлүкләрдән әлавә олараг, кечирилән көрүшләрдә исә москвалы тамашачы ва охучуларын өз фикирләрини, интибаларыны даһа доғру, даһа самими ифадә етмәјә имкан тапарлар.

Мән бир аз москвалыјам, бир аз азәрбајчанлыјам вә даһа чох Советләр Иттифагынданам. Азәри гардашлар, Москвамыза, Москвамыза хош кәлмишсиниз.

Nazım Hikmet

Azerbaycan Güzel Sanatlarının Moskova'daki On yıllık gösterilerini yüreğim çarparak bekliyorum. Gösterinin başarılı olacağından şüphem yok. Doğrusunu isterseniz, on yıllık başarısız da geçse Moskovalı seyircilerin ve eleştirmecilerin nezaketi, belki de lüzumundan fazla nezaketi, bu başarısızlığı onyıllıkçılara belli etmez. Beni heyecanlandıran, bu on yıllık gösterisinde Azerbaycanlıların ne gibi yenilikler ile ortaya çıkacakları.

Sovyetler Birliği Cumhuriyetlerinin on yılda bir Moskova'da güzel sanat gösterileri yapmaları güzel bir gelenek. Bu gelenek daha ne kadar sürer ve sürmelidir bilmiyorum. Ama on yıllıklar dışında, mesela Azerbaycan tiyatrolarının Moskova'da gastrola gelmeleri, ressamlarının sergi açmaları, şairlerinin, romancı ve hikâyecilerinin edebiyat geceleri tertiplemeleri çok iyi olurdu sanıyorum. On yıllığın kendine göre bir tantanalı, lüzumundan fazlan nezaketli tarafı var. Halbuki on yıllıklar dışında yapılacak ziyaretler, Moskovalı seyirci ve eleştirmecilerin fikirlerini, intibalarını daha doğru, daha samimi anlatmalarını mümkün kılar.

Ben biraz Moskovalıyım, biraz Azerbaycanlı ve bir çok da Sovyetler Birlikli. Azer kardeşler, Moskovanıza, Moskovamıza hoş geldiniz.

Nâzım Hikmet

Ermenice *Komünist*'te (24.5.1959) Nâzım'ın R. Rıza ve H. Rıza ile fotoğrafı yayımlanmıştır.

Edebiyat ve İncesanat'taki (30.5.1959) bir haberde "Moskova'da İttifaklar Evi'nin Sütunlu Salon'unda edebiyat gecesi düzenlenmiştir. N. Hikmet Azerbaycan şairlerinden yaptığı çevirileri okumuştur" denilmektedir.

Literaturnaya gazeta'da (2.6.1959) "Lirik Heyecan" başlıklı yazısı yayımlanır Nâzım'ın. Nâzım, bu yazısında Azerilerin genç şairi Ahmet Cemil'in (1913-1977) Rusçaya çevrilmiş şiirleri üzerinde duruyor.

Lirik Heyecan

Azerbaycan şairlerinden çoğunu tanıyorum, onların arasında olan dostlarımı ise saymakla bitmez. Ancak şahsen tanışmadığım bir şairin şiirleri konusunda duygularımı okuyucularla bölüşmek istiyorum. Bu meselede biraz rahatım. Eğer översem, dostunu övüyor demeyecekler. Eğer eleştiri ateşine tutarsam, yabancı bir insanı eleştiriyor diyemeyecekler.

Öyle şiir örnekleri var ki, güneşten ve yağıştan par par parlayan, sema bulutları ile yarıya kadar örtülü olan efsanevi gökkuşağının muazzam eğrisi gibi gözleri kamaştırır. Ancak gökkuşağı tez sönüyor, güneş ise daha parlak yanmaya başlıyor.

Öyle şiir örnekleri de var ki, gayri münasip mukayese için okuyucular beni bağışlasınlar, hindistancevizine benziyor. Üstü biçimsizdir, o kadar da güzel değil. Ama siz sıcak havada, özellikle, dudaklarınız susuzluktan kuruduğunda onun kabuğunu kırmalısınız ki, içerisindeki şırayı içesiniz. Artık hiçbir zaman aynı serinleştirici içkinin lezzeti damağınızdan gitmeyecektir.

Ahmet Cemil ne gökkuşağı gibi tez sönen şairlerden, ne de onun şiirleri hindistancevizine benziyor ki, derhal "dişine vurasın".[29] Ahmet Cemil'in şiiri seher meltemi gibi, hemen insanın yüreğine yatıyor.

Ahmet Cemil'in şiir dili yaygarasız ve heyecansız konuşan insanların diline yakın.

Ben şiirde yalnız böyle bir dili seviyorum. Şair kendi okuyucuları ile hangi konuda konuşursa konuşsun, onun birçok şi-

29 Dişine vurmak: Denemek, kabuğunun sağlamlık derecesini öğrenmeye çalışmak.

iri, gerçekten, dost sohbetini hatırlatır; onun sesi, diyebilirim ki, değişmiyor, kendi uysallığını ve tatlılığını koruyor.

Zima v Azerbaydjane...
Verşını gor v tumane,
İ kajetsya – naveki,
Ostıv, zastıli reki.
Takimi vot noçami
moroz seçyot meçami
Nemeyuşçyeye nebo,
Ştob v bezdne zvyozdı bcyo bı
Ot stuji zadrojali...
Zima v Azerbayjane...[30]

Bu tercümede Leonid Martınov'a mahsus olan bazı yönler var. Ama yetenekli şair Martınov aynı zamanda Ahmet Cemil'in yazdıklarını değiştirmemiş.

Lenin öldü. Çocuk bu müthiş haberi okulda kendi öğretmeninden öğrenir.

Surovaya bol ne utihayet
İ v tısyaçu let.
İ v serdse naveki ostalsya
V traurnoy ramke portret.
Takim mnye zapomnilsya
Den etot zimniy, prostoy,
Kak flag, okrujennıy
Traurnoy çernoy kaymoy.[31]

Şiiri M. Svetlov tercüme etmiş. Ben aslı ile karşılaştırdım; çok başarılı.

II. Dünya Savaşı konusu Ahmet Cemil'in şiirinde epik değil, lirik şekilde yansımasını bulur. O, cephede vuruşanlar ve arkada kalanlar hakkında hararetle, halim bir kederle söz eder, ancak bedbinliğe kapılmıyor.

30 Bir kış mevsimi Azerbaycan'da... / Dumanlar çökmüş dağların doruklarına, / Ve sanki sonsuza kadar / Soğuyup donmuş nehirler. / İşte böylesi gecelerde / Ayaz biçiyor suskun göğü / Kılıçlarla, / Milyonlarca yıldız / Soğuktan titresin diye... / Bir kış mevsimi Azerbaycan'da...

31 Ve dinmez bin yıl boyunca / Dayanılmaz bir acı. / Ve yürekte kalan bir portre / Yaslı bir çerçeve içinde. / Öyle anımsıyorun / O kış günü, basitçe, / Bir bayrak gibi, çevrelenmiş / Kara bir yas şeridiyle.

Duydum ki, Ahmet Cemil'in "Can nene, bir masal de..." başlıklı güzel şiiri Azerbaycanlı cephedekiler arasında elden ele gezmiş, onları kendi doğdukları evlerinde yanan ocağın hararetiyle ısındırmış. Şairin bir şiirini daha okumayı gerekli görüyorum. Şiir "Beşik Nağmesi" başlıklı. Eser evden oğlu olduğu haberini duyan ve sahra hastanesinde yatan bir yaralı dövüşçünün isteği ile yazılmış.

V nebe lunnaya. Noç prohodit skoro...
Son ceyranom lyohkonagim ubegayet v gori.
Ne dogonit veter noçi bıstrovo ceyrana,
Tolko tıy usnut ne hoçeş,
Moy malış jelannıy.
Ay lay lay, usni, tsvetoçek, şto s toboyu delat?
Lunnıy luç tseluyet oçi. Spi, baraşek belıy...[32]

Şiiri Rusçaya T. Streginyeva çevirmiş. Çeviri güzel. Ne yazık ki, bütün çevirmenlerin çevirisini övmek doğru olmazdı. Bu meselede Ahmet Cemil'in kendisi de bir ölçüde suçlu. Bence, o kendi çevirmenlerini seçmeliydi.

Ahmet Cemil'in şiirler kitabını okuyup kapattım. İmkân olduğunda, yüreğime yatan bu şairle şahsen tanışmayı çok istiyorum.

Bakı'da (3.6.1959) Nâzım'ın "Azerbaycan Edebiyatı ve İncesanatı Ongünlüğü" hakkında aşağıdaki düşünceleri yayımlanmıştır: "Ongünlük zamanı şiir ve musiki, mahir artistler ve istidatlı yazıcılar ülkesi olan Azerbaycan'ı gördüm. Azerbaycan yazıcıları ve şairlerinin yeni eserleri kalbi sevindirir. Edebî gençlik de istidatlı ve ümit vericidir. Azerbaycan yazıcılarına Sovyet Birliği'ndeki güzel hayattan daha yeni ilham arzuluyorum."

Bakı'da (4.6.1959) Nâzım'ın N. Tihonov, M. Hüseyin ve S. Rüstem'le çekilmiş; *Edebiyat ve İncesanat*'ta da (6.6.1959) Osman Sarıvelli ve Medine Gülgün'le çekilmiş fotoğrafı yayımlanmıştır.

32 Ay gökte. Hızla geçiyor gece... / Bir ceylan olmuş kaçıyor uyku hafif ayaklarla dağlara. / Yetişemiyor gecenin rüzgârı hızlı ceylana, / Yalnız sen uyumak istemiyorsun, / Benim arzulanan küçüğüm. / Ay lay lay, uyu, çiçeğim, ne yapayım seni? / Ay ışığı öpüyor gözlerini. Uyu, beyaz kuzu...

N. Hikmet'in yıl içerisinde Prag'da yazdığı *Demokles'in Kılıcı* oyunu S. Vurgun adına Azerbaycan Devlet Rus Dram Tiyatrosu'nda sahneye konulur. Oyunla ilgili olarak *Edebiyat ve İncesanat*'ta (12.12.1959) eleştiri yazısı yayımlanmıştır.

Nâzım Hikmet, bu oyunu 1960 yılında Bakü'ye geldiğinde izleyecek ve daha sonra şunları söyleyecektir:

> *Demokles'in Kılıcı*'nı 1959 yılında Prag'da yazdım... Göstermek istedim ki, atom bombası insanlığın başının üstünde eski Yunan efsanesindeki Demokles'in kılıcı gibi ince bir ipten asılmıştır ve bu ip her an kopabilir.
>
> *Demokles'in Kılıcı* piyeslerimin arasında en uğurlularından biridir. Şimdiye kadar onlarca ülkede, onlarca tiyatroda oynanılmaktadır. Bu eseri birçok tiyatroda izledim, birçoğu hoşuma gitti. Bakü Rus Dram Tiyatrosu'nun oyunu da bunlardan biridir.

1960 Yılı

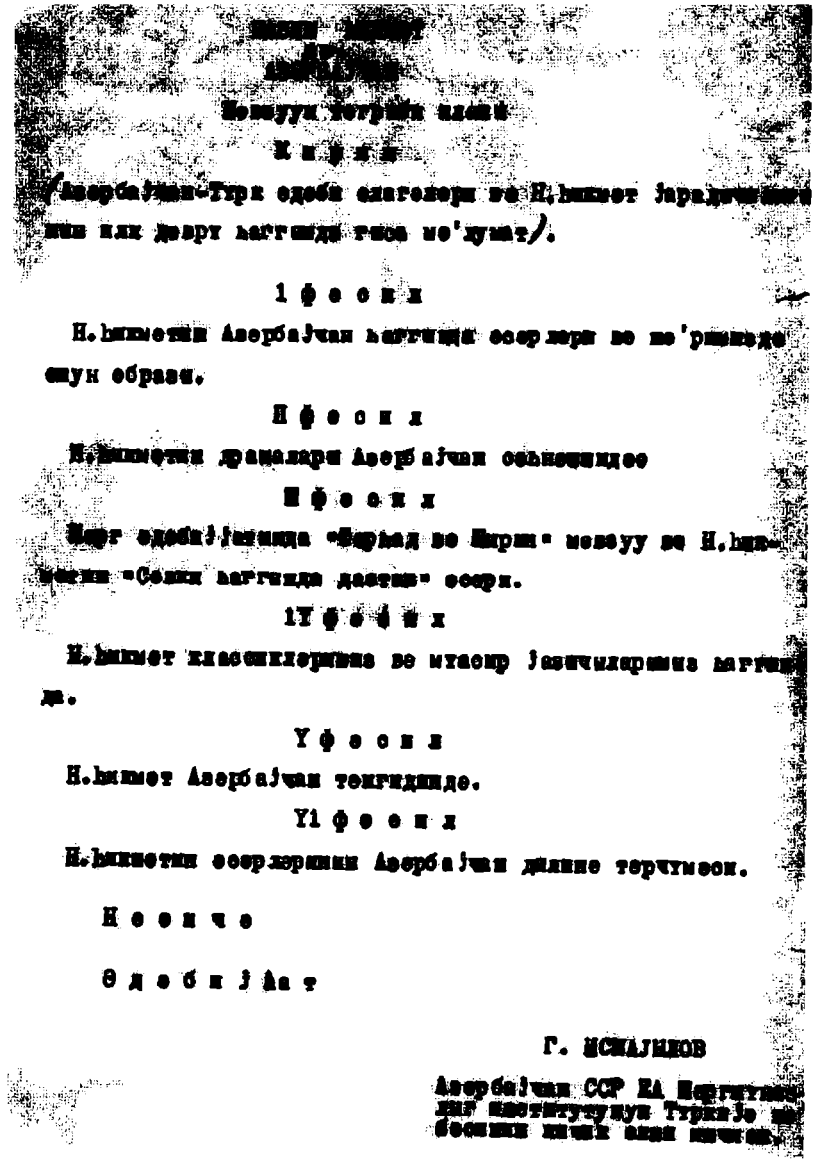
Azerbaycan'da (No: 1, 1960) "Menekşe, Aç Dostlar ve Kızıl Gözlü Çocuk", "Uyanış", "Akşam Gezintisi", "Gece Saat Bir", "Doğum", "Münevverden Mektup Aldım, Diyor ki...", "Payız", "Yaşamak Hakkında", "Şeytana Mersiye" ve "Ceviz Ağacı ile Topal Yunus'un Hikâyesi" şiirleri Resul Rıza'nın çevirisiyle; *Edebiyat ve İncesanat*'ta (20.2.1960) Nâzım'ın "XX. Kurultay", "Ne Olmalı" ve "Hoş Geldin" şiirleri de Süleyman Rüstem'in çevirisiyle yayımlanır.

Nâzım, 1960 Şubatının sonlarında bir kez daha gelir Bakü'ye. Çağdaş Azeri tiyatrosunun kurucularından biri olan Cafer Cabbarlı'nın (1899-1934) 60. doğum yıldönümü kutlamalarına ve yakın arkadaşı Samet Vurgun'un oğlu Yusuf Sametoğlu'nun düğününe katılır.

Nâzım Hikmet, Samet Vurgun'un oğlu Yusuf Samedoğlu'nun düğününde (Şubat 1960)

Nâzım Hikmet 1960 yılında Azerbaycan'a geldiğinde yapılan toplantıda ele alınan konuların programı (Belge, Kadir İsmayılov'dan alınmıştır).

NÂZIM HİKMET VE AZERBAYCAN

Mevzuun takribi planı

Giriş

(Azerbaycan-Türk edebî alakaları ve N. Hikmet yaratıcılığının ilk devri hakkında kısa malumat).

1. Fasıl

N. Hikmetin Azerbaycan hakkında eserleri ve şiirimizde onun obrazı.

2. Fasıl

N. Hikmet'in dramaları Azerbaycan sahnesinde

3. Fasıl

Şark edebiyatında "Ferhad ve Şirin" mevzuu ve N. Hikmet'in "Sevgi Hakkında Destan" eseri.

4. Fasıl

N. Hikmet klasiklerimiz ve muasır yazıcılarımız hakkında.

5. Fasıl

N. Hikmet Azerbaycan tenkitinde.

6. Fasıl

N. Hikmetin eserlerinin Azerbaycan diline tercümesi.

Netice

Edebiyat

K. İSMAYILOV
Azerbaycan SSR EA Şarkşünaslık Enstitüsü'nün
Türkiye şubesinin küçük ilmi işçisi

Bu gezi sırasında piyeslerinden birinin de sahnelenişine bakar. S. Vurgun adına Azerbaycan Devlet Rus Dram Tiyatrosu'nun yaratıcı kadrosu şairin son eserlerinden olan *Demokles'in Kılıcı* piyesini sahneye koymuştur. Bu oyunun kuruluşunu Azerbaycan'ın tanınmış yönetmenlerinden biri M. Haşimov, düzenlemesini ressam S. Yefimenko yapmış, müziğini ise ünlü besteci Kara Karayev yazmıştı.

Nâzım, Bakü'de bulunduğu sırada "Geceleyin Bakü" başlıklı şiirini de yazar.

GECELEYİN BAKÜ
Geceleyin yıldızsız ağır denize kadar
geceleyin zifiri karanlıkta
güneşli buğday tarlasıdır Bakü şehri.
Tepedeyim,
avuç avuç çarpar yüzüme ışık taneleri,
havada rast peşrevi Boğaziçi suları gibi akar.
Tepedeyim,
uzaklaşır uçsuz bucaksız ayrılıkta
bir sal gibi yüreğim
gider anıların ötesine
yıldızsız ağır denize kadar
zifiri karanlıkta.

1960 Şubat, Bakü

Nâzım Hikmet, 1960'ta Bakü'ye Vera ile gelir.

14.5.1960 günü Nâzım, R. Rıza'nın (19.5.1910) doğumunun 50. yılı nedeniyle aşağıdaki kutlama telgrafını gönderir:

Resul kardeş, yarım yüzyıllığını tebrik ediyorum. Gelecek elli yılda da gençliğini yitirme!

Kardeşin Nâzım Hikmet

Nâzım, dostu R. Rıza'ya doğum günü nedeniyle, telgraf çekmekle kalmaz, bir de yazı döktürür ve tam da R. Rıza'nın

doğduğu günde, 19.5.1960 günü "Dostum Resul Rıza" başlıklı yazısını *Literaturnaya gazeta*'da yayımlatır.

Şiir ile, hakiki şiir ile şarap arasında her nedense bir benzerlik var. Şöyle ki, şarap ne kadar az olsa, bir o kadar tatlı, ne kadar çok saklanmışsa, bir o kadar etkili olur. Bu cihet tamamıyla Azeri şairi Resul Rıza'ın şiirlerine de aittir.

Resul Rıza'nın 1958 yılında "Goslitizdat" tarafından yayınlanan şiirler kitabını okuyorum. Kitapta 1931'de yazılmış şiirler de var. Mesela, "Bolşevik yazı" gibi. Bu zamana dek aynı şiirler kendi etki gücünü korumaktadır. Yıllar geçtikçe onlar yaşa dolmuş, ancak eskimemiştir. Kitaptaki sonuncu şiir 1956'da yazılmıştır. Ama ben Resul Rıza'nın sonradan yazılmış yeni ve güzel şiirlerini biliyorum. Eminim ki, onlar 1975 yılında bile kendi rayihasını ve tazeliğini koruyacaktır.

Azerbaycan edebiyatında Vağif, Sabir, Samet Vurgun, Süleyman Rüstem gibi güzel şairler az değil. Onların şiirlerini imzasına bakmadan, hatta tercümede de hemen tanıyoruz. Resul Rıza da böyle şairlerdendir. Onun şiirleri size hoş gelebilir de, gelmeyebilir de, bu sizin bileceğiniz iştir, ancak aynı şiirleri hiçbir şairin eserleri ile karıştırmayacaksınız. Bence, şair için onun şiirlerinin çok veya az hoşa gitmesinden onların orijinalliği ve kendine mahsusluğu daha fazla vaciptir. Beni ters anlamayınız. Ben hiç de bir sanatkârın o birinden öğrenmesi gerektiği fikrini ileri sürmüyorum.

Dünyada hiçbir şair yoktur ki, bir veya birçok, sevdiği söz üstadının tesiri altında olmasın. Resul Rıza'nın şiirlerine de Sabir, Mayakovski ve Fuzuli yaratıcılığı kendi tesirini göstermiştir. Lakin bu tesir o kadar da derin değil ve yağışın buğday tarlasına sepelemesine benziyor. Yağmur damlaları sümbüllerin üstünde ona göre kalır ki, onun açılmasına yardım etsin.

Geçen yıl Resul Rıza Irak'a gitmişti. Dönünce onun elinde bir kitap gördüm. Sanki o, Irak'tan kendi yüreğini getirmişti. Bu, Azericeye yakın bir dilde yazan Irak Türkmenlerinin şiirler mecmuası idi.

Resul Rıza Azerbaycan şiirinin yenilikçilerinden biri, kendine mahsus orijinal şairdir. O, folklorun ve klasik edebiyatın büyük tutkunlarındandır. Üç yıldır, Fuzuli hakkında iri hacim-

li poema üzerinde çalışıyor. İşte yenilikçilik klasik mirası inkâr etmekten değil, ondan istifadeden başlıyor. Resul Rıza Azerbaycan klasik mirası gibi, bütün başka halkların, öncelikle, Rus halkının klasik mirasından şair için gereken değerli, ilginç ne varsa, ondan yararlanır.

Resul Rıza çağdaş Azerbaycan şiirine bugünkü kentin konuşma dilini, onun ahenktarlığını getirmiştir. Konuşma dili deyince ben yalnız Bakü ve Kirovabat lehçelerini değil, şehirde yaşayan Azerbaycanlının dilini nazarda tutuyorum. Bu sahada Resul Rıza, Sabir'in ananesini devam ettirir. Meğer Azerbaycan şehirlisinin dilini muasır şiire Sabir getirmemiş mi? Kaydetmek lazımdır ki, Resul Rıza'nın yaratıcılığına Sabir'in tesiri son derece semereli olmuştur.

Sabir'in şiirinin satirik elementleri, onun keskinliği, satira yaratmak usulü mübahiseli mantığı ve şiir tekniği, bütün bunlar Resul Rıza şiiri ile organik biçimde birleşmiştir. Resul Rıza tesiri yükseltmek veya sadelik hatırına sözleri bölmüyor. O, emindir ki, eğer söz yerinde söylenmişse, şiir bahçesinde çiçeklenebilir.

Konu ve mazmun yönünden şiire sınır konulmadığı gibi, mazmunu yansıtan sözlere de sınır konulmamalıdır.

Resul Rıza şiir tekniğinde doğmatik değil. O, şiirde ölçü ve ahengi kabul ediyor, ancak bu ahenk kaide ve kanunlarına uymayı sevmiyor. Şiir ölçülü ve ölçüsüz, ahenkli ve ahenksiz yazılabilir. Ahenkten kaçmak biçimciliğe yol açar. Ahenk yaratmak hatırına yazılmış şiirler: biçimciliğin temiz suyuna benziyor. Resul Rıza ahenk yaratmak problemini şöyle anlıyor:

Alan ve salan,
Dan ve aman.
Yorulmadın mı?
Çüt olur gulakları
insanın.
Ne olsun?
Ele buna göre gerek bütün
setirleri divara halça mıhlayan kimi
gafileyek?
Hem de yan yana,

çüt çüt.
Şaire yazığın gelmirse,
ohucuya yazığın gelsin.
Goy gulagları bir az...
Gözleyirsen, deyim:
dincelsin!
Yoh, "sakit olsun"
Bele!
Gafiyesiz.

Dünya edebiyatında bütün yeryüzünün halklarının dilinde Lenin hakkında çok sayıda şiir yazılmıştır. Bu şiirlerin hepsini okumak için bir insan ömrü yetmez. Fikrimce, Resul Rıza'nın "Lenin" poeması bu konuya adanmış en iyi eserlerden biridir. Mayıs ayının 19'unda Resul Rıza'nın 50. yaşı tamamlanır. Dostuma can sağlığı diliyorum.

Nâzım, yurdundan uzaktır; ama gözü, kulağı, gönlü hep yurdundadır. Yurdunda olup bitenleri günü gününe izlemeye çalışmaktadır. 27 Mayıs 1960'ta devrim yapılmış, Türkiye'deki gerici yönetim görevden uzaklaştırılmıştır. Nâzım, ne kadar da uzakta olsa, yurdunda olup bitenlerden umutlanır. Gelecek güzel günlere ilişkin inancı bir kat daha artmıştır. Bu umudunu, bu inancını, yurdunda olup bitenlere ilişkin düşüncelerini yazıya dönüştürür. "Türkiye Yarı Yolda Kalmayacak" yazısı önce *Literaturnaya gazeta*'da (2.6.1960) sonra da Bakü'de *Edebiyat ve İncesanat*'ta (7.6.1960) yayımlanır.

Yazıyı buraya olduğu gibi alıyorum.

Bundan bir aydan çok bir süre önce İstanbul Üniversitesi'nin rektörü Profesör S. Sami Onar'ın makamına bir polis komiseri girdi. Komiser istiyordu ki, üniversitenin sınırları içerisinde Atatürk'ün anıtının yanında öğrencilerin yapmak istedikleri gösteri ivedilikle ve kesin olarak yasaklansın. Rektör ise yanıtında polise, üniversite sınırları içerisinde, polisin emrine uymaya zorunlu olmadığını bildirdi. Komiser tabancasının kabzasıyla Profesör Sami Onar'ın başına öyle vurdu ki, o, sersemleyip yere düştü. Gürültüye öğrenciler toplandılar. Polis komiseri bağırarak: "Ben üçe kadar sayacağım! Eğer siz dağılıp gitmezseniz,

ateş açacağım," dedi. Kimse yerinden kımıldamadı. Ateş açıldı. Öğrencilerden birisine yedi kurşun değdi. Komiser ateş etmeyi sürdürüyordu. Birçok kişi de yere serildi. Öğrenciler komiserin üzerine atılıp yere yıktılar, onu ayakları altında çiğnediler...

Benim vatanımda halkımın hareketi böyle başladı. Bu aynı ülkedir ki, halkının üçte ikisi eğitimsizdir; orada yılda yarım milyondan çok çocuk okul yüzüne hasrettir; yılda 60 bin insan verem hastalığından ölür; pahalılık günden güne artar. Yoksullukta dünyada ikinci sırada olan bir ülkede halk hareketi başlamıştır. Bu aynı ülkedir ki, orada işçiler grev yapmak hakkından yoksundur, onların sendika başkanları ise polisin casuslarıdır; orada köylülerin büyük çoğunluğunun toprağı, sabanı, öküzü yoktur; orada ancak küçük sanatkârlar, keza dış sermayeyle ortaklık etmeyen, yahut bu sermayenin casuslarına dönüşmeyen sanayiciler de iflas ederler; orada demokratik haklar çiğnenir, basın özgürlüğü, üniversitenin özerkliği, milletvekillerinin kendi seçicileri ile konuşmak hukuku polis tabancalarının ve jandarma güçlerinin gözetimi altındadır; o ülkenin hapishaneleri vatanseverlerle –gazeteciler, işçiler, hukukçular ve öğrencilerle– doludur.

Bu ülke Türkiye'dir, Amerikan emperyalizminin güdümündedir. Bu ülkenin bütçesinin büyük bir bölümü savaş harcamalarına ayrılır. Türkiye'nin kışlalarında, deniz ve hava limanlarında yankiler kumandanlık eder. Amerika'nın casus uçakları Türkiye'nin topraklarında yerleştirilir. Her çeşit muhalefeti boğmak için bu ülkenin geçmiş egemenleri halk üzerinde baskıyı artırırlardı. Adnan Menderes'in faşist dizginsizliği son zamanlarda öyle bir dereceye gelip ulaşmıştı ki, NATO ve birinci sırada ABD yöneticilerini rahatsız etmeye başlamıştı. Onlar halkın böyle bir dizginsizliğin karşısına çıkacağından çekinirlerdi. Onlar iyi anlıyorlardı ki, halk ancak bu ülkedeki dahili kuralların, keza bu ülkeyi ulusal bağımsızlıktan yoksun bırakmış dış güçlerin de karşısına çıkabilir.

Türkiye'deki iki burjuva partisi arasında – Celal Bayar ve Menderes'in egemen olan Demokrat Parti'si ile İsmet İnönü'nün Cumhuriyet Halk Partisi arasında dış siyasetin vacip sorunları üzre bir o kadar da esaslı fark olmamıştır. Bununla bile, İsmet

İnönü geçen yıl N. S. Hruşşov'un ABD'ye gezisine takdir duygusuyla yanaşmış ve uluslararası gerginliğin azalması lehine konuşmuştu. Muhalefette olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin sıralarından ikili Amerika-Türkiye savaş anlaşmasından doğabilecek tehlikeli sonuçlara ilişkin akıllı sesler işitilirdi.

Vaşington, ülkenin militaristleştirilmesi siyaseti sonucunda Türkiye halkının artan rahatsızlığından korkuyordu. Nisan ayının sonlarında halk gösterilerinin katılımcıları "Özgürlük! Özgürlük!", "Defolsun Adnan Menderes!", "Amerikalılar, defolun evinize!" sloganlarıyla sokaklara çıktığında ise NATO şeflerinin rahatsızlığı dehşetli bir korkuya dönüştü.

Ankara'da polis göstericileri kurşunladığı günlerde öğrencilerden biri üniversitenin damına çıkmış ve helak olmuş yoldaşlarının matemine işaret olarak oradaki devlet bayrağını indirmişti. Bu genç vatansever kendi de o saat polis kurşununun kurbanı olmuştu. O, özgürlük adına, vatanın ulusal bağımsızlığı adına bu kahramanlığı yapmıştı.

Adnan Menderes halkın direncini kan içinde boğmaya çalışıyordu. Ancak beceremedi. Ordu göstericilere ateş açmaktan çok zaman imtina ediyordu. Ankara'da, örneğin, şöyle bir olay olmuştu. Garnizonun komutanı göstericileri korkutarak, eğer dağılıp gitmezlerse, silah kullanmak için emir vermek zorunda kalacağını bildirmişti. Ancak göstericiler dağılmamıştı. O zaman garnizon komutanı askerlerin başındaki binbaşıya ateş açmayı emretmişti. Binbaşı emre uymamış, ateş açmamıştı. Garnizon komutanı kendi ateş açmayı askerlere emrederken, binbaşı onu engellemiş ve askerlere "Havaya ateş açın!" diye emir vermişti.

Ülkede durum günden güne gerginleşirdi. Nihayet 27 Mayıs'ta İsmet İnönü'nün yandaşları olan yüksek rütbeli subaylar, denildiğine göre, uçakla yurtdışına kaçmak isteyen Başbakan Adnan Menderes'i, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı, Meclis Başkanı Koraltan'ı, Dışişleri Bakanı Zorlu'yu ve başka ileri gelen devlet görevlilerini tutuklayarak yönetimi kendi ellerine aldılar. Onlar, ülkede kardeş kavgasına izin vermemek, özgür seçimler yapılmasını sağlamak ve halka demokratik haklar vermek için devrim yaptıklarını ilan ettiler..

Aynı zamanda, askerî devrimin öncüleri, Atatürk'ün siyasetine dönmek istediklerini ilan ettiler. Atatürk'ün siyasetine dönmek, her şeyden önce, ulusal bağımsızlık siyasetine dönmek demektir. Şimdiki koşullarda bu, tarafsızlık siyasetine denktir. Halka demokratik haklar vermek için yine, her şeyden önce, ulusal bağımsızlık elde etmek zorunludur.

Gerçek ulusal ordu subaylarının en birinci görevi kendi ülkesini dış müdahaleden kurtarmak değil midir?

Türkiye'deki halk hareketi durmamıştır, o, devam ediyor.

Profesör S. Sami Onar şimdi yeni anayasa metnini hazırlayan komisyona başkanlık ediyor. Demokratik özgürlüklerin onarımı Türkiye'nin gelişmesinde yeni ufuklar açacaktır. Ülkenin siyasi hayatını demokratikleştirmek, ulusal bağımsızlığı güçlendirmek uğrunda verdikleri savaşımda ben kendi vatandaşlarıma yürekten başarılar diliyorum.

Nâzım, Bakü izlenimlerini, Bakü'de gördüklerini ve tuttuğu notları Moskova'ya dönünce "Bakü Sokaklarından Geçiyorum" başlıklı bir yazıya dönüştürerek *Literaturnaya gazeta*'da (11.6.1960) yayımlatır. Her yönden ilginç olan bu yazıyı okurların dikkatine sunuyorum.

Bu yakında Bakü'deydim. Şehir, özellikle onun sokakları hızla değişiyor. Devrime kadar Bakü'nün sokaklarında topu topu yüze yakın ağaç vardı. Yakın gelecekte Bakü Sovyetler Birliği'nin yeşilliğe bürünmüş şehirlerinden biri olacaktır.

Bugünkü sokakların mimarlık bakımından kurulmasında ağaçlar önemli rol oynuyor. Fikrimce, komünizmin gelecek şehirlerini kuran bir ülkede sokakların yeşillendirilmesi yalnızca sağlamlık ve güzellikle ilgili değildir. Sokakların yeşillendirilmesi şehirle doğa arasında sınırın yaratılmasının önüne geçmeye hizmet etmelidir. Ağaçlara, yeşil alanlara sokağın bir bölümü gibi geniş yer verilmelidir. Ben bunu Bakü'de gördüm. Bulvarın ve parkların duvarları sökülmüş, sokaklarla birleşmiştir. Bu da sokağın asfalt, beton ve taş örtüsünü çok güzelleştirir. Sokağın çok bölümü bulvarın ve parkın yeşilliğine karışır.

Bakü'de duvarların sökülmesini görünce birçok başka şehirde hiçbir faydası olmadan dikilmiş sayısız hesapsız du-

varlar aklıma geldi. Ne yazık ki, böyle duvarların yapılması hâlâ da devam ediyor. Eğer onları birbirine eklesen, herhalde, on binlerce kilometre uzayıp gidecek. Örneğin, ben Moskova altında Peredelkino'da yazarların yaratıcılık evi parkının çevresindeki yüksek, enli, sağlam, biçimsiz, kaba ve gereksiz kerpiç (tuğla) duvarı hatırladım. Bu neye gerektir? Duvar, parkı kimin yüzüne kapatıyor? Dışardaki insanların mı? İşte parkın kapısı ardına kadar açıktır. Bekçi de yoktur ve hiçkimse giriş bileti sormuyor.

Belki, bu, hayvanların parka girmemesi içindir? Ancak etraf asfalt yoldur, bu yerlerde sürü otlatılmıyor. Öyleyse duvar hangi amaçla yapılmış? Bana öyle gelir ki, duvara harcanan emek, harcanan para ve kullanılan kerpiçle, en azından, bir çocuk bahçesi yapılabilirdi. Ülkede ne kadar böyle gereksiz duvarlar vardır?

Bakü şehrinde bulvarın ve parkların çevresinden duvarları kaldırdıktan sonra kaldırımlarda ağaçlar altına tahta oturaklar konulmuştur. Bunlara göze hoş gelen koyu kırmızı, sarı, yeşil, mavi, mor renklerde temiz boya çekilmiştir.

Moskovalı bir kadın da benimle idi. O, ilk kez Bakü'ye gelmişti. Biz gardan çıkınca kaldırımlara konulmuş oturakları gördük. Aynı kadın çocuk gibi sevinerek dedi: "Bakın, nasıl da güzeldir, güzel düşünmüşler! Moskova'da da keşke böyle oturaklar konulsaydı. Bunlar hem de kendi parlak boyaları ile sokakları bezer, hem de insanlar için rahatlık yaratır. Ellerinde dolu zembil, temiz havada oturup dinlenen ve birbiriyle söyleşen ivecen ev kadınları 'Sağ ol!' diyecekler." Kadının fikrince, Moskova yönetimi bununla ilgilenebilir de, ilgilenmeyebilir de. Bana göre, Moskova bulvar ve parklarındaki oturacakları renkleyip bezemenin zamanı çoktan gelmiştir. Bu işin tren istasyonlarında da yapılması konusunda düşünmek gerekir. İstasyonlarda ve istasyonların yakınındaki bahçelere konulmuş boz renkli oturacakları kaldırmak gerekir. Gelin, onları parlak ve gözü okşayan renklerle boyayalım!

Bakü oturacakları hakkında söyleşiyi sürdürerek bir meseleyi de göstermek istiyorum. Oturacakların bütün sokaklarda aynı ölçüde, aynı biçimde olması zevki köreltiyor.

Yeşilliği, yayaların hareketini ve yürüyüş durumunu göz önünde bulundurarak, ayrı ayrı sokaklarda çeşitli ölçüde ve büyüklükte oturacaklar koyulamaz mı?

Çağdaş kentin sokak mimarlığında otobüs ve troleybüs durakları, sokak lambaları ve saatler, yol düzenleyicisi için alan ve kulübeler, gazete ve kitap büfeleri, madensuyu makineleri ve satış yerleri az rol oynamıyor. Bu yakınlarda konulmuş sigara, sandviç ve madensuyu satan makineler Moskova sokaklarının görkemini nasıl da değiştirmiş, güzelleştirmiştir?!

Her şeyden önce, bu kurguların çağdaşlığı düşünülmelidir. Ben hâlâ Moskova'da sokakları bezeyen, hem de yolcuların sıcaktan, rüzgârdan ve kardan korunmasını sağlayan özel otobüs ve troleybüs duraklarına rastlamadım. Doğrudur, Lenin Bulvarında bu alanda bazı girişimler gösterilir. Ancak, bana göre, aynı duraklar hâlâ kendi gerekli biçimini alamıyor.

Bakü'de "İnturist" otelinin yakınında, gerçekten, güzel bir durak gördüm. Bu durak yalnızca sokağa yaraşık vermiş, aynı zamanda, orda nakliyat gözlemek yolcular için oldukça hoştur. Belki de her bir durakta orada olduğu gibi gözleme yeri düzeltmek mümkün değil. Lakin her bir şehirde, her bir durakta oturacaklar koymak, etrafı, hiç olmazsa, yarım metre eninde yeşillendirmek mümkündür.

Sokak hareketi düzenleyicisinin yeri konusunda da konuşmak gerekir. Bakü kendi doğal koşullarını göz önüne alarak bu meseleyi çözümlemeye çalışmış. Orada düzenleyici onu güneşin sıcağından koruyan büyük şemsiye altında duruyor. Öyle biliyorum ki, aynı şemsiyenin forma ve rengi hâlâ düzgün yapılmamış. Ben Moskova'da, özellikle, Leningrad'da düzenleyicinin iş yerini anımsıyor, ancak Bakü'nün şemsiyelerini öyle şimdiki görkeminde de üstün tutuyorum. Elbette, Moskova ve Leningrad'da bu sorunu şemsiyeyle çözümlemek olmaz. Burada düzenleyicinin soğuktan korunmasını da düşünmek gerekir. Doğrudur, düzenleyici için Leningrad'da metalden dökülmüş kutular, Moskova'da ondan daha sade dairevi köşkler vardır. Lakin her ikisi yöntemsiz görünür. Bu yöntemsiz köşkler, diyesin, küçük burjuva-tüccar beğenisinin ifadesi gibi, geçen yüzyıldan bu şehirlerin sokaklarına getirilmiştir.

Özellikle Leningrad'da aynı metal kutularda oturan düzenleyici komünizm kuran Leningradlılara, çağdaş otomobil, otobüs, troleybüslere değil, sanki XIX. yüzyılın başlarında fayton ve kızaklarda giden tacirlere yol gösterir. Karşı çıkarlar ki, Leningrad'ın mürekkep tarihî mimarlık üslubu vardır. Bu, tarihî abidelerini kendi gelecek kuşaklarına bırakıp giden başka şehirlere de aittir. Bu bir taraftan hesaplaşmaksa, diğer taraftan mimarlığın yeni olanaklarını, yeni özelliklerini kabul etmek, XX. yüzyılın insanlarının beğeni ve isteklerini dikkate almak, eski üslubu geliştirmeden onun tutsağı olmak, onu taklide çalışmaktır.

En iyiyi bile taklit etmek her zaman kötüdür. Hatta güzel bir amaç adına herhangi bir şeyin tutsağı olmak daha korkunçtur.

Su yeşillik gibi, asfalt, taş ve beton döşenmiş sokakları o ölçüde canlandırır. Bakü bunu çok güzel anlamıştır. Sokaklara bilavasıta bitişik olan yerlerde büyük havuzlar yapılır. Bunlardan biri yenice kurulmakta olan Funikulyor'un altında yerleşir. Havuzun ortasındaki Behram heykeli hoşuma gitmedi. Onun boğduğu ejderhanın ağzından su fantan vurmasına göre demiyorum, sorunun çözümü özgün ve başarılı değil. Heykelin kendini de beğenmedim. Ona yandan bakınca, insana öyle geliyor ki, yorulup elden düşmüş Behram'ım dizleri hemen bükülecek.

Havuzların kurulması meselesi ve onun mimarlık yönünden halli yeni şehirciliğin (kent mimarlığının) önemli sorunlarındandır. Bizim şehirlerden hangisinin bu sorunu daha iyi çözümlediğini bilemiyorum. Ancak Bakü, Moskova, Leningrad, Kiev ve başka şehirlerde gördüğüm bir daha bana hak kazandırır deyim ki, bu sorunu bir an da unutamayız. Biz XX. yüzyılın ikinci yarısında yaşıyoruz. Petergof fantanları Petergof için güzeldir, ama her bir Sovyet şehrine yaramaz. Nihayet, ahı biz insanlığın geleceği olan komünizm şehirleri yapıyoruz!

Bakü'de iki renkli fener sütunları güzeldir (zariftir). Bu, çok ilginç deneyimdir. Doğrudur, boyalar yerinde olmamış, ancak bu denemenin başka şehirlerde de sürdürülmesi yararlı olurdu. Fikrimce, sosyalist şehri, her şeyden önce, şenlik içinde olan sokaklarıyla farklanmalıdır. Biz sokakları asfalt ve betonun göze batan, boz renkten kurtarmalıyız.

Sokak saatleri konusunda da söz etmek istiyorum. Bakü artık insan gözünün tuşuna kadar kalkan demir sütunlarda saatler yapmaya başlamıştır. Dört kadranlı olan bu saatler demir sütunlar üzerinde bir adam boyu seviyesinde cam içerisinde yerleşir. Kadranların altındaki camı güzel reklam şekilleri beziyor. Geceleri onlar içeriden ışıklandırılıyor ve neşeli neşeli insanlara bakıyorlar.

Birkaç sözcük de vitrinler ve levhalar hakkında. Elbette, kapitalist ve sosyalist kentlerindeki mağaza vitrin ve levhaları arasında büyük fark vardır. Ancak bu veya diğer kentin sokak mimarlığında vitrin ve levhaların rolü büyüktür. Kapitalist kentlerinde vitrin, mağaza sahiplerinin kendi malını överek komşunun malından daha güzel ve iyi olduğunu kanıtlaması için bir yerdir. Oradaki vitrinlerde bir tek amaç güdülür: malın satılmasına yardım etmek, sahiplerine daha çok gelir getirmek. Sosyalist kentlerinde ise vitrinlerin kurulmasında esas amaç, oradan geçenlerin beğenisini okşamak, köy teserrüfatı ve sanayiinin başarılarını göstermek. Örneğin, Çekoslovakya'da halkın beğenisini kazanmakta vitrinlerin önemli rolünü çok güzel anlamışlar. Prag sokaklarında gezen insan vitrinlere bakıp, nasıl giyinmek, evini nasıl düzenlemek ve gülleri birbirine uygun nasıl seçmesi gerektiğini öğrenir. Artık Moskova'da birçok vitrin beğeniyi geliştirme rolünü oynamaya başlamıştır. Bunu Moskova'nın vitrinlerinden çoğu ve Bakü'nün vitrinlerinin çoğunluğu hakkında söyleyemeyiz. Bundan başka, çalışmalıyız ki, vitrinlerimiz bizi aldatmasın, yahut mağazada olmayan şey vitrine konulmasın.

Kapitalist kentlerinden farklı olarak biz mağaza levhalarını ve reklam şebekelerini yazıp asarken bütün sokakların özelliklerini dikkate almalıyız. Unutmamalıyız ki, reklam ve levhalar sokak mimarlığının ayrılmaz bölümlerindendir ve birbirini tamamlıyor.

Yedi yıllığın sonunda Bakü esaslı biçimde genişletilecektir. Başka sözle, eski Bakü yeni Bakü'nün içerisinde kalacak, tamamıyla başka tür şehir ortaya çıkacaktır. Bu, çok iyidir. Bes bu yeni kentin dış görünüşü nasıl olacak? Yeni Bakü'nün sokaklarını gezen insan bütün mimarlık özellikleri; yaşayış evleri, tiyatroları, devlet kuruluşları, çocuk bahçeleri, hastaneleri,

otoparkları, kültür sarayları olan ve komünizm kuran sosyalist kentinde gezdiğini hissedecek mi? Eski Bakü'nün tarihi ve ulusal mimarlık gelenekleri yeni Bakü'nün yükselişi için tramplen rolünü mü oynayacak, yahut onun ayaklarına köstek mi olacak? Bu konuda rahatsızlık da tamamıyla esassız değil, çünkü hükümet evinin mimarlığında, ne yazık ki, sonuncuyu görüyoruz.

Bakü'de yeni kültür sarayları yapılır. Hazırda kültür sarayları her bir Sovyet kentinde, hatta her bir kolhozda inşa olunur. Bes bunlar şah, sultan, çar, derebey, tacir ve kapitalist saraylarından mimarlık yönünden nasıl farklanacaktır?

Örneğin, biz ulusal geleneklere bağlı kalıyoruz diye Bakü'deki Han Sarayı, yahut "İsmailliyye" (şimdiki İlimler Akademisi'nin binası) binalarına benzeyen kültür sarayları yükseltelim mi? Meğer gelecek kültür saraylarının mimarlık formasını mazmun tayin etmeyecek mi? Bes bu mazmun neden ibarettir? Ahı, bu kültür sarayı yeni, komünizm toplumu insanının medeni telebatını ödemek için dikilecektir. Meğer bu istekler şah, çar, han ve milyonerin kendi sarayları için düşündüklerinden kökünden farklanmıyor mu?

Bakü'de Kız Kalesi de son derece lakonik hattı, forma ve mazmunla tamamıyla uygun gelen tarihî ulusal gelenekler ruhunda dikilmiştir. Bu kaleye bakıp hayretlenirsin; onun mimarlığında o devrin ulusal Azerbaycan formasıyla bugünkü mimarlık üslubu nasıl da güzel seslenir! Kız Kalesi'nin bu özelliklerinden Bakü'nün yeniden kurulmasında ne ölçüde yararlanılacaktır?

Daha sonra. Ulusal Azerbaycan mimarlık geleneklerinde nazik ağaç sütunlu, büyük eyvanı, yastı damı olan iki katlı evler de kendine yer bulmuştur. Bes köy yerlerinde dikilen evlerde biz geleneksel formadan nasıl yararlanacağız?

Nihayet, inşaat tekniğinin son başarılarını dikkate alan, yeni toplumun taleplerine cevap veren ve bütün ulusal mimarlığın en güzel özelliklerini kendinde yansıtan vahid Sovyet sosyalist mimarlık üslubunu yaratmak zamanı gelmemiş midir? Fikrimce, artık zamanıdır. Bu mimarlığın her bir cumhuriyetin doğal koşullarından ve özelliklerinden aşılı olarak çeşitli budakları olmalıdır. Lakin bütün budaklar bir esas gövdeden, Sovyetler

Birliği mimarlığından gövermelidir. Bir an da unutmak olmaz ki, bu ağaç sosyalist, proleter-beynelmilel, hümanist, sözün geniş anlamında, demokratik zemin üzerinde yükselmiştir.

Bakü'den çıkmadan önce, orada Azerbaycan şairesi Hurşud Banu Natevan'ın heykelinin açılışı oldu. Bakü'de birçok heykel var, onların içerisinde güzelleri de az değil. Örneğin, ben orada Sabir'in güzel heykelini gördüm. Yakın yıllarda ondan artık yeni heykelin dikilmesi planlanmıştır. Natevan'm heykelinin açılmasında dostum Mehdi Hüseyin konuştu. Onun konuşmasından küçük bir parçayı örnek veriyorum: "Yanılmıyorsam, bu bütün Doğu'da ilk kadın heykelidir. Doğrudur, ben Pakistan'ın başkenti Karaçi kentinde bir kadın heykeli daha gördüm. Bu, İngiliz kraliçesinin heykeliydi. Natevan da kraliçedir. Ancak o, ülkeleri değil, insanların yüreğini fethetmiştir."

Edebiyat ve İncesanat'ta (24.12.1960) Nâzım'ın *Şöhret veya Unutulan Adam* piyesinin M. Azizbeyov adına ADADT'de sahneleneceği haberi, *Komünist*'te (27.12.1960) duyurulur.

Piyes, 28 Aralık 1960 günü Nesir Sadıkzade yönetiminde oynanmaya başlar. Piyesin oynanması nedeniyle şaire aşağıdaki kutlama telgrafı[33] gönderilir:

Bugün 28 Aralık 1960 tarihinde M. Azizbeyov adına Azerbaycan Devlet Akademik Dram Tiyatrosu sahnesinde Sizin *Şöhret veya Unutulan Adam* piyesinizin ilk oyunu büyük başarıyla geçti. Bu münasebetle Sizi yürekten tebrik ediyoruz. Size can sağlığı ve uzun ömür arzuluyoruz. Yeni piyeslerinizi bekliyoruz.

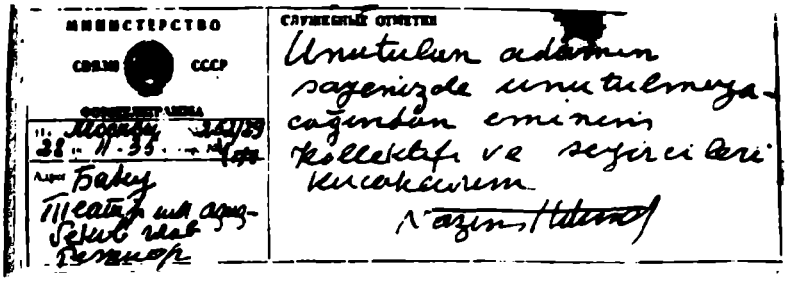
Kuruluşçu rejisör Nesir Sadıkzade, ressam İsmayıl Ahundov, bestekâr Hasan Rızayev, tercümeci İslam İbrahimov

Nâzım, Moskova'dan oyunu sahneleyenlere aşağıdaki yanıt telgrafını[34] gönderir:

Unutulan adamın sayenizde unutulmıyacağına eminim. Kollektifi ve seyircileri kucaklıyorum.

Nâzım Hikmet

33 Telgrafın metni ADEİA'dadır.
34 Telgrafın metni ADEİA'dadır.

МИНИСТЕРСТВО
СВЯЗИ СССР
Unutulmaz adamın
sağeniziğe unutulmaz
çağından eminem
Kollektifi ve sevgili Azeri
kucaklarım
Nazım Hikmet

Nâzım Hikmet'in tiyatro yönetimine çektiği telgrafın metni

Nâzım, 1962 Ekiminde M. F. Ahundov'un doğumunun 150. yıldönümü şenlikleri için Bakü'ye geldiğinde oyunu izleyebilir.

1961 Yılı

Edebiyat ve İncesanat'ta (14.1.1961) M. Azizbeyov adına ADADT'de gösterilen N. Hikmet'in *Şöhret veya Unutulan Adam* piyesinin oynanması hakkında eleştiri yayımlanmıştır.

Azerbaycan Gençleri'nde (25.1.1961) Ali Kerim'in Nâzım hakkında makalesi yayımlanmıştır.

Azerbaycan'da (No: 1) N. Hasanzade'nin "Nâzım Şiir Diyordu..." şiiriyle Gulu Halilov'un "Lirikamızda Muasırlık" yazısı yayımlanır. Yazıda Nâzım'ın "Kerem Gibi" şiirinden alıntı yapılmıştır.

Bakı'da (23.3.1961) Arif Melikov'un *Mehebbet Efsanesi* (Ferhat ile Şirin) balesinin Leningrad'daki ilk sahnelenişi konusunda söyleşi yayımlanmıştır.

Komünist'te (25.3.1961) A. Melikov'un Leningrad'da S. M. Kirov adına Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu'nda gösterilen *Mehebbet Efsanesi* balesinin ilk oyunu konusunda makale yayımlanmıştır. Makalede N. Hikmet'in de ilk oyunu izlediği kaydediliyor.

Azerbaycan Gençleri'nde (26.3.1961) *Mehebbet Efsanesi* balesi konusunda A. Melikov, Y. Grigoroviç ve Niyazi ile telefon söyleşisi yayımlanmıştır.

Edebiyat ve İncesanat'ta (1.4.1961) *Mehebbet Efsanesi* balesi hakkında makale yayımlanmıştır. Gazetenin aynı sayısında N. Hikmet'in Niyazi, A. Melikov ve balenin yaratıcı heyetinin başka üyeleri ile birlikte fotoğrafı, eserden bir sahnenin fotoğrafı ve bale hakkında *Veçerni Leningrad* gazetesinde yayımlanmış haberin çevirisi de vardır.

Mehebbet Efsanesi (Ferhat ile Şirin) balesinin yaratıcıları ve oyuncuları

Mehebbet Efsanesi (Ferhat ile Şirin) balesinin yaratıcı kadrosu, balenin ilk gösteriminden sonra.
Soldan: S. Virsaladze, N. Hikmet, Y. Grigoroviç. Ayaktakiler: A. Melikov ve Niyazi.

Mehebbet Efsanesi (Ferhat ile Şirin) balesinin afişi

"Yüreğin sağ olsun evladım Arif.
Nâzım, 1961"

Azerbaycan'da (No: 11) Nâzım'ın *Şöhret veya Unutulan Adam* (Çev. İ. İbrahimov) piyesi yayımlanmıştır.

Nâzım'ın *Bayramın İlk Günü* piyesi, Azerbaycan'da ilk defa 1961 yılında M. A. Aliyev adına Güzel Sanatlar Enstitüsü Aktörlük Fakültesi'nin diploma oyunu olarak sahneye konulmuştur. Eserin yönetmeni R. Sarabski'dir.

Nâzım açısından 1961'de Azerbaycan'da gerçekleşen en önemli olay, iki ciltlik *Seçilmiş Eserleri*'nden birinci cildinin, *Şiirler*'in yayımlanmasıdır. (Baskı kararının imzalandığı tarih: 24.11.1961) Kitap, "Azerbaycan Devlet Neşriyatı"nca yayımlanıyor. 512 sayfa, 10.000 adet basılmış. Kitabı düzenleyenin ve baskıya hazırlayanın Ekber Babayev olduğu söylendi, kitaba adı yazılmamış. Kitap iki bölüm. İlk bölümde "Şiirler", ikinci bölümde "Poemalar" var. "Şiirler" bölümünde 211 şiir, "Poemalar" bölümünde ise 5 poema var.

"Şiirler" bölümü, 1917 tarihini taşıyan "Yolcu, Yolun Şarka İse" şiiriyle başlıyor, Şubat 1960 tarihini taşıyan "Gece Vakti Bakü" şiiriyle bitiyor; şiirler, genel olarak, yazılış tarihlerine göre sıralanmış.

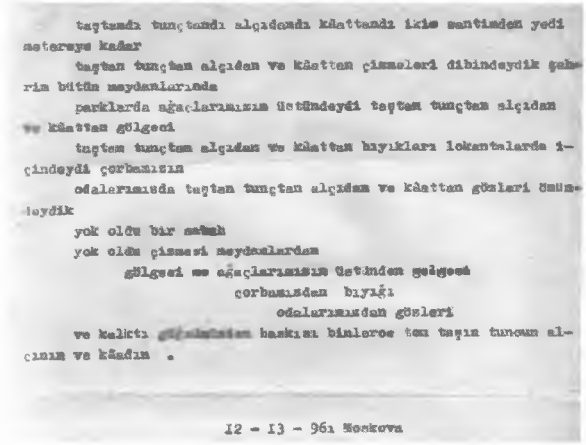

Nâzım Hikmet, *Seçilmiş Eserleri*, Birinci Cilt, Şiirler kitabının kapağı. Aynı kapak İkinci Cilt (Piyesler) için de kullanılmıştır.

"Poemalar (destanlar)" bölümünde "Jokond ile Sİ-YA-U", "Memleketimden İnsan Manzaraları (Birinci Kitap), "Kurtuluş Savaşı Destanı"ndan (Sekizinci Bap'tan bir bölüm), "Moskova Senfonisi" (Dördüncü Kitap'ın İkinci Bölüm'ünün bir kısmı), "Zoya" (Dördüncü Kitap'ın İkinci Bölüm'ünün bir kısmı) var.

Kitaptaki şiirleri ve poemaları R. Rıza, S. Rüstem, M. Rahim ve E. Babayev çevirmişler.

Kitap, üzerindeki tarihlerden anlaşıldığı kadarıyla, 1961'de Aralık ayının başlarında satışa sunulmuş.

taştandı tunçtandı alçıdandı kâattandı iki santimden yedi metereye kadar
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan çizmeleri dibindeydik şehrin bütün meydanlarında
parklarda ağaçlarımızın üstündeydi taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gölgesi
taştan tunçtan alçıdan ve kâattan bıyıkları lokantalarda içindeydi çorbamızın
odalarımızda taştan tunçtan alçıdan ve kâattan gözleri önündeydik
yok oldu bir sabah
yok oldu çizmesi meydanlardan
gölgesi ağaçlarımızın üstünden
çorbamızdan bıyığı
odalarımızdan gözleri
ve kalktı göğsümüzden baskısı binlerce ton taşın tuncun alçının ve kâadın.
12 – 13 – 961 Moskova

Nâzım Hikmet'in Stalin'i yeren şiiri. Nâzım daktilosundan çıkardığı bu şiiri Vilayet Rüstemzade'ye vermiştir.

Nâzım Hikmet'in 60. yaş günü.
Nâzım Hikmet'in sağındaki Tercüme Fakültesi Başkanı Prof. Klimoviç (Leh), solundaki kravatlı genç Vilayet Rüstemzade. Fotoğraf Vilayet Rüstemzade'den alınmıştır. 29 Aralık 1961.

1962 Yılı

Yıl 1962... Nâzım Hikmet altmış yaşındadır artık. Nâzım'ın 60. doğum yıldönümü Azeri basınında yankısını bulur. *Edebiyat ve İncesanat*'ta (20.1.1962) doğumunun 60. yılı nedeniyle Nâzım'ın "Otobiyografi" şiiri (Çev. A. Kürçaylı), İ. İbrahimov'un "N. Hikmet / Doğumunun 60. Yılı" başlıklı yazısı, Toğrul Nerimanbeyov'un yaptığı ve "Dostluk Şarjı (Karikatürü)" dediği Nâzım'ın karikatürü, Nâzım'ın *Seçilmiş Eserleri*'nin 1. cildinin yayımlanmasıyla ilgili aşağıdaki haber vardır:

"Seçilmiş Eserler"

Azerbaycan Devlet Neşriyatı Türk halkının devrimci şairi, bütün dünyada barış uğrunda görkemli savaşımcı Nâzım Hikmet'in seçilmiş eserleri iki ciltliğinin birinci cildini yayımlamıştır.

Kitapta N. Hikmet'in 1917'den 1960 yılına değin yazdığı çeşitli şiirler, "Jokond ile Si-Ya-U", "İnsan Manzaraları" (birinci bölüm), "Kurtuluş Savaşı Destanı'ndan", "Moskova Senfonisi", "Zoya" poemaları toplanmıştır.

Şairin birinci cildindeki eserlerini Azericeye S. Rüstem, R. Rıza, M. Rahim ve E. Babayev çevirmişler.

Kitabın redaktörü İ. Sultan'dır.

İslam İbrahimov da şunları söylüyor yazısında:

Kuşkusuz ki, Türk edebiyatının XX. yüzyılda dünya sanatına verdiği en büyük simalardan biri de Nâzım Hikmet'tir.

Şairin büyük poeziyası da, 17 yaşından başlamış bütün mürekkep yaşamı da, savaşımı da, ilhamı da, yeteneği de yüzyılın en büyük ülkülerine, komünist ülkülerinin, halklar, uluslarara-

"Dostluk Şarjı (Karikatürü)" Ressam Toğrul Nerimanbeyov tarafından yapılmıştır.

sında sarsılmaz dostluk ve kardeşlik ülkülerinin terennümüne adanmıştır.

Şairin yaşamının, poetik âleminin her bir aşaması büyük bir insan yaşamına beraberdir.

Nâzım'ın geçtiği büyük yaşam yollarına gül-çiçek serpilmemiştir. Bu yollarda taşlar, kayalar dayanmış, şair ölümlerle yüz yüze gelmiş, 17 yıl zindanlarda yaşamış, lakin kendi büyük ülkü ve amaçlarından vazgeçmemiş, yaşam uğrunda, insanlığın büyük geleceği uğrunda kendi kahraman savaşımını sürdürmüş, dönemin, zamanın tefekkür düzeyinde dayanmış, kendi güçlü eserleri ile insanları mutlu bir toplum uğrunda vuruşmaya ilhamlandırmıştır.

Nâzım'ın adı, eserleri şimdi de kıta kıta, ülke ülke dolaşır, halkları barış uğrunda, güvenlik uğrunda savaşıma çağırır.

Geçirdiği acılar, meşakkatli yaşam yoluna bakmayarak Nâzım Hikmet dünyaya, insanlara, toprağa nikbin gözle, muhabbet ve ilham dolu gözle bakmıştır. Nâzım Hikmet'in poeziyası, dramaturgiyası ve yazıları insanlara cesaret verir, kanat verir, insan yüreğinde rikkat ve sevgi doğurur, insanı düşündürür, bazen kederlendirip ağlatır, lakin hiçbir zaman insanda inamsızlık doğurmuyor.

Nâzım Hikmet Azerbaycan halkının yakın dostudur. Tekçe bir faktı kaydetmek yeterlidir ki, onun ilk kitabı *Güneşi İçenle-*

rin Türküsü Bakü'de yayımlanmıştır. Azerbaycan tiyatrosunun sahnelerinde Nâzım Hikmet'in birçok eseri başarıyla sahnelenmiştir.

Altmışıncı doğum yılı nedeniyle biz yüzyılın büyük şairlerinden birine, Nâzım Hikmet'e, devrimize, öncü insanlığa layık yeni nağmeler, yeni türküler yaratmasını arzu ediyoruz.

Nâzım'ın 1963'te basılan *"Seçilmiş Eserleri / İkinci Cilt"*ini oluşturan oyunlarının sonuna eklenen "Yazarın Kayıtları" yazısı 20 Mayıs 1962 tarihini taşıyor. Bir başka söyleyişle, Nâzım, Bakü'de yayımlanacak olan oyunlarıyla ilgili kimi bilgileri içeren "Yazarın Kayıtları" başlıklı yazısını 20 Mayıs 1962'de bitirmiş.

Mayıs 1962'de ikinci basımı yapılan *Azerbaycan Dili ve Edebiyatı Tedrisi* kitabında Nâzım'ın M. E. Sabir hakkında aşağıdaki sözlerine yer verilmiştir:

Biz Türkiye vatanseverleri, biz Türkiye hakiki demokratları, biz Türkiye komünistleri Sabir'i seviyoruz, Sabir'e saygı duyuyoruz, şairlerimiz, satiriklerimiz, yazıcılarımız Sabir'i kendi üstatlarından biri sayıyorlar.

Nâzım'ın Sabir hakkında söyledikleri bununla da kalmıyor. *Edebiyat ve İncesanat*'ta (29.5.1962) yayımlanan düşüncelerinde ise Nâzım, hayranlık duyduğu, kendisine ve Türk yazıcılarına öncü saydığı büyük yergi ustası Sabir hakkında şunları söylüyor:

Sabir hakkında ciltlerce eser yazılmış, ciltlerce de yazılacak. Azerbaycan yazıcıları için Sabir'den alınacak hâlâ iki büyük ders var:

1. Mertlik, yiğitlik, korkusuzluk. Halkı geriye çeken her şeyle amansız mücadele etmek. söz sanatına, edebiyata felsefi derinlik, yalın kılıç keskinliği getirmek.

2. Üstatlık. Edebiyatta dilin yalınlığı, sözlerin anlamlılığı.

Kentte, köyde, sokakta, fabrikada, tarlada konuşulan dili edebî dilin temeli gibi alıp işlemek.

Sabir'in mücadelesine vurgun olduğum kadar o mücadeleyi verirken gösterdiği ustalığa, kullandığı dile hayranım.

Ne mutlusunuz, Azerbaycanlılar, Sabir gibi bir şairiniz var!

Azerbaycan Gençleri'nde 27.6.1962 Akşin Babayev'in Nâzım'ın *Kafatası* piyesi hakkındaki makalesi, *Edebiyat ve İncesanat*'ta (7.7.1962) "Temmuz ayının 1'inde S. M. Kirov adına Leningrad DAOBT'nin yaratıcı kolektifi Kremlin Kurultaylar Sarayı'nda A. Melikov'un 'Mehebbet Efsanesi' balesini sahneye konuldu" haberi yayımlanmıştır.

1962 Temmuzunun ilk yarısında, on gün sürecek Dünya Silahsızlanma Kurultayı yapılacaktır. Her zaman olduğu gibi, Nâzım, bütün insanlığı yakından ilgilendiren bu eyleme de en etkin biçimde katılacaktır. Nâzım, Kurultay öncesi, Moskova'da 17.6.1962'de "Neyi Bildirir Sayılar" şiirini yazar.

NEYİ BİLDİRİR SAYILAR

Sayılar bebelerin kundakları
sayılar tabutları şehirlerin
öldürülmüş
öldürülebilecek olan

sayılar tohumlardır umudumuzun avucunda

sayılar yaklaşan bir şeyleri bildirir
sayılar bildirir uzaklaşan bir şeyleri
nedir yaklaşan bize
bizden uzaklaşan nedir

dünya savaşı: I
dünya savaşı: II
14'ten 18'e, 39'dan 45'e 10 yıl 54 milyon ölü
49 milyon sakat

ölülerle sakatların memleketi
103 milyon nüfuslu bir memleket
ve ayrıca öküzleri delileri yanık taşlarıyla
ve gidenlerden biri evimizdendi
gitti dönmedi bir daha
19'unda mıydı 40'ında mı aklımda kalmamış

döndü iki gözü kör
gök gözlü müydü kara gözlü mü aklımda kalmamış
döndü diz kapağından kesik sol bacağı
döndü ve kapısını bulamadı evinin
14'ten 18'e, 39'dan 45'e 10 yıl 54 milyon ölü
49 milyon sakat

yeryüzünde yuvarlak hesap ve şimdilik 2,5 milyarız
% 50'miz aç
dişlerimiz dökülüyor
diş etlerimiz yara içinde
ölü derilerimiz çatlak
hele çocuklarımız
sallanan koca kafaları
kırış kırış yüzlerinde kederli iri gözleri
ve eğri büğrü incecik bacakları üstünde karınları davul gibi
yeryüzünde yuvarlak hesap ve şimdilik 2,5 milyarız
% 50'miz aç

yıl 1962
62 yılında 2 avcı uçağını sofraya koysak
çevirsek ete kemiğe şaraba salataya
40 milyon insan doyasıya yer içer
40 milyon kediye de artar ekmekten etten
kediler salata yemez şarap içmez
kedileri ben kattım ziyafete

balistik füzeleri filimlerde seyrettim
2 balistik füze yakıp kül eder 150 kitaplığı daha kurulmadan onlar
belki benim kitabım da vardır içinde
62 yılında bombardıman uşaklarını gördünüz mü
son modellerini
2 bombardıman uçağı 4 sağlık evini yükler yanına bombalarının
temeli daha atılmamış 4 sağlık evini koskoca pırıl pırıl
ve yatakları röntgenleri umutlarıyla

62'de atomlu atomsuz silâhlanma yarışı 120 milyar dolar yılda
10 yılda 1200 milyar dolar
yıldızların sayısına yakın mı bilmem
1200 milyar
yahut 150 milyon yapılmamış ev
yapılabilecek ama yapılmamış ev
150 milyon ev hayaleti
5 odalı akarsulu elektrikli banyolu
kapıları merdivenleri pencereleri 150 milyon evin
güneş doğarken camları
gölgeleri akşamüstü
balkonları ayışığında

ayının ini var
sümüklüböceğin kabuğu
bizimse bu işte halimiz ortada

bir adam tanırım
iki elli iki ayaklı
kaytan kara bıyıklı
otuzuna bastı bu yıl
iki oğlundan biri yedisinde öbürü altı aylık
anası karısı kaynatası
ve bir fotoğraf askerlikte çekilmiş ya kendinin ya rahmetli babasının ya
kaynatasının
ve bir leğen
ve bir göz oda
150 milyon ev
bu evlerden bir teki
odaları kapıları akarsuyu ve yemek masası bu evin
62'de atomlu atomsuz silâhlanma yarışı 120 milyar dolar yılda
10 yılda 1200 milyar dolar
yahut 150 milyon yapılmamış ev
yapılabilecek ama yapılmamış
tanıdığım adamınki de içinde
balkonunda ayışığı

62'de atomlu atomsuz silâhlanma yarışı 120 milyar dolar yılda
yahut yuvarlak hesap 1 milyar ölü adayı
ve ölüme hazır en azdan yarısı bütün toprakların yarısı bütün ağaçların
balıkların bütün yağmurların ve ana rahmine düşenlerin en azdan
yarısı ölüme hazır

tepeden tırnağa silahsızlansak
63'te mi olur 65'te mi artık
atomlu atomsuz silâhsızlansak bütün iklimlerde
ve insanca işlesek yeryüzü nimetlerini
çoğaltsak onları
kazırdık açlığın kökünü üç ayda
dişlerimiz dökülmez olur
kanamaz diş etlerimiz
hele çocuklarımız
keder silinir gözlerinden
eğri büğrü bacakları doğrulur
iner şiş karınları

neyi bildirir sayılar
neyi bildirmeli
yaklaşan nedir bize
uzaklaşan nedir bizden.

17 Haziran 1962, Moskova

Kurultay'ın başlamasını ve Nâzım'ı şöyle anlatıyor anılarında Vera Tulyakova (*Nâzım'la Son Söyleşimiz*, s. 134-137):

> 1962 yılı Temmuzunda, Moskova'da, dünyada genel bir silahsızlanma konusunda 10 günlük bir kurultay toplandığını anımsarsın. APN (Sovyet Basın Haber Ajansı / Agenstvo Peçati Novosti) görevlisi olarak bulunuyordum orada ve kültür adamlarıyla her gün röportajlar yapmak zorundaydım. Kurultay, yapımı henüz tamamlanmış olan 'Kongre Sarayı'nda açılmıştı ve dünyanın dört bucağından delegeler gelmişti. İşim kolay

değildi bu insan denizinde. Açılışta bulundun sen, başkanlık divanındaydın ve hatta bana da bir demeç verdin. Sonra benim her gün evden çıkmam canını sıktı ve işi kendi eline aldın. Kurultaya giderek dostlarından ve iyi tanıdığın kimselerden otuz kişilik bir topluluğu bize akşam yemeğine çağırdın. Her şeyi bir akşam içinde yapıp bitirecek ve serbest kalacaksın dedin bana. Tanrım, nasıl altından kalktık her şeyin, Nâzım? Evimizde yardımcımız yoktu... Her şeyi kendimiz yapardık ve sürekli olarak o kadar çok sayıda insanın karnını doyururduk ki, şimdi anımsaması bile ürkütücü...

İşte bu sefer de bir kazan Türk pilavı pişirdim, Rus börekleri kızarttım. Sade fakat hoş kokulu, zevkli bir sofra donattık. Ah masamız, dile gelse de konuşabilse bir gün! Çağırdığın herkes gelmişti, birçoğu da dostlarıyla ve yine de herkes bir yer buldu, ilgiden yoksun kalmadı.

Ve sonra, pilav ve börekler yenilip de evi demli çay ve sert kahve kokusu bürüdüğünde, dedin ki:

– Dostlarım, sizlerle şu güzelim yaz gününde, yeryüzünün en güzel kentlerinden biri olan Moskova'da buluştuk. Gelin, birlikte düş kuralım biraz. Az önce kongremizde öğrendiğime göre, bugün dünyadaki, tüm devletler silah yapımı için yılda 120 milyar dolardan fazla harcamaktalarmış. Eğer sizlerden her birine bu parayı verselerdi, onu nereye harcardınız? –Ve bana, gazetecilik nasıl olurmuş, öğren bakalım dercesine kurnazca göz kırparak – bir yıldırım görüşme dizisine başladın!

– Afganistanlı matematik doktoru Abdul Gaffar Kakar. Sizinle Türkçe konuşabiliriz. Çünkü bizim İstanbul Üniversitemizi bitirdiniz ve Türk hükümetince Türk heyetine Moskova'ya gelme izni verilmediği için, şimdi siz özellikle yakınsınız bana. Siz nasıl kullanırdınız bu milyarları?

– Bu paranın büyük bölümünü ekonomik bakımdan geri kalmış ve açlık çeken halkların yaşam düzeylerini yükseltmek için harcardım.

– Benim halkıma da yardım eder miydiniz? diye sordu Nâzım.

– Elbette!..

Nâzım, aynı soruyu Dluski, Tupolev, Carlo Levi, Neruda... gibi birçok kişiye sorar. Hepsinde aynı doğrultuda ayrı ayrı yanıtlar alır.

Vera Tulyakova, şöyle sürdürüyor anılarını:

> Ertesi sabah, bir gün önce aldığım notları tertemiz daktilo ettim ve imzalamasını istedim Nâzım'dan. Yazı kurulumuz böyle bir yardımı hayal bile edemezdi.
>
> – Vera, ne demek oluyor bu. Ben senin için yaptım dünkü konuşmaları, işin azalsın diye...
>
> Fakat ben kendi bildiğimde ayak diredim. Kurultaya gitmek için çıkarken de, herkese düşündüğünü açıklama olanağı verdiğini, ama kendisinin bir şey söylemediğini, şimdi söz sırasının onda olduğunu söyledim... Akşam eve döndüğümde, Nâzım az önce bitirdiği makalesini uzattı bana: "Eğer 120 milyar dolarım olsaydı..." Ertesi gün ülkemizde ve dünyada pek çok kişi okudu onu.

Vera'ın "Ertesi gün ülkemizde ve dünyada pek çok kişi okudu onu" dediği, Nâzım'ın "120 Milyar Dolarım Olsaydı" başlıklı yazısı Azerbaycan'da *Minkeçevir İşçisi*'nde (17.7.1962) yayımlanır.

Yazıyı, bütünüyle, aşağıya alıyorum.

> Uluslararası Genel Silahsızlanma ve Barış Konferansı'nda İngiliz profesörü Bernal'ın konuşmasından sonraki ilk arada Kurultaylar Sarayı'nın geniş sofasına çıktım. İnsan bu görkemli sarayda kendini evindeymiş gibi rahat hissediyor. Dışarıda, pencere camları arkasında Moskovalılar öbek öbek toplanmışlar. Onların yüzünde sevinç görüyorum. Hatta bana öyle geliyor ki, bu insanlar bayramdaymış gibi giyinmişler.
>
> Pencerenin benden tarafında ise yeryüzünün bütün ırkları, halkları, giysileri ile gelmişler. Burada da bayram görünümü var. Her iki taraftakiler başlarıyla selamlaşıyor, birbirlerine el sallıyorlar. Her şeyden görünür ki, kurultaya katılanlarla Moskovalılar arasında hemen dostluk ilişkileri kurulmuştur.
>
> Lakin bu neşeli ortamda ne ise ciddi, hatta derin düşünce talep eden bir şey his olunur.
>
> Delegelerin arasında geziyor ve onlara bir soru soruyorum. Soru sorarken onların soyadlarının alfabe sırasını, hatta onların

şöhret derecesini esas alıyorum. Onların hepsi bu gün benim gözümde aynı derecede saygın insanlar.

Sorum şu:

– Biliyorsunuz ki, dünyanın bütün devletleri silahlanmaya her yıl yaklaşık 120 milyar dolar harcıyorlar. Eğer silahsızlanma konusundaki isteğiniz hayata geçseydi ve 120 milyar doları size verseydiler, bu parayla neler yapardınız?

Tunuslu temsilci Ben Sliman yanıtlıyor:

– Ben bütün halkların temsilcilerini çok büyük bir konferansta toplar ve iki temel sorunu gündeme alırdım; açlık ve sağlık sorunlarını. Açlık sorununu çözmek için toprak sorununu çözmek gerekir. Ben aynı konferansa, bu paranın büyük bölümünü bütün dünyada toprak ıslahatının hayata geçirilmesine harcanmasını önerirdim.

Afganistan'dan gelen matematik doktoru Abdul Gaffar Kakar'a rastlıyorum. Onunla Türkçe konuşuyoruz. O, zamanında İstanbul Üniversitesi'ni bitirmiş. Türk hükümeti, Türk delege heyetinin kurultaya katılmasına izin vermediği için, bu insan özellikle bana yakın.

Kakar yanıtlıyor:

– Ben bu paranın büyük bir bölümünü ekonomik yönden geri kalan ve açlık çeken halkların yaşam düzeylerini yükseltmek için kullanırdım.

İster istemez soruyorum:

– Benim halkıma da yardım eder miydiniz?

– Elbette.

Uluslararası Lenin Ödülü sahibi, ünlü devlet adamı Polonyalı Dlusski bana yaklaşıyor. Aynı soruyu dostuma soruyorum.

Yanıtlıyor:

– Ben çok, haddinden çok konut ve hastane yaptırırdım. Salgın hastalıklara karşı savaş açardım, birçok üniversite kurdurdum, bütün dünyanın şairlerinin, bilginlerinin ve sanatçılarının bildiri sunup yarışabilecekleri uluslararası güzel sanatlar olimpiyatları düzenlerdim.

Andrey Tupelev'le iki saat önce tanışmıştık. Şimdi ona da aynı soruyu soruyorum. Yanıtlıyor:

– Yaşamak için konutlar ve elbette hastaneler yaptırırdım. Bu paranın bir bölümünü uluslararası ulaşımın geliştirilmesine harcardım.

Mozambik'ten gelmiş Fanuel Mahlüza ile konuşuyorum. O, genç devlet adamıdır. Fransızcayı zor anlıyor. Ancak buna aldırmayarak, söyleşiyoruz.

Onun yanıtı kısa:

– Bu parayı dünyanın bütün ülkelerinin ekonomisinin geliştirilmesi için kullanırdım.

Guatemala'nın çok ünlü yazarı M. A. Asturias'la konuşuyorum.

O, gülümseyerek yanıt veriyor:

– En büyük sigorta kampanyalarına gidip, o parayla bütün dünyada barışı sigorta ettirirdim.

İtalya'nın ünlü ressamı ve yazarı Karlo [Carlo] Levi şöyle yanıt veriyor:

– Ben çok kötü bürokratım ve ekonomiden anlamıyorum. Lakin bu parayı yalnızca sokağa atsam bile, şimdi silahlanmaya harcandığından yüz kez daha iyi olur.

Barış uğrunda hareketin eski savaşımcısı, İsrailli Yakop Macus'la karşılaşıyorum.

Yanıtlıyor:

– Yeryüzünün her tarafında, özellikle geri kalmış ülkelerde konutlar, hastaneler, okullar, çocuk bahçeleri yaptırırdım.

Lübnan'ın ünlü mimarı uluslararası Lenin Ödülü sahibi Antuan Tabet de yaklaşık bu tür yanıt veriyor:

– Bir mimar olarak birbirinden güzel konutlar, laboratuarlar, hastaneler, okullar, okullar, okullar yaptırırdım.

İşte, bu da Pablo Neruda. Onu fotoğrafçılar her taraftan kuşatmışlar. Fotoğraf makineleri şakırtılarına ara verdiği bir sırada, o, beni kendine doğru çekip diyor:

– Bizim Latin Amerika'da yüz milyon insan konutsuz, hastanesizdir. Sen Latin Amerika'da yaşadığında ne ederdinse, ben de o aynısını ederdim.

İzabella Blum ile konuşuyorum. Onun yanında Kongolu bir genç duruyor.

Blum cevap veriyor:

– Ben bu parayı Belçika ile Kongo arasında bölüştürürdüm. Biz Belçikalılar Kongo halkına ne kadar eziyet etmişiz.

Kongolu genç gülümseyerek itiraz ediyor:

– Bunun için de para eşit olarak bölüştürülemez.

Kostya Simonova'dan yana gidiyorum. Diyorum ki, ha, kardeş, sen ne düşünüyorsun?

O, gülümseyerek yanıtlıyor:

– Ben en küçüğünden en büyüğüne dek dünyanın bütün çocuklarını büyük bir kurultayda toplar, parayı onların yetkisine verirdim. Bırak kendileri halletsinler.

İran şairi Bayati'nin düşüncesi bambaşka:

– Ben bu paraları her yıl dünyanın en yoksul insanları arasında bölüştürürdüm.

Fransız yazarı Pyer Kurtad:

– Ben bu paraları ekonomik yönden gelişmemiş ülkeler arasında bölüştürürdüm.

Haiti'den gelen yazar Reneo Pestre:

– Ben okullar, yaratıcılıkla uğraşan insanlar için dinlenme evleri, müzeler yaptırırdım. Paranın bir bölümünü ülkeler arasındaki sınırların kaldırılmasına harcardım. Bırakın insanlar yeryüzünde vizesiz dolaşsınlar.

...Çalınan zil bir sonraki oturumun başladığını bildiriyor. Salona girerken düşünüyorum, insanlığın önünde üç temel sorun duruyor: açlık, hastalık, eğitimsizlik. Bu sorunları çözümlemek için bize yılda 120 milyar dolar gereklidir.

Nâzım'ın Bakü'ye son gelişi, Azerilerin söyleyişiyle, 1962'nin "payız"ındadır, yani 1962'nin sonbaharında. Bu yıl, Azerilerin, daha doğrusu Türk dünyasının yetiştirdiği ünlü düşünür Mirza Fetali Ahundzade'nin 150. doğum yıldönümüdür. Dünya Barış Konseyi Ahundzade'nin doğum yıldönümünün uluslararası düzeyde kutlanmasını izlencesine almıştır.

Kimdir Mirza Fetali Ahundzade ya da Ahundov?

Çağdaş Azeri edebiyatının kurucusu, Türk-İslam dünyasının ilk dram yazarı, abece ıslahatçısı ve düzenleyicisi, şair, eleştirmen, düşünür. 1812'de Şeki'de doğdu. Önce dinî öğrenim gördü. Bir süre Rus okuluna devam etti. Azeri Türkçesini, Türkiye

Türkçesini, Arapçayı, Farsçayı, Rusçayı çok iyi bilen Ahundzade 1834'te Tiflis'e yerleşerek Kafkas başkomutanlığında Doğu dilleri çevirmeni olarak görev aldı. Yaşamının sonuna değin Tiflis'te yaşadı ve ünlü eserlerini de bu kentte yazdı. Eğitim alanında da çalışan Ahundzade ilk oyunlarını 1850-1855 yılları arasında yazdı. Azeri edebiyatında ilk roman olarak kabul edilen *Kevakib* adlı eserini 1957'de tamamladı. Arap harflerinin Türkçeye uygun olmadığını düşünerek önce bu abecenin ıslahını, daha sonra ise tümüyle değiştirilerek Latin abecesine geçilmesi gerektiğini savundu. Arka arkaya dört abece hazırladı. Hazırladığı abece projesini 1863 yılında İstanbul'a gelerek sadrazam Fuat Paşa'ya sundu. Proje, o zamanki, bilim kurulunda tartışıldı, beğenilmesine karşın savsaklandı. Dördüncü dereceli "Mecidiye" nişanıyla ödüllendirilen Ahundzade İstanbul'da dört ay kaldıktan sonra Tiflis'e döndü.

Azeri edebiyatının, kültürünün, eğitiminin yenileşmesi, çağdaşlaşması her yönden Ahundzade'nin adı ve her biri bir örnek niteliğindeki eserleriyle başlar.

Ahundzade, 10 Mart 1878'de Tiflis'te öldü.

Ahundzade'nin 150. doğum yıldönümü törenleri ulusal bayram niteliğinde Bakü'de başlar, Moskova'da sürer. Törenlere Sovyetler Birliği içerisinde yer alan cumhuriyetlerden temsilciler katıldığı gibi, İran, Irak, Pakistan gibi devletlerden de temsilciler katılır. Nâzım da hem Türkiye adına, hem de Dünya Barış Konseyi adına katılır kutlamalara. Ayrıca, 28.12.1960'ta M. Azizbeyov adına ADADT'de sahnelenmeye başlayan *Şöhret veya Unutulan Adam* oyununu da izler.

Kutlamanın yapıldığı gün (27.10.1962) çıkan gazetelerde Nâzım'ın M. F. Ahundzade hakkında aşağıdaki düşünceleri yayınlanır:

> Büyük yazıcı ve mütefekkir M. F. Ahundzade, yalnız Azerbaycan halkının değil, Türkiye dahil olmak üzere bütün Şark, Asya ve Afrika halklarının kalbini iftihar hissi ile dolduran bir dünya vatandaşıdır. Çok mutluyum ki, M. F. Ahundzade öz eserlerini benim dilimin kardeşi olan bir dilde yazmıştır. (*Edebiyat ve İncesanat*, 27.10.1962)

Biliyorum ki, oğlumun oğlu da Bakü'ye gelip aynısı ile benim gibi, yüreği sevinçle dolu Mirza Fetali Ahundzade'nin doğumunun 250. yılını alkışlayacaktır. (*Bakı*, 27 Ekim 1962)

Ahundzade'yi anma toplantısı M. F. Ahundov adına ADAOB Tiyatrosu'nda yapılır. Açılış konuşmasını AKP MK Birinci Sekreteri V. Y. Ahundov yapar. Kimi konuşmacılardan sonra söz, Dünya Barış Şûrası adına toplantıya katılan Nâzım'a verilir. (*Komünist*, 28.10.1962)

Nâzım aşağıdaki konuşmayı yapar:[35]

Yoldaşlar! Aziz konuklar! Bakülüler! Azerbaycanlılar ve bütün Sovyet halkları! Sizin büyük bayramınızı Dünya Barış Şûrası adına kutlarım, tebrik ederim. Emin olun ki, sizin bu büyük bayramınız, Sovyet insanlarının büyük bayramı bütün ilerici, barışçı insanlığın da bayramıdır. Çünkü Ahundzade yalnız Azerbaycan'ın değil, yalnız Doğu'nun, Şark'ın, Asya'nın ve Afrika'nın değil, bütün insanlığın malıdır ve bütün insanlığın övüneceği çok büyük bir yazar, çok büyük bir mütefekkirdir.

Biliyorsunuz, ben bir taraftan Sovyet vatanını kendime vatan edinmişim. Cebimde büyük bir şerefle Sovyet pasaportunu taşıyorum ve öbür yandan bir vatanım daha var: Türkiye. Size biraz kendi öz vatanımdan söz edeceğim. Çünkü öteki vatanımda Ahundov, Ahundzade'nin bugün başardığı, apardığı mücadele ve savaş gayet canlıdır.

Ahundzade sizin için, belki, çok yüksek bir gelecektir, bir ananedir. Siz onun ananesi izinde yürüyorsunuz. Ama bizde Ahundzade ölmedi, yaşıyor, dipdiri yaşıyor ve bizde irtica var, irticaı besleyen kuvvetlere karşı dövüşüyor ve çarpışıyor. Bunu bir hayal diye söylemiyorum. Rusların dediği gibi, bu, bir obraz değil, bir gerçek.

Biliyorsunuz, bizim Türkiye Amerikan emperyalizminin bir müstemlekesidir, isterseniz, bir yarı müstemleke deyin, daha kibar olmak için. Fakat, Türkiye'nin bugün Amerikan emperyalizminin bir müstemlekesi olduğu, maalesef, büyük bir gerçektir. Bu müstemlekede Amerikan emperyalizmi kimlere dayanır? Bu müstemlekede Amerikan emperyalizmi istismarcılara dayanır,

35 Konuşmanın bandı Azerbaycan Devlet Sesyazıları Arşivi'ndedir.

Türkiye halkına değil, Türk halkına değil elbette. Bu istismarcılar kimlerdir? Bunlar, bizim komprador burjuvazimizdir. Bunlar, bu istismarcılar, bizim büyük toprak beylerimiz, toprak ağalarımızdır; bunlar, bizdeki gerici kuvvetlerdir. Bu gerici kuvvetler halkı ezmek için, evvela halkın kafasını ve yüreğini esir etmek isterler. Bu esareti yapmak için de hacılara, hocalara, meşedilere, mollalara, yobazlara, softalara dayanırlar. Yani Amerikan emperyalizmi kat kat yukarıdan aşağıya iner, zulmünü icra etmek için ve inerken Türkiye'de bu söylediğim sınıflara dayanır ve o sınıfların elinde bugün Türkiye'de en büyük kara kuvvet, en büyük propaganda kuvveti İslam dinidir, İslam hurafeleridir ve gerici, mürteci ananeler ve geleneklerdir. Bundan dolayı biz bugün Türkiye'de Ahundov'un fikirlerini, düşüncelerini halkı irticaa karşı seferber etmek için bir silah olarak kullanıyoruz. Ahundov'un yanı sıra Molla Nasrettin bizde dövüşüyor, Türk halkı için. Molla Nasrettin'in yanı sıra bizde Sabir dövüşüyor Türk halkının kurtuluşu ve medeniyeti için. Yani demek olardı ki, Türkiye Komünist Partiyası'nın en yahşı üyeleri Ahundov, Sabir ve Molla Nasrettin bugün bizde.

Bunu boşuna söylemiyorum yoldaşlar! Belki adını duydunuz. Bizim şimdi ilerici büyük bir muharririmiz var: adı Aziz Nesin. Kendisi büyük hicivler yapar, hicviyecidir. İstanbul'da bir dergi çıkarır, bir mecmua çıkarır. Bu mecmuanın adı *Zübük*. *Zübük* uydurma bir kelime. İşte, mesela *Zübük*'ün bende yeni bir sayısı var. Bu sayının orta sayfasında Sabir'in resmi duruyor ve Sabir'in şiiri çap edilmiş. Azerbaycancası bir yanda, öbür yanda Türkçesi. Şu "Korkuram" şiiri. "Harda Müslüman görürem, korkuram" şiiri çap edilmiş. Aynı sayıda, tıpkı Molla Nasrettin'in yaptığı iş var, vaktiyle burda. Bir resim görüyorsunuz. Bir meşedi kara sakalını bir halı gibi yaymış ve o halının üstünde bir burjuva, göbekli, başında silindir şapkası, gülüyor. Yani bizde istismarcıya, kapitaliste yol açan, doğrudan doğruya bizim meşedinin, bizim hacının kara sakalıdır. Bu resmi görüyorsunuz, burda ve Aziz Nesin diyor ki, "Sabir sağ olsun!" diyor, "Bize çok büyük kömek ediyor, yardım ediyor" diyor ve "Bundan sonra her sayımızda onun bir şiirini koyacağız" diyor. Bizde irticaya karşı yapılan kavga, emperyalizme karşı yapılan kavgadır. Bizde irticaya karşı yapılan kavga milli bağımsızlık, milli istiklal için yapılan kavgadır. Size bir mi-

sal vermek istiyorum. İzin verirseniz okuyayım. Aziz Nesin bir yazı yazıyor, bir acı politika yazısı. Bir Türk ağası, köyden (kentten) bir Türk ağası, bizim meşedi ağa, hacı, Kenedi'ye [Kennedy] mektup yolluyor. Ağanın Kenedi'ye yazdığı mektup var. Tabii mektup uydurma, anlıyorsunuz, mizah mektubu. Size birkaç satır okuyayım bu mektuptan ve o zaman anlayacaksınız ki, nasıl bu mektup Ahundov'un, Ahundzade'nin ruhundan gelen bir eda ile yazılmıştır ve nasıl bu mektup Sabir'in ve Molla Nasrettin'in geleneğini, ananesini devam ettiriyor politik hicviyede.

"Kenedi Emmi, evvela mahsusen selam eder, ellerinden öperim. Jaklin bacımın da (Jaklin, Kenedi'nin karısı), Jaklin bacıma da selam eder her iki gözlerinden, nazik ellerinden incitmeden öperim. Ayzınhavır [Eisenhower] amcama da selam eder ellerinden öperim. Nasılsınız? İyi misiniz? İyi olmanızı seni ve bizi yaratan ulu tanrıdan dilerim. Siz de kardeşiniz bay Memet Efendiden sual edecek olursanız, hamdolsun, şu yazmış olduğum kıymetsiz mektubun ilk satırından son satırına kadar vücudum sıhhat ve afiyettedir. Bir miktar havadis isteyecek olursan, göndermiş olduğun ianeleri aldık. (Amerika'nın, sözde, Türkiye'ye yaptığı bir yardım var, biliyorsunuz. Yardıma "iane" diyor. "İane" kelimesini, sözünü tabii biliyorsunuz.) Göndermiş olduğun ianeleri aldık. Allah size daha çok versin! Büyük mitingler ve merasimlerle buğdayları limanlara boşalttık. (Amerika, sözde, Türkiye'ye buğday gönderiyor.) Sonra İstanbul'dan şehirlere dağıttılar. Yani bizim hükümet, şimdilik, başka işle iştigal ettiğinden, bazı limanlardaki gemileri unutmuşlar. Sizin ağaların, sizin oğlanların (Yani Amerikalı gemicilerin, bahriyelilerin), sizin oğlanların canı sıkıldığından çekip gitmişler. Buğdayların bir kısmını, yaptıkları büyük işlerden dolayı, patronlara (zavotçulara) verdiler. Bizim büyük hükümet, zaten onları her zaman destekler. Kayseri'ye gelen buğdayı Con Efendi taşıdı. Çok kamyonu var Con Efendinin. Yarıya taşıdı. Muhtarlar hane hane dağıttılar. Biraz taşlı çıktı ama temizledik. Süttozundan da aldık. Güzel güzel kaynatıp içiyorduk. Bizim Kara Ahmet Hoca, 'Domuz sütünden yapılmış, mekruhtur; istifade kabul değildir' dedi. Biz de döktük. İlmine güveniriz onun. Öğretmen, yani köy hocası, okulda çocuklarımıza zorla içiriyormuş. Öğretmene haber gönderdik, bağırdık.

İçirmiyor şimdi. Siz bize buğday gönderin, o toz olmasa da olur. Kuruşçov Amcanın da [Kruşçev] malı çok ya, ondan istemeyiz. Biz sizden tarafız... "

Komünist'te (28.10.1962) Nâzım'la diğer cumhuriyetlerden kutlama şenliklerine gelen birçok konukla birlikte çekilmiş aşağıdaki fotoğraf da verilmiştir.

M. F. Ahundov'un 150. doğum yıldönümü nedeniyle Bakü'ye gelen konuklardan bazıları (soldan): Abdulla Hamit Mirzayev (Tacikistan), Rahim Haşim (Tacikistan), Mihail Stelmax (Ukrayna), Dimitri Blakoy (Moskova), Nâzım Hikmet, Hacı Ali Daniyalov (Dağıstan), Danil Komisarov (Moskova), Vahid Zahidov (Özbekistan), Evelk Sokol (Letonya)

Nâzım'ın Ahundzade'ye ilişkin görüş ve düşüncelerine *Bakinski raboçi*'de de (27.10.1962) yer verilir. Nâzım "İnsanlara Sevgi" başlıklı yazısında şunları söylüyor:

> İnsana, insanlığa sınırsız sevgi büyük yazarın yaratıcılığının temel amacını oluşturur. Bu durum M. F. Ahundov'un edebî eserlerinin canına, kanına geçmiştir ve düşünürün siyasi, felsefi görüşlerini muayyenleştirir.
>
> İnsanlara olan tükenmez sevgi, onları bilgilenmeye ve öğrenmeye doğru can atmaya çağırır. Bu sevgi Doğu tarihinde, öylece de Asya ve Afrika ülkelerinin tarihinde dil ıslahatının, çetin Arap harflerinin daha sade ve münasip Latin harfleri ile karşılamak girişiminin temelinde dayanır.

Yaklaşık bir asırdan sonra Doğu'nun birçok ülkelerinde, ayrıca Azerbaycan'da ve benim vatanım Türkiye'de ıslahat yapıldığı zaman büyük yazarın uzak görüşlülüğü, özellikle, açık biçimde kendini göstermeye başladı. Halk kültürüne daha çok yakınlaştı, ulusal dil yeni abeceye uygun gelmeyen Arap ve Fars sözlerinin engelinden kurtuldu, akıcılaşmaya ve yetkinleşmeye başladı.

Bu gerçeğin (olgunun) kendi çok değerlidir ki, Ahundov Doğu edebiyatı tarihinde ilk kez piyesler, komedyalar yazdı, insanlara yakın olmak istedi, öyle o zaman dramaturgiyanın önemini, onun bilavasıta halka müracaat etmek, onunla açık konuşmak imkânını derinden anladı.

Ahundov büyük insandır, dâhi üstattır, onun sözleri kendi etki gücünü bugün de yitirmemiş. Kişisel düşünceme göre diyebilirim: Ahundov yaratıcılığında bizim de, bu günlerin dramaturgları için de öğrenmesi gereken yönler vardır.

Ahundzade'yi anma programı Bakü'den sonra Moskova'ya taşınır. Bakü'den Moskova'ya dönen Nâzım, İttifaklar Evinin Sütunlu Salonunda 30.10.1962'de yapılan M. F. Ahunzade'yi anma toplantısında da konuşur.

SİTA'nın konuyla ilgili haberi *Komünist*'te (1.11.1962) yayımlanmıştır. Haberde şöyle deniliyor:

M. F. Ahundov'un doğum gününde Dünya Barış Konseyi adına konuşan Nâzım Hikmet, bizim umumi büyük bayramımız münasebetiyle toplantıdakileri tebrik etti. Hikmet dedi:

"Yoldaşlar! Ben bu yakınlarda Bakü'de idim. Orada da M. F. Ahundov'un jübile şenliklerinde iştirak ettim. Bu günler bütün beşeriyet üçün, bilirsiniz ki, çok büyük felaket yaranmış, onun başının üstünü muharebe tehlikesi almıştı. Bana öyle gelir ki, Sovyet İttifakını akıllı ve katiyetli siyaseti neticesinde bu tehlike ortadan kaldırıldı. Bununla bele, biz Bakü'de iken bu tehlike hâlâ savuşmamıştı. Bu ağır günlerde şahsen bana M. F. Ahundov çok yardım etti. Çünkü ben onun kitaplarını yeniden okudum, bütün hafta boyunca çok akıllı ve güzel insanla bir yerde yaşadım. Onun dostluğu bana büyük yardım etti ve bununla gurur duydum ki, insanlık Ahundzade gibi adamlar yetiştirebilir. Bildiğiniz gibi, o, büyük hümanist, görkemli beynelmilelci ve insanları yürekten seven bir şahsiyettir. O, halk için barış ve mutluluk isteyen adamdır.

İşte, bunun için o heyecanlı günlerde Ahundov şahsen bana çok yardım etti. Ona yürekten minnettarım.

Şimdi, sizi Dünya Barış Konseyi adına büyük bayram ve jübile münasebetiyle tebrik etmek istiyorum. İnanıyorum ki, herkes gibi siz de onu seviyorsunuz!.."[36]

Edebiyat ve İncesanat'ta (3.11.1962) 30 Ekim'de İttifaklar Evinin Sütunlu Salonunda yapılan toplantı hakkında SİTA'nın haberi yayımlanmıştır.

Edebiyat ve İncesanat'ta (17.11.1962) A. Melikov'un *Mehebbet Efsanesi* balesinin M. F. Ahundov adına ADAOBT'de sahnelenmesi hakkında eleştiri yayımlanmıştır.

Komünist'te (19.11.1962) A. Melikov'un *Mehebbet Efsanesi* balesinin M. F. Ahundov adına ADAOBT'de sahnelenmesi hakkında A. İsazade'nin eleştirisi yayımlanmıştır.

İzvestiya'da (18.12.1962) Nâzım'ın "Aydındır Şiirin Dili" başlıklı yazısı yayımlanır. Yazıda ele alınan konu, Nâzım'ın yakın dostu R. Rıza'nın şiiridir.

AYDINDIR ŞİİRİN DİLİ...
Varaklar solgun, sarı,
Satırlardan neçesi pozulub,
Neçe neçe varağın kenarı
Yılların ağırlığına dözmeyib,
Ovhalanıb toz olub.
Lakin!
Asırlardan geçip gelen
Hafif bir tebessüm,
bir gile göz yaşı,
arzular, ümidler galıb.
İnsan kalbinin harareti,
İnsan fikrinin kudreti,
insan etri dolu
sevinç galıb,
keder galıb.

Ben bu satırları şair Resul Rıza'nın *Gelbimde Bahar* adlı yeni

36 Konuşmanın bandı (Rusça) Azerbaycan Devlet Sesyazıları Arşivi'ndedir.

kitabından aldım. Şiirler orijinalde Azerice yazılsa da, Türkçeye çok yakın dilde olan bir kitabı okumakla kendimi mutlu sayıyorum.

Desem ki, Sovyet edebiyatında, özellikle, Sovyet şiirinde son zamanlar çok büyük gelişme dikkati çekiyor, herkes tarafından kabul edilen bir gerçeği tekrarlamış oluyorum. Lakin insanı heyecanlandıran ve sevindiren, kalbine yatan ne varsa, imkân düşen gibi onun konusunda sözünü söylemese, duramaz.

Güzel sanatlarda geleneklerin daima akarak gitgide artan nehenk nehri doldukça derinleşir ve yenin akımlar hesabına daha da kuvvetli olur. Bu yeni akımlar, yeni sular çok zaman başkasıyla evez edilir. Ama yenileşme her zaman kendini gösteremez. Herden bu yeniliği deneyimli ve yetkin kuşağa mensup olan sanatçının kendisi getirir.

Resul Rıza'nın artık yaşı elliyi geçmiştir, odur ki, onu bütünüyle genç kuşağa mensup edemeyiz. Lakin Türk dilinde bir söz var: "Akıl yaşta değil, baştadır." Şimdi bu söz çok yerine düşüyor. Resul Rıza yalnız Azerbaycan ölçüsünde değil, bütün Sovyet şiirinde geleneğe yenilik getiren şairlerden biridir. Çağdaş şair – yenilikçiler Rusça, Litvanca, Azerice yazsalar da, genel dile, yahut ulusal özelliklere oranla, daha güçlü bağlarla birbirine bağlıdırlar. Onlar birlikte yeni Sovyet şiirini yaratırlar. Bu ortak yaratıcılık onların bireysel ve ulusal özelliklerini ortadan kaldırmıyor. Tersine, her biri kendi akımı ile nehenk nehri daha da derinleştirir.

Şiirde yenilik kendini nede gösterir? Bu soruya yaklaşık şöyle yanıt verilebilir: yeni olanaklar hesabına şiirin biçim ve mazmun zenginliğinde. Resul Rıza böyle hareket ediyor. O daima ölçü ve ahenk, dilin yenileşme elementleri hesabına şiiri zenginleştirir. Bu yalnız Azerbaycan şiirinde değil, bütün Sovyet şiirinde biçim yeniliğine aittir. O ki kaldı mazmun meselesine, şairin yeni kitabından bir örnek vermek istiyorum. Buraya kişiliğe tapınma devrinde insanın facialı talihine adanmış "Kızılgül Olmayaydı..." poeması dahil edilmiştir. Eser 1961 yılında kaleme alınsa da, 1962 yılında yayınlanmıştır. Poema Sovyet edebiyatında bizim hepimizi rahatsız eden ve heyecanlandıran konuda yazılmış ilk büyük eserlerden biridir. Resul Rıza şiirinin ilgi ve imgeler dairesi geniş ve çok yönlüdür. Şair doğma

şehrine yürekten gelen samimi sevgi duygularıyla sesleniyor. Bakü'yü "ülkemin yüreği", "metin ve sehavetli şehir" diye niteliyor.

Üreyimin, arzumun,
sevincimin şehri
Bakü'!
Anadan kim doyub, kim?
Azizim, gözüm, anam!
Sen boy atırsan,
men bahtiyaram.
Sen varsan,
men de varam!

"Yeni menzil" ve balaca Humar'ın mutluluğu hakkında hararetli lirik dizeler her bir okuyucunun yüreğini heyecanlandırır:

Sevinç üç otag dolusu,
İşıg yeddi pencere.

Şair sade ve sıradan görünen şeyler hakkında öyle yazmayı becerir ki, çevrede ne varsa, onun şiirinin gür ışığına karışır. Şair, mutluluğun bulucusudur. O, mutluluğu yaşamda, bizim kendimizde buluyor.

Resul Rıza'nın sevdiği, ağır emeğini adadığı ve hakkında yazdıkları insanlar Bakü'nün sade kurucuları ve neftçileridirler.

Resul Rıza filozoftur. İnsana öyle gelir ki, "İki buruğun söhbeti" bütünüyle sade ve sıradan bir meseledir. Burada yaşam, kuşaklar, gelecek ve ona sorumluluk konusunda neler denilmemiş?

Olabilir ki, "bazı" okuyuculara Resul Rıza'nın şiirleri hoş gelmesin. Benim sözlerim onlara ait değildir. Onlarla şair kendisi konuşur:

Aydındır şiirin dili,
isteyirsen sevinçden,
isteyirsen gemden yaz,
Ele aydındır bu dil,
nadan yüz il ohusun,
yene bir şey anlamaz!

1963 Yılı

Nâzım Hikmet'in *"Seçilmiş Eserleri"*nin *"İkinci Cilt / Piyesler"*i (Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü-1963) 1963'ün ilk yarısında yayımlanır. 20.3.1963'te 10.000 adet basılmasına karar verilir.

Kitabı düzenleyenin ve baskıya hazırlayanın Ekber Babayev olduğu, ancak adının kitaba yazılmadığı söyleniyor.

Kitabın basılmış halini Nâzım'ın görüp görmediğini bilemiyoruz.

Kitabın içinde "Kafatası" (Çev. İ. İbrahimov), "Bayramın Birinci Günü" (Çev. E. İbrahimov), "Şöhret veya Unutulan Adam " (Çev. İ. İbrahimov), "Yusuf ile Menofis" (Çev. İ. İbrahimov), "Enayi" (Çev. E. İbrahimov), "Demokles'in Kılıcı" (Çev. Ş. Agayeva) oyunları var. Kitabın sonuna, Nâzım'ın kendi oyunları hakkında bilgiler verdiği "Yazarın Kayıtları" başlıklı yazısı eklenmiş.

Nâzım'ın, 20 Mayıs 1962'de yazdığı bu yazıyı, olduğu gibi buraya alıyorum.

Yazarın Kayıtları

Kafatası piyesini 1932 yılında İstanbul'da yazdım. Yanılmıyorsam, bu benim onuncu sahne eserimdir. İlk piyeslerimi yirmili yıllarda Bolu'da, Ankara'da ve Moskova'da yazmıştım. Onların içerisinde oynananlar da olmuştur. Bir dramaturg olarak ben, diyebilirim ki, Moskova'da yetiştim. Yirmili yıllarda Moskova'nın tiyatro çevresi, Stanislavski, Tairov, Meyerhold gibi büyük sanatçılar bana büyük etki etmiştir. Moskova'da yazdığım ilk piyeslerde bu etki özellikle büyüktür. *Kafatası* piyesi de bunlardan biridir.

Kafatası'nın birinci varyantını ben 1927 yılında Moskova'da kurduğumuz "Süpürge" tiyatrosu için yazmıştım. Piyes o zaman "Her şey, maldır" adını taşıyordu. Piyes iki aya yakın "Süpürge" tiyatrosunda oynandı. Bence, kötü de oynanmadı.

1932 yılında piyesi yeniden işleyip, *Kafatası* adıyla İstanbul "Darülbedayi" tiyatrosuna getirdim. Tiyatronun yönetmeni, sanat yönetmeni ve baş oyuncusu bizim görkemli sahne emekçimiz, Stanislavski'nin ve Vahtangov'un öğrencisi Ertuğrul Muhsin'di. Eseri sahneye o koydu ve başrolü de kendisi oynadı. O zamanki Türk gazetelerinin yazdığına göre oyun büyük başarıyla oynandı. Oyun bittikten sonra sokakta toplananlar bizi eller üzerinde kaldırdı. İzleyicilerin böyle büyük özel ilgisinden telaşa düşen hükümet eseri yasaklamak için bahane aramaya başladı. Çok geçmeden böyle bir bahane bulundu. Birçok veteriner hekimi: "eserde veterinerler ve veterinerlik bilimi aşağılanıyor" diye bizi mahkemeye verdiler. Eseri okuyanlar bu suçlamanın ne kadar gülünç ve temelsiz olduğunu açıkça görür. Lakin bu gülünç suçlama piyesin yasaklanması için yeterli oldu ve eser Türkiye'de bir daha oynanmadı.

Aynı yıl *Kafatası* İstanbul'da kitap biçiminde yayınlandı. 1951-1960 yılları arasında eser Rus, Alman, Romen, Çek, Polonya, Arap, İtalyan ve İngiliz dillerinde çıktı. Moskova'da yönetmen Diki onu radyo oyunu biçiminde oynattı. Ben tiyatro sahnesinde onu İstanbul'dan sonra yalnız Kirovabad Dram Tiyatrosu'nda görebildim. Hem kuruluştan, hem de oyuncuların oyunundan hoşlandım.

Kafatası piyesinden sonra yine de 1932 yılında *Bayramın Birinci Günü* piyesini yazdım. Piyesin adı o zaman "Bir Ölü Evi, Yahut Merhumun Hanesi" idi. 1953 yılında bu piyesi yeniden işledim.

Piyes İstanbul "Darülbedayi" tiyatrosunda 1932 yılında oynandı. Yönetmen ve başrol oyuncusu yine de Ertuğrul Muhsin'di. *Kafatası* piyesinin yasaklanmasından sonra biz önlem olarak piyesi benim adımla değil, bir başka adla sahneye koymayı kararlaştırdık. Galiba, biz gereğinden çok önlem almışız. Tiyatronun daimi izleyicisi olan işçiler ve ilerici aydınlar piyesi bilinmeyen bir yazarın yazdığını varsayarak oyuna

gelmediler. Gelen izleyicilerin beğenisi ise bizim beğenimize uygun olmadığından piyes başarı kazanmadı ve bir süre sonra sahneden kaldırıldı. Belki de sebep bu değildi. Lakin ben o zaman genç ve kendini beğenen bir dramaturg olarak sebebi bunda gördüm.

1932 yılında piyes ayrıca kitap olarak yayınlandı. Dediğim gibi, 1953 yılında piyesi yeniden işledim. İstanbul'daki başarısızlığı göz önünde bulundurarak piyesin üstünde kendi adımı yazdım ve Rusçada yayınlattım. Bir yıl içinde piyes Moskova, Leningrad, Kiyev, Prag, Berlin, Varşova ve başka şehirlerin tiyatrolarında sahnelendi.

Unutulan Adam piyesi benim Türkiye'de oynanan ve yayınlanan son eserimdir. Onu 1935 yılında yazdım ve aynı yıl yine de Ertuğrul Muhsin'in "Darülbedayi" tiyatrosuna verdim. Bu defa piyes takma adla değil, benim kendi adımla oynandı ve başarılı oldu. Belki de bunun sebebi yeniden tiyatroya dönen daimi izleyicilerimizdi. Ancak, diyesin, piyes de o kadar kötü değildi.

Unutulan Adam'ı da, önceki iki piyesim gibi, ben Moskova'da yeniden işledim, bazı yerlerini değiştirdim ve Rusça yayınlattım. Sovyetler Birliği'nin birçok kentinde, o cümleden Bakü'de ve halk demokrasisi ülkelerinde sahnelendi.

Yusuf ve Züleyha piyesini 1948 yılında Türkiye'de Bursa Hapishanesi'nde yazdım, hapishanede elime *İncil*'le *Kuran*'ın Türkçe çevirileri geçti.

İncil'deki "Süleyman'ın mahnılar mahnısını" ben daha çocukluğumdan çok severdim. Şimdi de seviyorum. Bence, bu "Mahnılar mahnısı" dünya edebiyatının en güzel şiirlerinden biridir.

Yusuf'un öyküsü bizim Türk şiirine de girmiştir. Köylerde ve küçük kentlerde halk âşık ve meddahları tarafından yazılan, halk karşısında yüksek sesle okunan kitaplarda da Yusuf ve Züleyha öyküsü ünlüdür. Bu kitaplardan birçoğu hapishanede benim elime geçti. Yusuf ve Züleyha öyküsünü döne döne ve severek okudum. Yusuf'un ve Zeliha'nın (*Kuran*'da Züleyha olarak geçer.) karakterlerini ben, olduğu gibi, *İncil*'den ve *Kuran*'dan aldım.

İncil'in Balzak [Balzac] romanlarına benzeyen bir özelliği var: kahramanlarını savunmak, onları okuyucuya sevdirmek, beğendirmek istemesine bakmayarak, onları öyle amansız bir gerçekçilikle betimler ki, bu kahramanlar çok zaman okuyucunun karşısına bütün korkunçluğuyla çıkar. Belki de, bugün bizim için korkunç görünen insan karakterleri ve tipleri o devirler için hiç de korkunç değil, sıradan bir şeymiş. Ben *Kuran*'da ve *İncil*'de Yusuf'un öyküsünü bir daha okuduktan sonra Yusuf'un simasında halkını, sınıfını ve sevgisini satan ilk tipik ve korkunç döneklerden birini gördüm. Gördüm ki, onu bu satkınlığa sürükleyen sebeplerin en başlıcası hükümranlık hevesidir. Bundan başka, bir ölçüde garip görünse de, itiraf etmek gerekir ki, Yusuf'un simasında ilk korkunç, gaddar ve zalim bir "biznes" [business] adamının karakterini de görmek olur.

Eserde Yusuf'un karşısına bir olumlu insan tipi (karakteri), sınıfsal savaşımın ilk olumlu karakterini çıkarmak gerekiyordu. Anımsadım ki, Yusuf öyküsü, Mısır'da özgür mimarların oluşturdukları ve tarihte ilk grev olarak kaydedilmiş genel grev öyküsüyle yaklaşık aynı zamanda olur. Bu ilk grevin öncüsü, düzenleyicisi olarak ben Mısırlı taş yontucusu Menofis tipini yarattım.

Böylelikle ben, *Kuran*'da ve *İncil*'de yazılmış Yusuf-Züleyha öyküsünü, *Kuran*'dan ve *İncil*'den parçalar alarak ve bazen "Süleyman'ın Mahnılar Mahnısından" esinlenerek bir dram eserine çevirdim.

Bu piyesimi ilk kez Çekoslovakya'nın Olomuts kentinde sahnelediler. Oyundan sonra tiyatroya gelen birçok Katolikle eser hakkında söyleştik. Katolikler benim *İncil*'i tahrif etmediğimi itiraf etmek zorunda kaldılar. İki yıldan çoktur ki, bu piyes Demokratik Almanya'da oynanılır. Yanılmıyorsam, bir *İncil* konusunu alarak piyes yazan ilk komünist yazarı benim.

Garibe Adam piyesini de 1949 yılında Bursa Hapishanesi'nde yazdım. Yanılmıyorsam, *Ferhat ve Şirin* piyesini yazdığım yıldı. Niyetim şuydu ki, fırsat bulup eseri hapishaneden dışarı çıkardım ve İstanbul'da tiyatroların birinde başka bir adamın adıyla sahneye koydurayım. Niyetim baş tutmadı. Piyesi yazmasına yazdım, ancak dışarıya çıkaramadım. Böylece, eserin birinci

varyantı yitip gitti. Hapishaneden çıktıktan ve Moskova'ya geldikten sonra ikinci varyantını 1955 yılında yazdım.

Garibe Adam'daki kahramanların bazılarını, örneğin, Rus muhaciri Aleksandr'ı, mühendis Abdurrahman'ı ben hayattan aldım. Ahmet'in başına gelen çeviri olayı benim kendi başıma gelen olaydır. Ancak bunun için ben kendimi garibe adam saymıyorum.

Garibe Adam birçok ülkede sahnelenmiştir. Ayrıca Bakü'de Azizbeyov adına tiyatroda da oynanmıştır.

Demokles'in Kılıcı'nı 1959 yılında Prag'da yazdım... Göstermek istedim ki, atom bombası insanlığın başının üstünde eski Yunan efsanesindeki Demokles'in kılıncı gibi ince bir ipten asılmıştır ve bu ip her an kopabilir.

Demokles'in Kılıcı piyeslerimin arasında en uğurlularından biridir. Şimdiye kadar onlarca ülkede, onlarca tiyatroda oynanılmaktadır. Bu eseri birçok tiyatroda izledim, birçoğu hoşuma gitti. Bakü Rus Dram Tiyatrosu'nun oyunu da bunlardan biridir.

20 Mayıs 1962

(*Seçilmiş Eserleri*, 2. cilt, s. 391-393)

3 Haziran 1963. Nâzım'ın insan sevgisiyle, yurt özlemiyle dolu yüreği durur. Radyolar Nâzım'ın ölüm haberini dünyaya duyurur. Nâzım'ın yakın arkadaşı ve dostu R. Rıza da haberi radyodan öğrenir. R. Rıza'nın eşi şair Nigâr Refibeyli o günü şöyle anlatıyor *Şanlı Nesillerin Yadigârıyım* adıyla yayımlanan anılarında (Gençlik Yayınları, Bakü, 1993, s. 128-130):

1963'ün Haziranında Bakü'de onun ölüm haberini aldık. Haziranın üçü idi. Evde yanıma gelen bir kadınla sohbet ediyordum. Resul çalışma odasında radyo dinliyordu. Resul'ün asabi sesle beni çağırdığını işittim. Hemen onun yanına gittim. Resul ağlıyordu. Ben korkuyla "Ne oldu?" dedim. "Nigâr, Nâzım vefat etmiş," dedi. Her ikimiz de ağlıyorduk. Yanıma gelen kadın, "Size ne oldu, yoksa savaş mı başladı?", diye endişeli bir merakla sordu. "Yok," dedim, "bizim çok aziz dostumuz ölmüş, Moskova'da."

Ertesi gün Haziranın 4'ünde Nâzım'ın cenaze törenine katılmak için sabah erkenden uçakla Moskova'ya uçtuk. "28 Nisan"

sokağındaki çiçek mağazasında bize çok büyük ve çok güzel bir deste gül hazırladılar.

Nâzım Azerbaycan'ı, onun şiirini, müziğini sanatını çok seviyordu. Medeniyet bayramlarımızda – Fuzuli, Mirza Fetali Ahundov, Sabir jübilelerine katılmış, bayram meclislerimizi bezemişti. Şimdi Azerbaycan toprağının bir deste gülü onun tabutunu bezemek üçün uçakla Moskova'ya uçuyordu. Moskova'ya varınca gülleri suya koyup pencerenin önüne götürdüm. Hava ve su deyince güller dirilip canlandılar. Haziran ayının beşinde Nâzım'ın cenazesini Merkezî edebiyatçılar evinden götüreceklerdi. Cenaze törenine katılmak için dış ülkelerden de temsilciler gelmişti. Polonya'dan, Almanya'dan, Bulgaristan'dan, Çekoslovakya'dan ve başka birçok ülkeden Nâzım yaratıcılığının hayranları olan yazarlar gelmiştiler. Moskova'nın görkemli yazar ve şairleri de buraya toplanmışlardı. Nikolay Tihonov, İlya Erenburg, Boris Polevoy, K. Simonov, A. Surkov, Slutski ve başkaları yas törenine katılıyorlardı. Konuşanlar Nâzım'ın çağdaş dünya şiirinin en büyük temsilcilerinden biri olduğunu belirtiyor, üretici yaratıcılığına ve sosyal etkinliklerine yüksek değer veriyorlardı. Azerbaycan yazarları adına bu törende Resul Rıza konuştu.

Cenaze kaldırılmadan bir iki saat önce Nâzım'ın oğlu Memet, anası Münevver Hanım'la beraber Varşova'dan Moskova'ya uçmuştu. 10-12 yaşlarındaki Memet gözlerini anasının yüzünden çekmiyor, onu ağlamaya koymuyordu. Bakü'den götürdüğümüz gülleri cenazenin üstüne koymuştum. Cenaze kaldırılanda Memet babasına yakınlaşıp vedalaştı. Azerbaycan güllerini aldı ve kucağında Novo-Deviçi mezarlığına kadar götürdü. Babası gömüldükten sonra gülleri mezarın üstüne serpti...

Nâzım'ın çok yakınında bulunmuş, onunla dostluk, arkadaşlık kurmuş Vilayet Rüstemzade 5 Haziran 1963 günü Nâzım'ın toprağa verilişini *Mavi Gözlü Dev* (*Gobustan*, 1992, No: 1-2) başlıklı anılarında şöyle anlatıyor:

1963. 5 Haziran. Yine Edipler Evi... Son görüşmemiz tabutu ile oldu... Gözlerini bu defa ebediyen yummuştu 'Mavi Gözlü Dev'. Ak saçlı İlya Ehrenburg tabutun önünde hüzünle durup

baş eğiyordu. Bakü'den Nigâr Refibeyli, Resul Rıza, genç Anar gelmişti Nâzım'la vedalaşmaya. Profesör Aziz Şerif, Yaver Ayvazov, Feride Velihanlı ve başka Türk dilliler toplanmıştı Nâzım'ın başına. Varşova'dan Münevver Hanım'la 13 yaşındaki Memet gelmişti Nâzım'la son görüşmeye...

"Novo-Deviçye"de Rus toprağına verdik Türk halkının büyük oğlu şair Nâzım Hikmet'i... Tabut mezara konulup üstüne toprak atılınca Resul Rıza'dan dehşetli bir feryat koptu: "Vsyo! Vsyo!", diyerek o, kenara çekildi, seyrek saçlarını yana yana yoldu. O sahne aklımdan hiç çıkmıyor. Aniden sağanak halinde yağmur başladı.

Yatakhaneye dönüp, Nâzım'ın çok sevdiği Neriman Hasanzade'ye mektup yazdım. Aklıma bir bayatı gelmişti; onu da mektuba ekledim:

"Azizim ulu dağlar,
Çeşmeli, sulu dağlar.
Burda bir garip öldü,
Gök kişner, bulut ağlar..."

Evet, o gün gök kişnedi, bulut ağladı...

Mezarı ışıkla dolsun Nâzım'ın!

Komünist'te (4.6.1963) SİTA'nın dünya kamuoyuna verdiği haber yayımlanır: "Görkemli Türk devrimci şairi, barış harekatının etkin temsilcisi, Sovyet Birliği Komünist Partisi'nin üyesi Nâzım Hikmet Haziran'ın üçünde Moskova'da 61 yaşında iken vefat etmiştir."

Komünist'te (5.6.1963) ve *Azerbaycan Muallimi*'nde (6.6.11963) SSRİ Yazıcılar Birliği Yönetim Kurulu, RSFSR Yazıcılar Birliği Yönetim Kurulu, RSFSR Yazıcılar Birliği Moskova Şubesi Yönetim Kurulu'nun Nâzım Hikmet'in ölümü hakkında aşağıdaki ortak bildirileri yayımlanır:

Nâzım Hikmet

Güzel sanatçı, işçi sınıfının işi uğrunda, barış, demokrasi, komünizm uğrunda alevli savaşçı, komünist şair Nâzım Hikmet vefat etmiştir.

Nâzım Hikmet 1902 yılında Türkiye'de, Selanik'te doğmuştur. Ülkede ulusal özgürlük hareketi ve Rusya'da Büyük Ekim

Sosyalist Devrimi onun dünya görüşünün oluşmasında büyük rol oynamıştır.

Şair ilk defa kendi şiirleri ile 1916 yılında İstanbul'da çıkış etmiştir. Nâzım Hikmet'in Türkiye cumhuriyeti ilan edildikten sonra çıkan şiirleri İstanbul'un edebî çevrelerine büyük etki göstermiştir. Nâzım Hikmet Türkiye emekçilerinin arzu ve ideallerini tecessüm ettiren yeni devrimci edebiyatın bayraktarına çevrilir.

1926 yılında Nâzım Hikmet'in şiirleri Rusça yayınlanır. Bu şiirleri Eduard Bagristki ve Nikolay Dementyev çevirmişler. 1920'li yılların sonlarında ve 1930'lu yılların başlarında Nâzım Hikmet'in adı Fransa'da, İngiltere'de, İtalya'da ve dünyanın başka birçok ülkesinde ünlenir.

Nâzım Hikmet Türkiye'de gizli şeraitte fedakârcasına devrimci iş aparmıştır. Nâzım Hikmet 19 yaşındayken ilk defa Sovyetler Birliği'ne gelmiş ve 1922 yılından 1925 yılına dek Şark Emekçilerinin Komünist Üniversitesi'nde okumuştur. 1923 yılında Nâzım Hikmet ÜİK(b)P sıralarına katılmış, 1924 yılında ise Türkiye Komünist Partisi'nin üyesi olmuştur. Şair kendi hayatını ve yaratıcılığını uluslararası devrimci savaşım ile kırılmaz biçimde bağlamıştır. Türkiye irticası Nâzım Hikmet'i devrimci çalışma üstünde umumiyetle 50 yıl hapis cezasına mahkûm etmiştir. Nâzım Hikmet 17 yıl zindanda kalmıştır. Lakin onun şiirinin sesi hapishane duvarlarının arasından Türkiye'nin milyonlarca emekçisinin kalbine yol tapır ve ülkenin sınırlarından çok çok uzaklara ulaşırdı. Nâzım Hikmet İkinci Dünya Savaşı yıllarında hapishanedeyken Zoya Kosmodemyanskaya'nın yiğitliği hakkında bir poema yazmıştır.

Şair hapishaneden çıktıktan sonra, 50'li yılların başlarından birbirinin ardınca onun "Moskova Senfonisi", "Gapriel Peri", "Halid" poemaları meydana geldi. Bütün bu eserler Nâzım Hikmet'in uzun yıllardan beri gergin işleyip yazdığı güzel poetik destanın – "Beşeri panorama"nın hisleriydi.; ölüm bu destanı tamamlamaya olanak vermedi.

Sovyetler Birliği'nin ve dış ülkelerin seyircileri Nâzım Hikmet'i özgün ve yetenekli dramaturg olarak tanıyorlar. Nâzım Hikmet'in çok yönlü yeteneği düzyazı alanında da kendini göstermiştir. Sov-

yet okuyucuları Nâzım Hikmet'in *Romantika* adlı son romanını içtenlikle karşılamışlar; bu eser sınıfsal savaşım alevinde devrimci kahraman karakterinin yaratılmasından söz eder.

Çok çeşitli türlerde yazan ve en muhtelif betimleme araçlarından yararlanan Nâzım Hikmet gerçekliğe ve insana münasebetinde her zaman imanlı realist olmuştur. Dünyayı bir sanatçı gibi kavramak yolunda şairin başarılar kazanmasına tekçe onun büyük yeteneği değil, hem de her zaman onun manevi simasının özelliğini oluşturan yüksek komünist ideyalılığı yardım etmiştir.

Nâzım Hikmet'in eserlerinde insan kalbinin en kutsal arzuları enternasyonalci savaşımcının yüksek vatandaşlık tutkusuyla ilgilenirdi, onun sözü her bir namuslu ve necip insanın yüreğine çare arardı.

Lirik şair, dramaturg, nasir olan Nâzım Hikmet bedii yaratıcılıkla beraber, fedakârcasına devrimci iş aparmış, barış uğrunda, dünya halkları arasında dostluk uğrunda uluslararası savaşımda, Sovyetler Birliği ve Türkiye halkları arasında dostluk ve karşılıklı anlaşma uğrunda savaşıma uzun yıllar katılmıştır.

Bütün dünyanın milyonlarca okuyucusu ile birlikte Sovyet yazıcıları coşkulu şiirleri daha uzun zaman insanların yüreklerini dövündürecek güzel devrimci şairin parlak anısı önünde baş eğerler.

SSRİ Yazıcılar Birliği Yönetim Kurulu
RSFSR Yazıcılar Birliği Yönetim Kurulu
RSFSR Yazıcılar Birliği Moskova Şubesi Yönetim Kurulu

AYB YK adına yapılan aşağıdaki açıklama *Komünist*'te (5.6.1963), *Edebiyat ve İncesanat*'ta (8.6.1963), *Azerbaycan*'da (No: 6) yayımlanır:

Nâzım Hikmet

Günümüzün görkemli şairi, metin komünist, emekçilerin özgürlük ve mutluluğu uğrunda yürekli savaşımcı, Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet 1963 yılı Haziran'ın 3'ünde Moskova'da vefat etmiştir.

Nâzım Hikmet daha gençken Türk halkının yabancı işgalcilere, emperyalistlere karşı özgürlük vuruşmalarına katılmıştır.

1916 yılında edebî yaratıcılığa başlayan Nâzım Hikmet Türk edebiyatı tarihinde yeni yollar açmıştır. Onun yaratıcılığında Devrim, Ekim ve Lenin konuları esas yer tutmuştur.

Moskova, Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi, V. İ. Lenin ideyaları şairin yaratıcılığını kanatlandırmış, onu yüzyılın en vacip problemlerini yüksek poetik düzeyde yansıtmaya ilhamlandırmıştır. Bütün varlığı ile komünizm ideyalarına bağlı olan Nâzım Hikmet kendi dövüşken, alevli yeteneğini bu ideyaların yengisine hasretmiştir.

Nâzım Hikmet yirmili yılların başlarından başlayarak Azerbaycan'ın sosyalizm yoluyla başarılı yürüyüşünü dikkatle izlemiştir. Nâzım Hikmet 1927 yılında ilk defa Bakü'ye gelmiştir. Sonradan Nâzım Hikmet defalarca Sovyet Azerbaycan'ına gelmiş, edebiyatımızın yakın dostu olmuş, onun başarılarını alkışlamıştır. Nâzım Hikmet'in ilk şiirler kitabı 1928 yılında Bakü'de yayınlanmıştır.

1951 yılından beri Sovyetler Birliği'nde yaşayan şair barış hareketinin savaşımcı sıradan askeri gibi yorulmadan çarpışmış, yeni savaş çıkarmak isteyen irtica güçlerini nefretle damgalamış, bütün dünya önünde ifşa etmiştir.

Görkemli dramaturg olan Nâzım Hikmet çağdaş dünya edebiyatını *Enayi, Muhabbet Efsanesi, Kafatası, Türkiye'de, Demokles'in Kılıcı* ve başka piyeslerle zenginleştirmiştir. Nâzım Hikmet'in "Moskova Senfonisi", "Zoya" ve başka poemaları dünya edebiyatının güzel eserleri gibi barış ve özgürlük uğrunda savaşım veren insanların kalbinde her zaman yaşayacaktır.

Nâzım Hikmet'in coşkun, insana, insanlığa, ilerici güçlere sevgi dolu, savaş kışkırtıcılarına nefretle dolu türküleri her zaman söylenecektir.

Nâzım Hikmet kendi ölmez eserlerinde sonsuza dek yaşayacaktır.

Azerbaycan Yazıcılar Birliği Yönetim Kurulu

Adı geçen dergi ve gazetelerde, yukarıdaki bildirilerle birlikte, Nâzım Hikmet'in fotoğraflarına da yer verilmiştir.

Edebiyat ve İncesanat'ta (8.6.1963) S. Rüstem'in "Od Yürekli Şair" yazısı ve Neriman Hasanzade'nin "Sen Ölmedin, Yer Değiştirdin Yıldız Gibi..." adlı şiiri de yayımlanmıştır.

S. Rüstem, eski arkadaşı, kadim dostu "Od Yürekli Şair" Nâzım için şöyle yazıyor:

OD YÜREKLİ ŞAİR

"Düşünen beyni Moskova'ysa ülkemizin,
Taze kan dağıtan kalbidir Bakü!"
Nâzım Hikmet

Bu satırların yazarıyla daha şahsen tanışmıyorduk. 1926-1927 yıllarıydı. O, Moskova'dan bizim *Maarif ve Medeniyet* dergimize sık sık büyük yürek dövüntüsü ile yazılmış güzel şiirler gönderirdi. Nâzım Hikmet'le biz gıyaben tanıştık. Mektuplaştık. O, Azerbaycan proleter şiiri ile çok ilgilenirdi. Okuyucularımızın ne konuda, ne ruhta şiirlerle ilgilendiğini bilmek istiyordu. Az bir zamanda Azerbaycan okuyucuları Nâzım Hikmet'i Türk halkının yetenekli, vatansever, devrimci şairi olarak sevdi ve alkışladı.

Birçok mektubumuzda onu Bakü'ye konak çağırdık. Nihayet bir gün dostumuz Nâzım Hikmet kendi hayat yoldaşı ile birlikte, trenle aşağıdaki mısraları yaza yaza Bakü'ye geldi.

"Takırdıyor trenin rayda tekerlekleri,
Devrilerek geçiyor telgraf direkleri.
Yarı belime kadar uzandım pencereden,
Tren sesiyle dolan havaları dinledim."

Bakü'de yakından dostlaştık. Aramızda kızgın yaratıcılık sohbetleri başladı. O zaman Mikayıl Refili, Ali Nâzım, Veli Hacıoğlu, Ali Hüseyinzade, Abdülbaki Fevzi, bir sözle hepimiz dostumuzun Bakü'deki günlerinin semereli geçmesine çalışırdık. Nâzım Hikmet Bakü'de yazıcı ve şairlerle, okuyucularla görüşmesinden oldukça razı kaldı.

O, denizi çok seviyordu. Vaktimizin çoğunu Hazar sahilinde geçirirdik. Akşamları kayıkla gezintiye çıkardık.

Nâzım Hikmet'in ilk kitabı Bakü'de çıkmıştır. Dergilerimizde yayımlanmış şiirlerini toplayıp *Güneşi İçenlerin Türküsü* adlı kitabını yayınladığımız için, o bize kendi minnettarlığını bildirdi.

Bu, genç şair Nâzım Hikmet'in yaşamında büyük bir olaydı.

***

Nâzım Hikmet'le uzun süre görüşmedik. O, kendi vatanında uzun yıllar hapishane köşelerinde ömür geçirdi. Lakin onun devrimci şair sesi zindan duvarlarını aşıp bütün dünyaya yayılırdı. Nâzım Hikmet'le yeniden 12 yıl önce Moskova'da görüştük. Mikayıl Refili ile birlikte Nâzım'ın yanında olduk. O bize kendi anılarını heyecanla anlattı. Zindan ve izlenmeler onun çelikten iradesini, sağlam ruhunu kıramamıştı.

Bir komünist şair olarak Nâzım Hikmet'in kalbi yazıp yaratmak ve bütün dünyada barış, insan mutluluğu uğrunda savaşım vermek aşkıyla çırpınırdı.

Nâzım Hikmet, Mikayıl Refili ile beni Moskova'daki evine konuk çağırdı. O, bizim karşımıza döşü önlüklü çıktı. Biz güldük. Ben ona: "Şairlikten aşçılığa geçmişsin, nedir?" dedim. O da gülerek dedi: "Dost yolunda aşçı olmak fena şey değil. Bugün size saygımdan mutfakta kendim yemek hazırlıyorum..."

Doğrudan da Nâzım sofraya çok tatlı yemekler düzdü. Sofra arkasında o bize zindanda yatanların talihleri, savaşımları hakkında çok ilginç, canlı sohbet eyledi. Yaşlanmasına bakmayarak davranışı, konuşması, tutkulu arzuları her zaman heyecanlı bir genci andırırdı.

Nâzım Hikmet'in ağır yürek hastalığına tutulduğunu duymak, hissetmek çetindi.

Nâzım Hikmet bir komünist şair gibi, dostluk, barış, özgürlük muştucusu olarak dünyanın birçok ülkesini gezmiştir. Onun ateşli şiirleri, denebilir ki, dünyanın birçok halklarının diline çevrilmiştir. Devrim, özgürlük, dostluk şarkıcısının şiirlerini Azericeye çevirenlerden birisi de benim. Çeviriler sırasında onunla görüşmemizden, söyleşilerimizden edindiğim güzel izlenimleri iki sözle anlatmak olası değildir. Nâzım Hikmet şiirimizin dâhi üstatları Nizami, Fuzuli, Nesimi, Sabir; klasik yazıcı, dramaturglarımız Mirza Fetali Ahundov, Celil Mehmetkuluzade, Cafer Cabbarlı hakkında sevgiyle konuşurdu.

Nâzım Hikmet yaşamının son yıllarında birkaç kez Bakü'ye gelmiştir. Ülkemizin günden güne güzelleşmesi, insanların

zengin, mutlu yaşam sürmesi onu yürekten sevindirirdi. O, böyle bir yaşamı, böyle bir mutluluğu kendi halkına da istiyordu.

Nâzım Hikmet çok özenli, duyarlı bir insandı. Ona başvuran gençlere güzel öğütler verir, bütün varlığıyla onlara yardım etmeye çalışırdı.

Heyhat! Birkaç gün önce zamanımızın en yetenekli şairlerinden biri olan Nâzım Hikmet vefat etti.

Lakin o, dünyanın milyonlarca okuyucusu için çok değerli eserler bırakıp gitti. Yok, o kendi eserleriyle bizim şiir ordumuzun çelik sıralarında kaldı. Sözümü onun kendi dizeleriyle bitiriyorum:

"Ölenler
döğüşerek öldüler;
güneşe gömüldüler.
Vaktimiz yok onların matemini tutmaya!
Akın var,
Güneşe akın!
Güneşi zaaaaptedeceğiz
Güneşin zaptı yakın!"

Nâzım'ın kendisine ev aldığı, Nâzım'a "Ev sahibim", "Babam" diyen, Nâzım'ın ölümünden kısa bir süre sonra doğan oğluna "Nâzım" adını veren, "Nâzım bizim evimizde yaşıyor" diyen Neriman Hasanzade, Nâzım'ın arkasından aşağıdaki şiiri yazıyor:

SEN ÖLMEDİN, YER DEĞİŞTİRDİN YILDIZ GİBİ...
Şeklimizi koyup baktım kabağıma,
Gülüşlerin geldi birden kulağıma.
Senin şiir okumanı hatırladım:
"İniyor kayık, çıkıyor kayık..."
Sandım biz de kayıktayız.
Şiir dedin sen o gece aram aram,
hiç bilmiyordum,
Ölümüne bugün şiir yazacağım!
Biz son defa görüşmedik,
Kucaklaşıp öpüşmedik.

Ben bilseydim,
Son gidişin olacaktır,
Tez saklardım o gün seni,
Ben bilseydim,
Biz ebedi ayrılırız,
Kucaklardım o gün seni,
kollarımın arasında saklardım!
Gözlerimin
bu ağında, karasında saklardım!
"Ata" deyip bana bakar küçük kızım.
O, daha çok körpe iken,
kucağına almışsın sen,
şekliniz var.
Saçınızı karıştırıp esen külek...
Gülüyorsunuz,
bu dünyanın en behtever adamı tek.
"Ben yanmazsam,
sen yanmazsan,
biz yanmazsak
nasıl çıkar karanlıklar aydınlığa..."
Yandın, Nâzım!
Yana yana bağırdın sen,
bütün Şark'ı çağırdın sen!
Kulaklarda kaldı sesin,
Düz diyorlar ki, koy öleyim sevinmesin!
Sen ölmedin,
yer değiştirdin bir yıldız gibi,
Senden dedi
yağan yağmur kopan tufan, esen külek.
Koy aşkını
bin milletin yüreğinde arasınlar,
Nefesini
bu dağların küleğinde arasınlar!

Nâzım Hikmet'in hakkında, Azerbaycan basınında yazı yazmak, yazılan yazıyı yayımlatmak her babayiğidin harcı değildir. Bunun için "tepedekilerin, karar vericilerin" icazeti ge-

reklidir; onların denetiminden geçmemiş, olurunu almamış bir yazının yayımlanması olası değildir. Bu yazı, dünya çapında ünlü, komünizme gönül vermiş, ona yaşamını adamış bir şairin ölümü nedeniyle de olsa...

Bu durumu, Nâzım Hikmet'in öldüğü günlerde, Azerbaycan KP MK'da Propaganda Şubesi Müdür Yardımcısı olan Aziz Mirahmedov şöyle anlatıyor "Yaşamın Unutulmayan Anları / Anılar Defterinden" başlıklı yazısında:

> 1963 yılının Haziranında *Edebiyat ve İncesanat*'ın redaktörü Yusif Azimzade telefon edip kara haberi verdi: Nâzım Hikmet vefat etti. Bu matemi nasıl kaydetsek uygun olur?
>
> Parti örgütünde böyle sorunları geleneksel olarak parti sekreterleri çözümler. V. Ahundov'a başvurduğumuzda zorlandı ve birçok böyle durumlarda olduğu gibi yine Moskova'yla konuşmamızı (!) söyledi. "Direktif veren" kişi kuru, edebiyattan büsbütün uzak adam olduğu için kesin bir söz söyleyemedi. Odur ki, basınımız XX. yüzyılın büyük sanatçılarından biri hakkında ancak "boğazdan yukarı" sözlerle yetindi. Ünlü Türk gazetecisi Zekeriya Sertel'in *Edebiyat ve İncesanat* için yazdığı "Büyük Kaybımız" adlı matem makalesini bana incelemeye göndermişlerdi; o yayınlanmayan makalenin aslı şimdi de benim kâğıtlarım arasındadır.
>
> Bizde el sözüdür ki, yiğit ölür, adı kalır, muhannetin neyi kalır?
>
> Bu sözü Nâzım Hikmetlere uygulasak, demeliyiz: onlar cismen öldüler, adları, eserleri, ruhları ise yaşıyor. Eserlerde ve nesillerde.
>
> (*Edebiyat Gazetesi*, 18 Ekim 1991, s. 3)

3. BÖLÜM

NÂZIM HİKMET'İN ÖLÜMÜNDEN SONRA

Nâzım Hikmet'in Yazıları

Ölümünden sonra da, Azeri basınında, Nâzım'a olan ilgi sürer. Gazetelerde, dergilerde, seçkilerde şiirleri ve yazıları çıkar; oyunları sahnelenir, onun adına anma günleri düzenlenir, *Yaşamak Güzel Şeydir Kardeşim* romanı yayımlanır ve bu romanın filmi yapılır, onunla ilgili yazılar yazılır, tezler hazırlanır, kitaplar yayımlanır.

Bunlar üzerinde, kısaca da olsa, durmakta yarar var.

Nâzım'ın ölümünden sonra, Azeri basınında aşağıdaki yazıları yayımlanır:

I. *Gobustan*'da (1977, No: 3-4) "Devrimin Hizmetinde" başlıklı yazı yayımlanır. Yazının ne zaman, nerede yazıldığı belirtilmemiş, ancak yazının sonuna "Yazı kısaltılarak verilmiştir" notu düşülmüş. Yazıyı Azericeye Azer Abdulla aktarmış.

Yazı, Nâzım'ın Meyerhold hakkında yazmayı düşündüğü yazıdır. Yazının daha önce herhangi bir gazete ya da dergide yayımlanıp yayımlanmadığını bilmiyoruz; ancak yazının tamamı Nâzım'ın – Ekber Babayev'in derlemesiyle – Bulgaristan'da basılan (Narodna Prosveta, Sofya-1972) *Bütün Eserleri*'nin 8. cildinde (s. 447-458).

Memet Fuat, büyük ölçüde bu yazı yazılmadan önce, 1961 yılında yaşanmış bir olayı *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet* kitabının "Zamandizin" bölümünde (s. 382) ve daha ayrıntılı olarak da "Kruşçev" (s. 207-209) maddesinde anlatmıştır.

Azerbaycan'da yayımlandığı biçimiyle sunduğumuz aşağıdaki yazı, Memet Fuat'ın anlattığı olaydan sonra – 1961 ya da 1962 yılında – yazılmış olmalı.

Devrimin Hizmetinde

Sanatlarını hiç tereddüt etmeden devrimin ve işçi sınıfının hizmetine veren sanatçıların, benim için ayrı bir değeri vardır. Mayakovski ile Meyerhold bunlardandır.

Meyerhold Tiyatrosu'nun 20'li yılların ilk yarısında oynadığı *Cömert Teres, Tarelkin'in Ölümü, Orman, Kükre, Ey Çin* ve *Müfettiş* oyunlarını gördüm. Meyerhold'la birkaç defa görüşüp konuştum, ona akıl danıştım, yardımını istedim. Bana yakınlık gösterdi, beni destekledi, sorularıma cevap verdi.

Hayatımda, sanat anlayışım da damgasını vuran belli bir dargörüşlülük olmadı değil. O zaman sanatın bazı şekillerini, bazı imkânlarını yadsımış, ayrı ayrı eserleri yeni zamana layık eser saymıştım. Şimdi öyle düşünmüyorum.

Gerek Stanislavski'yi gerekse Meyerhold'u çok takdir ederim. Tairov'un da ilginç çalışmaları var. Tiyatroda dikkate değer olaylar söz konusu olursa, Brecht'i de anmalıyım.

Büyük hizmetleri olan bu sanatçılar arasında Meyerhold bana bilhassa yakındır ve onu çok severim. Ama bu, bütün sorunlarda onunla yüzde yüz mutabıkım mı demektir? Elbette değil. Sanıyorum ki, tiyatro sanatı meselelerinde kendimden başka kimseyle her şeyde mutabık olamam. Kaldı ki, kendimle bile tartıştığım oluyor... Bu münasebetle, başka başka tiyatroların bir dram eserini –Gogol'un *Müfettiş*'ini– nasıl değişik açılardan yorumladıklarını hatırlıyorum.

Bir süre önce, bu oyunun, çok kabiliyetli bir sanatçı olan Akimov'un yönettiği Leningrad Komedya Tiyatrosu'nda sahneye konması üstüne bir yazı yazmamı istediler. Bu yazıda, *Müfettiş*'in Maliy ve Meyerhold tiyatrolarında gördüğüm bir başka yorumunun –bunun için en mutlu insanım– bana daha yakın olduğu fikrini ortaya attım. Bu fikri belirtirken şunu söylemek istemiştim: 1-Temsiller değişik açılardan çözümlenmiş olmasına rağmen, her iki tiyatronun *Müfettiş*'i bir vodvil olarak değil, anıtsal bir iç aksiyon olarak anladıklarını; 2- Öte yandan, bu kıyaslamayla, Meyerhold Tiyatrosu'nun da Maliy Tiyatrosu gibi klasik bir tiyatro olduğunu; ve nihayet, Rus tiyatrosunda bir süreklilik gördüğümü. Maliy Tiyatrosu olmasaydı Meyerhold da olmazdı ve bütün özelliklerine, zıtlıklarına rağmen, tek

bir gelişme zinciri vardır. Meyerhold'un, Maliy Tiyatrosu'nun en yetkin aktör ve yöneticisi Lenski'nin tecrübesine sık sık başvurması bir tesadüf sayılamaz...

Meyerhold Tiyatrosu'nu toplumcu gerçekçiliğin en mükemmel akımlarından biri sayıyorum.

Meyerhold ile Stanislavski arasında tartışmalar ve fikir ayrılıkları vardı. Fakat bunlar, toplumcu gerçekçiliğin dışında değil, onun içinde tartışma ve fikir ayrılıklarıdır. Ve iyi ki, tartışma var ve olacak. Üslup ve şekil bakımından birbirinden farklı olan bu iki tiyatro, parti mevzilerinde duruyor ve bu tartışmalarda yalnız bir tarafı tutmak doğru olmaz.

Meyerhold'un çeşitli oyunlarını gördüm. Her oyunun sahnelenişinde, onun arayış ve buluşları beni şaşırttırdı. Ve bunlar devrimci seyirciyi en çok aktifleştirme adına, onu heyecana getiren fikir ve sorunların derince açıklanması adına yapılıyordu.

Meyerhold Tiyatrosu'na çok şey borçluyum. 1925 yılında Türkiye'ye döndüm ve İstanbul'un sanayi bölgelerinden birinde ilk işçi tiyatrosunu kurdum. Partimin verdiği görev üzerine bu tiyatroda rejisörlük ve oyun yazarlığı yaparken, Meyerhold'un, karşımızda seyirciyi etkilemede, onunla bağ kurmada yeni imkânlar açtığını hissediyorum. Meyerhold, komünizm fikir ve ülkülerini Türkiye'de yaymama yardım ediyordu. Moskova'da öğrendiklerim, o zaman doğrudan doğruya, bize gerekli komünist ülkülerle dolu tiyatro oyunlarına çevriliyordu. Yazdığımız oyunları, Meyerhold'un tümüyle paylaştığımız tiyatro anlayışına göre sahneye koyuyorduk. Bu anlayış oyunların yorumlanmasında, dekorlarda, aktörlerin oyununda ifadesini buluyordu. Biz, savaşa çağıran temsiller vermeliydik ve veriyorduk.

Meyerhold'un ilerici Türk tiyatrosuna etkisi şüphe götürmez. Bu etki, Rus tiyatrosunun Türk tiyatrosuna yaptığı etkiye organik olarak girmekte, örülmektedir. Bu çok ilginç süreçtir.

İlerici Rus tiyatrosu, 1920-30 yıllarında, yirmi yıl boyunca, üç ana akımıyla birden, yani Maliy Tiyatrosu, Sanat Tiyatrosu ve Meyerhold Tiyatrosu'yla Türk tiyatrosuna büyük etki yapmıştır.

Sanat Tiyatrosu'yla Meyerhold'un tecrübesini, Türk tiyatrosunun en iyi rejisörlerinden biri ve Türk tiyatrosunun kurucusu

Ertuğrul Muhsin, sanat çalışmalarında bilhassa ustaca birleştirmiştir. İlk bakışta birbirine zıt olan iki tiyatro anlayışı, yeni Türk tiyatrosunu kuran Muhsin Ertuğrul'un sanatında organik olarak birleşmiştir...

Meyerhold'la ilk defa 1922 yılında karşılaştım. Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde (KUTV) okuyordum ve kolektifimizden öğrenci kulübü sorumlusu seçilmiştim. Komünist Üniversitesi'nde 60 milletin temsilcileri okuyordu. Çeşitli milletlerden tiyatro dernekleri kurmuştuk. Ben bu kollektiflerin –Başkır, Özbek, Kore, Çin vb– çalışmalarından sorumluydum. Meyerhold'dan kulübümüze yardım etmesini ve rejisörlerinden birini KUTV'a göndermesini rica ettim.

Neden başkasına değil de Meyerhold'a başvurmuştum?

Onun sanat anlayışını bize bilhassa yakın bulmuş ve KUTV'da tam bir ajitasyon ve aynı zamanda gerçek bir sanat tiyatrosu kurmamıza yardım eder sanmıştım da ondan. Bizim de zaten tam böyle bir tiyatroya ihtiyacımız vardı.

Rus tiyatro geleneklerine yaslanan Meyerhold'un Doğu tiyatrosu ilkelerini de benimsediğini daha o zaman anlamıştım. Onun en sevdiği fikirlerden biri şöyleydi: Halkın hayatına, kendi halk tiyatro geleneklerine, folklora kökleriyle bağlı olan her milli tiyatro, gerek yeni ifade olanaklarını, her halktan emekçi seyircinin anladığı, yakın ve aziz bildiği geleneksellik unsurlarıyla ustaca birleştirmeyi becerebilmelidir.

Yıllar sonra Meyerhold hakkında şöyle konuşmalar işittim: kibirliymiş, kapalıymış, yanına kolay kolay yaklaşılmazmış, kendini beğenmişin biriymiş. Oysa her şey bunun tam tersineydi.

Beni teklifsizce ve candan kabul etti. Halbuki gelen basbayağı bir üniversiteliydi. Üniversite kulübü sorumlusu olduğumu, yani tüm kolektif tarafından gönderildiğimi bile söylememiştim başlangıçta.

Meyerhold, uzun uzadıya sordu soruşturdu, dileklerimizi dinledi ve kabiliyetli rejisörü Nikolay Ekk'i KUTV'a gönderdi. Ekk'le yakın dost olarak "Metla" adlı öğrenci tiyatromuzu kurduk.

Meyerhold'la bu karşılaşmamdan önce, birçok yoldaşlarım gibi ben de onun oyunlarını görmüştüm. Sonraları da sık sık

giderdim tiyatrosuna. Derken Meyerhold için bir oyun yazmak sevdasına kapıldım.

O zaman bir senaryo yazdım. Hemen Meyerhold'a götürdüm. Doğrusu, bu bir senaryo değil, bir oyun livresiydi. Meyerhold livreyi memnunlukla aldı. Sonra yine buluştuk, tasarımı hoş karşıladı, oyunun iyi kurulduğunu, oynanması gerektiğini, yalnız temsilin bir bale-pandomima olarak gerçekleştirilmesini salık verdi. Meyerhold haklıydı. Temsil sözsüz olmalı, müziğe ve anlamlı pandomimalara dayanmalıydı. Her şeyi hemen kavradıysam, bu çok anlayışlı olduğum için değil, Meyerhold'un iyi anlatmış olmasındandı.

Meyerhold Tiyatrosu'nda düzenlenen bir milletlerarası geceye katıldım. Bu gece, Komintern'in kongresine rastlamıştı. Tiyatroda birçok yabancı yazar vardı. Şairler şiirlerini okudular. Şiirleri hemen oracıkta çevriliyordu. 2 Nisan 1923'teyse Bolşoy Tiyatrosu'nda Vsevolod Meyerhold 25. sanat yılında anıldı. Ona minnettarlık ve dostluk sözleriyle hitap edenler arasında ben de bulunuyordum. O gece okuduğum şiirler *Zrelişça* dergisiyle *Meyerhold'a* adlı derlemede basıldı.

Şimdi olsaydı –Meyerhold'a beslediğim minnettarlık duyguları daha az olmadığı halde– ona adamış olduğum şiirleri başka türlü yazardım. Fakat gençliğimde, bir şeyi kabul ederken sanatta geri kalan her şeyi inkâr ediyordum. Mesela, o gençlik çağı şiirlerimde Bolşoy Tiyatrosu'nun siloya çevrilip ipek perdelerinden kızlara etek yapılabileceğini yazmıştım... Şiirlerimi okurken çok heyecanlıydım. Çünkü bu, böyle kalabalık bir yerde ilk önemli çıkışımdı. Meyerhold'a yaklaştım, öpüştük. Meyerhold'a gelince, o zaman benim içten gelen davranışım ve devrimci bir sanat yaratmak arzum onu duygulandırmışa benziyordu.

Yılların geçmesiyle bende gerek kavrayışlarda, gerek uygulamalarda birçok şey değişti. Fakat Meyerhold'un tecrübesi benim için hâlâ verimlidir.

Stanislavski'nin sanat mirasında olduğu gibi Meyerhold'da da değerli ne varsa yaşamalıdır. Stanislavski'de olsun, Vahtangov'da olsun, Tairov'da, Meyerhold'da olsun iyi ne varsa gereklidir bize.

Asya sanatının, Meyerhold gibi bir rejisörün sanatına derince nüfuz etmiş olmasıyla övünüyorum. Bu olay beni hem çok ilgilendiriyor, hem de duygulandırıyor. Çünkü bu etkiyi Meyerhold'un sahneye koyduğu oyunlarda bizzat izleyebildim ve onun Doğu tiyatrosuna ilişkin düşüncelerini biliyorum. Meyerhold, Asya kültürünü anlar, Asya tiyatrosunu bilir, takdir eder ve severdi. O, hiçbir zaman stilize etmeden Asya tiyatrosuyla ciddi bir yakınlık kurmuş, birçok unsurlarını benimsemişti.

Meyerhold, Batı tiyatrosu ile, kendi yöntemleriyle çağımızın çok milkletli tiyatro kültürünü zenginleştiren Doğu tiyatrosu arasındaki derin temasları da sık sık söz konusu ederdi.

Meyerhold, tiyatro alanındaki uygulamalarıyla Puşkin'in ilkelerini gerçekleştirir, dramın meydanlarda doğmuş olduğunu ve onun gerçek halk kaynaklarını hatırlatırken, Doğu'nun meydanlarına da uğrar, Doğu tiyatrolarının kendine özgü sadeliğini, lakonizmini, özgünlüğünü, mizansen yöntemlerini, hareketlerin ince ve son derece ifadeli oluşunu severdi... Asya tiyatrosunun lirik epikliği, duyguların yoğunluğu, natüralizmle bağdaşmayan keskin tiyatro hissi. Şekspir'in [Shakespeare] de takdir ettiği o halk tiyatrosuna özgü şaka da hoşuna giderdi. Meyerhold'un, Şekspir tiyatrosuyla Japon ve Çin tiyatroları arasında benzerlik bulması da sebepsiz değildir.

Meyerhold, mükemmel oyun geleneklerini, yani halk oyunları geleneklerini, halk tiyatrosunun ritimlerini seviyordu.

Benim için Meyerhold, derinden benimsenen dünya kültürünün, büyük sanatçıları nasıl zenginleştirdiğinin, halkları nasıl yakınlaştırdığının parlak örneklerden biridir.

Antikçağ'da kültür değerlerinin sadece Yunanlılarla Romalılar tarafından yaratılmış olduğunu sanmak doğru mudur? Biz Afrika ve Asya halklarının kültürlerinin göz kamaştırıcı zenginliğini de biliyoruz. Hele şimdi bu kültürlerin gerçekten büyük geleneklerinin tüm önemini de anlıyoruz.

Meyerhold, bu kaynaklardan da bilerek ve bol bol yararlananlardan biriydi. Türkiye'den, Japonya'dan, Çin'den ve diğer ülkelerden Sovyetler Birliği'ne gelen tiyatro adamlarının Meyerhold'u ziyaret etmeleri, Sovyet devrim tiyatrosunun rejisörden çok şey almaları da sebepsiz olmasa gerek.

Türkiye'den dönüşümde yeniden gördüğüm ilk temsil *Müfettiş* olmuştu. Bu oyunu Meyerhold Tiyatrosu'nda defalarca görmüş ve her seferinde şaşkına dönmüştüm.

O zaman oyunu seyrederken şöyle düşünmüştüm: Çar I. Nikola "alkışlıyor ve katılasıya gülüyordu", çariçeyi, veliahtı ve çarın kız kardeşlerini de "komedi çok eğlendiriyordu"... Bu sünepe çar gülmekten katılıyordu, çünkü Gogol'un, sadece taşralı çar memurlarıyla alay ettiğini sanmıştı herhalde. Zaten çar da bunlara tepeden bakar ve onlardan tiksinirdi. Fakat eminim, I. Nikola mezarından kalkıp da Meyerhold'un temsilini görebilseydi, hiç de gülmez, müthiş korkardı. Rejisör bu temsilde, Gogol'un ne demek istediğini anlamış ve o toplumun tüm çürümüşlüğünü ve geleceği olmadığını göstermişti. Nikola'nın, kıyamet günündeymiş gibi korkudan dudağı patlardı, çünkü bu oyunda bir fırtına gizliydi.

İstanbul Tiyatrosu, Meyerhold'un buluşlarını izleyerek, onun yorumlamalarını asıl böyle anlayarak *Müfettiş*'i sahneye koymuş ve bu oyun bizim yöneticiler için tahammül edilmez derecede ifşa edici olmuştu. Oyun, üç dört temsilden sonra yasaklandı. Oyunda söz konusu olanın Rusya değil, Türkiye'nin çürümüş düzeni olduğunu İstanbul'da anlamışlardı. Gogol'un dehası bundadır. O, hem ulusaldır, hem tüm insanlığındır.

Gogol'u işte böyle anlayan Meyerhold, oyunun sarsıcı güldürücü gücünü açıyor, bize düşman olan bayağılık, alçaklık ve satılmışlık dünyasını, temsiliyle ölüme mahkûm ediyordu. Alegorik mizansenlerde –bu, rejisör Meyerhold'un en belirgin özelliğiydi– Gogol'un düşüncesi cisimlendirilmişti.

Meyerhold'un yorumları, sahneye koyma yöntemleri, oyunun içinde gizli olan anlamı abartıyordu. Bu temsiliyle Meyerhold, bayağılığa karşı da şiddetli bir savaş yürütüyordu, sadece tarihe karışmış bir olaydan söz etmekle kalmayıp bürokratizmle ve geçmişin en çirkin kalıntılarıyla da mücadele ediyordu.

Bir oyun başka türlü yorumlanabilir mi? Yorumlanabilir elbette. Maliy Tiyatrosu'nun yorumunu da beğeniyorum –zaten sanat gibi bir alanda, tek mümkün çözüm yoktur– ama Meyerhold'un yorumlaması daha çok hoşuma gidiyor.

Meyerhold, her temsili beklenmedik bir açıdan ele alır ve derinlemesine çözümlerdi. Meyerhold Tiyatrosu'nda ne yapılırsa anlamlaydı, sağduyuya uygundu, ciddi bir içyüzü vardı. Beni Meyerhold Tiyatrosu'na bundan başka bir de Rus, Çin ve Japon klasik tiyatrolarının yaratıcı bir biçimde ele alınması ilgilendiriyordu. Bu tiyatroların ifade unsurları, bize sahnede yeni olanaklar açarak çağsal dram tiyatrosunda da yaşayabilir.

Bir İngiliz oyun yazarı şöyle diyor: "Tiyatroya giderken önceden, şartlı bir oyuna katılmaya razı gibisiniz. Tiyatroda olanları ciddiye almakla beraber yine de oyun sırasında alçağın biri gözünün önünde bir kızın ırzına geçmeye yeltenirse bile sahneye girmezsiniz."

Öfkelenseniz de oyunu izler, oyunun siz doğrudan doğruya katılmadan gelişmesini kabul edersiniz. Meyerhold hiçbir zaman seyirciyi aldatmaz, uyutmaz, onu hokkabazlıklarla çekmeye çalışmaz; aktörlerini kemali ciddiyetle birer canavar ve efsane kişileri diye gösteren panayır tellalları gibi: "Sakallı kadınlarımız, balık kuyruklu deniz kızlarımız var" demezdi. İnsanlar aldatılmaya muhtaç değildirler. Meyerhold yöntemini açıklar, onun tiyatro karakterini belirtirdi. Düşüncelerin, duygu, aksiyon ve imajların gerçeğini iletirken: "Şu kadın, bu da masalsı uydurma kuyruk" diye göstermekten sıkılmazdı. Bu onun tiyatro hakkıydı.

Meyerhold, o zaman henüz genç olup yeni başlayan oyun yazarlarıyla çok çalışırdı. Böyle olmakla beraber Puşkin'i sever, onun şahsında tiyatroya yenilik getiren büyük bir teorisyen görürdü. Gogol'un ve Mayakovski'nin, Puşkin'in ve birçok Sovyet oyun yazarlarının rejisörü olan Meyerhold, şüphesiz, Şekspir'in de gerçek rejisörü olurdu. Şekspir onun yazarıydı. Meyerhold sık sık en büyük emelini anlatırdı: Şekspir'in *Hamlet* trajedisini sahneye koymak. Bu emeli tüm ömrü boyunca beslemiş, birçok temsillerinde onun gerçekleşmesine hazırlanmıştı.

Büyük devrimizin bir özelliği de, getirdiği sarsıntılar ve değişikliklerin yeniden dikkatimizi Şekspir'e çevirmesidir: Sentetik genelleştirme sanatına öylesine ihtiyacımız var. Ve bu devirde, bu sanatı doğuracak yolları ararken Şekspir'i de etüt etmeliyiz, Meyerhold'u da.

II. "İkinci Nefes" başlıklı yazı Nâzım'm yakın dostları R. Rıza (19.5.1910-1.4.1981) ve eşi Nigâr Refibeyli'ye (23.6.1913-9.7.1981) armağan olarak yayımlanan *İki Ömrün Işığı* (Azerneşr, Bakü-1983, s. 24-25) adlı kitapta yayımlanır. Nâzım'm bu kitaba "Dostum Resul Rıza", "Aydındır Şiirin Dili..." başlıklı yazıları da alınmıştır. "İkinci Nefes" başlıklı yazının nerede, ne zaman yazıldığı, başka bir yerde yayımlanıp yayımlanmadığı belli değil.

İkinci Nefes

İnsan kırk yaşından sonra cesaretle, yeni yeni aktarış tutkusuyla ve yorulmazlıkla bilgeliğin, yetkinliğin birbiriyle uyuşmadığını hissettiği için ara sıra kederlenir. Bu, doğrudan da böyledir, ama bazen kırk yaşını geçmiş insan, ilk bakışta birbiriyle uyuşmayan bu iki yönü kendinde birleştirebilir. Düşüncemizi kanıtlamak için birçok örnek verilebilir. Güçlü içtimai emekçilerin ve devlet emekçilerinin, düşünürlerin, sanatçıların, böylece fabrikalarda, inşaatlarda, kolhozlarda çalışan birçok adlı sanlı emekçinin adını anabiliriz.

Ben bir şair hakkında söz etmek istiyorum. Azeri şairi Resul Rıza hakkında. O da gençlikle bilgeliği kendinde birleştirmiş. Onun yaratıcılığı ile yaklaşık 20 yıldır, kendiyle 12 yıldır tanışıyorum. Resul Rıza kırk yaşına kadar yalnızca iyi şairdi. Sovyetler Birliği Komünist Partisi XX. Kurultayı'ndan sonra ise her şiiri gençlik tutkusuyla yazıyor, sosyalist gerçekçilik yöntemini yürekli araştırmalarla uyguluyor. Şimdi, 1959 yılında benden Sovyet şiiri yenilikçilerinin adını soruyorlar, onların arasında Resul Rıza'nın adını kesinlikle anıyorum.

Resul'e ciddi etki gösteren önemli etkenlerden biri de şudur ki, o, bizim günlerde dünyayı döne döne gezip dolaşmak olanağı bulur. Çeşitli halkların yüzyıllarca yarattığı manevi servetlerle karşılaşması ona şöyle bir düşünce aşılamıştır ki, şair komünist olarak yalnızca kendi halkını değil, hem de insanlığın manevi servetlerinin varisidir. XX. Kurultay Resul Rıza'ya onun ülkesinde hele de kendini gösteren hoşa gelmek "miras"la, geçmişin her tür kalıntısıyla savaşım vermek, onu aradan kaldırmak için büyük manevi güç verdi.

Hayatın ileri sürdüğü problemlerden gür sesle konuşmak için mutlak yeni şiir biçimi arayıp bulması gerekirdi. Resul ken-

di deneyimini, yaşamsal bilgisini gençlik aşkıyla, kanatlı isteklerle bağlayarak bu biçimi yarattı.

Bana öyle gelir ki, Resul'un bir nice yıl Azerbaycan Filmcilik Bakanı olması da onun yaratıcılık uğurlarına olumlu etki göstermiştir. Sinema sanatı en genç, yaşamla canlı temasta olmak, bence, şair Resul Rıza'nın yenilikçiliğine zemin yarattı.

Resul Rıza felsefi şiirler yazmayı seven şairdir. Sevindiricidir ki, onun felsefesi şiirsel tipler prizmasından geçiyor.

Onun *Gönlümde Bahar* kitabı önümdedir. Birçok felsefi şiirinin adını anmak isterdim: "Gönlümde Bahar", "Yaz Gelir", "Bakü", "Benim Sokağım", "Yeni Menziller", "Yeni Söz", "Umut", "Kuşku", "Keder ve Ben", "Keyifli İskender", "İki Buruğun Sohbeti", Sibernetik, "Uşakta Düşünceler", "Vatandan Uzaklarda", "Rotterdam'da Heykel", "Elcezair Meydanında" ve "Bir Gün de İnsan Ömrüdür", "Deney Günleri"[37] poemaları...

("Deney Günleri" poeması kişiye yapınma devri hakkında yazılmış ilk poetik eserlerdendir.)

Azerbaycan klasik ve çağdaş edebiyatı, halkın benzersiz nağmesidir. Resul'un sesi bu nağmenin en iyi özelliklerini kendinde toplamıştır.

III. Nâzım'ın ölümünden sonra Azerbaycan'da yayımlanan üçüncü yazısı, "Azeri Kültürü Üzerine Düşünceler"dir. Bu yazı daha önce verildi.

"Hayat Güzeldir, Kardeşim! / Romantika" Filmi

Nâzım'ın *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı Cafer Cabbarlı adına Azerbaycan Film Stüdyosu tarafından filme çekilmeye başlanır. Bu konuda, *Bakı*'da (14.4.1966) M. Adurov'un "Dikkat, Film Çekilir" üst başlığı altında "Romantika" başlıklı yazısı yayımlanır. M. Adurov, filmin çekimi hakkında aşağıdaki bilgileri verir:

...Birkaç ay sonra seyirciler görkemli Türk yazıcısı Nâzım Hikmet'in *Romantika* adlı son iri hacimli eseri ile perdede kar-

37 "Kızıl Gül Olmayaydı" poeması göz önünde tutulur.

şılaşabilecekler. C. Cabbarlı adına Azerbaycan Film Stüdyosu L. Akranoviç'in yazdığı senaryo esasında bu eseri filmleştirir. *Romantika* filmini çeken ekip Moskova'daki çalışmasından sonra şehrimize dönmüştür. Yaratıcı ekip başkentte filmin birçok sahnesini, halklar dostluğu epizotlarını, Ahmet'in Anuşka ile tanıştığı sahneleri çekmiştir.

Yakındoğu komünistlerinin güzel günlere hazırlığını betimleyen sahneler ise Bakü'de çekilmiştir... Genç yönetmenler, Sovyetler Birliği Sinema Enstitüsü mezunları Ramiz Askerov ve Antoni Voyazos oyunculara titizlikle yaklaşarak, en küçük ayrıntıları bile gözden kaçırmıyorlar. Onlar her sahneyi en az 30-40 defa çekiyorlar.

"*Romantika* benim ve meslektaşım A. Voyazos'un uzun metrajlı sanatsal film çekmek alanında ilk deneyimimizdir," diye Ramiz Askerov bilgi verir. "Bunun için de işimize sorumlulukla yaklaşıyoruz. Filmde oynayan gençlerin oyunculuk mahareti, ekibin bütün çalışanlarının işe yürekten yanaşması umuyoruz ki, izleyiciler karşısındaki sınavdan başarıyla çıkacağız."

Romantika'nın yaratıcılarından R. Askerov, A. Voyazos, operatör Rasim İsmayılov, ressamlar Fikret Bağırov ve Nadir Zeynalov gibi, oyuncuların da çoğunluğu gençlerdir. Seyirciler filmde V. Koval (Ahmet), O. Habalov (İsmail), N. Aliyeva (Hizmetçi), M. Melikov (Kerim), N. Zinovyeva (Anuşka), M. Ağazade (Cemile)... gibi oyuncuların oyunu ile karşılaşabilecekler. Umuyoruz ki, sinema meraklıları A. Geraybeyli'nin, İ. Efendiyev'in, E. Kasımov'un oyununu bu defa da beğenecekler. Filmin müziğini F. Amirov yazıyor.

Filmin yaratıcı ekibi yalnız oyuncu, yönetmen, besteci, ressam ve operatörlerden oluşmuyor. Seyircilerin perdede göremeyeceği bütün yardımcı ekip de büyük emek harcayarak film çekiminin başarıyla bitirilmesi için çalışıyorlar.

Romantika filminin çekimi devam ediyor.

Bakı'da (21.1.1967) "Nâzım Hikmet'in Anadan Olmasının 65. Yılı Münasebetiyle" genel başlığı altında verilen "Hayat Güzeldir, Kardeşim!" başlıklı yazıda aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

C. Cabbarlı adına Azerbaycan Film Stüdyosunda *Hayat Güzeldir, Kardeşim!* adlı yeni bedii filmin üretimi sona ermiştir. Film görkemli Türk şairi Nâzım Hikmet'in *Romantika* eseri esasında yaratılmıştır. Filmdeki olaylar Doğu ülkelerinin birinde geçiyor.

Bu film takiplerden, polislerin işkencelerinden, karanlık zindanlardan korkmayan, özgürlük uğrunda savaşımı bir an bile durdurmayan, devrimci çalışmalarını gizli sürdüren komünistlerden söz ediyor.

Filmin kuruluşçu yönetmenleri Ramiz Askerov ve Anton Voyazos, baş operatörü Rasim İsmayılov'dur. Filmin senaryosunu L. Akranoviç yazmıştır. Musikisi SSRİ halk artisti F. Amirov'undur. Filmde tiyatro ve sinema artistlerinden V. Koval (Ahmet), O. Habalov (İsmayıl), A. Geraybeyli (Şükrü Dayı), N. Zinovyeva (Anuşka) vb. oynamışlar.

Hayat Güzeldir, Kardeşim! bedii filmi büyük şair, dramaturg, içtimai hadim Nâzım Hikmet'in anadan olmasının 65. yılına Azerbaycan Film emekçilerinin güzel hediyesidir.

Nâzım'ın 65. doğum yıldönümü için, onun yakın dostu Resul Rıza "Canlı Nâzım" başlıklı yazısında şunları söylüyor:

Nâzım Hikmet, her gün en az on mektup alıyorum, diyordu. Ben bu mektupları onun yazı masasının üstünde, çalışma odasındaki cam kapaklı kafeslerde çok gördüm. Bu mektupların coğrafi haritasını çıkarırsak gerek şairin Peredelkino'daki yazlık evinden ve Moskova'da 2. Pesçanı'daki evinden dünyanın bütün kıtalarına, farklı ülkelerin birçok kentine, köyüne hatlar çekelim. Yalnız kentlerden, köylerden değil, okyanuslarda yüzen gemilerden, uçaklardan da Nâzım'ın adına mektuplar, telgraflar gelirdi. Bu mektupların büyük bir çoğunluğu şairin tanımadığı insanlardan, okuyuculardan olurdu. Bu mektup yazanların çoğu gençlerdi. Aynı mektuplardan bir deste alıp baktığını ve onlarla insanlarla konuşur gibi konuştuğunu görürdünüz. Üstünde çeşitli biçimli markalar olan zarflardaki mektuplar nice nice insanın sevincinden, derdinden, arzusundan söz ederdi. Nâzım kâh kederli, kâh heyecanlı bu mektup-insanların onu en çok düşündüren insanlığın canlı parçalar olduğunu söyler ve üzüntüyle eklerdi ki, bunların hepsine yanıt vermek olanaksızdır.

Büyük şairin yaralı kalbinin sonsuza değin susuşunun üzerinden bir yıl geçmişti. Nâzım'ın Moskova'daki evinde onun birçok yakın dostu ile oturup Nâzım'ın şiirlerini okuyor, ondan söz ediyorduk. Bu sırada kâğıt bir dosya getirdiler. Japonya'dandı. Dosyanın içinde bir mektup ve renkli kâğıttan kesilip ipek ipliğe dizilmiş turna modelleri vardı. Bunları Tokyolu çocuklar – "Bin Turna" kulübünün üyeleri göndermişlerdi. Hiroşima kırımından sonra Japonya'da böyle kulüpler kurulmuştur. Bu kulübün üyeleri simge olarak "Bin Turna" adıyla insanlığı atom felaketine karşı savaşıma çağırırlar.

Mektubun beni en çok etkileyen yönü bu değildi. İnsanlığı yeni felaketlerden korumaya çağıran yüzlerce böyle mektup şimdi de her gün görkemli sanat, bilim insanlarının adına, redaksiyalara gelir. Meraklı orası idi ki, Japonyalı çocuklar Nâzım'a "Aziz Nâzım, sen biliyorsun ki, biz ilk atom bombasının dehşetine hedef olmuş ülkenin çocuklarıyız," diye yazıyorlardı. Bu mektup canlı, diri Nâzım'a yazılmıştı. Mektuptan aydın görünürdü ki, onlar Nâzım'ın bir yıl önce öldüğünü bilirler. Ancak Tokyolu balalar varlığın bu amansız yargısını kabul etmek istemiyorlar. Onlar yazıyorlardı: "Büyük şair, senin Hiroşimalı Ömü Cocu, yani ölü kız hakkmdaki şiirini hiçbir şair tekrar yazmasın diye, biz savaşım veriyoruz. Bu savaşımda sen de bizim aramızdasın, bizim başımızdasın."

Eğer Nâzım Hikmet, yüzyılımızın büyük sanatçısı sağ olsaydı, bugün onun 65. yaşını bayram olarak kutlayışımızı gözleriyle görürdü. Nâzım yoktur. Lakin bugün onun ölmez sanatının bayramıdır. Japonyalı balalar, "Bin Turna"nın üyeleri haklıdırlar. Nâzım Hikmet hakkında her zaman aramızda olan savaşımcı, insancıl, yenilikçi bir şairden, canlı bir insandan söz eder gibi söz etmeliyiz. Ben dünen Moskova'ya çektiğim telgrafı Nâzım Hikmet'in adma gönderdim ve yazdım ki, senin yaşayıp yarattığın insan yuvasına selam gönderiyor, tazim ediyorum, Nâzım, büyük sanatçı, dost, kardeş!

Nâzım Hikmet'i Anma Programları

Yukarıda yazılanlardan da anlaşılacağı gibi Nâzım Hikmet'in doğum yıldönümlerinde Azerbaycan'da anma prog-

ramları düzenlenir, gazete ve dergilerde onun hakkında yazılar ve şiirler yayımlanır. Bu kutlamalar, 5 ve 5'in katlaması olan yıllarda yapılır ve gelenekselleşmiş durumdadır. Azeri basınından izleyebildiğimiz kadarıyla, Azerbaycan'da Nâzım Hikmet'in 65.'inden başlayarak 95. doğum yıldönümlerine kadar kutlanmıştır.

Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'da Yayımlanan Kitapları

Nâzım Hikmet'in sağlığında Azerbaycan'da beş tane kitabı yayımlanır. Bunlar:

1. *Güneşi İçenlerin Türküsü* (1928),
2. *Şiirler* (1952),
3. *Seçme Şiirler* (1952),
4. *Seçilmiş Eserleri*, 1. cilt: Şiirler (1961),
5. *Seçilmiş Eserleri*, 2. cilt: Piyesler (1963).

Nâzım'ın ölümünden sonra tek kitabı yayımlanır: *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim.*

Kitap, *Yaşamak Gözel Şeydir, Kardaşım* adıyla 1983 yılında, Tofik Melikov'un çevirisi ve Akşin Babayev'in redaktörlüğünde Yazıcı yayınları tarafından 40.000 adet basılır. Kitabın redaktörü Akşin Babayev kitaba "Üç Tür Yaşamak Var..." başlığıyla bir de önsöz yazar.

Akşin Babayev şunları söylüyor yazdığı önsözde:

> 20. yüzyılın en büyük sanatçılarından olan Nâzım Hikmet hem güçlü şair, hem üstat dramaturg, hem de yetenekli yazardır. Ancak Nâzım Hikmet'in güzel bir yazar olmasını, nedense, uzmanların dışında, geniş okuyucu kitlesi o kadar da bilmez. Bunun da kendi nedenleri var. Bu işte her şeyden önce Nâzım Hikmet'in parlak şairlik yeteneğinin etkisi görülür. Şiir onun yaratıcılığının asıl mihveridir. Nâzım'ın bize bağışladığı (verdiği) ikinci sevinç vesilesi onun aynı zamanda büyük dramaturg olmasıdır. Bu da onun yazarlığını (romançılığını) gölgede bırakan ikinci özelliğidir. Burada üçüncü bir etkeni de belirtmek gerekir. Bu, edebî kamuoyumuzun, bilim adamlarının, çevirmenlerin, yayıncıların Nâzım'ın kalıtında önemli yer tutan düzyazı eserlerine gereken özeni göstermemesidir. Nâzım

Hikmet bir bakıma bizim de kendi sanatçımızdır. Hatta onun ilk kitabı da –*Güneşi İçenlerin Türküsü*– 1928 yılında Bakü'de yayımlanmıştır. Üstelik, Nâzım Hikmet'i Azerbaycan'la, şiir-sanat emekçilerimizle bağlayan teller çok güçlüydü. Halkımızla Nâzım'ın karşılıklı sevgi, tanışlık ve dostluğunun yaklaşık 40 yıllık geçmişi vardır. Burada başka bir yönü de belirtmek gerekir ki, Nâzım Hikmet ve Azerbaycan konusu, daha ciddi biçimde incelenmemiştir. Genellikle, Nâzım yaratıcılığı köklü incelenmesini bekliyor. Ülkemizde bu alanda ilk adım olarak şairin en güzel incelemecisi merhum Ekber Babayev'in *Nâzım Hikmet* monografisini anadilimize çevirmek, Nâzım'ın sanatının ayrı ayrı yönlerini araştırmak gerekir. Kuşkusuz ki, bu işin yerine getirilmesi için Nâzım'ın eserlerini, hatta bütün eserlerini, yeniden yayımlamak zorunludur.

Yeniden Nâzım'ın düzyazısı konusuna dönelim. Dikkatinize sunulan *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı Nâzım Hikmet'in çok güçlü düzyazı eseridir. Roman aslında özyaşamöyküsel özellik taşıyor. Burada Nâzım Hikmet'in devrimci çalışmaları, Moskova'da Doğu Emekçileri Komünist Üniversitesi'nde öğrenim görmesi, Türk komünistlerinin ve komünist düşünceli insanların kaderi, savaşımı yansıtılır.

Roman bütünüyle Nâzım yaratıcılığına özgü yenilikçi anlayışla yazılmıştır. Konusu bakımından son derece ilginç olan bu eser güncelliğini bugün de koruyor. Çünkü şairin yurdunda demokrasi, sosyalizm uğrunda savaşım bugün de aynı koşullar altında sürüyor. *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanı bu savaşımın estetik (bazı durumlarda belgesel) salnamesidir, tarihidir.

Eserin estetik özellikleri arasında onun lakonikliğini, kahramanların olgunluğunu, dolgunluğunu vurgulamak gerekir. Kısa, ancak anlamlı diyaloglar, iç monologlar, geçmişe dönüşler, daha doğrusu, geçmişle şimdinin zaman ve mekân sentezi romanın en tipik yönlerindendir. Bu yenilikçilik Nâzım Hikmet'e şiirlerinde de oyunlarında da olduğu gibi, *Yaşamak Güzel Şey Be Kardeşim* romanında da parlak suretler yaratmaya olanak sağlamıştır. Nâzım Hikmet şahsen tanıdığı insanları, tanığı olduğu olayları kendi yaratıcılık süzgecinden geçirerek

genelleştirmiş ve tipleştirmiştir. Bunun için de Ahmet, İsmail, Kerim gibi kahramanların yaşamı, savaşımı bize doğal, canlı ve ilginç görünür.

Romanı anadilimize Sovyetler Birliği Bilimler Akademisi bilim emekçilerinden yetenekli Türkolog Tofik Melikov çevirmiştir. O, çevirinin, özgününe yakın olmasına özen göstermiştir. Eserin en önemli özelliklerinden biri onun biçem özgünlüğüdür. Roman poetik dille düzyazı dilinin sentezine en güzel örnektir. Nâzım Hikmet bu biçemin sayesinde büyük bir tarihî dönemi kısa levhalarla yansıtabilmiştir. Romanda olayların birbirini özgün anlatımlarla dengelemesi eseri çok okunaklı kılıyor. Böyle bir biçem özgünlüğü her şeyden önce eserin dilinde kendi yansımasını bulmuştur. Tofik Melikov çevirisinde bu biçem güzelliğini korumaya çalışmıştır. O, eseri çevirirken Nâzım'ın dilini yaralamamaya çaba göstermiş, özgününe bağlı kalmıştır.

Yaşamak Gözel Şeydir, Kardaşım

"Yaşamanın güzel şey" olduğunu bilen ve onun daha da güzel olmasına can atan kahramanların savaşımını, sevincini, kederini, nefretini ve sevgisini yansıtan bu gerçekçi eserin Azeri dilinde yayımlanması, hiç kuşkusuz, okuyuculara güzel armağandır. Nâzım Hikmet kendisi de hapishaneden yazdığı mektupların birinde yaşamak konusunda diyordu: "... Üç tür yaşamak var. Birincisi, yaşadığının farkında bile olmamak. Yani yaşadığını, yaşamak denilen mefhumu bütün azametiyle anlamadan yaşamak. Yani insanların büyük ekseriyeti gibi... İkincisi, nerede olursan ol, hangi şartlar altında olursan ol, yaşamak bir saadettir senin için. Düşünmek, okumak, sevmek, dövüşmek, görmek, işitmek, çalışmak, işkence görmek, nefret etmek, kısaca, bütün bu maddi ve manevi şeyler saadettir senin için. Yani müstakil ve serbest yaşamak denilen şey, ne güzeldir! Bunu her an ve her şeraitte anlarsın. Üçüncüsü, yaşamak sadece bir vazifedir senin için. Bazen ölmek nasıl

bir vazife olursa, yaşamak öyle bir vazifedir. Verilmiş bir sözü yerine getirmek gibi. Benim için yaşamak mefhumu ister hapiste olayım, ister olmayayım, ister sevgilimin eli elimde ay ışığını seyredeyim, ister hapishanedeki odamın tavanını, yaşamak bir saadettir. Hatta bana öyle gelir ki, Türk edebiyatında 'yaşamak ne güzel şeydir' diyen ilk şair bendenizdir."

Başka bir yaşamak türü ise, ölümsüzlüktür. Bu, Nâzım Hikmet'in kendisine ve eserlerine aittir.

Akşin Babayev'in yukarıdaki yazısından da söylediği gibi, Nâzım Hikmet, her dönemde Azerbaycan'ın da sanatçısı olarak görülmüştür.

Nâzım Hikmet'in Bulgaristan'da Türkçe olarak basılan *Seçilmiş Şiirleri* ve sekiz ciltlik *Bütün Eserleri* kitaplarını da bulmak olası Azerbaycan'da.

Azerbaycan'da Nâzım Hikmet'le İlgili Kitaplar

Nâzım Hikmet hakkında, Azerbaycan'da yüzlerce yazı ve şiir yazılmış ve yayımlanmıştır; üniversitelerde onlarca tez hazırlanmıştır. Bunların yanında, değişik yazarların ve araştırmacıların kitapları yayımlanmıştır. Bu kitapların bazıları Rusça, bazıları Azerice, bazıları da hem Azerice hem de Rusça yayımlanmıştır. Biz, burada daha çok Azerice yayımlananları kısaca tanıtacağız.

I. Akşin Babayev'in Kitapları

Akşin Babayev, üniversite bitirme tezini Nâzım Hikmet'in oyunları üzerine hazırlamış, Nâzım hakkında uzmanlaşmış bir araştırmacı-yazardır. Nâzım hakkında iki tane kitabı vardır. Bunlar.

A) *Nâzım Hikmet*, Işık Neşriyatı, Bakü 1978, 88 sayfa.

Kitabın redaktörü Ahmet Ahmedov şunları yazmış kitabın iç kapağına:

Bu fotoğraflı kitap komünist şair, Uluslararası Barış Ödülü sahibi Nâzım Hikmet'in hayat ve yaratıcılığına ayrılmıştır. Kitapta Nâzım Hikmet'in Sovyetler Birliği, ayrıca Azerbaycan'la ilişkileri somut örnek ve fotoğraflı belgelerle gösterilmiş, ya-

yımlanmış eserleri, sahnelenmiş piyesleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir.

Kitabın yazarı betikbilimci (filolog) Akşin Babayev Nâzım Hikmet'in incelemecilerindendir. O, 1967 yılında Nâzım Hikmet'in yaratıcılığı hakkında tezini savunmuş ve filoloji adayı bilginlik derecesi almıştır. Akşin Babayev 1972-1975 yıllarında Türkiye'de tercüman olarak çalışırken Nâzım Hikmet'in yaratıcılığı hakkındaki çalışmalarını sürdürmüş, çalışmasıyla ilgili bilgi ve belge toplamış ve o dönemin yayın organlarında ilginç yazılar yazmıştır.

B) *100 Yaşlı Nâzım Hikmet*, Bakü 2000.

Kitap, "Nâzım Hikmet'in doğumunun 100. yılına ithaf" edilmiş. Kitabın yayıncısı ve önsözün yazarı Müşfik Medetoğlu şunları söylüyor:

Yetenekli yazar, usta kalem sahibi Akşin Babayev, 20. yüzyılın en büyük sanatçılarından olan Nâzım Hikmet yaratıcılığının en çalışkan incelemecilerinden ve propagandacılarındandır. O, daha öğrenciyken "Mavi Gözlü Dev"le – "alev gibi sapsarı saçları, mavi gözleri" olan Nâzım Hikmet'le görüşmüş, "defalarca onunla karşılıklı oturup sohbet etmiş... ve sonra bir gün onun öldüğünü duyunca en yakınını yitirmiş çocuk gibi hüngür hüngür ağlamış" Akşin Babayev'in "bir süre eli işten soğusa da", sonradan Nâzım aşkı, Nâzım sevgisi üstün gelmiş, o, çeşitli toplantılarda, televizyon ve radyoda yaptığı konuşmalarda şair hakkında söyledikleriyle, yazdığı makalelerle teselli bulmuş, 1967 yılında Nâzım Hikmet yaratıcılığı hakkında yazdığı tezini savunmuş, beş yıl sonra Nâzım Hikmet'in özlemini çektiği Türkiye'ye çalışmaya gitmiş, Ankara'da, İstanbul'da, İzmir'de, Konya'da "Ceviz Ağacı"nı aramış, Nâzım Hikmet hakkında incelemelerini sürdürmüş ve hatta günün birinde "Özgürlük" radyosundan konuşarak Nâzım Hikmet'e olan sevgi ve isteğini yüksek sesle bütün dünyaya bildirmiştir.

Akşin Babayev'in *Nâzım Hikmet* (Bakü, 1978), *Çağdaş Türk Dramaturgiyasında Sosyal Motifler* (Bakü, 1982), *Nâzım Hikmet Yaşamı* (Berlin, 1989), *Azerbaycan ve Türk Dünyası* (1998) ve başka kitaplarında Nâzım Hikmet'in hayatı, yaratıcılığı, Azerbaycan'la

bağlılığı geniş biçimde yansıtılmıştır. 1983 yılında yayınlanmış *Yaşamak Güzel Şeydir, Kardeşim!* kitabına Akşin Babayev'in yazdığı "Üç Tür Yaşamak Var..." başlıklı önsözü bütün okuyucular tarafından ilgiyle karşılanmış ve incelemeciler tarafından yüksek değerlendirilmiştir.

İşte, Akşin Babayev'in bir eseri daha, *100 Yaşlı Nâzım Hikmet* kitabı okuyucuların hizmetine sunulur. Kitapta yazarın ölümsüz sanatçıyla ilgili anıları, onun Nâzım Hikmet dünyası hakkında düşünceleri, daha sağlığındayken eserleri az kala bütün dünya dillerine çevrilerek dış ülkelerde yayınlansa da, oyunları dünyanın en büyük salonlarının sahnelerinde oynansa da, kendi ve eserleri kendi doğma vatanı Türkiye'de yasaklanmış Nâzım Hikmet hakkında çeşitli bilgiler, mektuplar, fotoğraflar vs toplanır. Eser baştan sona değin N. Hikmet sanatına, N. Hikmet dünyasına, N. Hikmet aşkıyla, N. Hikmet sevgisiyle kaleme alınmış. Nâzım Hikmet severlere değerli armağan olan bu kitabın yazarı yazıyor:

"Evimizde Türk klasik edebiyatının ruhu hâkimdi...

Evimizde Nâzım bir puttur. Onun fotoğrafı yazı masamı beziyor. Kızım Ayten, Nâzım'ın felsefi görüşlerine hasredilmiş eser yazıp yayınlattı. Hayat yoldaşım Müzeyyen Hanım, Zekeriya Sertel'in Nâzım hakkında yazdığı *Mavi Gözlü Dev* kitabını dilimize çevirdi. Oğlum Gündüz üç yıldır N. Hikmet'in vatanında, Türkiye'de çalışıyor... Türkiye'den Azerbaycan'a gelen her bir sanat temsilcisini karşılarken ilk sözü Nâzım Hikmet olur. Övünüyorum ki, ben Türkiye'de faaliyet gösteren Nâzım Hikmet Kültür ve Sanat Vakfı'nın İstişare Heyetinin üyesiyim...

Bir sözle, evimizde, talihimizde Nâzım ruhu yaşıyor!"

Evet, Nâzım Hikmet yaşıyor, her zaman yaşayacaktır! Nâzım Hikmet ölümsüzdür, her zaman ölümsüz olacaktır!

Nihayet, bir kitabın daha ışık yüzü görmesi nedeniyle Akşin öğretmeni ve böylece de, bütün okuyucuları, Nâzım Hikmet severleri yürekten kutluyor ve esenlikler diliyoruz!

C. Akşin Babayev'in bir başka kitabı daha var: *Azerbaycan ve Türk Dünyası*. Kitapta Türkiye ve Azerbaycan arasındaki ilişki-

lerle birlikte, Nâzım Hikmet konusunda da geniş kapsamlı olarak durulmaktadır.

Not: Akşin Babayev'in kızı Ayten Babaeva'nın Rusça olarak yazıp yayımlattığı *Nâzım Hikmet'in Dünya Görüşü* (Bakü, 1994) adlı kitabı var.

II. Necef Kuliyev'in kitabı: *Yana Yana.*

Kitap, Azerneşr tarafından 1978 yılında 19.000 adet basılmış. Mirza İbrahimov "Nâzım Hikmet'in Zindan Hayatı" başlığıyla bir önsöz yazmış kitaba. Kitabın redaktörü, kitapta ele alınan konuyu şöyle özetlemiş: "Necef Kuliyev'in okuyuculara sunulan *Yana Yana* kitabı Türk halkının fedakâr oğlu, dünyada barış, özgürlük ve kardeşliğin yorulmaz savaşımcısı, büyük şair Nâzım Hikmet'e hasredilmiştir. Yazar eserde Nâzım Hikmet'in bütün hayatından değil, ancak zindan hayatından söz etmiştir."

III. Abuzer İsmayılov'un kitabı: *Nâzım Hikmet / Hayat ve Yaratıcılık Salnamesi.*

Kitap, Yazıçı Yayınları tarafından 1990 yılında 3.500 adet basılmış. Kitabın iç kapağında "Kitaba Türk şairi Nâzım Hikmet'in hayatı, yaratıcılığı hakkında çağdaşlarının yazdığı makale ve anılar alınmıştır" açıklaması yapılmaktadır.

IV. Radi Fiş'in kitabı: *Nâzım Hikmet.*

Kitap, Gençlik Yayınları tarafından 1985 yılında 30.000 adet basılmış. Dilimize *Nâzım'ın Çilesi* adıyla çevrilen bu kitabın iç kapağında aşağıdaki açıklama yapılmaktadır:

> Kitap yirminci yüzyılın büyük şairlerinden biri Nâzım Hikmet'e hasrolunmuştur. Yazar şairin ideallerinden, savaşımından, komünist dünya görüşünden söz ettiği gibi, aynı zamanda Nâzım'ın gençlik yıllarından, Moskova'da öğrenim gördüğü zamanlardan ve en başlıcası ise uzun yıllar üzüntülü hapishane hayatından söz açıyor. Şöyle ki, R. Fiş her şeyden önce Nâzım Hikmet'in özel hayatını, demir parmaklıklar arkasında geçmiş ömrünü ve Moskova'daki son yıllarını kaleme almıştır.

Radi Fiş'in kitabının Rusça baskısını da görmek olası kitaplıklarda.

V. *Bakü'ye Gidiyorum... / Nâzım Hikmet ve Azerbaycan*

Kitap, Yazıçı Yayınları tarafında 1984 yılında 15.000 adet basılmış. Kitabın düzenleyeni Reşid Kuliyev. Kitaba Süleyman Rüstem "Azerbaycan'ın Sanatçı Dostu" başlıklı bir önsöz yazmış. Kitabın arka-iç kapağında aşağıdaki açıklama yapılmıştır:

> Bu kitap Türk halkının görkemli şairi, barış, özgürlük mustucusu Nâzım Hikmet'in Azerbaycan halkına ve Azerbaycan halkının Nâzım Hikmet'e olan karşılıklı sevgisini yansıtır.
>
> Kitaba görkemli şairin Azerbaycan'a hasrettiği şiirleri, edebiyatımızla, güzel sanatlarımızla ilgili makaleleri, konuşmaları toplanmıştır.
>
> 'Şiir çelengi' ise Azerbaycan şairlerinin Nâzım Hikmet'e verdikleri muhtelif ıtırlı, elvan güllerden-şiirlerden örülmüştür.

Ekber Babayev'in *Nâzım Hikmet* adlı kitabı, ne yazık ki, Azericeye çevrilmemiş. Bu kitabın Rusçasını bulmak olası Azerbaycan'da.

Nâzım Hikmet'in "Tek kişilik okurum" dediği, her zaman yanında görmek istediği, Sovyetler Birliği'nde yaşadığı yıllarda kendisine en yakın kişi olarak gördüğü Ekber Babayev'in yazdığı *Nâzım Hikmet* adlı kitap, gerek Sovyetler Birliği'nde gerekse Türkiye'de ilgiyle karşılanır. Ayrıca bu kitap, Nâzım Hikmet hakkında yazılmış temel kaynaklardan biridir. Böyle olmasına karşın, Ekber Babayev, 25 Haziran 1977 tarihinde Kemal Bayram'ın sorduğu bir soruya Nâzım Hikmet hakkında hiçbir şey yazamadığını söyler.

İlginç bir söyleşi olması nedeniyle, Ekber Babayev'le yapılan bu söyleşinin bir bölümünü, (Söyleşide Şükran Kurdakul ve İlhami Soysal da vardır.) Kemal Bayram'ın *Sibirya Şafağı* adlı kitabından buraya aktarıyorum.

> Kemal Bayram – Sayın Ekber Babayef, bir şey soracağım izninizle?
>
> – Buyrun.

– Nâzım Hikmet için yazdığınız kitap Türkiye'de ilgiyle karşılandı, çok beğenildi. Sanat ve Edebiyat çevrelerimiz uzun süre bu kitap için yazdı ve konuştu. Nâzım Hikmet'in yaşamıyla ilgili anlatamadığınız, yazamadığınız çok ilginç ve sizi etkileyen bir olay var mı, bize anlatır mısınız?

– Çok şey oldu. Onu söylüyeyim, hiçbir şey yazamadım.

– Peki bu ilginç şey, yazamadığınız şey nedir sizce?

– Hepsi şu anda aklıma gelmez ki.

Şükran Kurdakul – Ben şimdi somutlayacağım bu soruyu. Eski TÖS Genel Sekreterlerinden bir arkadaş var. Adını şimdi hemen hatırlayamadım. Kemal Bey hatırlarsan belki çıkarırız, adı Aydemir idi arkadaşın...

Kemal Bayram – Bizim Aydın Aydemir olmasın?

Şükran Kurdakul – Evet evet Aydın Aydemir. Bana bir rastlayışında "Nâzım Hikmet'in ölüm yıldönümü nedeniyle *Cumhuriyet*'te çıkan yazını çok sevdim abi. Sanki Nâzım'ın son mektuplarını okumuş da yazmış gibisin" dedi. Dedim "Son mektupları mı var Nâzım'ın?" "Elbette" diye cevap verdi "1950 ile 60 arasında ablasına, kız kardeşine yazdığı mektuplar var. Benim elimde bu mektuplar, yayınlayacağım."

Bunun üzerine dedim ki "Alahaşkına bu mektuplarda Sait Faik hakkındaki görüşleri değişmiş mi, değişmemiş mi?" "Ohoo" dedi "Mektupların bir çoğunda Sait Faik üzerinde görüşlerini belirtiyor ve çok sevdiğini söylüyor" bunlar doğru değil mi Ekber Bey?

Ekber Babayef – Doğru tamamıyla.

Sabiha ve Zekeriya Sertel'in Nâzım'la İlgili Yazıları

Serteller ile Nâzım Hikmet'in dostluk ilişkileri, Nâzım 1928 yılında Moskova'dan döndükten sonra *Resimli Ay*'da başlıyor ve yaşamının sonuna değin sürüyor. Önce Serteller yurtdışına çıkıyorlar bilinen nedenlerle, daha sonra da Nâzım Hikmet. 1960'lı yılların başlarında Serteller, Nâzım Hikmet'in yardımıyla, Azerbaycan'ın başkenti Bakü'ye yerleşirler. Sabiha Sertel 2 Eylül 1968 tarihinde ölür ve Bakü'deki "Fahri Hıyaban"a gömü-

lür. Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel'in ölümünden bir süre sonra Bakü'den ayrılır.

Nâzım Hikmet 3 Haziran 1963'te Moskova'da öldüğünde Zekeriya Sertel ve kızı Yıldız, Bakü'dedir. Yıldız Sertel, Nâzım'ın ölümünü nasıl öğrendiklerini şöyle anlatıyor:

> Bakü'de ilk önce babamla beraber bir otelde kaldık. Sonra bize bir apartman dairesi buldular ve oraya yerleştik. Çok geçmeden bir gün telefon çaldı. Telefonu açan babam:
>
> "Ne söylüyorsun, evlâdım, Münevver, çok kötü haber veriyorsun," diyordu.
>
> Telefon eden "Münevver", bir süre Moskova'da Nâzım'ın yanında kalmış, bir Azeri heykeltıraşı idi... Verdiği kötü haber Nâzım'ın ölümüydü. Telefonu ben aldım.
>
> "Ben yarın Moskova'ya gidiyorum," diyordu Münevver.
>
> Yanıtladım: "Ben de."
>
> Böylece Münevver'le ikimiz ertesi gün Moskova'ya uçtuk. Babam rahatsız olduğu için gelemiyordu." (*Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli*, s. 87)

Yukarıdaki anılardan anlaşılacağı gibi, Nâzım Hikmet'in cenaze törenine yalnızca Yıldız Sertel katılabilir.

Nâzım'ın ölümünden sonra Zekeriya Sertel *Edebiyat ve İncesanat* gazetesi için "Büyük Kaybımız" başlıklı bir yazı yazar. Ancak, her nedense, bu yazı ne yazıldığı dönemde ne de daha sonra Azeri basınında yer alır. Bu konuda Aziz Mirahmedov şunları söylüyor (*Edebiyat Gazetesi*, 18 Ekim 1991):

> Ünlü Türk gazetecisi Zekeriya Sertel'in Edebiyat ve *İncesenet* için yazdığı "Büyük Kaybımız" adlı matem makalesini bana incelemeye göndermişlerdi; o yayımlanmayan makalenin aslı şimdi de benim kâğıtlarım arasındadır.

Zekeriya Sertel'in, Aziz Mirahmedov'un sözünü ettiği, "Büyük Kaybımız" başlıklı yazısı Azeri basınında yayımlanmaz, ama daha sonraki yıllarda Nâzım Hikmet hakkında yazdığı iki yazısına yer verilir. Bunlardan ilki "Benim Tanıdığım Nâzım Hikmet" (*Azerbaycan*, No: 5, Mayıs 1964), ikincisi ise "Nâzım Hikmet Faciası" (*Azerbaycan*, No: 8, Ağustos 1967) başlıklı yazılardır.

Sabiha Sertel'in de iki yazısı yayımlanır Nâzım Hikmet hakkında Azeri basınında. Bunlardan ilki "Nâzım Hikmet Hakkında Hatıralarım" (*Azerbaycan*, No: 3, Mart 1965), ikincisi ise "Nâzım Hikmet 'Resimli Ay'da" (*Azerbaycan*, No: 2, Şubat 1968) başlıklı yazılardır.

Sabiha Sertel'in ilk yazısının bir bölümünü okuyucuların dikkatine sunuyorum.

Dış Ülkelerde Gördüğüm Nâzım Hikmet

1951 yılında Nâzım'la Berlin'de Gençlik Festivali'nde görüştük. Tren istasyonuna beni karşılamaya gelmişti. Nâzım bambaşka bir insan olmuştu. Mutluydu. Neşeliydi, hayata yeni doğmuş gibiydi. Şiirlerinde ıstırabını yazdığı Afrikalı, Asyalı gençlerin omuzlarında geziyordu. Çin, Japon, Fransız, İtalyan uluslarının gençleriyle görüşür, onların davet ettikleri yerlere giderdi. "Sözüm Sizedir Fransızlar" şiirini yazıyor, gençlerin defterlerine imzalar atıyordu. Uluslararası gençler festivalinde on dört yıl süren zindan yaşamının acısını unutmuştu.

– Şu gençlere bak, diyordu, rengi, dini, ırkı, düşüncesi ayrı ayrı insanlardır, savaşa karşı barış uğrunda savaşımda onlar nasıl da birleşirler. Barış uğrunda böyle bir görüş hangi kapitalist ülkede görülmüştür. Bu da sosyalizmin bir zaferidir.

Nâzım kendisini barış için savaşıma adamıştı. Moskova'daki yaşamından söz etti. Demokratik Almanya'nın Cumhurbaşkanı Vilhelm Pik'in muhacirlik döneminde yaşadığı evi ona vermişlerdi. Bundan çok memnundu. Yalnız bir şikâyeti vardı. Nâzım'a bakan kadın, her sabah banyoyu hazırlayıp "yıkanın" diyormuş, Nâzım hayretle elini kaldırarak:

– Canım, her gün de yıkanılır mı, ben ördek değilim ki? diyordu.

1960 yılında Nâzım'ı ilk kez sinirli, karamsar gördüm. Bir gün restoranda yemek yiyorduk, çok yorgundu.

– Ölmek istiyorum, dedi. En çok sevdiğim dost ve yoldaşlardan ihanet gördüm. Ya ben insanları anlamıyorum, ya da onlar beni anlamak istemiyorlar. Hayatta çok dostum var. Lakin en büyük dostum Abidin Dino'dur. Düşmanım da çoktur.

Abidin Dino, onun İstanbul'dan tanıdığı çok eski bir dostuydu. Nâzım'ın *Memleketimden İnsan Manzaraları* eseri için resimler çiziyordu. Nâzım bu resimleri görünce heyecanlanmıştı:

– Göreceksin, bu Dino bir gün uluslararası bir ressam olacaktır, diyordu.

Nâzım 1958 yılında Dino'nun *Yürüyüş* adlı tablosu için şu dizeleri yazmıştı:

"Bu adamlar, Dino,
ellerinde ışık parçaları,
bu karanlıkta, Dino,
bu adamlar nereye gider?
Sen de, ben de, Dino,
onların arasındayız,
biz de, biz de, Dino,
gördük açık maviyi."

1962 yılı Temmuz ayı içinde Nâzım bizi görmeye gelmişti. Ona Ankara'da çıkan bir gazeteyi uzattım. Gazetenin birinci sayfasında "Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor" başlıklı bir yazı vardı. Nâzım bu yazıyı dikkatle ve yüksek sesle okudu. Sinirlendi, öfkelendi, odada gezinmeye başladı. Sonra masanın arkasına geçerek kâğıt kalem çıkardı ve şu şiiri yazdı:

VATAN HAİNİ

"Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.
Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet.
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."
Bir Ankara gazetesinde çıktı bunlar, üç sütun üstüne, kapkara haykıran puntolarla,
bir Ankara gazetesinde, fotoğrafı yanında Amiral Vilyamson'un
66 santimetre karede gülüyor, ağzı kulaklarında, Amerikan amirali
Amerika, bütçemize, 120 milyon lira hibe etti, 120 milyon lira.
"Amerikan emperyalizminin yarı sömürgesiyiz, dedi Hikmet
Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ."

Evet, vatan hainiyim, siz vatanperverseniz, siz yurtseverseniz, ben yurt hainiyim,

ben vatan hainiyim,

Vatan çiftliklerinizse,

kasalarınızın ve çek defterlerinizin içindekilerse vatan,

vatan, şose boylarında gebermekse açlıktan,

vatan, soğukta it gibi titremek ve sıtmadan kıvranmaksa yazın,

fabrikalarında al kanımızı içmekse vatan,

vatan tırnaklarıysa ağalarınızın,

vatan, mızraklı ilmühalse, vatan, polis copuysa,

ödeneklerinizse, maaşlarınızsa vatan,

vatan, Amerikan üsleri, Amerikan bombası, Amerikan donanması topuysa,

vatan, kurtulmaksa kokmuş karanlığınızdan,

ben vatan hainiyim.

Yazın üç sütun üstüne kapkara haykıran puntolarla:

Nâzım Hikmet vatan hainliğine devam ediyor hâlâ.

1963 yılının başlarında görüştüğümüz zaman Nâzım çok dalgın görünüyordu. İlk romanını yazıyordu. Her gün geliyor, yazdığı bölümleri bize okuyordu. Bu romanda Nâzım'ın hayatından alınmış bazı sahnelerden bahsedilir. Savaşıma nasıl romantik bir coşkuyla başladığı gösterilir. Nâzım, artık o dönemdeki düşüncelerinde sekter eğilimleri görmeye başlamıştı. Dogmatizmin ve sekterliğin başlıca düşmanı olmuştu.

– Örneğin, diyordu, biz *Resimli Ay* dergisinde ne için "Putları Yıkıyoruz" kampanyasına başlayarak halkın sevdiği şairlere saldırdık? Mehmet Âkif sofu imiş, bırak olsun. Kimi halk şiirleri yazmış, halka kendini sevdirebilmiştir. Örneğin, niye esasen Namık Kemal'in üstüne gittik. Kişi Abdülhamit baskısına karşı vuruşmuş, hapiste yatmış, sürgünlerde olmuştur. Lakin halk onu vatan şairi olarak tanıyor ve seviyor. Biz ise burjuva şairi diye onun üstüne gittik. Küçük burjuva dedik. Hatta Kurtuluş davasına katılanların da üstüne gittik.

Kendimizi halktan uzaklaştırdık. Sonra örneğin, benim yazdığım "Berkley" şiir midir? Diyalektik materyalizmi, Marksist felsefeyi şiirle vermek, anlatmak olur mu?

Nâzım'ın Türkiye'de sosyalist devrimi hayata geçirmek hakkında düşünceleri de değişmişti. Artık önceki gibi amaca ulaşmak için her yolun yararlı olduğunu söylemiyordu. Sadece gizli matbaa kurup bildiri dağıtmakla devrime kavuşulamayacağını anlamıştı. Şimdi devrim için nesnel ve öznel koşulların yetkinleşmesinden söz ediyordu. Sosyalizme giden yolun demokrasi aşamasından geçtiğini söylüyor, bugün yapılacak işin Türkiye'de demokratik devrimin hayata geçirilmesi ve Komünist Partisi'ne yasal çalışma olanaklarının sağlanması olduğunu söylüyordu.

Ona ülkede işçi hareketinin, sosyalizm akımlarının gelişip genişlediğini, sendikaların ve İşçi Partisi'nin kurulduğunu söylediğimiz zaman gözlerinin içi gülüyor "Desene, denize atılan maya tutacak" diyordu.

Onu son kez ölümünden iki ay önce görmüştüm. Neşeli ve mutluydu. Türkiye'de genişleyen hareket ona umutlandırıyordu.

3 Haziran 1963 tarihinde ölüm haberini aldığım zaman inanmak istemedim. İki ay önce o kadar şuh, o kadar canlı Nâzım bir an içinde nasıl yok olmuştu.

Benim tanıdığım Nâzım kalıplara sığmayan bir adamdı. Nâzım yalnız şiirde kalıpları kırmakla yetinmedi, sekter düşüncenin, dogmatizmin kalıplarını da kırdı. Bugün Türkiye'de yetişen öncü kuşağın çoğunluğu –Yaşar Kemal'ler, Aziz Nesin'ler, Orhan Veli'ler, Kemal Tahir'ler, Mahmut Makal'lar– onun ektiği tohumların ürünüdür. O, yaşamı boyunca yazıp yarattı, yarattı, sanat dünyasına şaheserler verdi. Bugünkü ve yarınki kuşakların sosyalizm işi için verdikleri ve verecekleri savaşıma ışık tutan, heyecan ve azamet veren bir hazine bırakıp gitti. Şirin'ine kavuşmak, su bulmak için Ferhat gibi elinde külünk dağları yardı, yalınayak geldiği sosyalist vatanında gözlerini yumdu.

Sabiha Sertel'in anıları *Roman Gibi* adlı kitabında toplanmıştır. Anılar, 1966'da Bakü'de yazılır ve Sabiha Sertel'in ölü-

münden (2 Eylül 1968) sonra 1969'da Sofya'da (*Narodna Prosveta*) yayımlanır. "Nâzım Hikmet 'Resimli Ay'da" başlıklı yazı *Roman Gibi* adlı kitabın "Resimli Ay'da Nâzım Hikmet" (s. 114-129), " 'Resimli Ay'da Edebiyat Tartışmaları" (s. 149-155) başlıklı bölümleridir.

Buradan da anlaşılacağı gibi, anılarının bir bölümü, Sabiha Sertel ölmeden ve anılar kitaplaşmadan önce Azerbaycan basınında gün ışığına çıkmış. Azerbaycan Yazıcılar Birliği'nin yayın organlarından biri olan *Azerbaycan*'da (No: 2, 1968) yayımlanmış.

Son Söz

Bir yazarın, bir şairin, bir sanatçının yapıtlarının bilindiği kadar yaşamının da bilinmesi gerektiğine inanmışımdır hep. Hele hele bu sanatçı yaşadığı döneme, yaşadığı topluma, yaşadığı dünyaya damgasını vurmuşsa, bulunduğu yerde bir iz bırakmışsa, yaşamını bilmek de yapıtlarını bilmek kadar önemlidir. Bir de bu sanatçı Nâzım Hikmet gibi birisi ise, bu çok daha önemlidir diye düşünüyorum. Nâzım Hikmet, yaşadığı döneme damgasını vurmuş sanatçımız, şairimiz. Yapıtları, gerek ülkemizde gerekse bütün dünyada en çok okunanların başta geleni. Hakkında ülkemizde ve dünyada binlerce yazı, yüzlerce kitap yazıldı. Ancak, Nâzım Hikmet'in yaşamını gerçekten biliyor muyuz? Buna olumlu yanıt vermem olası değil. Bana göre, Nâzım Hikmet hakkında bilinenler ne denli çoksa, bir o kadar da bilinmeyen var. Fahri Erdinç, "Nâzım Hikmet çoğumuz için yabancı değildir. Ama O'nun gittiği her ülkede bıraktığı anılarının bilinmesi de gereklidir," diyor *Nâzım Hikmet ve Bulgaristan*[38] adlı kitabının "Sunu" yazısında. Gerçekten de Nâzım Hikmet'in gittiği her ülkede bıraktığı anıları var. Bunların bir an önce derlenip toparlanmasında yarar var; Nâzım'ı tanıyanların, onunla arkadaşlık yapanların tamamı yok olmadan, onunla ilgili anılar silinip gitmeden...

Nâzım Hikmet, yaşadığı ülkelerde var olan düzenlere ve o düzenlerin yöneticilerine karşı hep muhalif olmuş, muhalif olmakla da kalmamış, onlara karşı kendi doğrularını da orta-

38 Evrensel Dostluk Yay., Ankara, 1977

ya koymuş bir sanatçıdır. Bu nedenle, hem Türkiye'nin hem de Sovyetler Birliği'nin gizli servisleri onu adım adım izlemişler, hakkında raporlar tutmuşlardır. Nâzım'ın gerçek yaşamının bilinebilmesi için, bu raporların da açığa çıkarılması gerekir.

Kısaca söylemek gerekirse, Nâzım Hikmet'in gerçek yaşamının yazılabilmesi için;

- Türkiye'de ve diğer ülkelerde gizli servislerin Nâzım Hikmet hakkında düzenledikleri raporların açığa çıkarılması,
- Nâzım Hikmet'in son yıllarında birlikte olduğu kadınlardan Galina'nın ve Vera'nın elinde bulunan belgelerin açığa çıkarılması,
- Nâzım Hikmet'in ölümünden sonra Vera Tulyakova'nın Rusya Devlet Edebiyat ve Sanat Arşivi'ne (PGALİ) verdiği Türkçe belgelerin açığa çıkarılması,
- Nâzım Hikmet'in "Tek kişilik okurum" dediği Ekber Babayev'in arşivinin incelenmesi,
- Nâzım Hikmet'in Moskova Radyosu'nda (Bildiğimiz kadarıyla, Moskova Radyosu'nda 27 tane konuşma kaseti var) ve başka ülke radyolarında yaptığı konuşmaların derlenip toparlanması,
- Dünya basınında Nâzım Hikmet hakkında yazılan yazıların, yayımlanan kitapların Türkçeye kazandırılma çalışmalarının yapılması,
- Nâzım Hikmet – Münevver Andaç mektuplarının açığa çıkarılıp yayımlanması,
- Nâzım Hikmet'in Dünya Barış Konseyi'nde yaptığı çalışmaların açığa çıkarılması,
- Dünyanın değişik ülkelerinden Nâzım Hikmet'e yazılan mektupların ve Nâzım Hikmet'in bu mektuplara yazdığı yanıtların açığa çıkarılması,
- Gerek Türkiye'de gerekse diğer ülkelerden Nâzım Hikmet'in yanında, yakınında bulunan kişilerin ellerinde bulunan belgelerin derlenip toparlanması gerekir.

Nâzım Hikmet hakkında yapılacak her çalışmanın eksik kalacağını, yapılacak her çalışmanın birbirini tamamlayacağını düşünüyorum.

Kaynaklar

Abuzer İsmayılov-Ahmet Elbrus: "Nâzım Hikmet ve Bakü", *Edebiyat ve İncesanat*, 3 Şubat 1968.

Abuzer İsmayılov: "Bir Şeklin Tarihi", *Edebiyat ve İncesanat*, 6 Ocak 1984.

Adile İskenderova: "Unutulmuş Adam", *Bakı*, 10 Ağustos 1965.

Akşin Babayev: *Nâzım Hikmet*, Işık Neşriyatı, Bakü.

Akşin Babayev: *Azerbaycan ve Türk Dünyası*, "Hukuk Edebiyatı" Neşriyatı, Bakü, 1998.

Akşin Babayev: *100 Yaşlı Nâzım Hikmet*, Tahsil Merkezi, Bakü, 2000.

Alekber Salahzade: "Yüzyılın Mavi Gözlü Devi", *Gobustan*, No: 1-2, 1992.

Aleksis Parnis: "Yunanistan'dan Mektup", *Edebiyat Gazetesi*, 5 Şubat 1952.

Ali Nâzım: "Karadeniz'i Geçerken", *Maarif ve Medeniyet*, 1927, No: 9.

Ali Nâzım: "Güneşi İçeriz... Güneşleniriz", *İnkılap ve Medeniyet*, 1928, No: 6-7.

Ali Nâzım: "Yeni Vazifeler Etrafında", *İnkılap ve Medeniyet*, 1928, No: 8.

Ali Nâzım: "Edebi Düşünceler / Eleştirmenin Bloknotundan", *Hücum*, Bakü, 1931, No: 9-10.

Altay Memmedov: "Nâzım Hikmet Gence'de", *Ulduz*, No: 1/2000, S. 350.

Anar: "N. Hikmet'in doğumunun 80. yılı nedeniyle – KEREM GİBİ ", *Bakı*, 20 Ocak 1982.

Anar: "Hoşbaht Adam", (Mikayıl Refili, *Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur*, Azerneşr, Bakı, 1997, Düzenleyen: Şamil Salmanov).

Arif Melikov: "Nâzım Hikmet'i Düşünürem", *Edebiyat ve İncesanat*, 8 Temmuz 1983.

Aydın Aydemir, *Nâzım*, 5. Bası, Ankara, 1999.

Azer Abdulla: "Edebiyatımızın Saygın Dostu", *Azerbaycan*, 1979, No 11.
Azer Abdulla: "Nâzım Hikmet–75", *Gobustan*, 1977, No: 2.
Azer Abdulla: "Nâzım Hikmet Piyesleri Azeri Eleştirisinde", *Gobustan*, 1979, No: 3.
Azer Abdulla: "N. Hikmet Dramaturgiyası Azerbaycan Edebiyatçılığında", *Gobustan*, 1979, No: 4.
Azer Abdulla: "Tanışlık", *Gobustan*, 1992, No: 1-2.
Azer Abdulla: "20. Yıllarda Edebiyatımız ve N. Hikmet", *Edebiyat ve İncesanat*, 16.1.1981.
Azer Ahmedov: "Şiirimizde Nâzım Hikmet", *Edebiyat ve İncesanat*, 24 Ağustos 1979.
A. Mirahmedov: "Sulhun Alevli Terennümcüsü", *Azerbaycan Mektebi*, 1951, No: 9.
A. Mirahmedov: "Ömrün Unutulmaz Anları", *Edebiyat Gazetesi*, 18 Ekim 1991.

Bağır Bağırov (Haz.): *Resul Rıza* (Albüm), Işık Neşriyatı, Bakü, 1987.
Bağır Bağırov (Haz.): *Samet Vurgun* (Albüm), Işık Neşriyat, Bakü, 1976.

Cabbar Efendizade: "Edebiyatta Fütürizm", *Maarif ve Medeniyet*, 1926, No: 7.
Cabbar Efendizade: "Nisan Ve Edebiyat / Büyük On Yılda Azeri Şûra ve Proleter Edebiyatına Bir Bakış", *İnkılap ve Medeniyet*, 1930, No: 4.
Cabbar Mecnunbeyov: "Türkiye'de", *Azerbaycan Gençleri*, 27 Mart 1953.
Cabir Seferov: "Musikimizin Büyük Başarısı / İnsan Sevgisinin Gücü", *Edebiyat ve İncesanat*, 24 Nisan 1965.
Cabir Seferov: "Yollar, Görüşler", *Edebiyat ve İncesanat*, 7 Kasım 1973.
Cafer Caferov: "Televizyonda M. Refili Hakkında Konuşması", (Mikayıl Refili, *Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur*, Bakı, Azerneşr, 1997, Düzenleyen: Şamil Salmanov).
Cafer Handan: "Barış, Demokrasi ve Özgürlük Habercisi", *Tebligatçı*, 1952, No: 7.
Cafer Handan: "Savaşımcı Şair" (Nâzım Hikmet: *Seçilmiş Eserleri*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1952, Önsöz).

Çingiz Ferecov: "Bu Dünyadan Nâzım Geçti", *Edebiyat ve İncesanat*, 7 Kasım 1969.

Davud Ordubadlı: "Nâzım Hikmet'e", *Edebiyat Gazetesi*, 6 Temmuz 1951.

Ebulkasım Hüseyinzade: "Bir Şeklin Tarihi", *Edebiyat ve İncesanat*, 26 Şubat 1982.
Ejder Ol: (Başlıksız yazı), *Gobustan*, No: 1-2, 1992.
Ekber Babayev: "Nâzım Hikmet'in Sanatı", *Azerbaycan*, No: 7-8, 1992.
Emin Karaca: *Sevdayım Tepeden Tırnağa / Nâzım Hikmet'in Aşkları*, Gendaş Yay., 1999, İstanbul.
E. İsazade: "Mehebbet Efsabesi", *Komünist*, 29 Kasım 1962.

Fikret Koca: "Hoşbeht Nâzım Hikmet", *Edebiyat Gazetesi*, 28 Şubat 1992.
Firidun Ağayev: "Aziz Konak", *Edebiyat ve İncesanat*, 19 Ekim 1957.

Geybulla Resulov: "Mehebbet Efsanesi", *Komünist*, 28 Eylül 1958, s. 4.
Gılman Musayev (İlkin): "Alevli Barış Şarkıcısı", *Azerbaycan Gençleri*, 6. 6. 1952.
Gülare Cabbarlı: "Nâzım Hikmet'in Avtoğrafı", *Bakı*, 11 Eylül 1981.
Gülşen Sultanova: "Manevi Gücün Sınırı Var mı?", *Edebiyat ve İncesanat*, 23.7.1977.
G. Musaev: "Türkiye'de", *Bakü Komünisti*, 9 Nisan 1953.

Hanım Atakişiyeva: "N. Hikmet Bakü'de", *Azerbaycan Muallimi*, 24.10.1957.
Hasan Seyidbeyli: "Yahşı Yol", *Komünist*, 22 Kasım 1956.
Hüseyin Abbaszade: "Nâzım Hikmet", *Pioner*, Ocak 1952, No: 1.
Hüseyin Şerif: "Unutulmaz Günler / N. Hikmet'le Görüşmelerimiz", *Azerbaycan*, No: 7, Temmuz 1987.

İmruz Efendiyeva: "Efsanevi Mehebbet", *Edebiyat ve İncesanat*, 1 Mayıs 1965.
İnkılap Kerimov: "O, Niye Unutuldu", *Komünist*, 25 Mart 1961.
İrade Veliyeva: "Nâzım Hikmet'in İki Telgrafı", *Bakı*, 24 Nisan 1982.
İrji Taufer: "Benim Tanıdığım Nâzım", *Gobustan*, 1992, No: 1-2, 1992.
İsa Kuliyev: "Nâzım Hikmet'e", *Edebiyat Gazetesi*, 15 Nisan 1952.
İslam İbrahimov: "Barış ve Demokrasi Uğrunda Yiğit Savaşımcı", *İnkılap ve Medeniyet*, 1950, No 12.
İslam İbrahimov: "Türkiye'de" , *Edebiyat ve İncesanat*, 11 Nisan 1953.

İslam İbrahimov: "Yükseliş Yollarında–Bir Mahalleli İki Oğlan", *İncesanat*, 1957, No: 2.
İslam İbrahimov: "Bir Mahalleli İki Oğlan", *Komünist*, 14 Mayıs 1957.
İslam İbrahimov: "Otuz İlden Sonra", *Azerbaycan Gençleri*, 20 Ekim 1957.
İslam İbrahimov: "Nâzım Hikmet / Anadan Olmasının 60 İlliyi", *Edebiyat ve İncesanat*, 20 Ocak 1962.
İsmayıl Kerimov: "Hayat ve Mübarize Romantikası", *Bakı*, 13 Eylül 1967.
İ. Bayramzade, Z. Gayıblı, E. M. Mustafayev: *Beşinci İl* (Yıl), Azerneşr, Bakü, 1928.

Kadir İsmayılov: "Nâzım Hikmet'in Evrenselliği ve Azerbaycan", *Türkiye Yazıları*, Sayı: 9, Aralık 1977.
Kadir İsmayılov: "Yeni Milli Türk Edebiyatının Yaratıcısı", *Edebiyat Gazetesi*, 28 Şubat 1992.
Kadir İsmayılov: "N. Hikmet Şiirinde Devrim Ülküleri", *Elm*, 1987.
Kadir İsmayılov: "N. Hikmet'in Beynelmilelciliğine Dair (Azerbaycan'la İlgisinden)", *ASSEA Haberleri; Edebiyat, Dil ve İncesenet seriyası, Elm*, Bakı, 1972, No: 2.
Kadir İsmayılov: "Rehbere Mehebbetle", *Azerbaycan Muallimi*, 13 Nisan 1988.
Kadir İsmayılov: "İdeyalar Şairi", *Edebiyat ve İncesanat*, 10 Haziran 1988.
Kadir İsmayılov: "N. Hikmet'in 1960 Yılında Azerbaycan'a Gelişinde Düzenlenen Toplantının Programı", (Özel Arşiv).
Kadir İsmayılov: "Müterekki Türk Edebiyatında Lenin İdeyaları", *Şark Şairleri, Lenin ve Sovyetler Ülkesi Hakkında*, Elm, Bakü, 1970.
Kemal Bayram: *Sibirya Şafağı*, Yenigün Yayınları, Ankara, 1978.
K. Hromov: "Bir Şeklin Tarihi", *Bakı*, 14 Ağustos 1967.

Memet Fuat (Haz.): *A'dan Z'ye Nâzım Hikmet*, YKY, İstanbul, 2002.
Memmet Rahim: "Nâzım Hikmet Azaddır mı?", *İnkılap ve Medeniyet*, No: 1, 1951.
Memmet Rahim: "Azatlık ve Sulh Şairi", *Komünist*, 22 Eylül 1951.
Memmet Rahim: "Satkınlara Cevap", *İnkılap ve Medeniyet*, 1952, No: 2.
Menalas Lüdemis: "Cehennemden Mektup", *İnkılap ve Medeniyet*, 1952, No: 3.
Mesud Alioğlu: "Asil İnsan Unutulmuyor", *Edebiyat ve İncesanat*, 14.1.1961.

Mikayıl Refili: "Barış ve Demokrasi Muştucusu", *Edebiyat Gazetesi*, 5 Haziran 1952.
Mikayıl Refili (Gülen Adam): " 'Serbest Şiir' Hakkında İlk Söz", *Maarif İşçisi*, 1929, No: 1.
Mikayıl Refili (Gülen Adam): "Medeni Edebiyat Yolunda / Son Söz", 1929 (M. Refili, *Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur*, Bakı, Azerneşr, 1997, Düzenleyen: Ş. Salmanov).
Mikayıl Refili (Mik. Refili): "Proleter Edebiyatında İçerik ve Biçim ("Nisan Alevleri")", *İnkılap ve Medeniyet*, Ocak 1930, No: 1 (73).
Mikayıl Refili: *Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur*, Düzenleyen: Şamil Salmanov, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü,1997.
Mikayıl Refili: *Edebiyat Nazariyesine Giriş*, V. İ. Lenin adına APİ Neşriyatı, Bakü, 1958.
Mikayıl Rızakuluzade (MİM-RE): "Yeni Yaratıcılık Yollarında (Gence Genç Yazıcıları Hakkında)", *İnkılap ve Medeniyet*, Mayıs 1930, No: 5 (77).
Mikola Vingranovski: "Nâzım Hikmet'in Vatana Kayıtması", Çev. Abbas Abdulla, *Bayrak ve Güneş*, Bakü, 1978.
Mir Celal: "Kuvvet Birliktedir", *Edebiyat ve İncesanat*, 18 Ekim 1958.
Mirmehdi Seyitzade: "Hümanist Şair", *Unutulmaz Hatıralar*, Gençlik, Bakü, 1975.
Mirvarid Dilbazi: "Sulhun Keşiyinde", *Komünist*, 31 Mayıs 1953.
Mirza İbrahimov: "Zamanımızın Büyük Şairi", *Komünist*, 20 Ocak 1972.
Mustafa Kuluyev: "Proleter Edebiyatına Doğru", *İnkılap ve Medeniyet*, 1928, No: 4.
Mustafa Kuluyev: "Yeniyetmeler", *İnkılap ve Medeniyet*, 1928, No: 9.
Münevver Rızayeva: "Büyük Hayatın Sahifeleri", *Azerbaycan*, No: 1, 1967.
M. Adurov: "Romantika", *Bakı*, 14 Nisan 1966.

Nâzım Hikmet: *Güneşi İçenlerin Türküsü*, Azerneşr, Bakü,1928.
Nâzım Hikmet: Bütün Eserleri, 8 cilt, Narodnaya Prosveta, Sofya, 1967-1969.
Nâzım Hikmet: Adam Yayınları'ndan çıkan bütün kitapları.
Nâzım Hikmet: *Seçilmiş Eserleri, 1. cilt: Şiirler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1961.
Nâzım Hikmet: *Seçilmiş Eserleri, 2. cilt: Piyesler*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1963.

Nâzım Hikmet: *Seçilmiş Eserleri*, Azerbaycan Devlet Neşriyatı, Bakü, 1952.
Nâzım Hikmet: *Şiirler*, A. Uşak ve Gençler Edebiyatı Neşriyatı, Bakü, 1952.
Nâzım Hikmet: "Amerikalılar Türkiye'de", *Edebiyat Gazetesi*, 6 Temmuz 1951.
Nâzım Hikmet: "İki Türkiye Var...", *Azerbaycan Gençleri*, 27 Nisan 1952.
Nâzım Hikmet: "Mutluluğunuzun Değerini Bilin"; *Pioner*, No: 10, Ekim 1952.
Nâzım Hikmet: "Türk Halkı Barış İstiyor", *Edebiyat Gazetesi*, 16 Ekim 1952.
Nâzım Hikmet: "Vietnam Çöllerinden Derilmiş Çiçek", *Azerbaycan Gençleri*, 5. 12. 1952.
Nâzım Hikmet: "Türkiye Hayatından", *Edebiyat ve İncesanat*, 7 Kasım 1953.
"Nâzım Hikmet Bakü'de", *Vışka*, 15 Ekim 1957.
Nâzım Hikmet: "Otuz Yıldan Sonra", *Azerbaycan Gençleri*, 20 Ekim 1957.
"Nâzım Hikmet Dedi: - Ben Çok Devletliyim !", *Moledyej Azerbaydjana*, 20.10.1957.
Nâzım Hikmet: "Halkın Malı Olan Sanat", *Komünist*, 13 Kasım 1957.
Nâzım Hikmet: "Yükseliş Yollarında", *Komünist*, 11 Aralık 1957.
Nâzım Hikmet: "Büyük Sevinç Getiren Olay", *Bakinski raboçi*, 11 Ocak 1958.
Nâzım Hikmet: "Dostluk Toplanışı", *Komünist*, 7 Ekim 1958
Nâzım Hikmet: "Fuzuli'nin Selamı", (Özel Arşiv).
Nâzım Hikmet: "Sabir Hakkında", (Özel Arşiv).
Nâzım Hikmet: "On Yıllık Gösteri Hakkında", (Özel Arşiv).
Nâzım Hikmet: "Bu Yoldan Otuz Yıl Sonra da Geçtim", (Özel Arşiv).
Nâzım Hikmet: "Doğunun Şöhreti", *Komünist*, 10 Aralık 1958.
Nâzım Hikmet: "Fuzuli'nin Selamı", *Edebiyat ve İncesanat*, 10 Aralık 1958.
Nâzım Hikmet: "Şairin Kutsal Borcu", *Bakinski raboçi*, 10 Aralık 1958.
Nâzım Hikmet: "Umarsız Korku", *Edebiyat ve İncesanat*, 4 Nisan 1959.
Nâzım Hikmet: "Yürek Sözleri", *Edebiyat ve İncesanat*, 22 Mayıs 1959.
Nâzım Hikmet: "Lirik Heyecan", *Literaturnaya gazeta*, 2 Haziran 1959.
Nâzım Hikmet: "Dostum Resul Rıza", *Literaturnaya gazeta*, 19 Mayıs 1960.
Nâzım Hikmet: "Türkiye Yarı Yolda Kalmayacak", *Edebiyat ve İncesanat*, 7 Haziran 1960.
N. Hikmet: "Bakü Sokaklarından Geçiyorum...", *Literaturnaya gazeta*, 11.6.1960.

Nâzım Hikmet: "Yazarın Kayıtları", *Seçilmiş Eserleri, 2. cilt,* 20 Mayıs 1962
Nâzım Hikmet: "Sabir, Bence, Dâhidir", *Edebiyat ve İncesanat,* 29 Mayıs 1962.
Nâzım Hikmet: "120 Milyar Dolarım Olsaydı", *Minkeçevir işçisi,* 17. 7. 1962.
Nâzım Hikmet: "İnsanlara Sevgi"; *Bakinski raboçi,* 27 Ekim 1962.
Nâzım Hikmet: "Nasıl da 'Aydındır Şiirin Dili...' ", *İzvestiya,* 18 Aralık 1962.
Nâzım Hikmet: "Devrimin Hizmetinde", *Gobustan,* 1977, No: 3-4.
Nâzım Hikmet: "İkinci Nefes"; *İki Ömrün Işığı,* Azerneşr, Bakü, 1983 (Resul Rıza ve Nigâr Refibeyli anısına hazırlanmış kitap).
Nâzım Hikmet: *Yaşamak Gözel Şeydir Kardaşım,* Yazıçı, Bakü, 1983.
Nâzım Hikmet: "Azeri Kültürü Üzerine Düşünceler" , *Edebiyat ve İncesanat,* 8 Mayıs 1987.
Nazif Alekberli: "N. Hikmet'le Görüşler", *Mikayıl Refili,* Kartal Neşriyyatı, Bakü,1998.
Neriman Hasanzade: "Sen Ölmedin, Yer Deyiştin Ulduz Gibi...", *Edebiyat ve İncesanat,* 8. 6. 1963.
Neriman Hasanzade: "Yeriyen Serv Ağacı", *Ulduz,* No: 7, 1971.
Neriman Hasanzade: "Ebediyetle Hayatın Görüşü", *Edebiyat ve İncesanat,* 15. 1.1982.
Neriman Hasanzade: "İnsan Her Yaşta Gençtir", *Gobustan,* No: 1-2, 1992.
Nigâr Refibeyli: "Azatlık ve Sulh Nağmekârı", *Azerbaycan Kadını,* 1951, No: 8.
Novruz Genceli:"Oğluma Cevap", *Azerbaycan Gençleri,* 20 Ekim 1957.
N. Aseev, M. Bajan, E. Bukov, A. Ventslova, Samet Vurgun... (22 şair): "Nâzım Hikmet'e Özgürlük", *Edebiyat Gazetesi,* 26 Nisan 1950.
N. Memmedov-E. Bağırov: "Kıymetli Kitap", *Edebiyat ve İncesanat,* 19 Ekim 1957.
N. Süleymanov: "Nâzım Hikmet", *Pioner,* No: 1, 1972.

Osman Sarıvelli: "Mehriban Kardeşlik Ailesinde", *Komünist,* 28 Ekim 1954.

Rasim Seferov: "Ebedi Ömrün Bir Anı", *Edebiyat ve İncesanat,* 31 Mayıs 1969.
Resul Rıza: "Şairin Anası", *İnkılap ve Medeniyet,* No: 1, 1951.
Resul Rıza: "Karadeniz Sahilinde Düşünceler", *Azerbaycan,* No: 1, Ocak 1966.

Resul Rıza: "Canlı Nâzım", *Bakı*, 21 Ocak 1967.
Resul Rıza: *Çınar Ömrü*, Haz: Sabahattin Çağın, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 1998.
Resul Rıza: *Seçilmiş Şiirler*, Türkçesi: İ. Kurtulan, Cem Yayınevi, İstanbul, 1993.
Reşid Guliyev (Haz.): *Bakıya Gediren... N. Hikmet ve Azerbaycan*, Bakü, Yazıçı, 1984.
Reşid Guliyev: "N. Hikmet ve Azerbaycan Sanatçıları", Gobustan, 1974, No: 2.
Reşid Guliyev: "N. Hikmet'in Piyesleri Azerbaycan Sahnesinde", *Edebiyat ve İncesanat*, 8 Şubat 1975.
Reşid Guliyev: "Nâzım'ın Yaşamından Yapraklar", *Azerbaycan Gençleri*, 10.10.1978.
Reşid Guliyev: "Nâzım Bakü'ye Gelirdi...", *İki Sahil*, 13 Şubat 1992.
Reşid Guliyev: "Dillerimiz Yaşadıkça...", *Edebiyat ve İncesanat*, 13 Kasım 1976.
Reşid Guliyev: "Bunun Sırrını Bana da Öğretin"; *Edebiyat ve İncesanat*, 21 Kasım 1980.
Rıza Şahveled: "Âşık Hicrani'nin Nağmesi", *Edebiyat ve İncesanat*, 9 Mayıs 1953.
Robert Rojdestvenski: "Nâzım", *Azerbaycan*, No: 12, Aralık 1982.
R. Memmedov: "Nâzım Hikmet Maştaga'da", *Azerbaycan Muallimi*, 24.10.1957.

Sabiha Sertel: "N. Hikmet Hakkında Hatıralarım", *Azerbaycan*, No: 3, Mart 1965.
Sabiha Sertel: "N. Hikmet 'Resimli Ay'da", *Azerbaycan*, No:2, Şubat 1968.
Sabir Rüstemhanlı: "Nâzım Hikmet'in Bağında", *Azerbaycan*, No: 12, 1979.
Saltanat Fetaliyeva: "Azerbaycan Bestekârları ve N. Hikmet Yaratıcılığı", *Edebiyat ve İncesanat*, 25 Eylül 1971.
Süleyman Rüstem: "Komünist Dostuma", *Edebiyat Gazetesi*, 25 Mart 1952.
Süleyman Rüstem: "Türkiye'de", *Komünist*, 29 Mart 1953.
Süleyman Rüstem: "Barış ve Özgürlük Şarkıcısı" (N. Hikmet, *Şiirler*, Bakü, 1952, Önsöz).
Süleyman Rüstem: "Od Yürekli Şair", *Edebiyat ve İncesanat*, 8. 6.1963.
Süleyman Rüstem: Nâzım'ı Anımsıyorum, *Bakı*, 30.6.1967 - 1.7.1967.
Süleyman Rüstem: "Azerbaycan'ın Sanatçı Dostu", *Bakıya gedirem* kitabının önsözü.

Süleyman Rüstem: "Nâzım Hikmet", *Maarif ve Medeniyet*, 1927, No: 7-8.
Süleyman Rüstem: "Nâzım Yine Denizdedir", *Azerbaycan*, No: 2, 1966.

Ş. Aslan: "Bayramın Birinci Günü", *Leninci*, 24 Haziran 1974.
Şahin Serdaroğlu: "İkinci Tevellüt", *Gobustan*, No: 2, 1974.
Şamil Salmanov: "Nâzım Hikmet ve Mikayıl Refili", (Özel arşiv).
Şamil Salmanov: Mikayıl Refili'nin yaratıcılığı (M. Refili, *Sönen Tebessüm Ölen Bir Ulduzdur*, Bakı, Azerneşr, 1997, Düz.: Ş. Salmanov).

Teyyup Gurbanov: Müjde, *Edebiyat ve İncesanat*, 19 Ekim 1957.
Tofik Kazımov: "Kelle", *Edebiyat ve İncesanat*, 24 Mayıs 1958.

Vagif Behmenli: "Dünyayı Uşaklara Verdik", *Azerbaycan*, Temmuz 1982, No: 7.
Vâlâ Nureddin: Bu Dünyadan Nâzım Geçti, Remzi K., İstanbul, 1965; 7. baskı, Milliyet Yay., İstanbul, 1999.
Vera Tulyakova: "O, Gelecekten Gelmişti", *Gobustan*, No: 1-2, 1992.
Vilayet Rüstemzade: "N. Hikmet'e Hatıra", *Edebiyat ve İncesanat*, 15 Ocak 1982.
Vilayet Rüstemzade: "Mavi Gözlü Dev", *Gobustan*, No: 1-2, 1992.

Zarema İskenderova: "N. Hikmet ve Draram Teatrı", *Gobustan*, No: 1, 1975.
Zekeriya Sertel: "Benim Tanıdığım N. Hikmet", *Azerbaycan*, No: 5, Mayıs 1964.
Zekeriya Sertel: "N. Hikmet Faciası", *Azerbaycan*, No: 8, Ağustos 1967.
Zekeriya Sertel: *Mavi Gözlü Dev*, Belge Yay., İstanbul, 1996.
Zekeriya Sertel, Sabiha Sertel, Yıldız Sertel: *Sertel'lerin Anılarında Nâzım Hikmet ve Babıâli*, Adam Yay., İstanbul, 1993.
Zeynal Halil: "Üç Şiir / Nâzım Hikmet Hakkında: 1. Zindanda, 2. Şairin Dostları, 3. Şair Azad Edildi", *İnkılap ve Medeniyet*, No: 1, 1951.

İmzasız Yazılar, Haberler:

"İkinci Gece", *Komünist*, 7. 7.1927.
"Azerbaycan Proleter Yazıcılarının Birinci Kurultayı", *Komünist*, 15-17. 1.1928.

Duyuru 1 ("Edebiyat Gecesi" duyurusu): *Komünist*, 1-3. 7. 1927.
Duyuru 2 ("Edebiyat Gecesi" duyurusu): *Komünist*, 4. 7. 1927.
"Türkiye Şairi Nâzım Hikmet'in Moskova'ya Gelmesi", *Komünist*, 1.7.1951.
"Nâzım Hikmet Moskova'da" , *Edebiyat Gazetesi*, 6. 7. 1951.
"Nâzım Hikmet Sovyet Yazıcılarına Konuk Olmuştur", *Edebiyat Gazetesi*, 6.7.1951.
"Bakü Tiyatrolarında", *Edebiyat ve İncesanat*, 4. 11. 1956.
"Garibe Adam", *Sovyet Ermenistanı Gazetesi*, 17. 7. 1957.
"Nâzım Hikmet'in görüşmesi", *Azerbaycan Muallimi*, 24. 10. 1957.
"Ferehli Günler", *Edebiyat ve İncesanat*, 8.12.1957.
"Türkiye Şiirleri", *Edebiyat ve İncesanat*, 18.7.1958.
"Bütün Temaşa Parlaktır, Tesirlidir ve Yüreklere Tez Yol Tapır", *Komünist*, 25. 3.1961.
"Seçilmiş Eserler", *Edebiyat ve İncesanat*, 20.1.1962.
"M. F. Ahundov'un Anadan Olmasının 150 İlliyi Münasebeti ile Tantanalı Yubiley Yığıncağı", *Komünist*, 28.10.1962.
"Mirze Feteli Ahundov Muasırımızdır", *Komünist*, 28.10.1962.
"Azatlık ve Kardaşlık Nağmekârı", *Komünist*, 1.11.1962.
"Hayat Gözeldir Kardaşım", *Bakı*, 21.1.1967
"Sanatkârın Hatırası", *Komünist*, 20.1.1972.
"Bu Günün, Geleceğin Şairi "(Niyazi ile söyleşi), *Edebiyat ve İncesanat*, 22.1.1977.
"Nâzım Hikmet", *Azerbaycan*, No: 6, 1979.
"Nâzım Hikmet'e Hasrolunmuştur", *Edebiyat ve İncesanat*, 19.2.1982.
"Şairin Hatırası", *Edebiyat ve İncesanat*, 22 Ocak 1982.

Sözlük ve Ansiklopediler:

Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügati, 4 cilt, Azerbaycan SSR İlimler Akademisi Neşriyatı, Bakü, 1964 (1. cilt), 1980 (2. cilt), 1983 (3. cilt), 1987 (4. cilt).
Azerbaycan Sovyet Ansiklopediyas, 7. cilt, Bakü, 1983 ("Nâzım Hikmet Ran" maddesi).
Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü, Hazırlayan: Seyfettin Altaylı, 2 cilt, MEB Yayınları, İstanbul, 1994.
Azerbaycan Türkçesi'nden Türkiye Türkçesi'ne Büyük Sözlük, Hazırlayan: Dr. Yaşar Akdoğan, Beşir Kitabevi, İstanbul, 1999.

Osmanlıca-Türkçe Sözlük, Hazırlayan: Mustafa Nihat Özön, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1979.

Büyük Dil Kılavuzu: Hazırlayan: Nijat Özön, YKY, İstanbul, 1995.

Rusça -Türkçe Sözlük, Hazırlayanlar: E. Mustafayev – V. G. Şçerbinin, Soysal Yayınlar, İstanbul, 1989.

Teymur Ahmedov: *Azerbaycan Yazıcıları / Ansiklopedik Malumat Kitabı*, Öner Neşriyatı, Bakü, 1995.

Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatı Antolojisi: 3., 4., 5., 6. ciltler: Azerbaycan Türk Edebiyatı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

"Varlık" Ansiklopedik Toplu, Düzenleyen: Emirhüseyin Elşen, Zaman Neşriyatı, Bakü, 1998.

FOTOĞRAFLAR

Önde: Sara Hanım, Nâzım Hikmet, Rus muganni Şura. Arkada ise aralarında Sarıvelli Osman, Yusuf Samedoğlu, Cabir Seferov, Mehdi Hüseyin, Hasan Seyidbeyli gibi Azeri aydınlarının bulunduğu topluluk, Bakü, 1957.

Komünist gazetesini ziyaret, 1957.

Halk sanatçısı Möhsün Senani ile, 1957.

Fikret Amirov'un *Sevil* operasında Sevil rolünü oynayan halk sanatçısı Firengiz Ahmedova ile.

Nâzım Hikmet'in manevi kızı
yontucu Münevver Rızayeva.

Nâzım Hikmet, Azerbaycanlı yazarlarla.

Nâzım Hikmet, Azerbaycanlı yazarlarla (oturanlardan soldan ikincisi Ekber Babayev).

Yazıcılar Birliği'nde Azerbaycanlı yazarlarla.

Anna Segur, Nâzım Hikmet, ?.

Nâzım Hikmet, Gulam Mehmedov ile.

Nâzım Hikmet, Ekber Babayev.

Nâzım Hikmet ve Resul Rıza, Cafer Cabbarlı'nın mezarı başında, 1957.

Solda oturan: Resul Rıza, ayaktaki: Gulam Mehmedov ve Nâzım Hikmet.

Gulam Mehmedov ve Nâzım Hikmet.

Aynı gün.

Bir aileyle hatıra fotoğrafı.

Nâzım Hikmet, Gence'de oyuncularla, 1957.

Nâzım Hikmet ve besteci Tofik Kuliyev, 1957.

Nâzım Hikmet ve Bağır Bağırov, Gence, 1958.

Nâzım Hikmet, Bağır Bağırov ve Mehdi Hüseyin sohbet ederken... Arkada: Galina, Gence, 1958.

Nâzım Hikmet, Azerbaycanlı sanatçılarla, 1958.

Nâzım Hikmet ve şair Farıda Aliyarbeyli,
Gence, 1958.

M. F. Ahundov'un 150. Doğum Yılı, Azerbaycan İlimler Akademisi'nde...

Nâzım Hikmet'in 60. yıl jübilesi, akşam imza töreninde.
Sovyet Yazarlar Evi, Moskova, 28.12.1961.

Samet Vurgun Ev Müzesi'nde
Aybeniz Vekilova tarafından açılan
"Nâzım Hikmet Bakü'de" sergisi, 1994.

"Nâzım Hikmet Bakü'de" sergisinden...

"Nâzım Hikmet Bakü'de" sergisinden...

"Nâzım Hikmet Bakü'de" sergisinden...

Azerbaycan, Nâzım Hikmet'in ilk şiir kitabı *Güneşi İçenlerin Türküsü*'nün basıldığı, Sovyetler Birliği'ne gittikten sonra yaşamak istediği, hatta ülkesinden umudu kestiğinde ölünce gömülmek istediği ülke...

Azerbaycan'da gazeteleri, mektupları, dergileri ve kitapları tarayarak, gerek Nâzım tarafından yazılanları gerek onunla ilgili yazıları bir araya getiren, ayrıca kişisel tanıklıklara da yer veren *"Bakü'ye Gidiyorum Ay Balam" / Nâzım Hikmet'in Azerbaycan'daki İzleri (1921-1963)* kitabında Aslan Kavlak, şairin Azerbaycan'la 1920'li yıllarda başlayıp ölümüne kadar süren ilişkisinin izini sürüyor. Kitapta kullanılan fotoğrafların pek çoğu ise Türkiye'de ilk kez yayımlanıyor.

Kapaktaki fotoğraf: Aslan Kavlak arşivi

ISBN 978-975-08-1315-3

20 YTL